

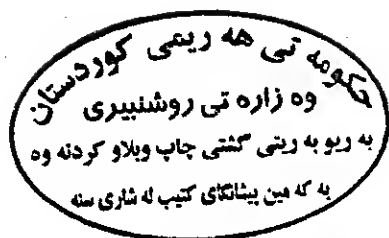
به لگه نامه کانی ئینگلیز

له باره ی کیشه ی کوردی تورکیا وه (۱۹۲۴-۱۹۳۸)
تۆرشه کانی شیخ سه عیدی پیران، ناگری و ده رسم

پیشه ی وایه اچوونه وای
سدیق صالح

ددرگیرانی له ئینگلیزییه وه
سه لمان عه لی

به لگه نامه کانی ئینگلیز
له باره ی کیشه ی کوردی تورکیا وه
(۱۹۲۴-۱۹۳۸)

شۆرشه کانی شیخ سه عیدی پیران، ناگری و
ده رسییم

ناماده کردنی
بیلال ن. شمشیر
وه رگیرانی له ئینگلیزییه وه
سه مان عه لی

پیشه کی و پید اچوونه وه ی
سدیق سالح

ناونيشانى كتيبہ نەسلىيەكە :

İngiliz Belgeleriyle
TÜRKİYEDE KÜRT SORUNU
(1924-1938)
Seyh Sait , Ağrı ve Dersim
Ayaklanımları
2. Baskı
Hazırlayan
Bilal N. SIMSİR
Türk Tarih Kurumu Üyesi
ANKARA, 1991

وهزارهتی روشنبیری

به ریوه به رایه تی خانه ی ودرگیران

- ناوی کتیب: به لکه نامه کانی ئینگلیز له یاره ی کیشه ی کوردی
- تورکیاوه (۱۹۲۴-۱۹۳۸)
- شورشه کانی شیخ سه عیدی پیران، ناگری و درسیم
- ناماده کردنی: بیلال ن. شمشیر
- ودرگیرانی له ئینگلیزییه وه: سه مان عه ن
- قایپ: به هره عیزدین
- نه خشه ی بهرگا: ستار قادر
- ژماره ی سپاردنی (۴۰۶) ی و هزاره تی روشنبیری دراوده تی
- زنجیره: ۸
- تیراژ: ۷۵۰ دانه
- چاپ: چاپخانه و ئوفیستی ئاسا
- چاپی به که م ۲۰۰۲ ساینهانی

پيشه کی

سالی ۲۰۰۰ کاک (سه لمان غلی) م ناسی. بوم تاقی بووه وه که لویکی، له خوږوردو و چالاک و دانایه و، هه ولی خو پیگه یاندن نه دات له بواریکی وه رگتړاند له ټینگلیزییه وه که ټیمه به کجار پتووستیمان به که سانی شاره زای له و جوړه هه به. به و پتیه، ده رکه وت نه شی نه و به هره و سه لپقه و ورده کارییه ی بۆ لایه نیکی گرنگی وه که میژوومان بخړتته کارو، له و پوه وه خیر بداته وه.

من هه میسه له ناستی نه و ژماره ژوره ی به لگه نامه و کتیبی بیانیدا که به زمانانی جیا جیا له سه ر کورد هه ن و نووسراون و هیشتا نه کراونه ته کوردی، خه م دامنه گری، ئاواته خوازم پوژنک له پوژان وه رگتپری توانایان بۆ په یدا ببی تا کتیبخانه ی هه ژاری میژووی کوردیان پې ئاوه دان ببیتته وه.

بۆ ئه م مه به سته، پووم له کاک سه لمان نا ده ست به کار بی، ئه م کتیبه ی به لگه نامه کانی ټینگلیز له سه ر شو پشه کانی شیخ سه عیدی پیران و ئاگری داغ و ده رسم بکاته به که م کاری نه و پوژیه که ئومیدمه تاسه ر درتیه ی پی بدات و، منیش بتوانم هاوکاری بم. هه ر له سه ره تایشه وه، ئه رکی پید اچوونه وه بم، له پووی زمانه وانی و ساغ کردنه وه ی ناوی شوین و که سه کانه وه، خسته نه ستوی خوم. کاری راست بی، به پشو و درتیی و کوشش و مه راقی دلسوزانه ی بۆ فزیربون و هونه رنواندن، به ته واو بوونی گه یاند. پینچ نه لقه بشی تانیستا که تا به لگه نامه ی ژماره (۴۶) ی گرتوه ته وه، له ژماره کانی (۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷) ی گوڤاری "هه زار میتر" دا بلارووه ته وه.

جیی باسه کاک ئومید محمه د نه مین به شی (کورتی به لگه نامه کان) ی کتیبه که ی له تورکییه وه کرده کوردی، دارپژرایه وه. منیش به پتووستم زانی کومه لیک په راویز بۆ پوون کردنه وه ی ناوه کان ئاماده بکه م، که بۆ جیا کردنه وه یان له وانه ی کاک سه لمان، نیشانه ی (س) م خستوه ته دوایان. ناوی شوینه کانم، به گشتی، پشت به ستوو به م سئ سه رچاوه به راست کرده وه:

۱. ROAD MAP OF TURKEY 1969، مامۆستا عه بدولر قيب يوسف

پيشكه شى كردوم، سوپاسى ئه كه م.

۲. قائممقام محمد رشدى و معلم محمد عبدالقادر، مكممل و مفصل توركيه جمهوريتى اطلاعاتى، استانبول، ۱۹۲۸.

۳. Good & Darby, The University Atlas, 2nd ed. London, 1940

ئەوى دووه ميان كه زۆرتر به كارم هتتاوه، هى سه رده مى كه م و زۆر ئه شوپشانه يه. پاشان به مايه ي سوودم زانى، بۆ ئاسانكردنى كارى ليكۆله ره وه، پيژست بۆ نارى شوين و كه سه كان پۆك بخم تا وهك پاشكۆيهك بخريته دواى ده قى به لگه نامه كانه وه.

ئەم كتيبه پروفيسۆر دكتور بيلال ن. شمشير ناماده ي كردووه كه كاتى خۆى به رپوه به رى پلان دانانى وه زاره تى كاروبارى دهر وه ي توركيواو، ماوه يه كيش كارمه ندى باليوزخانه ي توركيوا بووه له باكو. هه تا پۆستى باليوزيشى وه رگرتووه، دواچار خانه نشين كراوه*. جگه له وه، ويته ي ئه سلىي هيج يه كيك له م به لگه نامه نه له كتيبه كه دا نيبه، هه ولى به ده سته يتانيشيان بۆ ئيمه، كارتيكى ئه ستم بوو. به لام وهك به ناوه پۆكياندا دياره، پيچاچى ده سته كاري كرابن، گومان له دروستى و پاستييان ناكري. له گه ل ئه وه يشدا، جاروبارو ليژه وه وئ هه له ي چاپيان تيكه وتووه، كاك سه لمان خۆى به سه ليقه راستى كردوونه ته وه. چه ندين پاشكۆ هاوپيچى ئاماژه پي دراوو برگه ي تر له به لگه نامه كاندا چاپ نه كراون.

ئەم به لگه نامه نه، به حوكمى ئەوى كه برووسكه يا پاپۆرتى وردو هه مه لايه نه نو، هاوزه مان وه كه رماو كه رميى پروداوه كاندا، يا له شوين و ناوچه جتي مه به سته كان خۆيانه وه، له قسه ي كاريه ده سته نه وه، يان به گيژانه وه ي ده ميى ئەم وه ي ئاگادار نووسراون، پۆژنامه كانى توركيوايشى بۆ به سه ركراونه ته وه؛ پرين له زانيارىي هه مه جۆرى گرنگ له سه ر وه زعى كۆمه لايه تى و سياسى و ئابوورى و ورده كاريى به سه رهاته كانى ئه شوپشانه و، كه ره سته يه كى گرانبه ها ئه خه نه به رده سته ليكۆله

* كاك سه لمان ئەم چهند زانيارىييه ي له باره يه وه له ئينته رنيته وه وهرگرتووه.

به لگه نامه کانس نینگلیز

ره وهی کوردو، ته نانهت زانیاریه کانی پیشوومان زیاترو دهوله مهندترو پاستر
نه که نه وه. نه مکتیبه به لگه یه کی حاشاه لنه گره له سه رشوین و بایه خی له
پاده به دهری به لگه نامه بۆ نووسینه وهی میژوو.
هیوامه نه م به ره مه کاری که ورده به که لکتری به دوا دابی و، ده ستخوشیش له
برای نازیم کاک سه لمان نه که م.

سدیق صالح

۲۰۰۲/۶/۱

پیشه کی ناماده کار

کۆماری تورکیا، له سهره تای دروست بوونیه وه، ناویه ناو تووشی کیشه ی کردبووه، کیشه کهیش له شێوه ی یاخی بوونه کانی سالی ۱۹۲۵ی شێخ سه عیدو ۱۹۳۰ی ئاگری و ۱۹۳۷ی ده رسیم و تونجه لیدا بووه، حکومه ته جیا جیا کانی کۆماره که مانی به شێوه یه کی به رچاو گیرۆده کردوه.

بریتانیا به کیکه له وه وه تانه ی که به دهنگ گرفتێ کردوه هاتوه، ریکخه ری نه وه ندانه ی سیفه ریش بووه، که تاییه ت بوون به کورد. ئه م ولاته، له به رنه وه ی که له ماوه ی هه ردوو جه نگی جیهانیدا ده سه لاتدار بووه، حوکمه پانیسی عیراقی کردوه، پویه پویه کیشه ی کورد بووه ته وه. هه روه ها به هۆی کیشه کانی سنووری عیراق - تورکیا و مووسله وه، شه رێکی دیلۆماسیسی له نیوان تورکیا و بریتانیا دا هاتوه ته گۆرێ. ناوچه کوردنیشینه کان پانتاییسه کی فراوانی ده وه مه ندی نه وتن و، بریتانیا ش بایه خ به هه ر جێیه ک ده دات که نه وتی تیدا بێ.

له به رنه وه ی دیلۆماته کانی ئینگلیز له نزیک وه چاودێری کیشه ی کوردیان کردوه، لیکۆلینه وه پلانیان بۆ چۆنییه تی چاودێری کیشه که له تورکیا دا هه بووه. به باشم زانی لیکۆلینه وه به دوا داگه پانیکی ئه م بابته بکه م. دیاره گه لی بلاو کراوه ی کۆن له باره ی کورد وه له م ولاته دان، به لام هیشتا لیکۆلینه وه یه کی وا له سه ره به لکه نامه په سمیه کان نه کراوه، به لکه نامه دیلۆماسییه ئینگلیزییه بلاو کراوه کاتیش که په یوه ندیان به م مه سه له یوه هیه، ژۆرنین. جا بۆ نه وه ی بزاتین دیلۆماته کانی ئینگلیز چۆن مامه له و چاودێری کیشه ی کوردیان کردوه، ئه بێ راسته وخۆ پشت به ئه رشیفه کان بیه ستین، هه ر بۆیه به هه لم زانی لیکۆلینه وه یه که له سه ره نه و ئه رشیفانه ی تا سالی ۱۹۴۰ی بریتانیا له لهن ده ن بکه م.

پێده چێ ئه مه یه که م لیکۆلینه وه به دوا داچوون بێ که له ئه رشیفه بیانییه کانه وه له سه ر کیشه ی کورد کرا بێ، به لام له هه له و چه وتیه وه دووره، لێره دا بابته که ته نها ماوه یه کی که م له خۆ ده گرێو، کیشه کانی سه رده می ئیمپراتۆریه ت و

به لگه نامه کانی ئینگلیز

به لگه نامه ئینگلیزی به کانی پازده سالی به که می کۆماری تورکیای تیدا نین، به لگو تنها چهنه دۆکیۆمینتیکى هه لېژنردراوى پېشانگايه کى بچووکن که شياوى ليکۆلینه وهن.

پېم وایه ئهم به لگه نامه، هېچ نه بئ، ده توانن که م یا زۆر بیۆکه به کمان له باره ی چۆنیه تی لیکۆلینه وهو چاودتیری کیشه ی کورده وه له تورکیا له لایه ن دیبلۆماتانی ئینگلیزه وه بدهن.

به لگه نامه کان به پیتی میژووی بووداوه کانی (Chronology) پیزکراون. هه ر دۆکیۆمینتیک کورته ی ناوه رۆکه که ی له لاپه ره کانی (۱۰-۶۹) دا نووسراوه، ئه و به رگانه ی که ئه رشیفه کانیا ن لی وه رگراوه، به کورته ی له ژتیراندا تۆمار کراون. (F.O) کورته ی ئه رشیفه کانی وه زاره تی دهره وه ی ئینگلته ره یه. (۴۲۴) ژماره ی پېشانگای ئه رشیفی وه رگراوه، (۲۶۱ و ۲۶۲ و .. هتد) ژماره ی به رگه کانی ناو پېشانگا که ن. ئه مجا ژماره ی لاپه ره و پیزبه نده کانیا ن نووسراون.

کورته ی ناوه رۆکی ده قه کان به ته واوی دراوه، بۆیه ئیتر پئویست ناکات به جیا جیا لییان بکۆلرته وه. ئه وه ی که شایانی باس بئ هه ر ئه وه نده یه بلیم:

ئه گه ر به وردی بچپته ناو به لگه نامه کانه وه، ئه و چهنه خالێک سه رنجت راده کێشنو، وات لیده که ن رابمینی. زۆربه ی ئه و بیروبۆچوونانه ی که خراونه ته پوو، راپیچی بیریکی قوولت ده که ن و، هه ندیکیشیا ن تا ئه مپۆ بایه خى خۆیا ن هه یه.

ئه گه ر ئهم به دوا داچوونه بووبیتته مایه ی که مێک پامان له بابته که، ئه و ئه وه دهرده خات که لیکۆلینه وه که م بئ هوده نه بووه.

ب.ن.ش

له ئله ن

۱۹۷۲/۶/۲۸

كۈرتەي بەلگە نامەكان

ژ

رۇژ

۱

۱۹۲۴/۷/۲۳

رېپۇرتى ژمارە ۵۷۲ مىستەر ھندرسنى كار-
ھەئسوورپنى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
ماك دۇئالدى ۋەزىرى دەرەۋى برىتانيا. ل: ۶۹
بارودۇخى سىياسىي تۈركىيا، ھەولەكانى
ۋالى ۋە ھەرمانەپرەۋى تازەي ئەستەمبوول
ئاسايش. قسە ۋە قسەئۆكى نەينىي ئىتىجادە
كوردەكان دۇي ھكۈومەت. ۋەكەي عىسمەت
پاشا دەربارى كۆمپانيا بىيانىيەكان ۋە پەيمانى
لۇزان.

۲

۱۹۲۴/۹/۱۶

رېپۇرتى ژمارە ۱۸۵ مىستەر ھندرسنى
كارەھئسوورپنى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
ماك دۇئالدى ۋەزىرى دەرەۋى ئىنگلىتەرە
ل: ۸۰

بارودۇخى تۈركىيا. كار پىكردىنى
پەيماننامەي لۇزان ۋە پروپاگاندەي
جىيەجىنەكردنى بەندە جياجياكانى
لەلەيەن ھكۈومەتى تۈركىياۋە. دەرەۋەتنى
جوۋلانەۋەي كوردى. گواستەۋەي زەكى بۇ
لەندەن. تىپەرپوۋنى مستەفا كەمال پاشا بە
دەرياي رەشداۋ، لانەدانى لە ئەستەمبوول.

۲

۱۹۲۵/۲/۲۲

برووسكەي ژمارە ۳۷ مىستەر لىندسەي
نويئەرى دىپلۇماسىي ئىنگلىز لە

ئەستەمبوول بۇ مستەر چامبىرلەينى ۋەزىرى
دەردەۋى ئىنگلىز. ل: ۹۱

ياخى بوونى شىخ سەئىد.
دەستبەر سەرداگرتنى زىدى والى لەلايەن
ياخىيانەۋە. سەردانى عىسمەت پاشا بۇ
ئەنكەرە بەمەبەستى تاۋتوئىكرىنى
ھەلومەر جەكە.

برووسكى ۋمارە ۴۰ مى مستەر لىندسەيى
نۆينەرى دىبلۇماسىي ئىنگلىزەرە لە
ئەستەمبوول بۇ مستەر چامبىرلەينى ۋەزىرى
دەردەۋى ئىنگلىز. ل: ۹۲

ياخىبوونى شىخ سەئىد. پاگەياندى
ھوكمى عورفى لە ھەندى ناۋچەي ھەرىمى
ئەرزىۋم باشوورى رۇژھەلاتى توركىا.

راپۇرتى ۋمارە ۵۴ مى مستەر لىندسەيى
نۆينەرى دىبلۇماسىي ئىنگلىز لە ئەستەمبوول
بۇ مستەر چامبىرلەينى ۋەزىرى دەردەۋى
برىتانىا. ل: ۹۲

ياخىبوونى شىخ سەئىد. رۇيشتىنى
يەكسەرى عىسمەت پاشا بۇ ئەنكەرە بەم
ھۆيەۋە، ھەئسەنگاندنى بزۋوتنەۋەدى
كوردى.

پوختەي چاپەمەنىيەكان دەربارى
ياخىبوون. ل: ۹۵

ھەۋالى ياخىبوونەكە لە رۇژنامەكانى

۱۹۲۵/۲/۲۴

۴

۱۹۲۵/۲/۲۴

۵

۱۹۲۵/۲/۲۴

۵/۱۵

بەلگەنامەكانى نىنگلىز

تەنن، ودقت، جەھورىيەت، تەۋھىد، ۋەتەن،
ئەنگۆرە تېلىگرامز.

دوۋەم كورتەى چاپەمەنىيەكان سەبارەت ۱۹۲۵/۲/۲۵ ۵/۲۵
بەياخى بوون. ل: ۹۸

ھەۋالى رۇژنامەكانى تەنن، تەۋھىد،
ۋەتەن ۋەتەن.

برووسكەى ژمارە ۴۲ى مستەر لىندسەيى ۱۹۲۵/۲/۲۵ ۶
نۆپنەرى دىبلۇماسىيى ئىنگلتەرە لى
ئەستەمبوول بۇ مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى
دەرەۋى برىتانىا ل: ۱۰۱

ياخىبوونى شىخ سەئىد. ھەۋالى دەست
بەسەرداگرتنى خەرىپووت و دىار بەگرو
دەرسىم لەلايەن ياخىيانەۋە.

برووسكەى ژمارە ۴۴ى مستەر لىندسەيى ۱۹۲۵/۲/۲۷ ۷
نۆپنەرى دىبلۇماسىيى ئىنگلىز بۇ مستەر
جامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى ئىنگلتەرە. ل: ۱۰۱
ياخىبوونى شىخ سەئىد. ھەۋالى
گرتنەۋەى خەرىپووت.

برووسكەى ژمارە ۴۶ى مستەر لىندسەيى ۱۹۲۵/۲/۲۷ ۸
نۆپنەرى دىبلۇماسىيى برىتانىا لى
ئەستەمبوول بۇ مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى
دەرەۋى ئىنگلىز. ل: ۱۰۲

ياخىبوونى شىخ سەئىد. پىلانەكانى
ئىنگلىزو گوشارى توركىيا بۇ سەر
راپەرپتەكە. ھاننەدانى بەھىچ جۇرىكى
ياخىبوون لەلايەن برىتانىاۋە.

بەسەندە كىردى يارمەتيدانى نووسىرەت و
رۈنكردنەۋەي ئەمە بۇ نوپنەرى و مزارەتى
دەردەۋى توركىا لە ئەستەمبوول.

رەپۇرتى ژمارە ۱۷۸ى مستەر لىندسەيى
نوپنەرى دىپلۇماسىيى ئىنگلىز لە
ئەستەمبوول بۇ مستەر چامبەرلەينى و مەزىرى
دەردەۋى برىتانىا. ل: ۱۰۲

۱۹۲۵/۳/۳

۹

فراۋانبوونى ياخىبوونەكەي شىخ سەعيدو
كارىگەرى لە سەر حكومەتى توركىا.
دەست لە كار كىشانەۋەي فەتىحى سەرۋك
و مەزىر، شىكردنەۋەي چەند لايەننىكى
هينانەۋەي عىسمەت پاشا بۇ ئەو پۇستە.

رەپۇرتى ئار. ئى. ھارنىكى پاشكۆي
سەربازىيى بالىۇزخانەي ئىنگلىز بۇ مستەر
لىندسەيى نوپنەرى دىپلۇماسىيى ئىنگلىتەرە
لە ئەستەمبوول. ل: ۱۰۷

۱۹۲۵/۳/۴

۹/۱۵

ياخى بوونى شىخ سەعيد. تاۋوتۈكرىدى
ئەم ياخىبوونە لە پوۋى سياسى و
سەربازىيەۋە. جموجوۋلى شىخ سەعيدو
مۆلدىنى سەربازانى تۈرك لە رۇژھەلاتدا.

بوختەي نووسىنى چاپەمەنىيە
خۇجىيەكان لە سەر ياخىبوونەكەي شىخ
سەعيد. ل: ۱۱۰

۱۹۲۵/۳/۳

۹/۲۵

لىككەنەۋەو ھەۋالى ۲۳/۲-۲۳/۲ ياخىبوون
لە بلاۋكراۋەكانى توركىادا.

دەقى چاپىكەۋەتنى شوكرى نايلو و پائىد

۱۹۲۵/۲/۳

۲/۲۵

ئار. ئى. ھارېنك. ل: ۱۱۴

زانىارىيەكانى شوگرى نايلى پاشا لە مەر
ياخىيوون بۇ رايىد ھارېنك و ھەتسەنگاندنى
ئەم مەسەلەيە لەلايەن ناوپراومە

راپۇرتى ھەوالدەرى تاييەت بەبزاوتنى
سەربازى تۈرك لە ھەرىمەكانى
رۇژھەلاتدا. ل: ۱۱۶

۱۹۲۵/۳/۲

۹/۴ھ

كۆكردنەۋە سەرباز لە ئەدەنە لەلايەن
ئەركانى گشتى تۈركياۋە، و ئىتتىمالى
ھىنانيان لە ئەنكەرەۋ ئەزمىرەۋە.

راپۇرتى ژمارە ۱۹۹ى مستەر لىندسەيى
نۆينەرى دىپلۇماسىيى نىنگلىز لە ئەستەمبۈۋل
بۇ مستەر چامبىرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى
برىتانىا. ل: ۱۸

۱۹۲۵/۳/۱۰

۱۰

بارى سياسىي تۈركيا. ھەلۋەشانى
كابينەكەى فەتھى ۋە بەرنامەى ئەۋەى
عيسمەت پاشا. دەرچوونى ياساكانى
سەفامگىر كوردنى ئارامى ۋە دادگاكانى
ئىستىقلال. ۋەتەى رەجەب بەگ دۇى
چاپە مەنىيەكان.

راپۇرتى ژمارە ۲۱۹ى مستەر لىندسەيى
نۆينەرى بالاي نىنگلىز لە تۈركيا بۇ مستەر
چامبىرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى ئىنگلىزەرە.

۱۹۲۵/۳/۲۳

۱۱

ل: ۱۲۲

دىدارى نۆينەرى دىپلۇماسىيى بەرتىانيا ۋە
عيسمەت پاشاى سەرۋك ۋەزىرو تۇفيق

روشدىي ۋەزىرى دەرۋە. كېشەي كوردو
كۆمەلەي نەتەۋەكان ۋە پەيۋەندىي سىياسى ۋە
ئابوۋرى لەگەل ئىنگلتەرەدا. قىسەلە سەر
تايبەتمەندىيەكانى كاللى بۇ دەرۋە
نىردراۋى ئەلمانى بۇ گومرگى تورگىياۋ،
پەيۋەندىي لەگەل ۋەلاتانى تردا

رېپۇرتى ژمارە ۲۵۸ى مستەر لىندسەيى
نويۇنەرى باللى ئىنگلىز لە تورگىيا بۇ مستەر
چامىرلەينى ۋەزىرى دەرۋەدى برىتانىيا. ل: ۱۲۱
بارودۇخى سىياسىي تورگىيا. پەرلەمان ۋە
چاپەمەنىيەكان. دەست بەكارىۋونى دادگاي
ئىستىقلال ئەنكەرە. پەرەسسەندى
ياخىبوۋنەگەي كورد. ئىحتىمالى ھېرشى
تورگىيا بۇ سەر موۋسل.

۱۹۲۵/۳/۳۱

۱۲

رېپۇرتى ژمارە ۳۰۵ى مستەر لىندسەيى
نويۇنەرى باللى برىتانىيا لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر چامىرلەينى ۋەزىرى دەرۋەدى
ئىنگلتەرە. ل: ۱۳۵

۱۹۲۵/۴/۱۵

۱۳

ياخىبوۋنى شېخ سەئىد. رېپۇرتى رايىد
ھاينك. ئىحتىمالى ھەرپشەي تورگىيا لە
موۋسل. ھەئسەنگاندنى داۋاكانى نويۇنەرى
باللى تورگىيا لە لەندەن.

رېپۇرتى ژمارە ۳۲۲ى مستەر لىندسەيى
نويۇنەرى باللى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر چامىرلەينى ۋەزىرى دەرۋەدى
ئىنگلتەرە. ل: ۱۳۹

۱۹۲۵/۴/۲۲

۱۴

بەلگەنامەكانى نىنگلىز

بارودۇخى سىياسىي تۈركىيا. راپۇرتى
پاشكۆي عەسكەرى لە باردى ياخيپوونى
كوردەودە. گىرانى شىخ سەعيد. مەسەلەي
بزواندىنى كورد لەلايەن ئىنگلىزەودە.
دەستگىر كوردنى حوسسەين جاساھىدى
سەرنووسەرى (تەنين)

۱۹۲۵/۴/۲۱

۱۴/۱۵

راپۇرتى رانئىد هارنىكى پاشكۆي سەربازىي
كونسولخانەي ئىنگلىزە لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر لىندسەيى نوپنەرى بالآ. ل: ۱۴۲
ياخيپوونى شىخ سەعيد. دەستگىر كوردنى
شىخو، خۇبەدەمستەوودانى ياخيپان.
پىچىرپىچىي ھەوالەكان. دىژبۇونەودى ماودى
كارى داداكانى ئىستىقلال. چاكسازىي
كارگىرى لە رۇژھەلات. بەلگە گىراوەكانى
سەر شىخ سەعيدو، دەرختىنى ھەلۇيىستى
كاربەدەستانى ئىنگلىز لە عىراق.

۱۹۲۵/۴/۲۸

۱۵

برووسكەي ژمارە ۱۶۱ مستەر لىندسەيى
نوپنەرى بالآى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر چامبرلەينى وەزىرى دەرەودى
برىتانىا. ل: ۱۴۴

مۆلدىنى سەربازى تۈركىيا لە رۇژھەلاتو
ھەرەشە لە مووسل. پاراستنى ھىمنىي
تۈركىيا بەكۆكردنەودى سەرباز. ويىستى
سەپاندىنى فشارى مەعنەوى بەسەر كۆمەلەي
نەتەوەكانو ئىنگلىزەردا. نەبوونى نىيازى
پىكىدادان لەگەل برىتانىادا.

راپۇرتى ژمارە ۳۳۱ مىستەر لىنسىيە
نۆپتەرى بالاي ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
مىستەر چامبىرلەينى ومزىرى دەرەۋى
برىتانىا. ل: ۱۴۵

بارى سىياسىي تۈركيا. پشۋى ئەنجۈمەن.
گىشەي كورد. لىدوانى عىسمەت پاشا لە
كۆنگرەي (ئۇچاخ) تۈركىدا. گىرانى حوسەين
جاھىد. لە ئايندەدا ھاتنى غازى بۇ
ئەستەمبوول، بەدرۇ خستەنەۋى، لە ويۋە
چوونى بۇ قەردىسە.

راپۇرتى ژمارە ۴۲۵ مىستەر لىنسىيە
نۆپتەرى بالاي برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
مىستەر چامبىرلەينى ومزىرى دەرەۋى
ئىنگلىتەرە. ل: ۱۴۸

بازودۇخى سىياسىي تۈركيا. كارى داداگانى
ئىستىقلال ئەنگەرە دياربەكر. لە
سىنداردانى سەيد غەبدولقادىر. داداگانى
شىخ سەئىد. ئاگادارىيەكى غازى پاشا.

راپۇرتى رانيد ھارنىكى پاشكۆى سەربازى
كونسولخانەي ئىنگلىتەرە لە ئەستەمبوول بۇ
مىستەر لىنسىيە نۆپتەرى بالاي. ل: ۱۵۲
ھەلومەرجى غەسكەرى كەمكردنەۋى ئەو
ھىزانەي كە بۇ سەركۈتكرنى ياخيپوونى
شىخ سەئىد لە رۇژھەلات كۆكرابوونەۋە.
مۆلدانى بەردەۋامى سەرباز لە باشوورى
رۇژھەلات.

رېپۇرتى ژمارە ۶۸ى مستەر لىندسەيى
نوپىنەرى بالايى نىنگلىز لە ئەستەمبوول بۆ
مستەر چامبىرلەينى وەزىرى دەرەۋەى
برىتانىا. ل: ۱۵۴

۱۹۲۵/۶/۹

۱۸

بارى سىياسىي تۈركىيا. داخستنى لقەكانى
پارتى پىشكەۋتنخواز. دەستى سولتان
ۋەھىدەدىن لە كارى كۆنەپەرستانەى ئەو
لقانەدا كارى دادگاكانى ئىستىقلال.
پەيۋەندىي نىۋان شىخ سەئىدى لەگەل
تامپلىنگ ناۋىكى سىخوړ.

رېپۇرتى ژمارە ۱۱۱ى مستەر ھۆرى
كارهەئسوورپىنى ئىنگلتەرە لە ئەستەمبوول
بۆ مستەر چامبىرلەينى وەزىرى دەرەۋەى
ئىنگلتەرە. ل: ۱۵۷

۱۹۲۵/۶/۳۰

۱۹

كۆكردنەۋەى سەربازى تۈرك لە رۆژھەلات.
ئىجتىمالى دژايەتتىي بېريارى ديارىكردى
سنوورى مووسل لەلايەن تۈركىاۋە. پىۋىستى
بەكارهينانى ھىز، ھاوشانى ھەۋالى دادگاي
ئىستىقلالى دياربەكر لە رۆژھەلات.

رېپۇرتى ژمارە ۱۶ى پائىد ھارپىكى پاشكۆى
سەربازىي كونسولخانەى ئىنگلىز لە
ئەستەمبوول بۆ مستەر ھۆرى كارهەئسوورپىنى
برىتانىا. ل: ۱۵۹

۱۹۲۵/۶/۲۵

۱۹/۱۵

ھەلومەرجى سەربازى. مۆلئانى سەربازى
تۈرك لە رۆژھەلات. كىشەى كورد، وىستى
تۈركىيا بۆ كاركردنە سەر بېريارى تايبەت بە

مەسەلەى مووسىل كۆمەلەى نەتەوكان.

سەرژمىرىيەكى سەربازانى تورك لى ۱۹/۲۵ ۱۹۲۵/۶/۲۰

رۆژھەلاتى ئەنادۆل. ل: ۱۶۱

رېپۇرتى ژمارە ۵۲۲ى مستەر ھۆرى ۲۰ ۱۹۲۵/۷/۱

كارھەئسوورپنى ئىنگلىز لى ئەستەمبول بۆ
مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى
برىتانىا. ل: ۱۶۴

ياخىيوونى كورد، لى سىدارەدانى زياتر لى
۴۰ ياخى، كەمىي ژمارەى ئەوانەى سزى
زىندانىيان بەسەردا سەپىترا. گوتەى
سەرۆكى دادگاي ئىستىقلال دياربەكر.
گواستەۋەى ئەم دادگايە بۆ ئورفە لى
نايىندەدا.

رېپۇرتى ژمارە ۶۰۲ى مستەر ھۆرى ۲۱ ۱۹۲۵/۸/۹

كارھەئسوورپنى برىتانىا لى ئەستەمبول بۆ
مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋەى
ئىنگلىتەرە. ل: ۱۶۶

بارودۇخى توركىا. كۆپوونەۋەى نااسايى
ئەنجومەن. پەيوەندىي فەۋزىي سەرۆكى
شارەۋانى ديار بەكر بە ياخوونەكەى شىخ
سەعیدەۋە. چاۋ پىداخشانەندەۋەدەكى
كېشەى ھەرىمەكانى رۆژھەلات.

رېپۇرتى ژمارە ۶۲۸ى مستەر ھۆرى ۲۲ ۱۹۲۵/۸/۱۷

كارھەئسوورپنى ئىنگلىز لى ئەستەمبول بۆ
مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋەى
ئىنگلىتەرە. ل: ۱۶۹

كارەكانى دادگاي ئىستىقلال ئەنگەرە.
دادگايى ۷۰ كەس و لە داردانى (۱۱)ى-تر.
دادگايى كۆمۇنىستەكان.

سىستى ئەم رۇژانەى دوايى كارەكانى دادگاي
ئىستىقلال ھەرىمى رۇژھەلات.

رېپۇرتى ژمارە ۷۱۷ى مستەر لىندسەيى
نۆينەرى بالاي ئىنگلىز لە تورگيا بۇ مستەر
چامبرلەينى ۱۷۱:ل ۱۷۱:ل ۱۷۱:ل
بارودۇخى سىياسى تورگيا. نەرمبۈۋى
حكومەت، ئازادگردنى رۇژنامەنووسانى
دادگايىكراۋ بەتاۋانى ھاندانى ياخيۋۋى
شىخ سەعيد. ۱۷۱:ل ۱۷۱:ل ۱۷۱:ل
سەرنووسەرى (تەۋھىدى ئەھكەر). بابەتتىكى
سەيرى (قلىچ ەلى) ئەندامى دادگاي
ئىستىقىلالى ئەنگەرە لە (حاكمىيەتى
مىللى)دا.

۱۹۲۵/۹/۱۶

۲۳

نوسراۋى ژمارە ۷۵۶ى مستەر لىندسەيى
نۆينەرى بالاي ئىنگلىز لە تورگيا بۇ مستەر
چامبرلەينى ۱۷۴:ل ۱۷۴:ل ۱۷۴:ل
كوردەكان. نەمانى كورد لە ھەرىمەكانى
رۇژھەلات. ۱۷۴:ل ۱۷۴:ل ۱۷۴:ل
گومانى حكومەت لە كوردانى ناۋچەى
دەرسىمى بەشدار نەبوۋ لە ياخيۋنەكەى
شىخ سەعيددا، نەبوۋنى ھەۋالى لە و جۇرە
لە كۆنسولتى تەرابزىۋنەۋە.

۱۹۲۵/۱۰/۶

۲۴

رېپۇرتى ژمارە ۷۸۵ى مستەر لىندسەيى

۱۹۲۵/۱۰/۱۶

۲۵

بەلگە نامەكانى ئىنگلىز

نۆپنەرى بالايى بريتانيا لە ئەستەمبوول بۆ
مستەر چامبرلەينى وەزىرى دەرەودى
ئىنگلتەرد. ل: ۱۷۵

پەيوندىيەكانى ئىنگلىزو تورك. گومانى
توركيا لە رووسيا. داواي ئاشتى و تازەگەرى.
كىشەي مووسىل تاكە كۆسپى سەر رېسى
پەيوندىيەكانى توركيا و بريتانيا.

راپۇرتى ژمارە ۷۹۱ى مستەر لىندسەيى
نۆپنەرى بالايى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۆ
مستەر چامبرلەينى وەزىرى دەرەودى
بريتانيا. ل: ۱۷۹

۱۹۲۵/۱۰/۲۰

۲۶

ھەلومەرجى سياسىي توركيا. بىرى
نەتەودىي تورك، بىينى كىشەي كورد وەكو
ھەپدەشەيەك بۆسەر رۇئىمى كۇمارىي توركيا.
نووسراوى ژمارە ۱۱۵۱ى مستەر چامبرلەينى
وەزىرى دەرەودى بريتانيا بۆ سىر ئار.
لىندسەيى نۆپنەرى بالايى ئىنگلىز لە
ئەستەمبوول. ل: ۱۸۴

۱۹۲۵/۱۱/۲۰

۲۷

كىشەي كوردو پەيوندىيەكانى نىوان
توركيا و بريتانيا. پەيمانى بريتانيا
بەبەخشىنى خودمۆختارىيەكى پىژدەيى
بەكوردانى عىراق. نەبوونى نيازى بەخشىنى
نۆتۇنۆمىي تەواو ياخود گەپرانەودە بۆ
پەيماننامەي سىقەر. دانان بەمافى كوردانى
عىراقدا، كارى خراپ نەكردنە سەر
پەيوندىيەكانى توركيا. بريتانيا.

رېپۇرتى ژمارە ۱۲۰ى مستەر ھۆرى كار-
ھەئسوورپىنى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى
ئىنگلتەرە.ل: ۱۸۷

۱۹۲۶/۲/۱۷

۲۸

درېژ كىرنەۋى ماۋى دادگاكانى
ئىستىقلال بۇ شەش مانگى تر. كارى
دادگاكانى ئىستىقلالى ئەنكەرەۋ ئەلەزىز
ھوكمەكانىيان. بەردەۋام لىكۆلئىنەۋى
داۋاكانى زادەى ياخىبوۋنەكەى شىخ سەئىد
لەلەين دادگاى ئىستىقلالى ئەلەزىزەۋە.

نووسراۋى ژمارە ۱۳۰ى مستەر ھۆرى
كارەئسوورپىنى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى
برىتانىا. ل: ۱۹۰

۱۹۲۶/۲/۲۲

۲۹

ياخىبوۋنى كورد. كۆنترۆلگىردنى
بارودۇخەكە لەلەين سەربازانى تورگەۋە.
قوربانىدانىكى زۆر. دادگاى كىردنى زىاترلە
۹۰۰ كەس.

نووسراۋى ژمارە ۳۲۸ى مستەر لىندسەى
نۆينەرى بالاي ئىنگلتەرە لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر جامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى
برىتانىا. ل: ۱۹۲

۱۹۲۶/۶/۳۰

۳۰

ھەلومەرجى ئەنادۆلى پۇژھەلات.
بايەخدان بەۋ رېپۇرتانەى كە بۇ ئەم
مەسەلەيە لە ئەنكەرەۋ كونسولنى

تەراپزۈنەۋە گەپشتۈن.

۳۰/۱۵ ۱۹۲۶/۶/۱۰ بىروسكەى ژمارە ۲۲ى مستەر نايتى
كونسولۋى ئىنگلىز لە تەراپزۈن بۆ ئاپ.
لېندسەيى نوپنەرى بالا لە ئەستەمبوول. ل: ۱۹۱۰
ھەۋالى يارمەتتى ئىران بۆ ياخيپوونى
كوردانى بايەزىد.

۳۰/۲۵ ۱۹۲۶/۶/۱۵ بىروسكەى ژمارە ۲۴ى مستەر نايتى
كونسولۋى بىرتانىا لە تەراپزۈن بۆ ئاپ.
لېندسەيى نوپنەرى بالا لە ئەستەمبوول. ل: ۱۹۲۰
راگوپزانى كوردەكان بەرەو رۇژئاۋا بەھۋى
گرژى و ئالتۇزى بەردەۋامى ناۋچەى
بايەزىدەۋە.

۳۰/۲۵ ۱۹۲۶/۶/۱۶ بىروسكەى ژمارە ۲۵ى مستەر نايتى
كونسولۋى ئىنگلىز لە تەراپزۈن بۆ ئاپ.
لېندسەيى نوپنەرى بالا لە ئەستەمبوول. ل: ۱۹۲۰
ناردنى تىيىكى سەربازى بۆ دامركاندەۋەى
ياخيپوون. راپگوپزانى گوندەكان و پەككەۋتنى
بازرگانى. كارگەيەكى چەك دروستكردن لە
نەرزپۇم.

۳۰/۴۵ ۱۹۲۶/۱۹/۱۷ نامەيەكى مستەر نۆكسى كارھەئسووپىنى
ئىنگلىز لە ئەنكەرە بۆ ئاپ. لېندسەيى
نوپنەرى بالا لە ئەستەمبوول، ل: ۱۹۴۰ نىيازى
تورك بۆ چارەى خىراى كېشەى كورد. رېنەدان
بە تىپەپوونى نوپنەرى پۇلۇنيا بە بايەزىددا.

۲۱ ۱۹۲۶/۷/۵ نووسراۋى ژمارە ۳۳۹ى مستەر لېندسەيى
نوپنەرى بالاى بىرتانىا لە ئەستەمبوول بۆ

مستەر چامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى
ئىنگلتەرە. ل: ۱۹۵

پرۇسەي نىشتەجىكردن لە رۇژھەلات،
بىرۇكەي ھىنانى پەنابەرانى مووسلمانى
مەكدۇنى و نىشتەجىكردىيان لە شوئىنى
كوردانى بەرەو رۇژئاوا راگوئىزراو. ھەولئى
حكوومەتى تورك بۇ بەستنى پەيمانىك لە
مەر پەنابەران لە نيوان ولاتەكەي و
دەولەتانى سىرب و كروات و سلاۋفينا.
دابەشكردى زەوىوزارى ئاغاينى راگوئىزراو
بەسەر گوندنشىناندا.

نووسراوى ژمارە ۲۱۱ سىر جى. كلاركى
۱۹۲۶/۱/۲۴ ۲۲
نويئەرى بالاي ئىنگلتەرە لە ئەنكەرە بۇ سىر
ئىيى. چامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋى برىتانىا.
ل: ۱۹۶

سەردانى كۆمىسارى بالاي (مەندوبى
سامى)ى برىتانىا لە عىراق بۇ ئەنكەرە و
چاوپىكەوتنى لەگەل غازى و تۇفيق روشدىدا.
بىرۇكەي راگواستنى كوردەكان و راي نويئەرى
بالاي ئەنكەرە و ئىنگلىز لە سەرى.

ياداشتىك دەربارەى دىدارو
۱۹۲۶/۱۱/۲۲ ۲۲/۱۵
چاوپىكەوتنەكانى ئەنكەرەى سىر ئىيى.
دۆبسى كۆمىسارى بالاي برىتانىا لە عىراق.
ل: ۱۹۲

دىدار لەگەل تۇفيق روشدىدا. سنوورى
توركىيا عىراق و كىشەى كورد. مامەلەى

كىشەى كورد لەلايەن توركيئاوه.
دائىا كوردنە وهكانى سىرئىچ. دۆبىس.
پىشوازىي كۆمىسارى بالا لەلايەن غازى
پاشاوه.

نووسراوى ژمارە ۲۱ سىرچى، كلاركى
نوینەرى بالاى ئىنگلىز لە ئەنكەرە بۆ سىر
ئىي. چامىرلەينى ومزىرى دمروهوى برىتانيا.
ل: ۲۰۲

۱۹۲۷/۱/۴

۲۳

كىشەى كورد، چاوپىكەوتن لەگەڵ تۆفيق
روشديى ومزىرى دمروهوى توركيادا. گرتى
كوردو باس و شىكردنەوهى ومزىرو، راو
بۆچوونى نوینەرى بالا.

نووسراوى ژمارە ۲۲ سىرچى. كلاركى
نوینەرى بالاى برىتانيا لە ئەستەمبوول بۆ
سىر ئىي. چامىرلەينى ومزىرى دمروهوى
ئىنگلىز. ل: ۲۰۴

۱۹۲۷/۱/۱۲

۲۴

رېپۇرتىكى كورتى دادگاى ئىستىقلالى
ئەنكەرە.

دادگاىي ۱۸۰۰ كەس بە تۆمەتى جياچياو،
لە داردانى ۱۲۵ كەس و زىندانى كوردنى
۵۰۰ى تر. تىروانىنى غازى دادگاىي كوردەكان
لەلايەن دادگاى ئىستىقلالى ئەلەەزىزدەوه.
دریژ كوردنەوهى ماوهى پاساى عەسكەرى لە
رۆژەهەلات تا ۲۳ى تشرىنى يەكەم.
نىشتەجى كوردنى كورد لە ئەنادۆلى رۆژئاوا،
بىر كوردنەوه لە هينانى پەنابەر لە بولگارىا و

يوگوسلافييا و قوبرسو قۇقازمۇ،
نىشتە جېكر دىيان لە پۇژھەلات. بۇچوونى
كۆمىسارى بالاي.

نووسراوى ئىيى، جامبرلەينى وەزىرى
دەردەوى ئىنگلىز بۇ جى. كلاركى نوپنەرى
بالاي ئىنگلىز لە ئەستەمبوول. ل: ۲۰۷

۱۹۲۷/۱/۲۶

۳۵

سەردانى باليۇزى توركيە لە لەندەن بۇ لاي
وەزىرى دەردەوى برىتانىيا. تاوتوپكردى
پەيوندىيەكانى توركيە. برىتانىيا و ئىتالىيا
يوگوسلافييا و قەرزەكانى عوسمانى
دەستنىشانكردى كونسولتى تورك لە بەغدا
توركانى مىسرو عراق و گواستەنەوى
نوپنەرايەتى بالاي ئىنگلىز بۇ ئەنكەرە و گلە
يى لە كونسولتەكانى برىتانىيا لە ئىران
كەكوردىان دۇى تورك ھانداۋە.

نووسراوى ژمارە ۱۹۲ى سىرجى كلاركى
نوپنەرى بالاي برىتانىيا لە ئەستەمبوول بۇ
سىر ئىيى. جامبرلەينى وەزىرى دەردەوى
ئىنگلىزە ل: ۲۱۱

۱۹۲۷/۴/۲۰

۳۶

ھېرشى كوردەكان لە ئىرانەۋە بۇ سەر
توركيە. بارودۇخى ئەنادۆلى پۇژھەلات.

راپۇرتى ژمارە ۲۲۱ى سىرجى. كلاركى
نوپنەرى بالاي برىتانىيا لە ئەستەمبوول بۇ
سىر ئىيى. جامبرلەينى وەزىرى دەردەوى
ئىنگلىز. ل: ۲۱۳

۱۹۲۷/۶/۲۵

۳۷

بارودۇخى ئەنادۆلى پۇژھەلات.

بەلگەنامەكانى نىنگلىز

قەدەمغەگەردنى ھاتىنە ناۋەۋەي خىيالى
كوردىيەكانى عىراق بۇ تورگيا. راگويزانى
كوردانى رۇژھەلاتى ئەنادۆل بۆشۈپنەكانى
ترى ۋلات. چاگسازى و چەند كارىكى تر لە
ئەنادۆلى رۇژھەلات .

راپۇرتى ژمارە ۴۱۷ سىرچى. گلارگى
نويىنەرى بالايى بريتانيا لە ئەستەمبوول
بۇسىر ئىيى. چامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋەي
ئىنگىلتەرە. ل: ۲۵

۱۹۲۷/۸/۹

۲۸

بارودۇخى ئەنادۆلى رۇژھەلات. راگويزانى
كۆمەل كۆمەلى كورد. پىرۇژەي ھكۈمەتى
تۈرك بۇنىشتەجى كوردنى پەناپەرانى قۇقاز
لە ئەنادۆلى رۇژھەلات.

نوسراۋى ژمارە ۵۵۵ سىرچى. گلارگى
نويىنەرى بالايى بريتانيا لە ئەستەمبوول
سىر ئىيى. چامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋەي
ئىنگىلتەرە. ل: ۲۹

۱۹۲۷/۱۱/۹

۲۹

پىرۇگرامى كابىنە تازەگەي تورگيا. سەرنج
راكىشىي ۋەتەكانى عىسمەت پاشا لە سەر
ھەرىمەكانى رۇژھەلات.

نوسراۋى ژمارە ۲۸۸ مستەر ھۇرى
كارھەئسوورپنى ئىنگىلتەرە لە ئەستەمبوول
بۇ مستەر چامبرلەينى ۋەزىرى دەرەۋەي
بريتانيا. ل: ۲۲۱

۱۹۲۷/۱۱/۳۰

۴۰

دوايى ھاتنى ھكۈمى عورفىيى ئەنادۆلى
رۇژھەلات. دامەزراندنى پىشكىنارىي گىشتىي

ويلايه تەكانى رۇژھەلات لە ديار بەكر.
دياريكردى ئىبراھىم تالغ بەگ بۇپشكنياري
گشتى. راگويزانى كورد بەرەو رۇژناوا.

نووسراوى ژمارە ۱۰۷ى مستەر ھۆرى
كارهەلسووپىنى ئىنگلتەرە لە ئەستەمبوول
بۇمستەر چامبرلەينى ومزىرى دەرەوى
بريتانيا. ل: ۲۲۳

۱۹۲۷/۱۲/۷

۴۱

پشكنياريى گشتى ئەنادۆلى رۇژھەلات و
سنوورو دەسەلات و ئەركەكانى. دەرچوونى
ياساى ئەنجومەن، تايبەت بەگەرپانەوى
ھەندى لە كوردە راگويزراوەكان
بۇناوچەكانى خۇيان. نەرمبوونى سىياسەتى
تورك بەرامبەر بەكورد. چەند
ئامادەكارىيەكى تازە. كرانەوى رىگەى نىوان
تەرايزوون و بايەزىد.

نووسراوى ژمارە ۱۱۸ى مستەر ھۆرى
كارهەلسووپىنى بریتانيا لە ئەستەمبوول
مستەر چامبرلەينى ومزىرى دەرەوى
ئىنگلتەرە. ل: ۲۲۵

۱۹۲۷/۱۲/۱۴

۴۲

زانيارى لە سەركوردو ئەنادۆلى رۇژھەلات.
شاردنەوى لە (۹۰%) چەكەكان لەلايەن
كوردەكانەو. ھاندانى ياخيىانى كورد
لەلايەن ئىنگلىزەو. كزى پېشبينى
سەركەوتنى سەرنجەكانى شوكرى قايا لە
باردى ئاسايى بوونەوى ويلايه تەكانى
رۇژھەلاتەو.

پاپۇرتى ژمارە ۱۷ سىرچى. كلاركى
نوتنەرى بالايى بريتانيا لە ئەستەمبوول بۇ
سىر ئىتى. چامبرلەينى وەزىرى دەردەوى
ئىنگىلىز. ل: ۲۲۶

۱۹۲۸/۱/۱۱

۴۲

گەرپانەۋەدى ۷۸۱ كوردى راگوئىزراۋ بۇ
ناۋچەكانى خۇيان، دواى ئاگاداربوونيان لە
سياسەتە نوپىيەكەى حكومەت.
پەسەندىكردى رەخنەكانى ناۋ پارتى گەل.
بى تۈنابى لە كۆنترۆلكردى كوردەكانى
دەرسىمدا سەردانى ئىبراھىم تالغ بەگى
پشكنىياري گشتى ھەرىمەكانى خۇرەلات بۇ
دىاربەكر.

نووسراۋى ژمارە ۱۸۵ مىستەر فۇكسى
كارهەئسوورپنى ئىنگىلىز لە ئەنكەرە بۇ
مىستەر چامبرلەينى وەزىرى دەردەوى
بريتانيا. ل: ۲۲۷

۱۹۲۸/۴/۹

۴۴

گەرپانەۋەدى كوردانى راگوئىزراۋ بۇ
جىۋوشوپنى خۇيان. پاپۇرتى كونسولنى
تەراپزوون. گەرپانەۋەدى راگوئىزراۋەكان
بەئىبوردنى دەرمىجامى سياسەتى
ئاشتىبونەۋەدى حكومەتى تۈركىيا. رىگە
نەدان بە گەرپانەۋەدى دەرمىبەگەكانى كورد.

نووسراۋىكى مىستەر ماتىۋسى كونسولنى
ئىنگىلىز لە تەراپزوون بۇ كارهەئسوورپنى
بريتانيا لە ئەنكەرە. ل: ۲۲۸

۱۹۲۸/۲/۲۶

۴۴/۱۵

گەرپانەۋەدى كوردانى راگوئىزراۋ. تىپەپوونى

۴۰۰ كورد بەتەراپز وونداو، ئىكەل نەبوونيان بەخەلك.

نووسراوى ژمارە ۲۲۹ سىرچى. كلاركى نوئىنەرى بالايى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۆ سىر ئىيى. چامبرلەينى ومزىرى دەرەوى ئىنگلتەرە. ل: ۲۲۹

۱۹۲۸/۵/۱۶

۴۵

لىبوردنى كوردەكان. دەرچوونى ياسايەكى بەرلە مانى توركىا بۆ لىبوردنى كوردانى ياخىو، ئومىدىكى زۆر بەم ياسايە، گەشتى پشكنىنى ئىبراھىم تالى بۆ ھەرىمەكانى رۆژھەلات.

نووسراوى ژمارە ۳۱۲ سىرچى. كلاركى نوئىنەرى بالايى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۆ سىر ئىيى. چامبرلەينى ومزىرى دەرەوى ئىنگلتەرە. ل: ۲۳۰

۱۹۲۸/۶/۲۶

۴۶

لىبوردنى كوردەكان. ئاگادارىيەكى پشكنىارى گشتى ھەرىمەكانى رۆژھەلات بۆ خەلك. باش بەرپۆمەنەچوونى كاروبارەكانى رۆژھەلات. باومپى سەرنەگرتنى سىياسەتى لىبوردنو دلتيا بوون لە ئايندەدا.

بانگەوازی تازەى ئىبراھىم تالى بەگى پشكنىارى گشتى ھەرىمەكانى رۆژھەلات. ل: ۲۳۱

حوزمىرانى ۱۹

۴۶/۱۵

۲۸

ياساى (۹) مایسى ۱۹۲۸ تاپبەت بە لىبوردنى قوربانىانى نەقامىو، ئازادکردنى گىراودكان. دەرچوونى ياسايەكىتر بۆ دەست

ههنگرتن له پرسینه وودی نهو که سانهی وا له
سئ مانگدا خو به دهسته وه دهمدن و،
پئویستی سوود و مرگرتنی هاوولاتیان
له مه. به لئینی سزا نه دانی نار هوا.

۱۹۲۸/۸/۱۴

۴۷

نووسراوی ژماره ۲۸۴ سیئرجی. کلارکی
نوینهری بالای بریتانیا له نهسته مبول بۆ
لۆرد کوشندنی بریکاری و مزیری دهره ودی
بریتانیا. ل: ۲۲۳

ته سلیم بوونه وودی شیخ عه بدولپرهمان و
شیخ مه هدی برایانی شیخ سه عید پاش
به ناگابوونیان له لیبورتنی حکومته. قازانجی
ته مه بۆ بهرنامهی هیورکردنه وه. هاتنی
ئیراهیم تالغ بۆ نهسته مبول بۆ و مرگرتنی
رای غازی له م بارهیه وه. نیگهرانی شوکری قایا
له سیاستی عیراق بهرامبهر به کورد.

۱۹۲۸/۱۱/۸

۴۸

نووسراوی ژماره ۴۸۴ سیئرجی. کلارکی
نوینهری بالای بریتانیا له نهسته مبول بۆ
لۆرد کوشندنی بریکاری و مزیری دهره ودی
بریتانیا. ل: ۲۲۴

سیاسهتی تورک بهرامبهر کورد.
سه رکه وتنی سیاسهتی هیورکردنه وه.
به رد دوام گیرانه وودی کوردانی راگوئزراو له
هاویندا. خو به دهسته وه دانی هه ندئ شیخی
کورد که چوو بوونه عیراق. پشکنیتی وان و
بدلیس له لایه ن ئیراهیم تالغ به گه وه. گران
دابینکردنی ماموستاو پزیشک و فه رمانبهر

بۇ ويلايه تەكەكانى پۇژھەلات. دروستكردى
رىگە.

نوسراوى ژمارە ۵۰۲ى مستەر ئەدمۇندىزى
كارهەلسوپىنى ئىنگىلىز لە ئەنكەرە بۇ لۇرد
كوشننى بريكارى ومزىرى دەرەوہى
ئىنگلتەرە. ل: ۲۳۶

۱۹۲۸/۱۱/۲۶

۴۹

راپۇرتى كونسولنى تەرابزوون. ھەلاتنى
حسین پاشا بۇ سووریا. وردە وردە
بەرەوپىشچوونى سىياسەتى بەتورك كىردى
ئەنادۇلى پۇژھەلات. سەرکەوتنى سىياسەتى
تورك بەرامبەر بەكورد، بەراى حكومەتى
توركيا.

راپۇرتى ژمارە ۴۹ى مستەر جافى كونسولنى
بریتانى لە مەرسىنا بۇ مستەر ئەدمۇندىزى
كارهەلسوپىن لە ئەنكەرە. ل: ۲۳۷

۱۹۲۸/۱۱/۲۰

۴۹/۱۵

ھەلاتنى حسین پاشاى كوردى راگويزراو بۇ
قەيسەرىيە بەردو سووریا. تووپەبوونى غازى
لەمەو، پەشيمان بوونەوہى لە سەردانە
برپاردراوہكەى بۇ قەيسەرىيە. راى
بەرپوہبەرى بانكى عوسمانى لە قەيسەرىيە
كە: كوردەكان نابنە بەرىەستى رىئى سىياسەتى
بەتورك كىردن. گۆرىنى كامەرىندانى بانكى
عوسمانى. نواندىكى شانوۋى لەمەپ
ياخىبوونى شىخ سەعید.

راپۇرتى ژمارە ۳۰۵ى سىرجى. كلاركى
توینەرى بالای بریتانیا لە ئەستەمبوول بۇ

۱۹۲۹/۷/۱۱

۵۰

بەلگە نامەكانى ئىنگلىز

سىر ئىلى. چامبىلەينى ۋەزىرى دەرەۋى
برىتانىيا. ل: ۲۲۹

راپۇرتى مستەر ھىلم ۋە گەشتەكەي بۇ
رۇڭھەلاتى ئەنادۆل. سەختى گەشتەكەي بۇ
رۇڭھەلاتى قورات لە ياخىبوونى شىخ
سەئىدەۋە. چارەي كىشەي كوردى توركىيا
بەشىۋەپەكى سىلى. مەترسى ئابوورى
رۇڭھەلات لە سەر توركىيا.

۱۹۲۹/۶/۲۹

۵۰/۱۵

راپۇرتىكى تايىبەت بەگەشتىكى ۹-
۱۹۲۹/۶/۲۹ ئالىكس كەي. ھىلمى كارمەندى
نۆنەرايەتى بالاي ئىنگلتەرە لە توركىيا بۇ
ئەنادۆلى رۇڭھەلات. ل: ۲۴۱

ئاكامى گەشتە (۲۰) پۇڭپەكەي ئەنكەرە-
خەلە ب- ديار بەكر- مەلاتى- سىواس -
قىردىس-ۋون. لىكۆلىن-ۋەي تايىبەت ۋە
ھەمەلايەنەي كىشەي كورد. ترسى
پىشكەۋىتى رۇڭھەلاتى ئەنادۆل.

۱۹۲۰/۲/۱۷

۵۱

نوسراۋى ژمارە ۸۹ مى مستەر ئەدمۇندىزى
كارهەئسورپىنى ئىنگلتەرە لە ئەنكەرە بۇ
مستەر ھندرسنى ۋەزىرى دەرەۋى برىتانىيا.
ل: ۲۷۲

كىشەي كورد. چەند داۋايەكى كوردانى
داگىركەرى توركىيا لە ھكۈمەت ۋە بەدىنگەۋە
ھاتنى ھكۈمەت بۇ ئەۋ داۋايانە. ھىمنى
ئەنادۆلى رۇڭھەلات. سىياسەتى بەردەۋام
بەتۈرك كوردنى كورد.

- ۵۱/ھا ۱۹۳۰/۳/۱۳ بىروسكەى كۆمىسارى بالاي ئىنگلىز لە
بەغدا بۇ نوپنەرى بالاي لە توركييا. ل: ۲۷۳
پۇژنامەى (مساوات)ى قاھىرە: چەند
داوايەكى كوردە داگىرگەرەكانى توركييا لە
حكومەتو بەدەنگەوہ هاتنى ددولەت بۇ
ئەم داوايانە.
- ۵۱/۲ھ ۱۹۳۰/۳/۱۳ بىروسكەى نوپنەرى بالاي ئىنگلىتەرە لە
ئەتكەرە بۇ كۆمىسارى بالاي لە بەغدا.
ناراستىي ھەوالە كە. نەرمبوونى
حكومەتى تورك لە سياسەتيدا بەرامبەر
بەكورد.
- ۵۲ ۱۹۳۰/۴/۱۶ نووسراوى ژمارە ۱۵۷ سىر ئار. كلايشى
نوپنەرى بالاي ئىنگلىز لە تاران بۇ مستەر
ئىي. ھندرسنى وەزىرى دەرەوہى برىتانىيا.
ل: ۲۷۴
- ۵۲/۱ھ ۱۹۳۰/۴/۱۶ وپنەى نوسراويكى نيردراو بۇ كۆمىسارى
بالاي لە بەغدا سەبارەت بە (جوولانەوہى
كورد)
نووسراوى ژمارە ۵۷ (ئار. كلايشى)
نوپنەرى بالاي ئىنگلىتەرە لە تاران بۇ ئىيف.
ھەمفرىزى كۆمىسارى بالاي لە بەغدا. ل: ۲۷۵
وتوويزيك لەگەل وەزىرى كۆشكى ئيراندا.
ترسى ئيران لە (بزوتنەوہى كوردى)
توركييا. نىگەرانى لە بىرۆكەى (كوردستانى
سەربەخۇ)و ھەندئ لە كارمەندانى بەرىتانى
لە عىراق. ھەوالى بوونى كۆلۇنىل لۆرەنس لە

ناو كورداندا.

وھلامى ئىف. ھەمفرىزى كۆمىسارى بالآ لە
عىراق بۇ ئار. كۆلایى نوینەرى بالآ ئىنگلىز
لە تاران. ل: ۲۷۷

۱۹۳۰/۴/۲۹

۵۳

بەلگىنى برىتانىا بە بەخشىنى چەند
ئىمتىيازىك بە كوردو، پەشىمان نەبوونەو
لەمە. خودموختارىي كوردانى عىراقو،
نەھىشتىنى بوونى ئەم ولاتە بەمەلەندى
پىلانگىرانی كوردو، رىگە پىنەدانىان بۇ زىان
دان لە ولاتانى دراوسى. نەدانى پاسپۆرت
بەنەتەو پەرستانى كوردو ئەرمەن.
ناردوايى گومانەكانى ئىران.

نووسراوى ژمارە ۱۵۸ مى مستەر ئەدمۆندزى
كارهەئسورپىنى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
ئىى ھندرسنى وھزىرى دەرەوھى ئىنگلتەرە.
ل: ۲۷۸

۱۹۳۰/۵/۲۱

۵۴

ياخىبوونى ئاگرى. راپۆرتەكانى كۆنسول
تەرابزوون لە سەر ئەم بابەتە. ياخىبوونى
كۆتايى مانگى شوباتى ۵۰۰ كوردى ناوچەى
ئاگرى. دامركانەوھى ياخى بوونەكە. راوانانى
(۵۰۰) ياخى لە چىپاكاندا. ھاوکارىي كوردەكانى
ئىران و ئەرمەنىيەكانى رووسىا.
سەقامگىر بوونى ئاسايشى ھەرىمى كوردان.

راپۆرتى ژمارە ۴۸ مى مستەر ماتىوئسى
كونسولى برىتانىا لە تەرابزوون بۇ جى
كلاركى نوینەرى بالآ ئىنگلىز لە ئەنكەرە.

۱۹۳۰/۴/۲۹

۵۴/۱۵

ياخىبوونى ئاگرى. سەرگوتكردىنى
(۵۰۰۰) كوردى ياخى. شوپن پى ھەلگرتنى
(۵۰۰) كورد. نەخشەى ئەم ياخىبوونە
لەلایەن خالىسى شىخ عەبدولەجیدەو ھە
(۳) سال پىش ھەلگىرسانى ياخىبوون لە
بايەزیدەو ھاگۆیزابوو بۆ برووسە. ھەلاتنى
ئەم سەرگەردىيە تاوانباران بۆ ئىران.
ئىتیمالى ھاوکارى كوردانى ئىران و
ئەرمەنيانى رووسيا بۆ ياخىيان.

راپۇرتى مستەر ماتىوسى كونسولنى
ئىنگلىزە لە تەرابزوون بۆ جى. كلاركى
نۆینەرى بالى برىتانىا لە ئەنگەرە. ل: ۲۸۲

۱۹۳۰/۵/۷

۵۴/۲۵

ياخىبوونى ئاگرى. سەرپشكردنى زەكى
پاشا و سالىھ پاشا بۆ سەرگوتكردىنى ياخىبوون.
مۆلداكى ۱۵۰۰۰ سەرياز لە ناوچە
سنورىيەكاندا. كۆچى ئەرمەنە رووسىيەكان بۆ
ئىران. ھەوالى ھاتنى كونسولنى ئىران لە
ئەرزۇم بۆ تەرابزوون.

نوسراوى ژمارە ۱۵۹ى مستەر ئەدمۆندزى
كارھەئسوورپنى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۆ
ئىي. ھندرسى و مزیرى دەرەوى برىتانىا. ل: ۲۸۴
راپۇرتى تاييەت بەگەشتىكى سەرەتاي مانگى
مايسى ئەنادۆلى رۆژھەلات.

۱۹۳۰/۵/۲۱

۵۵

راپۇرتىك لە مەرگەشتى سەرەتاي مايسى
۱۹۳۰ ى راویژكارى نۆینەرى بالى برىتانىا لە

مايسى ۱۹۳۰

۵۵/۱۵

تورگيا بۇ ئەنادۆلى رۇژھەلات. ل: ۲۸۴

كارىگەرىي گەشتە جياجياكان بۇ
مەرەش، غەيىتاب، ئۆرفە، سىيۇمەرە،
دىاربەگر، سىلوان، غەرزان، بىلبىس، مووش،
وان و ماردىن. ئىككىدەنەو سەرنجى زىاترى
قەرە لايەنى تايىبەت بەكىشەي كورد.
بارودۇخى ئەنادۆلى رۇژھەلات.

نووسراوى ژمارە ۱۶۶ى مستەر ئەدمۇندزى
كارهەئسورپىنى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
ئىي.ھندرسنى ومزىرى دەرەوى ئىنگلىتەرە.
ل: ۲۱۲

۱۹۲۰/۵/۲۲

۵۶

كوردەكان، راپۇرتى كونسولنى تەرابزوون لە
سەر زانىارى كونسولنى ئىران لە ئەرزپۇم.
قەسەي نەقىب كۆلۆنىل لۆرمىس لە بارى
كوردەو.

راپۇرتى ژمارە ۵۷ى مستەر ماتىۋسى
كونسولنى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ ئىي.
ھندرسنى ومزىرى دەرەوى ئىنگلىز. ل: ۲۱۴

۱۹۲۰/۵/۱۲

۵۶/۱۵

كوردەكان. بىرلىك زانىارى كونسولنى ئىران
لە ئەرزپۇم. گرتنى چەند كوردىك لە لايەن
توركەكانەو. ئاشكراپوونى (كۆمىتەي
كورد)ى نەئىنى رىكخەرى ياخيپوون.
كۆكردنەو سەربازى تورك. كۆچى
ئەرمەنىەكانى رووسىا بۇ ئىران. ھىنانى
بەنزىن لە باتوومەو، ناردنى لە لايەن
توركەكانەو بەرمە ئەرزپۇم.

نووسراوى ژمارە ۱۹۴ى مستەر ئەدمۇندزى
كارهەلسورنى ئىنگلىز لە ئەنكەرە بۆ ئىي.
ھندرسنى وەزىرى دەرەوى برىتانيا. ل: ۳۸
كوردو ئىنگلىز. دادگايى سەلاھەدىنى
كۆپى شىخ سەئىد لە ئەنكەرە. ھەوالى
ھەندى بۆلۆگراوى تورك لە مەر ھاندانى
كورد لەلايەن ئىنگلىزەكانى عىراقەو.
نارەزايى توركيا لەم بۆلۆكرەنەوانە.

۱۹۳۰/۶/۳

۵۷

نووسراوى ژمارە ۴۳و۴۴ى سىرچى. كۆلرگى
نۆتەرى بالايى برىتانيا لە ئەستەمبوول بۆ
سىر ئىي. ھندرسنى وەزىرى دەرەوى
برىتانيا. ل: ۳۲۰

۱۹۳۰/۶/۳۰

۵۸

ياخىبوونى ئاگرى. ھىرشىكى نەخشە بۆ
كىشراوى تورك بۆ سەركوردەكان.
رەنگدانەوئە ئەم رووداوە لە بۆلۆگراوەكاندا.

نووسراوى ژمارە ۲۹۸ى مستەر ئەدمۇندزى
كارهەلسورنى برىتانيا لە ئەستەمبوول بۆ
ئىي. ھندرسنى وەزىرى دەرەوى ئىنگلىز. ل: ۳۲۱

۱۹۳۰/۶/۲۰

۵۹

ياخىبوونى ئاگرى. زانىارىي لە بارەى
ياخىبوونەو. سەردانى رۆبن پاشا ناويكى
نەرمەنى بۆ تاران بۆ پەرچەكکردنى كوردانى
توركيا. بۆ تاران. مەزەندە كوردنى ژمارەى
ھىزى دۆى كورد بەكارھاتووى تورك بە
(۶۵۰۰-۱۵۰۰۰) سەرباز. سىياسەتى ئىران
بەرامبەر بە كورد.

راپۇرتىكى نەقىب كۆلۆنىل دۆدى پاشكۆى

۱۹۳۰/۶/۲۸

۵۹/۱۵

بەلگە نامەكانى ئىنگلىز

سەربازىي ئىنگلىتەرە لە تاران بۇ سىر ئار.
كلایشى نوینەرى بالای ئىنگلىز لە وولاتە.

ل: ۳۲۲

ياخىبوونى ئاگرى. دیدارى رۆبن پاشای
نەرمەنى ھەولئى ناوبراو بۇ دەستەبەزکردنى
يارمەتى ئىران وئىنگلىز بۇ کوردانى
تورکيا. کۆنترۆلکردنى ھەرمەكانى ئاگرى و
نەرجیش. ھېرشى قۆلە كانى وان و
نەرزپۇمى تورک و، بەرمەنگاربوونە وەميان
لەلایەن ھىزىكى گەوردو. پىوېستى
يارمەتى کوردى ئاگرى بەچەك و
تەقەمەنى. ئومىدى رۆبن پاشا بە
بەدەستەينانى ئەو يارمەتییانە لە ئىران. ل:

رەپۇرتى ژمارە ۱۰۸ ی پالمەرى کونسولئى
بریتانیا لە تەوریز بۇ ئار. کلایشى نوینەرى
بالای ئىنگلىز لە تاران. ل: ۳۲۵

۱۹۳۰/۶/۱۸

۵۹/۲۵

ياخىبوونى ئاگرى. جموجوولئى (۱۵-
۱۶) ھەزار سەربازى تورک دۇى ياخييان و
گومانى سەرکەوتن. ناديارى ژمارەى
کوردانى ياخى و مەزەندەکردنیا بە (۲۰۰۰-
۲۵۰۰) کەس. ھاوکارى چەك و خۆراکى ئىران
بۇ ياخييانى کورد.

رەپۇرتى ژمارە ۲۵۴ ی جى. کلارکى نوینەرى
بالای بریتانیا لەنەستەمبوول بۇ ئىى.
ھندرسنى وەزىرى دەرەوى ئىنگلىتەرە. ل: ۳۲۷

۱۹۳۰/۷/۲

۶۰

رەپەپنى ئاگرى. جموجوولئى سەربازىي

تورك لى ناوچەى سنوورى (ئىران- توركيا) و
فراوانىيى جموجوولە كان .بەرپرسكرىدى
حكومەتى ئىران و يارمەتتى ئەم ولاتە بۇ
ياخىيان .بىدەنگىي تاران لەمە.

برووسكەى ژمارە ۴۵ى سىرچى. كلاركى
نوئىنەرى بالاي ئىنگلتەرە لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر ئىيى. ھندرسنى وەزىرى دەرەوى
برىتانىا. ل: ۳۲۹

۱۹۳۰/۷/۷

۶۱

ياخىبوونى ئاگرى. بەشدارىيى (۱۰۰۰۰)
دەھزار سەربازى تورك لى جموجوولدا .لە
دەستدانى ۱۰۰ سەربازو سى فرۆكەى سوپاي
تورك. تاوانباركردى ئاشكرا ترى ئىران.

برووسكەى ژمارە ۴۶ى سىرچى كلاركى
نوئىنەرى بالاي ئىنگلتەرە لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر ئىيى. ھندرسنى وەزىرى دەرەوى
ئىنگلىز. ل: ۳۳۰

۱۹۳۰/۷/۷

۶۲

ياخىبونى ئاگرى. تاوانباركردى برىتانىا
لە لايەن چاپەمەنىيە توركىيەكانەوہ .
ئاگاداركردى عىراق لەمە.

رپاۋرتى ژمارە ۲۶۲ى سىرچى. كلاركى
نوئىنەرى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ مستەر
ئىيى. ھندرسنى وەزىرى دەرەوى برىتانىا.
ل: ۳۳۱

۱۹۳۰/۷/۱۰

۶۳

ياخىبوونى ئاگرى. رپاۋرتى باشكۆى
سەربازى. روونكردنەوہى بلاوكرادەكانى
تورك. گرنگو فراوانبوونى رووداوەكان.

بەلگە نامەكاسى ئىنگلىز

چالاكبوونى ياخيبيان لە شەرگەپەكى ۱۵۰
كيلومەتريدا. پەرسەندنى ھېرشى
چاپەمەنيەكان دژى ئىيران. يارمەتى
بەردەوامى ئىران بۆ ياخيبيان. بەئىنى
سەرکوتکردنى ياخيبوونەكە.

رەپۇرتى ژمارە ۵۰ رايىد ئۆليرى پاشكۆى
سەربازى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۆ جى.
كلاركى نوينەرى بالا. ل: ۳۳۴

۱۹۳۰/۷/۴

۶۳/۵

ياخيبوونى ئاگرى. بەكارھىنانى
(۱۰۰۰۰) سەربازى تورك لىك كەردە
سەربازىيەكانى دژى كورددا. نادىارى
ژمارەى كوژاروو برىتداران.

رەپۇرتى ژمارە ۳۲۸ ى ئاپ. كلایقى نوينەرى
بالاى ئىنگلتەرە لە تاران بۆ ئى. ھندرسنى
ودزىرى دەرەوہى ئىنگلىز. ل: ۳۳۶

۱۹۳۰/۷/۱۴

۶۴

ياخيبوونى ئاگرى. وەلامىكى رۆژنامەى
(ئىران) ى نىمچە رەسمى لە مەپ بۆچوونى
توركيا كە گوايە ئىران يارمەتى ياخييانى
داود. رەتکردنەوہى رەسمى بۆ چوونەكە.
تاوانبىسارکردنى سۆڧىيەتيەكان لەلايەن
چاپەمەنيە ئىرانيەكانەوہ. دواكەوتنى
كۆبوونەوہى كۆمىسيۆنى سنوورى توركيا-
ئىران.

ومرگپرەراوى بابەتى (كىشەى كوردو سياستى
حكومەتەمان) ى رۆژنامەى (ئىران). ل: ۳۳۸

۱۹۳۰/۷/۱۰

۶۴/۵

ياخيبوونى ئاگرى. يارمەتى نەدانى

ياخىيان لەلايەن ئىرانەو. ناردەوايى گومان
لە ھەلۆستى ئىران.

نووسراوى ژمارە ۳۷۳ى سىرچى. كلاركى
نوینەرى بالای بریتانیا لە ئەستەمبوول بۆ
مستەر ئىي. ھندرسنى وەزىرى دەرەوہى
ئىنگلىز. ل: ۳۴۱

۱۹۳۰/۷/۱۵

۶۵

ياخىبوونى ئاگرى. پاگەياندىنى
سەرکوئکردنى ياخىبوونەكە.
چاوپىكەوتنىكى وەزىرى دەرەوہى تورکيا.
روونکردنەوہىكى وەزىر. ھاوکارى ياخىيان
لەلايەن لىپرسراوانى ناوخۆو. وەلام
نەدانەوہى تورکيا بۆ ناردەزايەكانى تاران.
بىرۆگەى ديارىکردنەوہى سنوورى تورکيا.
ئىران لە ناوچەى ئاگرى. بارودۆخى عىراق.

نووسراوى ژمارە ۲۷۴ى سىرچى. كلاركى
نوینەرى بالای بریتانیا لە ئەستەمبوول بۆ
ئىي. ھندرسنى وەزىرى دەرەوہى ئىنگلتەرە.
ل: ۳۴۴

۱۹۳۰/۷/۱۶

۶۶

ياخىبوونى ئاگرى. پاپۆرتىكى پاشكۆى
سەربازى. نەتوانىنى سەرکوئکردنى تەواوى
ياخىبوونەكە.

پاپۆرتى ژمارە ۱۶۰ى پائىد ئۆلىرى پاشكۆى
سەربازى بریتانیا لە ئەستەمبوول بۆجى.
كلاركى نوینەرى بالای. ل: ۳۴۵

۱۹۳۰/۷/۱۶

۶۶/۱۵

ياخىبوونى ئاگرى. ئامانجى ياخىيان.
جموحوولى سەربازانى تورك. رىبەرانى

بەلگە نامەكانى نىنگلىز

ياخىبوون. چالاكى ياخىيان. سەرگەوتنى
ھىزى ئاسمانى تورك.

كوژرانى ۱۵۰۰ ياخى و دەربازبوونى
۱۵۰۰ى تر. فراوانبوونى ياخىبوون. سائج
پاشا و زەكى پاشا. زانىارى تر.

رېپۇرتى ژمارە ۲۷۵ى سىرچى. كلاركى ۱۹۲۰/۷/۱۶

۶۷

نۆينەرى بالايى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ ئىي.
ھندرسنى وەزىرى دەرەوى نىنگلىز. ل: ۳۴۹

ياخىبوونى ئاگرى. چەند زانىارىيەكى
سەيرى خاتوو ماك گرات (رۇزىتا فۇربىس)ى
رۇژنامەنووسى ناو كوردانى ئاگرى. يارمەتى
ئىران بۇ ياخىيان.

رېپۇرتى ژمارە ۲۷۶ى سىرچى. كلاركى ۱۹۲۰/۷/۱۷

۶۸

نۆينەرى بالايى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
ئىي. ھندرسنى وەزىرى دەرەوى برىتانىا.
ل: ۲۵۲

ياخىبوونى ئاگرى. ھۆى ياخىبوونەكە.
ئىحتىمالى چارەى كىشەى كورد. توركىا لە
ساتىكى ناخۇشدا.

برووسكەى ژمارە ۱۷۴ى ئار. كلایفى ۱۹۲۰/۷/۲۸

۶۹

نۆينەرى بالايى ئىنگلتەرە لە تاران بۇ ئىي.
ھندرسنى وەزىرى دەرەوى نىنگلىز. ل: ۲۵۵
ياخىبوونى ئاگرى. ئىحتىمالى چوونە
ناوودەى ھىزەكانى تورك بۇ ناو خاكى ئىران
بۇ دەرکردنى ياخىيان. ناردنى سەربازانى
ئىرانى بەردو سنوورى توركىا.

نووسراوى سېرچى. كلاركى نوپنەرى بالاي
بريتانيا لە ئەستەمبوول بۇ مستەر ئىسى.
ھندرسىنى ۋەزىرى دەرەۋى ئىنگلىتەرە .

ل: ۳۵۵

ياخىيوونى ئاگرى. چەند ھەۋائىكى كەمى
پۇۋانى دوايى. دامرگاننەۋەى ياخىيوونى
ناۋچەى ئەرجىش. گەمارۋدانى ھەرىمى
ئاراپات. تاوانبارکردنى ئىران لەلايەن
پۇۋنامەكانى توركياء. قسەيەكى عىسمەت
باشا. تىيىنىيەكى توركياء بۇ ئىران. خواستى
سنوور ديارىكرنەۋەى توركياء. ئىران.
گرۋىو ئالۋىزى پەيوەندىيەكانى ھەردوو
ولات.

۱۹۳۰/۸/۵

۷۴

۱۹۳۰/۸/۴

برووسكەى ۋەزىرى كاروبارى ولاتە
كۆلۇنياكراۋەكان بۇ كۆمىسارى بالاي
بريتانيا لە بەغداۋ، برووسكەى بريكارى
كۆمىسارى بالاي بۇ ۋەزىر. ل: ۳۵۸

ھاۋكارى كوردە بارزانىيەكان بۇ ياخىيانى
توركياء. كۆنترۆلنەكرانى بارزانىيەكانى
عراق.

۱۹۳۰/۸/۵

۷۲

برووسكەى ژمارە ۶۱۳ مستەر ھېلىمى
كارھەئسووپىنى بريتانيا لەئەستەمبوول بۇ
ئىتى. ھندرسىنى ۋەزىرى دەرەۋى ئىنگلىز. ل: ۳۵۹

كوردو سنوورى توركياء. عراق. ھاۋكارى
كوردانى بارزانى بۇ ياخىيانى توركياء. پىرسى
چۆنىيەتى ۋەلامى عراق بۇ نوپنەرى توركياء

لە بەغدا.

برووسكەى بريكارى كۆمىسارى بالاي
ئىنگىلىز لە بەغدا بۇ ۋەزىرى كاروبارى
ددولە تە كۆلۇنيالكراودكان. ل: ۳۶۰

۱۹۳۰/۸/۶

۷۳

ۋىلايى عىراق بۇ توركييا، گوايىە
يارمەتىنەدانى كورد. ھاننەدانى
ناسيۇنالىزمى كوردى جيايىخواز لە عىراقتا.
برووسكەى بريكارى كۆمىسارى بالاي
ئىنگىلىز لە بەغدا بۇ ۋەزىرى كاروبارى
ولاتانى كۆلۇنيالكراو. ل: ۳۶۱

۱۹۳۰/۸/۶

۷۴

پىكدادانى سەربازى تورك و كوردانى
ئۇرامار. يامەرتى شىخى بارزان بۇ
كوردكان.

۱۹۳۰/۸/۶

۷۵

راپۇرتى ژمارە ۲۹۸ مىستەر ھىلىمى
كارھەئسوورپنى ئىنگىلىز لە ئەستەمبوول بۇ
ئى. ھندرسنى ۋەزىرى دەرەۋى برىتانىا.
ل: ۳۶۱

ياخىبوونى ئاگرى و پەيودندىيەكانى
توركيا و ئىران. تېيىنىيەكى تازەى توركيا بۇ
ئىران. ديارىكرنەۋەى سنوورى توركيا -
ئىران و ويستى دەرگردنى ياخىيان لە ئىران.
ۋىستانى جموجوۋلى دەشەرى ئاگرى.
چالاكى دامودەزگاكانى حكومەت.
راۋبۇچوونى توندى عىسمەت پاشا. نەرمىي
غازى بۇ چارەسەرى گىرەتەكە. چاۋەرپىكردى
ۋىلايى ئىران. خاۋبوونەۋەى گرژىي

پەيودىندىيە كانى تۈرك و ئىران.
كۆنەرتۈلگەن كانى ھەرىمى كوردان. ناردنى
ھىزى نوئ بۇ رۇژ ھەلات. جموجوول
بەدرىزايى سنوورە كانى تۈركىيا- عىراق و
تۈركىيا- سوورىيا.

نووسراوى ژمارە ۹۲۹ ى مستەر كامپېئېلى
كارھەئسووپىنى برىتانىا لە پارىس بۇ ئىيى.
ھندرسنى وەزىرى دەرەھى ئىنگلتەرە. ل: ۳۶۵
ياخىيوونى ئاگرى و پەيودىندىيە كانى تۈركىيا.

ئىران. چەند زانىارىيەكى نوئەرى ئىران.
چوونە ناوودەھى سەربازانى تۈرك بۇ ناو
خاكى ئىران و بۇ دەرگەردنى ياخىيان.
ھاوكارى سۇفەتەھەكان بۇ تۈركىيا. خواستى
ئىران بۇ بانگىشتىكەردنى دەولە تانى تىران
كۆمەئەھى نەتەھەكان. ئاگادارگەردنى فەردەنسە.

نووسراوى ژمارە ۳۶۸ ى مستەر ھىلمى
كارھەئسووپىنى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
ئىيى. ھندرسنى وەزىرى دەرەھى ئىنگلتەرە.
ل: ۳۶۶

كوردە بارزانىەكان. پەرسى تۇفۇق روشلى
لە مەپ پەرىنەھەھى كوردانى بارزانى
بەسنوورى تۈركىيادا. دۇنياكەردنەھەكانى
عىراق و برىتانىا بۇ ھاننەدانى ناسىئونالىزمى
جىيايخوۋازى كورد. گوتەكانى جىگەرانى
سەرۋكى عىراق و كۆمىسارى بالايى برىتانىا.
رېكەوتننامەھى ئەنگلۇ عىراق.

برووسكەى بريكارى كۆمىسارى بالاي
بريتانيا لەبەغدا بۆۋ وەزىرى كاروبارى
دەۋلەتانى كۆلۈنئالكرائ. ل: ۳۶۸

۱۹۳۰/۸/۱۵

۷۸

پىكدادانى بارزانيان و سەربازانى تورك.
ناردنى ھىزى تازەى نەم كوردانە بۆۋ
پشتيوانىي كوردانى ئۆرامار.

برووسكەى ژمارە ۱۹۴ى ئاپ. كالايشى
نويئەرى بالاي بريتانيا لە تاران بۆ ئىيى.
ھندرسنى وەزىرى دەرەۋەى ئىنگىلىز. ل: ۳۶۸

۱۹۳۰/۸/۱۸

۷۹

ياخىبوونى ئاگرى. پىداگرتنى كونسوللى
تەۋرىزى بريتانياۋ نويئەرى بالاي پيشوۋى
توركيە لە نەچوونە ناۋەۋە سەربازى تورك
بۆ ناۋ خاكى ئىران.

راپۇرتى مستەر سىترانگى كارھەئسورىنى
ئىنگىلتەرە لە مۇسكۆ بۆ ئىيى. ھندرسنى
ۋەزىرى دەرەۋەى ئىنگىلىز. ل: ۳۶۹

۱۹۳۰/۸/۱۸

۸۰

ياخىبوونى ئاگرى ۋ ھەۋالى
چاپەمەنىيەكانى سۆفەيەت دەربارەى
پەيۋەندىيەكانى ئىران- توركيە. بى بىناغەيى
پروپاگەندەى سۆفەيەتىەكان بۆ تىكدانى
پەيۋەندىيى ئىران و توركيە. شىاۋىيى
ياخىبوونى كورد بۆ قازانجى ئىمپىريالىزىمى
ئىنگىلىز. گەپانى لۆرەنس لە عىراق ۋ ئىران.
بىھىزگردنى توركيە. سەرنەگرتنى نىيازى
تىكدانى پەيۋەندىيەكانى ئىران- توركيە.

نووسراۋى ژمارە ۳۲۸ى مستەر ھىللى

۱۹۳۰/۸/۲۰

۸۱

بەلگە نامەكانى نىنگلىز

كارهەئسوورپنى ئىنگلتەرە لە ئەستەمبوول
بۆ ئىيى. ھندرسنى ومزىرى دەرەوھى
برىتانيا. ل: ۳۷۱

ياخىبوونى كوردو فراواننەبوونى، ئالۆزى
پەيوندىيەكانى تورگيا- ئىران. گەيشتنى
وھلامى ئىران بەئەنكەرە لە بارەى
تېبىنيەكەى تورگياوھو، دانە دواوھى
داواكان. ھەوالى يەكگرتنى ھىزەكانى
تورگياو ئىران بۆ رووبەروو بوونەوھى
ياخىيە كوردەكان.

ھەولدان بۆ ومگرتنى زانىارى غازى لە
سەر ئەو تېبىنيە نوپيەكەدەدرتە ئىران.
بەتوانايى دەست بەكاربوونى كۆمىسيۆنى
سنوورى ئىران- تورگيا. كەمبى ھەوالى
سنوورى باشوورى رۆژھەلات.

۱۹۳۰/۸/۲۶

۸۲

راپۇرتى ژمارە ۴۱۵ ئا. كلايى نوپنەرى
بالاى ئىنگلتەرە لە تاران بۆ ئىيى. ھندرسنى
ومزىرى دەرەوھى ئىنگلىز. ل: ۳۷۴

ياخىبوونى ئاگرى و بارودۇخى سنوورى
تورگيا- ئىران سەرنج و لىكۆلنەوھى ھەوالى
چاپەمەنيەكانى تاران. راپۇرتى پاشكۆى
سەربازىي. نا روونى ھەلومەرچەكە.

بانگكردنەوھى بالئۆزى تورگيا لە ئىران و ،
دامەزراندنى خوسرەو بەگ لە و پۆستەدا.

۱۹۳۰/۸/۲۶

۸۲/۱۵

راپۇرتىكى نەقىب كۆلۆنىل دۆدى پاشكۆى
سەربازىي ئىنگلىز لە تاران لەمەر بارودۇخى

حکومەتى تورکيا، سەيرىش نىيە كەتۋانلىق بىلەن ھېچ مەترىسسىيەكى ئەنجومەنى ۋەزىران بەدەستى بېتىن. لەگەل ئەمانەپشدا، دەشى ھىواكانى كورد ۋەك سەرەتايەك پەسەند كرابن، ھەرچەندە پەسەند كوردنى دادگا شەرىئەتلىك ۋە نەبۋىنى باجو سەربازىيى زۆرە مىلى بەناچارى، ماۋنەۋە بۇ بىرپارى داھاتۋى ئەنجومەنى مەزنى نىشتىمانى. لىبوردنى گىشتى، بەھزى ئاھەنگەكانى (دوملوپونان) ۋە، بۇ ھەمۋە ۋە كوردانە كەبەتۋەتى سىياسى يان كۈشتىن تاۋانباركران، دەرچۈۋە. ھەمان كات، چەندىن پاپۇرت ھەن لەۋ بارەيەۋە كەچەند كۆمەللىكى گەرەى خەلەك بەۋ بىرپارانەى كۆنگرەكە رزاي نىن، سەرەلەندىكى دژە كەمالىستىش لە ناۋچەى قۇچگىرىيى ۋىلايەتى سىواس روۋىداۋە، حكومەتى توركىاي ناچار كوردۋە ھىزە دىكتاتورىيەكان بۇ سەركۈتكردى جەۋدا پاشاي ئەفسەرى گىشتى سۈپاي سىواس بىبات. بەم جۆرە، مەسەلەى كورد ۋەكۈ ھەر بابەتلىك لەۋانە دەمىتتەۋە كەبەردەۋام لە ئايندەپشدا كىشەۋ دەرۋەك بۇ كۆمارە نۆيەكە دروست دەكەن.

۸. حكومەتى توركى تائىستا ئارەزوۋىيەكى كەمى بۇ ئاسانكردى پاللاۋتى نۆيەرانى بۇ ئەۋ كۆمىسىۋنە جىاجىايانەى ۋا بەپىي پەيمانەكە پىكەدەھىتىن، پىشانداۋە. پىدەچى چاۋەپىي گىتۈگۈى پىۋسەى راستەقىنەكەبن. مەن بەردەۋام نوسرەت بەگ بۇ ھاندانى حكومەت لەم بارەيەۋە بانگىشت دەكەم، بەلام تائىستا، جگە لە دەستى دەستى پىكردىن لەسەرچەند بىنەمايەك، ھىچى تىرم دەست نەكەۋتۋە. بۇ نەۋنە سەبارەت بەكۆمىتەى سنورى (Thrace) پىي وىم، تا لەگەل حكومەتى بولگارىيە لە سەر دەستكارىيەكى كەم تايبەتى سنورى رىكەنەكەۋن، ناتۋانرى ئەندامى توركىا دەستىشان بىكرى. مەن سۈرۈپۈم لە سەر نەشايۋى دۋاخستنى كەمترىن دەستكارىيى سنورى، تا ئەۋ ئاستەى كەناۋچەى چەكدامالراۋ دەگرىتەۋە. ئەۋ راستىيەش كەۋا بولگارىا ھەرچەندە تارادەيەك كارى تىكراۋە، بەلام

۱. ناۋچەيەكى جۇگرافىيە بەشى باشۋورى پۇژاۋاي (بۆمەلى)ى توركىا، باكورى پۇژەلانى بۆنان ئەگرىتەۋە، سنورى نۆۋان ئەۋ دۋەۋلەتەى دۋەكەرت كوردۋە. (س)

ریشەییە. بەلام بۆ ئەم مەسەلە بە شەخسەکی سەر سوپەین جەختی لە سەرکرا. ئەجامەکە هەرچەندە پەسەندە، پێدەچۆن فەتەح بەگ لە جەنێف، وەکو گونجاوترین رێگە بۆ کۆتایی هێنان بە کێشەکە، پێشنیاری راپرسی (استفتاء) تێک بەکات.

۵- بایەختی زۆر تاییبەت، لەم پەڕە نەدییه دا، بە گۆنگرەیی تورکی - کوردیی (۱) ی ئابی دیار بە کر دراوه. چالاکییەکان بە نەهێنی هێلارونه وەو، هیچ ئاماژە بە کیان لە بلۆکراوەکاندا پێنە دراوه، یەکیەک لە ئامانجە سەرەکیەکانی سیاسەتی تورکیا پێداگر تە لە سەر بایەختی و لێکجیا بوونە وەو تورک و کورد، بە وەنە شەوێ کە لە ئێراندا. هەروەها کاریگەرایی کورد پەڕە نەدی بە دوو دلیلی تورکیا وە هەیه لە تەنازولکردندا لە ویلایهتی مووسل، نیاز وای بوو کۆنگرە کە ئەم بایەختی، بە رامالینی هەرچی هۆکاری نا ئارامی و بێزاری کوردان هەیه، دەست بەربەکات.

۶- هەرچەندە ناتوانم بە پەڕە هەیه شایەتی لە سەر راست و دروستیی ئەو زانیارییانە کە هەمن، بە دەم، وادەردە کە وێ کاتیەک داوا لە نوێنەرانی کورد کرا کێشەکانیان بخەنە پێش و پێشنیاری چارە سەرەکانیان بکەن، لە ناو هەموو شەشەکاندا داوای بە رێو بە رایەتییهکی تاییبەتیان بۆ کوردستان کردبۆ. ئۆتۆتۆمی وە کەرەبوویە ک بۆ کە مکرده وەو ئە هەمەتیەکان، لێبوردنی گشتی، نەبوونی باج و سەربازی زۆرە ملی بۆ ماوێ پێنج ساڵ لە کوردستان و، گێرانی وەو دادگا شەریعیەکان و چە کە دەست بە سەراگێراوەکان لە وڵاتدا، لایبوردنی ئەفسەرە سەربازی و کارمەندە تورکە بێزاراوەکان لە داواکارییەکان بوون، کوردان، بەرامبەر بەو، لە گشت مەسەلەکاندا بە مووسلێشە وەو بۆ دامرکاندە وەو هەر سەرەلانیکی هاوولاتیان بۆ قازانجی سولتان و خەلیفە، پشتیوانی و هاوکاری تەواوی حکومەت دەکەن.

۷- لە وەنە ئەم داواکارییانە بە باشی پشتیان پێ ببەسترێ. ئەوان ویستیان بێنە سەرۆکاری هەندێ لە و کوردانە کە لە کاتی کدا کوردستان و تورکیایان بە یەک پارچە دەبینی، دەیانویست چوونیە ک بن. لە لایەکی تریشە وە ویستیان بێنە سەرۆکاری

پېنە كىرۈۋە ئاشكرا دەرى بىخات ئەم دەۋلەتە پابەندى ناۋەزۇك يان رۋالە تى ماددەى كەمىنە نەتەۋەيىيەكانى رىككەۋتەننامەكەيە، چۈنكە لە بەرژەۋەندىيدا نىيە. ئىستا كەپەيمانەكە لە كاردايە، مەن ۋەھالە ھاۋپەيمانەكانم لە سەرئەۋە يەككەنگىن كە كاتىكى گونجاۋە سەرىجى ئەم حكومەتە بۆ ئەۋمەبەستەۋ داگىركارىيە ھەمەجۈرە تىيىنىكراۋەكانىشى رابكىتشرى، تا ئەۋھالەيە نەكات ۋ خۇى لە رىككەۋتەننامەكە نەدرىتەۋە. بەۋپىيە، كۆمىيۇنى ياساى ھاۋپەيمانان تىيىنىيەك لە سەر مەسەلە كە رەشنووس دەكات، تا لە ھەنگاۋى يەكەمدا بۆ دەۋلەتانى ھاۋپەيمان بەرزىكرىتەۋە. دواترىش ئەمە دەكەمە بابەتى بروسكەيەكى تر.

۴. ئەنجامىكى باشى بىر ياردانى بىرىتانياى مەزىن لە سەر پەيمانەكە، ئەۋەندەى مەن بزانم، رەزامەندىي بى چەندۈچۈنى حكومەتى توركى بوۋە لە سەر بەرزىكرىتەۋەى كىشەى سنورى عىراق-توركىا بۆ ئەنجۈمەنى كۆمەلەى نەتەۋەكان. چاپەمەنىيەكان، دۋاى چەند پۇژىك، دەستىشانكرىنى (فەتى بىگ) يان ۋەكو ۋەفدى توركىا بۆ جىنىف ۋ بۆ ئەۋمەبەستە راگەياند. نوينەرى توركىا لىترە بۆى دوۋپانكرىمەۋە كەھەر چەندە باۋەپى بەپاستى ھەۋالە كە ھەيە، بەلام ھىچ پىشت پاستىكرىتەۋەيەكى پەسمىي لە لانىيە. ۋا مەزىندە ئەكەم كە حكومەتى تورك ھەستى بەئارپاستەى كۆمەلە كە كرىبى، بەلام ۋادەردەكەۋى بىۋى پى لە سەرئەۋ راسىتىيە داگىرى كە بەرزىكرىتەۋەكەى ئارەزۈمەندانە بوۋە، نەك بەھۋى گوشارى ئەۋ ئىردراۋە ياخۇد حكومەتەكەيەۋە بوۋى. فەتى بەگۈ شاندىكەى، لە دۋاىيدا، ماۋەيەك لە قۈستەنتەنىيە مانەۋە، مىنىش بەۋرىاييەۋە ھىچ پەيۋەندىيەكم پىۋە نەكرىن، دەشئ بەتپەپىۋىنى كات يەكەمجار تىيىنى بىكرى كەتپروانىنى ئايندىەى توركىا بۆ كۆمەلەكە، بەپى بىريارى كۆمەلە دەبى لەسەر كىشەى سنورى عىراق، دوۋەمىش ھەرچەندە ماۋەى چەند مانگى پىشۋو چەندىن پەيۋەندىي پەسىمىم بۆ ئەۋ مەسەلەيە كىرۈۋە بەحكومەتى توركىاۋە، لە ۋەلامدا، جگە لە دەمەتەقى، ھىچىترم ۋەرنەگرتۈۋە. رقى تورك لە بەلئىن ۋ قسەى نووسراۋ، شىتىكى باۋ ۋ

ئو گهرده لولولاندا بویه، که ده شیا کاتی چالاکیی ئه نجومه ن و داواکردنی راپورتی وه رزانه له حکومت، هه لیکه ن.

۲- له گه ل ئه مه یشدا، ئه وه تی برووسکی ناوبراو نووسراوه، پیشکه وتنی گرنه هه بویه. په یمانی لۆزان یه که مجار له بریتانیای ویتالیایابان له (۶ ئاب) هوه، مانگیکیش دواتر له فه رهنسه، کاری پیکراوه. بریاره کان ده مێک بوو، به جۆرکی و که چه سپینی ریککه وتننامه که چه ند تیبینییه کی لیکه وتنه وه، دواخرا بوون. بێگومان سه قامگیر بوونی ئه و ناشتییه، که دواجار به شیوه یه کی ئاسایی له گه ل هیزه پۆژناواییه کانداهاته ئاراه، ئاسوده ییه ک و، دواخستنیک که ده راویشته ی هیچ ئالۆزی و دله راوکییه کی هیزه کان نه بوو بۆ گێرانه وه ی په یوه ندیی ناشتیانه و ئاسایی له گه ل تورکیادا، توپه یی و بێزارییان تیدا به دی ده کرا. وا هه ست ده که م هه ر بۆیه تورکیا له په سه ندکردنی مامه له کردن له گه ل په یمانه که دا، وه کو ئه وه ی به شیوه یه کی یاسایی کساری پیکرابی، تا راگه یان دنتیکی ره سمیی حکومتی فه رهنسه ی بۆ ئه و مه به سه پتیه گیش روویه کی تالی پیشان دا. هیچ شتیک له ماده ی ۱۴۳ ی په یماننامه که دا نییه، ئاماژه بکات که ده بی پۆسه ی ده سه به رکردنی بریار لیدانه که له پۆژکی دیاریکراوا بی که وا ده بیته پۆژی کارپیکردنی. راستیه کیش هه یه که له بهر چه ند هۆیه ک تا ۲۹ ئاب، په یوه ندیی ره سمی به نویتنه ی پاریسی تورکیا وه نه کرا. زنجیره هه ولتکی حکومتی تورکیایش بۆ پشتگیری پیشنیاره که ی له و باره یه وه، پتیه چه ئ له مه سه له جیا جیاکانی وه کو پۆژی جیبه جی کردنی (تاریف tariff) هکاندا، به پتی مه رجه کانی ریککه وتننامه ی بازرگانی، ئالۆزییه کی چاوه پوانکرا و دروست بکن.

۳- حکومتی تورکی له ئه نگوره وه کۆپی ئه سلێ پۆژه راسته قینه هه مه جۆره کانی پتیه گیش و، به م جۆره ئیتر هیچ پاساوێکی بۆ دواخستنی جیبه جیکردن و کاری جۆراوجۆر بۆ به گه پخستن، یاخود شکاندنی مه رجه کانی په یمانه که، نییه. ببورن، پتویه سه ئه وه بدرکێتم که تانیستا هیچ چالاکیه کم هه ست

سوپاسی دانیشتونانی مه غنسیسا ده که م که به باشی گوئیان لیگرتم. هیوامه له به یاننامه دا، که زور حه ز ده که م بویانی ساخ بکه مه وه، ببینن ئیمه ش که بریارمانداوه به پیکای راست و پیشکه وتندا مل بنئین، هه رده م ئاماده نین حیسابنامه ی کاره کانمان بخه ینه به رچاوی نه ته وه که مان. ئیمه هه موو ئه و به ربه ستانه تیده په پئنین که دینه به رده ممان و، به ئامانجمان ده که یه نن^۱

نئیقل هندرسن

وه زاره تی ده ره وه ۲۶۱/۴۲۴، ل: ۱۶-۲۰، ۲۰ ژ

ژ: ۲

له مستەر هندرسنه وه بۆ مستەر ماك دۆنالد- (۲۳ ی ئه یلول گه یشتووه)

ژماره: ۶۸۵

قوسته نته نییه، ۱۶ ی ئه یلولی ۱۹۲۴

گه وره م

زووتر له برووسکه یه کی جیا وازدا، وته که ی مسته فا که مالم بۆ ناردن، که له پيو- په سمیکی (دوملوپونار-Doumlou Punar)^۲ داو، بۆ ریزنان له سه ربازی ونی تورکی و، هه روه ها له سه ر گیزاوی تورکیا- یۆنان سه باره ت به لیکدانه وه ی وشه ی "established" ی ماده ده ی دووی ریککه وتننامه ی له مه پ ئالوگۆپی دانیشتونانی تورک و یۆنانی، پیشکه شی کردبوو. ئه مانه، دوو مه سه له ی سه ره کیی شه ش هه فته ی رابردوون. ئه وه تی برووسکه ی ژماره (۶۰۱) ی (۸ ئاب) م که بریتی بوو له کورته یه کی گشتیی رووداوه کانی ئه م ولاته بۆ ناردوون، ئه نجومه نی مه زنی نیشتمانی پیناچی تا تشرینی دووه م کۆبیته وه و، چه ند مانگی که می پیشوو له بارودۆختیکی ئارامی پیش

^۱ ئه م پرگه یه فه ره نسبییه ی خاتوو شه ن محمه د به سوپاسه وه بۆی کردمه عه ره بی.

^۲ شارۆچکه یه کی باکوری شاری ئه فیون قه ره حه سارییه. (س)

"ئيمه همو كارىڭ بۆ ئو سهرمايه داره بيانويه ئاسان ده كه ين، كه بيه وي له لاي ئيمه كارىكات. ئو سروودانه كه ناحه زانمان بۆ ئه مه مه سه له يه يان داناه، ده بته ويتردى سهر زمانى ئو كه سانه ي وانا يانه وي سهرمايه له دهره وه بيتته ناوه وه. ئيمه حه ز ده كه ين سهرمايه داره چالاكه كان لاي ئيمه پارهيان بخنه كارو، ناماده ين هاو كاربيان بكه ين. به لام نامانه وي ئو ئيمتيازانه بده ينه هيچ كه سيك كه رتي ده دن زيري ده ولت بماشيتته وه، ئه وان كه به سهرمايه و زيره كي و به هره ي خويانه وه دين شهره فمه ندانه و ياسايى كار بكن، همو دهرگايه كيان بۆ ده خريته سهر پشت. دياره ئيمه ناتوانين هيچ بده ينه ئو كه سه ي كه بۆ نمونه دي ئيمتيازي كانه كاني مه غنيسيا بۆ ماوه ي په نجا سال وهرىگري، تا پاشتر ده ستيان به سهردا بگري. هه ركه سيك بيتته لامان يه كه مين پرسىارمان لتي ئو وه ده بى: چهندي پيئده چي تا ده ست به كارده بى؟ شتيكتان پيئده ليم سهرسامتان ده كات. به گشتي هه ن پييان وايه ولاته كه مان كانگه يه كي كه ره سته ي خاوي نه براوه ي هه يه و، بۆ نه گبه تيبش ئه م چينانه هيشتا به ره م نه هينراون، چونكه تائيتستا له م رووه وه كارمان بۆ ئاسان نه كروون. راستيه كه يشي شتيكي تره. هه رچينيك له هه ر گوشه يه كي ناديارى ولاتدا بن، خاوه ني پيشتري خوي هه يه. هيچ شتيك نادرى. ئيمتيازه كان ديارىكارون، به لام هيشتا ده ست به سهرمايه خستنه وه نه كراوه. له ده ستيكه وه ده چيته ده ستيكي تر، ئه م حالته ده بيتته هزي په كخستنى ژيانى ئابوورى ده ولت و، زيان له به رژه وه ندييه كاني ده دات. ئيمه پياوي به قسه و به لئىن و دلسوزمان ده وي و، نامانه وي پشت به كارى پاره گورپنه وه بيه ستين.

ئيمه و همو خه لكانى ده ست كورت و راهاتووين نه وپه ري سوود له هه له كاني رابردو وهرىگرين. ئيمه كار ئاسانى باشت بۆ ئو كه سه چالاكانه ده كه ين كه سهرمايه كانيان و كارو به هري خويان ده هينته ناو ولاته كه مان.. به لام هه رگيز ريئاده ين پاره گورپكى له ولاته كه ماندا بگري.

۱۲- به قسه‌ی عیسمه‌ت پاشا، گرنگترین مه‌سه‌له‌ی دهره‌کی که مابیت‌وه بریارده‌انه له‌سه‌ر ریکه‌وتننامه‌ی لۆزان. دواخستنیشی که‌م و ژۆر به‌هۆی هه‌ندی هۆکاری یاسایی و ره‌واوه‌ بووه. ئه‌م هۆکارانه‌ کزده‌بوون و، پیده‌چوو به‌شی ژۆری ئیجرائاتی پتویست کرابی. به‌لام ویستی پی له‌سه‌ر نه‌و راستیه‌ داگری که‌ تورکیا به‌و ریکه‌وتنه‌ی وا له‌ لۆزان ئیمزای کردووه، دلخۆش بووه‌و، له‌ هه‌مان کاتیشدا چاوه‌پێی جیبه‌جیکردنی نه‌کردووه، تورکیا په‌یوه‌ندیی ئاسایی له‌گه‌ڵ ئه‌لمانیاو نه‌مساو.. هه‌ند به‌ستوووه‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی دهره‌ویشی له‌سه‌ر بنه‌ماکانی ریزی هاوبه‌شی نیوان ده‌وله‌ته‌ هاوتاکاندا به‌رده‌وام له‌ به‌ره‌و پیشچووندا بوون. گه‌شه‌کردن و ئارامیی ناوخرۆی به‌جۆرێک بوون که‌ وایان له‌ دۆست و بیگانه‌ کردبوو بپروا به‌توندتۆلیی رژیمه‌که‌ی به‌ئین و، پتویست نه‌کات له‌ ناوخرۆیاندا له‌ ئاسایشی ناوخرۆی بدوین، ئه‌م هه‌منی و ئارامیه‌ی رژیمه‌ نوییه‌ کۆمارییه‌که‌، هه‌رگیز له‌ وه‌پیش به‌رقه‌رار نه‌بوون.

۱۳- پاشا، دوا‌ی هه‌ندی تێبینی گشتی سه‌باره‌ت به‌ کاروباره‌کانی خه‌لک، که‌وته‌ سووکایه‌تیکردن به‌هه‌ندی له‌ هه‌وله‌کانی وه‌ رووخن که‌بێ ئومیدی له‌ ناو خه‌لکدا بڵاوده‌که‌نه‌وه‌و. ئه‌وانه‌یش که‌ به‌ره‌خنه‌ی تیکده‌ره‌قلی گشتی ده‌شیوین. دهریشی خست که‌ هه‌ولیداوه‌ به‌رنامه‌که‌یان له‌مه‌ر پێداویستیه‌کانی خه‌لک گه‌لله‌ بکات و، هیوا‌ی خواست خه‌لکی وه‌کو یه‌که‌م هه‌نگاو پێی رازین. ئه‌مه‌ گه‌لی کێشه‌ی خستبووه‌ روو. ئیتر هیچ شتێک نه‌یده‌توانی ری له‌ به‌رده‌وام بوونی بگری. هه‌یزو پێزیشی نه‌ک هه‌ر له‌ نیازه‌کانی داهاتوو، بگره‌ له‌ کاریگه‌ریی پێشتری به‌رنامه‌که‌وه‌ وه‌رگرتبوو.

۱۴- ئه‌و بره‌گه‌یه‌ی که‌جگه‌ له‌ دوا دهربرینی سوپاسگوزاریی بۆ مه‌غنیه‌سییه‌کان و چه‌ند رسته‌یه‌کی باویتر، کۆتایی به‌ قسه‌کانی پاشا هه‌نا، تاییه‌ت بوو به‌مه‌سه‌له‌ی پرۆژه‌ دهره‌کییه‌کانی تورکیا.

شایانی نه‌وه‌ن به‌ده‌وق و فەرپه‌نسییه‌کی نیمچه ره‌سمی بخزینه پروو، باسی مه‌سه‌له‌ی قهرزی گشتیی کرد.

۱۲- په‌یمانی لۆزان کیشه‌گرنه‌که‌ی تری بۆ چاره‌سەر نه‌کردووین که قهرزی ده‌وله‌ته. قهرزه‌گان به‌قیست ده‌بنو، ده‌بی نه‌و به‌شی دابین بکه‌ین که پیویسته بیده‌ینه‌وه. بودجه‌ی پشت پتبه‌ستاری نه‌و ساله له‌لایه‌ن نه‌نجومه‌نی مه‌زنی نیشتمانیه‌وه چهند ده‌ستکارییه‌کی سه‌بارت به‌ژماره‌و مامه‌له‌ی پشتیوانانی قهرزی ده‌وله‌ت تیدا ده‌کری. ریگای به‌ده‌سته‌تانی باجمان له‌ه‌موو نووسینگه‌کانی باج سه‌ندنی ده‌وله‌ته‌وه دیارکردوه. پیشتر به‌پتی مه‌رسوومی مانگی موحه‌ره‌م رامانگه‌یاند که سیستمی نیش‌وکارمان پیوانه‌یی نه‌بووه. ئیوه ده‌زانن ئیمه له‌لۆزان چهند شتی‌کمان خرایه به‌رده‌م تاپازی بین نه‌و مه‌رسوومه‌ پیشکتری. نه‌م پیشنیاره‌مان، به‌داکۆکی شیلگیرانه‌و ره‌وا، ره‌تکرده‌وه. نه‌و گۆپانکاریانه‌ که داماننه ئیداره‌ی ناوه‌ندیی قهرزی ده‌وله‌تی، پاساودرانه‌وه که گوايه پیویستمان به‌ئابووری هه‌یه، نه‌م گۆپانکاریانه‌ ده‌ره‌نجامی پیویستییه‌کانی بودجه‌ن. نه‌مه یاسای نه‌نجومه‌نی مه‌زنی نیشتمانیه‌. رازی نابین زیان به‌به‌رزه‌وه‌ندیی مولکداران بگه‌یه‌نری، ئیمه‌ش له‌مافو به‌هره‌ی قهرزداران و واره‌تر بچین، قهرزه‌کانمان دوا ی لیک‌حالییوون له‌گه‌ل پارهداراندا، پاش نه‌وه‌ی که پیکه‌وه ری‌و شوینی دانه‌وه‌یان له‌گه‌لدا داده‌نین. ده‌درینه‌وه نه‌مه نه‌و کیشه‌یه‌یه که هه‌میشه داکۆکیان لیکردوه. نه‌وه‌یشی ده‌خه‌مه‌ پال، ئیمه هه‌ستمان نه‌کردوه زۆر داگه‌ییوین. بۆیه بۆ پاراستنی بارودۆخی ئیستا سۆراخی هه‌مان نیمکاتیانمان کردوه. ئیمه پیمان خۆشه، له‌نزیکترین کاتدا، له‌گه‌ل نوینه‌رانی مولکداراندا بۆ چاره‌سهری نه‌م کیشه‌یه‌ بکه‌وینه‌ گفتوگۆ. نه‌گه‌ر نه‌مانتوانی ده‌ست به‌دانوستاندن بکه‌ین، نه‌وسا کیشه‌که له‌وه‌دا ده‌مینیته‌وه که هه‌شتا په‌یمان‌که کاری پینه‌کراوه^۱.

^۱ به‌ریژ‌ش‌ن محمەد، به‌سوپاس‌وه نه‌م برگه‌به‌و برگه‌ فەرپه‌نسییه‌کانی تری کرده عه‌ره‌بی.

بوو. کړنده وهی بیناکان، ته نه ده ولت به پړژه ی پټویست دیاریکړدبوون. بیناکړنده وهی راسته قینه له گه ل سهرکه وتنی ری و شوینه ئابوورییه کاند ا ها وئا ه نگ بوو، چونکه پشتیوان (اعتماد) ه گرنه کانی بودجه بؤ مه به سستی ئابووری وه لانرابوون، پاشا زیاتر له سهر نه نجامه به دی هاتووه سهرکه وتو ه کانی بانکی کشتوکالی و دابه شکر دنی تۆ و جۆره کانی تری هاوکاری دی ده ولت بؤ کشتیار رویش، نه و لای و ابوو ژوربه ی به ره مه کانی نه مسال باش بوون. به لام هیشتا له بیر ی نه وه دایه که چۆن نه و به ره مانه، سالانی تاینده، بکاته دوو هیته دی تر. ده زگا دارایی و ئابوورییه کان، ده بوو گه شیان پتیدراو، به هیزیکرین. بانکی کشتوکالی هه رگیز له مه ویه ر مه به ستنیکی هیته ده وره ی په روشیی حکومت نه بووه. قهرزی هه موو شتیکی تا سالی (۱۹۰۸) دراوه ته وه.

۱۰- عیسمه ت پاشا ئاماژه ی به قه واره ی سهرمایه داری خؤمالی کرد، که له بانکه کانی نه وروپاوه گه شیان کردووه. به بؤچوونی نه و، بانکی کشتوکالی و پشتیوانی نیشتمانی، شایسته ی هه موو متمانته پیکردنیک بوون. حکومت له هه ولی نه وه دابوو که پټیگه ی نه مه ی دوا بیان به هیز بکاتو، دامه زراوه دارایی و ئابوورییه کان، که هه ن یان له دروستبووندان، به هه موو شتووه یه ک هاتبدات. پاشان ئاماژه ی به بانکی کاروباره جؤراو جؤره کان و پړژه هاوشتووه هه مه چه شنه کان کردو، هیواد اربوو به ره مه کانیان ببینی. دواتر له سهری رویش، باسی هیلی ئاسن و هو یه کانی تری گواستنه وه ی به گشتی کرد. هه روه کو پاشا وتی: (۱۳۰) ملیؤن لیره ی تورکی بؤ نه وه ی پټشوو خراونه لاوه و (۲۰۰) کم هیلی ئاسن، تاکؤتایی سال، جیگیر ده کړی. ده شئ سالی داماتووش زیاتری لی نه نجام بدری. گواستنه وه به هه ردو ریگای زه مینی و دره یادا گرنه بووو، که موکوپی، بؤ ریک و پټکړدنی به نده ره کان، هیشتا نؤدیوون.

۱۱- پاشا سه باره ت به کاروباری دهره وه ی قسه ی کردو، له برووسکه ی ژماره (۱۲۷) ی (۱۸) ته مموزدا ئاماژه م پیکرد. دواتر دريژه ی پیداو، له چه ند رسته یه کدا که

۷- بۇ ئەۋەي ئەم راپۇتە بەپىزتر بى، پىم باشە ئامازە بەكورتەي وتە گرنگەكەي
 ۱۶ى تەمموزى مەغنىسىي^۱ عىسمەت پاشا بگەم، خۇشالابوم كە بەشىكى ئەو
 وتەيەتان لە برووسكەي ژمارە (۱۲۷)ى (۱۸)ى تەمموزدا بۇ دەنئىرم.
 ۸- پاشا سەرەتا بەپىياھەلدى خەلگى مەغنىسىيە دەستى پىكرە. پاشان وتى:
 ھىوادارە لە پىگەي چالاكىيەكانى ھكۈمەتەۋە قەرەبۈي ئەوان و جەماۋەر
 بىكەتەۋە. ھەرۈھالە وتەكەيدا ھاتبۈۋ كە خەلگى ھەمەجۈرى لەماۋەي گەشتەكەيدا
 بىنيۈۋە، زانىارى لە سەر ئەو كىشانەي كە خەلگى پىتۈەيان دەنالىنن، ۋەرگرتۈۋە.
 پاشتر ھاتە سەر باسى ئاۋارەكان بەتايىبەتى كىشەي نىشتەجى بوونيان. ھەرۈەكو
 ئامازەي پىكرەبۈۋ، ئاۋارەكان لە زۆر ناۋچەدا ژيانيان ناخۇش بوو. پىدەچۈۋ نارىك
 پىكى ھەبوۋى، بۇيە چاۋدىرىي ورد پىتۈيىست بوو. جىبەجىكرەنى ئەمەيش بوۈ
 مايەي كۆنترۆلكرەنى بارودۇخەكە. شتى زىيادە دابىن نەكرابوۋ، ۋلات پىشسۈۋازىي
 ئاۋارەكانى كىرەبوۋ، سەرەپاي ناۋارامى خۇي ئەركى خۇي بوو ھەرچى پىدەكرى
 بۇئە و كۆمەلە ھاۋ نىشتەمانىيەي دەرەۋەي سنوۋرەكەي كەپىتۈيىست بوو بىنئىرتەۋە
 بۇ توركىيا بىيكات.

۹- پاشا ئاۋارەكانى زىياتر ئاگاداركرەۋە تا زىيادەپەرەي لە داۋاكانىياندە نەكەن.
 وتى: ھەموو كەلۈپەلى بەجىماۋى يۆنانىيەكان كە بەشىۋەيەكى ياسايى ۋلاتيان
 بەجىبەشتۈۋە، بۇ ئەۋان دەبن. ھىۋاي خۋاست كە سەرپىچى ئەم بىنەمايە نەكرەۋ،
 ھەموو ھەۋلى خۇي بۇ زال بوون بەسەر كىشەكاندا بخاتە گەپ، ئەۋىش
 بەتاقىكرەنەۋەي جىدىي جىگەي ھاۋبەشى تازە ھاتۈۋەكان و دانىشتۈۋانە كۆنەكان.
 ئەمجا كەۋتە باسكردنى پرۇگرامى ھكۈمەت بۇ بىناكرەنەۋەي ۋلات. ۋەكو پاشا
 وتبۈۋى: كىشەي گەۋرە بىناي نوۋى بوو. كارىكى راست نەبوۋ كەپايتەخت لە
 زىيادكرەنى ئەمانەدا نوقم بكرى. چارەسەرى راستەقىنە لە بوژاندەۋەي ئابوۋرىدا

^۱ شارىكى نىزىكى باكۋورى بۇزەلەنى نىزمىرى پۇژناۋى توركىايە. (س)

گەلى كوردى ئاژاوه گىڭ، ھەمىشە لە ھەرىمەكانى پۇژھە لاتدا ئانارامە . ماوھەكى
 كەمى پىش ئىستا نامەيەك بۆ ئەو مەسەلە يە نىردرا كەھەموو كۆمىتە ناوخۆيىەكان
 ئامادەى بزاوتىن بۆ، نىردراوئىكىشىيان بەھەموو دەسەلاتىكەوھ بۆ وتووئىز لەگەل
 ئاودارانى كوردى ئىپرەدا ئاردو، (مستەر رايان) داواى لىكرا پىشوازى ئەو كەسە
 بىكات، بەلام رەتى كىردەوھ . بەپىي راپۆرتىكى تر، ھەر چەندە پشت راست
 نەكراوھتەوھ، تەنانت زولفى بەگى قۆمىسەرى دياربەكر، كە لە لۆزان وھكو
 كوردىكى جىياينەخواز پىشاندر، ياخى بووھ . ھەموو ئەم ئاماژانە، ھەروھكو چۆن
 ئالۆزن، نەبوونى ھىمنى لە ولاتدا دەخەنە پوو، دىمەنى گەردەلوولتىكى نوئى
 سياسى دەنەخشىتن . ئەمە لە كاتىكدا ئەنجومەن، ئەگەر ھىچ روونەداو
 كۆبوونەوھەكانى خۆى پىش نەخات، مانگى ئۆكتۆبەر كۆدەپىتەوھ . ھاوكات عىسمەت
 پاشا بەردەوام رىگەى خۆى دەرگى و، لەو كاتەوھى كە لە فەرىد بەگ
 دووركەوتووەتەوھ، ھىچ نىشانەيەكى جەماوهرىي وا نىيە كە لە پۆستەكەيدا بى
 ھىزىبووئى . تەنھا پىويست بوو گۆرانيكى تىر گرنگ لە كابىنەكەيدا بىكات، رەفەت
 بەگ لە جىي جەلال بەگ كە پۆستەكەى بۆ ھاوكارىكردن لە دروستكردنى بانكىكى
 نوئى نىشتەمانىدا بەجى ھىشتووە، بەوھزىرى بىناكردنەوھ دەستنىشان بىكات
 ھەرچەندە ئەمەيان بايەخدارنىيە، تەندروستىي پاشا باش بووھ، سوودى لە جەژنى
 قورىان بۆ سەردانى سەمىرنا^۱ و ناوچەكانى دەوروپەرى وەرگرتووە . مەبەستى
 ئاشكرائى ئەم كەشتەى سەردانى خىزانەكەى و گىرپانەوھيان بووھ بۆ ئەنگۆرە . بەلام
 ئەمە روويەكى سياسىشى ھەيەو، پىناچى بۆ قەسەكردن جىيايەجىيا لەگەل رەئوف
 بەگو رەحمى بەگدا، كە ئەو كاتە لە سەمىرنا بوون . ھەلى لە دەست دابى .

^۱ ناوچەى ئىزمىرى پۇژئاواى توركيايە . (س)

نارپه زايي له دري کاري دنيايي و بي ديني فەرمانږه واکاني نه مړو پټک دتنن، به لام ناکوکن و زياتر به هيژنکي پټتچوو، نه ک راسته قينه، داده نرين. هه موو که سيک هه والي خو پيشاندانه ناو به ناوه کاني نارپه زايي جه ماوهر ده بيستې که پشتگيري يې بؤ واعيزي (سه له فکه Selevke) که و چوار مانگه وتاريکي کونه په رستانه ي داوه و، له سهری گپراوه و، به شيوه يه کي ناسايي له نه نگوره دراوه ته دادگ و، حوکمی مردنی دراوه. وه کو هه ولتيکي به قسه يش بؤ کردنه وهی قوتا بخانه دينيه کان له شويتنيکي که ناري ده ريای ره شداو، هه روه ها بؤ پشتيواني خواجه (مه لا) کونه کاني نه نگوره که له ناموزگاريه کانياندا به ناماده بوني خودی مستفا که مال ۱۳ ته مموزي يه که م پوڅي جه ژني قوريان، له کاردانه وهی يککه لگي کاريه ده سته کاندا، دهروونی خويان ناسووده کردبوو به پيژنيکي تارپاده يه کي بي ناگا له هه مان چين، نه م دوايه، ويستی په يوه ندي به م شانده وه بکات. پيوسته بلتم که هيچ پشتگيري يه کي لي نه کرا، به لام گرنگه سهرنجيک له قسه که ي بدهين که وتي: خواجه کان تو پوزسيونيکيان له سهر بنه ماي گپراوه وهی خليفه پيکده هيناو، په يوه ندي ناپاکانه يان له که لي کوميته ي نيتيحادو ته ره قيد، کاتيک له لايه ن" قهره که مال به گ"ي خيانه تکار نوينه رايه تي ده کرد، دامه زړاند هه روه ها تاره زوويان ده کرد له که لي ره نووفدا کاريکن، به لام وایان هه ست ده کرد که پيوسته له وهی مستفا که مال کردوويه تي، زياتر بکات. هه والي راسته وخزي چالاکيه کاني کوميته ي نيتيحادو ته ره قی، به هيچ جوړيک، نيه. به لام که ساني وه کو جاويد به گور ره حمی به گ و، له ناستيکي نرمتردا قهره که مال که له مه وهر باسما ن کرد، هه رچنده له روخساردا هيمن بن، هه رگيز ناتوانن واز له هه لوسته کانيان بيئن، جاويد به گي سهرنوسه رو رتبه ريان جاريکي تر له نه وروپاو له پشودان که رپايوه تابه قه له مه جه رگپره که ي بک ويته نازارداني حکومت.

^۱ ناوه ندي ويا له تيکي توورکيا به له سهر دريای سپي ناوه راست و، له پوڅواي ويا له ني مهرسپنه. (س)

کاری به هیزی فرمانگه کانی حکومت ده گاتی. نه گهر چهنده هیمایه ک بق پیشاندانی نه ویش هه بن، نه و هیج ئاواژه یه کی گهنده لی له ناو ولاتدا نییه. پئنده چی چهنده هه ولئکی راسته قینه بق هاوکاری به رژه وهندی کشتوکالی درابن. بی نه ژمار پرژه بق شسته کانی تر باس ده کرینو، ده شی چهنده بریاریکی که می دیاریکراو بدرین. کیشه ی نه و هاو لاتی تیه تازانه ی که له یۆنانه وه هاتون، وه ک ده لئین، که م و ژور مایه ی نیگه رانییه. به کورتی، وه زیره کان له به رامبه ره نه و ماوه یه دا که تا کرانه وه ی نه نجومه نی مه زنی نیشتمانی جاریکی تر هیرشیان ده کاته وه سه ره، نه ژور باش و نه ژور خراب به رتیه ده چن. مسته فا که مال هه میسه له (چانقایا)^۱ پیگه که ی به قایمی ده گری، خو نه گهر به راستی جگه له کفتی و شه که تیی نه و پاله وانه ماندوه زیاتر باس بکه ین، نه و ها هه روه کو ناحه زه کانی ده لئین: هه ر ژور سه ری کردۆته سه ر ماده به یهۆشکه ره کان.

۶. مه حاله بوتری نه م شتاته چهنده چیان له ژۆردایه. پروپاگهنده ی وا له ئارادایه که حکومت و نه نانه ت کۆماریش به ره ئووف به گی سه رۆکیان و ده سته یه ک ناسیۆنالیستی هاوپه یمانه وه، خواجه (مه لا) کانی پاشماوه ناکۆک و ده سترۆیشتوه که ی کۆمیته ی ئیتیحاد و ته ره قی و کوردانی به پیشینه پۆژه ه لاتی نو، له بنه په ته وه به ده وری هۆکاره زانراو هه مه جۆره کاندایه سوورپینه وه. ره ئووف به گ پاش چاکبونه وه ی، ماوه یه کی که می پیش ئیستا له نه وروپا گه رایه وه، به درێژی سه فه ره که ی (ویمبلی) ی له گه لدا بوو. له م کاته دا سه رنج راکیشترین شت له باره یه وه نه وه یه که هه رچه نده به خت یاری نییه، به لام ده شی کۆمه کیکی باش کرابی. تانیستا له رووی سیاسیه وه ده رنه که وتوه. ده میکه نه و نه سپه په شه یه که هاتنه ده ری له ته ویله که ی مایه ی سه رسامی یه^۲. خواجه کان به شیکی گرنگی

^۱ نه و شوینه ی باشووری نه نکه ره که دائیره ی سه رۆکایه تیی کۆماری لیبویه (رفیق حلمی، یادداشت، به شی

سیه م، بغداد، ۱۹۹۲، ل ۱۳۴). (س)

^۲ نه سپی پهش له ئینگلیزدا به که سیک نه وتری که چاره نویسی نادیارین.

به لام به رامبه به تازه هاتوه كان، به يهك دهنگ پشتيونيان له ئيمتيازه كانيان ده كرد والى وفه زمانپه وا، به فهرماندان به وكه سانه ي كه مؤله تيان وه رگرتبوو بۆ حه مالى كردن له هه ر جيهه ك بى، مانگى رابردو گورزىكى كارىگه ريان له قورخكردنى گشتى و پاوانكارى به ناوخوييه كان دا. چاوه پوانى و پيشبىنى كيشه ده كراو، پى به پى قايمكارى بى بۆ كرا. سه نديكا چ له بهر ئه وه ي كه نه ندامه كانى ته واو تر سىنزابوون، يان وه كو ده مرى ماترياليسى تيه كان ده يانوت: چه ند گورپانكارى به رووياندا بوو، بپارىكى چاوه پواننه كراوى بيه زى دا. سه ركرد ه كان چوونه نه نگروه، بى هيو اكران. به لام هيشتا زور زووه گه ر بلىين هيزو ده سه لاتى سه نديكا تيكشكان. چه ند زور تيك له موه بهر ئازاويه كه له قوسته نته نييه قه وما. بى گومان رووداوى له م جوړه له پابردوويشدا به رپابووه. نه مەيشيان كه هاته ئاراهه پروتستويان ريسواكردنىكى نه خشه بۆكىشراو نه بوو دژى بپرياره كه ي حكومهت، هه رچه نده زاده ي ئه و ناااراميه ي نه نجامى بپرياره كه بوو. خه لك، هاوكات، كه وتوه ته ژور فشارى بايه خى ده سه لاته كه و چاكسازى به وه.

۴. داواكارى خه لك به گشتى، سه ره پاي ناپه زايى به رپلاويان دژى حكومهت، له قوسته نته نييه به رزبووه ته وه. يهك دوو حاله تى جياواز، دلگهرمى نه و خه لكه توقيرت راوه يان پيشان دا. ريزليگرتنى دىرنى ده سه لاتى يهك به رگ پوشين (يونيفورم) به وشيوه باشيه ي جارانى نه ماوه، به جوړىكى وا كه له ده ورپه رى ناوه پاستى ئاياردا رووداوىكى بى ترخى ده ره وه ي ده روازه ي (ئه دريا توپل) كه برىتى بوو له ده مه قاله ي جه ندرمه و پياويكى سه رخوش، بووه مايه ي كۆبوونه وه ي قه ره بالغيه كى گه ووه، سوزيان به لاي سه رخوشه كه دا جولاً، زور به ره قى له گه ل جه ندرمه كان و چه ند پاسه وانتيكى دارستان كه بۆ هاوكاريان هاتبوون، جولان وه. له م رووداوه دا په نا بۆچه ك براو، قوربانىه كانيش كه م نه بوون.

۵. چه ند هه والتيكى بچووكى وهك: نه نجومه نى مه زنى نيشتمانى له خولى كۆبوونه وهيدا نييه، له نه نگروه وه به ده ست ده گه ن. چه ندين راپورتان سه بارهت به

نوييه كان. حديد به گي والى و بريكارى فرمانپه واه كه زور باسى ده كرى، پاش شكستى فريد به گ، ليره له پزسته كه ي لادراو، كرايه فرمانپه واهى نه نگوره. له وئ بوجوونىكى گومانلپنه كراو هه يه كه ناوبراو باشت به تهنك داپشتنى پرژه كانى نه خشه دانانى شاروه نه بئ له چاو قوسته تهنپه دا كه له برى به خشينى نانى پئويست به دانپشتوانى، خه ريكى دروست كردنى شه قامى پان و جوكه ي جوانكارى بووه. زه مينه بئ جيا كردنه وهى ئوفيسه كانى والى و فرمانپه واه، جاريكى تر ره خستپرايه وه. ريكخستنى هاوبه شيشيان يه كيكه له و مه تله هه ميشه پپانه ي كه سياسه تمه دارانى توركيائى سه رسام كردوه. ره شيد به گي والپى تازه، ناوپانگى كه مه و، زور به ده گمهن شتيك له سهركاره كانى ده بپستري. ئه مين به گي فرمانپه واهى نويى زياتر دياره، چونكه ده مه قاله ي توندو تيزى له گه ل ئه نجومه نى شاره وانپيدا هه بووه. ئه مه ي دوايى كه سىكى هه ليزيردراوه و، خاوه نى گيانپكى ره خنه گرانپه. له گه ل ئه وه شدا ته نها كارمه ندپكى حكومى نپه، به لكو ئه نگوره له ده ره وه هپناويه تى.

۳. ئه م دوو كارمه نده گه وره يه، له وبايه خپپدانه سه رنج راكپشه ي ده سه لاتدارپتى حكومه تدا، كه له دواي ده ركردنى خه ليفه وه قوسته تهنپه به خوپه وه بپنيوه، هاوكارى يه كتر بوون. سريته وهى ئپتمپازى سه ندپكاي حه ماله كان، چه ند هه فته يه كه له مه و به ر، به م جوره بووه، حه ماله كان و خاوه ن به له مه كان دوو كومه لى به هپزى سه ندپكا كونه كانن و، له ميژه وه دوو سه رچاوه ي ره خنه و نارپه زايى بوون و، يه كه له دواي يه كه له كورده كان و لازه كان پپكه هه اتن. ئه مانه كه چه ند سه ركرده يه كى ديارپكر او پشتگريپان ده كردن، بووپوونه ياسا بئ خوپان و، ئه مه پش هاوكات، مه به ستى ريكخراوه سياسه كان بوو بئ لئپچانه وه يان. حه ماله كان سىستمپكى چروپريان هه بوو كه به هوپه وه نه كه ته نها سه ندپكايه كيان به گشتى وه كو پاوان كردنپكى حه مالى هه بوو، به لكو ناوه ندى تايبه تپش بئ به شه تايبه ته كان ته رخانكرا بوو. ئه مانه كپشمه كپشى ناوخوپيان هه بوو كه سوز به سه ريدا زال بوو،

لەمستەر ھندىرستەو ۋە بۇ مستەر ماکدۇنلاند - (۲۸ى تەمموز گەشتوۋە)

ژمارە ۵۷۲

قوستەنتەنبىيە^۱، ۲۳ى تەمموزى ۱۹۲۴

گەرەم.

۱- بارودۇخى سىياسىي ناوخۇى توركىيا لە دوومانكى رابردوۋە ۋە بەرۋالەت نەگۈرە. ئەو گەردەلۈلە كەماۋەيەكى دىرئ دەۋرى (فەرىدبەگ)ى ۋە زىرى ناوخۇى دا، پاش سەر كەۋتنى بەسەر رەجەب بەگدا، كەدەمە زىراندەكەى لە برووسكەى ژمارە ۴۲۷ى ۲۸ى ئايارى "مستەر لىندسەى" دا ھاتوۋە، خىرا دامركايەۋە. پاشان فەرىد بەگ پشت گۇى خرايەۋە، بايەخى جەماۋەرىى لە بەر پەشە كۇزىى ئەرمەن ۋە پەنابەرە مەسىحىيەكانى تر كەداۋايان كىرەبوۋ بگە پىنەۋە بۇ توركىيا، كەم بوۋەۋە، لە دوايىداۋ جارىكى تر بەھۇى بلاكوردنەۋەى ئەنجامە جۇراۋجۇرەكانى كۆمىتەى لىكۆلىنەۋەۋە بايەخى پىدرايەۋە. پىۋىستە ئىستە ئەۋە بوترى: ئەگەر ھۆكۈمەت بىر يار بىدات رىۋ- شوۋىن لە دۇى ئەۋەكە سەنە بگىتە بەر كە بەپىى راپۇرتى كۆمىسۇنەكە تاۋانباركران، ئەۋا پىدەچى قەتلۇعامەكە جارىكى تر بىيىتەۋە بەھۇكارىكى گرنگ لە بارودۇخەكەدا. خۇ ئەگەر ئەۋەشى نەكرد، ئەۋا ھەر كە ئەنجومەنى مەزنى نىشتەمانى تشرىنى يەكەم كۆبۈۋەۋە، دەبىتە ئەۋەكەۋەكى كە بۇ لىدانى ئەۋان بەكارىيەتتى.

۲- ئەنگۈرە^۲ ۋ قوستەنتەنبىيە ھىشنا كەمىك ناكۆكن. سىياسەتمەدارانى ئەنگۈرە يەكەدەنگ نىنۋ، دەشى گۇشارىكى ناپەسەندىش كەۋتبىتە سەر قوستەنتەنبىيە. ئەمە سەرىارى كۇشى بلاكۋەكان بۇ بەيەكەۋە بەستنى بەرژەۋەندى بۋارە ئابۋورىيەكانى ھۇكارى ھەرە گەۋرەى مەملەتتى نىۋان سەرمایەدارە دىرىنۋ

^۱ ئەستەمبۇل.

^۲ ئەنگەرە.

بۇ (۲۰) سال زىندانى و كارى قورس.
سەپاننى سزاي جۇراوجۇر بەسەر ۳۳ كەسى
تردا.

نووسراوى ژمارە ۴۵۹ى پى. لۆردىنى
نوئىنەرى بالاي ئىنگلتەرە لە توركىا بۇ
ھالئىفارى ومزىرى دەرەوہى برىتانىا.ل: ۴۹۵
پىشكەشكردى وئىنەى راپۇرتىكى پاشكوى
سەربازى دەربارەى دامركاندنىوہى
ياخىبوونى تونجەلى كوردەكان.

۱۹۳۸/۹/۹

۱۱۹

راپۇرتى نەقىب كۆلۇنىل رۆسى پاشكوى
سەربازى ئىنگلتەرە لە توركىا بۇ مستەر
مۆرگنى كارھەئسوورپنى نىنگىلىز. ل: ۴۹۵

۱۹۳۸/۹/۵

۱۱۹/۱۵

گەشتىكى ئەلەزىز. شىكردنەوہىكى
جەنەرال عەبدوللا ئالەدۇغان. نىشتەجى بوونى
كۆچىمرانى رۇژھەلات لە دىچلە و فورات. يەك
بىنەچەمى خەلى تونجەلى و تورك. تەواو
سەركوتنەكرانى ياخىبوونى لە سالى ۱۹۳۷دا.
بەردەوامى بزووتنەوہى ھىوركردنەوہ لە سالى
۱۹۳۸دا. سەركەوتنى جموجوولى توركەكان.
دەستبەسەر اكرتنى (۱۲۰۰۰) پارچە چەك. چەند
ئىجرائىكى لىپرسراوانى تورك بۇ پىشخستنى
تونجەلى و، دروستكردى رېگەيەكى (۴۲۰) كەمى و
بۇ پەرد بەدرىزايى ۱۶۸۴م. پەرسەندنى تۇپرى
تەلەفۇن. روونكردنەوہىكى مارشال (چاكماك)
لەمەر دروستكردى بەنداوتىك لە سەر مورادسۇ.
كردى تونجەلى يە سوزلاندى دوووم.

بەلگە نامە كانى ئىنگلىز

سەرگۈتكردىنى بەگرددەدى ياخييوون. خو
بەدەستەوددانى (۱۰۰۵۰۰) ياخىي ماود. زىانى
سەربازان و كوزراويكىسى زۇرى جەندرمە.
بەشدارىي سەبىجە گۆكچەن لـه
ئۆپەراسىيۆنەكاندا. دەستگىرنەكرانى سەيىد پەزا.
چاكسانزىيەكانى ناوچەى دەرسيىم. كۆتايى
هينانى دەرەبەگايەتى.

نووسراوى ژمارە ۴۲۲ پى. لۆردىنى نوينەرى
بالاي ئىنگلىز لـه ئەستەمبوول بۇ مستەر
ئىدىنى وەزىرى دەرەودە. ل: ۴۹۲

دەرسىم. گەتوگۆ لـه گەن پشكنيارىكى
گەپراودى ھەرىمەكە. بەدەدوامىي
پىكدادانەكان. دەسەلاتى زىاتارى جەنەپال
ئاليدۇغان بۇ تەواو سەرگۈتكردىنى ياخييوون.
سووچى جەندرمەكان. چىگىركردنى زىاتارى
سەرباز لـه ناوچەكەداو كەمكردنەودى
جەندرمە لـه داھاتوودا. بەرەو پىشچوونى
ناوچەى دەرسيىم. زىانى زىاتارى پىكدادانەكانى
تورك لـه چاو ياخيياندا.

نووسراوى ژمارە ۱۸۴ پى. لۆردىنى
نوينەرى بالاي برىتانىا لـه ئەنكەرە بۇ
مستەر ئىدىنى وەزىرى دەرەودى ئىنگلىز. ل: ۴۹۴
ياخييوونى دەرسيىم. دادگايى ياخييان.
حوكمى لـه سىدارەدانى (۱۱) كەس و خىرا
جىبەجىكردىنى حوكمى سەيىد پەزاو شەشى
تريان. گۆرىنى سزاي لـه سىدارەدانى (۴) كەس

ياخىبووندا، بەلام گرزبوونى پەيوەندى
تورگيا-فەرەنسى. رېوشوئىنى سەربازى دۇ
ياخىبوون.

برووسكەى ژمارە ۲۱ى مستەر مۇرگنى كار ۱۹۳۷/۶/۱۶ ۱۱۴
هەئسورپىنى ئىنگلىز لە ئەنكەرە بۇ مستەر
ئىدىنى ومزىرى دەرەوى برىتانىا. ل: ۴۸۸

ياخىبوونى دەرسم. ياخبوونى لە وتارى
ئەنجومەنى سەرۆك وەزىردا. بەكارهينانى
سەرباز دۇ سەرتىرەكانى بەرەئستى
چاكسازىيەكانو، بەردەوامىي ئەم چاكسازىيە.
كوژرانى ۱۳و برىندارىبوونى ۱۸ سەربازى
تورك.

نوسراوى ژمارە ۳۶۱ى مۇرگنى ۱۹۳۷/۶/۱۷ ۱۱۵
كارهەئسورپىنى ئىنگلىز لە ئەنكەرە بۇ
مستەر ئىدىنى ومزىرى دەرەوى ئىنگلىز. ل: ۴۸۹

ياخىبوونى دەرسم. چەند برووسكەيەكى
بلاوگراوى چاپەمەنيەكانى تورك. بەپپى
برووسكەكانى هەوالدەرىك لە دەفەرى
ياخىيەو: ئالۆزىيەكان دەرەنجامى ھاندانى
سىخورانى باشوورن. پروونكرەنەووى
چۆنيەتى بەرپابوونى ياخىبوونەكە.

نوسراوى ژمارە ۵۰۵ى سىرپى. لۆرمىنى ۱۹۳۷/۷/۲ ۱۱۶
نۆينەرى بالى برىتانىا لەئەستەمبوون بۇ
مستەر ئىدىنى ومزىرى دەرەوى ئىنگلىز.
ل: ۴۹۰

ياخىبوونى دەرسم. برووسكەى تەربىزوون.

بەلگەنامەكانى نىنگلىز

نوئىنەرى بالايى بريتانيا لە ئەنكەرە بۆ
مستەر ئىدىنى وەزىرى دەرەۋى ئىنگلتەرە.
ل: ۴۸۴

ياخىبوونى دەرسىم. چەند ھەۋالىكى
كونسولخانىەكانى مەرسىن و تەرابزوون.
ستەمى زۆرۇ زىانى ۱۵۰۰ ياخى لە سەربازانى
تورك. سووتاندنى سى گوندو لە دەست دانى
فرۆكەيەكى تورك.

نووسراوى ژمارە ۳۱۱ ى پى. لۆرەينى نوئىنەرى
بالايى ئىنگلتەرە لە ئەستەمبوول بۆ مستەر
ئىدىنى وەزىرى دەرەۋى بريتانيا. ل: ۴۸۵

۱۹۳۷/۵/۲۳

۱۱۳

ياخىبوونى دەرسىم. راپۇرتى پاشىكۆى
سەربازى باس نەکردنى ياخىبوون لە
چاپەمەنىەكانى توركدا. بىلابوونەۋى تاكە
گوتارىك لە رۇژنامەى (Son Telegraf) داو
داخراى ئەم رۇژنامەيە بەم ھۆيەۋە.

راپۇرتى رانيد رۇسى پاشىكۆى سەربازى
ئىنگلىز لە ئەنكەرە لە بارەى ئەنادۆلى
رۇژھەلاتەۋە. ل: ۴۸۶

مايسى ۱۹۳۷

۱۱۳/۱۵

دوۋگرفتى ھەنوۋكەيى ئەركانى گشتى
تورك:

يەكەم ، جىگىرکردنى سەرباز لە سنوورى
باشوور بۆ پىگرتن لە و چەتانەى كەلە خاكى
سوورپاۋە دىن.

دوۋەم، دامرگاندى ھەۋەى ياخىبوونى
دەرسىم. نەيوونى دەستى فەرەنسە لە

بریتانیا. ل: ۴۸۰

كوردەكانى دەرسىم. دامەزاندنى ویلايه‌تى
تونجه‌لى قسه‌كانى شوگرى قایا. پیاده‌کردنى
رئ و شوینى تازه له‌و ناوچه‌یه‌دا. زانیارى
دەربەســـــــــــــــــارى دواکـــــــــــــــــه و توویى و
تایبەتمەندى و... هتدی خەلکى هەریمەکه.

نوسراوى ژماره ۱۱۹ ی سێر پى. لۆرهينى
نوینەرى بالای بریتانیا له ئەنکەرە بۆ
مستەر ئیدنى و دزیری دەرەوى ئینگلتەرە.

۱۹۳۶/۳/۴

۱۱۰

ل: ۴۸۲

دامەزاندنى چوارەم پشکنیاری گشتى له
ئەلەزیزى ناوەندى ویلايه‌تى نوین تونجه‌لى.
دیاریکردنى جەنەرال عەبدوڵلای ئالپدوغان
بەسەرۆکى ئەم پشکنیاریه.

نوسراوى ژماره ۲۹۳ ی سێر پى. لۆرهينى
نوینەرى بالای ئىنگلىز له ئەنکەرە بۆ
مستەر ئیدنى و دزیری دەرەوى بریتانیا. ل: ۴۸۲

۱۹۳۷/۵/۱۷

۱۱۱

یاخیبوونى دەرسىم. برووسکەى
تەرابزوون. کوژرانى پەنجە سەرباز بە دەستى
یاخییان. کوژدەندەوى سەرباز له ئەرزنجان.
رووبەر و بوونەوى گورد لەگەڵ ئیجرائاتى
کارگێر پى ویلايه‌ته نوێیه‌که‌ى تونجه‌لى.
کەمى هیڤى بەرفرمانى ئالپدوغانى
پشکنیاری گشتى. هەوالى ناردنى هیڤى تازه
فرۆکەى جەنگى بۆ هەریمى یاخى.

نوسراوى ژماره ۳۰۹ ی سێر پى. لۆرهينى

۱۹۳۷/۵/۲۲

۱۱۲

ولات. خواستى يەكلایکردنەوہى ئاگرى داغ
وہك خاكى تورکيا بۇ دەرکردنى چەتەكان.

نووسراوى ژمارە ۲۰ى سىزجى. كلاركى
نۆينەرى بالايى برىتانىا لہ ئەستەمبوول
بۇجەى. سيمۆنى وەزىرى دەرەوہى ئىنگلتەرە ل:

۱۹۳۲/۱/۸

۱۰۷

۴۷۸

پەيۋەندىيەكانى تورکيا- عراق و كېشەى كورد.
تاوتۆيکردنى كېشەى كوردان و چەتەگەرى لہ
كاتى ئىمزاکردنى كۆتايى ياداشتى
پەيماننامەكانى (۱۹۳۲/۱/۹)ى نېۋان تورکيا و
عیراقدا. پېگىرى بەرپرسانى تورک لہ و
بارزانىانەى گەوا سەنۋور دەبەزىنن و،
پەسەندکردنى دانەۋەيان بەعیراق. داشاتى
سوۋتەمەنى.

نووسراوى ژمارە ۵۰۳ى مستەر مۆرگىنى
كارهەئسورپىنى ئىنگلىز لہ ئەستەمبوول بۇ
جەى. سيمۆنى وەزىرى دەرەوہى برىتانىا.
ل: ۴۷۹

۱۹۳۴/۱۰/۲۴

۱۰۸

كوردەكانى دەرسيىم. پاپۆرتى كونسولى
تەرابزوون پزگار بوونى كوردانى دەرسيىم لہ
گوشارەكانى پزىمى كۆمارى بەھۋى
بەشدار بوونىيان لہ ياخبوونەكانى شېخ
سەعيدو ئاگرىدا.

نووسراوى ژمارە ۶ى سىر پى.
لۆردىنى نۆينەرى بالايى ئىنگلتەرە لہ
ئەنكەرە بۇ مستەر ئىدىنى وەزىرى دەرەوہى

۱۹۳۶/۱/۳

۱۰۹

كارهەئسوورپىنى ئىنگلتەرە لە ئەنكەرە
بۆجەى. سىمۆنى وەزىرى دەرەوى برىتانىا.

ل: ۴۷۳

پەيوەندىيەكانى تورك و عىراق و كىشەى
كورد. گەشتەگەى نورى پاشاى سەرۆك
وەزىرى عىراقى بۆ توركىا. داواى وەزىرى
دەرەوى توركىا لە نورى پاشا بۆ يەكخستنى
هيزەكانى توركىا و عىراق و ئىران دژ بە
ياخىبوونەكانى كورد. بەئىتى نورى پاشا
تەنها بە جاودىركردنى سنوورى عىراق-
توركىا.

نووسراوى ژمارە ۴۴۷ى مستەر مۆرگنى
كارهەئسوورپىنى برىتانىا لە ئەنكەرە
بۆجەى. سىمۆنى وەزىرى دەرەوى ئىنگلىز.

ل: ۴۷۶

پەيوەندىيە توركىا- عىراق و كىشەى كورد.
كۆنترۆلى كوردە بارزانىيەكان و پاراستنى
سنوورى عىراق- توركىا بەبەئىتى نوورى
پاشاى سەرۆك وەزىر.

نووسراوى ژمارە ۱۱ى جەى سىمۆنى
وەزىرى دەرەوى ئىنگلىز بۆ سىرچى.
كلاركى نوينەرى بالاي برىتانىا لە توركىا.

ل: ۴۷۷

سەردانى وەزىرى دەرەوى توركىا بۆ
ئىران. سازدانى چەند دىدارىك سەبارەت
بە چاككردنى ئايندەى سنوورى ھەردوو

۱۹۳۱/۱۲/۳۰

۱۰۵

۱۹۳۲/۱/۶

۱۰۶

لە سنوورى ئىرانەوہ بۇ رۇژئاواى ئەنادۆل.

نووسراوى ژمارە ۱۰۵ ماتىۋسى كونسولتى
ئىنگلىز لە تەرابزوون بۇجى. كلاركى نوپنەرى
بالاى برىتانىا لە ئەستەمبوول. ل: ۷۰: ۴

۱۹۳۱/۹/۲۲

۱۰۲/۱۵

ناردنى چەند خىزانىكى كوردى ناوچەى
ئاگرى لە تەرابزوونەوہ بۇ ئەستەمبوول،
نىشتە جىكردننىان لە ئەنادۆلى رۇژئاوا.
تەرخانكردى ۸۵ ھەزار لىرەى توركى بۇ
جىگىركردنىان.

نووسراوى ژمارە ۲۸۱ سىرچى. كلاركى
نوپنەرى بالاى برىتانىا لە ئەستەمبوول
بۇجەى سىمۋنى ومزىرى دەرەوہى
ئىنگلىتەرە. ل: ۷۲: ۴

۱۹۳۱/۱۱/۱۱

۱۰۳

راپۇرتى كونسولتى تەرابزوون لە بارەى ئەو
كوردانەوہ كەلە ناوچەى ئاگرىيەوہ بۇ
رۇژئاواى ئەنادۆل راگوپزراون.

راپۇرتى ژمارە ۱۲۴ (فالانگا)ى جىگرى
كونسولتى ئىنگلىز لە تەرابزوون بۇ سىرچى.
كلاركى نوپنەرى بالاى برىتانىا لە
ئەستەمبوول. ل: ۷۲: ۴

۱۹۳۱/۱۰/۲۹

۱۰۳/۱۵

راگوپزانى كاروانىكى ترى كورد لە ناوچەى
ئاگرىيەوہ بۇ خۇرئاواى ئەنادۆل بەرپىگەى
تەرابزووندا. ھىنانى ئاژەل و مالاتەكانى ئەم
كوردانەى خېلى خالكانى لە دواوہ. ئىحتىمالى
نىشتە جىكردننىان لە بوورسە.

نووسراوى ژمارە ۴۴۵ مىستەر مۇرگنى

۱۹۳۱/۱۲/۲۰

۱۰۴

ل: ۴۳۱

بارودۇخى ئەنادۆلى رۇژھەلات. راپۇرتىكى
تايىبەت بەگەشتەكەى ھەردوو سكرتېرى
يەكەم و سىيەم بۇ رۇژھەلاتى ئەنادۆل.
سەقامگىر كىردنى ياسا و نىزام لە و دەفەرەدا.
خستەنگەرى ھىزو توانايىيەكان بۇ
بەرزكردنەوى ئاستى ئابوورى.

تەممووزى ۱۰۱/۱۵
۱۹۳۱
راپۇرتىك دەربارەى گەشتى مستەر
رۇبىرتسى سكرتېرى يەكەم و مستەر
رافىنسەيلى سكرتېرى سىيەمى نوينەرى
بالاى ئىنگلتەرە لە ئەنگەرە بۇ رۇژھەلاتى
ئەنادۆل. ل: ۴۳۳

راپۇرتىكى ھەمەلايەنى لە مەر گەشتە
نەخشە بۇ كىشراوەكەى (فەوزى پاشا،
مەلاتىيە، ئەلەزىز، ديار بەگر، بدلىسى،
ئەرجىش، وان، قەرەكۆسە، فارس، ئەرزپۇم،
تەرابزوون). كىشەكانى كوردو ئەرمەن.
دەردىجامى گشتى.

نووسراوى ژمارە ۳۲۸ سىرجى. كلاركى ۱۹۳۱/۷/۷ ۱۰۲
نوینەرى بالاى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
ماركويس ئۇف رېيدىنگى جېگىرى وەزىرى
دەردەوى ئىنگلىز. ل: ۴۶۹

راپۇرتى كونسولى تەرابزوون. ئاردنى
ھەندى لە خېزانە كوردەكانى خېلى جەلالى،
كە بەتوركى دەدوین و، ۳۰۰-۴۰۰ سال پېشتر لە
قۇنياوہ بەرەو رۇژھەلات كۆجىيان كىردوود،

نووسراوى ژمارە ۱۰۲ى مستەر مۇرگىنى
كارهەلسووپىنى ئىنگلىز لە ئەنكەرە بۇ
ئىيى. ھندرسنى وەزىرى دەرەۋى ئىنگلىتەرە.

ل: ۴۲۷

۱۹۳۱/۲/۲۸

۹۹

نووسراوى ژمارە ۲ى پائىد ئۆلىرى
پاشكۆى سەربازى بىرتانىا لە ئەستەمبوول
بۇ مۇرگىنى كارهەلسووپىنى بىرتانىا لە
ئەنكەرە. ل: ۴۲۸

۱۹۳۱/۳/۲۴

۹۹/۱۵

بارودۇخى پۇژھەلاتى ئەنادۆل. ئالۆزى
ھەلومەرجهگەو ئىجتىمال سەرھەلئانەۋەى
ياخىبوون. نەبوونى ئىجتىمال سەرگەۋتن.
بەردەۋامى كوردەگان. نەبوونى ئەتەۋە
پسەرۋمى تاجەنگى سەرەبەخۆى
بكات. بەرھنگارىى ھكۈومەتى توركيا.

نووسراوى ژمارە ۲۰۴ى سىرجى. كلاركى
نۆينەرى بالاي ئىنگلىتەرە لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر ئىيى. ھندرسنى وەزىرى دەرەۋى
بىرتانىا ل: ۴۳۰

۱۹۳۱/۶/۱۷

۱۰۰

گفتوگو لەگەل نۆينەرى بالاي ئىراندا.
بەرپۆەچوونى كارەكانى ديارىكرنەۋەى
سنوورى توركيا. ئىران بەسەرگەۋتوۋىيى.
پېشېينى نەكردنى ياخىبوونەۋەى كورد لەم
سالەدا.

نووسراوى ژمارە ۲۴۸ى سىرجى. كلاركى
نۆينەرى بالاي بىرتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
ئىيى. ھندرسنى وەزىرى دەرەۋى ئىنگلىتەرە.

۱۹۳۱/۶/۲۸

۱۰۱

ئىرانىيە. سەرھەلدىنەۋەي ياخىبوون لە
سالى دواتردا. سنوورەكانى توركىيا. ئىران و
توركىيا. عىراق.

نووسراۋى ژمارە ۸۳ى مستەر مۆرگىنى
كارھەللىسورپىنى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
ئىيى. ھندرسىنى ۋەزىرى دەرەۋەي برىتانىيا.
ل: ۴۲۴

۱۹۳۱/۳/۱۳

۹۶

ھۆكۈمدانى سەلاھەدىنى كورپى شىخ
سەئىد بە ۱۵ سال و دوو تاۋانبارى تر يەكيان
بە ۱۰ سال و ئەۋىترىان مانگىك زىندانى.
ئىجتىمالى نەبوۋنى بەلگەي تەۋاۋ بۇ
تاۋانباركىردنى گىراۋەكان، بەھۋى سوۋكىي
سزاكانىيەنەۋە.

برووسكەي ژمارە ۴۵ى مستەر پارپى
كارھەللىسورپىنى ئىنگلىز لە تاران بۇ ئىيى.
ھندرسىنى ۋەزىرى دەرەۋەي برىتانىيا. ل: ۴۲۵
برووسكەي تەۋرپىز. ھىرشى كوردەكان بۇ
سەر ماكو. ناردنى سەرباز لە تەۋرپىزەۋە بۇ
ماكو.

۱۹۳۱/۳/۱۷

۹۷

برووسكەي ژمارە ۴۶ى مستەر پارپى
كارھەللىسورپىنى ئىنگلىز لە تاران بۇ ئىيى.
ھندرسىنى ۋەزىرى دەرەۋەي برىتانىيا. ل: ۴۲۶
برووسكەي تەۋرپىز. ناردنى سەربازى ئىران
بۇ ماكو. بەزاندنى سنوورى ئىران لەلايەن
سەربازانى توركەۋە. بىرپارى سوپاى تورك بۇ
داخستنى سنوور بەروۋى كورددا.

۱۹۳۱/۳/۱۷

۹۸

به لگه نامه کانس نینگليز

ياخىيانى كوردو ، مانه ودى تائىستاي ئىحسان
نوورسى سهركردهى ياخىيوون له تاران.
نه دانه ودى شهو سهركردهيه بهتوركيا.

نووسراوى ژماره ۴۸۹ى سىرجى كلاركى
نوئنه رى بالاي ئىنگلته ره له شهسته ميوول بۆ
ئىي. هنرستى وهزىرى دهره ودى برىتانىا.
ل: ۴۲۰

راپورتى باشكۆى سهربازى له سهر كيشه
كورد.

نووسراوى ژماره ۱۳ى رائيىد ئۆلىرى
باشكۆى سهربازى ئىنگليز له شهنكهره بۆ
سىرجى كلاركى نوئنه رى بالاي له
شهسته ميوول. ل: ۴۲۰

راپورتىكى تاييهت به جاوپىكه وتنى له گه
نه قىب كۆلۆنىل نوورسى شهركانى گشتى
تورك سهربارت به كيشه كورد.

گفتوگۆى رائيىد ئۆلىرى باشكۆى سهربازى
ئىنگليز له شهنكهره نوورى به گى شهركانى
گشتى له مهر كيشه كورد. ل: ۴۲۱

زانباريه كانى به رپىز نورى دهربارى
ناوچهى رۆژه لاتی ئەنادۆل كچه ند سائيك
تييدا ژيابوو. دابهش بوونى كورد به سهر
سهدان خيلدا. خوبه كورد له قه له مدانى
چه نلين تورك به هوى به خشىنى كوردانه وه
له خزمه تى سهربازى له سهرده مى
عوسمانيه كاندا. هاتنى ياخىيانى ئاگرى له

۱۹۳۰/۱۲/۲۹

۹۵

۱۹۳۰/۱۲/۲۲

۹۵/۱۵

۱۹۳۰/۱۲/۲۲

۹۵/۲۵

بەبەرپرسانى تورك كەپىگە نادىر ئىراق
ودك بىكەيەك، دۇى توركيا بەكارى. وىستى
عىسمەت پاشا بۇ كۆنترۆل كىردنى شىخى
بارزان. بايەخى دىدارو چاوپىكەوتنەكان.

نووسراوى ژمارە ۴۴۵ى سىرچى. كلاركى
نوئىنەرى بالايى برىتانىيا لەئەستەمبوول بۇ
ئىي. ھندىرسنى ۋەزىرى دەرەۋى ئىنگلىز. ل: ۴۱۷
نووسراوى كونسولنى تەرابزوون دىربارەى
جموچوولنى سەربازىيى تورك دۇى كورد.

نووسراوى ژمارە ۱۲۴ى ماتىۋسى كونسولنى
بەرىتانى لە تەرابزوون بۇ سىرچى. كلاركى
نوئىنەرى بالايى. ل: ۴۱۷

دوايى ھاتنى شەپرو شۇپرى ناۋچەى ئاگرى.
پرووبەپرووبوونەۋە لەگەل كوردانى ناۋچەى
دەرسىمدا.

نووسراوى ژمارە ۴۵۳ى ئەنكەرەى سىرچى.
كلاركى نوئىنەرى بالايى ئىنگلىز لە توركيا بۇ
ئىي. ھندىرسنى ۋەزىرى دەرەۋى برىتانىيا.
ل: ۴۱۸

سنىۋورى توركيا. ئىران. كىشەى كورد.
داۋاي توركيا لە ئىران بۇ كۆپىنەۋدى پارچە
زەۋىيەكەى ۋىلايەتى وان بەيەكىكى ناۋچەى
ئاگرى. ئومىدى بەشدارىيى كارھەئسوورپىنى
ئىران لە پىكەۋتنەكەدا. ئىجتىمالى
سەرھەلئەنەۋدى جوۋلانەۋدى كورد لە
بەھارى دواتىردا. نەگىرانى ھەندى لە

۱۹۳۰/۱۱/۲۳

۹۳

۱۹۳۰/۱۱/۱۵

۹۳/۱۵

۱۹۳۰/۱۲/۳

۹۴

ئى. ھندرسنى ۋەزىرى دەرەۋى بىرىتانيا.

ل: ۴۱۰

راپۇرتى باشكۆى سەربازى دەربارەى
بارودۇخى رۇژھەلاتى ئەنادۇل.

نووسراۋى ژمارە ۱۱ رائيىد ئۆلىيىرى
باشكۆى سەربازى ئىنگلىز لە ئەنكەرە بۇ
جى. كلاركى نوينەرى بالا. ل: ۴۱۰

بارودۇخى رۇژھەلاتى ئەنادۇل. پىكىدادان
لە جەند جىيەك ۋە بەتايىبەتى (باشقەلە)
پاش دامركانەۋى ياخىبوون. نەبوونى
ھىزىكى يەكگرتوۋى كوردانى ئىران ۋە
توركياءو عراق. راپۇرتىكى پىكىخراۋى
خۇيىبوون بۇ تاۋانباركردنى توركياء.
بالاۋبوونەۋى ئەم راپۇرتە تا ئەمريكا.

راپۇرتى ئىف. ھەمفرىزى كۆمىسارى بالاى
ئىنگلىز لە بەغدا بۇ لۆرد باسقىلدى ۋەزىرى
كاروبارى دەۋلە تانى كۆلۇنيالىكراۋ. ل: ۴۱۴

سەردانى كۆمىسارى بالا، لە گەرەنەۋەيدا بۇ
لەندەن، بۇ ئەنكەرەۋ پىشۋازىكردنى لەلايەن
غازىيەۋە. ۋەتەكانى غازى. چاۋپىكەۋتنى
لەگەل عىسمەت پاشاى سەرۋك ۋەزىرو
شوكرى قاياى جىگىرى ۋەزىرى دەرەۋەدا.
گفتوگۇ لە سەر پەيوەندىيەكانى توركياء —
ئىران ۋە كىشەى كورد. ھەرگىز ھاننەدانى
بىرۋكەى سەربەخۇيى كورد لەلايەن
ئىنگلىتەرەۋە. بەئىنى كۆمىسارى بالا

۱۹۳۰/۱۰/۲۳

۹۱/۱۵

۱۹۳۰/۱۱/۲۰

۹۲

به ردو رووسيا، هاوکاری رووسه کان بو
تورکيا. ئيحتيمالی چەك هه لگرتنی
سه رتاسه ری کوردستان له به هاری دواتردا.

به پینه وهی ژماره یه کورد بو ناو خاکی
ئیران و هه لاتنی سه ربازانی ئیرانی. زهره رو
زیانیکی زۆر له هیزه کانی ئیران و کورد.
سوپاسگوزاری سه رزاری تورکيا بو هاوکاری
ئیران. دانه دواوهی بیرۆکهی دیاریکردنه وهی
سنوور له لایه ن هه ندیک له ئیرانیانه وه،
لیکدانه وهی به پروپاگه نده یه کی به ره فراوانی
پان تورکی و داگیرکردنی دواتر. په تکرده وهی
هیرشی تورک بو ناو خاکی ئیران له لایه ن
وه زیری دهره وهی ئیرانه وه. دانانی
پیشینه یه کی به هیز له سه قزو سابلخ.

نووسراوی ژماره ۲۸۷ی سی رچی. کلارکی
نۆینه ری بالای بریتانیا له ئه سته مبول بو
ئیی. هندرسنی وه زیری دهره وهی نینگليز. ل: ۴۰۷
به یوه نديه کانی تورکيا. ئیران و گره قتی
کورد. دیدار و چاوپێکه وتنه کانی سی ر ئیف.
هه مفریزی کۆمیساری بالای ئینگلتیره له
به غذا له گه ل سهرکۆمارو سهرۆک وه زیرو
جینگری وه زیری دهره وهی ئه نکه ره و
قه سه کردن له سه ر کیشه ی کورد. خواستی
کۆنترۆلکردنی بارزانیه کان.

۱۹۳۰/۱۰/۸

۹۰

نووسراوی ژماره ۴۱۳ی سی رچی. کلارکی
نۆینه ری بالای بریتانیا له ئه سته مبول بو

۱۹۳۰/۱۰/۲۵

۹۱

رەپۇرتى كارەھەئسوپىنى بىرىتانيا لى
ئەستەمبۇل لى سەر جموجوۋلى سەربازى
ئەنادۆلى رۇزھەلەتو ياخىبوۋنى سالى ۱۹۳۰ى
كورد. ل: ۴۰۱

سازدانى ياخىبوۋنى ئاگرى. بېشەواو تىرە
بەشدارەكان. ھەۋلى ئەرکانى گشتى تورك
بۇ دامرکاندەھەي ياخىبوۋن. پلانى
جموجوۋلە كانى سالىچ پاشا. يەكەم بزاۋىتى
سەربازى. تەشەنەكردنى ياخىبوۋن. ھىزى
بەرەنگارى سەربازانى تورك. ھاۋكارى
بارزانىھەكان بۇ ياخىيان. زانىارى لى مەر
دامرکانەھەي ياخىبوۋن.

نووسراۋى ژمارە ۶۱۱ى سېر ئار. كالايشى
نۆينەرى بالاي ئىنگىلتەرە لى تاران بۇ مستەر
ئىلى. ھندرسنى ۋەزىرى دەرەھەي بىرىتانيا.
ل: ۴۰۳

بېشكەشكردنى نامەي مەمانەي خوسرەو
بەگى بالتۆزى نۆيى توركيا لى تاران. باسى
دىارىكردەھەي سنوورى توركيا. ئىران لى
دىدارىكى رۇژنامەي (ئىران)دا. دوا رەپۇرتى
كونسولى تەۋرېز لى سەر كېشەي كورد.

ھەئىزاردەي ((رۇژنامەي سىياسى ۋە ھەۋلى
سەربازى تەۋرېز))ى رۇژانى ۱۷/۸/۱۹۳۰ى
لى مەر بارودۇخى كورد. ل: ۴۰۴

پەرچەكى كوردو خستەنە خوارەھەي (۵)
شروكەي تورك. راۋانى سەربازانى تورك

رەپۇرتى ژمارە ۳۶۴ى سىرچى. كلاركى
نۆپنەرى بالايى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
مستەر ئىيى. ھندرسنى ۋەزىرى دەرەۋەى
ئىنگلىتەرە. ل: ۳۹۸

۱۹۳۰/۹/۱۸

۸۸

ياخىبوونى ئاگرى. سەرکوتکردنى
ياخىبوون. رەپۇرتەكانى تايبەت بەم
مەسەلەيەى پاشكۆى سەربازىيى. ئىجتىمالى
سەرھەلدانەۋەى نوپى ناسىۋناليزمى كوردى.
سەختى بەئاكام گەيشتنى بەرنامەى
بەتوركکردن.

رەپۇرتى ژمارە ۸ى رائىد ئۆلىرىي پاشكۆى
سەربازىيى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول بۇ
سىرچى. كلاركى نۆپنەرى بالايى برىتانىا لە
ئەستەمبوول. ل: ۴۰۰

۱۹۳۰/۹/۱۶

۸۸/۱۵

ياخىبوونى ئاگرى. گەيانلىنى ياخىيان
بەھالەتى بەرگرى لەلايەن ھىزە
تورگىيەكانى بەر فرمانى سالىچ پاشاۋە.
پىرۆزبايى مارشال ھەۋزى پاشا لە سالىچ
پاشاۋ رۆيشتنى بۇ پشكىنى ناۋچەكە.

نوسىراۋى ژمارە ۹ى رائىد ئۆلىرىي
پاشكۆى سەربازىيى ئىنگلىز لە ئەستەمبوول
بۇ سىرچى. كلاركى نۆپنەرى بالا. ل: ۴۰۱

۱۹۳۰/۹/۱۷

۸۸/۲۵

ياخىبوونى ئاگرى. رەپۇرتى تايبەت
بەجموۋوتى ھىزە سەربازىيەكان بۇ
سەرکوتکردنى ياخىبوون.

به لکه نامه کانی ئینگلیز

ریکخراوه کوردییه کان. (کورد تهعال) و
(خۆبییوون) و (خه لاسکه ران). هه لۆیستی
کوردانی سووریا و یاخیبوونی ناگری. هه ولێ
خه لاسکه ران بو به دهسته تهنانی هاوکاری
ئینگلیز.

نووسراوی ژماره ۴۱ ئا. کلایقی
نۆینه ری بالای ئینگلیز له تاران بو مسته
ئیی. هندرسنی وهزیری دهرمهوی بریتانیا.
ل: ۳۹۴

۱۹۳۰/۹/۳

۸۶

یاخیبوونی ناگری و په یومندییه کانی
تورکیا. ئیران چهند زانیارییه کی مه مدوح
شه وکتهتی نۆینه ری کیشراوه دی تورکیا له
تاران. خراپ نه بوونی په یومندییه کانی
ئیران و تورک. پرووسه کان و ((راونه کردنی
ماسی له ئاوی ئیلدا)). بهرپرسی عیسمهت
پاشا له رچفتاری تونلی تورکیادا. ره خه کانی
تهیموور تا چ له سیاسه ته کانی عیراق و
تورکیا. بهرام بهر به کورد. مه سه له ی
دیاری کردنه وی سنووری ئیران- تورکیا.

برووسکه ی ژماره ۹۰ سی رچی. کلارکی
نۆینه ری بالای بریتانیا له نهسته مبوول بو
مسته ر ئیی. هندرسنی وهزیری دهرمهوی
ئینگلته ره. ل: ۳۹۸

۱۹۳۰/۹/۱۷

۸۷

یاخیبوونی ناگری. راگه یاندنی ته ووا
سه رکوت کردنی یاخیبوون له لایهن
پوژنامه گانه وه. پشت راست نه کرانه وهی نه م

ياريددەر بۇ ماڭۇ.

رېپۇرتى ژمارە ۱۵۱ پالمەرى كونسولنى
ئىنگلىز لە تەۋرىز بۇ ئار. كالايشى نوپنەرى
بالاى برىتانىا لە تاران. ل: ۲۸۷

۱۹۳۰/۸/۱۹

۸۳/۳۵

ياخىيوونى ئاگرى. زانىيارى جوگرافىيى
تايپەت بە ھەرىپى ياخى. ئامانجەكانى
جموجوونى سەربازانى تورك. سنوورى
رووسياو بارودۇخى سنوورى ئىران.

رېپۇرتى ژمارە ۲۲۵ مىستەرھىلى
كارھەئسوورپنى برىتانىا لە ئەستەمبوول بۇ
ئى. ھندرسنى ۋەزىرى دەرەۋى ئىنگلىز. ل: ۲۹۰

۱۹۳۰/۸/۲۷

۸۴

قەسەكانى خوسرەو بەگى نوپنەرى بالاى
توئى توركيا لە تاران. پەيوەندى دۇستانەى
توركيا ئىران. بەدرۇخستەۋەى ھەۋالى
پەرىتەۋەى سەربازانى تورك لە سنوورى
ئىران لەلايەن كارھەئسوورپنى ئىرانەۋە.
داۋاى حكومەتى ئىران بۇ چاككردى
سنوور، رەزامەندى ئىران لە يەكخستنى
ھىزەكانى لەگەل ئەۋانەى توركيا. دادا.
گەمارۇدانى سى چۈار ھەزار كوردى ناۋچەى
ئاگرى. ئىحتىمالى شكانى ئەم گەمارۇيە لە
زستاندا.

نووسراۋى ژمارە ۱۸ مىيەدى بريكارى
كونسولنى ئىنگلىز لە ھەلە ب بۇ ئىي.
ھندرسنى ۋەزىرى دەرەۋەى ئىنگلىتەرە.

۱۹۳۰/۸/۲۹

۸۵

ل: ۲۹۲

كوردستان. ل: ۳۷۷

ياخىبوونى ئاگرى. سەرگەوتنى كىردە
سەربازىيەكانى حوزەيران و تەمموزى تورك
دژى ياخييانى. جوولانەوہى سەربازى و،
پروا و ئىكدانەوہى بابەتەگە. پەيوەندىيەكانى
ئىيران و توركىا. ديارىكردنەوہى سنوور.
دوورىى ئىحتىمالى شەرى توركىا دژى ئىران.
نووسراوى ژمارە ۲۱ى سىر ئار. كالايشى
نوینەرى بالاي ئىنگلتەرە لە تاران بۆ مستەر
ئىلى. ھنرسنى وەزىرى دەرەوہى برىتانىا.
ل: ۳۸۱

۱۹۲۰/۸/۲۶

۸۳

ياخىبوونى ئاگرى. پاپۇرتى كونسولى
تەوریز تايبەت بەم مەسەلەيە.
پاپۇرتى ژمارە ۴۵ى پالمەرى كونسولى
ئىنگلىز لە تەوریز بۆ ئار. كالايشى نوینەرى
بالاي برىتانىا لە تاران. ل: ۳۸۲

۱۹۲۰/۸/۱۱

۸۳/۵۵

ياخىبوونى ئاگرى. زانىارىي چەند
سەرچاودىەك لە سەر بارى ياخييان.
جموچوولئى سەربازىيى تورك. يارمەتتى
نەقىب كۆلۆنئىل لۆرەنس بۆ كوردەكان.
ناردنى سەرباز لە تەوریزەوہ بۆ ماكو.

۱۹۲۰/۸/۱۲

۸۳/۲۵

نووسراوى ژمارە ۴۷ى پالمەرى كونسولى
برىتانىا لە تەوریز بۆ ئار. كالايشى نوینەرى
بالاي ئىنگلتەرە لە تاران. ل: ۳۸۶

ياخىبوونى ئاگرى. پىكدادانى كوردانى
ياخى و ھیزەكانى ئىران. ناردنى ھیزى

لە لاي خۇيەو دەو دىل نەبو، ھەم نوينەرى خۇي نازو دەو، ھەم كارى بەراستى بەردەوامى ديارىكرىنى سنوور، لە وناوچەيەدا ئاسان بگات. نوسرەت بەگ ھەستىكى نالەبار (نىگاتىفانە)ى بەرگرىي، پىن بەپىيى دىلنبايى لە جىتە جىكرىنى ھەرچى زوى دەستكارىيەكەي، لا دروست بوو بوو، ئەگەر بەراستى ئارەزوويەك بۆ ئەم مەسەلە يە، كەمن لىيى ئاگادارىم، ھەيى، ئەوا تانويىنەرى بولگارىيا مانگى ئايندە نەگەرپتەو بۆ ئەنگورپەو، دەست نەكاتەو بە وتوويژە پچراو كەي بۆ گەيشتن بەرىككەوتنى گشتى لەگەل توركييا، ھىچ رىكخستنىك بۆ ئەو مەبەستە ئەنجام نادرى (تىكايە پروانە برووسكەي ژمارە ۶۳۲ى ۱۹ى مانگى رابردوم).

۹- بەھمان شىو، ھىشتا نەمتوانىو تورك پازى بگەم نوينەريان ديارى بگەن بۆ لىژنەي (Graves) {ماددەي (۱۳۰)ى پەيماننامەكە}، كۆمىتەي ناوچەي چەكدامالزارى تەنگەلانەكان {مادەي پىنجى رىككەوتنى گەرووكان} يان تەننەت دەرىپىنى رايەك سەبارەت بەبرى مووچەي سەرۆكى بىن لايەن يان سكرتيرى گشتى دادگاي بوارە ھەمە جۆرەكان كەبەپىيى ماددەي ۹۲ى رىككەوتنەكە دادەمەزى. لە راستىدا تاكە نوينەر كەتائىستا وەكو سەرۆكى كۆمىسيۇنى نىودەولەتتى تەنگەلانەكان ديارى كرابى، ئەدمىرال واسىف پاشايە.

۱۰- لەلايەكى ترەو، نوينەرىكى تازەي توركى پىشتەر وەزىرى كشتوكالى، زەكى بەگ ناويان بۆلە ندەن دەستنىشان كردو، كەپىناچى لە كارى نوينەرىيەكەيدا پاشەكەوتىكى وەھاي ھەيى، بىيىتە جىنشىنى يوسىف كەمال بەگ، كەبەھۇي ئىلتىزاماتى ئەم دووايىو، نوينەرىي لە وەزىرىو بالويىزى دەرەو پىن باشتر بوو. ناتوانم بلىم بەھەلېژاردەيەكى گونجارى دەبينم. بەراستى دىلنبايم لە وەي كەبۆچى ھەلېژىرداۋە: ئايا لە بەرئەو بوو كە حكومەت وای بەباشتر زانىو لە دەرەو بىن، يان كاندىدى تىرى شىاو نەبوو، ياخود پىيى وابوو بەھۇي پەيوەندىيەو بەنوینەرانى لىژنەي بازىرگانىي لوزانەو، بۆ مەبەستىكى تاييەتى وەكو گەشەپىدانى پەيوەندىە ئابورىيەكان لەگەل برىتانىاي مەزندا، گونجاۋە. ھۆكارەكە ھەرچىيەك بىن،

بىر ئاكام ئەم ئىلتىزامەي ئۆفيسى لە ئىدەن دىرژە بىكىشى. ئەو بەتەۋايى ۋەزارەتى كىشتوكالى بۇ ئەم پۇستە بەجى ھىشتوۋە، شۇكرى قايا بەگى نوپىنەرى سىمىرناجىي گىرتقەتەۋە.

۱۱. شايانى باسە بىلۆكۈۋەكان، سەبارەت بەمەي دۋايى، بىلۆيان كىردەۋە كە ھۆكۈمەت بەنپازە پۇستى كابىنەكەي بداتە پەھمى بەگ، يان دۋايەتى. ئەم نوپىنەرى سىمىرنايش، ۋەكۈ يەكەك لە ئەندامانى دىارى كۆمىتەي دىرىنى ئىتخادۋ تەرەقىۋ، يەكەك لەو پىپەرانەي كەپپىيان دەۋىرى بەرھەلىستكار (تۆپۇزسىۋن)ۋ، چونكە ھارپىي پەئوۋف بەگ بىرۋە، دەناسرى. لانى كەم ۋەرگىرنەۋەي لە ھۆكۈمەتدا گىرنگەۋ، دەبىي ھىچ نەبىي گىفتوگۆي لە سەر كرابى. بۇ ئەمەيش، دۋو شىكىردنەۋە پىپىيان تىدەچى: يەكەم، ھەۋلىكى ھۆكۈمەتە بۇ ئاشتىۋىنەۋەي لەگەل ئۆپۇزسىۋىنداۋ باشتر بىپەزىكرىنى؛ يان دۋوۋەم: خۇدى مستەفا كەمال ناۋى پەھمى بەگى پىشخىستوۋە. زۆر كەس ھەن پىپىيان ۋايە سەزۆك كۆمار، كەجىگەكەي لەو بىرۋايەدام زەفەرى پىپىنابى، ھىچ كىشەيەكى لە مامەلە كىردى ئۆپۇزسىۋىندا نىيە. پىۋىستە بەرھەلىستكاران، لەماۋەي كارى داھاتودا، بەتەۋايى بەھىزىبن، بەسەرھۆكۈمەتى ئىستادا سەرىكەۋن. رەئوۋف بەگ كە ئىستا بەھىمنىۋ بەبى خۇدەرخىستەن لە قوستەنتەنىيە دەۋى، دەشى مستەفا كەمال لەم بارەيشدا داۋاي لىيكات ھۆكۈمەت پىكەپىتى.

۱۲. سەبارەت بەكىشەي زىاتىر، سى ھەقتە لەمەۋبەر، چەند رۋوداۋىك بوۋنە مايەي زىادىبوۋنى بايەخى بەرچاۋى كاروبارى ناۋخۇ، كەسەرنج راكىشتىرىنىيان چارەنۋوسى پەشىد بەگى والىي قوستەنتەنىيە بوۋ. دە پۇز پىش ئىستا لە كاتىكدا شىۋى دەكرد، بەخەيالىدا ھات فەرمان بدات: سەعات دۋوى پاش نىۋەشەر بەشىۋەيەكى سەير سەرجەم ھىزە چەكدارەكانى كۆمار لە شارددا كۆپنەۋە. ھەموو جىمجۈۋلە بازىرگانىەكان بەۋەۋىيەۋە ۋەستىئىران، تىكرىي جەندىرمەۋ پۇلىسۋ تىمى ئاگر كۆزائەۋەۋ، بەلانى كەمەۋە بەشىكىش لە پاسەۋانى سەربازى، بەچەكەۋە

ھىنرانە سەر شە قامەكان و، چاۋە پىنى سەر ھەلدا نىكى كۆمۈنستىيان دەكرد. ھەرچەندە كەس ئازار نەدرا، بەلام بوونە جىگەى بىتزارى دانىشتوانى ئارامى مەدەنى. لە ئەنجامى گازندەى چاپە مەنەيەكانە ۋە، لىكۆلىنە ۋە يەكى رەسمى كراۋ، ئەۋەى پىشت پاست كرده ۋە كە ھەرچەندە ئەو جۆش و خرۆشەى پەشىد بەگ بە پاستى لە بناغە ۋە بى پاساۋ نەبۈە، بە تايىبەتى سەبارەت بە مەترسىي پىشتىر باسكراۋى كۆمۈنستەكان كە ھەندى دەنگى لە بارە ۋە ھەبوو، دوايش چەك دۆزايە ۋە، كۆمىتەى نەيتىي كۆمۈنستەكانىش گىرا، بەلام تەنھا بە ھۆى كارى ماددەى بېھۆشكەرە ۋە بوو. سەرەنجام بە خىترالى لەلايەن ۋەزىرى ناوخۆ ۋە لە كار لابرا.

۱۳. ئەفسەرە ھاورىكى كە، ۋەكو ھەر پىفۇرمخوازىك، كەسىكى ويستراۋ نىيە، پىلانى داپشتوۋە بەلگەيەكى نوئ بۆ زەبىر لىدانى بداتە بلأوكراۋەكان. سەبارەت بە پىئويستىي بىناكردنە ۋەى ناۋچە سوتماكەكانى شارىش، بە ئاشكراۋ جددى ئامازەى بە پووخاندى دىۋارى ۋەك ناۋى نابو (Justaninan) ۋ بەكار ھىتانى بەردەكانى بۆ ئەو ئامانچە سوۋدبەخشە كرد. دوزمەكانى لە ئەنجومەنى شارەۋانيدا، سوۋدىان لەم پىشنىيارە نەزانانەيە ۋە رگرت بۆ گالتە پىكردنى.

۱۴. كارى گرنگتر، پاكسازى دەستەى پارىزەرانى توركيە لە قوستەنتەنىيە. ئەۋلىزەنىيە كە بۆ ئەم مەبەستە پىكەھىنراۋە، ماۋەيەكە لىرە جىگىر بوو، لىكۆلىنە ۋە لە سەر پابردوۋ ۋە رەۋىشتى پارىزەرانى قوستەنتەنىيە دەكات. زياتر لە (۵۳۰) لە كۆى (۹۶۰) ئەندامى ئەو دەستەيە، لە ئەنجامى لىكۆلىنە ۋەكاندا، لە كار كردنى دادگاى توركى بى بەشكران. ئەو (۴۳۰) كە سەيش كە پزگارىيان بوو، (۲۱۳) تورك و (۳۹) ئەرمەنى و (۲۴) يان جوۋلەكەن. قوربانىيەكان، بەنەبوۋنى تۆپى

^۱ بۆ توندوتۆلى و قايمى شوپەينراۋە بە پۇستىنياتۆسى يەكەم (۴۸۲-۵۶۵) ى ئىمپراتۆرىيە ھىزى بىزەنتى كە ھەلى دا ئىمپراتۆرىيەكەى لە سىياسەت و دىن و ياسادا يەك بختاۋ، فەرمانى دا ياساكانى پۇمانى بنووسىرتە ۋە. كلېسەى ئەياسۇفياى لە نەستەمبول دۋستكرد. شەپى فاندال و فارسى كردو، ئىنالىاۋ ھەرىمەكانى ئەفرىياشى خستە ۋە ژىر پىكىنى خۆى (المنجد فى الاعلام، ۹، ص ۷۵۵). (س)

فراوانی بنه ما په وشته کان، یان له بهرته وهی به لگه ی پتویستی ته وایان نه بو، یاخود خه ریکی هندی کاری وه کو بازگانی و ته نانه ت سیاستش بوون، که به نه شیاو له قه له م دراوون له لگه ل پېشه ی پارېزه ریدا نه ده گونجان، تاوانبارکراون. نه م نیجرائاته مفه ووه زیشی گرته وه، پتی کارکردنی له دادگای تورکیدا لیگیرا. نه م پاکسازیه توندوتیزه ی پارېزه رانی بی فه پ، ده بیته مایه ی زیادبوونی نا په زاییه کان له شاره دا، به تاییه تیش که هندی که له و پارېزه ره وه درنراوانه، ماوه ی (۲۰) یان ته نانه ت (۲۰) ساله، لیزه کارده که ن. ده رکراوه کان به پتی بریاری کومسیونه که که دواپریارنیه، مافی په نابردنه بهر وه زیری دادی نه نگوره یان هیه. پتویسته نه وه یش بوتری: نه ندامانی ده سته، دوا ی پاکسازي کوبونه وه یه کی گشتییان کردو، لوتفی شوکری به گیان به سه روکیان ه لېږد. ناوېراو، له بهرته وه ی ه ولی ناپاکی له دژی حکومت دابو، کانونی یه که می رابردو، دادگای نیستیقلال سزای پینچ سال زندانی به سه ردا دا. هه رچنده دواتر به خشراو سزاکی له سه ر سووک کرا، به لام ختپالاوتنی بؤ سه روکایه تیی پارېزه رانی تورک، نه وه ده گیه نی: که هه رچنده پاکیش بؤته وه، نایه وی مل بؤ حکومتی نه نگوره که چ بکات.

۱۵- کورته ی رووداوه کان، به بی ناماژه کردن بؤ کاره کانی سه روک کومار، ته واد درناچن. مسته فا که مال، دوا ی وته که ی دمولوپوناری، چوه "بروسه". وا چاوه پوانده کرا چند هه فته یه که به هیمنی له ناو قیلایه کی نزیکیدا بمیته وه، تا به ته وای پشو واداتو، بهر له کرانه وه ی نه نجومه نی مه زنی نیشتما نی: هه وایه که بگورې. وه کو پیشبینی ده کرا، له نا هه نگه کانی برووسه خویدا، به بؤنه ی سه ندنه وه ی له ده ست یونانیه کان، به شداری کرد. کاتیک به ردی بناغه ی په یکه ری سه ربازی ونی تورکی دانا، وته یه کی تاراده یه که هاوشیوه ی پیشکه شکرد، واته: جارتکی تر پتی له سه ر دوو نامانجی ده سه لاته که ی داگرت، که یه که میان: بایه خی به هیزکردن و پشتیوانی ریژی کوماری نیستابوو، له کاتیکدا سولتان و خه لیفه کان به بررسی سه ره کی سه رجه م نه وه هاهمه تیانه بوون که تورکیا له رابردودا

توشیان هاتبوو. دووه میس: پیوستی بنجینه یی سرکه وتن بوو که بریتی بوو له پیشکه وتنی هاوشانی هیله شارستانییه پوژناواییه کان.

۱۶- نهو پروپاگاندیهی که گویاه دهشی ناوبراو شەشی تۆکتوبەری یه کهم سالپوژی چوونه ناو قوسته نته نییهی سوپای ناسیونالیست سر له م شاره بدات، لیتره به هوی نزیکیی برووسه وه بلآوه. ره تکرده وهی داوانامه یه کی هاوشیوهی ناماده بوونی له (۹) نه یلوولی دووه م سالیادی داگیرکردنه وهی سمیرنادا، پیده چیئ نه وه بگه یه نی که خوی ناماده دهکات له وهی قوسته نته نییه ییش دوورکه ویتته وه. له گه ل نه میشدا، له بهر نه وهی سهردانی ئیتره به بی کیشی وهکو ریوشوین و جیگهی تاراده یه که نه شیای نوینه رانی دهره کی که زۆریه یان نامه ی متمانه (اوراق اعتماد) یان پیشکش نه کردوه، نه که وهکو هندی که س ده لئین به هوی مه ترسیی تیرۆکردنیه وه، نابج، واهست ده که م تاماوه یه کی تر سر لیتره نادات.

۱۷- سهره پای نه مانه، دواپی و له پرویه که وه خوی پیشانی خه لکی که لله ره قی قوسته نته نییه دا. به ره به یانی هه یینی رابردوو (۱۲) نه یلوولی نامه یه کی ته له فوئیی مایه ی بیزاریی نوسره ت به گ خۆیم پیگه یشتو، پیی راگه یاندم مسته فا که مال، به و نزیکانه به پایپوژی جهنگیی (حه میدیه) و له گه رانه ویدا بۆ دهریای رهش، به (بۆسفۆر) دا تیپه ده بیو، لیم پاراپیه وه، بۆ ریزنان له و، فرمان بدهم گه له که شتی بریتانی بپازیننیه وه. له پاستیدا کاتیک ریخساو نه بوو بۆ نه و جۆره ناماده کاریبانه، چونکه هه ر سه عاتی که پاش نامه کی نوسره ت به گ، حه میدیه له گه ل به له میکی جهنگیی به پوالت زۆر کۆن و ژماره یه کی زۆر به له می تیژپۆ (Motor-Craft) دا به لای بالیۆزخانه ی بریتانیا دا له (یه نی کۆی Yenikeuy) تیپه پی. له بهر نه وهی که مال ده می که بوو له خوشیی بینینی بییه شبوو، من خۆم لیتره گه وره ترین ئالای بریتانی لای خۆمان له سر بیناکه هه لکرد.

۱۸- سه رۆک، خیزانه که ی و چه ند نافره تیکی تری له گه لدا بوونو، بۆ ته رابزون چوونو، ده لئین دووه فته ی لی ده مینیتته وه. من ناگام له ئامانجی نه م سهردانه

چاۋەرۋاننە كراۋە نىيە، بەللام شىياۋترىن مەبەست، خۇ پىشاندانىيەتى لە ھەرئىمەكانى خۆرھەلەتداۋ، بىنىنى بارۋدۇخى ئەۋناۋچانەيە.

۱۹- خۇشەختىيەكى كەم وئەنەيە بۇ قوستەنتەنىيە كە سەۋك سەرىپىۋى بىۋەستان بەناۋگەۋرەترىن شارى كۆمارەكەدا تىپەرى. ئەگەر مانۆرەكەى دووبارە بىكردايەتەۋ، جگە لە سوۋكايەتتىيەكى نەخشە بۆكىشراۋ، بەدەگمەن ۋەك شىتىكىتر لىككەدرايەۋە. بۆيە تەنھا رىتتىدەچى كەمال لە گەپانەۋەيدا گەشتەكەى لىرە رابگرى، بەتايىيەتەش ئەگەر ئەۋماۋەيەى كە لەسەر كەشتىيە جەنگىيەكە بوۋ، بىمايەتەۋ، ھەندىك لە گرى باسكراۋەكانى سەرەۋە دەكرانەۋە.

نىقل ھندرسن.

لە گفتوگۇيەكدا، كەجارىكى تر بەجىا دەينىرم، بەرەسمى ئاگسادار كراۋمەتەۋە: دوو ئەفسەرى توركى، بەپىي ماددەى (۵)ى رىككەۋتنى تەنگەلەنەكان، بۇ كۆمىتەى چەكداماللىنى ناۋچە تەنگەلەنەكان دىيارىكراۋن. ۋا راگەيەندرا كەيەككە لە و دوو ئەفسەرە، نوئەرى دەردەنئىلۋ، ئەۋىترىان ھى ناۋچەى بۇسقۇرە. ئەمە لە خۇيدا ھەنگاۋىكە بەئاراستەيەكى راست، ھەرچەندە پىۋىستە سەرنجى ھكۈمەتى توركىا بۇ ئەۋە رابكىشرى كە، بەپىي ماددەى ناۋىراۋ: دەبى كۆمىسيۇنەكە (لە چۈار نوئەر، كە فەپەنسەۋ برىتانىيائى مەزن و ئىتالىاۋ توركىا دىيارىيان دەكەن) پىككى. سەرەنجام، تەنھا يەككە لە و دوو ئەفسەرە دەپتە نوئەرى توركىاۋ، ئەۋى تر دەپتە يارىدەدەرى. نوسرەت بەگ دويىن لە وتوئىژىكدا تىيگە ياندم: ئەم ھكۈمەتە، پاشترو بەم زوۋانە، نوئەرىك بۇ كۆمىتەى سنورى Thrace دەست نىشان دەكات.

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۶۱/۴۲۴، ل، ۴۴-۴۸، ۶۳

ژ:۲

لە مستەر لىندسە يەوہ بۇ مستەر ئۈستى چامبۇلە يىن - (۲۴ ي شۇبات گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۳۷

برووسكە راپۇرت

قۇستەنتە ئىيىيە، ۲۳ ي شۇباتى ۱۹۲۵

ئاماژە بە برووسكە ي ژمارە (۱۲۴) م: ئازاۋە ي كورد

راپەرىن، بە پىتى (ئەنگۈرە تېلېگراممى - ANGORA TELEGRAMS) ترسناكتەرە، لە
وہ يەكەم جار سەرى ھەلدا. دواي داگىر كوردنى گوندى دارامىن "نەناسىنراۋە" ي
جىۋ شۈينى والىي گەنج (۲۰مىل پۇژناۋاي مووش)، راگە يەندرا: شىخ سەعيد دوو
بە تالىۋنى، يەكيان بە ئاراستە ي لىجىۋ، ئە وىتر بەرەو پىران ناردوۋە. دەلئىن ئەو دوو
بە تالىۋنە لەلايەن ھىزەكانى توركيۋە شىكىنراۋىن، ھەلاتوۋىن بۇ دارامىن، كە ئىستا
تىدا گەمارۋىدراۋىن. ھاۋكارىيى تورك بۇ بە ھىزەكردنە وە ي ھىزەكانى، دەشى لەم چەند
پۇژەدا بىگاتە جى.

شىخ سەعيد، بە پىتى راپۇرتىك، بللۋى كىرۋتەوہ: كارىكى گەورە ي بۇ
چەسپاندىنى ياساي دىنى و موسولمانان لە توركيادا بە دەستەوہ يە. بە پىتى
راپۇرتىكى تر، داردەستى برىتانىايەو، بارودۇخى گەنج تەنھا گىرداۋى رووداۋى
پايزى رابردوۋى ھەكارىيە. عىسمەت پاشا، بە شىۋە يەكى چاۋەپواننە كراۋ، ۲۰ ي ئەم
مانگە گە يىشتە ئەنگۈرەو، بارودۇخەكە ي لەگەل سەرۋك كۆمار، سەرۋك ۋەزىر،
سەرۋكى ئەنجومەنى مەزنى نىشتامانى ۋەزىرى ناوخۇدا تاۋوتوۋى كىرد. ھەروہا ۋەك
دەرەنجامى ھەتمىي پىرۇپاگەندەكان، بۇ قەيرانىكى كابىنەكە، دەنگى راگە ياندىنى
حوكىمى عورفى ھە يە.

(بۇ بەغدا دوۋبارە كراۋەتەوہ. ژ: ۱۲)

ۋەزارەتى دەرەوہ، ۴۲۴، ۲۶۲، ۸۰، ژ: ۸۱

^۱ قەزايەكى ياكورىي پۇژمەلاتى ويلايەتى دياربەكرە. (س)

^۲ شارۋچكە يەكى ناحىيە ئاگبلى ياكورىي پۇژاۋاي ويلايەتى دياربەكرە. (س)

45

لە مستەر لىندسەيەو ە يۇ مستەر نۇستىن چامبەرلە يىن - (۲۵ ى شوبات گە يىشتو ە)

ژماره : ٤٠

برووسكه رايورت

قوسته نته نییه، ۲۴ ی شوباتی ۱۹۲۵

ثامازہ بہ برووسکہ ی ژمارہ (۳۷) م

حوکمی عورفی، به پیتی ماده‌ی ۸۶ی یاسای ینه‌په‌تی، له سه‌رجه‌م ویلایه‌ته‌کانی باشووری پۆژه‌لات، به‌ماردین و هه‌کاری و بدلیس و وان و دووقه‌زای ویلایه‌تی شه‌رزقمه‌وه، راگه‌به‌ندراوه.

((ثاریستی وه زاره تی دهر وه کراوه، ژ: ههروه ها بۆ به غدا

دوویارہ کراوہ تہ وہ، (۸۲:۵)

وهزارهتی دهره وه ٤٢٤، ٢٦٢/، ل: ٨٠، ٨٢: ٥

۵۵

لەستەر لىندسەيەۋە بۇ مستەر ئۇستىن چامبەلە يىن - (۲۷ ئادار گە يىشتۈۋە)

ژمارە: ۱۵۴

قۇستەنتەننىيە، ۱۴ ى شۇبىلاتى ۱۹۲۵

گەرەم:

۱- ھەۋالى بانگھېشتكرىنى پېنج شەممەي پېشۋى عىسمەت پاشا لە ھەلكىيەۋە بۇ ئەنگۈرەۋ دەست بەكاربوۋى لە پۇژى دوايىدا، كەلە بلۆكرۈۋە كانەۋە راگە ياندرا، بۇ قۇستەنتەننىيە سەيىرۈۋ، ھەموان نوقمى چەندىن بۇچۈۋى لەمەر ھۇزى گەشتەكە بوۋى، راي گىشتى وابو: قەيرانى كابىنەكە تەشەنەي كىردۈۋە، پاشا شەممەي ۲۵ى مانگ گە يىشتە پايتەخت، بە شىۋەيەكى چاۋەپواننە كراۋ، سەركۇمارى لە ويىستگە كەدا دى، سەرۆك خىرا گە ياندىيە چانقايا بۇ كۆنفرانسىك. ھەلبەت ئامادەنە بوۋى فەتى بىگ سەرۆك ۋەزىر ھەندى لە ئەندامانى كابىنەكەي لە ويىستگە كەدا بۇ چاۋپېكەۋتنى عىسمەت پاشا، ھەر شتىك دەگەيەن.

۲- مەبەستى راستەقىنە ئەۋەيە: سەرۆك ويىستى سەبارەت بەياخى بوۋى گەنج، راۋىژ بەسەرۆك ۋەزىرى پېشۋو بىكات. ھكۈمەت زۆر شتى لەم بارەيەۋە شارۋدەۋە، تەنھا ھىندەي ھەۋال بلۆكرىدۈتەۋە، تا بايەخىك دروست بىكات، ئەۋ گومانە بورۇژىتنى كەباردۇخەكە لە ۋە مەترسىدارترە كەۋا ھەستى پىكرۈۋە. ھەۋالى رەسمىي سەرھەلدانەكە بەگىشتى پىشت راست دەكرىتەۋە، راگە ياندراۋە كە ئامادەكارىي ەسكەرى لەم چەند پۇژەدا، بەدلتىايىيەۋە، ياخى بوۋنەكە دادەمرىكىننىيەۋە. ھوكمى عورفى مانگىكە لە ويلايەتەكانى باشۋورى خۆرھەلاتى توركيادا (گەنج، مووش، ئەرغەنى، دەرسىم، ديار بەكر، ماردىن، ئورفە، سىۋەرەك، سەرت، وان، بدلىس، قەزاكانى خىنس و كىغىي ئەزىزپۇم ۋە كارى) راگەيەندراۋە بىريارى ئەنجۈمەنىش لە سەر ئەم كارە، گومانى تىدا نىيە.

۳- بزووتتەۋەكە لە ھەرىمىكى دوورو ناۋەندى ئاسىي بچوۋوكدا سەرىپھەلداۋە، ئەگەرچى زانىيى رەسمىي بېوا پىكرائىيە كەبزانئى بەراستى چى روويداۋە. تېبىنىيەك لە سەركورتەي ئەۋراپۇرتە ھەمە جۇرانەي ۋا لە بلوكرۋەكانى توركىيادا چاپكران، دەنۋوسم. لەمانەۋە دەردەكەۋى: راپەپىنى شىخ سەعيد حسابى پىشھاتە چاۋەپوانكرۋەكانى كردۋە، دامركاندنەۋەيشى لە توانستى ھىزە ناۋخۇيەكاندا نىيە، ژمارەيەك جەندرمەيش پەيۋەندىيان بەياخىيەكانەۋە كردۋە. پۇژنامەكان، لەمەپ ھۆكارەكان، بەئاشكرا رادەگەيەنن: فروفىلى دەركى، كە (مەبەست برىتانيايە)، لە ئازادايە. بەلام لە راپۇرتەكەنيانەۋە روون دەبىتەۋە كە ھۆكارى شەپەكان دىنۋ ناسيۋنالىزىمى كوردن. بەسەرھاتى شىخ سەعيد دەبىستم كە وتۋىيە: ئىسلام تاكە ھاۋبەندىي نىۋان توركۋ كوردبۋوۋە، تورك شكاندۋىيەتى، كوردىش ئىستا پىۋىستە ئايىندەي خۇي مۇگەر بكات.

۴- ئەمە يەكەم جۈۋلانىۋەي ئاشكرائى جەماۋەرىيە دىرى رىيائى عىلمانىي رۇمى ئىستائى توركيۋا، بەگشتى كارىكى رۇرىشى كرۇدە سەربىروپاكان. تائىستا، ھىچ نىشانەيەك نىيە بۇ ئەۋەي كە ياخى بوۋنەكە ھىچ ئاكامىكى سىياسىي زامان كرەپى. دەلئىن: عىسمەت پاشا ويستۋىيەتى ھۆكىمى عورفى قۋستەنتەنىيەۋە تەرابزوۋىش بگرتتەۋە، فەتخى بەگ دىرى ئەمە بوۋە، بەلام ئەۋەۋالە جىيى نكوۋلى لىكرەنە كە گۋايە كابىنەكە خەرىكە توۋشى قەيران بىي. جىياۋازىي ئەم دوۋانە لەمەسەلە يەكى ئاۋادا، لە ۋەدا دەپى كەمەسەلە كان تاچ مەۋدايەك دادەمركىتتەۋە. سىياسەتمەدارانى توركيائى نوئى، جگە لە چەند كۆنەپەرستىكى ناۋ ئەنجۈمەن، ھەستى تاييەتى دىن رۇر بەدەگمەن جۈۋلاندۋونىۋ، سۇزىيان بەلاي ياخى بوۋنەكەي شىخ سەعيدا نىيە. دەلئىن سەركردەكانى پارتى پىشكەۋتەنخۋاز لەگەل ھۆكۈمەتدا لە دانۇستاندا بوۋن، پىدەچى لە ھەندى روۋەۋە پىشتىگرىيان، لە ئىجرائاتەكانى ھۆكۈمەتەۋە، بەدەست ھىتابى. ھەروەھا تېبىنى دەكرى كە پۇژنامەي (تەۋھىدى ئەفكار - Tevhid-i - Evkiar)ى محافىزكارى ئىسلامى، ھەرچەندە ھەمىشە ھەستى

به لای دیندا ده بزوی، نیکه رانه وا له ریگه ی یاخیبونه وه هه ولای دامه زاننده وه ی ده ردی. شیخ سه عید ده میکه مایه ی سه ر ئیشه ی حکومته. به لام نه گهر سه زنیکی فراوانیشی به لادا هه بی، ده شی بیهو بۆچوونه کانی ته نها له ناو تاکه تاکه ی خه لکدا بن. ئارپاسته ی گشتی سیاسی ناوخری تورکیا، تا یاخیبونه که فراوانخوازی زیاتر پیشانته داو، بی نه مه کی و ناپاکی له ریزی سوپادا ده رنه که ون، چاوه ریپی گۆپانی لی ناکری.

ه- نه م برووسکه یه بۆ به ریز (کۆمیساری بالا- مه ندووبی سامی) له به غدا ده نیرم.

ئار ئیس. لیندسه ی.

وه زاره تی ده ره وه / ٤٢٤، ٢٦٢، ل: ٩١، ژ: ٩٢

هاوپیچی (١) ی ژ: ه

کورتیه ی چاپه ده نییه کان،

سه رجه م بلۆکراوه کان (A-A) ی بریاری کابینه بۆ راگه یاندنی حوکمی عورفی له هه ریمه کانی پۆرته لاتدا، (پۆرته نامه فه ره نسیه کان).
برووسکه کانی (ته نین- طنین Tanin) و (ته وحید - Tevhid) ده لئین: توندپه وه کانی پارتی گه ل پێشنیاری راگه یاندنی حوکمی عورفی له ته رابزوون و قوسته نته نییه ده که ن، چونکه پڕۆپاگهنده ی دینی سه رتاسه ری یاخیبوونی گه نجی گرتوته وه. ناوچه ی حوکمی عورفی، به پیتی برووسکه کانی (وه قت - Vakt) و (وه ته ن- Vatan)، فراوانتر ده کری. له کۆبوونه وه ی کابینه که دا به تاماده بوونی مسته فا که مال و سه رۆکی ئه رکانی گشتی، باسی رووداوه کانی گه نج کرا. پارتی گه ل نه م به یانییه له نیجرائاته کانی حکومت ده دوی و، نه نجومه ن پاش نیوه پۆ نامه که ی سه رۆک وه زیره سه باره ت به راگه یاندنی حوکمی عورفی تاروتوی ده کات، هه رچه نده بلۆکراوه کان ده زانن نه م حوکمه له ویلایه ته کانی پۆرته لاتدا ئیستا جیبه جی ده کری: وه زیری

ناوخۇ بەرپۇژنامەكانى راگە ياند: پىلانگىرپەكان ياخى بوونىكى گشتىيان سازداو،
 كەدەبوو لە كۆتايىي ئاداردا دەستى پى بىكرايەو، بەرپابوونىشى ھۆى جۇراو جۆرى
 ۋەكو سەلتەنەتخوۋى، خەلافت، شەرىعت ۋە پىروپاگەندەى كۆنە پەرستانەى كوپى
 عەبدولەمىدى لە پشتەۋەن. زۆربەى چاپەمەنىەكان دەلئىن: شىخ سەعید (۷۰۰)
 پىاۋى لە تەكدایە. برووسكەكانى تەنن ۋە تەۋحید دەلئىن: شىخ سەعید، بەھۆى
 فرۆكەكانى برىتانىاۋە، بىلوكراۋەى بەخشىۋەتەۋە كەتتیدا ھاتوۋە: ھكوومەتى
 توركىيا ئافرەت بەرەو بەدپەۋىشتى دەبات؛ بى باۋەپى ھاندەدات. خەلىفەى
 دوورخستوتەۋە، شىخ شەپى دىن ۋە رەۋىشت دەكات، كوردستانى سەرىخۇ
 پىكەدەپىنرئى ۋ، خەلىفەى پىشور دەگەپىنرئەۋە. وتیان: ھىزەكانى شىخ پالوۋىان
 داگىر كىردوۋە. برووسكەى ۋەقت دەلئى: ياخىبوونەكە لەگەل تەشەنەكردنیدا،
 بەرىست كراۋە. يەكە (ۋجدە) گەۋرەكان لە ناۋچە ئانارامەكە نرىك دەبنەۋە، خىلە
 كانى سىلوان ۱ ۋ ھەزۆ (Hazo) ۲ دى شىخ سەعید دەجەنگن، دەلئىن ياخىبوونى
 گەنج، زادەى پىروپاگەندەى دەرەككىيە. پىاۋەكانى شىخ كە شەپى كاردى
 پىشكەۋتوۋى تورك دەكەن، چەند گروپىكى (۳۰۰-۳۵۰) كەسەن. ۋەقت لە سەرى
 دەپۋا دەلئى: روۋداۋى گەنج زۆر گرنگەۋ، گەۋرەترە لە ۋەى دەركى پىكراۋە. شىخ
 سەعید كوردى زازاۋ شىخىكى نەقشەندىيەۋ، گوندىكى زۆر پەيۋەندىيان پىۋە
 كىردوۋە.

كازم قەرەبەكر بەگ ۋە رەۋىف ۋە غەدنان بەگ، بۆ مەسەلەى ياخىبوونى گەنج،
 سەرىان لە قەتھى بەگ دا. پارتى پىشكەۋتخوۋ، پاش شىكرەنەۋە، كۆبوۋەۋەۋ،
 باردۆخەكەى ھەلسەنگاند (ۋەتەن). پۇژنامەى ناۋبراۋ دەلئى: باردۆخەكە مەترسىدار
 نىيەۋ، مەسەلەكە بەم زىۋانە كۆتايى دى. چەند مانگىكە لەمەۋبەر، شىخ سەعید لە
 قوستەنتەنىيە بوو. خەلگى پالوۋەۋ، زۆر دەۋلەمەندو خاۋەن جەماۋەرە، بەلام

۱ مەياقارقىن، قەزايەكى باكوۋى پۇژمەلاتى دىاربەكرە (س).

۲ شارۋچەكەيكى باكوۋى پۇژمەلاتى شارى دىاربەكرە (س).

نەزانە، دژی نەخشەیی حکومەتە بۆ دامەزراندنی ئیدارەییەکی جێگیر، لە وناوچانەدا یاخی بوو.

(جمهورية - Jumhuriyet) دەلی: بەلگەنەویستە که یاخی بوونەکه دەرھاویشتی هاندانیکی دەرھەکییە، لە بەرئەوێ هیزەکانی حکومەت لە گەیشتەندان، بەم نزیکانە تێکەشکێنن.

ئەنگۆرە تێلیگرامز: یاخیەکان، بەپیتی دوا زانیاری، گەمارۆ دراوێ. نێردراو بۆ ناوچە ناشارامەکان بەرێدەکەوێ. یاخی بوونەکه سەرھەتا سروشتیکی کۆنەپەرستانەیی ھەبوو. ژمارەیک جەندرمە پەیرەندییان بەیاخیانەو کردووە. وتوویانە شەپی ھارۆیکانیان ناکەن. حکومەت وای ھەستکرد، ھیزە خۆجێییەکان یاخیبوونەکه دادەمرکێتنەو، بەلام چەند پۆژی رابردوو ژمارەیی یاخیان بەھۆی پڕۆپاگەندەو زیادیکرد. سەعید و مامۆستا فەخری و نەورەس خەلکی نەفامیان لە خستەبردووە.

وەتەن: برووسکەیی ئەنگۆرە نفووزی شیخ لە کوردستاندا دەخاتەپوو. بەشیکی ھۆکاری یاخیبوونەکه خرابیی ئیدارەیی خۆجێییە. کاتی سنجەقەکان بوونە ویلايەت، خەلکی بێ توانا بوونە والی، نەیان توانی کارەکان بەرێوەبەن. شیخ عەبدوللە لە گەنج و خالید بەگی سەرخێلی جەران^۱ پەیرەندییان بەسەعیدەو کردووە.

سەرگوتاری تەوحید: فەتھی بەگ زۆر بێ بەخت بوو. لە کاتی کدا ھەموو جۆرە جیاوازییەک لە ناو تورکاندا بەدی دەرکرا، بۆ فەتھی بەگ، بەلێنی ھێمنی و ئاسایش، بەرھەنگاریبوونەوێ چارەنووس بوو سەرتاسەری ولات لە ھەلومەرجیکی ناسکدا دەژی، ئارامی، لە بەردەوامیی رووداو و ترسناکەکانی ئەم دوايیەدا، سەقامگیر نابێ. قەیرانی ئابووری بەردەوام دەبێ. خۆ ئەگەر ناشارامی بەردەوام پەرە بسێنێ، ئەوا

^۱ ئەو دوو خالید ناوێ کە پەیرەندییان بە شۆڕشی شیخ سەعیدەو ھەبە، یەکیان جەرانییەو، ۲۰ کانوونی یەکەمی ۱۹۲۴ گیرۆدەو زیندانی کرێدو، ئەوی تریان ھەستانییە. بۆیە ئەبێ ئەمەیی دوايی یان بێ (رۆبەرت تۆلسن، راپەرینی شیخ سەعیدی پیران، وەرگێڕانی ئەبوبەکر خوشنار، سلێمانی، ۱۹۹۹، ل ۱۵۲-)

هر که بچو کترین شت رویدا، هه موو ولات ده که ویتته مه ترسییه وه. به ریتوه به ریتی پیویسته هه موو هه ولتیکی بخاته که رو، گرنک نییه چۆن هیمنی و ئاسایشی ناوخو راده گری.

وه قهت، سه رگوتار: دله راوکی به رده وام زیاد ده کات. ترسیش کاتی که دادگای نیستیقلال نیرد رایه نیره، هه روا بوو. ولات ته نه پاره ئارامیدابوو، به لام نیستا یاخیبون له گه نچ هه یه. بارودوخ سبه نیی رووتر ده بیته وه. ئامانجی حکومت تیکشکاندن یاخیبونه که و، به رگرتنه له هه لگرساندنه وه یه کی تر.

وه ته ن: سه رگوتار: فه تصی به گ، له به ره و روویه پوو بونه وه ی کیشی ده ره کی و ناوخو پییدا، ژۆر بیه خت بوو. روودای گه نچ زاده ی سیستمی هه له ی ئیداره بوو له ویلایه ته کانن پۆزه لاتدا. ده بی لیکۆله ره وانی گشتی، به ده سه لاتیکی فراوانه وه بنیردرینه نه ی، پیویسته بتوانن هه مان فشاری والیه به شکر دیوینه کانن هه بی، نه گه رنا، روودای تری وه که نه وه ی گه نچ ده قه ومی. نه گه ر ئیجرائاتی زیاده له سه رتاسه ری تورکیا دابکری، بق ولات باش نابی. روودای گه نچ جیی مه ترسی نییه.

وه زاره تی ده ره وه، ۲۶۲، ۴۲۴، ل ۹۲-۹۳، ژ: ۱/۹۲

هاو پینچی (۲) ی ژ: ۵

کورتیه ی بلا و کراوه کان- ۲۵ ی شویاتی ۱۹۲۵

هه موو چاپه مه نییه کان: قسه کردنی زیاتر له سه ر یاخیبونی گه نچ. روونکردنه وه ی دوینی حکومت بق پارتی گه ل. ئیجرائاتی حکومت جیی ره زامه ندیه (پۆژنامه فه ره نسویه کان). حوکی عورفی مه لاتییه ی گرتیه وه. دویشه و کۆبوونه وه ی تاییه تی کابینه کراو، مسته فا که مال و فه وزی و شه فیق و عیسمه ت پاشا نامه ده بوون. پارتی پیشکه و تنخواز رایگه یاند: پشتیوانی سیاسه تی حکومت

دەكات. بەپێی تەئین، یاخیەکان ناوچەکانی گەنج، پیران، لجن، پالوو و خەرپووتیان بە دەستەوهیەو، Jinianli Halid^۱ و حاجی موسا ھاوکاریی سەعید دەکەن.

تەوحید - سەرگوتار دەلێ: کێشەکه لە و خراپترە که هەست دەکرا. یاخی بوون، بەتەواوی، بەهۆی بەرپووەبردنی خراپەوهیە. بۆچی کارمەندان پیلانەکیان لە کاتی خۆیدا بۆ دەرئەهاتن؟! پێویستە چاوەڕوانی پیلانی دەرەکی بین. بریتانیای فەرەنسە دەولەتێکی ناوێزیوان بۆ ئێوان خۆیان و تورکیا داوا دەکەن. ((ھاوینیشتمانییە کوردەکانمان کێشەمان بۆ دروست دەکەن، لە کاتیگدا یۆنانییەکان لە پۆژئاواوەو بریتانیای بێ بەزەبیش لە باشووری پۆژەلاتەوه هەپەشەمان لێدەکەن)).

حکومەت دەبێ رێشویێتی سەرکوتکاری بگرتەبەر، بەلام نابێ داد پەرەوری و دووربینی لە یاد بکات. شەپکردن دژی حکومەت، ئەگەر بەهۆی ئێدارەیی خراپیشەوه بێ، ناپاکییە. یاخی بوون نابێ بەکاردانەوه ناوبەری. تورکان پێویستە یەکبگرن.

دوینی کابینە دەسەلاتی تەواوی بۆ دەرکردنی حوکمی عورفی، لە هەرشوێنێگدا بێ، وەرگرت. نێردراوەکان تاپاخیبوون دانەمرکێتریتەوه، ناچنە ناوچە ناشارامەکان. وەخت - سەرگوتار دەلێ: یاخیبوون لە ویلایەتی بدلیس تەشەنەیی کردووه. پڕوپاگەندەیی دینی لە پشت یاخیبوونەکه وهیەو لە ناو خەلکی ئەزاندا برەوی هەیه. ئێستا کاتی سەرژەنشکردنی کارمەندانی تورک نییە. حکومەت پێویستە هێز بەکاربێت. که مەترین دوودلی دەبێتە مایەیی کارەساتێکی گەوره.

ئەنگەرە تیلیگرامز دەلێ: بارودۆخەکه ترسناکه. یاخییەکان سەعات سیی پاش نیوهرۆی دوینی خەرپووتیان داگیرکرد. یاخییەکان بەفەرۆکه بۆمباران دەکەن.

^۱ - هەر ئەبێ خالید بەگی حەسنانی بێ. (س)

كوردستانى باكور بەرپوپاگە نەى دەركى بەهەلەدا براو. رى تىدەچى
ئاودارى وان سەرپەرشتى راپەرىنەكە بكات، بەلام ناوئەندەكى بدلىسە.
دەلئىن خىلە سەرەكەكانى مووش، سەرت و سىوەرەك نەفرەت لە شىخ سەئىد
دەكەن.

عيسەت پاشا لە كۆيوونەوئى پارتى گەلدا وتى: هەلومەرچەكە سەرەتا هەر
چۆنىك بووى، ئىستا دەستى دەروە لە ياخىيوونەكەدايە.
بەپتى وەتەن سەرگوتار، هېچ بەلگەيەكى ئاشكرائى هەبوونى دەستى برىتانيا لە
ياخىيوونەكەدا نىيە، هەرچەندە ياخىيوون رىكەوتى كاتى دەستبەكاربوونى لىژنەى
عىراقى كرد.

ياخىيوونى گەنج چەند مانگىكە لە جۆشدايە. ياخىيەكان باش شارەزائى ولاتن،
پىناچى پىش مانگى نىسان تىكبشكىندرىن.

جەمهورىەت - سەرگوتار ئەو بەرى توركان دىتتەوئە كە دوژمنىكى زۆرى
دەركى و ناوئەكيان هەيە. كەمتەرخەمى رابردوو دەبى و رىاكردنەوئەك بى بۆ
بەربەستكردنى رووداوىكى تىرى وەك ئەوئى گەنج.

ئەنگۆرە تىليگرامز دەلى: جەندرمەى ناوخۆ وەجەكان بەرپرسى سەرەكى
تەشەنەكردنى ياخى بوون. فەرە نىزامىيەكانى توركىا هېشتا نەگىشتوونە هەرىمە
ياخىكە. كاردانەوئە لە شىوازى ناپاكيدا بەردەوام زىاد دەكات. راگەياندرائە:
دىاربەكرو خەرىووتو، دەرسىم. لەلايەن ياخىيەكانەوئە دەستيان بەسەردا گىراو.
پارتى گەل مەسەلەى راگەياندننى حوكمى عورفى لە قوستەنتەنىيە و برووسە و
شوتىنى تر تاووتوئى كرد. بەلام هېچ برىارىك نەدرا.

ئەنگۆرە - تىليگرامز دەلى: بەرەنگارىوونەوئە بەدەستپىكردنى لە ئەنگۆرەوئە
تىكدەشكىنرى. كابىنە خۆى كردۆتە ئەنجومەنى جەنگ. نىشانەكانى بەرەنگارى لە
ئورفە.

وئەزارەتى دەروە، ٢٦٢/٤٢٤، ل: ٩٣، ٢/٩٢: ٥

۶: ۋ

لە مستەر لىندسە يەوۋە بۇ مستەر ئۈستىن چامبىرلە يىن - (۲۶ - ى شۇبات گە يىشتوۋە)

ۋمارە: ۴۲

برووسكە را پۇرت

برووسكە ى ۋمارە (۴۰) م

قوستەنتە نىيە ۲۶ ى شۇباتى ۱۹۲۵

دەلئىن: ياخيە كانى خەرىكى داگىر كىردى خەرىپوت، ديارىە كىرو دەرسىمىن.

بۇ بەغدا دووبارە كراۋەتەو، ۱۵، ۋ

وہ زارەتى دەرەو، ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۸۲، ۋ: ۸۵

۷: ۋ

لە مستەر لىندسە يەوۋە بۇ مستەر ئۈستىن چامبىرلە يىن - (۲۶ ى شۇبات وىرگىراۋە)

ۋمارە: ۴۲

برووسكە را پۇرت

برووسكە ى ۋمارە (۴۲) م

قوستەنتە نىيە ۲۵ ى شۇباتى ۱۹۲۵

ئىستى راگە يەندرا كە گوايە خەرىپوت گىراۋەتەو؛ زانىارى بەگشتى پىچەوانە ى

ئەمەيە.

(بۇ بەغدا دووبارە كراۋەتەو، ۱۶، ۋ)

وہ زارەتى دەرەو، ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۸۲، ۋ: ۸۶

لە مستەر لىندسەيەۋە بۇ مستەر ئۈستىن چامبىرلە يىن - (۲۷ى شۇبات گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۴۶

برووسكە راپۇرت

قۇستەنتەننىيە ۲۷ى شۇباتى ۱۹۲۵

دوئىتى بە نوسرەتمە وت: لە چاپەمەنى راپۇرتە رەسمىيە كاندا تېيىنىم كىردۈۋە،
دەنوسىن: ياخىيوۋنى كورد پىلانى برىتانىيە، نازانم خاۋەنى ئەم راپۇرتانە خۇيان
بروایان بەم قەسەيە ھەيە؟ بەلام داوام لىتکرد، حكومەتى خاۋەنشكۇ ئاگادىر بىكاتەۋە
كە ھەموو دەست پىشخەرىيەكى برىتانىيا، نابەدل، بەپەتكرىنەۋەى رەھاۋپەسەند
نەكرىنى ھەر جۆرە يارمەتییەك ۋەلام دراۋەتەۋە. بىگومان دەسلەتداران، كە لەۋەدا
بوون بەسەر ياخىيەكاندا زال بىن، پىشتىۋانىي راپۇرتەكەمىيان لە لىپپىچانەۋەى
زىندانىيەكانەۋە، پىگەيشت.

نوسرەت بۇ راپۇرتە كە سوپاسى كىردىم، وتى: خۇى متمانەى بەنوسىراۋەكانى
سەبارەت بە برىتانىيا نىيەۋ، پىشىۋانىيە حكومەتى توركىيا بروایان پى بىكات.
ۋىزارەتى دەرەۋە، ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۸۲-۸۳، ۸۷۵

له مسته رلیندسه یه وه بو مسته ر نوستن چامبرله یین - (۹ ی ئادار گه یشتوه)

ژماره: ۱۲۸، ئهیننی

قوسته تته نییه، ۳ مارسی ۱۹۲۵

گه وره م،

شه ره فی نه وه م هه بو له نووسراوی ژماره ۱۵۴ ی ۲۴ شو باتمدا، پاپورتی هه واله کانی نه م یاخی بوونه ی کوردان، که له گه نج سه ری هه لدا و به خیرایی پوو به ریکی فراوانی گرت ه وه، به رزیکه مه وه. زۆر گرانه بلێین به ته واری چی پوو ده دات هه موو هه واله کان له نه نگۆره وه ده گن و، له بهر نه وه ی په یامنێر له هه ری مه کانی پۆژه له لاتدا نییه، له سه رچاوه په سمیه کانه وه گه لاله ده بن و، به ده گمن متمانه یان پیده کری. بێگومان بێ ژماره پر و پاگه نده یش، که پشت پاست کړنه وه یان ئاسان نییه، له ئارادان. ناوه ندی یاخی بوونه که ده که ویت ه دۆلی موراد سو و، له سه رتاسه ری هه ری مه شاخوا یه کانه وه به ره و باشوور: لجی، ههینی، پیران و نه رغه نی درێژ ده بیته وه. باکووری دۆله که: خنس و گه نج یاخی بوون و. شه پوشۆر له چه مشگه زه کی^۱ خۆرئاوای دوور هه یه. ده لێن: گوا یه شیخه ناو داره کانی ده رسم، په یمانی نه مه کداری یان نار دووه. به لام پاپورته که، یاخود نیاز پاکی پرسوا کړنه که، پیده چی جیتی گومان بێ. یاخیه کان چوونه ته ناو خه ربووتی پێچی پۆژئاوای موراد سو وه و. ده سه لاتداران هه لاتوون. خێله کییه کان که وتنه تالان و به پۆو، شارنشین ه کان به سه ر کړدایه تی پیاوێک. که به توندی دژایه تی نه م پژی مه ی ئیستا ده کات. داگیر که رانیان وه ده رنا. نه مجا به ره و پۆژه لاتی دوور تر. هه واله کانی مووش زۆر که من و هیچ هه والێکی بدلیس و وان نییه. پێناچی هیچ جۆره په یوه ندیه ک له گه ل نه وه هه ری مانه دا هه بی. ده ی شزانی حکومت له که ناری ده ریای په شیشدا دۆستی له

^۱ قه زایه کی باکووری پۆژئاوای ویلا یه تی نه له عریزه له ناوچه ی ده رسم. (س)

ھەريىمى تەرابزىون نىيە {بىروانە پاپۇرتى مستەر نايتى ھاوپىچى نووسراوى ژمارە ۱۸ى ۱۳۸۱ شوباتم(۷)} سەرھەلدان لەوى مەسەلەيەكى زۆر ترسناك دەبى. ھەرچەندە ھەوالى ھىچ پروداۋىك نىيە، بەلام ھۆكۈمەت، بۇ پاگە ياندنى ھۆكىمى عورفى لە ھەريىمەدا ۋەكو پى و شويىتىكى قايمكارى و خۇپاراستن، گوشارى لەسەر بوو. پاگە ياندنەكە بەھۇى گۇرپانى كابىنەكە ۋە زياتر پىيتىدەچى، بەلام تاكاتى نووسىنى ئەم پاپۇرتە ھىشتا بىريارى لەسەر نەدرايوو.

۲- چاپە مەنيەكان پۇژانە پاپۇرتى چالاكى فېۋكەكان و پىشپەرەيىكردى سوپا دژى شۇرپىگىپان بلۇدەكەنە ۋە. پىتچ فىرقە لە باشورى ۋە خەرىكى پەلاماردانى ياخىەكانن و لە باكورىشە ۋە ھەركە كەش و ھەوا بوارى دا، سىرەكانى ئەرزىجان و سىۋاس دەكە ۋە خۇ. دەمەوى پاپۇرتى (پائىد ھارىنك - Harenc) ى پاشكۆى عەسكەرى بۇ ئەم مەسەلەيە لىرەدا ھاوپىچ بكم. چونكە دىرژەى ياخى بوونەكە و پى و شويىنى عەسكەرىي ۋەرگىراو بۇ دامركاندنە ۋە پى تىدايە.

۳- ھىچ ھۆكارىك لەسەر سىروشت ھۆكارەكانى سەرھەلدان بۇ گۇرپىنى ئەو پىشنىيارەى كە لە پاپۇرتى ژمارە ۱۵۴مدا خراۋەتە پوو، ئىستە لە ئارادانىيە. جوولانە ۋەكە، دىنى و نەتە ۋە پى و دژى كۇمارىيە. سەرەپاى ئەمەيش، ناتوانىن بلپىن ھەريەك لەمانە تا چەند ھاۋكارى دەرەنجامە گىشتىكەيە. لىرە زۆر بە بلۇى دەلپن و لە ئەنگۇرەيش ۋا ھەست دەكرى كە سەلىم ئەفەندى كوپى سولتان عەبدولھەمىد كە ۋا ئىستە لە مەنقاۋ لە بىرووت دەرژى، ۋەكو سەرۋكى بزوتنە ۋەكە يان تەنانەت مىرى كوردستانىش لەلايەن كوردانە ۋە پىشاندرەۋ. ھۆكارىكى تىرى ياخى بوونەكە، ۋەك زۆرجار دەۋىرتى. گەندەلىيى بىنەما گىشتىكەكانى بەرپۇە بەرپەتەيى زادەى ئەو سىستەمە گۇپاۋەى ھۆكۈمەتى ناسىونالىستە. ويلايەتەكانى زوۋ پارچە پارچە كراۋن، سىنچەقەكان بوونەتە ويلايەتى سەرەخۇ، واليەكانىيان راستەخۇ ھەرمانيان لە ئەنگۇرە ۋە پىدەگات. ناۋەندخۋازىي لە پادەبەدەر بەم جۇرە ھۆكار و ھەل و مەرجى پەخساندو، بوۋە مايەى دواخستەن. دەلپن: ئەم جۇرە واليەنەش

سته مکار و لینه ماتوون و له کۆنترۆلکردنی خه لکدا، به پێچهوانه ی حاکمه گهسته کۆنه کانه وه، توانانین.

٤- یه که م کاری حکومهت، هاوکاتی پاگه یاندنی حوکمی عورفی له بواری سیاسیدا، پیشکه شکردنی په شنووسی ماده ی تازه ی یاسای ناپاکی بوو به ئهنجومه ن و، ئه ویش برپاری له سه ر دا. هه رکه سیك دین بۆ ئامانجی سیاسی به کاریئنی، به پیتی ئه م ماددانه، به ره و پووی سزاکانی مردن یا دوو سال زیندانیکردن ده بیته وه. ئیجرائاتی ئیداریش بۆ به ریه سترکردنی توند و تیژی چاره پوانکرای زاری وتار بیژی مرگه وته کان کراوه، مۆله تی ئامۆژگاریکردن له مه لاکانی قوسته نته نییه و (ده شی شوینی تریش) وه رگیراوه ته وه، چاویان پێدا خشینراوه ته وه، هه ندی ئیمامی به ناویانگ مۆله تی ئامۆژگاریکردنیان ئی سه ندراوه ته وه. هه ره شه ی مامه له ی توندیش له ته ک هه ر پۆژنامه یه کدا، که هه والی نادروست بۆ هاندانی یاخییان بلۆکیاته وه، له ئه نگۆره وه هه یه. هه یچ یاسایه کی نوێ سه باره ت به بلۆکراوه کان نییه. ئه و یاسایه ی ئیستایش که هی سه رده می هه میدیه یه، ئه وه نده به هه یزه که حکومه ت بته وانی، به شیوه یه کی کاتی و به داخستنی هه ر پۆژنامه یه ک نووسینه کانی جیتی په زامه ندی نه بن، کۆنترۆلی بلۆکراوه کان بکات. بۆیه چاپه مه نیه کان خۆیان له بلۆکردنه وه ی ئه وه والانه ی که مایه ی نیگه رانین، به ده ور ده گرن.

٥- ئاشکرایه ئه نگۆره ٢٣ و ٢٤ شوبات له مه ترسی یاخی بووندا بوو. باشترین به لگه یش بۆ ئه مه له هه وله ناکامانیاندا بۆ خه یرا چاره سه رکردنی مه سه له ی پاتریارکی له گه ل یۆناندا، به دی ده کړی. له وکاته وه حکومه ت ئارام بۆته وه و باس و خواسی بریتین له سه رکو تکردنی یاخیه کان له هه ر جییه ک بن و، ئه مکاریه ی هه ندی له هه ری می کوردان و، کۆنترۆلکردنی خه یرای بار و دۆخه که به گه یشتنه جیتی سه رپاژه کان. له گه ل ئه مه یشدا. سی چوار پۆژی پابردوو چه ندین گۆرانی گرنگی سیاسی له ئه نگۆره دا پوویان دا.

۶- پارتى پېشكە وتنخوازى بەرھەلست، لە قەيرانەكانى ھەفتەى پابردوودا دلسۆزى و ئەمەكدارىى خۆى بە ووتار پېشان داو، سەركدەكانىشى ياخى بوونيان رېسوا كرد. ھەرچەندە پېدەچى پېنازەكانى سەرسەختىى زۆرىنەى پارتى گەل پەتبكەنەو، بەلام ھېچ شتېك نىيە وامان لى بكات باوھەپېتېن كە گوايە ھەرچۆنك ھاوسۆزى ويستى بە ھىزى كۆنە پەرستانەى كوردستان. فەتھى بەگ ماوھى سى مانگى پېشو، لە بەرھەلوپستى ئاشتىخوازانەى، پشتىوانى ئەوپارتەى پېگەىشتوھ وەك دەزانين، ئەم، لەلايەكەوھ بەمەبەستى خۆشكردنى زەمىنە بۆ چاكبوونەوھى عىسمەت پاشا، لەلايەكى ترېشەوھ بۆ ئەوھى پى با لە بەلەمە چارۆكە دارەكانى ئۆپۆرسىتۆن بگرى و، ھەلۆھشانەوھى پارتى گەل پابگرى، ھېتراوھتە گۆرەپانەكەوھ، بەلام ئەركەكەى گران بووھ، چونكە ھەمىشە بۆ يارمەتيدانى پشتى بە پارتى گەل بەستوھ كە سەرۆكەكەى عىسمەتى باپىرىەتى و، سكرتېزى گشتىشى لەم دوومانگەى دراويدا پەجەب بووھ كە سەرەتاي كانوونى دووھم، دووبەرەكەكى دژى ئەو نايەوھ. مەن زياتر وا ھەست دەكەم عىسمەت پاشا، وەك دەلېن، ئامادەى كۆبوونەوھكانى كابىنەكە بووھ، ھاوشانى مستەفا كەمال دىفاكتۆيەكى كۆنترۆلكردنى بارودۆخەكە بووھ.

۷- فەتھى بەگ، بۆ جېبەجېكردنى كارى توند دژى ياخيەكان بە پاگەياندىنى حوكمى عورنى لە تەرابزوون و قوستەنتەنيۆيە و بى گومان لە سەرتاسەرى ولاتداو، قۆستەنەوھى ھەل بۆ سەركوكتردنى پارتى پېشكە وتنخواز، لەلايەن توشى فشارىكى گەورەى پياوھ دېندەكەى پارتى گەل بووھ و، پېدەچى تا ئەوئاستەى كە داواى داخستنى لقى ھەرىمەكان لە سەركدەكانى پېشكە وتنخواز بكات، ملى بۆ ئەم گوشارەكە چ كرىبى. بەلام داواكەى پەسەندەكراوھ و، لەوانەى ئىترەىيەوى پى لەسەر داگرى.

۸- دوپىنى، دووى ئادار، كاتېك داواى كۆبوونەوھى پارتى گەل كرا و دە سەعاتى خايناند، قەيرانەكە سەرىيەلدا. پەجەب ھىزىشى كردە سەرھكومەت و، فەتھى

به رگری له سیاسه تیکی میانپه و کرد. ته نها زۆرینه ی کابینه که ی خۆیی (٤:٦) به ده ست هینا. بلاو کراوه کان زۆر به کورتی باسی پووداوه که یان کرد، به لام نه وان له پاستیدا زۆر توند و تیزتر بوون. سه رکۆمار خۆی ئاماده بوو و، له سه ر داوای (قلیچ عه لی) ی باشترین لایه نگری، پازی بوو وه لامی پرسسیاری نوینه ره کان بداته وه، بیانیه ییته قسه. سه ره نجامی ده نگدان (٩٠:٦٠) ده رچوو و، ده قه که ی بلاو نه کرایه وه. فه تحی نه مه ی به سه رزه نشتکردنی خۆی زانی، بۆیه ده ستی له کار کیشایه وه. نه مشه و پاگه یه ندرا که عیسمه ت پاشا پۆستی سه روه زیری وه رگری تۆته وه و، ده شی بۆ گرتنه به ری سیاسه تی سه رکوتکردنی سه رتاسه ری، تا نه وشوینه ی غازی ئاره زووبکات، ئاماده بکریت.

ناپ. ئی.س. لېندسه ی

وه زاره تی ده ره وه: ٤٢٤ / ٢٦٢، ل: ١٠٠-١٠١، ژ ١٠٣.

*** **

هاو پینچی (١) ی ژماره (٩)

قۆسته نته نییه، ٤ی ماری ١٩٢٥

که وره م،

خۆشحالم بۆزانیاریتان نه مانه پیشکه ش بکه م:

- ١- کورته ی هه والی چاپه مه نیه کانی ناوخۆ له باره ی یاخی بوونه وه که له ویلایه ته کانی پۆژه له ت و دژی حکومه تی ئیستا به رپا بووه.
- ٢- تۆماری نه م گفتوگۆ کورته م له که ل جه نه پال شوکری نایلی پاشای فه رمانده ی فه یله قی (٣) قۆسته نته نییه.
- ٣- زانیاری هه مه جۆر له سه ر جموجۆلی فه وجه کان.

۲- تا ۲۵ شوبات وایان لی کردبووم واههست بکه م: کابینه که ی تورکیا که نه ک
ته نها به پارتی پیشکوهتنخواز، به لکو به ناره زایی ناو پارتی گه لیش، ماوهیه ک بوو
به ره لستی گه وره ده کرا، بۆ ئه وه ی ئه م ئۆپوزسیۆنه به لای خۆیدا رابکیشی، ریگه ی
به بلاو کراوه کان داوه له هه والی هیژشی سه ره تایبی (۱۵۰) کورددا به سه روکایه تی
شیخ سه عید بۆ سه ر ئه رغنه ی زیاده ره وی بکه ن و، وه کو یاخی بوونیکی دژی کۆمار
بلاوی بکه نه وه.

۳- هه رچه نه ده حکومهت به راستی به ناگا هیژراوه ته وه و، پوو به پوو ی ئه م
مه ترسییه نوێیه کراوه ته وه، بریاردانی، به پیتی ئه و ریگه یه ی که سه بارهت به
پاتریارکیتی گرتووه بهر، هه ولتیکه بۆ ئه وه ی به هه ر نرخیک بی نا کۆکیه کانی له گه ل
یۆنانیه کاندایا چاره سه ریکات. زانیاریه کانی دوو پۆژی رابردوو، ترسناکی بزوتنه وه که
ده سه لمیئن.

۴- پێده چیی تا ۲۶ شوبات یاخیه کان، به پیتی ئاره زووی خۆیان، قه واره و
قورسییان بووی. ژماره یه کی دیاریکراوی ئه فسه ر و خه لکی بیژار و ناپازی
په یوه ندییان پێوه کردبوون و، گه وره ترین به شی ناوچه کانی ده رسیم، دیار به کر،
مووش، بدلیس، مه لاتیه یان داگیر کردبوو. ده شی سه ربازه کانی ئه وه ریما نه خۆیان
پێنه گیرایی، چونکه خه ربووت، له گه ل ئه وه ی شدا که فه رمانه ییه کانی فیرقه ی ۱۷ ی
پیا ده و میکانیزه ی ۲۶ ی تیدا بوون، ماوه یه ک بوو به ده ست یاخیه کانه وه بوو
(ئه مانه کۆتایی کانوونی یه که می سالی رابردوو و، پاش گه رانه وه له ئۆپه راستیۆنی
دژی نه ستۆریه کان پاگه یاندران).

۵- له ۲۶ مانگه وه یاخیه کان ورده ورده کز بوون و، به گه له کۆمه یه کی
نه خشه بۆکیژراوی مه مه د به گیککی نه یاری حکومهت له خه ربووت وه ده رنران
پۆژانه و سه بارهت به وشارانه ی که هه مان هه لۆیستی خه ربووت وه دره گرن،
راپۆرتمان پێده گات. ده یی ئه وه بزانه ی که مه سه له که بووه ته کێشه کیژی ته نها
شاریک له گه ل ولاتدا. سوپا تا ئیستا به شداریی وه ده رنانی یاخیانی نه کردوه.

۶- حکومت له ۲۶ ی مانگوه متمانہ ی به خوی کردوه ته وه و، گیانیکی هاتوته وه بهر زمانی له مه پ مه سه له ی پاتریارکییش توند کراوه ته وه. سه ریزه کان بؤ شه دانراون که هه رکاتیک هه ر جموجولیک له هه ریمه کارتیکراوه کاندای پوویان دا بهرهنکاری یاخی بوون بینوه.

۷- پینچ فیرقه ی چاودیری شه دهنه، وه ک پاگه یاندران، شه مانه ن:
فیرقه ی (۲۲) له نيزمیته وه^۱،

(۸) له شه نگوره وه،

(۷) له ناو شه دهنه خویه وه.^۲

دوانه که ی تریش: فیرقه کانی (۵۷) ی سیمیرناو (۴۱) ی نغده (Nighda)^۳ یان (۱۷) ی مه نه مه ن^۴ دهن.

۸- شه وفیرقانه ی که له باکووره وه ده بزوین، شه مانه ن:

فیرقه ی (۵) له سیواسه وه،

(۹) له ساری قامیشه وه،

(۱۲) له قارسه وه.

فیرقه کانی (۱۵) ی سامسون و (۳) ی ته رابزونم حساب نه کردون، چونکه پاراستنی ناوچه کانی خویانیان، له کاتی هه لایسانی ناواوه له که ناره کانی ده ریای په شدا، پی سپیتردراوه.

پائید ئاپ ئی. هارینک

وه زاره تی دهره وه: ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۱۰۱-ژ: ۱/۱۰۳

۱ ویلایه تیکی ته نیشتی پۆژه لاتی ویلایه تی شه سه میووله. (س)

۲ ناوه ندە ویلایه تیکه بهر ناوه وه له بهری باکووری پۆژه لاتی ده ریای سپی ناوه پاست. (س)

۳ ویلایه تیکی بهشی باشووری ناوه پاستی تورکیایه خوار نه وشوهره سه روو مه رسین. (س)

۴ قه زایه کی ویلایه تی نيزمیره. (س)

هاویچی (۲) ی ژ (۹)

کوردهی هه والی بلاؤکراوه خۆمالییه کان سه بارهت به یاخی بوونی گهنج

۲۳ شویات:

یاخی بوون که سه رهتا وا ههست دهکرا باندیکی پئگر وچه ته بهرپایان کردبی، به پئی دهمودوی گشتیی پۆژنامه کان، ئیستا رۆر ترسناکتره. ده رکه وتوو دهستی ده رهکی له پشت پووداوه که دایه. هه ندی رۆژنامه گه پانه وهی خیرای عیسمهت پاشایان بۆ نه نگۆره، به مه ترسیی بار و دۆخه که لیكدایه وه.

۲۴ شویات:

چاپه مه نه کان که تا ئیستاله "پوودای گهنج" دووان، ئیتر باس له "یاخی بوون" ده کهن که ویلایه ته کانی مووش، نه رغهنی، ده رسمیم، دیاریه کر، ماردین، سیوه رهک، سرعت، بدلیس، وان، هه کاری، وئورفه ی گرتۆته وه، حوکمی عورفی له سه رتاسه ری نه وه ریمانه دا پاگه یه ندراره.

۲۵ شویات:

کابینه به یانی بۆ کۆبوونه وه بانگهێشت کراو، بارودۆخه که تاووتوی کرا. پاشان وه زیری ناوخوا له وته یه کیدا له وه دووا که: پیلانگێڤه کان یاخی بوونیکیی گشتییان سازدا، که ده بوو کۆتایی مانگی ئادار دهستی پئی بکرایه. یاخی بوونه که کۆنه په رستانه یه، کورپی سوڵتان عه بدولحه مید بزواندوو یه تی. هانده رانی یاخی بوونه که خه لکی نه زان و ساویلکه یان هه لخه له تاندوو ه تا په یوه ندییان پتۆه بکهن، وتوو یانه: حکومه تی تورکیا هانی بیباوه پی داوه و، خه لیفه ی دوور خستۆته وه، به دپه وشتی ژنانی بلاو کردۆته وه. شیخ سه عید وای پیشانده دات که له پیناوی دین و په وشندا به ده سه لاتیکی خوایی په فتر ده کات و، داوای گه پانه وهی خه لافهت و شه ریهت و دامه زانندی کوردستانیکی سه ره بخۆ ده کات.

دهلین هیژی شیخ سه عید له (۷۰۰۰) حوت هه زار که س پیکهاتوه و، هه موویان برنه وی ماوزه پ (Mauser) یان پییه. به لام نه گه رنه وئاوه ندانه نه گرن که چه کیان تیدایه، نه و ژماره یان زیاد ناکات.

هه موو پۆژنامه کان پی له سه رنه وه داده گرن که بارودوخه که به فیتیسه ده ره وه یه. (ته نین) و (ته وحید) که یشتوونه ته نه و ئاسته ی که بلین: فرۆکه بریتانیه کان به یان نامه کانی شیخ سه عیدیان بلو کردۆته وه. (وه تن) مه سه له که بۆ ئیداره ی هه لو نه بوونی ئیداره ی لیها توه ده گپرتته وه. هه روه ها ده لی هیچ به لکه یه که نییه بی ئاگایی بریتانیا سه لمین، به لام هاوده نگی نه وه یه که واریکه وتیکی سه یره نه م یاخی بوونه له کاتی ده ست به کاربوونی کۆمسیۆنی مووسلدا سه ری هه لداوه.

۲۶ شویات:

سه رجه م بلو کراوه کان پرۆپاگه نده ی نه وه ده که ن که دیاربه کر، نه رغه نی، ده رسم، خه رپووت و مه لاتییه له ده ست یاخیه کاندان. هیژه کانی حکومت دژی یاخیان نیودراون، به لام له بهر سه رماو سۆله ی سه ختی وه رزی زستان و نه بوونی په یوه ندی، هیشتا نه یان توائوه ده ستیان پییگه یه نن، له گه ل نه وه یشتا فرۆکه کان نه نجامی باشیان به ده ست هیتاوه.

۲۷ شویات:

پۆژنامه کان زیاتر گه شبین که هه لو مه رجه که، هینده ی یه که م جار هه ستی پی ده کرا، خراپ نییه. برووسکه ی ئازانسی نه نادۆل ده لی: داگیر کردنی خه رپووت له لایه ن یاخیه کانه وه پاست نییه و دیاربه کر و نه رغه نی و مه لاتییه یشیان نه که وتوونه ته ده ست.

به پی (جمهوریه) هیژه کانی حکومت سه ره تای مانگی مارس ده ست له یاخیان ده وه شینن و، له دوو هه فته دا بزوتنه وه که داده مرکیتیتته وه.

ئه نجومه ن سوپاسی محهمه د به گی به گزاده ی کرد که پاش هه لاتی والی، خه لکی خه ریووتی پیکهست و یاخیانی رامالی. ئه م پیاوه که وه ک بی لایه نیک بۆ دوا هه لباردن خۆی کاندید کردبوو، پیکهستنه کانی پارتی گه ل پشتیوانیان نه کرد. پۆژنامه کان ده لاین: ئه گه ر جاریکی تر خۆی بیالیتو پته وه، ئه واپشتگیری لی ده کری. به شیکی زۆری سه رنجی بلاوکراوه کان ئاماژه به وه ده که ن که تورکیا، ئه گه ر به ره و پووی مه ترسیی ده ره کی بیته وه، به راستی به کگرتووه.

۲۸ شوبات:

هه واله کانی "ئه نگۆره تیلیگرامز" د دنیا که ره وه بوو و، پۆژنامه کان په زامه ندیی گشتییان ده ربپی. هه ره وه ها به په رسمه ی نکولی له وه کرا که گوايه بیان هوی په شبگیر (نفیر عام) یان پۆشوینی زیاده له قوسته نته نییه ئه نجام به دن.

"ته نین" له سه ر چاوه ی نووسینگه یه کی ئه ده نه وه پایگه یاند که له دایکبوانی ۱۸۹۴-۱۹۰۲ بۆ لیوا عه سکه رییه کان داواکراون و، سه رجه م هۆیه کانی گواستنه وه ی مه ده نی که م و تۆد بۆ سوپا قۆرخ کراون.

زۆریه ی بلاوکراوه کان خۆشحالییان له وه ده ربپی که یاخی بوون ئیتر ته شه نه ناکات و، به رده وام پروداوه که بۆ ده ست تیوه ردانی ده ره کی ده گێژنه وه و ئاواته خوازن هانده رانی راسته قینه سزابدین.

ای ئادان:

پۆژنامه کان هه ر گه شبین، هه والی جیاوازیی بیروپا له ناو سه رخپه کاندای و په یمانی ئه مه کداریی هه ندی شیخ بۆ حکومه ت له ئارادایه.

بپیار له سه ر ته رخانکردنی (۲۶۵۰۰۰) لیره ی تورکی بۆ خه رجیی (نه نفیری جوژی) درا.

(وه قت) ده لی: فه په نسه پازی بووه تورکیا به سه ر به شی ئه و له هیلی ئاسنی به غدادا سه ریاز بگۆژیته وه. به پپی (جمه وریه ت) یاخیه کان جبه خانه یه کیان له خه ریووت گرتووه.

۲ ئادان:

چاپه مەنیه کان دەلین: بارودوخه که به رده وام باش دەبی. شەرله نیتوان
جه ماوه ری مه دهنی ناوخۆو یاخیاندا به رده وام پرووده داو، یاخیه کان له هه موو
لایه که وه ده شکین.

۳ ئادان:

هه والی شه پرۆشۆری به رده وامی خه لکی مه دهنی و یاخیان. به پیی هه ندی
پۆژنامه: پالوو، سیلوان، چه مشکه زه ک، و وارتۆ، پاککراونه ته وه، به لام به پیی
هه ندیکی تر، هیشتا له دهستی یاخیه کاندان.
(جمهوریه ت) ده لی: هیزه سه ره که کانن تورکیا چوار و پینجی مانگ ده گه نه
هه ریمی یاخی.

وه زاره تی ده ره وه: ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۱۰۲-۱۰۳، ژ: ۲/۱۰۳

ھاۋىيىچى ۳ى ژ (۹)

تۆمۈرى گىفتوگۈيەكى ۲ ئادارى ۱۹۲۵ ئەگەل جەنە رال شوكرى ئايلى پاشا

سەردانى فەرماندەى فەيلەقم كرد و ئاگادارم كردهوۋە كە جىگرى مارشالى
ھىزى ھەۋايى (سىر سىفتىن برانكەر - Sir Sefton Brancker) بەرپۆۋە بىق برىتانىا و،
دەيەۋى (۵ و ۶) مانگدا بگاتە قۇنيا و، لەۋپۆۋە بىتتە قوستەنتەنيىە.

لەبەرئەۋەى ئامادەبوو قسەبكات ، باسى ويلايەتەكانى پۆژمەلاتم كرد ووتم:
"ھەموۋشتىك ، جگە لە ھاۋار ھاۋار، ئاسايى بوۋەتەۋە". ئەو زۆر جددى بوو، وتى:
"بەھىچ جۆرئىك ھىچ شتىك ئاسايى نەبوۋەتەۋە، زىاترە لەۋەى، ۋەكو من وتم،
مەسەلەى (۱۵۰) كوردى ئازاۋە گىپرئى تالانچى بى، بەلكو ھى (۵۰۰۰) پىنچ ھەزار
كەسى باش چەكدار كراۋە كە دەيانەۋىى حكومەت پىروخىنن.

من وتم: سەربازى تەۋاۋيان لەۋنزيكانە دا ھەيە و، دەتوانن پى لە (۵۰۰۰) چەتە و
تالانچى بگرن. بەلام ئەو وتى: ئەوان چەتە و پىگرنىن، بەلكو جەنگاۋەرى پى
چەكنو، ژمارەيەك ئەفسەر و سەربازى سوپاي نيزامىشيان تىدايەو، بە چەند كۆمەلە
سەربازىك چارىيان ناكرى. ئەۋى ھىندەى، سەرباز لى نىيە و، ئەۋانەيش كە لەۋپىن بىق
"كارى تر تەرخان كراۋن". ھەروەھا وتى: بەم زوۋانە پىنچ فىرقەمان دەگەنە
ئەدەنە و، دەتوانن خىرا بىق ھەرىمەكانيان بىنيرىن: ھەركە بەفرەكەيش تۋايەۋە،
سى فىرقەى تر لە باكۈرەۋە پەۋانە بگەين.

وتى: خۇى نە خەلگ و نە ناۋچەكە دەناسى، بەلام سەروكى دەستەكەى
شارەزايە. ھەروەھا درىژەى پىدا و، وتى: زۆر جىى مەترسى بوون و ھەزىيان لە شەپ
دەكرد. بەرەنگار بوونەۋەشيان، بە ھۆى نەبوۋنى پەيۋەندى و سىروشتى پىگە و
ھەرىمەكەۋە، ئاسان نەبۋە. بەقسەى ئەو، ئەگەر ياخيەكان لەۋ شوپتەنەى

ئىستاندا گه مارۆ بدرىن، زوولەناو دەچن. به لام کردەوہى نيزامى دژى کورد،
به گشتى و دەبىتە ماىەى پاپەپىنى ھەموو کردەکان.

کۆلۆنیل ئەقىب فەيسەل بەگى سەرۆكى ئەرکان، لەو کاتەدا ھاتە ژوورەوہ
ھەولم دا بىروپای خۆيم پى بلى، بەلام لەبەرئەوہى جەنەپال شوکرى نايلی پاشايش
لەوئى بوو، واتە بوونە دووکەس، ھىچى نەدرکەند.

تەيپىنى:

زانيارىەکان لەسەرچاوہىەكى فەپەنسىيەوہ وەرگىراون. گفتوگۆکە درو بايەخى
ھەبوو:

يەكەم / جەنەرال شوکرى يەكەم جارە زانيارىى عەسکەرىيم ئەداتى.
دووەم / دەرکەوتو بەپای سەرۆكى ئەنجومەنى وەزيران، تا ئىستا ئىجرائاتەکان
ئەوانە بوون کە بۆ کۆنترۆلکردنى بارودۆخەکە کراون.
پىم وایە "بۆ کارى تر تەرخانکراون" ی جەنەپال ئەوہ دەگەيەنئى کە خۆيان
بۆ شەپى عىراق نامادە دەکەن، ياخود لەبەر ئەوہى کە ژمارەيەک کوردیان تىدايەو
سەرگەرمى ئاگادارکردنەوہى يەکترن.

وەزارەتى دەرەوہ: ٢٦٢/٤٢٤، ل: ١٠٣-١٠٤، ژ: ٢/١٠٣

*** *** *** *** ***

ھاۋايىچى (۴) ى ژمارە (۹)

زانىيارى لەسەر بىزواتتى سەرباز بەردو ويلايه تەكانى پۇژھە لات

بەپى زانىيارى سەرجاۋەيەكى فەپەنسى، دەستەى جەنەپالى توركى (۵) فېرقە لەئەدەنە كۆدەكاتەو، بەردو پۇژھە لات (جەرابلوس يا پەئسولەين) بەشەمەندەفەر، پاشان بە ئاراستەى باكوور و باكوورى خۇرە لات بەپى، بۇ پاكدەنەو ى ولات لەياخيان پەوانەيان دەكات.

نايشيانەو، تا ئەكاتەى بەفرەكە دەتۆتەو، ھىچ كەدەو ىكى سەربازى لەناوچەى سەختى باكوورى پۇژئاۋاي دياربەكر دەست پى بكن.

بېگەيەك لەپۇژنامەيەكى ناوخۇو دەركەوت كە تىيدا ماتوو: مۆلەتى دەسلەتدارانى فەپەنسى بۇ گواستەو ى سەربازەكان، بەسەرئەو بەشەى ھىلى ئاسنى بەغدادا كە بە دەست ئەوئەوئەو، وەرگىراو.

پىيواريك كە ۲۷ شوبات ئەدەنەى بەجى ھىشتىبو، ئەم زانىيارىانەى پىدام:

۱- چوار پۇژ پىشتەر، كاتىك لە (دۆرت يۆل) بوو، ھىچ سەربازىكى لى نەبوو.

۲- ۲۵-۲۷ مانگ عەرەبانە لەئەدەنەدا دەست نەكەوتوو. ئەوسەركارەى كە زووتر

ئىشى لا كەدبوو، پىى وتبوو: سوپا داۋاي ھەموو ئەسپە بە كەلگەكانى كەدوو.

۳- ھەموو توركەكان كە ھاتبۇنە شارەكەو، لەگەل جەندرمەدا تىكەل

بووبوون و خۇيان كۆ كەدبوو، خەرىكى پى پۇشتىنى عەسكەرى بوون. ئەو پۇژھە

كە ئەو پى بەجى ھىشتىبو، (۵۰۰) كەس لە وىستگە كە بووبوون و مەشقىان كەدبوو.

(۱۰) عەرەبانە - بلىين: سى سەد كەس - بە شەمەندەفەرى قوستەنتەنيەو

بەسترايون، ئەمانە لە يەنجەى خالى گەيشتن بە مارسىن^۱، كە وارگۇنىك چاۋەپى

^۱ ويلايه تىكى توركيایە لەسەر باكوورى پۇژھە لاتى دەريای سىپى ناۋەپاست. (س)

كردبوون، وەستاون و بە ھىلى مارسىنادا نىردراونەتە خوارەو. ئەو دەيزانى كە ھىچ شەمەندەفەرىكى سەريازى لە ئەدەنەو بە رەو پۆژەلەت نەپۆيشتووە.

٤- پياوھە، لە رېگەى قوستەنتەنيەدا، شەمەندەفەرىكى لە ئەسكىشەه^١ و دوانىشى لە نىوان ئەو وىستگەيە و (ئىرمى Irmi) دا بينىبوو. ھەريەكەيان (٥٠ پەنجا) عەرەبانەى داپۆشراويان پتوھ بوو، و نيوھ بوون لە خەلگ بەجلى سەريازى و كەل و پەلەو، لە سەريازى تازە نەچووبوون.

ھىندەى بينىبووى، تەنھا نيوھيان بېنەويان پى بوو بوو، چەك لە سەر شەمەندەفەرەكە نەبوو بوو، پەشاشىشى بەدى نەكردبوو.

تەيىنى-

ھەر عەرەبانەيەك ئەگەر (٢٠) كەسى بۆ گەشتىكى دوور تىدا بووى، ئەوا دەكاتە (١٠٠٠) كەس لە ھەر شەمەندەفەرىكد. پىم وايە ئەو سەريازانە بەشەك بوون لە فەرقەى (٨)ى ئەنگۆرە و (٢٣)ى ئىزمىت. ھەر فەرقەيەك (١٥٠٠) كەسە.

ناتوانم ھۆى پۆيشتەنيان بۆ مارسىنا، ئەگەر بۆ مەبەستى ئاسايشى ناوخۆنەى، ديارى بکەم و، ھىچ زانىارىيەكيشم لە بارەى نا ئارامىي ئەو ناوچەيەو نىيە.

وەزارەتى دەرەو ٢٤/٢٦٢، ل: ١٠٤، ژ: ١٠٣/٤

*** **

^١ ويلايتىكى باكووردى رۇڭاۋاي توركيابە (س).

ئە مستەر ئىندىسەھوۋە بۇ مستەر ئۇستىن چامبەرنەين - (۱۶ مارس گە يىشتوۋە)

(ژمارە: ۱۹۹)

قوستەنتەننىيە، ۱۰ ئادارى ۱۹۲۵

گەرەم ،

من بۇ تەواكردىنى برووسكى ۱۷۸ى سىتى ئەم مانگەم، سەبارەت بە
هەلۋە شاندىنە ۋەى كابىنەكەى فەتى بەگ، دەمەۋى پىتتان بلىم: دەقى ئەو
پىشنىارەى كە لە كۆبوونە ۋەى پارتى گەلدا لە دژى ئەو دەنگيان لە سەردا، ئاشكرا
نەكرا. ھەرچەندە بە شىۋەيەكى گىشتى ۋا ھەست دەكرى تاكە ھۆكار كە
تەرازوۋەكەى لە دژى ئەو لاسەنگ كردي، خۆ ھەلقورتاندىنى بوۋە لە چەنە بەرچەنە
ۋەستانە ۋەى مستەفا كەمال پاشادا. ئەمەش پووناكىيەكى سەير دەخاتە سەربارى
سىياسى توركييا. ئەنجامى دەنگدانەكە لە ناوپارەتەكەدا (۹۰) بەرامبەر (۶۰) بوۋە
زىادبوۋنى (۳۰ يان ۴۰) ئەندامى ئاشكرا كراۋى ئۆپۇزسىئون بۇ ئەمەى دوايى، پىگە
بۇ كاريگەرى سەرۆك خۆش دەكات ۋ، ئاشكرا دەبى كە بە پاستى پىۋىستە
حكومەتى عىسمەت پاشا تەنھا كەمىنەيەكى سىياسەتمەدارە قەناعەت پىكراۋەكانى
ئەنجومەن پشتىگىرى بكن. كەس پىي ۋانىيە ئەم كابىنەيە ھىچ پشتىۋاننىكى ماددى
ۋ سۆزى پاستەقىنەى دەۋلەتى بە گىشتى مسۆگەر كردي.

۲- ئەم بۇچوۋنانە ھىچ جىاۋازىيەك بۇ كىدارەكەى حكومەت دروست ئاكەن،
چونكە ئەندامانى پارتى گەل ھەرىروپايەكى تاييەتى خۇيانيان ھەبى دەبى بە پىي
پىنۋىنى كۆبوونە ۋەى لىژنەى رىكخستنى پارتەكەيان دەنگ بەدن. كابىنەى ئىستا كە
سەرۆك پالېستىيەتى، لە چاۋنە ۋەى پىشۋودا كاريگەرى زىاترى دەبى بۇ دابىنكردىنى
ئارامى. قەيرانەكە مستەفا كەمالى بە ئاشكرا ناچار كرەست بەو سەلەمىنە ۋەيە
نەكات كە چەند مانگىكە كرديوۋى ۋ، پىدەچى ۋەكو فەرمانپەرۋايەكى پاستەقىنەى

ولایت ده ریگه وی. ناویرا و نهک ته نهها خۆی (فه تحی) ی سه روه زیری ده رکرد بوو، به لگو وهک له بریگی چواری خواره وهدا ده بینری، ده بوو به پرهمی به و ئیجرائاتانه ی که به پتی یاسای نویی نااسایی بۆ بوژاندنه وهی نیزام و پیکو پتکی وه رگیرون، پازی بی. به م جۆره ش بۆماوه ی دووسال^۱ به پتوه به رایه تی D.O.R.A ی تورکی^۱ دهکات.

۳- به یانی چواری ئادار پارتیه که کۆبووه وه، به رنامه ی حکومتی نویی تیدا پاگه یه ندراو، بریاری له سهر دراو، نیوه پۆی هه مان پۆژ خرایه به رده می نه نجومه ن. عیسمه ت پاشا له باره ی خواستی سه رجه م وه زیره کانه وه بۆ په یوه ندیی دۆستانه له ده ره وه و چاکسازی له ناوخۆی ولاتدا، دوا. سه باره ت به پتداویستی هه نووکه یش، دوو پتوشوین که بریتی بوون له:

یه که م: یاسای ”سه قام گیر کردنی هیمنی“

دووه م: دامه زراندنی دوو دادگه ی ئیستیقلال^۲، پاگه یه ندران.

پارتی پیشکه وتنخواز به توندی دژایه تی هه ردو کرداره که ی کرد، به لام بی هوده بوو، هه مان پۆژ کرانه یاسا، ئۆپۆزیسیون تاماژه ی به وه کرد که فه تحی بهگ ته نهها هه فته یه که به کۆی ده نگ بروای پتیه خشراره و، پرسی: ده بی چی پوویدا بی که بوویته هۆی له کارلاردنی. وه لامی عیسمه ت پاشا پتیه وانه بوو، که میک زیاتر له و مامه له به هیزه ی و تا ئیستا له تهک ته یرانه که دا کراوه، به پتویست زانی.

۴- دادگه کانی ئیستیقلال دوانن و، یه کتکیان له نه نگۆره یه و، نه ویتریان شوینی دیاریکراوی نییه، به لام نیازویه له ناوچه کانی یاخی بووندا دابنری. حوکمی مردن که له مه ی دوا یانه وه ده رده چی، ده بی خیرا جتیه جی بکری: ه ی نه وه ی نه نگۆره یش پتویسته نه نجومه ن بریاری له سهر بدات. یاسای بوژاندنه وه ی نیزام و پیکو پتکی، ماوه ی دووسال^۳ کاری پی ده کری. حکومت، به م پتیه، له سهر بریاری

^۱ ده بی کورتکراوه یه کی تورکی بێت ساخنه کراوه.

^۲ له به رنه وه ی له بۆژنامه وانی کوردی نه و سه رده مه یشدا، نه و دادگایه یه (ئیستیقلال) ناوی پۆشتره وه، پتویست بینرا هه روا به ئێرتنه وه. (س)

سەركۆمار و بە قەرمانىكى كارگىزى دەشى ھەر پىكخستنىك يا دوور بىننىيەكى كاردانەوہ ياخود ياخى بوون بۆ شىواندىنى سروشتى سىستەمى كۆمەلایەتى و ئارامى و ئاسایشى گشتى قەدەغەبكات. ئەم جوۆرە تاوانانەیش دەخىنە بەردەم دادگەى ئىستىقلال.

۵- ئەنجومەن بەرھەلستى یاساکەى کرد، چونکە ئالۆز بوو. بىگومان ئاسان نىيە ھەست بەوہ بکرى کە چۆن تۆپى سەر کوکتردن ھەلدەدرى تا پووبەرىكى فراوانتر بگىتەوہ، لە بەرئەوہى حکوومەت بۆ ماوہى دووسال سەرىشك دەکات ھەر نیازىكى ھەبى بە کردەوہ جىبەجى بکات. بەرامبەر کىکە، بووہ تەقىنەوہىەكى بە ھىزى پەجەب بەگ بە پووى چاپەمەنىەكانى قوستەنتەنىيەدا؛ بە قسەى ئەو، بىرۆکەى یاساکە پەوا بوو، پۆژنامەكان لانەى ماران بوون، دەبوو دەمکوت بکرىن و، لە ناو بېرىن و، پاك بکرىنەوہ. تا ئەمانەیش نەکرىن، ولات ناشتى و ئارامى بە خۆوہ نابىنى. کارىگەرى دىارى یاساکە لە سەر چاپەمەنىەكانە، حکوومەت وتبوى سانسۆر نىيە، ئەوى پۆژنامەكان ئىستا، لەبەر ئەم یاسا نەرمەى چاوترسىنکردن بە دىمەنىكى دادگەى و ھەرەھا پىوشوئىنىكى نەرم بەر لە دانىشتنى دادگەى ئىستىقلال، لە ھەل و مەرجىكى زىان لى کەوتوى ئەنگۆرە دا دەيلین، خۆ ئەگەر سانسۆرىكى توند و تىژ ھەبى، ئەوا بە دەگمەن دەویرن بدوین. ۶ ئادار و پۆژىك پاش دەرجوونى یاساکە، سبى پۆژنامەى قوستەنتەنىيە داخران کە برىتى بوون لە (تەوحىدى ئەفکار) ى زمانى ھالى ئىسلامى موخافىزکار کە زۆرتىن خوینەرى لە ولاتدا ھەيە و، دوو ئىوارە بلۆکراوہى بچووکتر (سۆن تىلېگراف Son Telegraph) و (ئىستىقلال، Istiklal) دوو پۆژنامەیش لە تەرابزوون و، يەکىک لە ئەسکىشەھر و يەك لە ئەدەنە و سبى چوار بلۆکراوہ و گۆفارىش، ھەمان پىوشوئىن لە دىيان گىرايەبەر. تا ئىستا پۆژنامەكان خۆيان لە بلۆکردنەوہى ھەندى گوتار بە دوور دەگرن و، دووسى پۆژى يەكەم زاتيان نەدەکرد ھىچ ھەوالىكى وىلايەتەكانى پۆژمەلات بلۆکەنەوہ. حوسەين جاھىدى (تەنن)ى تاکە پۆژنامەى راستەقىنەى تورکيا، پايگە ياند: ئىتر

بابەتی سیاسی بلالوناکاتەو و ستوونی سەرگوتارەکی پڕپوولە بێرەوهریی دوورخستنهوێ بۆ مالتا و، ئەم یادەوهریانەیش سەرزارەکی بوون و، دژی بریتانیا نەبوون.

٦- هیچ گۆرانیکی دیاری زادهی ئەم پڕیمە نوێیە، لە پووهکانی ترەو، تێبینی نەکرەو. بەلام ناشی پێکخستنی شارو شارۆچکەکانی پارتی پێشکەوتنخواز، ئەگەر بەتەواوی هەلیاننەو شێننەو، گەریان پێ نەکرێ. دادگەکانی ئیستیقلال دامەزرێنراون و، دادوهرەکان دیاری کراون کە هەموویان پشستیوانی توندپەوی مستەفا کەمالن و، تەنها سەرۆک قلیچ علی لە برووسکەکانی پیشوودا ناوی هاتوو. تاکاتی نووسینی ئەمە، هیچ حالەتێک نەخرا بوو بەردەم ئەم دادگە تازانە.

٧- پڕۆپاگەندەیی ژۆر لەبارەیی یاخی بوونەکەو هەن کە پشت پاستکردنەوێکی هێندە کە میان هەیه ناتوانی متمانەیان پێبکری. دوو سی پۆژ بوو چاپەمەنیەکان هیچیان نەبوو بیلێن، ئەو نەبی کە هێزەکانی سەرکوتکردن بەم زووانە دەکەوێ خۆ. ئەم پۆ بەگشتی بلایان کردەو کە (٥٠٠٠) یاخی پەلاماری دیار بەکریان داو، بەرپەرچیان دراو تەو. یا ئەو تەم هەوالە و وێتە کەیشی لەلایەن حکومەتەو دراو، یاخود سبەینی هیچ پڕۆژنامەیهکی قوستەنتەنبیە نابینری و هەموویان دادەخرێن. مستەرنایتم نارد بۆ تەرابزۆون بۆ ئەوێ هەندی هەوالمان دەست بکەوێ.

ئەوێ کە ئیستا لە ئارادایە لە پاپۆرتی پائید (هاریتک) ی پاشکۆی عەسکەری ئەم بانیوزخانەیدا هاتوو، بەخۆشحالییهو لەگەڵ ئەمەدا بۆتان بەرزەکەمەو.

ئای ئیس. لێندسە

وهرزهرهتی دهرهوه ، ٢٦٢/٤٢٤ ، ل: ١١٢-١١٤ ، ق: ١١٣

*** **

۱۱: ۵

لە مستەر لىندسەيەوہ بۇ مستەر ئۆستىن چامبرلەين - (۳۰ مارس گە يىشتووہ)

ژمارە (۲۱۹)

قوستەنتەنيیە ۲۳ ئادارى ۱۹۲۵

گەرەم،

لەوشەش پۇژەدا كە لە ئەنگۆرە بەسەرم بىردن، سى گەتوگۆى سەبارەت بە بابەتى گەشتى و تاييەتيم لەگەل عيسمەت پاشا و ، بەلاى كەميشەوہ سيانم لەگەل توفيق پوشىدى وەزىرى كاروبارەكانى دەرەوہدا كرد. وەزارەتى دەرەوہ باش شارەزاي ئەوہى پيشوويانە و، پتيويست بە ناساندنى زياتر ناكات. بەلام توفيق پوشىدى وەزىرى دەرەوہ، كاريكى باشى نەكرەدە سەرمەن. بە پوالتە خوڭش مەشرەبە، بىگومان نەويستراوترين شتووزى پيا ھەلەدانى توانچ نامىزى ھەيە، بەلام پاراپايە و، برپواى بە خۆى نيبە. چەنە بازەو قسەكانيشى بى ناوەرۆك و واتان. لە بەلگە ھيتانەوہ و پى داگرتنە نا دلسۆزانە كانيشيدا، بە دل گەرميەوہ دەدوى. لەوانەيە ھەندى لە قسەكانيتان پى پاگەيەنم. بەلام لە يادم نيبە باوہپم بە ھيچ كام لە قسەكانى كردبى. ناوپراو خوڭشەختانە بايەختكى ئەوتوى نيبە و، لە پاستيدا عيسمەت پاشا خۆى سياسەتى دەرەوہ بەپتوہ دەبات.

۲- ئەو باسانەى كە لە نيوان مەن و ھەردو وەزىردا وتويزيان لە سەركرا، بە پى تەوہرەكان و ھەرسەرنج و تيبينىەكى پتيويستيشيان لە برگەكانى داھاتوودا بۇ دەنووسم. دووسى بابەتيش بۇ راپۆرتەكانى تر دەھيآلمەوہ.

۳- عيسمەت پاشا لەوہلامى پرسىيارە ھەمە جۆرەكانمدا لە سەرئازاوہ و ياخى بوونى كوردستان وتى: بە بارودۆخەكە نىگەران نيبە. بە قسەى ئەو: ياخى بوونەكە لەو ھيرشەى ئەم دواييانەدا كە كرابووە سەرديارەكرو بە تەواوى تىكشكاو بو گەيشتبووہ لوتكە. ھىزە ەسكەرەكان كۆكروئەوہ و، ياخى بوونەكە بە ماوہيەكى

کورت داده مرکیزیتته وه. ههروه ها ترسی نه بوو له بلا بوونه وهی نا ئارامی بۆ وان و بدلیس، چونکه دانیشتوانی ئه و ناوچانه دلسۆز بوون. له وهش زیاتر قایمکاری باشی کردبوو. پیتشبینی گیروگرتی له وه هریماندا نه ده کرد که کوردنشین نه بوون. ده بوو نیازم و ئارامی له هه موو جیه کی ولآندا به رفه رارین. ئه و هیزه تایبه تانه ییش که حکومت بردبوونی، ئه و دلناییه یان پی به خشیبوو. تیبینی ئه وه م کرد، به پیی چاپه مه نیه کان، (۵۰۰۰ پینچ هه زار) یاخی ته نها له دهره وهی هه ری می دیار به کر بوون. ده بی هۆکاری پشه یی و قوول بۆ ئه و سه ره لدا نه هه بن. گومانی تیدا نییه که حکومت ده ی توانی زوو یاخی بوونه که دایمرکینیتته وه، به لام پیتشیاران چون بوو بۆ له بن دهره ی نانی ره گ و پشه یی مو حافی زکاری خراب و نه ته وه په رستی و بۆ چوونی دینی یان هه رشتیکی تر، تا بهر به درژه کیشانی نا ئارامی بگرن؟ من ئه م پرسیاره م کرد، چونکه له بهرژه وه ندیماندا نه بوو بی سه ره و به ره یی ناوخی تورکیا له پیی پیکهاتنه وهی ئاشتیانه لابادت.

۴- عیسمهت له وه لامدا وتی: هه رگیز نایه وی ده ست له سیاسه تی پیشکه وتن، که هه می شه له سه ره تاکانی پرۆگرامه که یدا بووه، هه لگری له لایه کی تره وه ویستی به پیداکرتن له سه ره ئه م سیاسه ته، کۆتایی به و باسه بیی که له باره یه وه ده دواين، ده یه کی ناوچه کوردنشینه کان له لایه ن سه ر خیله کانه وه به ریوه ده برین و، به مهش جله وی ده سه لاتیان بۆ درژه پیدانی پژی می خیلایه تی به سه ر جوتیاراندا گرتوته ده ست. هه لوه شانده وهی ئه مه، ده سه لاتی سه ر خیله کانی سه رچاوه ی هه موو گرفته کان هه رهس پی دینی. کشتیار، کاتیک به روویوومی خوی ده دوریتته وه، ئیتر هه ست ده کات له زه وت و بیزار کردنه کانی رابردو پزگاری بووه. چاکسازی نابووری چاره یه کی پتیویتی سانا بوو، گۆرانی سیاسی نه ویست.

۵- هه رچه نده عیسمهت ئه مه ی پیتته وتووم، به لام هه ل په خساوه بۆ ئه وهی که سیاسه تی ته و اوکاری (ته کامول) بگیریتته بهر. سه روکی ده سه ته که به پاشکوی سه ربازی ئیتالیای وت: ئیستا (۵۰۰۰۰) کورد له تورکیادان و، به م زووانه ئه م

ژماره یه ته واکه م ده بیته وه. نه وانهش که ده میننه وه، بۆ ئیشی که رتی گشتی به که لک ده بن. له هه مان کاتدا تاکه شیخ یان ئاغایه ک له کوردستاندا ناهیلرئ.

٦- ئەم گه شبینییه ی عیسمه ت، هه موو ئه و تورکانه ی گرتقته وه که قسه م له گه لدا کردوون، دیپلوماته ئه وروپییه کانی نه نگزده ییش، پێیان وایه ئەمه دیته دی. من وتم هیوادارم تورکیا په یوه ندی به کۆمه له که وه بکات، مه سه له که م زۆر به ئاسان له قه له م داو، وتم: کۆمه له ناوه ندی گشتی کۆبوونه وه و وتووێژه که نوێنه ری هه ریه ک له (٥٠) نه ته وه ی جیا جیای تیدا ده توانی هه ستی و، نه وه ی ده یه وی بیلئ و نه وانی تریش گوئی لی بگرن. شتیکی بی مانایه یۆنان و بۆلگاریا ئازاد بن له وه ی که هه ستن و بدوین، له کاتی کدا که سیك نه بی نوێنه رایه تی تورکیا بکات و بیروپا کانی ده ربهری. به لام باشته ره تورکیا په یوه ندی به کۆمه له که وه بکات و، به مه ییش بچیته پزی برایه تی نه ته وه کانه وه، نه ک وه ک ئیستا که وا ده رده که وی دورره په ریزی له گۆشه گیریه کی ته وادا به په سند تر بزانی. به مه یارمه تی کۆمه له ده دات، له په یوه ندیه جیهانیه کانی دا به ده وله تانی تره وه، به وای به خۆی زیاتر بی. عیسمه ت وتی: دوو دلایه کی به نه په تی له په یوه ندی کردنی تورکیا دا به کۆمه له وه هه بوه، به لام ئەم پرسیاره ی کرد که زه کیش له تۆی کردبوو: ئایا تورکیا ناتوانی کورسییه کی له نه نجومه نه که یدا هه بی؟ منیش له وه لأمدا، هه روه کوو تو وتم: هه موو ولاته کان ئەمه یان ویستوه و، په سه ند کردنیشیان کیشیه کی کۆمه له که بوو. ئەمجا هه ندی حه ساسیه تی له وه ی که ئەگه ر تورکیا داوا بکا وه رنه گیرئ، ده ربهری. من وتم ناتوانم به راستی لیژه دلایات بکه مه وه، چونکه کۆمه له به یاری له سه ر ده دات، هه روه ها وتم هه رگیز پتی تیناچی ئەم داواکارییه په تبکریته وه و، پارایی ی تورکیایش له م باره یه وه هیچ پتویست نییه.

٨- کاتیک ئەم گفتوگۆیه م له گه ل توفیق روشدیدا دووباره کرده وه، پاش ئاماژه کردنی به وه ی که پێباز و پیکخسته کانی کۆمه له چه ند کاری له نه و خۆی کردوه، لئی پرسیم: ئایا حکومه تی خاوه نشکو پشتیوانی داوای تورکیا بۆ کورسییه ک له

ئەنجومەنى كۆمەلەكەدا دەكات؟ منیش وتم: حكومەتى خاوەنشكۆ ئەم داوايەى پێگەيشتوو، بەگشتى پێى باش بوو، پێش وەخت هەيچ هەلۆيستیك وەرنەگرێ باشترە، تورکیا بچیتە كۆمەلەكەو، ئەمجا بەهۆى بەشداریی لەكارەباشەكانیدا، جێى خۆى لەئەنجومەندا بگرێ.

۹- وا هەست دەكەم حكومەتى تورکیا دەچیتە كۆمەلەكەو، و، پێشم وایە دواكار تا بریارى موصل دەرنەچێ، دەستى پێ ناكړێ. وا هەست ناكەم ئەمە چوونە ناو كۆمەلەى تورکیا بەسروشتنى بریارەكەو، بیهستیتەو، چونكە تا ئیستا چاودێرى پەسندكردنى بریارەكە دەكەم، كە بەكردهو، پشست راست كراو، تەو. بەلام توركان حەز دەكەن جارێ خۆیان نەخەنە هەيچ شتیكەو، سوور نەبن لەسەرى و، ئەو مەسلەلە بۆ دواكات دواخەن. بریارى كۆمەلەیش كە لەئان وساندايە، هەلیكیان بۆ دەرخیستنی تا بەیوەندیكردنەكیان دواخەن. ئەمەش، ئەگەر بۆ كەس نەبێ، بۆ ئەمان جێى پەزنامەندییە.

۱۰- بەیوەندى ئابوورى لەگەڵ بریتانیای مەزندا:

من بە عیسەمەت و توفیق پوشدیم وت: هیوادارم، تورکیا هەرچى زوو بەجدى بیر لە دامەزراندنەو، پشستوانەكەى لەگەڵ ئەوروپادا بکاتەو، و، سەبارەت بە بریتانیای مەزنیش رابردو، لەیاد بەریتەو. ئەو، وەبیر هێنانەو، كە تورکیا زەبرێكى كوشندەى لەئەنجومەنى بەلێندەران (حاملی العقود) ى دەرەو، و گروپى هێلى ئاسنى ئەنادۆل و كۆمپانیایانى دەستەبەر كردن و برووسكەتێرى پۆزەلەلات داو. هەموو پستپۆزێكى بەناویانگى بەرپۆ، بردنى دارایی شار لەفەرمانگەكانى ئەو گروپانەدا هەبوون، و، ئیستا كە وشەى تورکیایان لا باس دەكړێ، تەنها بێرەو، وری تالیا ن دیتەو، یاد.

۱۱- عیسەمەت بە دلگەرمییەو، دەیگوت: پێشنیاریكى زۆر تەواوى سەبارەت بەقەرەز لە لۆزان كړدوو، كە پەتكرایەو. تورکیایش هەزارەو ناتوانی قەرەزەكانى بداتەو. من پێم وت: تۆ عەرەبانەكە لە پێش ئەسپەكە دادەنێی. تورکیا پتویستە

يه كه م جار دان به پيرؤزى به لئنه كاندا بنى، نه مجا باس له مه سه لهى سووك كردنى باره كه بكات. له وانه يه توركيه نه مهى به لاهه گران بى، به لام نه گه ر بيه وى وهك هيزىكى توانا و سه ركه وتوو خوى پيكيپنيتته وه، نه وا پتويسته بيكات. هاوكات ناگادار بووم له وهى مه سه له كانى برووسكه نئرى پؤژه لات و هيلى ناسنى نه نادول به م زووانه هاتونه ته پيش. هيواداربووم توركيه به ورياييه وه ناگادارى هه ردوكيان بى و، ده روزهى برواى له ندهن له خوى بكاته وه.

۱۲- توفيق پوشدى وتى: ناشكرايه "توركيه" به ختيكى په شى له گه ل نه وولاته دا مه بوه. هاوكات ناوبراو نه و باوه رپه ي په يداكردوه كه ده توانرى ته نها له نده نه وه برىكى چاوه ريكراوى سه رمايه به ده ست بهيئرى. حكومه تى توركيه به جددى بىرى له پشتيوان (اعتماد) هكهى ده كرده وه و، به كرده وه ميش له سه ر تازه كردنه وهى مؤله ته كهى له گه ل بانكى عوسمانيدا ريكه وتبوو.

۱۳- شاره زايانى نه لمانى بق باجى گومرگى توركيه:

به توفيق پوشديم وت: له وكات وهى هاتوومه ته نه نگوره، بيس توومه نه وو عيسمه ت پاشا له وهه نگاهه ديبلؤماسيهى كه بق نوسره ت به كم نابوو "بروانه برووسكهى ژماره (په نجا و چوارى) شه شى ئادار" و به تاييه تيش له وشه ي پرسوا كردن كه به كارم هينا بوو نيگه ران بوون، پيم خوشبوو بزائم له و باره يه وه چى ده لى. ناوبراو بؤماوه يه كى دريژ كه وته قسه ي پر باق و بريق له مه ر نابه جيئى نه و شتانهى كه له سايه ي سيستمى ئيمتيازاتى بيگانه دا پريان تى ده چى و، نه وه ميش كه ليك جيا كردنه وهى مامه له له لايه ن شاره زايانه وه له ستيه رى نه م پژمه ي ئيستاي توركيه دا گونجاو نيه. منيش وه لاهم دايه وه و، وتم: ده ست تيوه ردانى نه لمانيا هاوتاو ته نانه ت زياتر شيه له وهى پيش جه نگ و، بازرگانانى بریتانى دامه زراندنى نه لمانيه كان به دوا قفل دانى ده رگا به پووى بازرگانى به رتانيا دا ليكده ده نه وه و، كارىكى خراپيش ده كاته سه ر بارى دارايى. نه مه له كاتيكدايه كه ئيمه، بق

گیرانه وهی برپای هاوبه ش، ئاره زوی په یوه ندی سیاسیانه ده که ین. وه لامي
به پرتزان نه وهی بۆ ده رستم که نه و سه رنجانه ی وا دابوومن به نوسره ت به گ، له
بیری کردوون. وام هه ست ده کرد به ئاگانا رکردنه وهی تورکیا له و بۆ چوونه ی
که ده شئ به سه ریاندا تپه پئی، کاریکی راستم کردوه. دواتر نه م قسانه م بۆ
عیسمه ت پاشا دووباره کرده وه و، زانیم له گفتوگو که م بیزاره، به لام وه لاهه که ی له
باره ی نه و کپشانه وه که بۆ به گه ر خستنی شاره زایانی بیگانه، له چاره سه ریان
هیوای برپا بوو بوو ته نها قسه ی زل بوو. پیم وایه باش نییه زیاتر له سه ر نه م
مه سه له یه برقم. له برپاری حکومتی تورک دلتیانیم و، ده بی جاری چاوه پئی
به که ین.

(په یوه ندی له گه ل هیزه کانی تر دا)

۱۴- له گه ل بریتانیای مه زندا:

به عیسمه ت پاشام وت چاوه پئی برپاری کومه له ی نه ته وه کانم له باره ی مه سه له ی
موسله وه ده کرد و، پشبینی نه وه م ده کرد که نه م برپاره بی ئومیدی هه ردوو لا
ناهیلی. هه ر که ده ریشچوو، هیوا داریووم لاپه په یه کی نوئ هه لبه ینه وه و، برپامان
به یه کتر زیاد کات. وام هه ست نه ده کرد بتوانی په یوه ندی نه نگلو-تورکی به م زووانه
ته ندو توالبکری، چونکه پوزانیکی زدی نزیکمان وا به سه ر بردووه، به لام به تپه پ
بوونی کات په یوه ندیه کان باش ده بن و، هاوکات باشترین شت بریتی یه له گرته
به ری سیاسه تیکی ئیجگار خراپ و، هه ولدان بۆ به رگرتن له هه ر گیر و گرفتیک که له
نیوان هه ردوو حکومتاندا دروست ببی. نه م وتوژم له دوا چاوپیکه وتنی
عیسمه ت پاشادا کرد، نه ویش به وردی گوئی لی گرتم و، ته نها یه ک دوو ده سه تاره ی
دووباره ی هه بوو و، هیچ وه لامیکی تری وه ک تیبینی نه بوو، بۆیه چووینه
سه ریاسیکی تر.

۱۵- له گه ل ه رسی هیزی هاوپه یماندا:

به عیسمه تم وت: هه ستم کردووه تورکیا، له وکاته دا که هاوپه یمانه کان ده ستیان به دانوستان له گه ل یه کتردا کردبوو، تا چ راده یه ک هه ستیار بوو. تورکیا هه میشه وا بیرى کردوته وه ئه وان پیلان له دژی ئه و داده پێژن. هه ر ئه میشه مه به سستی سهردانه که ی کانوونی یه که می یابردووی پاریس و پۆمات بوو. له راستیدا وتم تا که گفتوگو له سه ر تورکیا ئه وکاته کیشایه وه بۆ پرپاری به شان و بالدا هه لدا. تورکیا به گشتی له ئاستی ولاتانی هاوپه یمان که بیریان له شتیکی تر، واته مه سه له ی ئاسایش. ده کرده وه، نزمتر بوو. ئه مه وای له عیسمه ت کرد پرسیارم له سه ر پرۆتوکۆلی جنیف لی بکات و، منیش به گشتی ئه وه ی که له و باره یه وه ئه مزانی، پیم وت.

۱۶- له گه ل یۆنان و ولاتانی بالکاندا:

عیسمه ت پیتی وتم زووتر که له پۆسته کهیدا بوو، هه میشه بۆ په یوه ندیی باش له گه ل یۆنان تیگۆشاوه. له و کاته وه چه ندین پووداوی دیاریکراو هاتوونه ئاراوه، به لām هیشتا جیتی په زامه ندی نه بوونو، ئیستا هیواداره بگاته سه قامگیریه کی په سندن. هه روه ها وتی، ناجیگیری کابینه ی یۆنان گرفتی سه ره کی بووه.

۱۷- توفیق پوشدی پیتی وتم: ئاگای له هه موو مه سه له کانی یۆنان هه یه و، چاوه رپتی دانوستانیان ده کات که بواری ته وای پێککه وتن و نه نجامیکی سه رکه وتووی تیدا بره خسی. کار هه لسو پین (قائم بأعمال) ی یۆنان پیتی وتم که حکومه ت گۆپا، چاککاری و پیشکه وتنی راسته قینه پرویاند. ئه مه له کاتی کدا که تورکیای سه رده می فه تحی ئاماده نه بوو ته نانه ت له سه ر مه سه له ی پاتریارکی گفتوگو بکات. توفیق پوشدی وتی: وه کو وه زیری ده ره وه، خوی بۆ قسه له سه ر ئه م بابته ئاماده کردووه. به لām ئه مه، چوار پۆژ دواتر، کاتی والیی قوسه تنه نییه جاریکی تر داوای دا بینکردنی په ساپۆرتی بۆ ئه و که سانه کرد که بریاره له پایته خته کاندای دابنرین، هه لوه شایه وه. وا هه ست ده که م و په یوه ندیی تورکیا و یۆنان باش بووه و، ئه و گوشاره ی که یاخی

بوونی رۆژه لاتی کورد خستویه تییه سهرتین و توانا کانی حکومتی تورکیا، به نامانجی سروشتی و حه تمیی خۆی له سنووری Thrace گه یشتوه.

۱۸- له گه ل دهوله تانی بالکاندا:

عیسمهت، به بایه خ و که میك سووریو نه وه، لئی پرسیم. ئایا به پای من کیشه له ناو ولاتی بالکاندا ههیه؟ پیم وت: نه وان له وه کفت و ماسدوترن گرفت دروست بکه. له وه ده چوو گومانی کردیی نه وه دهوله تانه له دژی تورکیا به کیان گرتیی، به لام نه متوانی ههچی پی بدرکیم و، باسه که مان کۆتایی هات.

۱۹- دهسته (ستاف) هکه م، شان به شانی دانوسخانه سیاسیه که ی خۆم، له گه ل نه دمانی ناسهره کی وه زاره تی کاروباره کانی ده ره وه دا و له سهر چند ته وه ریکی جیاجیا سهرگه رمی وتویژیوون. نه وانیش رۆر به ریزه وه مامه له یان له گه لدا کهرن و، ههچ هه ولکیان نه دا خۆیان له مه سه له کان بدز نه وه، هه موو کارکیان بۆ دهسته که م ئاسان کرد، تا کارمه نده لیها توو و تاییه تمه نده کانی وه زاره ته کانی تر ببینن.

هاوکات نه وه زاره تانه، له نوینه رایه تی کردندا، رۆر وریا بوون. نه وه ی ئیستا نه زانین نه وه به که ته نها باب ته یك بریاری له سهر دراوه و، بۆ نه وانه ی تر نامانه وی جاری له سهریان برۆین، چونکه پیناچی تا دوو سی هه فته ی تر بزانه ی چیمان له وه مه سه له بچووکانه به ده ست هیئاوه.

۲۰- به کورتی، به که شکۆلێك به لێن و په یمان و سهرنجی بێزاری و ههچی تره وه که پاینه وه بۆ قوسته نته نییه. پێشبینی ههچ ئاکامیکی خێراو به رچاوم نه ده کرد. له هه لس و که وتماندا له گه ل کارمه ندان و نه وانه ی نه نگۆرده، تیبینی گه وره ترین ریزمان کرد که هاوتای نوو پوویه کی ته واو بوو. هه میشه، هه ولم ده دا له گفتوگۆکانم دا، به نینساف و پوون بم و، له سهر بنه مای به کسانێ دانوستانان له گه لدا بکه م و، دوورکه ومه وه له وه ی که وه که سێکی پایه به رزتر قسه بکه م، چونکه تورکان نیمچه هه ستیار ئاگاداری راستیه کانه. هه روه ها ده بوو هه ر به و جۆره له گه لیاندا بدووامایه، چونکه نه وان رۆر شانازی به خۆیان وه ده که ن. وا دیاره

به لکه نامه کانی نینکلیز

کاره که مان له نه نگزده به ته واوکه ره له قه لاهم دراو، تورکه کانیش هر به و شیوه یه
هه لیا نسه نگاند. ده بی پیشبینی چه ندین بی هیوایی و کرده وهی بی هژی زیاتری
حکومهت بکهین. پیم وایه: هه فته ی پابردوو په یوه ندیه کی پاسته وخوی له نیوان
بالویزی خاوه نشکۆ و نه تهره دا دانه مه زراند، به لام قوناغیکی دیاری سه ر پنگای
گیرانه وهی پروای نیوان هه ردوو حکومتی دیاری کرد.

ئار. ئیس لیندسهی

وه زارهتی دهره وه ، ٢٤٤ / ٢٦٢ ، ل: ١٢٥ - ١٢٨ ، ژ: ١٢٨

*** *** *** *** ***

لە مستەر لىندسەدوۋە بۇ مستەر ئۆستىن چامبەلەين - (۶ نىسان گەشتوۋە)

(ژمارە : ۲۵۸)

ھۆستەنتەننىيە ، ۳۱ ئادارى ۱۹۲۵

گەرەم ،

بۇ تەۋاۋ كىردى پاپۇرتى ژمارە ۱۹۹ ى ۱۰ ئادارم خۆشخالم پىتان پابگەيەنم باروۋخى سىياسى توركىا سى ھەفتەى پابردوۋ لە پىرۋسەى پەوينەۋەى شەكەتى و ماندوۋىيەتى خۇيدا بوو . ئەنجومەنى مەزنى نىشتىمانى بەردەۋام و بە شىۋەيەكى سەرەكى لە بەرامبەركىي بۇدجەدايە . ئۆپۇزسىۋنىكى ئاۋايش ھىچ پۇلىكى چ لە ھۆلى پەرلەمان و چ لە ولاتدا نىيە ، جا ئەگەر بە تەۋاۋايش تىككەشكىتەرن ئەۋا ھەردەمكوت دەكرى . زىستانى پابردوۋ جۈۋلەنەۋەكە كە دىي گەشەكىردى پىژىمى پەرلەمانى پاستەقىنە ھەستى پى كرابوۋ كىتوپ ھەلچوۋ ، نەتۈنرا لە بەرامبەر دەسلەندارىتى دەۋلەتى تاكە كەسدا بشاردريقتەۋە ، ئاسان نىيە ھەست بەۋە بگەين كە چۆن ئىستا بەبى ھەۋلەدان بۇ بەكارھىتەنى توند و تىزى بەردەۋام پەرە دەسىنى و ئەمەيش لە خۇيدا شىتىكى ناكۆكە . ھەرچەندە لەۋانەيە خەلك لە پابردوۋدا بە گومانەۋە سەيرى كۆششەكانى پىشخستى سىياسىيان كىردى ، بەلام ناكى سۆزى دەرەنجامى سەرنجدانى ئەۋكۆيەر پىيە بى ئومىدە كە ئىستا توركىا كىرتوۋىە بەر ، پابگىرى .

۲- دادگەى ئىستىقلالى ئەنگۆرە دەستى بەكارەكانى كىردوۋە ، لە ھەرىمە جىاجىاكانى توركىا و بە تايەتەش لە سىلسىاۋە تاۋانبارى بۇ نىردراۋە ، دوو پۇژنامە نوۋسى ئەدەنە بە تاۋانى نوۋسىنى كۆنە پەرستانە و پىرۋپاگەندەى نا دىلسۆزانە لە ناۋ سەربازاندا يەكەيان بەسى و ئەۋىترىيان بە ھەۋت سال زىندان ھوكمدراۋن ، ئەمەۋ والىش بە بىانۋوى ئەۋەى كە لە شايتەيدا كەمتەرخەمى كىردوۋە ، بە ۲۵۰ لىرەى

تورکی سزادراره. نه و دادگه یه ی هریمه کانی پۆژه لاتیشت هیشتا نه که وتۆته گه پ، به لām خالیکی گومانلیکراو له کۆبوونه وه ی پارتی گه لدا، بۆ نه وه ی کات به فیرۆ نه درئ، بریاری له سهر دراوه. به و پیتی: نه و حوکی مردنانه ی وا دادگه ی سهریازی له هریمه کانی یاخی بووندا ده ریانده کات، ده شی به ره زامه ندیی فه یله قه عه سکه رییه کان و فه رمانده ی فیرقه کان جیبه جی بکریئن.

۳- سهرنجی جددی له کارو باره گشتیه کان له م هه ل و مهرجه خنیکینه ره و چاپه مه نه کاندایه ته وای ئیفلیج کراوه، حوسه یین جاھیدی (ته نین) ته نانه ت له قسه ی باشیش خۆی دور ده خاته وه، ستوونه کی ته رخانه کات بۆ بیره وه ریی ده سته گیرکرنی له مالتاز به داخوه ده لایم. به شیوه یه کی سهره کی گله یی و گازه نده ی توندوتیژی تیدایه دئی نه و گه مارۆیانه ی که له و دورگانه دا به سهر خۆی و هاوپی زیندانیه کانیدا سه پینرا بوون. پۆژنامه کانی تر باس له فیرنی فیرۆکه و شانۆی تورکی و پۆژووی په مه زان و هه موو شتیکی جگه له سیاسه تی ناوخۆ ده که ن. ته نها نوینهری قوسته نته نییه ماوه یه کی نا ئاسایی بی ره خنه و هیرش به سهرده بات.

۴- دوو پاپۆرتی پانیید هارینک، به کورته ی زانیاری نه و پووداوانه وه که ئیستا سه باره ت به یاخی بوونی کوردستان ئیستا له به رده سندان، هاوپیچ ده که م. هه ندی ناماژه ی تاییه ت هه ن نه وه پيشانده ده ن که شته کان، به پیچه وانه وه ی نه وه ی وا پپۆپاگه نده په سمیه کان ده یانه وی قه ناعه تمان پی بکه ن، به باشی به پتوه ناچن. شه پ له وارتو- باکووری خۆره لات - و سیلوانی باکووری پۆژه لاتی دیاربه کر به ریا بووه و، وا ده رده که وی یاخیه کان کوشتاریکی به رچاوی خه لکه هاوسۆزه کانیا ن کاردبی. پۆژیک هه والی ده ست به سهردا گرتنی مه لازگه رد له لایه ن کوردانه وه و نه مانی په یوه ندیی نیوان مووش و بدلیس بلاوکرایه وه، دوتی هاوکاره ئیتالییه که م برووسکه یه کی بریکاری به بریسی قونسڵخانه کی که تاییه ت بوو به پپۆپاگه نده ی ناوخۆ، له تفلیسه وه پیگه یشت. به پتی نه و برووسکه یه یاخی بوون نه زپۆم وانی گرتۆته وه، سوپای پروس بۆ هاوکاریی تورک به ره و سنوور جولاهه، به پای

بريكاره كه بۆلشە فېكە ئەر مەنەيە كان دەستيان لە ياخی بوونی كورداندا ھەيە بۆ "ئەو ھەي دەريیخەن دیاریکردنی سنووری تورکیا پووسیا پتویستە"، ئەمانە تەنھا پرۆپاگەندەن و جیتی متمانەن، لەوانە گرنگتر بابە تێکی (حاکمیەتی میلی) ی نیمچە پەسمییە کە لە ئەنگورە دەردەچێ. دەلی: یاخیەکان لە نیتوان دیاربە کور سیوەرە کدا چالاکن و پتیبەرە دینیەکان کاریان تێکردوون و بارو پۆخە کەش ھەرنا ئارام دەبی، کۆمارە کە ھەموو پێ و شویتنیکی پتویستی بۆ دامرکاندەن ھەي یاخی بوونە کە گرتۆتە بەرو سەریش دەکەوی، بەلام نابێ ئەرکی زیاتر بۆ پێشە کێشکردنی پەتاکە ئە ئیجواناتی ژیرانەي چاکسازی ئیداری و کۆمەلایەتی، پاش گەپانە ھەي سوپای سەرکوتکردن، لە یاد بکری و گومانیشی تیدا نییە کە نەخشە و پلان بۆ ئەو مەسەلەيە درپژژاون، ئەم بابەتە بەبی پەزامەندیی حکومەت نەنوو سراو ە، بایەخیکی تایبەتی ھەيە، بە پێچەوانەي پرۆپاگەندەي پۆزانە ھەي ھەمیشە ئەمە دەگەین: پاش ئەو ھەي ھیزی پتویست کۆکرایە ھە ئیستایاخی بوونە کە خەریکە دادەمرکینرتی ھە، پەشبینی دەرەوتتە ھە و، جەماوەر بۆ چاکسازی- بێگومان مۆلەتی حکومیش بۆ خواستی ناوڤۆ کە سروشتە کەي ئە لە (حاکمیەتی میلی) و ئە لە ھێچ پۆزنامەيە کەي تردا باس کراو ە- ئامادە دەکری.

۵- گومانێکی کەم لە مەترسیداریی یاخی بوونە کە و ئەو ھیش کە گوشاریکی زۆری خستۆتە سەر دەولەتی تورکیا، دەکری دەنگ لە سەر (۱۰۰۰۰۰۰) دە ملیۆن، لیرەي تورکی بۆ سەرکوتکردنی دراو ە و، ئەم ھیش دەبیتە ھۆي ئەو ھەي کە بودجەي سالی ۱۹۲۵ و بەدواو ە بۆ (۳۰۰۰۰۰۰) سی ملیۆن لیرە دا بەزێ. دەیشبێستم ژمارەيە ک کاری گشتیی گرنگی وە ک دانانی ھێلێ ئاسن پاگیراون. ئەگەر سەر ھەلدانە ک بە خیرایی دانەمرکینرتی ھە، ئەوا دەبی بێ پاری تەرخانکراو زیاد بکری، ھەر کە کۆنترۆل و دەستیش بە چاکسازی کرا، وە ک (حاکمیەتی میلی) دەلی، خەرجیی زیاتر پتویست دەبی، ئەم گرتە داراییانە و کارە عەسکەرییە کەیش بە پلەي یە کەم دەبی ئە بپھێژکردندا کاریگەر بن. ناشی وا ھەست بکری حکومەت خۆي نەخشەي

ياخى بۈۈنەكەي لە پېناۋى ئامانجەكانى خۇيدا كېتسابى، سەبارەت بە ھاندانى دەرەكېش، پېم وايە پېۋىست ناكات بە دوايدا بگەپېين. گومان بەھۇى گوتارى (Cuibono) ۱) ۋە تەنھا لە سەرپووسەكان بۈۈ. تاكە پىشتگېرىش بۇ ئەمە تەنھا بۈۈسكە بى ماناكەي تىفلىسى ئىتالىا بۈۈكە لەسەرەۋە باسەم كەرد.

۶- تۈركەكان، كە ئىستا ياخى بۈۈن بەرپابۈۈ، بۇ ھارپىنى ئۆپۈزسىۋۇن كەۋا لە سەرتاسەرى ۋالادا دۇى خواستە عىلمانى ۋادىكالىيەكانى پېژىم پەرەيان سەندۈۋە ۋە ھەرۋەھا بۇ بەھىز كەردى دىفاكتۇرى تاك دەسەلاتىي (تۆتۈكراسى) مستەفا كەمال قۇستۈۋىيەنەۋە، ئەمە ئەۋقازانجە كەم ۋەنەۋىستراۋەيە كە لە ھەلو مەرجىكى نالەباريان كەردۈۋە. ئايا ھەركە ياخى بۈۈن تېكشكا، بۇ ھەلگېرپانەۋەي سۈپاكەيان بە مەبەستى ھەپەشە كەردن لە سنۈۋرى باكوۋرى عىراق، يان ۋەك لە دوا بېگەي بۈۈسكەي ژمارە پېنجى ھاپېچكراۋى پائىد ھارېنكدا ھاتۈۋە بۇ ھەۋلى كۈدەتايەكى سەريازى دۇى مۈسل، ئەم ھەلە زىاتر دەقۇزەۋە؟ تۈركىيا بۇ ئەم دۈۋەپەشەيە پېۋىستە يەكەم جارى ۋەرچى زۈۋە ياخى بۈۈنى كۈردستان تېكشكىنى ۋ، زانىارىشمان ئىستا چ لەسەر فراۋانىي سەرھەلدانەكە ۋچ لە سەر كارىگەرىي ئەۋئىجراتانەي كە لە دۇى ۋەرگىراۋن ھېندە كەم ۋ گومان لىكراۋە، دۈۋ دلم لەۋەي باسى ھەرفەرمانىكى بېيارلىدراۋ بگەم. ئەگەر تەۋاۋ دامركاندنەۋەي ياخى بۈۈن، ھاكاتى بېياردانى مەسەلەي مۈسل بى دۇى تۈركىيا ۋ، سەريازى پېۋىستىش كۆكرابنەۋە، پېم وايە كۈدەتا دۇى مۈسل لە پوانگەي عەسكەرىيەۋە پېتېتدەچى، بۇيە دەشى پېۋىست بى پېش ۋەخت لە بەرچاۋ بگىرى، سەرچەم بارەسىياسىيەكانى مەسەلەكە دۇى ئەم ئىحتىمالانەن، چۈنكە پېۋىست دە بى تۈركىيا بە تەنھا خۇى بگەۋىتە دزايەتى كۆمەلەي نەتەۋەكان ۋ، دۈژمنايەتى برىتانىاي مەزنىش بكات. ئەمە لە كاتىكدا ۋەك خۇى دەزانى تەنھا پۈۈسىا پىشتىۋانىي دەكات ۋ خۇشى پەزايەكى گرانى ھەيە. ھەرچەندە لەۋانەيە ھەندى تۈرك بەم قسە زلانە

ئاسووده بین، به لام باوه پم نییه فه رمانپه واکانی ولات به جددی بیر له مه بکه نه وه
و، ئەم پینگا ترسناکه بگرته بهر.

ئار. ئیس لیندسی

وه زاره تی ده ره وه ، ۲۶۲ / ۴۲۴ ، ل: ۱۳۸ - ۱۳۹ ، ژ: ۱۳۸

*** **

ژ: ۱۳

له مسته ر لیندسیه وه بو مسته ر نوستن چامبرله یین- (۲۰ نیسان گه یشتووه)

(ژماره: ۳۰۵)

قوسته نته نییه ، ۱۵ نیسانی ۱۹۲۵

که وره م ،

خۆشحالم لیژهدا راپورتیکی تری پائید هارینکی پاشکوی عه سکه ریی ئەم
بالوێز خانه یه تان له سه ر به رده وامیی ئۆپه راسیۆنه کانی دژی یاخی بوونی کوردستان
پیشکەش بکه م.

۲- ده بی بزانی که هه مو هه وائه دیاریکراو و په یتا په یتا کانی هه ریمی یاخی
بوون له ئۆفیسه کانی ئەنگۆره ی حکومه ته وه ده گهن، بۆیه ده شی گومانیان لی
بکری. زیاتر له دووه فته یه زنجیره یه ک سه رکه وتن به ده ست هاتوون و، هیژه کان
شوینه کانیان یه ک له دای یه ک داگیر کردۆته وه، باوه پناکه م هیچ هۆکارێک هه بی
وامان لی بکات گومان ئەم پاستیه بکه یین، چونکه کورده یاخیه کان مۆی گواستنه وه
و خزمه تی قۆمیسارێتیان نییه و ناتوانن هیژه کانیان ماوه یه کی زۆر بو به رهنگار
بوونه وه ی هیژه نیزامیه کان کۆبکه نه وه. که واته ده بی هیژه کانی ده ولت به
شیوه یه کی به رچاو پیشپه وه ی بکه ن بو ناو هه رشار یان گوندیک که قوماندار ی بالا
فرمانی گرتنی بدات. ئیستا پرسیار نه مه یه: ئایا یاخیه کان ده توانن پارێزگاری له

تین و توانەکانیان بکەن و، درێژە بە شەپی پارتیزانی بدەن؟ ئەگەر بەڵێ، ئەو لە داھاتوودا تا چەند دەتوانن حکومەتی پێ بیزاریکەن؟ من هیچ زانیارییەکی وەردم لەم بارەیەوە نییە. پۆژنامەکان یەک دوو هەواڵی شەپی پارتیزانیان بلۆ کردۆتەو و، عیسەمت پاشایش هەفتەیەک لەمەوبەر لە پوونکردنەو کەیدا بۆ ئەنجومەن (برووسکە) ژمارە ۲۸۹ ی ۸ نیسانم) وتی: کردەووە عەسکەرییەکان هێشتا دواوی نەهاتوون. هەروەها پێشبینی گواستەووەی شەپی و شۆپی بۆ شاخەکان کرد.

۳- مەسەلەکە بۆ حکومەتی خاوشکۆ بایەخی هەیە، چونکە ئەو پرسیارە ی لەسەر دروست دەبێت کە ئایا تورکان دەتوانن هێزەکانیان بگێڕنەوە و، هەپەشی پێ بکەن لە عێراق؟ ئەم پرسیارەم لە برێگی شەشی برووسکە ژمارە ۲۵۷ ی ۳۱ ئاداردا باس کردووە. زانراوە زۆرێک لە تورکانی نامەسنوول ئەمەیان لە خەیاڵدایەو، وادەردەکەوێت بابەتی سەرەکیی باس و خواسی ئەفسەرەکانیش بێ. ئەم ئاراستەیە دوو هەفتەی پابردوو زیاتر تێبینی دەکراو، زۆر بوو بوو. چەند پۆزێک بوو هێرشێکی کەم دژی بریتانیا، بە تایبەتی لە مەپ موسڵ لە چاپەمەنیەکاندا بەدی دەکرا. ئەمەش بەهۆی گەپانەووەی جەواد پاشای یاریدەدەری لیژنەی کۆمەڵەی نەتەوەکانەو بوو لە عێراق و، پێی قسەی بۆ پۆژنامە نووسان خوشکەردبوو، پۆژنامەکان کە ناتوانن باس لە سیاسەتی ناوخۆ بکەن، خوشحالی مافی هێرشکردنە سەر ئیمپریالیزی ئێمە بە خۆیان بدەن، هێرشەکان زۆر توند نەبوون، بەلام بە بێ ئەژمار برووسکە یەکیارچەیی خوازی پێکراوونەو و، باسیان لە ئیجرائاتی سەرکوتکردنی تورک دۆستەکانی ویلایەتی موسڵ دەکرد. ڕاگەیەندرا کە چەند کاربەدەستێکی تورکی بێزار و دوورخراوەی (لیفان - Livan) کۆدەکرێنەو و لە عێراقەو دەنێردرێنە هەریمی یاخی بوو. ڕێگەیش بە نەستۆریەکان لە عێراق دەدرێت لە نزیک چال (Chal) ەو بکەوێت بەلامار..

۴- قسه‌ی ره‌جه‌ب به‌گ بۆ فه‌رمانده نه‌یره‌وان (بروانه برگی‌ پینجی نووسراوی پائید هارنیک که لیره‌دا هاوپیچ کراوه^۱) بایه‌خی خوی هه‌یه. ره‌جه‌ب له ناو‌جه‌رگی حکومه‌تدایه و نه‌وه‌ی ده‌یلی^۲ نا مه‌سنولانه و بی پیزنییه. هاوکات له‌وه ناگاداره که له‌وانه‌یه قسه‌کانی بۆ بالوئیزخانه‌ی بریتانیا بگپ‌درینه‌وه. له پاستی قسه‌کانشیه‌وه ده‌توانین بگه‌ینه نه‌و نه‌نجامه‌ی که ده‌سه‌لاتدارانی تورک به‌لایانه‌وه گرنگ نییه حکومه‌تی خاوه‌نشکۆ به‌وه بزانی و نه‌وان بیر له‌وه ده‌که‌نه‌وه که هه‌په‌شه له عیراق بکه‌ن.

۵- سه‌بارت به‌مه نه‌وه‌مان دیته‌وه یاد که زه‌کی به‌گ داوای کردووه پاسته‌وخۆ کیشه‌ی سنووری عیراق چاره‌سه‌ربکری. باوه‌پناکری به‌جدیدی نه‌م داوایه‌ی کردبی، چونکه هه‌رمانگیک پیشتر خۆت به‌زه‌کیت وتبوو که نه‌مه په‌سه‌ند ناکری. پیده‌چی حکومه‌تی تورکی نه‌وه‌ی له ناو‌خۆیدا تاوتوی کردبی که نه‌گر داواکه‌یان بخه‌نه پوو نه‌وا هیچ زیانیک به‌مه به‌سته‌که‌یان ناگه‌یه‌نی^۳ نه‌گر دواتریش ویستیان سیاسه‌تیکی دوژمنکارانه دژی موسل^۴ جیبه‌جی بکه‌ن نه‌وا بۆ پای گشتی تورکی سوود به‌خشه پاستی داواکه‌یان بلاویکه‌نه‌وه. که داواکاریه‌که کرا، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که له (ده‌یلی مه‌یل - Daily Mail) دا چاپکرا بوو، هه‌واله‌که له برووسکه‌کانی لهنده‌نه‌وه گه‌یشه ئیره. پیم وایه بالوئیزخانه‌ی تورکی له‌وی بلاوی کردبووه‌وه.

۶- دواجار تورکان نه‌وه‌یان دیته‌وه بیر که پایزی پابردوو خواسته‌که‌یان له باشووری ئامیدی Amadia و چال^۵ به‌سه‌رکه‌وتویی جیبه‌جی بوو، که‌وره‌ترین به‌شی ده‌ستکه‌وتیان به به‌رچاوی کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کانه‌وه هه‌بوو له‌لایه‌ن حکومه‌تی خاوه‌نشکۆیشه‌وه بۆ دواجار نینزار کران.

۷- نه‌م ئیحتیمالانه شایه‌نی بایه‌خ پیدانن. نه‌گر تورکه‌جدیدییه‌کانیش بیری لی^۶ بکه‌نه‌وه، ته‌نانه‌ت به‌و هیوایه نه‌خشه بکیشن، هیشتا نه‌وه ناگه‌یه‌نی، که

^۱ چاپ نه‌کراوه

به لکه نامه کانس نینگلیز

برپاریانداوه بکه ونه هئرشبردن یان هه پشه له عێراق بکه ن. وا هه ست ده که م ئه مه
ته نها که مه یه ک بی، چونکه ولات له هه ل و مه رجیتکا نییه پاسا و بۆ سیاسه تیکی
سه رکیشی به ینیتته وه.

گومانم هه یه له وهی که هئرش دژی عێراق، وه ک سیاسه تیکی بی هووده،
بیزاری که م بکاته وه، له که ل ناپاکه کاندایه ها و کاریکردنی حکومه ت یه کبگری.

ئار. ئیس لیندسهی

وهزاره تی دهره وه، ٤٢٤ / ٢٦٢، ل: ١٤٩ - ١٥٠، ژ: ١٥١

*** *** *** *** ***

لە مستەر ئىندىسەيەوۋە بۇ مستەر ئۇستىن چامبەرنەين - (۲۲ نىسان گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۳۲۲

قۇستەنئە نىيە، ۲۲ نىسانى ۱۹۲۵

گەرەم،

خۇشخالم لە تەواكارىي پاپۇرتى ژمارە ۳۰۴ ى ۱۵ ى ئەم مانگەمدا پىتان
پابگەيەنم كە شىخ سەئىدى سەركردەى ياخى بوونى كوردستان و چەندشېخىكى تر
و بىس كە سىك لە شوپىنكە وتووانى گىراون و، بۇ وارتق نۆردراون. دەلەين ناوبراو لە
دادگەى سەربازى خنسى زىدى باوباپىرى و دادگەى ئىستىقلالى دياربەكر، دادگەى
دەكرى و، لە سىدارە دانىشى بەوھۆيەو جىي گومان نىيە. حكومت
دەستگىركانى ئەو بەنىشانەى كۆتايى وادەى ياخى بوون دەزانى و، پاشىگەيەندرا
كە ئىتر هېچ پاپۇرتىكى پەسمى لە بارەى كردەوھى عەسكەرىيەو دەرنەچى. تاكە
هەوالى تاييەت بەم مەسەلەيە كە هەفتەى پابردور لە پۆژنامەكانەوۋە بلاو بووۋەو،
پەپەوازە بوونى چەند باندىكى ياخيەكان بوو لە دەروپەرى سىلواندا حوكمى
لە سىدارە دانى داداگەى سەربازى زۆر جار باسى لىوۋ دەكرى و، دادگەى ئىستىقلالى
ديار بەكرىش نامادەيە دەست بەكارى. لىرەدا پاپۇرتى بووداۋەكانى هەفتەى پائىد
ھارىنكى پاشكۆى سەربازىي ئەم بالۆيز خانەيەتان بۇ بەرزەكەمەوۋە.

۲- ئەنگۆرە تىليگرامز بە ئاشكرا دەلى ھاندانى برىتانىا لە ياخى بوونى
كوردستاندا بەھۆى بەلگە نامە بە دەست ھىندراۋەكان و قسەى چەندشايەتتەكەوۋە
ئىستا سەلماۋە. بەلام ئەم تاوانبار كردنە، ئەگەر تارپادەيەك وردىين بىن، بۇ سالانى
۱۹۱۹ و ۱۹۲۰ ى دەمىك كە ئۆتۆتۆمى كوردستان ئىجگار لە ئارادا بوو، دەگەپتەوۋە.
ھېچ راستىيەكى خىرايى ئەم ھەلگىرسانەى دوايى ئىستا لە بەردەستدا نىيە.

له لایه کی تره وه ه والی ئه وه هیه که ئیستا بریتانیا نه ستوری و نه رمه نیه کانی هانداهه تا له باشووره وه بچه کوردستانه وه.

۳- هه میسه پیشینی ئه وه م ده کرد که سیاسه تیکی سه رکوتکاری پیده چی له سه رتاسه ری تورکیا دا به رده وام بی ۱۶ ی مارس قوسته نته نییه پیی سه یر بوو بلاز کراوه ی (ته نین) ی حوسه ین جاهید تا کاتیکی نادیار پاگیراوه و، سی که سی ده سه ته کی بۆ نه نگوره پایچکراون. کاتیک دادگی نیستیقلال لیکولینه وه ی له گه لدا کردوون و وتویانه ئه وان ته نها لاهه کی بوون و فه رمانیان له حوسه ین جاهید وه رگرتووه. نه مجا ئه م ده ستگیرکراوه و یه کسه ر په وانه ی نه نگوره کراوه که ئیستا به زیندانی چاوه پیی دادگی بی ده کات. نه زانم هاوپیکانی له چاره نویسی دلیا نین. هیشتا هیچ هۆکاریکی قه ناعت پیکه ر بۆ داخستنی (ته نین) له به رده ستدانییه، چونکه چه ند هه فته ی پابردوو چاپه مه نیه کان به وریاییه وه خۆیان له هه ر جۆره بابه تیکی سیاسی، وه ک مانگرتنیککی پۆژنامه نویسی که ده شی کاربه ده ستان بوو و ژینتی، به دوور گرت. له راستیدا ئه وه به هۆی بۆچوونه دژه حکومه یه ناسراوه کانییه وه حوکم ده درئ، به لام گومانی تیدا نییه هه ر که دادگییه که ده ستی پیکرا هه ندی به لگه نامه به رده ست ده که ون که ده توانی له سه ریان تاوانبار بکری.

۴- بیستی نیسان و دوا ی کژیوونه وه ی ئاسایی کژمیه ی پیکخستنی پارتیه که، نه نجومه ن که وته تاووتویی مه سه له ی پژی می ناینده ی ویلایه ته کانی پۆژه لات. به ناشکرا بلین: سیاسه ته که سه رکوتکاری هاوشانی سپینه وه ی نه ریتی به خشین ده یه که به و پژه یه ی وا عیسه ت پاشا له گفتوگزی نه نگوره مدا دیاری کرد. حوکمی عورفی له ۲۴ نیسانه وه حه وت مانگی تر به رده وام ده بی و، دادگیه کانی سه ریه خۆیش شه ش مانگ زیاتر له وه ی بپیار داریوو ده میتنه وه.

حوکه کانی دادگی نه نگوره به بی گه رانه وه بۆ نه نجومه ن، که پیده چی نه مپۆ دوا بخری، جیه جی ده کری.

پېشكە وتنخوזהكانى ئەنجومەن دژايەتى ئەو دوو بېيارەيان كىردو، دوازده بەرامبەر هەژده دەنگيان هەبوو. ئەنجومەن حكومەتى بە شىۋەيەكى گىشتى بۆ چاككردنى ئىدارەى ويلايەتەكانى پۆژەلەت سەرپشك كىرد. هېچ شتېك نىيە ئەو پېشان بدات كە چۆن پېشنيارى بەكارهيتناني ئەو فراوانىيەيان كىردووه. ئەمە لەبەر پۆشنایی وتەكەى جەمیل بەگى وەزىرى ناوخذدا كە پېشبینى يەكخستنى ويلايەتە بچووكەكانى بۆ يەكەى گەورەتر و دەست نیشانكردنى يەك پارىزگارى گىشتى يان زياترى بە دەسەلاتىكى فراوانترەوہ لەوہى والىيەكانى ئەمقۇہەيانە كىردبوو.

ئار. ئىس لىندسەى

وہزارەتى دەردوہ ۴۲۴/۲۶۲، ل: ۱۵۳-۱۵۴، ژ: ۱۵۶.

هاوینچی راپورتی ژماره (۱۴)

له رانیید هارینکوهه بۆ مستهر لیندسهی

قوسته نته نییه، ۲۱ نیسانی ۱۹۲۵

گه وره م،

خۆشحالم لیڤه دا چهند کورته یه کی هه والی رۆژنامه کان سه بارهت به سه ره لدانى ویلايه ته کانى پۆژه لآت، بۆ زانیاریتان، بڅمه به رچاوتان^۱. داواى لیڤوردن نه کهم له بهر نه وهی که نه م ههفته یه له سمیرنا نه بوم نه متوانی زانیاری زیاتر له سهر نه م مه سه له یه کۆبکه مه وه.

۲- دوا پراگه یاندنی په سمى (۱۵) ی مانگ ده رچوو و، ده لى: شیخ سه عید و چهند سه رکرده یه کی تر که له هه ولی هه لآندنا بوون، به ره و پۆژه لآت، له باشووری وارتۆدا ده سستگیر کراون. به لگه نامه ی گرنگ و بریکى رۆژ تالتون له کورتانى بار هه لگره کانى شیخ سه عیداد دۆزراونه ته وه. (گه نچ) ی ناوه ندی یاخی بوون له لایه ن هێژه کانه مه وه گیراوه ته وه. ده سه لآتى کۆمار له سه رتاسه ره ی هه ریمى نا ئارامدا سه قامگیر بووه ته وه. نه و یاخیانه ی که بى سه رکرده ماونه ته وه، خۆیان به ده سه ته وه ده ده ن، له بهر نه وه ی به رگری کۆتایى ها توه و، کرده وه عه سه کرییه کان پراگیراون، ئیتر هیه چ ئیعلانیکی په سمى ده رناچى.

۳- له و پۆژه وه هه واله کان که م بوونه ته وه، هیشتا چهند ده سه ته یه کی که مى په پراگه نده له ناوچه ئیجگار سه خته کاندای به رگری ده که ن، به لآم چاپه مه نیه کان جهخت له سهر نه وه ده که ن که نه مانه به زووترین کات چاره ده کړى. رۆژنامه کان خۆیان چالاکی دادگه کانى ئیستیقلال و عه سه کرى و ناوی دادگه یی کراوان و له سیداره دراوان ته رخا ن ده که ن. کاربه ده ستان وتویژ له سهر چاکسازیی ئیداره ی

ئەو ھەریمانە دەکەن. چەند کۆمسیۆنیکیان بۆ لیکۆلینەو ە ی بارودۆخە کە و پاپۆرت بەرز کردنەو ە لەسەری ناردووە. پتیویستە خێرا بریار لەو پیفۆرمانە بدری و ئەنجومەنیش پازی بوو ە دادگە کانی ئیستیقلال شەش مانگ زیاتر لەو ماو ە ی ە مەبەست بوو. درێژە بە کارە کانیان بدەن.

۴- ناشکرایە ئەو بە لگە نامانە ی کە لە ئۆپەراسیۆنە کە دا بە دەست کە وتوون. ئەو ە دەگە یە نە کە دەسە لاتدارانی بریتانی لە عێراق ئەگەر بە پاستی ھاوکاریی سەرھە لدا نە کە یان نە کردی، پێی پازی بوون. ئەمانە ھێشتا بە تەواوی سەیر نەکراون، بە لām کور تە کانیان کە ئیستا بلۆکراو نە تەو ە جگە لە خودی کور دە کە کە سی تر تاوانبار ناکەن. توو پە ییە کی زۆریش بەرامبەر کاری دەسە لاتدارانی عێراق، بۆ جێگیر کردنی نە ستۆریە کە ن بە درێژایی سنووری تورکیا لە ئارادایە.

۵- دە کری و دابنری کە سەرھە لدا نە پێکخراو ە کە ن لە م کاتە دا دولی یان ھا توو ە. بە لām ئە مە ئەو ە ناگە یە نی کە خواستی سەر کردە کانی کورد بۆ دامە زرا ندنی دە ولە تیکی کوردیی سەر یە خۆ نە ماو ە. یاخود بنە پرکاو ە. ئەو ە ندە ماو ە بیبنری کە ئایا تورک دە توانی ئەو چاکسازیانە بکات کە کۆرد پێیان پازی بی؟

ئاپ. ئی. ھارتنک

و ە زار ە تی دە ر ە و ە: ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۱۵۴-۱۵۵، ۱/۱۵۶

ژ: ۱۵

له مستهر لیندسه یه وه بۆ مستهر ئۆستن چامبر له یین __ (۲۹ نیسان گه یشتوووه)
(ژماره : ۶۶)

قوسته نته نییه ، ۲۸ نیسانی ۱۹۲۵.

که وره م،

بالیۆزی ئیتالیا پیم ده لی له سه رچاوه یه کی برپوا پیکراوی نه نگۆره وه
بیستویه که ناوه نده کانی حکومه ت زۆر له کاروباری هه ریمه کانی پۆژه لات پازین
ژماره یه کی زۆر سه ربازیان له و ناوچانه دا کۆکردۆته وه . (ده لی ۶۰۰۰۰ هه زار چه کدار
ده بن). نه مه جگه له پیکه خستنی ناوخر گۆشاریکی گه وره ده خاته سه ر نه ک ته نها
حکومه تی خاوه نشکو به لکو کۆمه له ییش. که وه ک هیوادار بوون، به م جۆره ناچار
ده کری بریاره که ی به قازانجی تورکیا بدات. من برپوام به و قسانه ی سه ره وه ی
بالیۆزی ئیتالیا نییه ، پشتگیرشم نه کردوون. نه و نه وه ییشی له سه رچاوه یه کی
برپوا پیکراوه وه وه رگرتبوو که سه ره وزیر له کاتی کدا ده یویست نه م فشاره به رده وام
بی، به ته واوی دژی هه رکارتیک بوو بیه ته مایه ی کیشه ی ترسناک له گه ل حکومه تی
خاوه نشکو دا.

وه زاره تی ده ره وه : ۲۶۲/۴۲۴ ، ل: ۱۵۵ ، ژ: ۱۵۸

*** *** *** *** ***

ژ ١٦

له مستەر لىندسه يه وه بۆ مستەر چامبرلەين - (٤ مايس گەيشتووه)

(ژماره: ٣٣١)

قوسته نته نيبه، ٢٨ ئيسانى ١٩٢٥

گه وره م،

بۆ ته و او كردنى برووسكه ي ژماره ٣٢٢ ي ٢٢ ي ئەم مانگه م، ئە مه وى پيتان
پاڭه يه نم كه ٢٣ ي مانگ كۆبوونه وه ي ئەنجومه ن بۆ كۆتايى مانگى تشرىنى يه كه م
دواخرا. بريارى بودجه له كاتى گونجاو دا درا، به لام هيشتا دوا پاده ي ئاشكرا
نه كراوه. چاوپيكره وتنكى وه زيرى دارايى له چاپه مه نيه كانه وه بلاو بووه وه، ئە مه
به شىكى قسه كانيه تى به فه په نسى.

"ناكرى به ته ووى باسى كورت هينانى بودجه بكرى. تيورىه كونه كان وبۆچونه
كلاسيكه كان سه باره ت به بودجه چيتر بيانوى مانه وه يان نه ماوه"

"كه م و كورپى له بودجه ماندا له چ ئاستيكدايه؟"

"هيج ژماره يه ك له باره ي ئەم بابته وه نازانم تا بتده مى"

هه ول ئە ده م دريژه ي ئەم بابته به ده ست بخه م و، بۆ به ريژتاني به رزبكه مه وه
به لام به قسه كاني وه زير و به هۆى بيده نكي پۆژنامه كانه وه، له وانه يه كارىكى هه روا
ئاسان نه بى.

٢- سه باره ت به ياخى بوونى كوردستان شتىكى وا نيبه شايه نى باس بى، ئە وه
نه بى كه بارودۆخه كه خه ريكه پيچكه ي ئاسايى خۆى ده گريته وه. تاقمى ياخى
ده وره بى سيلوان تيكشكاون و، ده يشلين له هه موو لايه كه وه شىخ و كشتياران به

^١ ئەم پرگه يه فه په نسبه.

پەلە خۇيان بە تەسلىم دەكەن و، بەلئىنى ئەمەكدارى دەدەن. ژيان بەرەو ئاسايى بوونەو دەچى و، پۇژنامە يەكەش نووسىيوتى بەشىكى ھىزەكانى دامرکاندەو دەكىشەرتەو، بەلام ئەمەيان دەشى جىي گومان بى، دەسەلئدارانى تورك پىناچى تەنھا ساتىكەش نە واز لە و دەستكەوتانە پىنن كە پىيان وایە بە درىژەپىدانى گوشارەكانيان بۆ سەر سنوورى عىراق لە رىگەى ئەم مۆلدانە عەسكەرىي ئىستائو بەدەستيان دىنن و، نە دەشىانەوئ ئەم ھەلەى ئىستائى سىپىنەوئى پەگەزنامەى كورد لەدەست بەدەن پىناچى پىئوهرىكى برۈاپىكرامان لە بارەى ئەوئى واپەندەفتەكە لەو ھەرىمانەدا پوودەدا، يان پى و شوپىنەكانى سزادانى وەك لەسىدارەدان كە ئەمەيان بە دلىياپىيەو تەواو زۆرەو، ھەلبەت پىويسىتىشى بەھىزى زياتر دەبى، چىنگ بەكەوئ.

۳- ئەم سىياسەتەى سەركوتكردن دەبى پەپرەو بكرى و، بەلگەش بۆ ئەمە لە قەسەكانى دوئىنى عىسمەت پاشادا دەرەكەوئ كە لە كۆنگرەى (ئۇجاغى تورك)ى يانەكانى راگەياندنى پۇشنىرىيى توركىدا وتبووى:

(ئىمە بە ئاشكرا نەتەو پەرسەتىن. . . ناسىوناللىزم تاكە ھۆكارى يەكەتتىمانەو، ھىچ پەگەزىكى تر جگە لە زۆرىنەى تورك، نفوزى نىيە. ئەبى بە ھەر نرخىك بى ھاوئىشتەمانىيەكانمان بەكەين بەتورك و، ئەوانە لەناوبىيەن كە دژايەتتى تورك و توركايەتى دەكەن. ئەمانەوئ ئەوانەى خزمەتى ولات دەكەن، تورك و تورك پەرسەت بن، ئەلئىن گوايە ئىمە گروپە دىنىيەكانمان فەرامۆش

کردوه، به لام ئيمه هرکه سيك له پووماندا رابوهرستى و دين بکاته ناميريك
بۆگه يشتن به نامانجه کانی، له ناوى ده به ين).

ئەم قەسەيە بۆ ئەم کاتە سەروودیکی سەیری سەرکەوتنە.

٤- حوسەين جاھید کە لە لایەن دادگەي سەربەخۆي ئەنگۆره وە دەستگیر
کراو، لە بېرگەي سێي راپۆرتی ژمارە ٢٢٢ی هەفتەي پيشوومدا پيتم پراگەياندن،
دوینى دادگەيی کرا، بە لام کيشەکەي دواخرا. بە پيى ئەوەي کە ئەمەق لە سەري
بلاوکرايە وە، وا ديارە يە کيک لە تاوانەکانی پۆژنامەکەي بوو کە لە سەردیپري
هەوالی کارێکی پۆلیسدا دژي نوسینگەي قوستەنتەنيەي پارتی
پيشکەوتنخواز پووداوەکەي بە "پەلاماریکی سەیر" لە جياتی "پاست
کردنە وەيەکی پتيویست" ناوبردووە مەن پيشتر ئەمەم بیستبوو، بە لام
لە بەر ئەوەي زۆر بێ مانا ديار بوو نە مویست بۆتانی بنووسم. سەرەپای ئەوەي
کە جاھید لە هەر پەخنە و باسیکی نازاردەري سیاسی خۆي بواردبوو، ئەمە بۆ
پاساوی دادگەيی کردنی بە سە.

٥- راپۆرتیکی گرنگم لەم بارەيە وە بیستوووە کە بە وپیئە حوسەين جاھید
لە ئەنجامی داوايەکی سەروۆکی دادگەي ئەنگۆره دا بۆ غازي پاشا فەرمانی
گرتنی دراوہ و، تا پوودانی کارەکەيش عيسمەت پاشا لەمە بێ ئاگا و، پيشی
ناخۆش بوو. ئەمەيش بێ گومان بە شيۆەيەکی گشتی بێ سەرە و بەرەيی
کاری سیستەمی حکومەت و دەسەلاتی فراوانی سەروۆک پيشاندەدات. هەر وەها
دەشی ئەوە بگەيەنێ کە عيسمەت پاشا دەسەلاتی خۆي لە دەست داوہ، بە لام
باشترە جاری حوکم لە سەر ئەمە نەدری.

٦- تۆرپىتىدە چى مانگى ئاينىدە غازى پاشا بىتە قوستەنتەنىيە و، چەند ھەفتە يەك لەكۆشكى بەگلەربەگ ، بەرى ئاسيا، كە دەتوانرى بە ئاسانى پاس بىرى، بىمىنىتە وە. لەمە وەر چەند راپۇرتىك لەسەر ئەم سەردانە لە ئارادا بوون، بەلام ئەمۇ دەمو دوويەكى نوپى شياو و راستيان لە خۇگرتووە. مانگى راپردووكە لە ئەنگۆرە بووم (لە تىفە خانم) پىيى وتم: ئەو پاشا خوازيان ئەم ھاوينە سەردانى قوستەنتەنىيە بىكەن. ئەمەيش لە خۇيدا پشت پاستكرنە وەيەكى ئەم ھەوالانەيە، سەرەتا دەوترا سەرك لىرە وە بۇ فەرەنسە دەچى، بەلام چەند پۇرتىك پىش ئىستا ئەمە بەدۇ خرايە وە.

ئاپ ئىس. لىندسى

وەزارەتى دەرە وە، ٤٢٤ / ٢٦٢، ل: ١٥٦ - ١٥٧، ن: ١٦٠

*** **

ن: ١٧

لە مستەر لىندسەيە وە بۇ مستەر ئۇستىن چامبەلەين - (٨ مايس گەيشتووە)

ژمارە: ٤٣٥

قوستەنتەنىيە، ٢ جۈزەيرانى ١٩٢٥

گەرەم ،

بۇ تەواكردى بروسكەي ژمارە ٢٨٦ ى ٢٠ مانگى مايسم، پىتان پادەگەينم كە دادگەكانى ئىستىقلالى ئەنگۆرە و دياربەكر بى پسانە وە لەچالاكەكانياندا بەردە وامن. كىشەي سەرەككى دووھەفتەي راپردو وى سەيد عەبدولقادري سيناتورى پىشوى كورد بووكە سالانى ١٩١٩-١٩٢١ پەيوەندىيەكى باشى بە بزوتنە وەي ئۆتۆمىي كوردستانە وە ھەبوە. ناوبراو چەند مانكىك بوولە قوستەنتەنىيە دوور نەكە وتبە وە، بەلام لەگەل شەش كەسى تردا خراڭە بەردەم دادگە و، دادگەيش بۇي

دهرکوت که نه م به راستی دهستی له م هه لگیرسانه ی دوا ییدا هه بوه. هه ربویه له گه ل هاوړیکانیدا له سیداره درا. نیستا باس باسی دادگه یی کردنی خودی شیخ سه عید و بیست که سیکه که له گه لیدا گیرابوون. نه مانه چه ند پوژیک پیش نیستا خرا نه به رده م دادگه ی دیاربه کر.

۲- ناکری نه م دادگه بیانه ت به دریزی بۆ بنوسم. هه رچه نده نه وانه ی دادگه ی دیاربه کر تاراده یه کی زور چاپه مهنیه کانیا ن داگیر کردوه، به لام هینده پچر پچرن، پشتیان پی نابه ستری و، خوینه ریش ناتوانی بیریکی یه کگرتو له باره ی پووداوه کانه وه گه لاله بکات. به پتی پوژنامه کان به گشتی چه ند خالیک دهرده که ون.

۱- چاپه مهنیه کان شیخ سه عید به که سیکی توند و تیز و نیمچه نه قام و شایسته ی پی پاباردن له قه لاه ده دن. قسه کانی که نووسراون له هی که سیکی ساده ده چن و، به کاریگه یی هه لیسوړاویکی دینی مامه له ی کردوه، بینویه تی ویسته کانی حکومت هه رده شه له نیسلام ده کن و، بیگومان به ئه رکی خوی زانیوه هه سته ی و بجه نگي.

ب- تاوانباران به ده سته ی پینچ شه ش یان بیست سی که سی ده هینرینه دادگه. وا دیاره زور به توندی یه کتر تاوانبار ده کن. هه ریه که یان ده یه وی ئه وه بخاته پوو که که سیکی تر زوری بۆ هیناوه تا چه ک هه لگری، نه م یه کتر تاوانبارکردنانه هیه له مه سه له که ناگورن و، تنه ا دادگه ده خنه پیکه نین و پیی ئاشکرا بوونی بریاره کانی تاوانباری بۆ خوش ده کن.

ج- شتیکی سه یره وا تنه ا که میک له سه ر ده ست تیوه ردانی بریتانیا له جوولانه وه ی کوردا و تراوه یان هیلراوه بوتری. ئاماره به تامپلی Tampli یان تامپلین Tamplin ناویک کراوه که واهه ست کراوه وه کیلی بریتانیا بووی، به لام ئاشکرا بووه که کاری سیخوړیی بۆ تورک کردوه و نازانم نه م پیاوه کییه. ده لپین شیخ سه عید ویستویه تی پاش گرتنی دیاربه کر له پیگه ی جزیره وه په یوه ندی به

دەسەلاتدارانی بریتانیاو بەکات. ئەمانە ھەموو ئەوانە بوون کە لە بارەى کارەکانى بریتانیاو تا ئیستا لە پۆژنامەکانەو بەلاو کراونەتەو.

۳- ۲۶ى مانگی مایس قسەىەکی پەجەب بەگى وەزىرى بەرگرى نىشتمانى لەسەر ھەلۆەشانەو ەى سووکە پەشبگىرى (نفیر جزئى) و گىترانەو ەى ژمارەىەك ھىزى يەدەگ بە لىواکانیانەو ەى بۆ ناوچەکانى خۆیان بەلاو بوو ەو، بە پىی قسەى ناوبراو ھاوکات دەبۆ شویتى ئەمانە بەوسەریازە نویتیانەى وا لە بارى ئاسایى و ھەرىمەکانى خۆرئاوا دا بانگ کراون و ئیستا بەرەو پۆژمەلات دەھىترىن، پىرکرتەو ەى بۆ ئەو ەى سەریازى ئەم ناوچانە زۆر کەم نەبنەو، بەم جۆرە ئەم بارودۆخە ھىشتا پوون نىیە، لىترە دا برۆوسکەى پائىد ھارىتکى پاشسکۆى عەسکەرى ئەم بەلۆیخانەىە تان لە بارەى ئەم مەسەلەىەو ە پىشکەش دەکەم.

۴- دویتى پاگەیاندىتکى غازى پاشا لەسەر ئەم بابەتە بەلاو کرايەو ە کە بەخۆشخالىیەو ە پىتانى پادەگەىەنم. تکایە سەرخى ئەو دەمو دوو ە پەشە ئامىترە سەیرە بدەن کە پاگەیاندىنەکەى داگیر کردوو. لەبەرگەى يەکەمدا دەلۆ: سەریازە تازەکان بۆ (تەواو کردنى) فیرقە کاتییەکان کە بەھۆى تەسرىح بوونەو ە بۆ ھىز بوون، بەکار دىن. غازى ئەو ەى یادى جەماو ە ھىتایەو ە کە دادگەکانى عەسکەرى و ئىستىقلال ھەر لە کاردا دەبن و، پاش پىرۆزبايىکردنى لە سوپا و سەروکى ستافەکە، ھەمیشە زۆر پىزى فەوزى پاشا دەگرۆ، سۆ جار زیاتر ئەو ەى وتو ەتەو ە کە يەکەم ئەرکى سەرشانى سەریازانى يەدەگى تورک ئەو ەىە کە بە خىرايى و خۆشخالىیەو ە بە پىر بانگىشتى چەک ھەلگرتنەو ە بچن.

۵- ئەم شىو ە زمانە ھەپەشە ئامىترە لە ئاستى ئەم کىشە ناوخۆییە دا قازانجى خۆى ھەى. ھەروەھا ئا پاسەتەى بریتانیا بە پلەى يەکەم و فەپەنسەش، کە حکومەتى تورک دەشۆ حەزىکات لۆى دلتیا نەبن، کراو. تورک تەنانەت بۆ ھىشتنەو ەى يەدەگەکان لەپىزەکانى سوپادا، پارە خەرج دەکەن. دواخستنى بریارى کۆمەلەى نەتەو ەکانى تاییەت بە ستوورى عىراق ئەو فشارەى کە لە سەر

سه رچاوه کانی تورکیایه و به شداریه یشتنه وهی نه و هیزه زوره ی ویلایه ته کانی
پۆزه لاته، سی مانگی تر در یژ کردوه ته وه. پیده چی تورکیا پیی باش بی نه م
گوشاره له سه رخوی لابیات، به لام به پیویستی نازانی هیچ دله پاوکییه ک که ده شی
دراوسیکانی باشووری ههستی پی بکن، بره وینیتته وه.

ئار ئیس لیندسه ی

وه زاره تی دهره وه ، ۲۶۲ / ۴۲۴ ، ل: ۱۶۸ ، ژ: ۱۷۵

*** *** *** *** ***

هاو بیچی پاپورتی ژماره ۱۷

له رانیله هارینگه وه بو مستور لیندسه ی

قوسته نته نییه، ۲ حوزه ییرانی ۱۹۲۵

که وره م،

ده مه وی شه وه به به پرتزتان رابگه یه نم که نه متوانیوه هیچ زانیارییه که بۆ سه لماندنن به راستی که وتنه ته سر یحکردنی سه ریازه یه ده گه کان به ده دست بیتم.

۲- نه و زانیارییه نه ی که له سه رچاوه یه کی باوه پینکراوی شیر وه ده دست که وتون ده لئین: ۲۴ مایس جموجو لئیکی به رچاوی سه ریازی له ناوچه ی سمیرنا به دی کراوه و، ۲۴-۳۰ مانگ دوو شه مه نده قهری سه ریازی که وا مه زه نده ده کړی (۱۰۰۰ هه زار) که سیکیان گراستبیتته وه، پۆژانه به نیتوان داربیسسه و موسلیمیه دا تیپه پریون، به لام به پیتی زانیارییه کی قونسلن حه له بی بریتانیای خاوه نشکو نه و شه مه نده فهرانه به تال بوون و، بۆ به ره و پۆژناوا گراستنه وه ی نه و یه ده گانه ته رخانکرا بوون که له ویلایه ته کانی پۆژه لات پیوستیان پیتان نه مابوو. نه م قسه یه له گه ل پوونکردنه وه ی وه زیری جه نگی تورکیدا که وتی، نه و یه ده گانه ی (وا به ده م داوای لیوای ناوچه کانی خۆیا نه وه هاتبوون و کۆبوو بوونه وه) نیستا بۆ هه ریمه کانی خۆیان ده گیردرینه وه، یه کده گریته وه. له لایه کی تره وه بالئۆزخانه ی فهره نسی هیچ زانیارییه کی له سه ر بارودوخه که وه نه بووه، که چی نیستا پاشکۆ عه سه کهری فهره نسه له هه رکه سیکی تری قوسته نته نییه زیاتر زانیاری له سه ر جموجوله عه سه کهریه کان هه یه. بۆیه نه گه ر حکومه تی تورکی به راستی ویستبیتی یه ده گه کان ته سر یح بکات، نه و نه مه له فهره نسه شاراوه نییه.

۳- زانیاری سه رجه م نه م قوتا بخانه عه سه کهریه نه ی که هه فته ی پابردوو سه رم لیدابوون، ده ریا خست ژماره ی به تالیونه کانی فه وجیکی پیاده له دوو وه کراون به سی، نه و پۆله به سه ریا زگیراوه ی نه مسال و ۱۹۲۳ تا پایز ده میتنه وه، هه ر

فهوجیک به لای که مه وه (۲۱۰۰) و هر فیرقه یه کیش (۶۳۰۰) سه ریا زیان مه یه
فیرقه کانی: ۲، ۵، ۷، ۱۲، ۱۷، ۴۱ و فهوجی ۲۸ له ویلایه ته کانی پۆر هه لات
جیگه یرکراون. به م جۆره، سه رجه میان ده کاته (۲۷۸۰۰) نیتزه دار و (۳۰۰۰) شیروه شین
خۆ نه گهر فیرقه کان مه مو توپه کان (واته ۱۹۲ توپ) یان نریکه ی (۴۶۵۰۰) پیاویان
مه بی ...^۱

۴- نه گهر نه و یه ده گانه که بۆ دامرکاندنه وه ی شوپشی کورد بانگ کرابوون
ته سهریحیش بکرتن، هیشتا نیوه ی له شکر ی تورک له سی گۆشه ی دیار به کر بدلیس-
جزیره ی ئیبن عومه ردا هر له حاله تی شه ردا ده میننه وه. ئا له م کاته ی شیدا
هاوشیوه ی نه یلووی ۱۹۲۳ له خویان پازین.

ئا. ئی. هارینک

وهزاره تی دهره وه، ۴۲۴، ۲۶۲، ل: ۱۶۹، ژ: ۱/۱۷۵

*** **

^۱ ئه م رسته یه به ناته وای چاپکراوه

۲ مه به ست ناوچه ی " جزیرا بۆتان" ه. (س)

۱۸۵

له سیر ئار لیندسه یه وه بۆ مستهر ئۆستن چامبرلین- (۱۵ حوزدیران گه یشتووه)

(ژماره: ۴۶۸)

قوسته نته نییه، ۹ حوزدیرانی ۱۹۲۵

که وره م،

له دووی حوزدیرانه وه که برووسکه ی ژماره ۶۳۵ م ناردوه سه رنج پاکیشترین
بووداو فه رمانی په سمیی داخستنی ئۆفیس ی سه ره کی و لقه کانی پارتی
پیشکه وتنخواز بوو، ئەم بریاره ۳ ی حوزدیران دراو، پۆزی دواتر بلاوگرایه وه،
دانگه کانی ئیستیقلال بۆیان ده رکوت ژماره یه ک پیشکه وتنخواز، به سوود وەرگرتن
له برگه ی (پزیزگرتنی بیروپای دینی و ناب و نه ریت) ی په پره و و پرۆگرامی پارتييه که
کاری کۆنه په رستانه یان نه جامداوه، ئەمانه له لایه ن پیاوه کانی سولتان
واحیده دهین (Vahideddin) ی پیشووه وه بزوتنراون و، ئیستایش حکومت ده بی
دهست له میانپه ویی خۆی هه لگرئ و، دوا یی به ریکخستنه کانی ئەو پارتييه بیئئ،
حکومت هاوولاتیانی کۆمار له به کارهینانی دین (پێگه ی په یوه ندیی پۆج و
په روه ردگار) وه ک ئامپرتکی سیاس ی بۆ به دی هینانی ئامانجی تایبه تی ووریا
ده کاته وه، ئەم پیتاسه عیلمانی و نوێیه ی دین جیی سه رنجه و، دژی قسه کانی
دانگه ی دیاربه کری شیخ سه عیده که له چاپه مه نه کانه وه بلاو بووه وه، شیخ، بۆ
پاساوی پاپه رینه که ی، وتویه: به ره له هه مو شتی به پتی ئەو نامیله که یه ی که
خویندوویه تیه وه ناسیونا لیسته کان وه ک ئاژده ل سه ییری خه لیفه یان کردوه،

^۱ مه به ست سولتان محمه دی شه شه م (۱۸۶۱-۱۹۲۶) ی دوا مه مین سولتانی ده ولته تی عوسمانیه له
(۱۹۱۸-۱۹۲۲) که خه لافه ت له سه رده می ئەو ئا هه لوه شینرایه وه. (المنجد فی الاعلام، حکومتی ۱۹۲۸). (س)

خواجیه که له نژمید بی نه ده بانه له باره ی پیغه مبهروه دوواوه و سهره نجام به باجی (۱۰۰ سهد) لیره ی تورکی سزادراوه، نه نگزده حوکه که ی هه لوه شان دووه ته وه هه روه ها شتخول نیسلام له قوسته تنه نیبه راپیچ کراوه ته قوتا بخانه یه کی کچان که پیانوی تیدا لیدراوه و، سه ماکراوه.

۲- دادگه کانی نه نگزده و دیار به کر له کاره کانیان به رده وامن، به لام دادگه بی ی شیخ سه عید ته نها که می که چووه ته پیش و، کی شه کانی تر ناوکیش ده کرین. پوژنامه کان ده لیتن ده سه لاتداران سرگرمی دوزینه وه ی پیکخشنتیکی فرلوان و نهینین که کاریان بۆ واحیده دین کردووه و دادگه بی کردنیشیان هندی پاستی ده خاته روو.

۳- پوژنامه کان هندی ورده کاری باشیان له سه ره هۆکانی قواونبار کردنی سه ید عه بدولقادر و هاوپیکانی بلاو کردووه ته وه. پارچه یه کی (ئاکشام Aksham) که نه م ئاشکرا بوونانه ی تیدایه و، وینه ی له سیداره دانیکی به وردی جیبه جیکراوی له پیشه وه یه، هاوپیچ نه که م، (له برووسکه ی ژماره ۴۳۵ ی ۲ ی نه م مانگه و پپرگی یه که مدا ئاماژم به م بابه ته کردووه، وه کیلیکی (کور سه عدی Keur Sadi) ناوی سه ید عه بدولقادر په یوه ندیی به (تامپلینگ - Tampling) وه هه بووه. تامپلینگ به ناوی وه کیلی بریتانیا وه کاری کردووه، به لام له پاستیدا نیشی بۆ پولیسی تورک کردووه) ناوبراو کور سه عدی له خشته بردووه و، چه ند پیشنیاریکی نوو سراوی شتیه ریکه و تنی ئاست به رزی لی وه رگرتووه.

۴- ده زانم تامپلینگ سه ره تا لیره پولیسی هاوپه یمانان بسووه، به لام وازی هیناوه و وه که نه ندامیک بووه ته هه والدهر (مخابر ی (Hulse) ناویک. ده سه لاتدارتی بریتانیا به چاوکی زۆر جیاوازه وه سه یری نه مانه ی کردووه، چونکه زانیویه تی ده یانه وی کار بۆ بیگانه بکه ن، به لام هه ندی جار (سیر ئه ی. بلوک Sir A. Block) له

بەلگەنامەكانس نینگلىز

سەرچەكى ساختەى بانك كارى پىي كىردون. ئەمانە بە دۇنيايىيەو پەيوەندىيان بە
پۇلىسى توركەزە ھەبوھ. پىتتاچى تامپلىنگ لىرە مابىي، بەلام (Hulse) ھىشتا
لىرەيەو، كار بۇ بۆلشەفكە پووسەكان دەكات و، مووچەكەيشى لەوان وەردەگرى.

ئاپ. ئىس لىندسەى

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۶۲/۴۲۴. ل: ۱۷۳، ژ: ۱۸۰

ژ: ۱۹

ئەمستەر ھۆردوۋە بۇمستەر ئۇستىن چامبەردەين — (۷ تەمبۇزگە يىشتوۋە)
(ژمارە ۵۱۱- نەينى)

تېراپىيا، ۳۰ ھوزەيرانى ۱۹۲۵

گەرەم ،

خۇشخالم ئامازە بە برووسكەى ژمارە ۸۷ى ۱۷ى ئەم مانگەم سەبارەت بە
جموچۇلى عەسكەرىي تۈرك، پاپۇرتى پاشكۇزى عەسكەرىتان بۇ بەرزەكەمەۋە كە
تېيدا ھاتوۋە: بە پېى ئەۋ زانىيارىانەى كە تۈانراۋە دەست بخىزىن، زياتر لە (۵۰۰۰۰
بەنجا ھەزار) سەرياز لە ويلايەتەكانى پۇژھەلاتدان.

۲- پائىد ھارنىك دەلى: باۋەپى وايە ئەگەر بېريارى موسل بە قازانجى عىراق
بدى، ئەۋا تۈركەكان بۇ ھەلگىرپانەۋەى كارىگەرى بېريارەكە، بېر لە دروستكردى
چەند دەستەيەكى بەھىزى (چەتە) دەكەنەۋە و، پېشەدەچى لە سەريازانى نزىكى
سنووركە بۇ ئەۋمەبەستە تەسرىح دەكرىن پېكېھىنرىن. بېگومان ويژدانى سياسى
تۈرك ھىندە لاۋازە دەيەۋى لە پىگەى ئەۋباندانەۋە، بە شىۋەيەكى ناپەسمى،
عىراق داگىر بكات، ئەمە لە تېببىنى ھاۋپېچراۋى پاپۇرتى ژمارە ۴۶۹ى ۱۰ى
ھوزەيرانى سىر ئاپ. لىندسەيدا ژۆر بە پەھايى پىشت پاست كراۋەتەۋە.

۳- سەرەپاي ئەمانەيش ھىشتا ژۆر زوۋە بلىين خواستىكى ھەپەشە يان جەنگ
دژى عىراق لە ئارادايە. پەۋتى دادگەى ئىستىقلالى دياربەكر و ھوكمى دېندانەى تۈرك
لە بەرامبەر شىخانى كوردى تاۋانبار بە بەشدارى لەم پاپەرىنەى دوايىدا بىيانوويان بۇ
مانەۋەى ھىزەكان لەۋبەشەى ولاتدا دروست كىردوۋە، دواتر پاپۇرتىكى جياتان لە
سەر ھوكمدانى شىخانى كورد لەلايەن تۈركەۋە بۇ بەرزەكەمەۋە ئەگەر چەند

هەفتەى ئايندە ھىچ لە كوردستان پووى ئەداو سەربازانى سەرسنوورى عىراق كەم
نەكرانەو، دەبى داواى بەلگىنى بەھىزتر، نەك دۆستانە، بگەين. بەلام ئىستا پىم واىە
تاكەمتر لە سەرى برۆين باشتى بى.

٤- پىتويستە ئەوھىش بلىم كە ماوھى دووھەفتەى پابردوو چاپەمەنىەكان دووجار
ناردنەوھى بەرەو پۆژھەلاتى سەربازانىان بۆ تەسرىح كردن پاگە ياندووە. پى بە ھىچ
نیشانەىەكى گواستەوھى سەرباز نەدراو، بۆيە لەم حالەتەدا ھىچ گومانى تىدا نىيە
كە ئەم نوسىنانە دلسۆزانە و بۆ بەرژەوھەندى ئىمە چاپ نەكراون.
٥- كۆپىيەكى ئەم راپۆرتە بۆ بەغدا و بەيرووت دەنئىرم.

ئار. ئىچ. ھۆر

وہزارەتى دەرەوہ، ٢٦٣/٤٢٤. ل: ١، ژ: ٢

هاوینچی (۱) ی ژماره ۱۹
له رانیید هارینکده وه بۆهسته ره هۆر

(ژماره ۱۶)

تیراپیا، ۲۵ حوزدیرانی ۱۹۲۵

گه وره م ،

خۆشحال ژماره ی هیزه کانی تورکتان له ۲۰ ی ئەم مانگه و ئەو جیانه دا که به ویلایه ته کانی رۆژه لات ناسراون، پى پابگه یئم. زانیاریه کانی پیش یاخی بوونی کوردستان له وه زاره تی جهنگی فه یله قه کانی سوپای تورک له و ناوچانه داو هی ئەو یه که جۆراوجۆرانه یشه وه که له سه ره لدا نه که وه بۆیان نیژدراون، له چهند سه رچاوه یه کی بره واپیکراوه وه وه رگی راون. ئەمه فه یله قی پینجیش ده گریته وه که رۆژنامه کان ده لێن گوايه نیژدراوه ته وه بۆ شوینی پیشووی. به لام تا نیستا به و به شه ی هیلی ئاسنی به غدا دا که ده که ویتنه ناوچه ی مانه دیت (ئینتیداب) ی فه ره نسه وه نه په ریوه ته وه.

کۆی گشتی بریتی یه له ۱۷۵۰ شیر و ۴۹۰۰۰ تفه نگ و ۱۰۸ تۆپ. له راپۆرت ه کانی ژماره (۵، ۱۴، ۷) مدا بۆ بالویزی بریتانیای خاوه نشکۆ له قوسته نته نییه، باسی به کاره یئانه کانی ئەم ژماره گه وره یه ی سه ربازانم کردووه، ئەو نه حجامه م ده ستگیر بووه که تورکان پییان وانیه کیشه که شایسته ی ئەوه بی ئەمان هێرش بکه نه سه ر عێراق.

هیشته وه ی ئەو سه ربازانه یش دوا ی یاخی بوون، له سه ریکه وه بۆ ئەوه بووه که ده ستیان به چاکسازی کرد هیزکی زۆریان له ولاتدا جیگیر کردبی، په یوه ندیه کان به گشتی باشکراون و، ولات مه دده نی کراوه، هه روه ها له وانه یه ده سه لاتدارانی تورک ئەوه یان له خه یالدا بی که کاتی بریاری نه نجومه نی کۆمه له ی نه ته وه کان ئەو هیزه زۆره یان له نزیک سنووری موسڵ هه بی.

کاتیک پاپۆرتەکانی (۵، ۷)م لە سەر ئەم مەسەلەیه نووسی، چاپەمەنیەکانی تورکیا که که م و زۆر شتەکانیان لە حکومەتەو وەرەگرن، باوەڕی ته‌واوی خۆیان لە چەند بابەتیکدا سەبارەت بە بریاری کێشەئێ سەنوری موسڵ بە قازانجی تورکیا پیشان دا، بەلام دوینێی لە سەرچاوەیەکی تەواو بریاریکراوی ئێرەو زانیم، ئەو بەرپرسانەئێ که ئاراستەئێ سیاسەتی تورکیایان بە دەستە، ئەکەر لە ئاکامی کێشەکه دلتیا نین، بەلکو بە کردەو و باوەڕیان بەو هێناو که بریارەکه بە قازانجی عێراق دەبێ.

ئەگەر ئەم زانیارییە راست بێ، ئەوا ئەمە چارەسەرێکی باشە بۆ گرتەکه فەرماندەییی بالایی تورک پیتی وایە هێزە گەورە تورکیەکی نزیک (چاناک Chanak) بوو که زۆری بۆ دانۆستانەکانی (مودانیە) هێنابوو. که مالدین سامی پاشا وتی ئیمە لە دەرەوێ چاناک ترسیتراین. سالی ۱۹۲۱ فەرەنسییەکان بە تاکتیکی تورک بە دروست کردنی باندیکی زۆری چەتە و، دابینکردنی پەشاش و پرنەو و تەقەمەنی بۆیان و، بێ دەنگکردنی ئەفسەرانی نیزامی لە ئاستیانداو، پشتگرتنیان لەلایەن هێزێکی توانای تورکەو ناچارکراوە (مەرەش Marash و عینتاب Anitab) بکشێنەو. وادەردەکەوئ ئیحتیمالیکی گەمی ئەو هەبێ که فەرماندەییی بالایی تورک، بەم دووکارە، بیهوئ بیر لە دوو بارەکردنەوێ هەمان ماتۆری، بە پای خوئ، سەرکەوتووی سالانی ۱۹۲۱ و ۱۹۲۲ بکاتەو.

پێم وایە ئەگەر هیچ هەوالێکی ناردنەوێ فەیلەق و فیرقەئێ پێنج نەبێ، ئەوا زۆر پێتێدەچی تورک شالۆیکی چەتەییی هاوشتیوێ ئەوێ که بریدیە سەر سێلسیا، بکاتە سەر عێراق.

ئاپ. ئی. هارێنک

وەزارەتی دەرەو، ۲۶۳/۴۲۴، ل: ۲، ۱/۲۵

ھاۋىيىچى (۲) ى ژمارە (۱۹)

ژمارە سەربازانى تۈرك ئە ۋىلايەتەكانى پۇژھەلاتدا

۲۰ جۈزەيرانى ۱۹۲۵

مىژەكانى ۋىلايەتەكانى پۇژھەلات - ۱۵ ى شوباتى ۱۹۲۵ :-

نۆپ	تەنگ	شېر	فەيلەقى (۷)
۸	---	۵۰۰	تېپى (۸) ى سۈرە
---	۵۰۰	---	فەۋجى (۲۸) ى پىادە
۸	---	۵۰۰	تېپى (۱) ى سۈرە
۸	---	۵۰۰	تېپى (۱۴) ى سۈرە
۲۴	۳۰۰۰	۵۰	تېپى (۲) ى پىادە
۲۴	۳۰۰۰	۵۰	تېپى (۱۲) ى پىادە
۷۲	۶۵۰۰	۱۶۰۰	سەرچەم

ئە ھىزانى كە بە شەمەندەقەر بۇ ئە ھەرىمە تىرداۋون:

نۆپ	تەنگ	شېر	۱ - فەيلەقى پىنج
۲۴	۶۷۵۰	۵۰	تېپى (۷) ى پىادە
۲۴	۶۷۵۰	۵۰	تېپى (۴۱) ى پىادە
---	۱۵۰۰	---	سەربازانى فەيلەق
۴۸	۱۵۰۰۰	۱۰۰	سەرچەم

ب-بەھىز كىرگەن دەۋى قەيلىقى (۷)

نۆپ	تەڭگ	شىر	
---	۹۲۵۰	--	كۆكردەن دەۋى قەۋجەكانى پىادە بۇ بەرگىرى
---	---	۵۰۰	بۇ فېرقەي (۱) سۈارە كەسەرەتاي ياخيون
--	۹۲۵۰	۵۰۰	تەفروتونا بوو بوو ھەموۋى
۴۸	۲۴۲۵۰	۶۰۰	سەرچەمى + ب

ئەگەر دەستەيەكى تۆپخانە ۱۰۰ كە سەبى. كۆزى گىشتى ئەۋ ھىزانەي كە بە سەر ھىللى ئاسنى بەغدادا ھىنراون، بە زىياد كىردى ۱۲۰۰ بۇ دەستەي تۆپخانە، دەكاتە ۲۵۴۵۰، ئەمەش نىزىكى ئەۋ ژمارەيەيە كە ئەفسەرى پەيۋەندىەكان لە بەيرووت داۋىەتى.

گومانى تىدا نىيە كە فېرقەي (۵) لە ھەرىمى تۆقاتەۋە بەشدارىي تۆپەراسىقۇنەكانى كىردۈۋە، كەۋاتە ھىزەكان كاتى شەپ بەم جۆرە بوون: -

نۆپ	تەڭگ	شىر	
۴۸	۱۸۵۰۰	۱۰۰	قەيلىقى (۵)
۱۲	۶۲۵۰	۵۰	فېرقەي (۵)
۴۸	۱۵۷۵۰	۱۶۰۰	قەيلىقى (۷)
---	۳۰۰۰	---	سەربازى قەيلىقەكان
---	۳۰۰۰	---	سى بەتالىۋنى بەرەى شەر
---	۷۰۰۰	---	جەندىرە
۱۰۸	۴۹۰۰	۱۲۵۰	سەرچەم

کۆی گشتی به زیاد کردنی ۲۷۰۰ ی توپخانه ده بیته (۴۹۴۵۰)¹.

نهم ژماره یه، به شیوه یه کی به رچاوه، که متره له وهی جهنه پال (سه رایل - Sarrail) (برووسکه ی ژماره ۲۸۷ ی ۴ حوزه ی رانی کۆمیساری بالاله به غدا، بۆ سکریتیوی ولات بۆ کۆلۆینییه کان و ههروه ها به ژماره ۱۹۵ بۆ قوسسته نته نییه) واههست ده که م ده زگای هه والگری (مخابرات) ی فه په نسسی ژماره ی یه که پیاده کانی فه یله قی (۷) ی زۆر زیاتر داناوه.

وه زاره تی دهره وه، ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۲-۳، ژ ۲/۲

*** *** *** *** ***

¹ هه له له ژماره کانی نهم خشته یه دا هه یه.

ژ: ۲۰

له مستدره هوردوه بؤ مستدر چامبرله یین- (۷۷ ته موز گه یشتووه)

(ژماره/ ۵۲۲)

تیراپیا، ۱۷ ته موزی ۱۹۲۵

گهره، بؤ ته واکوردنی پاپورتی ژماره ۴۶۸ ی ۱۷ مانگی پابردوی سیرناپ
لیندسه ی نه مه وی نه وه تان پی پابگه یه نم که ۲۲ ی مانگی پینشو دادگه یی شیخ
سه عید و نه وانه ی وا له یاخی بوونی کوردا ده ستیان هه بوو، پاش نه وه ی مانگیکی
خایاند، کۆتایی مات. درژده ی هیچ بایه خیکی گشتی نه و به لگانه ی که له ماوه ی نه و
دادگه ییانه دا خراونه ته پوو، بلالونه کراوه ته وه، شیخ سه عید و چل که سی تر به
مردن و ژماره یه کی که متریشیان به زیندان و کاری قورس سزادران. پائید قاسمی
خیله کی که له ماوه ی دادگه یی که یدا به لگه ی به ده ولت دابو له گه ل ۱۵-۲۰ که سی
تردا نازاد کران. له گه ل نه مانه ییشدا دادگه فهرمانی دا خانقاو خه لوه تکه ی
ویلایه ته کانی پۆژه لات. به بیانووی نه وه که گوايه شیخه کان بؤ سه پاندنی
ده سه لاتیکی نه فسانه یی بی مانا به سه ر خه لکی نه فامدا به کاریان هیتاوه دابخرین.

۲- نازانسی نه نادول پابگه یاند که سه روکی دادگه پاش ده رکردنی حوکه که به م
چۆره له گه ل تاوانباراندا دوواوه:

"ئیه هه ندیکتان بؤ به رژه وه ندیی تاییه تی خۆتان کۆبوونه وه، نه وانی تریشتان
دوای پوپاگه نده ی بیگانه و ناره زووی سیاسی که وتن و هه موتان بؤ هه مان نامانچ
که بریتی بوو له دامه زاراندنی کوردستانیکی سه ربه خۆ کارتان ده کرد، ئیه به
پیکه خستنی سه ره لدانیکی گشتی که چه ند سالیکی بوو بیرتان لی ده کرده وه، نه م
هه ریمه تان توروشی شه پکرد، یاخی بوونه کۆنه په رستانه که یشتان به هۆی کاری
به هیزی حکومه تی کۆمار و زه بری که مه ر شکینی سوپای کۆمارییه وه به زوویی
دامرکینرایه وه. ئیه ویش هه موتان گیران و هینرانه ئیره، تا له سایه ی یاسا و داد

په روهريدا حسابتان له گه لدا بکړئ، ده بې هم مووان نه وه بزائن که حکومتی نه م
کوماره ساوايه هيچ جوړه ناژاوه و کارتيکی خراب ده رنابات و، به هيچ شيوه يه کيش
پي به م تاوانانه نادرئ. خه لگی بې بهخت و دهرفته تي نه و هر يمانه ي که چه ندين
ساله له ژير ستمی شيخ و ناغاو به گه کانداهاپدراون و سهرو ماليان کراوه ته
قورياني نه و که سانه و، دواجا ريش له دهسه لاتی شه په ننگيزی ئيوه پژگار کراون، به
دریژایي ريگه ي خوشگوزهرانی و بهره وپيشچوونی کوماره که مان له ناشستی و
به ختياريدا پيشده که ون. هاوکات ئيوه يش له به راه بهر نه و خوینه ي که پشتوتانه و
نه و خانوانه ي که ويرانتان کردون، نه بې پته ي سيده ري دادپه روهري بکه نه ملتان،
به لئ نه م ه حوکمی ياساکانی کوماره."

۳- حاکمی گشتی دادگهی ناگادار کرده وه: پازي نيه جيبه جيبکردنی حوکمه که
سی پوژ دوا بخري، بويه پيش به ره به يانی ۲۹ حوزه يران نه و سزادراوانه به مردن، له
شويتنيکی ناوه لای نزيك دهر وازه ي کونی حه له ب له ديار به کر له سيده دران.

۴- پوژنامه ناوخوييه کانی تورکيا له هه والی سزا تونده کانی له سيده دراندا که
په يامنيره تاييه تيه کانيان ده ياننارد، به شيوه زمانی توندی خوشحالی پيشانده دا
که چون نه و پوژنامه نووس و پيشه کارانه و خه لکانی تريش له کي به رکيدا بوون
به شداری تاييه تيان له له سيده دراندا هه بې و، به دريژيش تيبينی و هه لس و
که وتی تاوانبارانيان بلاو کرده وه. چاپه مه ني کهان سه باره ت به له سيده دران دانی نه و
سه رکردانه ي ناژاوه که ي کورد، گه يانديانه نه و په پي و هيچيان نه هيشته وه. نه مه يش
له برووسکه ي ژماره ۴۳۵ ي ۴۲ حوزه يرانی بالويزی خاوه نشکودا ناماژه ي
پيکراوه.

نار. نيچ. هور

وه زاره تي دهره وه، ۴۲۴، ۲۶۳، ل: ۳-۴، ۳/۵

*** **

ژ: ۲۱

لە مستەر ھۆردوھ بۆ مستەر ئۇستىن چامبەرلەين — (۱۰ ئاب گە يىشتووه)

(ژمارە ۶۰۲)

تيراپيا ، ۹ ئابى ۱۹۲۵

گەرەم ،

خۆشحالم پىتان پابگەيەن: ۲۳ى مانگى پابردو كۆبوونەوہيەكى نا ئاسايى لە تەلارى ئەنجومەنى مەزنى نىشتمانى لە ئەنگۆرە كراو، سەرچەم نوینەرەكانى سەر بە پارتى گەلى بە نامەى بەپەلە بۆ داواكران و ، سەركۆمار و سەرەزىر و ئەو ۋەزىرانەى كە لە ئەنگۆرە بوون بە شدارىيان تیدا كرد و ، تا نيوەپۆى خاياند. عەلى سائىب بەگى نوینەرى (كۆزانKozan) و ئەندامى دادگەى ئىستىقلال بۆ ويلايەتەكانى پۆژمەلات و ، فەيزى بەگى نوینەرى ديارسەكرو ۋەزىرى گەرتى گشتى كابىنەگەى فەتحى بەگى پيش ئەم كابىنەيە، ئامادەى كۆبوونەوہكە بوون. لەبەرەئەوہى ئەنجومەنى مەزنى نىشتمانى ئىستا لە ۋەرزى پشووويەكى دريژدايەو، لەم حالەتەيشدا كەس لە ئەنگۆرە نامىننەتەوہ، ھەرچەندە ئەتوانن ئەمە نەكەن، ژمارەى ئامادەبووانى كۆبوونەوہكە تا پادەيەك كەم بوو

۲- مەبەستى كۆبوونەوہكە، بە پىسى ئەو پاپۆرتانەى وا گەيشتوونەتە قوستەنتەنييە. ، وتوويز بوو لە سەر، بە شىۋەيەكى گشتى، ئەو پىيازەى كە دادگە دەيەوى بۆ چارەسەركردنى دەرەبەگايەتى بىگريئە بەر و ، بە تاييەتەيش ئەو مەسەلەيەى كە لە ئەنجامى بەلگەيەكى بەرچاوى دانىشتنى پۆژى ۲۲ حوزەيرانى دادگەى سەريەخۆى دياربەكردا ھاتبووھ ئاراوہ.

۳- ئەمە كورتيەكە سەبارەت بەو مەسەلەيە كە (ئوغلۇو حوسەين) ى تاوانبار بە بە شدارى لە ياخى بوونى كوردا، وروژاندوويەتى. كاتيك ناويراو ھيتراوہتە بەردەم دادگەى ئىستىقلال و ، عەلى سائىب بەگ پرسىياري لى كردووه، ئاشكرائى كردووهكە

فەيزى بەگ گفتوگۆى لە گەل گوندنشينيكي هەريژمى دياربە کردا هەبوە. هەروەها لە وەلامى پرسىاريگدا لە سەر پۆژمى نوێى کۆمار، وتووێه: دین لە دەوڵەت جیاکراوەتەو، غازى پاشا نوێژ ناکات و ، دەخواتەو. پرسىارەکانى تری عەلى سايب بەگ بۆ ئەو بۆن کە تێوەگلانى فەيزى بەگى لە ياخى بوونەکەو بۆ پشت پاسەبىتەو. (٢٤) حوزەيران فەيزى بەگ پەتکردنەوێ ئەم پڕۆپاگەندانهى بلاوکردەو، نيتەرمەسەلەکە ماوێ مانگێک دامرکاپەو. پيتم وايە لە و مانگەدا حکومەت لە گفتوگۆى ئەو دا بوو بۆ ئەو ناوبراو دادگەيى بکرى يان نا؟ بە ئاشکرا بپاردر: لە بەرئەوێ دانیشتووى دياربەکرە باشترین پێگە ئەوێهە کە هەلىکى شياوى بۆ پرەخسپترى تا دان بە ئەمەکدارى خۆیدا بنى و، پيشانى بدات نوێنەرى دياربەکرە پشتيوانى ئەو بىر و پايانەى ئەکەردوو کە بوونەتە مايەى ياخى بوونى کورد، لە بەرئەو، بانگهێشت کرا تا لە کۆبوونەو کەدا قسە بکات. ئەويش لە وتەيەکی دريژدا جارێکى تر تۆمەتەکەى پەتکردەو و پۆژمى خۆى بۆ سەرکۆمار و عىسمەت پاشا دەربرى.

۴- نه مجا كه وتنه باسی بارو یوخی ویلایه ته كانی پوژمه لات و ، پاگه یاندر اكه به كۆی دهنگ برپاری پشه كیش كردنی (پاشماوه ی دهره به گایه تی) یان له و به شه ی ولاتندا داوه.

۵- (وهقت) ی ۲۹ و (ناکشام) ی ۲۰ ته مووز سه رگوتاره کانیان بۆ نه م بابته نه رخانکرد بوو، نه وهی پیتشوو رایگه یاند نه گهر حکومت بیسه لمیتی جگه له یاساو دادپهروهی هیچ دهسه لاتیکی تر له ولادتدا نییه، نه وا ده ره به گایه تی له پووی چاکسازیدا هه ره س دیتی. نه وهی دوايش ده ری خست: به گ و ناغا و شیخه کان نه ک هه ر زیاده ن، به لکو سه رچاوه ی تیکدانی سیسته می کۆمه لایه تین، پزگار بوون له ده ست نه مانه کاریکی ناسانه و ، شۆڕشی تورکی پاشماوه ی گرنگری وه ک خه لافه تی سربوه ته وه. رۆژنامه که ده ستخۆشیی پریاره که یشی له حکومت کرد.

۶- لەم بارەيەو دەلێم: هەفتەى يەكەمى مانگى تەموز، جەمیل بەگى وەزىرى ناوخۆ لەگەڵ پەفلىق بەگى وەزىرى تەندروستى گشتیدا بە گەشتێك ئەنگۆرەى بەرەو ناوچەكانى رۆژھەلات بەجى ھێشت. ۱۷ تەموز كۆنفرانسیكى لەگەڵ والىيەكانى ھەرىمەكەو، زەكى بەگى فەرماندەى جەندرمە و مدحت بەگى توێژەرى كۆمەلایەتى كە لە شیاوترىن شىوازى دابەشکردنى ھەرىمەكەى دەكۆلىيەو بۆ مەبەستى ئىدارى، سازدا. ۲ى ئەم مانگە جەمیل بەگ گەپایەو ئەنگۆرە و بە دلتىايەو ھەركە ئىجرائاتەكانى ویلايەتەكانى رۆژھەلات، وەك عىسمەت پاشا لە قسەى ۷ نىسانى ئەنجومەنى مەزنى نىشتمانیدا پىشبینى كردبوو، برىارىان لە سەردرا، ئەوا پابۆچونەكانى، بە دلتىايەو، جى خۆيان دەگرن (برووسكى ژمارە ۲۸۹ى نىسانى سىر ئار. لىندسەى).

ئار. ئىچ. ھۆر

وەزارەتى دەرەو، ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۱۶، ژ: ۱۶

*** *** *** *** ***

ژ: ۲۲

لە مستەر ھۆردوۋ بۇ مستەر چامبىرلەين (۲۴ى ئاب گەشتوۋە)

ژمارە: ۶۲۸

تىراپىيا/۱۷ى ئاب ۱۹۲۵

گەۋرەم،

خۆشحالم، ئاماژە بەرپاۋرتى ژمارە (۶۲۳) ى (۱۱) ى ئەم مانگەم بىدەم،
پېتان پابگەيەنم كە دادگاي ئىستىقلال ئەنگۆرە (۷) كەسى، بەتاۋانى پېرەۋىي
"تەرىقەتى سەلاحىيە" و ئارپاستەكردنى دژى كۆمار، دادگايى كىردوۋە. بېرىرى
دادگاكە خويندرايەۋە، لەدوايىدا باسى بەرھەئىستىيەكانى "تەرىقەتى
سەلاحىيە" ى كىردو، جەختى لەسەرئەۋرپاستىيە كىردەۋە كەتەنھا تاۋان و
ناپاكىيى دواي پاكەياندنى لىتوردنى پاش رىكەۋىتى لۆزان، رەچاۋ كراۋن.
نامەكەى مستەفا كەمال پاشايش كەبۇ دادگا نىردرابوۋ و تىيىدا ھاتبوۋ: خۆى
دەستى لەدواي دادگاي لوتفى فىكرى بەگ ھەلگرتوۋە، خويندرايەۋە،
سەرچەم چاپەمەنيەكان بەگەرمى پىشۋازىيان لەم بېرىارە كىرد. سەرەپاي
لوتفى فىكرى بەگ، (۳۵) كەس لە تاۋانباركراۋەكان ئازادكران. دادگايى
موزەففەر ئەمىن بەگ (كە لە بەغداۋ موسل دژى توركىا دىژە بەكارەكانى
دەدات)، ئارپاستەى دادگاي ئىستىقلال ھەرىمەكانى رۆژھەلات كرا. موسەفا
بەگى نوپنەرى پىشۋوى يەمەن، رەگەزنامەى توركىي لى سەندرايەۋە، ھەوت
كەس بە (۵) و شەشيش بە (۱۰) سال زىندانى و ھەوت بە (۱۶) سال زىندانى و
كارى قورس و زىادە بەمردن سزا دراۋن. ھەروەھا دادگا بېرىرىدا (بكوژانى
دكتور پەشىد پاشا) بەجيا دادگايى بكرىن.

۲- يازدە كەسە ھوكمى مردن بەسەردا دراۋەكان، بەيانى (۱۶) ى ئەم مانگە
لە باخىكى بەرامبەر ئەۋبىنايەى كە پىشتر شوئىنى كۆبونەۋەى ئەنجومەنى

مەزنى نىشتىمانى بوو و ئىستائىش سەركردايەتتى پارتى گەلە، لەسىدارە دران و، ئەمانە كەمال بەگى سەرۆكى شارەوانىي "يەنى كۆي" و عىسمەت بەگى ئەفسەرى ئەركانى جەنگى (قىراز-kiraz) و حەمدى پاشا نوورى عوسمان و داوهرى فرۆشيارى دەرمانى نەخۆشى -dystol- يان تىدايە.

۳- ھەفتەى رابردویش، دادگای ئەنگۆرە كۆتايى بەدادگايى بىست كەسى تر بەتاوانى پڕۆپاگەندەى كۆمونيستى ھىتا. سى كەس لەمانە ئازادكران و، ئەوانى تر بە (۷-۱۵) سالى زىندانى حوكم دران. ئەمانە تەنھا دكتور شەفيق حوسەينيان ناسراو تىدايە كە چەند مانگىك لەمەوبەر نامىلكەيەكى بەناوى (يەكى ئايان) چاپكردووە، ھانى كرىكارانى توركيائى تىدا داوھ تا ياخى بىن و، بەمىش ناوبانگى دەرکردووە. شەفيق حوسنى، لە پاشملە، حوكمى پازدە سالى زىندانىي بەسەردا درا.

۴- ھەفتەى پىشوو، دادگای ئىستىقلال ھەرىمەكانى رۆژھەلات چەند دانىشتنىكى كەمى ھەبوون و، لىكۆلىنەو ھيان تىدا لەگەل رۆژنامەوانان: ھەوزى لوتفى و سەدرى ئەدھەم و عەبدولقادر كەمالى و ھەلىد بەگدا كرابوو. دادگايىيەكان كەلە چاپەمەنيەكانەو ھەبلاو دەرکړنەو، تەواو جىي سەرسامىن، بەلام مەبەستى سەرەكى ديارەو، دەيانەوئى ھەروەك حوسەين جاھىد كەلە پاپۆرتى ژمارە (۳۸۶) ى ۲۰ مايس "سىر پۆلاند لىندسەى" دا ھاتووە، رۆشويىيى بەرپرسانەيان لەسەر راپەرىنى كورد لەتەكدا بگرەبەر.

ئاپ. ئىچ. ھۆر

وہزارهتی دەرہوہ، ۲۶۳/۴۲۴، ل: ۱۹، ژ: ۱۹

ژ: ۲۲

لەسىر ئاپ. لىندسەيەوۋە بۇ مستەر ئۇستىن چامبرلەين (۲۱ ئىيۇل
گە يىشتىۋە)

(ژمارە ۷۱۷)

تېراپىيا، ۱۶ ئىيۇل ۱۹۲۵

گەرەم،

رۇژانى پابدوۋ چەند نىشانە يەككى ئەۋە ھەبوۋن كە ھۆكۈمەتى تورك
توندىي سىياسەتە سەركوتكارىيەكەي تارپادەيەك كەم كىرىۋەتەۋە.

۲- پىش ھەموۋ شتى، ئەۋ رۇژنامەۋانانەي كە بەتاۋانى ھاندانى كوردان
بەنوسىنەكەيان خزانە بەردەم دادگاي ئىستىقلال وىلايەتەكانى
رۇژمەلات (پروانە راپورتى ژمارە ۶۲۳) ى ۱۱ ئابى مستەر ھۆر^۱ يەككىيان
نەبى، ھەموۋيان ئازاد كران. ئەۋ كەسەيش سەرنوۋسەرى (تۆك سەۋز-
Tok Seuz) ى ئەدەنەيەكە دادگا درەنگانىك پىياري دا رەۋانەي دادگاي
ئەنگرەي بىكاتو، ئىستەككەي ھەۋالەي ئەۋى كراۋە. سەبارەت
بەپۇژنامەۋانەكانى تىرىش، ۋابلەۋە كەچۈر لەسەركىدەكانىيان، رۇژانى
سەرەتاي گىرانيان، داۋايەككى دىژىيان بۇ سەركۇمار ناردوۋە كەشپە دان
پىندانان (ئىعتىراف) يىكى لەخۇگرتوۋەۋ، جگەلە پىياھەلدانىكى دوۋ پوۋانەي
غازى، ناپازى بوۋن لەۋەي كەھەستى كۇمار خۋازى ئەمەكدارىيان بۇ
ھۆكۈمەت خاۋپن نەبوۋە. ھەروەھا دانيان بەسروشى لەپىلادەرى
ھەندى لەنوسىنەكانىاندا ناۋەۋ، وتيان ئەگەر كاتى خۇي راستىيەكەيان
بزانىايە، ئەۋانەيان نەدەنوۋسى. ئەۋەيشيان خىستوۋەتە روۋكەنيازيان

^۱ چاپ نەكراۋە

وايە دەست لە پۇژنامەوانى ھەلگرن. ئەم بروسكەيە ھىچ بايەخىكى
پىئەدراو، دادگايىيەكە چەند رۆژىكى تر بەردەوام بوو. ئاوانبارەكان
ئاسايى پرسیارو لىكۆلىنەو، لەو ئەمەكانى پىشووین و بیروپار
نووسینەكانیان کراو. لە کاتی کدا دادگايىيەكە بەرەو کۆتایى چوو،
رۆژنامەوانەكان بروسكەى دوو مەیان بۆ غازى ناردوو، ئەمجارەیان
ھەردوو لایان ئیمزایان کردوو. ئەمەیان لەو ھى زوو زۆر کورتترەو، دان
پىدانانائىكى كەمترىشى پىئەدراو، لەپوویەكەو پىچەوانەى ئەو
پىشوو: رۆژنامەوانەكان خۆیان بەخزمەتکارو ئەمەكدارى کۆمار
ناو بردوو، داواى لىبوردن و مېھرەبانى سەرۆکیان کردوو. بۆ ئەو كە
بەریایى و نیاز پاکىيەو بگەرێنەو سەرکارەكانیان. نووسیویشیانە كە
ئازادکردنیان بۆ فەزلى و لىبوردنى بەریز بەس نییە. ئەمجا ھەرزوو
ئازادکران.

۳- وەلید ئەبو زیازەیدى سەرنووسەرى "تەوحیدى ئەفكار"ى
رۆژنامەى ئىسلامى و نەتەو پەرست و موخافىزكارى لەپیشدا داخراو،
بەگرنگترین كەسى ئەو رۆژنامەوانانە دادەنرێ. ناویراو كەسێكى كەللە
رەقە و ناكۆكیەك لەنیوان ئەو سەرۆكدا ھەیە، چونكە كانوونى دوو ھى
سالى ۱۹۲۴ كە مستەفا كەمال وىستى خەلیفە دوور خاتەو، سەرجم
رۆژنامەوانانى بۆ چاپپێكەوتن لە سمیرنا بانگ کردبوو، بەلام لەبەر ئەو ھى
كەو لید ((قایل نەبوو داواى بەپیرەو ھى چوونى ئەم كارە لەخەلك بکات))،
بەشداریى ئەو كۆبوونەو ھى نەکردبوو. ناویراو تەنھا بروسكە كورتەكەى
دوو ھى ئیمزا کردوو. وامەزەندە دەكەم حكومەت لە ئازادکردنى ئەو
رۆژنامەوانانە دوو دل نەبوو، وەك ھەنگاوى یەكەم پىئەدراو
پەشیمان بوونەو ھىان داگرتى. بروسكەى یەكەم، چونكە ئیمزای وەلیدى
پىئەدراو، بەناتەواو لەقەلەم دراو. ناوى ئەم رۆژنامەوانە، لەو ھى

دووهدا، هاتووهو، حکومه تيش به په روښه وه چاوه پټي نه مه بوو. بي گومان دياره وه ليد نه يو يستووه، به هڅي سر سه ختي نه وه وه، هاو له گير اوه کاني دوو چاري هه مان چاره نووسي ناشکرايي خوي بکات.

۴- دادگايي نه نداماني کوته لاي خيړخوازي عه ره بيش، به هه مان شيوه، به نازادکردنيان دوايي هات. دريژدهي نه مەيش، هه روک نه واني تر، ليلاو ناروونه، هه رچه نده روژنامه کان چه ندين ستونيان به پرسيارو وه لام پرکردووه ته وه، نيتمه ليره تتيان ناگهين. نه وستانه ي که زور جتي بايه خ بوون، ري بلاو بوونه وه يان نه دراوه.

۵- قليچ علي بابا به تيکي سه يري له "حاکميه تي ميلي" دا بلاو کردووه ته وه. نه م، دوستيکي سه رکيش و شانازيکري مسته فا که مال پاشاو نه ندامي دادگاي ئيستيقلال نه نگوره يه، به (پاله واني عه ينتاب) ناسراوه. هه رچه نده پيم وايه، نه که به شمشير، به لکو به سيدهاره خه لکيکي زوري له ناو بردووه. ئيستايش دهنه پټني و به چاپه مهنه کاني تورکيا دهلي: نه وان دريژه به دله پراوکتيه کي نه خوانزاو ده دن. پټويسته له پاره وه رگرتن و که سايه تي وشويني ژياني کارگيږي و کوته لايه تي ولات دوورکه ونه وه، لادانه کاني کارمه ندامي حکومت بخنه پروو. نه بي دادگانان بزائن ريگي پيشکه وتن دانه خراوه، به لکو نه وه روژنامه کانس که له بارودوخو کاروياري روژ بيده نگو.

۶- ميانپه ويی حکومت ته واو ناشکرايه، ده کري باس بکري، به لام ئيستا نازانري بايه خي چه نده. پيم وايه بارودوخه که پټويسته زياتر هتور بکرتنه وه، نه مان له م کاته دا دوژمنه کانيان ببه خشن بو نه وه ي کاتيک نه نجومه ن ده يييني برياري دادگايي سه رکرده کاني پارتي جوانه مه رگي پيشکه وتنخواز ده دري، زور هه ولي توله سه نده وه نه دري.

ناپ. نيس. ليندسي

وه زاره تي دهره وه، ۲۶۳/۴۲۴، ل: ۲۸-۲۹، ژ: ۳۱

لە سىر ئاپ. لىندسەيەو بۇ مستەر ئۇستىن چامبەلەين (۱۲ ئۆكتۇبەر گە يىشتوو)

ژمارە: ۲۵۶

قۇستەنتە نىيە، ۶ تىشرىنى يەكەمى ۱۹۲۵

گەورەم،

برووسكەي ژمارە (۱۲۵) ى يەكى ئۆكتۇبەرى بەرپىزتان، كە ئامازەتان تىدا بۇ ھەوالى ياخى بوونەو ى ئەم دوايىە كوردان كردوو، پرسىوتانە ئايا ھىچ زانىارىيەكە لەمەر راست و دروستى ئەم ھەوالە ھەيە، پىم گە يىشت. بەداخو ە ئەلەم ھىچ ھەوالىكى تايىبەت بەم مەسەلەيە نىيە، ئەويش چۈنكە ئەوروپىەكان زياتر لە شارى سەر كە ناراو ەكاندان و، لە و ناوچانە دورن و، پۇژنامە توركيەكانىش ھىچ پەيامنىرىكىان لەو ھەرىمانەدا نىيە. تەنانت ھەوالەكانى كاتى گەرم وگورپى ياخى بوونەكەيش، حكومەتى ئەنگۈرە دەيداتە پۇژنامەوانانى ناوخۇ.

۲- نۇرچار لىرە دەيىستىم، دەلئىن: دەسلەتدارانى تورك ھىشتا گومانىان لە بارىدۇخى كورد ھەيە. تۇفيق پوشدى بەرلەو ە بچىتە جنىف، لە گفتوگۇيەكدا دلئىاي كردمەو ە كە حكومەت پىويستە چاودىرى وردى گشت ياخيەكان بكات. ماو ەيەكە، لە سەرچاو ەيەكەو ە كە پىم وايە برواپىكرابوي، لە بارەي كوردەكانەو ە بىستوو ە كە دۇخەكە بەم جۆرەيە: تەنيا چەند خىللىكى كەم بەشدارىي ياخيىونەكەيان كردوو ە، تىرەو سەرۆكە بەناوبانگەكان و، بەتايىبەتەش ئەوانەي ناوچەي دەرسىم، دورەپەرىزىيون. بۆيە لە سەر كوتكارى پاش شكانى شىخ سەعيدو شوين كە وتووانى قوتار بوون، بەلام ھەمان تورپەي و بىزارىي ياخيىەكانىان ھەبوو. دەلئىن حكومەتى تورك ناوئىرى ھەولتى تىكشكانىنى تىن وتوانى ئەو خىلە بەھىزانە بدات، نەبا سەرھەلانىكى ترسناكتەر لە سەر دەستى ئەمان و لەم كاتە ناسكەدا بقمى.

۳- ديارە ھىچ زانىارىيەكىشم لە مستەر نايتى كونسولتى تەرابزون ەو ە پىئەگە يىشتوو. ئەو لەو ە ئاگادارە كە حكومەتى خاوەنشكۇ ئەبى ئاگاي لەم مەسەلەيە ھەبىو، و ابزانم لەكارى ئەم ەزىرەدا چەند زانىارىيەكى ئەرزپۇم كۆدەكاتەو ە.

ئاپ. ئىيس. لىندسەي

و ەزارەتى دەرەو ە، ۲۶۳/۴۲۴، ل: ۳۷-۳۸، ژ: ۴۶

ژ: ۲۵

لەسىر ئار. لىندسەيەو بۇ مستەر ئۇستىن چامبەلەين - (۲۶ى تشرىنى يەكەم

گە يىشتوو)

(ژمارە: ۷۸۵)

قوستەتەنىيە، ۱۶ى تشرىنى يەكەمى ۱۹۲۵

گە وردم،

تورك ھەركيز لەو مەندرو نابى كەبلى موسل تاكە كۆسپى رىتى دۆستايەتتى
ئەنگلۇ - توركىيەو، ئەم دەستەوازەيەش، تەنھا ژاوەژاوى توتى نىيە، بەلگە
تارپادەيەك راستە. ئەمەيش رىتتەدەچى، چونكە چەند سالى ئايندە ھەلومەرجى
گشتى سىياسەتى جىھانى، بۇ گىرپانەو ەى بىرواوپەيەندىيە ئارەزوومەندانەى نىوان
توركىياو برىتانىاي مەزن لەباردەبى.

روسیا :

۲- توركىيا سەربارى خواستو پەرۆشىي دواى سالى (۱۹۲۰)و پەيوەندىي
توندوتۆلى ئەمىز، ئاگادارى چالاكەكانى روسىايە بەرامبەر بەباشوورو، گۆرپانكارى
لەدروشمەكاندا دەكاتو، پەى بەو دەبات كە جىاوازييەكى زۆر لەنىوان سىياسەتى
يەكىتى سۆفەتو ئىمپراتۆرىيەتى كۆندا ھەيە. ھىچ ھىوايەكى ئارامى لە داھاتورو
بەدى ناكىز، چونكە پېشېبىنى ناكىز بىرى سىياسىي روس، لەكاتىكدا بەلای راستدا
دەپوات، بەرەو چەپ بگۆپى. ئەگەر ئىنتەرناسىئونالىزىمى ئاشسكراى ئىستەنەمىنى،
ئەوا تەنھا بەدەستەوتە ديارەكانى رۆژانى زوو جىگەكەى پردەكرىتەو. ئاوابوونى
ئەلمانىاو لەبەرىك ھەلۋەشەنى ئىمپراتۆرىيەتى ھەنگارى - نەمسايى، لە
لايەكى ترەو، دوو دەستەوتىان لەناوبرد كە روسىيا سەبارەت بە توركىيا مەبەستى
بوون.

به ریتانیای مهن:

۲- په یوه ندی تورکیا و بریتانیای مهن، ده بوو به هه مان شیوه تاراده یه ک سیمای جارانی وهرگرته وه. پشبینیه کانی نوینه رانی نینگلیر له قوسته نته نییه وه تا (فلادیفوستوک - Vladivostok) ، هه روه ک هی نه وانه ی زووه. نه وه به قازانچی نیمپراتوریه ته که هاوکاری ده وله تانی بی لایه ن بکات. نه و ده وله تانه ییش، به هه ره شه و گوپه شه و ده ست به سه رداگرتن و به گزیه کداگردنی بی سنووری باکوورو باشوور، نه وه ده سه لمیتن که نفووزی بریتانیا له سه ربوونی نه ته وه بی نه وانه ی خوپاریزی ده گه یه نی و، هی رووسیش واته داخوران. دامه زانندی په یوه ندیه کی باشی نه نگلر-تورکی، له وانه یه بق بریتانیا ناسانتربن، چونکه کیشی که مینه مه سیحیه کان که م بووه ته وه و، نه و کاریگه ریه ی جارانی نه ماوه. له لایه کی تریشه وه، پیویستی نه مه، له به ربوونی ناسیونالیزمی سیاسی- دینی له هندستان و چند شوینیکی تری موسولمان نشیندا، زیاتره.

تورکیا:-

۴- نه مرق کوماری ساوای تورک له گه ل سه رتاسه ری جیهاندا، پشاش ده رس و په ندی پازده سالی جهنگ، نه یه وی پشویه ک بدات و، گه وره ترین قازانچی لی وهرگرئ. تازه گه ری، ناوه پوکی سیاسه تیه تی و، ناسیونالیزم و عیلمانییه ت دور خزمه تکاری پیویستین. شتواندینیکی زور له مانه ی که تورک له وی ده یانکات، هه ن و هه رده شبن، به لام بق چوونیان راسته قینه یه و، به سوژو عاتیفه له شته کان ده پروانن. نه مان له به شی تازه گه ریه ی به رنامه یاندا، نمونوی ژاپونیه کانیا ن خستوه ته به رچاوی خویان و، نایه نه وی ته نها به وانه ناشنابن که به رهمی هه لم و نه وت و کاره بان، به لکو مه به ستیشیان ده ستوورو ده زگا کومه لایه تی و کارگیریه کانیا ن سه رله نوئ دابریژنه وه. نابی عیلمانییه ت، وه ک ده ست دانه بی باوه ریه کی ته واو ورپه ها، ته ماشا

^۱ شاریکی نه وپه ری روزه لاتو رووسیایه له سه رده ریای ژاپون. (س)

بکری. ئەمە وەك کارێکی خەوێستی ولات، بۆ جێبەجێکردنی پرۆگرامی تازەگەری دانراوە، چونکە نووسەرە ئەورووپییەکان بەمە گوێیان پڕکردوون، تورکەکان تیگەشتوون کە ئیسلام بەرگیکی تەسکەو، چاکسازی تێدا تاسینراوە بیری نەتەوایی چەند سالتیکە لەئارادایە، بەلام رووداوەکانی ئەم دوايە لەدەلی خەڵکدا کردیانە هیواییکی زیندوو. ئەمە بەگشتی، ئیستا، بوو هێزی هەلسوپانی پرۆگرامەکی حکومەت. لەمەیش گرنکتر ئەوێه کەخەلکی ئاسییا چییان لەرێگە یعلمانییەتدا لەدەست چوو، هەندیکیان بۆ قەرەبوو دەکاتەو. ئامانجی سەرەکی حکومەت: دروستکردنی دەولەتیکی پتەوی لاکیشە ی ئەنادۆلە کە ئامیز بۆ هەر کشتیاریکی بەتورکی قسەکردو لەجیهاندا بکاتەو، هاوپەیمانانی ناوی، بەلام کوردەکان بەخراپەکاری پتویست دەزانن، ئومێد وایە بەم پرۆگرامە، کەبەندەکانی بەتوندی پێکەو بەستراون، تورکیا لەچەند سالتیکی کەمدا وای لێبێ بەتەواری بپوا بەخۆبوونەو بتوانن بەرەنگاری هەر هەرەشەیکە بکۆریان باشوور بپێتەو. ئیستا هیچ دۆژمنکارییەك لەسیاسەتی دەرەوێ تورکیادا نییە، جانگەر حکومەتی خواوەنشکۆ دەزانن لەئایندە ی ئەم خالە دلتیاکراوەتەو، ئەوا لەقازانجیدایە ئەم هەولە ی تورک سەریگرن.

کوردستان:

۵- یاخیبوونی بەهاری کورد زەبریکی ترسناک بوو بۆ ئەم سیاسەتە. هەستیکی نەتەوەپەرستی لەکوردستاندا، بەلام کوردییە ئەك تورکی. ناسیۆنالیزمی تورکی، کە حکومەت حسابی بۆ نەکردوو، هێندە تەسک و بەسیفەت تیرەگەرە، ناتوانن کوردە کۆنەپەرستەکان بەبەرنامە بیزراوەکە ی عیلمانییەت رازی بکات. بۆیە گەلی کەمن ئەوانە ی کەیاخی بوونی خێلەکییەکانیان پێسەیرە. حکومەت، بۆ زیاتر قەناعەت پێکردن، کەوتوو تە چاکسازی دارایی ((واتە: هەلوەشاندنەوێ دەیهك)). هەرۆهە هەست دەکات ئەم جۆرە شەپۆشپانە هەموو پرۆگرامەکیان خستوو تە مەترسییەو، ئەبێ بەهەرنخێک بێ ناسیۆنالیزمی کورد سەركوت بکات. دەیشزانن

به‌لکه‌نامه‌کانی نینگلیز

حکومه‌تی خاوه‌نشکۆ نه‌خشه‌ی دامه‌زاندنی تیشتمانی نه‌ته‌وه‌یی کورد له‌و‌به‌ری سنووری باشوری نه‌واندا ده‌کیشی، نه‌میش هه‌ره‌شه‌یه‌کی راسته‌وخۆیه‌ی بۆ سه‌ر سیاسه‌تی تورکیا. دوره‌په‌ریزی حکومه‌تی خاوه‌نشکۆ و، به‌گوێره‌ی توانای، که‌م په‌فتارکردن له‌گه‌ڵ تورکیادا شتی‌که‌و، ناراسته‌کردنی گورزی کاریگه‌ریش له‌مه‌به‌سته‌که‌ شتی‌کی تره‌. لی‌ره‌دا ده‌چینه‌وه‌سه‌ر نه‌وخاڵه‌ی سه‌ره‌تا که‌مه‌سه‌له‌ی موسڵ تا‌که‌ کۆسپی پێی دۆستایه‌تی بریتانیا و تورکیا‌یه‌. پاش دله‌پاوکی‌یه‌ک دوو مانگی پیشوو، تۆپه‌که‌، واده‌رده‌که‌وێ، له‌ده‌سته‌ی حکومه‌تی خاوه‌نشکۆدابێ و، نه‌توانی‌چۆنی بوێ، هه‌لی‌سوپێنی، به‌لام باشته‌ نه‌وه‌ بزانی که‌ نه‌ک هه‌ر هێلی سنوور، به‌لکو زیاتریش له‌مه‌ترسیدان. بیگومان، حکومه‌تی خاوه‌نشکۆ به‌ناچاری بیر نه‌ته‌وه‌یی (ناسیونالیزم)ی کوردستانی باشووری په‌روه‌رده‌کردوه‌، نه‌گه‌رنا! هۆکاری به‌هێزتره‌ن که‌ به‌مانه‌وێ کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان هه‌یج مه‌رجێک به‌سه‌ره‌میزی ده‌سه‌لاندارد نه‌سه‌پێنی. کۆپییه‌کی نه‌م راپۆرت‌ه‌م بۆ کۆمیساری بالای حکومه‌تی خاوه‌نشکۆ له‌ عێراق ناردوه‌.

ناپ.ئێس لیندسه‌ی

وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌، ۲۶۲/۴۲۴، ل: ۴۱-۴۲، ۵۰: ۵۰

ژ: ۲۶

لەسىر ئار. لىندسەيەو بۇ مستەر ئۇستىن چامبىر لەين (۲۶ى ئۆكتەبەر،

گە يىشتۇرە)

(ژمارە: ۷۹۱)

قۇستەنتە نىيە ، ۲۰ى تشرىنى يەكەمى ۱۹۲۵

گە ورەم ،

چەند تېيىنىيە كم لەسەر پەيوەندىەكانى داماتورى توركىيا - برىتانىا كە تا
مەودايەكى ديارىكراو بەسياسەتى ناوخۆى ئەم ولاتەو بەستراو، لەراپۇرتى
ژمارە (۷۸۵ى ۱۶ى) ئەم مانگەمدا بەزكردەو. وا لەراپۇرتىكى جىادا، بەتاييەتى
دریژە بەوپايانە دەدەم كەلپرە سەبارەت بەناسیونالیزمى توركىيى، ئەمړق، لەنارادان.
۲- خەرىكکردنى میشكى خەلكى بەلەخۇپرسینەو، زیاتر كارەساتە وەك
لەوہى خۆشگوزەرانى و سەرکەوتن بى، بىسەرەو بەرەمى و ئانارامىي كاروبسارە
نىشتمانىيەكان، باشتىن ھەلى دامالینى گەندەلى لەجەستەى دەولەت بۆ ریفۇرمخواز
دەرەخسینن. ئەم بیست سالەى دوايى، ئەو بیرانەى كەدەشتى پىيان بوترى
ناسیونالیزمى رۆژەلاتى، چەندىن ولاتیان گرتەو. كەچى لەگەل ئەویشدا
كەئەوانى تر ژيانىكى سەلامەتیان بەسەربرد، تەنھا توركىيا لەدەمى گۇشارەكاندا
كەوتە بەركارىگەرى ئەم. ئەمە جگە لەوہ كەسياسەت و توانايى تورك، لە پشتى، انى
چاكسازىيى خساكى رۆژەلاتدا، لە ریفۇرمخوازەكان زیاتر دەستیان رۆیشتیو،
تەنانەت لپرە، پىش جەنگى گەورە، شتى واکراوہ كە بۆ نمونە لەمىسرى
نەرتۇدۇكسىدا ھەرگىز رىي تېنەچووە. كاتى شەپ، تەنھا توركىيا لە وىتانی
موسولمان، پشتگىرىيى لایەنە چەوتەكەى كرد. ئەو نەھامەتى و چەرمەسەرىياتەى كە
لە داگیرکردنى قۇستەنتە نىيە لەلایەن ھاوپەیمانانەو ئەنادۆلى رۆژەلاتیش لەلایەن
یونانیيەكانەو كەوتنەو، بەشیوہیەكى فراوان ھاندەرى پىكەوہ بەستنى مېللەت و

کارناسانی تازمکردنه وه بوون. هاوکات تورک هیئده کم ههست کرابوو، سهره پای
 ناچالاکي و کارله سهرکراوی خوی، هیچ ههستی به وزه بره کاریگه رانه نه ده کرد که
 رۆشه لاتی دوریان ده هه ژاند. نه بی نه وه یشمان له بیرین که ئیستا ئه م، له چاو
 هاودینه سهرکه وتوو هه کانی ناوچه به خته وه ره کانی تردا، نه توانی زیاتر خوی راگرتی.

۳- رۆژانی زوو ده ولت وه کو مولکی تاییه تی خیزانی عوسمانی سهرده کراو،
 سهرپازی تیزک بق سهریه رۆزی بنه ماله ی فه رمانه وای نه و دینه ی که سهرۆکه کی
 سهرکرده یه کی دان پیدانراو بوو، ده جه نگی. واغیرکرابوو به خوی بلای عوسمانی و،
 وشه ی (تورک) به کیک بوو له نه نگیه کان. نه مانه یش کاری به ره ری و
 کۆنه په رستانه بوون. هیچ شتیکی نه ته وه یی له ئیمپراتۆریه تی عوسمانیدا نه بوو،
 به لکو له راستیدا دژه نه ته وه یی بوو. چه ند سالیگ پپش ئیستا پرۆسه ی دژ
 به عوسمانیچیتی له پیکه یه که وه له شتیوه ی جولا نه وه یه کی نه ده بیدا ده ست
 پی کرا. هه رچه نه ده ده سته ی کۆمسیۆنی سهره کیی نیتیجادو ته ره قی ناسناوی
 عوسمانیان دۆ خویان هه لگرت، به لام وشه ی (تورک) یان به پله و پایه یه کی نویتوه،
 سهره پای به رزکردنه وه ی نه ته وه، نه ک رتیه ره خه یالیه یه کی، وه ک نامانجیک
 که قازانچی سهرجه م هه وله نیشتمانیه کانی له پیتاودا بخزینه گه ی، خسته ناو سروده
 نیشتمانیه کانیانه وه. ولاتانی تر به سهرکه وتووی بنه ماله شاهانه کانیان به ته واری
 به گه له وه به سیت، به لام هیچ هه ولتیکی به م ناراسته یه له تورکیا نه دراو، نه مه یش
 دیکه ی تارک ده یه ک بق سیفه تی بی که لگیی شازاده کانی عوسمانی ده گه ریته وه،
 چونکه خه لیغه به شتیوه یه کی سهره کی وه ک سهرکرده دیتیکی توندوتیژ چاوه پتی لی
 نه ده کرا راهه ری جولا نه وه یه کی چاکسازی واکات که خه سه لته یکی عیلمانی هه بی.
 به پاسستی، رتی پیچه وانه، به تاییه تی له م سالاته ی دوا بیدا، گیرایه به ر. هه موو
 کۆششیک له پیتاری نزمکردنه وه ی شان وشه وکه تی بنه ماله ی عوسمانیدا دراو،
 به ناسانیس سهرکه وتنیان به ده ست هیتا. چ میریک له بووداوه کانی ئه م ده ساله دا که
 نه ته وه یان له بناغه وه بزواند، بچووکترین پله و پایه ی تاییه تی ده سته که وتوو؟

رۆژنامە يەك وئەنە يەك شازادە ي بچووكى وەك شىتىكى تەنز ئامىز بالوكر دودە تە وەو،
لە ژىرىدا نووسىويە تى ((ئەمە يە نە وە ي سەلىمى مۆن؟؟)). سىرپىنە وە ي عوسمانىچىتى
رىگە يەكى زۆرى بېرى، خىزانى عوسمانى لە قوپدا نوقم كران و، شان و شكۆيان لە
دەست داو، ھىچ دۆستپكىيان لە رۆژھە لاتدا نە بوو. لە لايەكى ترە وە، ((توركىزم))
ھە روەك پىي دەلئىن، بە پىچە وانە وە بە رىزكراو تە وە. فەرمانپەر واکانى ئەمىر ھەمىر
ھەلەك بۆ خۇناساندىيان بە مىللەت دەقۇزە وە. تەنات لادىيەكانى ئەنادۆل دەزانى
مستەفا كەمال يۆئانى فېردايە دەريا وە، شارنشىنەكانىش ھەر ئاگادارن عىسمەت
رىكە وئەنى لە گەل ھاوپەيماناندا ئىمزاكرىد، بە ھۆيە وە ھاوالاتىيەكانىيان لە دەروە
ئىمىتيازە بىزراوەكانىيان لە كۆل بوو وە.

ناسىپوئاليزمى رۆژھەلات ئامانجى دىيارىكراو خاسىيە تى راستەقىنە ي
نىشتمانپەر وەرى زىاترى لە توركىيا، لە چا وولاتانى ترى ئىسلامىدا، دەستە بەر كرىد.
بناغە ي پتەوى وادانرا كە بتوانى بە شەكانى سەر وە ي لە سەر ھەلجىرى.

٤- پىئويست ناكات ئەو بىننىنە بەرچاومان كە پىزگىرامى ئەو بە عىلمانى كرىد و
نويكرىدە وە بە بەرپالوئى جىيە جىكراوئى ئىستا، توركىيا دەكاتە دەولەتتىكى بە ھىز،
چونكە ھەرچەندە دەشى پاي سەرەكىي حكومەتى ئىستا بناغە ي پتەوى بى، بەلام
ھىشتا تورك بە وەناسراو كە ئامانجى روون نىيە و، شىواوى و ئىدارە ي خراپ و
گەندەلىيش وەك مەمىشە زۆر. پەيامبەرلىكى چاكسازى لە جياتى قسە ي
پىروپو وچى لە پاددە بەدەر، باشتىرو ھاوار لە خەك بكات و بلى: ((دلتان بدېن، نەك
جلەكانتە)).

٥- كەس جەخت لە سەر ئەو ناكاتە وە كە رىقۇرمە توندو تازەكان، لە خۇياندا،
ئاشكراو زانراون. بچوكتىرېن دىيارىترېن بىزارىيە بۆ خەلكى ھەژار كە پىئويستە پارە
لە جلوبەرگى تازەدا بە خەرج بدەن. زۆرىكىش ھىشتا ھۆگرى تەكىيە بە زۆر
داخراوەكان. بەلام عەقلىنىيەت ياخود بى دىنى لە وچىنەدا، كە لەبەر نە بوونى
نەخشە يەكى باش لە وانە يە پىي بوتىرې(رووناكېرى)، بە جۆرىك بالو وە تە وە كە

دۆزىنە ۋەى سەرکردە يەككى بۆ كاردانە ۋەى دىنىي دژى سياسەتى توندى سەپاندنى ئەم حكومەتەى لە پۆژئاۋاى ئەنادۆلدا سەخت و گران كردوۋە. ھەروەھا پيئەچى ياخى بوونى ئىسلامى، بەھۆى ئالۆزى تىكەلىي بەبنەمالەى ئىمپراتورىيەتى پيشوۋە، ئاستەنگى خرابيئەتەى. شازادەى عوسمانى ئەمرو، جگە لە كوردستان، لەھىچ جىگە يەككى تر نرخى نىيە. ھاۋكات خولى ئىستاي پرۆگرامى تازە كردنە ۋە ھىچ گۆرانيكى لە سوپادا نە كردوۋە، بەلكوچ ئەفسەرۈچ سەريازەكانى ديارترىن، لە ئاست پرۆپاگەندە نەتە ۋەىي و نىشتەمانىيەكاندا ھەستىارتىن. ئەفسەرەكان، لەچاۋ كارگوزارەكانى تىرى حكومەتدا، موۋچەى زياتريان پىدەدرى، ۋە ھىچ ھۆيەك نىيە تاوا دابىتىن دوۋدۇن لە لەناوبردنى داۋاكەرانى ياساى شەرى، ۋەك سالى (۱۹۰۹) كرديان. مردنى سەرۆكى دەۋلەت، بەدلىيە ۋە، ئەبىتتە مايەى بېھتيزى كۆمارەكە. ئاسان نىيە بېيىن چۆن كاردانە ۋە يەككى دىنى، ھەرچەندە عەقل نايىرپى، تەنھا ۋەك دەرەنجاسى چەند كارەساتىك كە ولاتيان گرتبۋە ۋە، توانيويەتى يىتتە ئاراۋە. ئەمە بە لەبەرچاۋگرتنى سووربوونى كاربەدەستانى ئەنگۆرە ۋە شىۋازەى كەبە ھۆيە ۋە سەريازو ئەفسەرەكانيان بەسەر كەتتويى لە دەۋرى ئالا نوپكەيان كۆكردە ۋە.

۶- كوردستان ترسناكتىن ھەرەشە يە بۆ سەرنەم رۆژمە. عەبدولھەمىد بەشىۋە يەككى سەرەكى مامەلەى لەگەل ناسيۋنالىزىمى كورددا دەر كە بۆ كىشكردى^۱ ئەرمەنيەكان، بەلام لە پتى سوارەى حەمىدىيەشە ۋە ھەولەى ئەدا كوردان بۆخۆى راکىشى، خىل ۋە سەرە ناكۆكەكان بەگژىەكدا بكات. توركە لاۋەكان، تەنانەت بەر لەكۆتايى فەرمانپەرەيى عەبدولھەمىد لەگەل ناسيۋنالىزىمى كورددا ھەرلە كىشمەكىشدا بوون، ھەر كە ئەرمەنيەكان نەمان، دوا ھۆكارەكانى تەحەممولكردىنى كوردىش رەوينە ۋە. حكومەتى ئىسلامى لە ۋەبوو حسابى بۆ بكردايە، بەلام ئەم كۆمارى ساۋاى عىلمانى، جگە لەدوژمنايەتتى شەپخۋازانە ھىچى تر لە نيوانياندا

^۱ كىشكردى: زاراۋەكە لە يارىي شەترەنجدا بۆ ترس خستەبەردى.

به لکه نامه کانس نینگلیز

نییه، تاکه پرسیار نه وه یه: ئایا له بارێکدا که کۆمار بهردهوام بێ و هیچ شتیکی واپوو نه دات له بناغه وه له گه ئیدا ناکۆک بێ، زنجیره یاخی بوون و سه رکوتکردنیکی تر نه بینین؟ یان وه زعه که بۆ ئیمکانیهتی حکومهت زۆر گهره یه، کوردستان به ته نیا له گه ل ئیداره ناوخبویه که ی و شیخ و به گه کاند، وه ک ئه لبانیای زوو، دلره قانه فه رامۆش ده کری؟

۷- کۆپییه کی ئه م نووسراوه بۆ کۆمیساری بالای خاوه نشکو له عێراق ده نێرم.

ئاپ. ئیتس. لهندسه ی

وه زاره تی ده ره وه، ۲۶۴/۲۶۲، ل: ۴۳-۴۴، ژ: ۵۲

ژ: ۲۷

ئەستەرخۇستىن چامبەرلەينەۋە بۇ سىرئار. ئىندىسى (قۇستەنتەنىيە)

(ژمارە: ۱۱۵۱)

۱۹۲۵ ۳۰ ئۆلۈمبەرى

بەريز،

راپۇرتى ژمارە (۷۸۵) ۱۶ ئۆكتەبىر تېكىست كە لىۋا بېگەيدا نووسىيىۋوت: ھۆى بەمىز ھەن ۋا لەئەنجومەنى نەتەۋەكان دەكەن بىق پەرۋەردەكرىنى ناسىۋتالىزىم لە كوردستانى باشوردا، بەھىچ جۇرئەك تەنگ بەھىزى ئىنتىدالىبى سەر عىراق ھەلئەچنى.

۲- مەن بەتەۋاۋى ئەۋقەسىيەت ھەلئەسەنگىتەم كە دەلىلى: پەيۋەندىيەكانى بروتانىا- توركىيا، ئەگەر رېگەى نەھىشتىنى ((ھەپەشەى راستەۋخۇ بۆسەر ناۋەندى سىياسەتى توركىيا)) كە لە پېرۇژەى دامەزراندنى جۇرئەك لە نىشتەمانى نەتەۋەدىي كوردىدا لە باكورى عىراق ۋە رامبەر بە سنوورى باشوورى رۆژھەلاتى توركىيا ھاتوۋە، بدۆزىتەۋە، ئەكرى لەسەر بىنەمايەكى پەسەند دابىرى.

۳- ھكۈمەتى خاۋەنشكۇ، تارادەيەكى ديارو بەرچاۋ، لەم مەسەلەيەۋە گلاۋە. ئەۋلىۋەنەيەى كە ئەنجومەنى كۆمەلە ديارى كوردوۋە، لىۋا ئەجمەكانى راپۇرتەكەيدا ۋەك مەرجىكى بىنەپەتى بۆيەكگرتنى ھەمو ھەرىمى باشوورى ھىلى Brusel^۱ لەگەل عىراقدا، ئەۋەى چەسپاند كە ((ئەبى خۋاستى كوردەكان بۆ دانانى

^۱ بىزىكىسەل كە ھىلى سنوورى باكورى نىزان عىراق ۋە توركىياپە. سەرەتاي دامەززانى دەۋلەتى عىراق، دۋاى چەندىن كىشى ئەۋدوۋلەتە لەۋەشەى سنووردە، ئەنجومەنى كۆمەلەى نەتەۋەكان بە بەشدارىي نوپەرنى ئىسپانىيا ۋە ئۆزگۈى ۱۵ ئىشەرىنى دۈۋەمى ۱۹۲۴. بېيارى پەكجارى لىدا (دكتور فاضل حسين، مشكلە الموصلى، ط۲، مطبعة السعد- بغداد، ۱۹۶۷، ص ۵۵-۵۸). (س)

كارمەندى كورد لەفەرمانگەكانى ناوچەكە يانداۋ، دابەشكردنى دادوهرى و خوئندنى قوتا بخانەكان و، بەكوردى بوونى زمانى رەسمىي ئەو دەرگا خزمەتگوزارىيانه)) رەچاۋ بىرى. كۆمىيۇنەكە پىتى داگرت كەنەگەر ئەو مەرجە جىبەجى نەكەرى، يان پىيويست بىن سالى (۱۹۲۸) و كۆتايى رىكە وتىننامەى ئىستاي ئەنگۇ عىراقى، كۆنترۆلى كۆمەلەى نەتەۋەكان دوايى بىن، باشترە ناوچەكە لەسايەى سەردارىي توركىيادا بىمىنىتەۋە. ئاشكرايە، ئەنجومەنى كۆمەلە نايەۋى رىئوتىنىيەكانى لىژنەكە كە بۆمەبەستى ئاشكراى خستەنەپروى ((ھەرزانيارى و پىشنيارىكى يارىدەدەرى كەلەلەكردنى بىپارىك)) دەست نىشانى كردوۋە، ھەرامۆش بىكات . بەوپىيە مستەر ئىمىرى (AMERY) سىتى ئەيلول ئەنجومەنى ئاگاداركردەۋە : ((ھكومەتى خاۋەنشكۆ بەخۇشچالىيەۋە دىۋىاتى دەكاتەۋە: ئەم سىستەمەى ئىستا كە تا ئاستىكى باش ھەرمانى كۆمىيۇنەكە جىبەجى ئەكات، بەردەۋام وئايىندەش كاريگەر تردهبىت.)) پۇژى دوايش (ئەيلول) بەھمان جىدېتىيەۋە وتى ((ئىستا گەلى كورد ئۆتۆنۆمىيەكى نەژادىيان پىتەخشاۋە، ئەمانەۋى فراۋانى بىكەين)) تىبىنى ئەكەم نوئەرى لەھىچ كام لە قسەكانىدا نەيوتوۋە: ئەگەر ئەو ناوچەيە بدىرتە توركىيە ئەۋا ئەم ولاتە ئەو ئىمتىيازانە دەداتە كوردان . بۆيەپىويست بوو بېرسىم : ئايا ھكومەتى توركىيە ئامادەيە كۆمەلە دۇنيا بىكاتەۋە لەۋەى ئىمە چىمان بەكوردبەخشيۋە (ئەۋەيان بداتى (ئەۋانەى كەلە توركىيان يادەشى بىنە توركىياۋە)؟ توفىق پوشدى لە دواۋە لائىدا ئەم خالانەى پەتكردەۋە .

۴- ئىستا ھكومەتى خاۋەنشكۆ ناتوانى ئەم پەيمانانە پاشكەزىيەۋە و، بىگومان دىيارە گەر ئەمە بىكات ، يا راگەياندىنى جنىف پەتكاتەۋە ، ئەۋا لە ئەنجومەن دەكات ئەو ناوچەيەى ئاكوڭىيە ، بەپىي رىئوسىي كۆمىتەكە ۋەك لەسەرەۋە باسكرا ، بداتە توركىيا .

۵- قازانجى تاييەتى برىتانىا ، لەپوانگەى دىپلۇماسىيەۋە ، لەكەمكردنەۋەى ئەۋ كوردانەدايەكە كارىبەدەستانى عىراق بەرپرسى بەرپوۋەبردنيانن و، لەپروى

کارگیریشەو، دەستەى تىگدەرى كوردى باكوورى عىراق بەردەوام سەرچاوەى
گروگرفت. هېشتەنەو هەرتەمى كوردان كەژدەرتىن بەشى وىلايەتى موسل پىكدەتتى
، مەرجىكى پىويستى ھەر عىراقىيەكە. پاگويزانىشيان ئەو بارو دۆخە نەخولقەتتى كە
مستەرى ئىمىرى لە جنيف بەرچاوى خستوو:

((ھەر سنوورتە عىراق لە ناوچەى دانەوئەو بەشى پىويستى داھاتى و باشترىن
ماددەى مەژى بۆ ھەزەكانى بىبەش بکات و، لە پوى عەسكەرى و دارايىيەو بە لاوازی
و لە كەشەى پارىزگارى ئەوسنوورەدا كە لە پوى ستراتىجىيەو بەرگريگردنى گرانە
، بېتەلەتەو ، ئەوا شتەكى بەسەردا ئەسەپەتتى كە لە وزەى ئەم بەدەرە . بۆئەمەش
كۆمەلە نەيتوانیو پەشەبەنى ئەو بکات كە حكومەت يان باجدەرى بریتانى خۆيان
بەلپەرسراوى بزەن)) .

٦- بىگومان دۆزىنەو هەرتەم چارەى ھەورکردنەو ەترسى تورك لە كوردستانى
نەمچە ئۆتۆتۆمى بۆ سەر سنوورەكەيان، چ بۆپەيوەندىەكانى توركى بریتانى
بەگشتى و چ دەستەبەركردنى ئازامىيەكى پەسەندى سنوورى ناكۆكى عىراق ،
مايەى قازانجە . پەيم وايە سەبارەت بەو پەرۆژەو پەشەنيارانەى كە حكومەتى
خاوەنشەكو بۆ بەرپەرسىارىتتى عىراق بەكۆمەلەى نەتەوەكانى داو،
ناشەبەسەندەو هەرتۆتۆمى بەخەشراو بەكوردى عىراق يان فراوانگردنى بەپەتتى
پەونگردنەو كەى جنيفى مستەرىمى ، ئەم ئامانجە بپەكەن . سەرەپاى ئەوەش ،
ھىچ، بىرەك بۆدروستگردنى شەو دەولەتەكى ئۆتۆتۆمى كورد لە ھەرتەمى
كوردنشەنى عىراقدا ياخود ژياندەو هەرتەو بەرنامەيەى كەلە پەكەوتننامەى
سەفەردا بىرى لىكراو، لە ئارادانىيە . وابزانم ھىچ بيانويەك نەيە، لەكاتەكى شياو
ئەم بۆ تورك پەوننەكەيتەو .

ئۆستەن چامبەلەين

وەزارەتى دەرەو، ٢٢٤/٢٦٣، ل: ٦١-٦٢، ٦٣، ٦٤

ژماره : ۲۸

له مستەر هۆروهو بۆ مستەر ئۆستن چامبرلین- (۲۲ ی ئادار گەشتوو)

(ژماره : ۱۲۰)

قوسته نته نیه، ۱۷ ماری ۱۹۲۶

گه وره،

خۆشحالم پیتان رابگه یه نم، (۲۸) ی مانگی پێشوو، ئه نجومه ن خێراو بی دوو دلی پیشنیاری حکومه تی بۆ درێژکردنه وه ی ماوه ی دادگا کانی ئیستیقلالی بۆ شه ش مانگی تر په سه ند کرد. ئه م دادگایانه که ئیستا له ئه نگوره و ئه لعه زین، به رده وام ئه رکه که یان بۆ نه هیشتنی هه موو جۆره به ره له ستیه کی دژی حکومه ت جیه جی ئه که ن.

۲- تشرینی به که م کاتی که له قوسته نته نیه بووم، دادگای ئیستیقلالی ئه نگوره رایگه یاند: لیڤه پیلانیکی بۆ ده رکه و تووه که لقو پۆپیکی فراوانی له ئه رزۆوم مه رعه شو چه ند شوی نیکێ تر هه ن. قه شه یه کی پیری ئه سه مبول که وه له راپۆرتی ژمار (۹۳۹) ی ۳۰ کانوونی به که می سێر ئاڤ. لیندسه یدا ئاماژه ی پیکراوه، چه ند سالی که له مه و به ر نامیلکه یه کی دژی بیری رۆژئاوایی بلاو کړدبووه وه، له گه ل موفتیه کدا که له چه ند روویه که وه هاو پای بووه، له سیداره درا. چه ند که سێک، به به هانه ی ئاژاوه گێڤی: هاندانی کلێسه و مزگه وته کان بۆ ده رپه راندنی فه رمانبه رانی خۆجییی و شکاندنی زیندانه کان و کۆنترۆلکردنی شاره که یان، له مه رعه ش ده سته گێرکانو، بیست که سیان خنکێنران. به هه مان شێوه، ژماره یه کیش له برووسه گیران و، چواریان به تاوانی ((کۆنه په رستی)) له سیداره دران.

.... که ده لێن دوژمنی هه ره دیاری مسته فا که مال پاشایه له وێ، کتوپر بۆ دادگایی نێردرایه ئه نگوره، به پێچه وانه ی ئه وه ی که چاوه پێ ده کرا، فه رمانی دوور

خستنه وهی له ته رابزون درا^۱. نفووزی ئهم له و ناوچه یه دا دادگای خستبووه گومانه وه، نایا له وی وازی لیبینی یا له سیداره ی بدات. هه روه ها هۆی ئازادکردنی عه بدولقادر که مالی به گی رۆژنامه وانی ئازادبخوازی ئه دهنه و ژماره یه کی تری هه مان شار، نادیاره. ئاشکرا بووه به کر سامی به گ که زووتر وه زیری کاروباری حکومه تی که مالی بووه و ئیستاش نوینه ریکی نه ناسراوه، به شداری هه ولی دامه زراندنی حکومه تی که بووه که که مو رۆژنوینه رایه تی خه لک بکات. ته نها هه فته یه ک پیش ئیستا، سه رۆکی شاره وانی گوندی میلان ((Milas)) ی ئه وپه ری خواریوی رۆژه لاتی ئه نادۆل و چه ند که سیکی تری ئه وی خنکی نران و، هۆکه یشی ئاشکرانییه، به لام واده رده که وی ناره زاییان دژی رۆژئاوایی بوون و رژیمی که مالی به گشتی ده ربهریبت.

۳- ئه وکه سانه ی واپه یوه ندییان به تورکه دورخراوه کانی ده ره وه ی ولاته وه هه بوو، ئیجرائاتیان له گه لدا کرا. چه ند ئه فسه ریکی خانه نشینی کۆتایی ی کانوونی دووهم، به هۆی پیلانگێران له ته ک ئه ده هم چه رکه سیی نه یاری که مالی به ناویانگدا که ئیستا له نه سینایه، له سیداره دران. هه فته ی دواتر، رایگه یه ندرا دووان له ناپاکه کانی میسر، قوبروس، یۆنان، سووریا و... هتد (موغتی و نوینه ریکی پیشوو) بی ئاگا گه راونه ته وه بۆ تورکیا و گیراون، چونکه نامیلکه یه کی ((دژی کۆمان)) یان له میسر بلاو کردبووه وه جاری ئاکامیان نادیاره.

۴- ... له خنکانده ناو به ناوانه ی ناپازیانی، سه رجه م چینه کان له ئه نگۆره هیزیان له و ئیجرائاتانه وه وه رگرت که پیتیان وایه بۆ قازانجی نه ته وه ن...^۲ نوێکردنه وه ی زیاتر که ئیستا له چاپه مه نیه کاند تاروتوی ده کری، له ئه لف و بیی ئه وروپیی و تورکی و قورئانی تورکییه وه، نه ک له نوێژکه رانی عه ره بی ناو

^۱ ئه م رسته یه ناتاوه.

^۲ ئه م رسته یه ناتاوه.

مەزگەوتەكانەو، وەرگىراو. قورئانەكانى تورك ھەردەم لە كرىن و فرۆشدا بوون و، ئەو ھەش پاكەيەندرا كە نوێژكردن بە توركى، ھەرچەندە بە ژورنىيە، بەلام رێى پێدراو. ٥- دزىوترىن كوشتنى ياسايى دادگاكانى ئىستىقلال، ئەوى "نىكۆلا يەڤگىنۆ پاولۆ"ى رۇوس بوو كە نووسىنگەيەكى زانىارىيە بازىرگىيەى لەغەلەتە (Galata) ١ ھەبوو، زىاد لە پێويست زانىارىيە لە سەر مەسەلەى قازانجى ئابوورى و ياسايى و مێژووى بۆ بازىرگان و رۆژنامەوان و كەسانى تر داين كردبوو. ئەم پياوھ بىزىانە، وەك پەندىك بۆ تاوانبارانى راستەقینە، بە تاوانى سىخوڤى لە سەیدارە درا. دادگای ئىستىقلال، لە ھەولێكدا بۆ پینە كردنەوێ ئەم كارە نابەجێیەى خۆى، مېھرەبانىيەكى زۆرى لە ئازادكردنى دوو یۆتانیى ترى تاوانباركراودا تەنھا بە پەخنەگرتن لە خاپووركردنى كۆتیسەيەك لە لایەن شارەوانىيەو، نیشان دا.

٦- لەكاتێكدا يەكێك لە دادگاكان بەم جۆرە لە ئەنگورە سەرقالە، ئەو وىترىيان لە ئەلەزىز سەرگەرمى دەرەنجامەكانى ياخى بوونى پارى كوردە. فەرمانى خنكاندنى ناوبەناو دەرەكرد. رۆژێك (١٨) كورد كە زىانى گەورەيان لە فەوجێك دا، بوو، لە سەیدارە دران. حكومەتى توركيا پێويستى بەم دادگایەيە بۆ ئەوێ كورد بە ئارامى بەتايەتەو، بە ھەمان شتووەيش ئەوى ئەنگورەى بۆ سەركوتكردنى بەرھەلستى توركان مەبەستە.

٧- كۆپىيەكى ئەم نووسراوھ بۆ جێگى كۆمىسارى بالا لە عىراق دەنێرم.

ئە. پ. ئىچ. ھۆر

وھزارەتى دەرەوھ، ٢٦٤/٤٢٤، ل: ٤٤-٤٥، ژ: ٤٥

^١ غلگە، ناوچەيەكى ناو ئەستەموولە. (س)

لە مستەر ھۆردوھ بۇ مستەر ئۆستىن چامبىرلەين - (۲۹ ى ئادار گە يىشتوھ)

(ژمارە : ۱۲۰)

قوستەنتەنييه ، ۲۲ ى مارسى ۱۹۲۶

گەوردەم ،

پىم خۆشە ، ئاماژە بە بېگە ى پىش كۆتايى راپۇرتى ژمارە (۱۲۰) ى (۱۷) ى ئەم مانگەم ، ئاگادارتان بگەمەو كە ، ئەو ى وائاشكرايە لەسەر دەستى كوردان بەسەر سەربازانى توركدە ھاتوھ ، بەپى چەند زانىارىيەكى بەرچاوخراو ، كارەساتىكى مەترسىدارە . واديارە ئەمە دەروپەرى دوايى كانونى دوھەم يان (۵) شوبات روويداھ . بەرەسمىيش نكولى لەو كراو كە (۲۰۰) كەس تياچووېن . لەگەل ئەمەيشدا ئەو كە كوردەكان لە باتمان (نزيك حەزق) ى نيو ى رېتى نيوان بدليس - ديارىيەكر ، داويانە بەسەر فەوجىكدو ، فەوجەكە چەكەكانى لەدەست داوھ ، ژمارەيەك كوزدراو برىندارى ھەن و ، زياد لە (۱۰۰) كەسپىش لەئاودا خنكاوېن و ، دانى پىدئانراوھ . وەك دەردەكەوئ تەفرى توونا بوون . كەواتە ھەرچۆنكە بى لەوكتەدا جۆرە بەرەنگارىيەكى رىكخراو لەكوردستاندا ھەبوھ . حكومت ، بە دلئىايىيەوھ ، دەسلەلتى ئەو ھەرىمەى وەرگرتوھتەوھ ، چونكە دادگاي ئىستىقلال رايگە ياندوھ : زياد لە (۱۰۰۰ ھەزار) كەس گىراوېن و ، ھەروھە دەيەوئ بە و ئاوپانەدا بگەپى بۇ چارەكردنيان . ئەو ەيش كە دوو مانگو نيو پىش (۱۵) ى شوبات ، زياتر لە (۹۰۰) كەس ، نيو ەيان بەبئ ئامادەبوونى خويان دادگايى كراوېن و (۵۷) ىش لەسپدارە دراوېن ، دانى پىدئانراوھ . بىگومان حكومت ئەبئ بۇ ماو ەيەكى دىرئخايەن بەتوندى كۆنترۆلى ئاوپە كوردىيەكان بگات .

۲- كۆپىيەكى ئەم راپۇرتە بۇ كۆمىسارى بالا لەعېراق دەنئىرم .

ئاپ . ئىتچ . ھۆر

وھزارەتى دەرەوھ ، ۲۶۴ / ۴۲۴ ، ل : ۴۹ ، ژ : ۵۲

ژ: ۳۰

لە سىر ئار. لىندسەيەوۋە بۇ سىر ئۇستىن چامبرلەين. (۵۱ تەمبۈز گە يىشتۈۋە)
(ژمار: ۳۲۸)

نۆتىنەرى قوستەنتەنيەى خاۋەنشكۆ بەشى تەۋاككەرى ئىشەكەى دەخاتە
بەردەم ۋەزىرى بۇ كاروبارى دەرەۋە، ھەرۋەھا كۆپىيى برووسكەيەك ۋە دوو راپۇرتى
كونسولنى تەرابزۈونى خاۋەنشكۆ كورتەى نامەيەكى ئەنگۇرەى مستەر تۆكسى
سەبارەت بەبارودۇخى ئەنادۆلى رۆژھەلات ئاردوۋە.

قوستەنتەنيە، ۳۰ى حوزەيرانى ۱۹۲۶

*** **

ھاۋىنچى (۱)ى ژ: ۳۰

كۆپىيى برووسكەيەكى تەرابزۈون بۇ قوستەنتەنيە.

(ژمارە: ۲۲)

۲ى حوزەيرانى ۱۹۲۶

لەسەرچاۋەيەكى بىرواپىتىكراۋەۋە بىستۈمە: (۱۰) رۆژى پىشۋو كوردانى بايەزىد
كە ھاۋلاتيانىان لە ئىرانەۋە ھىزىيان بۇ دەنىن، ياخى بوون، تۆپخانەيەكىيان
تىكشكاندوۋە، ھەۋجىكى ناوخۇيان پەرەۋازە كىردوۋە.

شاویچی (۲) ی ژ: ۲۰

له کونسول (نایت) دوه بؤسیئر نار. لئندسه ی

(ژماره: ۲۴)

ته رابزوون، ۱۵ ی حوزهیرانی ۱۹۲۶

گه وره م،

هه موو نه فسه ره برؤا پینه کراوه کانی پیشوو که بوونه ته هاوولاتی تورک، له فارس و نیغدير (Igdir) و شاره کانی تری سهر سنوره وه که زووتر می روسیا بوون بؤقه سته موونی (Castamuni)^۲ دور ده خرینه وه. ئه لئین نزیکه ی دوازده خیزان گه یشتوونه ته ئه و جییه و، هندیکی تریش به پتوه و، ئه وانیه که ماون ئه بئ پیش ته مموز ئه و ناوچانه جیبیلن. ئه م راگویزانه که له هه لومه رجیکی ئیجگار سه خندا به پتوه ده چئ، ده هاویشته ی ترسی تورکه کانه له فروفیللی بؤلشه فیکه کان، یان به پیچه وانیه وه، له ژئر فشاری سؤفیه تدایه.

ناشکرایه شؤفیترانی روسیای سپی، لیتره رییان ده درئ پینه ناوه وه، به لام ئه وانیه که پاریزگاری سؤفیه تیان په سهند کرووه، مۆله تیان نادریئ. هه رچه نده گه شتیارانی روسیای سپی به نازادی له "سامسون" داده بن، که چی رووسی هه لگری په ساپورتی سؤفیه ت، له ریگه یاندا به ره و "باتروم"^۳، نه هیلرا له وئ لابده ن.

ده بلیوو. نئیل. که ی. نایت

* * * * *

^۱ قه زایه کی باکووری ویلایه تی بایه زیده، نزیکه چیاکانی ناگری. (س)

^۲ ویلایه تیکی به شی سه رووی ناوه راستی تورکیایه له سهر ده ریای ره ش. (س)

^۳ شاریکی گورجستانه له سهر ده ریای ره ش نزیکه سنووری تورکیا. (س)

هاوینچی (۳) ی ژ: ۲۰

له کونسون (نایت) دهوه بو سیرنار. لئندسهی

(ژماره: ۲۵)

تهه رابزوون، ۱۶ ی حوزهیرانی ۱۹۲۶

گه وردهم،

ناماژه به برووسکه ی ژماره (۲۲) ی ۱۰ حوزهیرانم، راپورته کان له بایه زیده وه نه وه نه گه یه نن که گرفته که هیشتا ماوه، به لام زانیارییه کی نه و تو له مه پ رووداوه کان نییه. ده لئین: فیرقه یه که له قارس و نه رزۆمه وه، له گه ل (۱۲) توپی (۶) و (۸) ی (۱۲) گری (نینج) ی به جیه یلراوی روسه کاند، بق دامرکانده وه ی نه و یاخیبوونه ی که بق به ره نکاری راگۆیزان به رپابووه، نیردراوه. نه م ئیجرائاته جیی ناره زاییه، چونکه کورده کانی بایه زید به شدارییان له یاخیبوونی پاردا (نه؟) کردووه. گه شتیاران رایانگه یاند ژماره یه کی ژۆر کوردیان به خاوارو خیزان و مالاتیانه وه، که ده شتی به ره و نه نگۆره و نه نادۆلی رۆژه لات چووین، به درێژی ی رێگه ی نه رزۆم - نه رزنجان بینیه. سه رجه م گونده کان راگۆیزاون و، بازرگانی له مه ریمیکی فراواندا په کی که وتووه.

له سه رچاوه یه کی برپا پیکراوه وه زانیومه، کارگه یه کی دروستکردنی گولله ی تفهنگ و توپ له نه رزۆم مه یه. ده بلیوو. ئیل. که ی. نایت

* * * * *

شاو پيچي (۴) ي ژماره: ۳۰

كورتته ي نامه ي نه نكورد ي مستهر نوکس

۱۷ ي حوزه ييراني ۱۹۲۶

نوينه ري پوله ندي پيى وتم له زمانى ((سوريتز Suritz)) هوه بيستويه:
ليپرسراوانى تورك له ئيمزاكردنى ريكه وتننامه كه وه گفتوگويه كي باشيان بۆ
چاره يه كي خيىراى مه سه له ي كه مينه ي كورد به ريگه ته قلديه كان له ناو خوياندا
كردووه. به يدهر (Bader) خوى داواى مؤله تي بۆ چه ند كه سيك له كۆمسيون
(مفوضيه) ي پوله ندي له تاران كردبوو كه به بايه زيدا بۆ نه روپا بچنه وه، به لام
راسته وخۆ "له بهر هوى سه ريازى" ره تكرابووه وه.

۱۹ ي حوزه ييراني ۱۹۲۶

دوينى، كه وتوويزى كي كورتم له كه ل "سوريتز" دا كرد، بوارم بۆ ره خساو ليتم
پرسى: نه زمونه كه ي له كارى عه مه لى كيشه خيلايه تيه كانى سه رسنورى توركييا-
روسيادا چۆن بووه؟ نه ويش له وه لامدا وتى: جيى خوشحالى نه بوه. كۆميتيه ي
دياريكردنى سنور، پيتاچى هيچ پيشكه وتنكى به ده ست هيتابى، سه ره پاي
ريكه وتنى ئيستاي له وه پگاكان كه هيشتا واده رده كه وي پيشيلكرايى، يا خرابيته
لاوه، به رده وام له سه ر ئه زه ويانه ناكۆك بوون. قسه كانى زۆر به سوود بوون، به لام
به داخه وه گفتوگوكه يان پي بيرين.

ژ: ۳۱

له سیر ئار. لیندسه یه وه بۆ سیر فۆستن چامبر له یین (۱۲ ته مهور گه یشتووه)
(ژماره: ۲۳۹)

قوسته نته نییه، ۵ ته مهوری ۱۹۲۶

گه وردهم،

خۆشحالم، ناماژه به پاپۆرتی ژماره (۲۲۸) ی ۳۰ حوزه یرانم، تاییهت به مه سه له ی
کورد، رایبگه یه نم: مسته نۆکس ناگاداری کردومه ته وه که له نه نگوره له نوینه ری
نه لبانیای بیستووه، حکومه تی تورکی له هه ولدایه له گه ل حکومه تی سرب- کروات-
سلۆفیندا ریک بکه وئ بۆ گواستنه وه ی موسولمانه نه لبانی نه ژاده کانی هه ری می
کۆسۆفۆ بۆ تورکیا.

۲- مه به ست له مه نه وه یه: ئەم په نابهرانه جیتی ئەو کوردانه بگرنه وه که بریاره
بۆ نه نادۆلی رۆژه لات را بگوێزرین. ئەمه له کاتی کدایه که، وه ک دهوتری، زه ویی
به گه راگوێزراوه کانی تر به خۆپایی به سه ر جوتیاراندا دابه ش کراون.

۳- کۆپیی ئەم نووسراوه راسته وخۆ بۆ کۆمیساری به غدا ی خاوه نشکۆ نوینه ری
خاوه نشکۆ له تاران نه نیرم.

ئار. ئیس. لیندسه ی

وه زاره تی ده ره وه، ۲۴/۲۶، ل: ۵، ژ: ۴

**** *

ژ: ۲۲

لەسىزچى كالاڭكەۋە بۇسىز ئۈستىن چامىرلەين (۶۱ دىسەمبەر گە يىشتۇۋە)

(ژمارە: ۶۲۱)

ئەنگۈرە، ۲۴ ئۆفەمبەرى ۱۹۲۶

گەۋرەم،

نامازە بەراپىرتى ژمارە (۶۲۰) ى ئەمپۇم، يادداشتىكى سىز ھىزى ئۆبىسى كۆمىسارى بالاي غىراقتان لەسەر چاۋپىڭكەۋىتى لەگەل ۋەزىرى كاروبارى دەرەۋەو سەرگۈماردا بۇ دەنئىرم.

۲- ئەترىسم قىسەكەى پاش ناخواردىنى دوتىنى شەۋى تۇفلىق روشدى بۇ سىز ھىزى ئۆبىس، رۇر جىيى بەۋاۋسىيەتتە باشە لەق كىردىن كە پەنگ بوۋ ئەم گىتۇگۇيانە ھاندەرى بوۋنايە. قىسەكەى تۇفلىق لەۋ بارەيەۋە بوۋە كە ھىكۈمەتى تۈركى سۈرە لەسەر رامالنى كورد لە دۆلەكانىدا كە ئەمپۇ دەرەۋەلەنتىن بەشى تۈركيانو، جىڭىركىردىنى كىشتىارانى تۈرك لەجىي ئەۋان. بەپىزى ھەرەۋە ۋەتۈۋىيەتى بەھەمان شىۋەى ئەرمەنىەكان مامەلەيان لەتەكدا دەرەى.

۳- پىتچاچى كورد ھەروا بى دەنگو دەست بەستە ئەمە قىۋول بىكات، بەلام ئەگەر لە ۋلاتى خۇيان ۋەدەرىنئىن، بەئەستەم دەتۈانن بەسەلامەتى خۇيان بگەيەننە غىراق يان ئىران. ئەۋ كىشەيەى كە لەم جىۋلانەۋەيەۋە بۇ ئەۋ دوۋ ۋلاتە دروست دەبى، ئەگەرچى نازانئى چەند كارىگەرى دەبى، دەشى پىشېبىنى بىرى. رەنگە تۇفلىق روشدى ئەم قىسانەى بەجىددى كىردىن، بەلام لەۋەناچى بىتۈانئى ئەم نەخشەيە بەۋ فراۋانىيە جىبەجى بىرى. ئەگەر دەرەفەت ھەبو، ھەۋ ئەدەم ۋەزىرى كاروبارى دەرەۋە زىاتر لەم مەسەلەيە ئاگادار بىكەمەۋە.

۴- پىتۈستە ئەۋەش بلىم كە سەردانەكەى ئەنگۈرەى سىز ھىزى ئۆبىس، سەرگەۋتۈۋىۋە، تۈركەكان خۇشحال بوۋن پەيۋەندى شەخسى پىۋە بىكەن،

ھەموو تىن و تۈننىكىيان بخەنە گەپ، ئەمە لەكاتىكدايە كە بەراشكاۋى نەك ھەر كارىكى باشى كىردۈۋە، بەلكو بناغەيەكى دۆستانەى وای دامە زاندىۋە كە پەيۋەندىي داھاتۋى عىراق - تۈركىيا كە ھەلومەرج ئالغۇزى كىردۈۋە، ۋەك ئومىد دەكرا، بەنياز پاكىيەۋە لەلەين ھەردولارە دانۇستانى لەسەرىكىز.

۵- كۆپىيەكى ئەم نوسراۋە بۆ بەغدا دەنئىرم .

جۆرج ئاپ. كلارك

ۋەزىرى دەرەۋە، ۲۶۵/۴۲۴، ل: ۵۰، ژ: ۴۶

* * *

ھاۋىيچى ژ: ۳۲

ياداشت

نيۋە پۆى ۲۱ تشرىنى دوۋەم بەر لەۋەى سەۋك ببىنم، وتوۋىژىكى كورتم لەگەل ۋەزىرى دەرەۋەدا كىرد.

تۇقىق بەۋە دەستى پىكىرد كە بەپەرۋش بوۋە بۆ ناسىنم، چۈنكە چەندىن پووداۋ بەردەۋام لەسەر سنوۋرى عىراق - تۈركىيا دەقەۋمىن، دىيارە ھىۋىركىرنەۋەى بارودۇخىكى لەم جۆرەش، ئەگەر كەسىتى ئەۋ دىۋو پەيۋەندىيەكە بناسىرئ، ئاسانترئەبئ. ھەروەھا ھىۋادار بوۋ ئەۋ پووداۋە بچوكانە، ھەرچى زوۋە، كەم ببىنەۋە، حكومەتى تۈركى فەرمانىكى توندوتىژى لە پىنناۋ كۆنترۆلكردى خىلەكاندا بۆ كارمەندەكانى خۆى دەركرىدبوۋ، لەۋ زانىيارىيە گە يىشتۋانەى عىراقىشەۋە زانىبوۋى كەئىدارەى ئەۋى دەسەلاتى تەۋايران بەسەر خىلەكاندا ھەيە. خۆزگەى خواست مەن دەرەك بەۋە بگەم كە ۋەزەى حكومەتەكەى ئەۋ قورسىترە لەۋەى ئىدارەكەى عىراق، چۈنكە حكومەتى تۈركى سىياسەتى مامەلەى راستەۋخۇ لەگەل ئاكو تىكىشكاندىنى ھىزى سەۋك ھۆزەكانى گىرتۋەتە بەر، بەلام عىراق تۈانىۋىيە

مامەلە لە تەك سەرۆكەكاندا بىكات و دەسەلاتیان بە سەر تیرەكانیاندا بەكاربێتی. تورکیا بۆیە ئەم سیاسەتەى ئیستای گرتوووە تەبەرکە پێی پرۆپاگەندەى روسەکان لە ولاتەكەى بگرێ. هەلبەت ئەوە بە ئارەزوو دژی دەسەلاتداربێتی ئەم ولاتە دەیانکرد، بەلکە ئەگەر بە سیاسەتى لیبرال و دیموکرات کارىگەرىی سیستمى سۆڤیەتیی لەخۆى دوور نەخستایەتەو، ئەوا تەنها رۆلى پرۆپاگەندەىەكى شۆرشگێرانەى لە سەر سنوورەكەى دەبینی.

ناشتى قازانجى هەرە گەورەى تورکیایە، ناوبراو لەو دلتیابووە كە هى بریتانیای مەزنیشە كەوا ئیستا خواستى سەرەكیەتى، ئەتوانی بەرژەوەندییەكانى ئەم كاتەى پتەوبىكات، ئەو سەرنجى بۆ ئاكامە نایابەكانى باش لێكگەیشتنى تورکیا و فەرهەنسە، سەبارەت بە ستور، راکیشام، لەو كاتەووە كە ئامادەكارى لەگەڵ مسیۆ دوژفونیل (de Jouvenel) دا كراوە، تورکیا ئەركەكانى خۆى لە سەر سنوورى سووریا دەزانى، سەرەنجام ئیستا خەڵب و باشوورى سووریا تاكە ناوچەن كە فەرهەنسییەكانیان تیدا ئارامە.

لەو لەمدا وەتم: خۆشحالبووم ئەم خواست و ئاواتە دۆستانەى مان بۆ ئایندە دەربەرى، و تووێژمان لە سەر كردن، زانیم دلە راوکیێك، لە بارەى سیاسەتى ئیدارەى عیراقەووە بەرامبەر بە كورد، لە دامو دەزگاكانى حكومەتى تورکیا هەستى پێ دەكړی، من بە شتووەیەكى تاییەتى وىستم لەم مەسەلەى دلتیای بکەمەو. بە پێزى لە رێنوییهكانى ئەنجومەنى كۆمەلەى نەتەوەكان سەبارەت بەو كوردانەى كە خرابوونە سنوورى كارگێڕى عیراقەووە، ئاگاداریبوو، عیراق ئەبێ، بە هەموو تین و توانیکەو، ئەو رێنویتیانە جیبەجێ بکات، هەر وەها بەرنامەى دامەزراندنى فەرمانبەرى كورد، تابکړی لە ناوچە كوردنشینەكان، و رێدان بە بەكارهێنانى زمانى كوردى، پێپەر و بکات.

بەلام ئیدارەى عیراق دژایەتیی هەموو جۆرە ئۆتۆتۆمى یان رەگەزنامەىەكى جیایی خوازی كوردى، جا ئێرانى بێ یا تورکی، کردوو، تەئکید دەکاتەووە كە

کوردان ناتوانن یه ک بگرن و، سه ره خویشیان ده بیته مایه ی چه ته یی و تالانچییه تی له هه ریمه سنوورییه کاندان.

توفیق وتی به م دلنیا کردنه وه یه دلخوشه و، نیستا حکومه تی تورکیا گومانی له کوردی عیراق نییه، به لام ترسی له کورده کانی ئیران جیی هه ره شه یه بۆ سنووری شه مزینان که کۆنترۆلی ئیرانی تیدا زۆر کزه، ئه مجا له باره ی ژیرخانی سوپای ئیرانه وه درژده ی به قسه کانی داو، پیتی وابوو ناتوانن ئاسایشی ناوخۆ سه قامگیرو که مترین به رگری له به رامبه ر هیرشی دهره کیدا بکات. هه روه ها وتی: نه ته وه یه کی وه ک فارس نه یه توانیوه دهرک به و قوربانیه ترسناکانه بکات که سوپای نوئی سییه کی داها ت تیدا خه رجکراوی تورکیا به هوی زیاده پارێزیه وه ده یاندان.

پاشان پرسیم، ئایا به وتووێژه کانی لیژنه ی هه میشه یی سنوور که له زاخویه، رازییه، وتی: به ئی. دهره نجامی نایاب به ده ستهاتوووه، نوینه ری تورک رایگه یاندوووه که نوینه ری عیراق زۆر دۆستانه ها تووه پێش. به قسه ی ئه و، ته نها یه ک شت به ناجیگی ر مابوو وه، ئه ویش هه رچه نده زۆر روونی نه کرده وه، به لام خۆم تیکه یشتم که مه سه له ی بازرگانی ترانزیتی نیوان تورکیا و ئیرانه به ناو عیراقد، هه روه ها وتی: ئه بئ جارئ چاوه پیتی بکه ین، تا عیراق و ئیران له سه ره ئه م مه سه له یه رێک ده که ون.

من وتم: چاره ی ئاواره کورده کانی (گۆیان) بۆ عیراق زۆر گرنگه، ئاسان نییه ئه م ولاته به زه بری هیز ئه و ژماره زۆره له سنوور پامالئ و، بوونیشیان له وی هه ره شه یه که بۆ ئاسایشی سنوور، ئیمه بئ هیوا بووین، چونکه تورکیا نه یده ویست وه ریا نگرێته وه، توفیق وتی: (به داخه وه ناتوانین خۆزگه کانتان بۆ ئه م مه سه له یه بێنینه دی) و، هیچ پاساو یکیشی نه هینایه وه، به لام دلنیا بوو له وه که باری ئابووری ورده ورده ئاواره کانی گۆیان ناچار ده کات دوور له سنووری تورکیا و له ده شته کانی عیراقد بژێوی خۆیان په یدا بکه ن، به م جۆره یش، پێده چئ کێشه که نه مینئ. من وه لام

دایەو و وە: لەوانە ئەمە و ئاست بێ، بەلام پڕۆسە یەکی خاوەو، هاوکات، ئەترسم ببنە مایە ی سەر ئیشە ی هەروو حکومەت.

جالە بەرئەو ی که ئەمراتی خۆیان بە بێ ئاگاداریی رەسمیی دەسەڵدارانی تورک کەم کەم دەکەوێ گەرانه بۆ تورکیا، ئیتر زۆر لەسەر ئەمە نە پۆشتم.

لەتوفیق پرسی: کە هێلی ئاسنی عیراق گەشتە موسڵ، ئایا هیچ کارناسانییە ک بۆ بازگانیی نۆوان قوستەتە ئیە و نسیبێن دەکرێ؟

ئەمە پرسیاریکی گرنک بوو وتی: پەرەپێدانی هێلی ئاسنی نسیبێن - جەلەب، بەهۆی کێشە ی دارایی ی ئەو کۆمپانیا غەرەبە نسیبی ی و ئەو بەشە ی هێلە کە بە پێو دەبات، تەواو سست بوو.

ئەمجا توفیق بەرقیکی زۆرەو لەو یستی هاوچەرخی عەرەب دووا، بەقسە ی ئەم، ئەوان هێشتا سەرودەکانی سەر دەمی عومەر دەلێنەو، پێیان وایە ئەتوانن شکۆی هاروونە رەشید بگێرنەو، دەست بەسەر ئاسیادا بگرن، ئەوان چەندین سەدە لەدوایان، تاکە فەرمانرەوای عەرەب (ئیبن سعود Ibn Saud) ه کە ئەم پەيوەندیی توندوتۆلی لەگەڵدا هەیه، ئیبن سعود ئەزانی هێزە کە ی لەبەرەمبەر سوپای نویدا کە لکی نییە، بۆیە ئەبێ تین و توانی خۆی بۆ نیوێ دورگە کە ی کەم بکاتەو. سیاسەتیشی، بەهۆی شوێنی جوگرافی ی لەگەڵ بریتانیای مەزنداو کاری ماددی و مەعنەوی تورکیا و کە تانیستا لە و ناوچانە دا هەیه تی، بریتییه لە دامەزراندنی پەيوەندیی دۆستانە لەگەڵ ئەم دوو ولاتە دا.

دوای توفیق بە ئۆتۆمبیلە کە ی بردمی بۆ مائی سەرۆک و، بەوی ناساندم. سەرۆک بەتورکی و منیش بە فەرەنسی قسەم دەکردو، توفیق رۆلی وەرگێڕی دەبینی. دانیشتنە کە مان نزیکە ی درو سەعاتی خایاندو، هەر سەرۆک قسە ی دەکردو، منیش جار جار بەقسە ی کورت هەلەدەداتی و دەمبزواند.

سەرۆک زۆر دلخۆش دیاریبوو و، ناویە ناو زەرەخە نە یەکی دەگرت، ئەویش، وە ک توفیق، بەباسی قازانجی ناسینی شەخسی دەستی پێکرد.

پاشان توفىق ناوھ پۆكى قسەكانى تايىت بەسىاسەتى كوردى بۆ دووپات كرده وە، سەزۆكى وتى: ((خۆشحال ئەمە ئەيىستىم)). ئەكرى زۆر لەسەرمانى چارەنوس و مانى كەمىنەكان بېژىن، بەلام ئەبى لە ماغەكانى زۆرىنە جيا بن، كورد، بەقسەى ئەو، بۆ چەند نەوھىەكى تىرىش ناتوانى خۆى بەپتوھىيات، ئەمجا ھەمان تىرسى توفىقى لەمەپ مەترسىي كوردانى ئىران بۆ سەر سنوورى شەمىزىنان دەرپى، لىرەو كەوتە نىشاندانى سىياسەتەكى. سەزۆكى پىتى وابو ھەلەى رۆژمەلات ئەوھىە باوھپى بەتپۆرى ھەىو لەراستىيەو دوورە، ئىمپراتورىيەتى توركى بە باوھپە خەيالىيەكەى كە كۆكردنەوھى ھەمووگەلانى موسلمان بوولە يەكىتتىيەكى سەرتاسەرىي ئىسلامىدا، ھەرەسى ھىتا، ئەمەيش گومانى لای ھىزەكانى تر دروستكرد. جا بۆ ئەوھى ئەم بى عەقلىيە دووبارە نەبىتەو، خەلافەتى ھەلوھشاندەو. ھەمىشە زۆر لە پىتىش شەپەو و تووھى: پىپۆستە توركىا لە ئەلبانى و بولگارى و عەرەب دوور كەوتتەو، زياتر خۆى بگوجىتى، ئەم پىشكە وتنانەى دوايى زادەى سىياسەتەكەى ئەم، بەلام ئەمە وەزەىكى روولە ھەورازو سەختە. مېژوو نووسىكى ئىنگىلىزى و تووھى: ئىمپراتورىيەتى توركى ھىندەى ماوھى نىوان مەسىح و مەمەد لە دواوھى گەلانى رۆژ ئاواوھى، ئەو كاتە لە دەست چووھىش، ئەبى ئىستا قەرەبوو بگرتتەو. ئەمە مەسەلەى ھىلى ئاسن و كارگە و تەلەگراف نىيە، بەلكو ھى گۆرپانى رىشەيى بىروھۆشى خەلكە. سەزۆكى پىتى وابو توركىا ئەو يارمەتىيە خىر خوازىيەى برىتانىاي، بەو بېرە زۆرەى كە داوا دەكرى، پىدەكات.

مەن و تەم: دەكرى بەپژى ھەلوپىستى برىتانىاي مەزىن لەزارى بالوئىزى ئىنگىلىزەو بزانى، بەلام بەش بەھالى خۆم بەپچرپانى پەيوھندىي كۆنى ئەنگلوتوركى زۆر نىگەرەن و، بەم بوورزانەوھىەى دوايىش دلخۆش بووم.

ئەبى، ئەوھندەى بگرتى، ھەموو ھەلىك بۆ پتەو كوردنى ئەم دۆستايەتىيە بقۆزەو.

پاش چەند قسەيەكى تر مۆلەتم خواست و بەجىم ھىشت.

ئىتچ. دۆيس،

كوميسارى بالا لە عىراق، ئەنگۆرە، ۲۲ى تۆقىمبەرى ۱۹۲۶

وہ زىرى دەرەوہ، ۲۶۵/۴۲۴، ل: ۵۰-۵۲، ژ ۱/۴۶

ژ: ۳۳

لەسىرچى کلارکەوہ بۆسىر نۆستىن چامبرلەين - (۱۷ى کانونى دووہم گەيشتوہ)

(ژمارە: ۲۱)

ئەنگۆرە، ۴ى کانونى دووہمى ۱۹۲۷

گەورەم،

لەراپۆرتى ژمارە (۶۲۱)ى (۲۴)ى تۆقىمبەردا، لە راگەياندىنى ئەو سىياسەتە توندەى. دژ بە كوردان كەوہ زىرى كاروبارى دەرەوہ لە گفتوگۆيەكدا لەگەڵ كوميسارى بالاى عىراقدا باسى كوردبوو، ئاگادارم كردنەوہ.

۲. دوى شو لە دىدارى تۆفيق روشدىدا ئەمەمان خستە بەرباسو، وەك ئەوكاتەى كە قسەى لەگەڵ سىرەنرى دۆيسدا كوردبوو، ھەرئامادە نەبوو. تەنازول بکات. ئەو ئاماژەى بە تىقۆرى فەلسەفە مېژوويەكەى كرد: مىلى بەندۆلە كە لە نىوان سەردەمى ئىمپىراتۆرىيەتى يەكگرتوو (قىدرالى) و ھى نەتەوہ و رەگەزە سەربەخۆكاندا دىئودەچى، تەنھا ئىمپىراتۆرىيەتى برىتانىا لە مېژودا لە پرووى سىياسىيەوہ ژىربوہو، لەگەڵ گەشەكردنى ھىزە جىباى خوازەكاندا خۆى گونجاندوہو، بەمەيش پىكھاتەى خۆى پاراستوہ، ئىستا بەندۆلەكە لەوپەرى گوزمىدا بەرەو نەتەوہ تاكو جىاكانو، ئەگەر ئىمپىراتۆرىيەتەكان نەبن، تىبىنى گەپانەوہيشى بۆ لای گروپەكان دەكرى، پرۆسەكەيش شتىكى حەتمىيە، بەلام ئەبى چەند يەكەيەكى بچووكى نىشتمانى لەم رىيەدا تيا بچن، ياخود بەشلۆقى رزگارىان بى، چونكە بەكارھىنانيان لەلايەن يەكى لە ھاوسى بەھىزەكانيانەوہ واتە شەپ لەگەڵ ئەوانى تردا. بۆيە لىرەدا سەربەخۆيى

میللەتە بچوکە یەك دوو میلقونییەکانی وەك ئەلبانیا ھەرگیز شیائو نییە. کەواتە کوردەکانیش بێ بەش دەبن، سەرەپای ئەمەیش ئاستی رۆشنیبرییان ھێندە نزم و عەقڵیان وا لە دواوەیە کە ناتوانن لە بنیاتی سیاسی گشتیی تورکیادا بەشداری بکەن، خۆ ئەمانیش، وەك بە پێزی وتی ((ھندقسەکانی ئەمریکا) کە دیار بوو مەبەستی ھندییە سوورەکان بوو، دەبرینەو، لەرووی داراییەو لە کۆتەرکێی تورکە رووناکیرو پیشکەوتووکاندا کە لە ھەرئێمە کوردییەکاندا جێگەر دەکەن، شەپری مانەوایان پێ ناکرێ. دواى ھەموو ئەمانیش ئەمۆ کەمتر لە (۵۰۰۰۰۰) پێنج سەد ھەزار کورد لە تورکیادان کە دەتوانن زۆرتەین ژمارەیان لێ بنێدرێنە عێراق و ئێران، ئەوانی تریشیان بەپێرۆسی سێنەوێ لایەنە ئەشیائوکانیادا تێدەپەن.

۳- سەختە بڕوابکێ کە ئەمە راویوچوونی وەزیرێکە، بەلام من باوەرم وایە. سەیرتەر لە کەم عەقڵیی ئەمانە، ئەوێە کە بەسووکی سەیری گرتەکانی تورکیا ئەکەن، (۵۰۰۰۰۰) کوردەکی تورکیا لای توفیق روشدی، بەھەموو پێوەریکی بڕوا پیکراو، زۆر لە ژمارە راستیەقینە کە مەترە، رۆژانی رابردوو فەرمانرەوایەکی قەیسەری پێی وەم پیش شەپ بەلای کەمەو (۲،۵) ملیۆن کورد لە تورکیا دابوون، ئیستاش ناشی (۱،۵) ملیۆن کەمتری تێدابیو، تورک ھەرگیز ناتوانن کۆتاییان پێبێنن. ئێمە لەوێ و لە کوردستاندا روو دەدا، بێ ئاگاین، بەلام ئەزانین تورکیا سوپایەکی لەوێ مۆلداو، ریزەیکەکی زۆری داھاتی تێدا خەرج دەکات، ھێچ نیشانەیکە لە ناوچوونی کوردیش نییە.

کۆپیی ئەم نوسراوە بۆ بەغداو تاران دەنێرم.

جۆرج ئاپ. کلارک

ژ: ۳۴

له سیرجی. کلارکه وه بؤ سیرنؤستان چامبرلین (۱۷ ی کانونی دووم گه یشتووه)
(ژماره : ۲۲)

قوسته نته نییه ، ۱۲ ی کانونی دوومدی ۱۹۲۷

گه ورهه ،

پیتان پاده گه یه نم دادگای ئیستیقلالئ نه نگوره به م دواییه پاپورتیکی کورتی
سه رزمیری کاره کانی بلاک کرده وه که جیی بایه خ پیدانه . نه مه خویندنه وه یه کی
تونده و، پیده چی واهه ست بکری تاوانکارانی سیاسی زور زیاترین له وه ی که دانی
پیدانراوه .

۲- پاگه یه ندراره له سه ره تای نازاری (۱۹۲۵) وه که دادگا که وه وتووه گه پ،
زیاتر له (۱۰۰۰ هه زار) که س به گونا می سیاسی و (۸۰۰) یش به دزی و جه رده یی
تاوانبارکراون ، بۆ یه نه شی هاو لاتییه کی ناسایی دلخۆش بی به وه ی که نه م دادگا
ته مه ن کورته کاریکی بۆ که مکردنه وه ی جه رده یی ، که برینتیکی تورکیای زویش
بووه ، کردووه ، به لām ، به هه مان شیوه ، ترسیشی له لیکۆلینه وه به دوا دا چونه
سیاسیه کان هه بی. نه میش چونکه ناسایشی پۆژئاوای تورکیا ، هه رگیز وه ک ئیستا
باش نه بووه به لām هه رچه نه ده نه دامانی دادگای ئیستیقلال بۆ هه رشوینتیک چووین
خه لک به هه موو جۆرتیک مل که چیان بوون ، به لām خه لک خوشیان ناوین . زۆریه ی
خه لک ، نه گه ر وه ک تورکیش (سلبی) بن، له وانه یه تازه گه رییان به پێگه ی خۆیان
پێ باشبی. دادگای ئیستیقلالئ نه نگوره بۆ نه وه هاتووه ته گۆپی که بزانی نایا تورک
له سه ر شیوازه که ی غازی، نه و پرۆسه یه ی که نه مسال خنکاندن (۱۲۵) و

زیندانیکردنی زیاتر له (۵۰۰) که سی به پتویست زانی، خۆیان چاک ده که ن؟

۳- رای تاییه تی غازی نه وه یه که ولات پتویستی به فه رمانپه وایه کی سه تمکاری
چاک و پیداکری حکومه تیکی کۆماری هه یه و، نه وشتانه ی سه ره وه یش که ده شی

به که م بگيرين، ده رهاويشته يه کي ئه م بۆچوونه ن. ئه مەيش ئه وه ناگه يه ئی که شتيك نيبه بۆ ئه م سياسه ته ی بوتري. ئه گەر ولات به ده ستيکی به هيژ به پتوه نه بری، ئه وا پيتتیده چي مللانییه که هه ردوولای تیدا زهره ر مەندبن، خو ئه گەر بيگانه يش نه هيئتیه ولاته وه، هه روه ک دادگا کانی ئیستیقلال، ببيتە مايه ی نه هامة تيبه راسته قينه کانی مرؤف.

٤- دووری وای کردوه هیچ شتيك له باره ی کاره کانی دادگای ئیستیقلالی نه لعه زیزی نزيك خه رپووته وه که به شيوه يه کي سه ره کي کوردنشینه، نه زانين. دان به وه دانراوه که کاری هتورکردنه وه هيشتا زۆری ماوه، تا کورده نادلسوژه کان ريشه کيش ده کړين، دادگا که پتويست ده ی. له به ريه که هه لوه شاندي خياله کان و چه ککردنی هه موان و، هه رچونیک بي، راگويزانی سه رۆک تيره کان هه ر به رده وامه. ياسای عه سکه ری له ويلايه ته کانی رۆژه لاتدا بۆ (٢٣) ی تشرینی دووه می داهاتوو دريژ کراوه ته وه، نزيکه ی نيوه ی سوپا بۆ ئه م به رنامه يه ته رخانکراون. مانگی رابردو چا به مه نيه کان، بۆ ليدانی خيالی (قۆچ- ئوشاغي، Kotch- Ushaghi) ی دهرسيم که به ئاشکرا به رهنگاری هه وله کانی ليتپچانه وه ی کاربه ده سته عه سکه ريه کان بوويونه وه، ده ستخوشييان له سوپا کرد.

٥- لیستیکی تايبه ت به جيگيرکردنی خيژانه کورده راگويزاوه کانی بايه زيدو ناوچه کانی تر، دا ئه وانه يان که له پرۆسه ی راگويزاندا ماون، له ئه نادۆلی رۆژئاوا، پيشکه شي ئه نجومه ن ده کړی، به لام له به ر ئه وه ی که ته نها ٢٠٠٠ که س له خۆده گړی، ئه وه ده گه يه ئی، يان سه ربازه کان نه يانتوانيوه زۆريک له کورده ئاژاوه گيريه کانيان چنگ بکه ون، ياخود ئه وانه ی که هه ر جۆره په يوه ندييه کيان با به ياخيه کانه وه هه بوه و رزگاريان بووه، له گيراوان زياترن.

٦- نيشته جيگيرکردنی په نابه ران بۆ پرکردنه وه ی ئه و بۆشاييه ی که پامالینی کورد له هه ريمه کورديه کاندا دروستی کردوه، بیری لی کراوه ته وه، به هیوان په نابه ری

موسلماننىان لە يۇگوسلافييا بولگارىيا دۆبروجا (Dobruja) ^۱ و قوبروس و قۇقازەو دەست بکەوئ. بەلام ئەگەر حکومەتى ئەو ولاتانە فشاريان ئەخەنە سەر، پېنناچى ئەم ھىوايە بېتە دىو، لەوانەيشە خويىنىكى زۆرى تېدا بېژى. تاقىکردنەوہى تېشتەجىکردنى موسلماناننى يۆنان لە تورکيا، ھاندەرنىن. پېنناچى ئەو کشتيارانەى کە لە زەوىى گاۋرەکاندا گوزەرانىان باشەو، رەنگە فېسەکانىان لەسەر بنىنەو، بىھىچ سووکايەتى پىکردنىک نوژەکانىان بکەن، بۆ دەست پىکردنى ژيانىكى نوئو لە بەرگىكى رۆژئاواييدا، خوازيارين لە ھەرىمى سەختى کوردستاندا نىشتەجى بکرىن. تورکيا ئىستا ناتوانى، وەك دارولئىسلامەکەى زوو، خەلک بۆخۆى رابکېشى.

۷- کۆپىيەكى ئەمە بۆ کۆمىسارى بالای خاوەنشکۆ لەبەغدا دەنێرم.

جۆرج ئاپ. کلارک

^۱ ناوچەبەكى رۇمانىياو بۇلگارىيايە لەنتوان دەريای رەشو رووبارى داترويدا (المنجد فى الاعلام، كە،

ژ: ۳۵

ئە سىر ئۇستىن چامبەرلەينەۋە بۇ سىرچى. كلارك- (قۇستەنتە نىيە)

(ژمارە: ۷۱)

۱۹۲۷ مى ۲۸ كى ئاۋۋى ۲۰۰۰ مى ۱۹۲۷

بەريز،

ئە مېرۇ بالۋىزى توركىيا بۇ يەكە مېار دۋاى گە پانەۋەى لە ئەنگۇرە، سەرى لىندام
ئە، خۇشخالىى حكۇمەتى توركىيى بۇ دامە زىاندنى بە پىزىت و ئەۋ پە يۈەندىيەى
كە كىرۋوتە پىيانەۋە بە گەرمى باسكردو، كە سەرنجى دا: دە زانم چەند بە پە رۇشەۋە
حەز بە دەست پىكردىنى دۇستايەتى ئەنگلۇ- توركى دەكات، دە رىپىرى دلى بەۋ
نىشانانەى ھەستى تورك بە رامبەر بە ئىمە خۇشە كە بە وتوۋىژ لە گەل سەركۇمارو
سە رۇكى ئەنجومەن و ۋەزىرى دە رەۋەدا بۇى دەركە وتبۈۈن.

ئە مېا دۋاى لىكردم داۋاكىنى توركىيا بۇ ھەلگىرنى قەرزەكان كە پۈۈن بۈۋەتەۋە
پە سەندىكىدىن بە پاستى لە قازانجى بە لىندەرانى ئىنگلىزدا نىيە، ۋە رگرم. ھە رۈەھا
بە گىفتوگۇكانى پارىسىدا زانىبۈۋى، ئىستى كىشەكان لە "سىر ئادەم بلۇك Sir Adam
Block" ھەن، ئەك لە فەپەنسەۋە كە گەۋرەترىن قازانجى دەست كە وتوۋە. ئەۋ
تەراۋ دانى بە ۋەدانا كە سىر ئادەم بلۇك ئە كارمەندى حكۇمەتى برىتانىاۋ، ئە
كۆنترۆلى بە دەست ئىمەيە، بە لام جەختى لە سەركردەۋەۋ كە حكۇمەتى توركى تا
ئىستى داۋاى بە لىندەرانى پەسەند نە كىرۋەۋ، رۇر جىتى داخ دەبىن ئەگەر رىك
نەكەۋن. ئەۋەشەم بە پىزى و ت: تۇ شتىكت لە سەر ئەمە بۇ نوۋسىم، منىش
داۋايەكەم ھەبۈە، بۇ ئەۋەى كە لە شوۋىنى خۇيدا دلىيا بىكىتەۋەۋ بزانرى ئاخۇ
ئەتۈۋىن بە شىۋەيەكى بە سوۋد ھىچ نامۇزگارىيەك بىكەن، لە گەل گەنجىنەدا راۋىزى
لە سەركراۋە.

پاشان بالۆيزەكە دىلۋى زانىيارى لى بارەى جىاوازيە دەرکە وتوۋەكانى نىۋان
 ھۆكۈمەتەكانى يۇگوسلاۋىيا ئىتالىياۋە لى سەررېككەۋتى تيارنا كىرد. ئەمما چوۋە
 سەرباسى سەردانى مستەر چەرچىل بىر رۇماۋ دانوستانى لى گەل سىنىۋر
 (مۇسۇلىنى) دا. گىتوگۇكانى ئەمان، بىر ھۆشى خەلگىكى زۇرىان لى تۇركىيا
 وروژاندوۋە، ترسىكىيان ھىتاۋە تە ئاراوۋە كە قسەى جارجارى سىنىۋر (مۇسۇلىنى)
 لى مەر پېۋىستى بوارىك بىر قراۋانكردنى دانىشتوانى ئىتالىياۋ، ئىشارەتدانى بە ((ئاسىيا
 يان ئەفرىقا)) بىر ئەم مەبەستە، دروستىيان كىردوۋە. ئەم قسانە، ئاساسىي،
 ھۆكۈمەتى تۇركىيان وريا نەكردەۋە كە ناچارىبو ئامادەكارىيەكى دىيارى ەسكەرى
 بىكات ۋ پارەيەكى زۇر لەم مەرامەدا بەخەرچ بدات، كە دەشيا بىر ئامانچىكى
 بەسۈدتر تەرخانى بىكرىايە. مەن بە بالۆيزەكەم وت: گەشتەكەى مستەر چەرچىل
 تەنھا پىشۋەۋە، لى سەر دالۋانامەى ھارپىيەكى دىۋىرەن بۈۋە كە ئىستەفەرماندەيى
 گەلەكەشىتى برىتانىيانى لى دەرياي ناۋەپستدا دەكات. مستەر چەرچىل كارىكى
 سىياسىي نەكردوۋە، ھەرچەندە كە گەرايەۋە لەم بارەيەۋە قسەم بۇدەكات، بەلام
 قسەكانى ئەسیناۋ پۇمى لى ۋجۆرەنەن كە ھىچ پاپۇرتىكەم لى سەريان بىر بىۋىرئ.
 ئەۋەندەى كە مەن لى قسەكانى پۇمى بزانم، ھى چاۋبېكەۋتنى چاپەمەنىەكان بۈۋە
 كە لى پۇزنامەكانى ئىتالىيادا رايگەياندوۋە. بالۆيزەكەۋتى، بىر ھىچ داۋايەكى پەسمى
 ، خۇشالە بزانى ئايا رازى ئەبەن كونسلى گىشتى تۇركىيا لى بەغداد دەستىشان
 بىكرى؟ پىششى لى سەر ئەۋ راسىتە داگرت كەنايەۋى لى مۇسل دايىنى، چۈنكەۋتى
 : كارىكى لى ۋجۆرە، پىدەچى گومان دروست بىكات، ۋ ئاكامى سىياسى خراپى
 لى بىكەۋىتەۋە. تۇركىيا قازانچى ئىش ۋ كارى لى بەغدادا ھەيە. بەردەۋام دەپىرسى :
 ئايا ھىچ مىكانىزىمىكى گونجاۋ نىيە كارى پىبىكرى؟ ھىۋادارىش بۈۋە پىيى بلىم ئايا
 ئەگەر داۋاي پەسمى ھەيى، پەسەند دەكرى؟ بەلېنم دايە لەم بارەيەۋە لى تۇفەسى
 كۆلۈنىيەكان پىرسىم، كە بىر گومان پەيۋەندى بەھكۈمەتى عىراقەۋە دەكات، ۋ
 دواترىش ۋەلامەكەى بدەمەۋە.

بالوئز وتی: دوو سۆ شتی ترهن، له بهر نهوه کاریکی خراپیان کردووه ته سهر میشکی حکومت، دهیه وی ناره سمی و به گیانیکی دۆستانه وه ئاماژه یان پی بکات. نه و کاته داوای هیچ پوونکردنه وهیه کی له سهر نه م سه له یه نه کرد، به لکو ته نها ویستی سهرنجم بۆ نه م خاله بچووکانه پابکیشی: یه که میان نه وه بوو که کاتی که حکومتی فهره نسی به یه ک چاو سهیری بیانی (رعایا) ی هیزه کانی نه وروپاو تورکیای له سوریا ده کرد، نه م ریککه وتنه بۆ میسرو عیراق که بریتانیا ده سه لاتی تیاندانده یه، په تکرابه وه. من وتم زانیاریم له م باره یه وه نییه، به لام لای نه کۆلمه وه.

خالی دووهم که به پیزی باسی کرد، نه وه بوو که تورکیا ده خوانی تبالوئز خانه که مان له نه نگۆره بی. من له وه لامدا وتم: گرفتی ماددیمان له پزی نه م گۆرپانه دا هیه. نه نگۆره جیه کی په سه ند نییه، گۆزه رانی بالوئزیش دیاریکراوه. به پزیزشت وت نه ته وی زیاد له ئاسایی جارن له نه نگۆره بی، منیش وام حه زده کرد. نه شی سالانی ئاینده چه ند چاکسازییه که له گۆزه رانی تۆدا بکری، به لام ئیستا باری داراییمان، به هوی کیشه پیشه سازیه کانی دوازه مانگی پابردووه وه، زۆر خراپه وه، که نجینه هه موو پاده کانی بۆ که مترین ئاست دابه زاندووه.

دیسان بالوئزه که پرسیی: ئایا به م کیشه ماددیانه وه، له م باره یه وه هیچ ریکه وتنیک له ئیوان ئیمه و حکومتی فهره نسه دا نییه؟ وتم: بی گومان وایه، به لام ریکه وتنیکی وا که هه ردوولا هه تاهه تایه پیکه وه ببه ستی، له ئارادانییه. نه و به پیویستی زانی پیش نه وه ی هه ر گۆرپانییک رووبدات، راویژ به حکومتی فهره نسه بکه م. به پیویستی نازانم له سهر هۆکانی به گوپ کردنی نه م ریکه وتننامه یه، وه که هه نکاوی یه که م، بدویم. پیم وایه باشترین ئیستا له هه ر گۆرپانییکدا جه خت له سهر گرفته ماددییه کان بکرتته وه.

دوچار وتی: زانیویه تی چاپکراویک بالوئز کردووه ته وه که کارمه ندانی کونسڵخانه مان له پۆژئاوای ئیتران، هانی بیری دۆی تورکیان له ناو کورداندا داوه. من

وت: ئەم گومانە هیچ بنچینە یەکی نییە، بە پێچەوانەو، ئەزانم کاریکی لەم جوړه پەيوەندییە دۆستانە کانتان که لە پەیماننامە ی موسڵدا دامەزراوە تەو، دەخاتە بەر مەترسیو، لە جیاتیی کێشه ناهووە لە ناو کورداندا، ئەمانە وئ بە ئاشتی و بە ختەوهری لە سایە ی فرمانرەوایی تورکیادا بیانبینین، چونکە دەزانین تورکیا چەند بەم بابەتە حساسەو، چەندیش لە سەر پێیە که هەر تەنگ و چەلە مە یە ک رووی دا لێمان بە گومانن، ئەم گومانە ییش چەند زیان لەو پەيوەندییە باشانە دەدات که مەبەستمانە بیانپارێزین. بە بالۆیزم وت: ئەتوانی ئەم دلتیا کردنەو یە، بەرەسمی وەک سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ، بۆ حکومەتەکی دووپات بکاتەو.

نۆستن چامەرلەین

وەزارەتی دەرەو، ٤٢٤/٢٦٦، ل: ٢٢-٢٤، ژ: ٧.

ژ: ۲۶

ئەسىز جى. كلارك ۋە بۇسىر ئۇستىن چامبەرنەين (۲۵ ئىيسان گەشتۈۋە)

(ژمارە: ۱۹۲)

قۇستەنتە ئىيى، ۲۰ ئىسانى ۱۹۲۷

گەۋرەم،

خۇشخالم لە پاگە ياندنىكى نەمپۇي پۇژنامەي " ۋەقت " ئاگادارتان بگەمەۋە كە دەلئى حكومت داۋاي لە حكومتى ئىران كىردۈۋە ھىرشەكانى سىمكۇ لە ئىرانەۋە بۇ سەرخاكى توركيا راگرئ. ئەگەر ئەمە ئەۋ پاپۇرتەي گۇشارى تورك نەبى كە پاشكۆي عەسكەرى ئىران لە لاي رائىد ھارنىك (بېروانە نووسراۋى ژمارە ۱۲۲) ى (۵) مانگى رابردۈۋى رائىد ھارنىك) ^۱ گازندەي لە سەركىردىۋو، ۋادەردەكەۋى توركەكان ھەۋل بدەن فارسەكان ھانبدەن بۇ شەرى كورد.

۲- ويلايەتەكانى رۇژھەلات ھىشتا بەپۇۋى گەشتياراندا داخراۋن، ھەۋالى سەركەۋتەكانى سىياسەت و رىيازەكانى تورك بۇ ھىمىكردنەۋەي كوردستان، زۆركەمن. " مىللىيەت " لە سەرگوتارى (۱۷) ى ئەم مانگەيدا، زۆركەم لە سەرئەم بابەتەي نووسىيۋو، بەلام لە كاتىكدا شتەكان ((لەچاۋ سالانى پىشۋودا)) زياتر پىشت راستكەرەۋەن، نەيتۋانىيۋو بارو دۇخى گىشتىي ويلايەتەكانى رۇژھەلاتىداتە ناسىن. ئەمەيش ئەۋ گومانەي مەن نىشانىدەدات كە لە ھەلومەرجەكەم ھەيە. ۋاتە: ئاۋچەكەيەكى بەرفراۋان ھەيە كە حكومت سەرەپاي كۆششەكانى، نەيتۋانىۋە دەسەلاتى خۇيى بەسەردا بىسەپىنى. دەلئىن: (۱۲۰۰) كەسى ئەندامى ئەۋ بىنەمالانەي كە ياخى بۈۋىۋون، نىزدراۋتە ھەندى شۋىتى رۇژئاۋاي دۈۋىرترو، (۳۰۰) ى تىرىش

^۱ ئەم نووسراۋە چاپ ئەكراۋە.

دەنئىردىن. ئاسايىيە بىرپارک ھەيى- ۋەك بە ئاشكرا ھەبوو- بۆ ئۇ ھەي كە ھىچ
فەرمانبەرىكى كورد لە ويلايە تەكانى رۆژھەلات كارى پىننە كرى. چاپە مەنەيە كان بلأوى
دەكە نە ۋە: ئەيى ئۇجاغ (يانە) كانى تورك كە پۇللى گەرەيان لە تازە گەريى كوردان
خۇياندا ھەبوو، كوردىش بىكە نە ھاوولائىي باش. سى مانگ لە مەويە ر دەنگى
لئىبوردنىك بۆ كوردستان لە ئاودابوو، بەلام ھىچ لە ئەنجومەنە ۋە دەرنە دەچوو.
بىگومان ۋاھەست دەكەن ھىشتا ئەم جۆرە كارە زووبى.

۳- پىويستە تىيىنى ئە ۋە بىكرى كە سەرگوتارى لە سەر ۋە باسكراوى
"مىللىيەت"، گلەيى لە سنوور بىرەن بە گىشتى ۋ، بە تايىيە تىش ھى سنوورى سوريە
كردو ۋە.

۴- كۆپىي ئەم راپۆرتە بۆ كۆمىسارى بىلالى خاۋەنشكۆ لە بەغداۋ بالۆيىزى
خاۋەنشكۆ لە تاران دەنئىرم.

جۆر ئاپ. كلارك

ۋەزارەتى دەره ۋە، ۲۶۶/۴۲۴، ل: ۵۵، ژ: ۳۲

ژ: ۲۷

له سیرجی. کلارکده بو سیر نۆستن چامبرله یین- (۲۷ ی حوزهیران گه یشتوووه)
(ژماره: ۲۲۱)

تیراپیا، ۲۲ ی حوزهیرانی ۱۹۲۷

گه ورده،

ئه و برکجه یه ی (۲۰) ی حوزهیران رۆژنامه یه کی تورکیا له سه ر برپاری حکومتی
تورک بو داخستنی سنور به پووی خیله کانن عیراقد (وهک له پاپۆرتی
ژماره (۲۱۳) ی (۴) مایسمدا ئاماژه م پیکردبوو، که لیره دا هاوپیچیم کردوو^۱،
شایه نی گرنکی پیدانه.

ئه م یاسایه، به کرده وه ئه و ده سه لات به حکومتی تورکیا ده به خشی که
ژماره یه کی نه زانراو کوردو ره گه زی تری به سه رپیچیکه ری کار به ده ستانی ئه نگوره
دانراو، له ویلایه ته کانن رۆژه لات راگو یزی، واته حکومت، به پیی ئه م یاسایه،
(۲۰۰۰) خیزانیکی یاخی له ناوچه کانن کوردستان به گشتی و، بایه زید (نهک ده رسیم که
له رۆژنامه که به هه له نووسیویه) به تاییه تی، راده گو یزی. حکومتی تورکی وهک
له پاپۆرتی ژماره (۱۹۲) ی (۲۰) نیساندا ها تووه، که وتوو ته جی به جیکردنی ئه و
سیاسه ته، دژی کورده کان، که سالی ۱۹۱۵ به سه رکه وتوویی له ده ست ئه رمه نیه کان
رزگاری کردو، ئه مه ییش شه پکردنه دژی ئه و کوردانه. ئه مه فیلیکی سهیری
چاره نووسه که ده بی کورده کانن بزوینه رو هانده ری سه ره کیی راگو یزانی
ئه رمه نیه کان، پاش دوا زده سال، به ره ورووی مه ترسی هه مان چاره نووسی ئه وان

^۱ ئه م پاپۆرت به چاپ نه کراوه.

بنه‌وه. هیچ هۆیه‌ك نیه كه واهه‌ست بكه‌ین حكومه‌ت هه‌ول ئه‌دات، به‌هه‌مان پێوه‌ری سالی (۱۹۱۵)، بكه‌وێته راگوێزان.

۳- نه‌نجومه‌نی مه‌زنی نیشتمانی یاسایه‌کی ده‌ركرد كه مافی داواكردنی حسابی موله‌كان ده‌داته راگوێزلاوان، به‌لام كه‌میی نه‌و ماوه‌یه‌ی كه پێیان دراوه، به‌های نه‌م نیه‌تیازه‌ی پوچه‌ل كردووه‌ته‌وه‌و، ناشتوانم بڵێم ئایا داواكان تاجه‌ند گوێیان لێده‌گیری؟

۴- هیچ ناماژه‌یه‌ك نه‌كراوه كه بۆ چه‌ریمێك ده‌نێردرێن، ده‌یشكرێ پیرسین: ئایا چه‌ند له‌هه‌زاره‌كان ده‌گه‌نه جێوشوێتی دیاریكراویان؟

۵- مانگی پێشوو رۆژنامه‌ی حكومه‌ت، جاریكی‌تر له‌ باسی ویلایه‌ته‌كانی رۆژه‌لاتدا، نه‌وه‌ی ره‌تكرده‌وه كه‌میی بودجه‌ی دیاریكراو، جێبه‌جێكردنی پرۆگرامی چاكسازیه‌كه‌ی راگرتی. هه‌موو ئه‌م شتانه، هه‌ر له‌پێكخستنی ده‌سته‌ی پشكنیاران و ده‌ست به‌سه‌رداگرتنه‌وه‌ی چه‌ك و رێكخستنه‌وه‌ی دادگا یاساییه‌كانه‌وه تا سه‌رژمیری و دامه‌زراندنی تۆمارگه‌ی زه‌ویه‌كان و هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی تیره‌و هۆزه‌كان، كه بێگومان به‌تاره‌زووی حكومه‌ت ده‌كری، پاره‌یان ده‌ری. بۆیه مه‌حمود به‌گ وتی: ئاساییه وا هه‌ست بكری كه ریفۆرمه‌كه به‌هێواشی به‌پێوه ده‌چێ. سه‌ره‌پای ئه‌ویش كه‌تاژوه له‌ناوه‌وه‌و ده‌ره‌وه‌ی تورکیا پێش و دای دامه‌زراندنی رژیمی نه‌نگۆره به‌رپابوو، هه‌ستێکی نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری جێی لێدوانی وا، تۆفیزی ده‌ره‌وه‌ی تورکی بێ یان كوردی، له‌ناوچه‌ كوردیه‌كاندا نیه، له‌به‌ر ئه‌وه پێشوازی خواستی وه‌زیری په‌روه‌ده‌ی كرد بۆ به‌پێوه‌بردنی قوتابخانه‌كانی رۆژه‌لات به‌و مامۆستایانه‌ی كه مێشكیان به‌بیری نوێی تورکی زاخ دراوه.

۶- لیستی لێبوردنی كوردان بۆ ماوه‌یه‌ك به‌ده‌ست كۆمسیۆنی یاسایی په‌رله‌مانه‌وه‌بوو، به‌لام تێستا وادیاره ته‌نها بۆ تاوانه‌كانی پێش یاخی‌بوونه. ئه‌مه به‌گشتی نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی كه حكومه‌ت زیاتر سه‌رگه‌رمی ده‌ست به‌سه‌رداگرتنه‌وه‌ی

چەكەكان ورىشە كىشكردىنى بىنەمالە دەستپۆكانە، نەك نواندىنى ھەندى لەنەرمى ۋەك مەسەلى قوتابخانەكان و دادگا ياسايەكان و تۆمارى زەويىيەكان.

جۆرج ئاپ. كلارك

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۲۶/۴۲۴، ل: ۸۵-۸۶، ژ: ۴۹

ژ: ۲۸

ئەسىرجى. كلارك ۋە بۇسىر ئۆستىن چامبەرنەين (۱۵ ئاب گەيشتوۋە)

(ژمارە: ۴۱۷)

تېراپىيا، ۹ ئابى ۱۹۲۷

گەۋرەم،

ۋەك لەو نوسىنانەم ئاگادارن كە بە پاپۆرتى ژمارە (۲۲۱) ى (۲۲) حوزەيران دوايان ھات، دووسالە ھۆكۈمەتى توركى پابەند كراۋە، كوردو ئو پەگەزانەى تركە لە دامەزناندىنى ئەم پۆتىمە ۋە بەردەۋام سەرچاۋەى كىشەببون، لە ھەرىمەكانى پۆژھەلاتى فوراتەۋە بۇناۋچەكانى تىرى توركىا بگويزتتەۋە. لەگەل ئوۋەدا كە تا دوو مانگ لەمەۋبەر ئەم گواستەۋانە بەپتوهرىكى ديارىكراۋ ئەنجامدەدرا، بەلام ئىستىنا ئاشكرايە دواى پەسەند كىردىنى ئو ياسايەى كە لە پاپۆرتى ناۋىراۋدا زانبارىم لەبارەۋەدابوو، كار بەپتوهرىك دەكەن كە تاراندەيەكى زۆر لە راگويزانى بەكۆمەلى سالى (۱۹۱۵) ى ئەرمەنيەكان دەچى.

۲- ھەموو دەرۋەرى كىشەكە تەۋالە جىھانى دەرەۋە دابراۋە، چاپەمەنيەكانىش ھەر لە مەسەلەكە بىدەنگن، بۆيە ھىچ رىگەيەك نىيە تادلىنباين ئايا ئو راگويزانە زۆرە مليتە ھىچ كارىكى كىردوۋەتە سەر بارودۇخى ئىستىنا ياخود

ژماره ی خه لکه که؟ پیناچی زیاده پۆسی بی، گهرلیم زیاد له (۲۰۰۰۰) پیاو و ژن و منال پیش کۆتایی راگواستن به ژور له خاکی خویان هه لکه ندراون.

۳- ته نه یه ک راپۆرتی کونسولی ته رابزوونی خاوه نشکۆم سه باره ت به چاره نووسی نه و خه لکه بی به خته و هه لومه رجی راگۆزانیان پیگه یشتوه، که به و پییه چهند رۆژی رابردوو (۶۰) پیاوی کوردی دهست به ستر او دوو زنجیر کراو به پی به ناو ته رابزووندا برلوانو، و اباو ده پده کړی خرابنه سه ر که شتییه کی هه لمیی تورکی و به ره و قوسته نته نییه راپیچکرا بن. نه مانه به پی و له پری نه رزرومه وه برابوون، به لام مسته ر نایت نه یه توانیبوو بزانی له کوپوه هیترابوون. هیچ راپۆرتیک له مه ر گه یشتنی نه م کوردانه لیتره بلآونه کرایه وه، به لام ری تیده چی بۆ سمیرنا یا پشت که ناراه کان گۆیزابنه وه . سالی رابردوویش، ژماره یه کی به رچاوی خیزانی دهستپۆی کورد بۆ نه م جیییه راگۆیزاون.

۴- نه م پرگه یه ی خواره وه که له سه ر نه م هه سه له یه راسته وخۆ له راپۆرتیه کی پاشکۆی عه سه کهریه وه تاییه ت به دوا گه شتی بۆ رۆژه لاتی نه نادۆلی ناوه رپاست ده نووسمه وه، تیشکیک ده خاته سه ر شیوانی راگۆیزانه که:

((سنی قافله ی جیای کوردم له پزۆسه ی راگواستندا بینی، یه کیان له نیوان) نیغه - Nigde) و (ده قه لی قهره حه سار - Develi Kara hissar) ^۱ دابوون، له (۳) پیاو و نزیکه ی (۱۵۰) ژن و منال پیگه اتبوو. که لویه له کانیا ن له سه ر عه ره بانیه ی به گاراکیشراو بوون و، ژۆره یان به پی ده پۆیشتن و، ته نه یه ک دووئافره تی پیر له سه ر گویدرێژو نه سپ و عه ره بانه بوون و، (۱۰) جه ندرمه پاسیان ده کرد. دووه میشیان، هه ر به پی، له نیوان قاره مان وقۆنیا دا بوو، به هۆی گه شتیاریکی تره وه له سه ر شه مه نده فهره که پیم زانی و، نزیکه ی (۳۰۰) که س ده بوون. له (چومره - Chumrah) ^۲ ی نزیک قۆنیا یشدا، کامپیک هه یه و، نزیکه ی (۶۰۰) که سی تی دایه .

^۱ ناحیه یه کی باشووری پۆژئاوای ویلایه تی قه یسه ربیه له به شی خوارووی ناوه رپاسنی تورکیا. (س)

^۲ فه زابه کی باشووری رۆژه لاتی شاری فونیه یه. (س)

به یاریده دهری بنکه که م وت: قهره ج له م ناوه زۆن. ئەو بۆی راستکردمه وه وتی: ئەوانه کوردی پاگوێزاون. هه ره له وی به تالیونیکی پیاده و نیو دهسته ی ئەندازه هه ن، به پتی قسه ی یاریده دهره که، دووه فته یه گه یشتوون و، بۆپاسه وانی کورده کان نێردراون.))

((ئەوانه ی که له قافلە ی سه ر پێگه که دا بوون، وادیار بوو دلخۆش بوون. هه رچه نه ده جه ندرمه کان، له کاتی که دا قسه م له گه ل یه کێک له پیاوه کاند ده کرد، دووریان خسته مه وه، به لām له وه نه ده چوو به نا مه مواری پاپیچکرا بن یان مامه لای ئەرمه نیه کانیان له ته که دا کرابی.))

ه- ئەگه ره ک پائید هایتک وتوویه تی، شوینی داهاتوی ئەم کوردانه ده شتی به پیتی قۆنیابی، ئەوا ده شی به تپه پوو نی کات خۆیان به ژانیکی کشتیاری ئارامه وه خه ریک بکه ن و، واز له بیزارکردنی ده ولە ت بین. ئەمانه ناوچه یه کی به تال له دوای خۆیان جیدی ئێن که هه رگیز پر دانیشتوان نه بوه. چه ن د نیشانه یه کیش هه ن که وا نیداره ی ناوه ندی به شوین پێگه یه که دا ده گه پێ، تائه و جییانه پرکاته وه. یه که مجار هه ولیان دا، به نیشه جیکردنی هه زاران موسو لمانی ئالوگۆرکراوی یۆنانی، ئەم کاره بکه ن، به لām ئەمه شکستی خواردو، حکومه ت ناچار دهستی لی هه لگرت.

٦- جیگره وه ی ئەمه، خۆی له و(٤٠-٥٠) هه زار موسو لمانه قۆقازی ده بینێته وه که له پاپۆرتی ژماره (٢١٠) ی(١٦) حوزه یراندا ئاماژه م پیکردبوون. ئەمه ش هه ر گرفتی له پێدایه، چونکه چه ند پۆزی پێشوو پۆژنامه ناوخۆیه کان ئەم هه وال هه گرنگه یان بلاک کرده و: ئەو شاره زایه ی په نابهران بۆ چاپێکه وتنی خه لکی جیی مه به ست نێردراوه ته ده ولە تانی قۆقاز، به وه زیری ناوخۆی پاگه یاندوو: هه ندی که س ئاماده ن له سایه ی پێکه وتنامه یه کی تورکیا-پوسیا دا په گه زنامه ی تورکی هه لگرن، به لām هه ندیکی تریان را زی نین، بۆ چاره سه ری ئەمانه ی دوایی، بۆ پێکه وتنیکی تازه له گه ل پوسیا دا گفتوگۆ بکری. لێره وه ده توانین بلێن کاری شاره زا که ی په نابهران، به پێچه وانه ی ئەوه وه که ئومێد ده کرا، سه رکه وتوو نه بوه.

۷- له کونسولای ته رابزوونی خاوه نشکوه زانیومه، حکومتی سؤقییه ت زور حه ز به دوا دواى حکومتی تورکیا بۆ ئاوه دانکردنه وهی ویلايه ته راگويزراوه کانن رۆژه لات ناکات. به پئی قسه ی هاوکاره روسه که ی مسته ر نایت، حکومتی تورکیا هیشتا دواکه ی نه خستوه ته به رده م سؤقییه تیه کان که پییان وایه قازانجیکی نه وتی نییه. هاوپی (ئیتینگوف - Etingoff) نه وپایه ی پی سه یربوو که (٤٠,٠٠٠) هاو لاتی نازادو خوشگوزه رانی یه کیتی سؤقییه ت، به خت و به شی خویان به ئاواره کانن خاکیکی بی پیت که وا رۆژه یه کی تری گه وره ی په نابهری موسلمانن تیدا له ناوچوون، بگورنه وه. نه و به گومان، بوو له وهی که زیاتر له (١٠/٠) ی نه و ژماره یه به راستی له خسته برابن، تانه م نه زمونه چاره نووسازه نه نجام بدهن.

۸- کاتیک ده ستم کرده نووسینی نه م راپورته، گوتاریکی عه لی سانیب به گی تانه م دواپیه نه ندامی دانگای نیستیقلالی رۆژه لاتم له پۆژنامه کاندا له سه ر بارودۆخی ویلايه ته کانن رۆژه لات خویندبووه وه. به قسه ی نه م، نه م کاربه ده سته ده سه لاتداره ی هه ریمه که که تازه نه ویی جیه یشتوه، نیزام و ئاسایش دامه زراونه ته وه، چه ندین خیزانی نیشته جی به هۆی یاسا نوپکه وه بۆ نه نادۆلی رۆژناوا راگويزراون. نه و ریفورمه ش که حکومت بریاری له سه ر دابوو، به وریایی و به رده وام جیه جی ده کری. درۆی سه ره تاکانی نه م گوتاره، هی به رده وامیی حوکمی عورفی و هیزه زه به لاهه پرچه که کانه و، خوینده وار پیویستی به هاوینه (عدسه) ی گه وره که ر نییه تا نه وپاستییه بدۆزیت وه که ده کری له دیره کانن دواپه شی نه م گوتاره بی مانایه دا بخوینریت وه.

۹- کۆپییه کی نه م راپورته بۆ بریکاری کۆمیساری بالای خاوه نشکۆ له عیراق ده نیترم.

جۆرج. ئا. کلارک

وه زاره تی ده ره وه، ٢٦٧/٤٢٤، ل: ٦٣-٦٤، ژ: ٢٤

لە سىرچى. كلاركەوۈ بۇ سىر ئۇستىن چامبەرنەين- (۱۴ نۆۋەت مەلۇماتى بىرگە يىشتۇرۇپ)
(ژمارە: ۵۵۵)

قۇستەنتىنە ئىيىپ، ۹ ئىشلىنى دۈۋەمى ۱۹۲۷

گەۋرەم،

ئەمەلىي ئاگادارت بىلەن مەۋە كەسەرلىكى ئەنجۈمەن، (۵) ئىشلىنى دۈۋەم،
سىياسەتتىكى گىشتىيى كاپىنە نوپكىلى لە بەردەم ئەنجۈمەننى نىشتىمانىدا راگە ياند. دەقى
قەسەكانى عىسمەت پاشا كەلە ((مىللىيە)) دا بىلگۈۋەۋە، لىرەدا ھاۋپىچ دەكەم^۱.
۲- عىسمەت پاشا سەبارەت بەسىياسەتتىكى گىشتى، چ ناۋخۇيى يا دەرەكى، تەنھا
كەمىكى خىستەسەر راگە ياندنى دۈيىي پىرۇگراممى پارتى گەل. تىيىنىيەكانى لەمەپ
بارودۇخى ويلايەتەكانى رۇۋەلات جىتى سەرنجىن، ئەگەر بۇ حۈكمى ھەلە (mis-
statement) يىش بىن، بۇ چاككردنى ھەلۈمەرچەكە بەپىيۈستى زانىن. لەپاستىدا
نارەزايىي رۇر دەرپىي، بە پىداگرتنەۋە بى خەمىيەكى تەۋاي نىشان دا، ئەمەش
كارىگەرىيەكى پىچەۋانەي ھەبۈۋ. بىروسكەي ئەم دۈيىيە كۈنسۈلى ھەلەبى
خاۋەنشكۇ دەلى: شاندى توركى بەدۈي كارناسانىي زىاتردا دەگەپى، تا سەرباز
بەپىي ئاسندا بىنرۈتتە كوردستان. ئەمە تىيىنىيەكى گىرنگە لەسەرپىي نازىنى
عىسمەت پاشا بەۋەي كە پۇلىس و پاسەۋانانى ناۋخۇ تەۋاي پىيەپىي بارودۇخەكە
دەجۈۋلىنەۋە. لەباسى سەرمىرپىيەكە يىشدا، ۋەك كارىكى ئاسايىي حۈكۈمەت لە
شۈيىنە دۈۋرە دەست و نەزانراۋەكانى ولاندا، خۇشحال نەبۈۋ. لاي ھەمۈۋان ئاشكرايە
كە كارى سەرمىرپىي ناۋچەكانى رۇۋەلات، مەھالە.

^۱ دەقى ئەم قىسانە چاپ نەكرۈۋە.

۳- ئەم بابەتە لە پاپۇرتىكى جىيادا زىاترى لەسەر دەنوسم، لىبرەدا سەرنجتان بۆ راگە ياندنى ئەنجامەكان لەلايەن سەرۆك وەزىرەو، پيشوازي گەرم و دەستخوشانەى (۱۴) مليون كەس رادەكيشم.

۴- عىسمەت پاشا بەچەند تىببىنەك، لەبارەى دارايى و ئابورىيەو، كۆتايى بەقسەكانى هيتا. ئەوەى شايانى باس بى، بانكى دەولەتە. حكومت بەنيازە، لە دوازده مانگى داها توودا، ئەم دەزگايە دامەزرىنى.

۵- دوايى ئەنجومەن، بەگوئى رايەلپيەو، بەكۆى دەنگ متمانەى خۆى بە حكومتە تازەكە بەخشى.

جۆرج ئاپ. كلارك

وەزارەتى دەرەو، ۲۶۷/۴۲۴، ل: ۱۰۹-۱۱۰، ژ: ۵۵

ژ: ۴۰

ئەمستەر ھۆردوھ بۇسىر ئۆستىن چامبىر ئەين- (۵ دىسەمبەر گە يىشتوۋە)

(ژمارە: ۵۸۸)

قوسۇشە ئىتە ئىيىھ، ۳۰ نۆۋەمبەرى ۱۹۲۷

گەۋرەم،

ئەمەۋى پىتان پابگە يەنم (۲۲)ى ئەم مانگە حوكمى عورفىى ويلايە تەكانى
رۆژمە لات دوايىى ھاتو، چاپە مەنيە پەسميەكان بلالويان كىردەۋە: ھەرگىز
جارىكى تىر بەۋشپوھەيى زوۋ تازە ناكىتتەۋە. دەلئىن فەرمانى دامە زىراندنى
پىشنىارىكى گىشتى بۇ ويلايە تەكانى رۆژمە لات كە لە دياربە كىردا دابنىشى، خەرىكە
دەردە چىۋ، حوكومەت ئىبراھىم تالىع بەگى نۆتىنەرى لە دامە زىرئانى پارتى گەلو
ماۋەيەكى كورتىش بالۆيز لەۋارشقۇى بۆنەم پۆستە ھەلئىزاردوۋە. ۋاپادەگە يەنرى:
دەشى حوكمى عورفىى بۇ ناۋچەيەكى ديارىكراۋ دەرجىۋ، ئىبراھىم تالىع بەگ
راۋىزكارەكانى ھەلى لىكۆلئىنەۋەى ھەلومەرچەكەيان بۇ پىرەخسى. ھاۋكات ئەگەرچى
حوكمى عورفىى لەپوۋى ياسايىيەۋە نەماۋە، گومانى تىدا نىيە كە ھىشتا ھەركارى
پىدە كرى. تاكەكارى ناۋازە كە ئىستا دەكرى، پىتى دەلئىن ((ياساى سەقامگىر كىردنى
ھىتمىنى گىشتى)). ئەم ياسايە، بەرەزامەندىى غازىۋ بىۋ گەپانەۋە بۇ ئەنجومەن،
بەھەموۋ شىپوھەك حوكومەت والىدەكات ھەموۋ جۆرە كاردانەۋەۋ ناۋازەيەك
دامركىنئىتەۋە. ئەمە لەسەرتاسەرى توركىيا پىرەۋ دەكرى.

۲- پىشكەۋتنى راستەقىنەى حوكومەت لە ھىۋىر كىردنەۋەى ئەۋ ناۋچەيەدا كەپرازى
نىيە پىتى بللى كوردستان، گرانە حوكمى لەسەربدرى. ھەر (۱۰۰)كەس لە خىزانە
راگۆيزراۋەكانى كوردە ياخيىەكان، لىرە بۇ شىۋىنى ۋەك سىمرنا ۋە غنىسا
(Manissa) كە بە پارىزراۋ دا دەنرىت، دەگۆيزىتتەۋە، بىگومان ئەمانە دەبى لەۋى
شەرى نەبوۋنى ۋىبىشە بىكەن، نەخشەى كىردنەۋەى چەند ھەزار ھەزار خانوۋەك

لەویلايەتەکانی رۆژمەلات بۆ پەنابەرانی قوقازی کە ھەرگیز پێتتاچێ بگەنەجێ،
 داپۆزراوە. (۱۵۰) مامۆستا کە ئامادەکراون، دەنێردرێنە ناوچە کوردییەکان، یانە
 تورکەکان، (ئوچاغ) بۆ دووستانەکانی نەتەرەییەکی شیاو لە کوردەکان بەکار
 دەھێنرێن. بەلام ئەبێ وا دابنێین کە ئەم رێوشوێنانە تەنھا لە قەرەغەکانی
 کوردستان جێبەجێ دەکێن. رەنگە پشکنیاری گشتی لەدیاری بەکرتەواو سەلامەت
 بێ، بەلام حالەتەکە لەناوچەرگە کوردستاندا، جیا دەبێ. ئابڵۆقە ی توندی
 سەرگەشتەکان، و ھێرشێ یەک لەدوای یەکی یاخییان بۆ سەر بایەزیدو، ئەو پاستیە
 کە نزیکەی نیوێ سەربازان لە کوردستاندا، ئاشکراو بەلگە نەویستن، پێدەچێ
 کێشە کورد بۆ ماوەیەکی درێژتر لای ئێمە بمینێتەو.

۳- کۆپیی ئەم نووسراوە بۆ بریکاری کۆمیساری بالالە عیراق و بالۆیزی
 خواوەنشکۆ لە تاران دەنێرم.

ئار. ئێچ ھۆر

وەزارەتی دەرەو، ۲۶۷/۴۲۴، ل: ۱۱۸-۱۱۹، ژ: ۶۳

ژ: ۴۱

ئەمستەر ھۆرەۋە بۇ سىر ئۇستىن چامبەرنىن (۱۲ ى كانۇنى يەكەم گە يىشتۈۋە)
(ژمارە : ۶۰۷)

قۇستەتتەنىيە، ۷ ى دىسەمبەرى ۱۹۲۷

گەۋرەم،

ئامازە بەنۇسراۋى ژمارە (۵۸۸) ى (۲۰) تىرىنى دوۋەم، خۇشچالڧ پىتان
پاڭگەيەنم كە پىشكىنارى گىشتى تازە ى وىلايەتەكانى پۇژەلات، دەيىتە سوپەر-ۋالى
و، جگە لە دەسەلاتى ئاسايى بەسەر جەندرمە و پۇلىسدا، ھىزە سەربازىيەكانىش بەر
قەرمانى دەبن. ھىزە سەربازىيەكانى سنورى دەسەلاتى ئەو، بۇ بارى ئاسايى كەم
دەكرىنەۋە، بەلام جەندرمەكان دەكرىنە دوۋەندەۋ، وىلايەتەكانى
ئەلەزىز(خەرىپوت)، ئورفە، بدلىس، ھەكارى، سەرت، ماردىن، وان و دياربەكر،
ھەرىمى ئەو دەبن. ئەمەش ئەۋە دەگەيەنئى كە بەشى باكورى ناۋچە ى ئائارام لە
سايە ى فەرماندەۋايى سەربازىدا دەمىتتەۋە. ھاۋكات ئەنجومەن ياسايەكى
دەركدوۋە كە يەكەم: رى بە راگۇيزراۋەكان دەدات بگەپتەۋە بۇ خاكى خۇيان و،
دوۋەم: مۇلەتى سى مانگ بەياخىيان دەدات يىنەۋە بۇ ناۋخىزانەكانيان. مستەر
ماتىۋس لەتەرابزونەۋە پاپۇرتىكى لە باردى راگۇيززانەۋە ناردوۋە، دەلى: ژمارەيان
تەنھا (۱۵۰۰) كەسە كە ھەمويان ژن و منال و بىنەمالە ى ئاغا و بەگە كۇزراۋەكان.

۲- ئەم سىياسەتە نوپىيە، بەكرەدەۋە ئاشت بوۋنەۋە (مصالحە) كەيدا
ۋادەردەكەۋى، داننانىك بىبەۋەدا كە ئەو دلپەقى و بىرپەحمىيە پىش ئىستا،
نوشوستيان ھىتاۋە. پىتم وايە دەست نىشانكردى شوكرى قايا بەگ بۇ پۇستى
ۋەزىرى ناۋخۇ، كەتا درەنگانىك زىاتر خەرىكى كاروبارى دەرەۋە بوۋە ۋەك
لەناۋخۇ، بۇئەۋە يەكە كەمىك ژىرى سىياسىانە لە بەپتۈۋەبردنى كاروبارى كوردستاندا
بخرىتە كەپ. (۵) ى ئەم مانگە شوكرى قايا بەگ پۇ شوينە تازەكانى لە ئەنجومەن

ئاشکرا کردو، جەختی لەسەر ئەووە کردووە کە یاخی بوون لە ناوچەی پشکنیاری نویدا تەنھا هێرش و پەلاماری پەشەولەخ بوون و هیچی تر. پزیمی دەرەبەگایەتی سەرکوتکراوە، ئیستایش کاتی ئیدارەییەکی ئاسایتر هاتوو. بەردەوامیی پزیمی سەربازی، نیشانەی لاوازییە. ئیستایشەکان ئاسایی بوونەتەو، بەلام پشیمینی کیشەیی تر لە بەھاردا دەکری. هەنگاوە تازەکان قونای گواستەووە بوون لەنێوان یاخیبوون و تەواو ئاسایی بوونەو دا.

۳- (۵)ی ئەم مانگە، جیگری وەزیری کاروبارەکانی دەرەووە سەرنجە جیی بایەخەکانی خۆی لەسەر ئەم سیاسەتە تازەییە بۆ مستەر هیلەم دەریپی. وتی: حکومەت بپیری داووە حوکمی عورفی هەلوەشییتەووە، ئیستایش زياتر سەرقالی جیبەجێکردنی سیستمی نوێی کارگێڕییە. ناویراوە نەیدەتوانی هیچ وردەکارییەکی هێشتا بپیری لێنەدراوی مەسەلەکە، بەدکێنێ، بەلام بەقسەیی ئەو: ئیبراھیم تالە بەگ دەبیته فەرمانرەوای گشتیی ویلايەتەکانی رۆژمەلاتو، دەسەلاتییکی یەكجار فراوانی دەبێ. ئەو کەسیکی تواناوە لەسەر خۆیو، کاتی خۆی پزیشکی سەربازیو، دواتر دیپلومات بوو. سیاسەتی راگۆیزان، ئەبێ دەستکاری (تەدیل) بکریو، گۆڕانەکانی ئایندەیش بۆ تورکیا و عیراقی هاوسێی خوارووی رۆژمەلاتی بەسوودبن. ئەو نەبیوت ئابلقووەی گەشتکردن بۆ ویلايەتەکانی رۆژمەلات خێرا هەلەدەگێری، بەلام دەرەنگو زوو کەوتوو. تورکیا گێرۆدەترین لایەنی ئەم بنەمایانەییە کە دەمێکە زالن. حکومەت سوورە لەسەر کۆنتڕۆلی ریگەیی تەرابزەون - بایەزید کە بایەخیکی ئابووری بۆ تورکیا هەیی. پزیمی سەربازی زۆر باشە، هەرچەندە، ئەو پیتیوايە، کارە باشە لەژمارە نەهاتووەکانی لەلایەکەو، هاوتای زیانەکانین لەلایەکی ترەو. سەربازەکان بەهۆی مەشقەکانیانەووە زۆر بیرتەسکن.

ئاپ. ئیچ. هۆر

وەزارەتی دەرەووە، ۲۶۷/۴۲۴، ل: ۱۲۱، ژ: ۶۷.

ژ: ۴۲

لە مستەر ھۆرەوھ بۇ سىر ئۆستىن چامبىرلىن (۱۹۱ دىسە مېدەر گە يىشتوۋە)

ژمارە (۶۱۸)

قۇستەنتەننىيە، ۱۴ كىنۇنى يەكەمى ۱۹۲۷،

گەرەم،

زۆر بەدەگمەن ئەتوانى زانىرىيەكى ويلايە تەكانى رۆژمەلات دەستبىخى، بۇيە
گرنگە راپۇرتىك لەسەر گەتوگۆيەك كە لەسەرچاۋەيەكى بېرۇپىنكراۋەو زانىومە،
بەرزىكەمەو. راندىكى جەندرمە كە پشۋويەكى كورتى لە دياربەكرەوۋە ۋەركىتېو،
بەھاۋىيەكى وتوۋە: بېز لە ۋەكارانە دەكاتەو كە دەبوۋىيەكانات، دەيەۋى
بگۇيزىتەو، ئەو، بەدرىزايىي ماۋەيى ھىۋىر كىردنەو كە لەويلايە تەكانى رۆژمەلات
بوۋەو، كۈشتۈ بېرى پىساۋ ۋە مەنالى مەندۋىي كىردۋەو، ۋەلات ئىستاتۇتقىنراۋەو،
ئەگەر ئەۋھىزە گەرە ۋەسكەرەيە ئەۋى لاپېرى، ئەۋا ھەرگىز ئارام تاپى، كىردەكان
(۹۰٪) يەكەكانىيان شارۋىدەتەو.

۲- راندىكە دىرژەي بەقسەكانى داۋەو، وتوۋىيەتى: لىكۆلىنەۋەي لەگەل زۆر
زىنداندا كىردۋەو، بەتاۋانى ھاندانىيان لەلايەن ئىنگىلىزەۋە ھۈكمى داۋن، بەلام
ئەۋان ھەمىشە ئەم تۆمەتەيان رەتكرۋەتەۋەو، وتوۋىيەنە ئىنگىلىزىيان خۇش دەۋى،
ۋەك خەلگى عىراق لىتى تىگەيشتۈۋەن، بەلام ئەۋان ھانىيان نەداۋن، بەلكو، بەر لە
ھەموۋىشتى، ئەۋان چەكىيان دژى ھۈكۈمەتى عىلمانىي ئىستاتۇتور كىيا ھەلگىرتۋەو.

۳- ئەگەر ھەلسەنگاندنى راندىكە بۇ ۋەقلىيەتى كورد لەراستىيەۋە نىزىك بى،
ئەۋا ئىحتىمال ۋە پېشېبىنىيەكەي شوكرى قايا بەگ بۇ گىرپانەۋەي بارى ئاسايى بۇ
ويلايە تەكانى رۆژمەلات (بېۋانە راپۇرتى ژمارە (۶۰۷) ي (۷) ئەم مانگەم) كىز.

ئاپ. ئىچ. ھۆر

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۴/۲۶۷، ل: ۱۶۵، ۷۲

لە سىرچى. كلاركەوھ بۇ سىر ئۈستىن چامبەرنەين (۱۶ كانوونى دووھم گەيشتوھ)
(ژمارە: ۱۷)

قوستەنتەننېيە، ۱۱ كانوونى دووھمى ۱۹۲۸

گەورەم،

پىتان رادەگەيەنم: حكومتى توركى بۇ دىژەدان بە سىياسەتە نوپپەكەي كە لە نووسراوى ژمارە (۶۰۷) ى (۷) ى مانگى رابردوى مستەر ھۆردا ھاتوھ، ناوى (۷۸۱) كوردى پاگويزراوى بلاكردەوھ كە ئىستا ئەتوانن بەمال و منالەوھ بگەپنەوھ. بۇ مالەكانيان لەويلايەتەكانى بايەزىد، مەلاتىيە، ماردىن، ئورفە، سەرت، ئەرزىنجان، بدلىس، ئەرزىپۆم، وان و ديارىيەكر. زۆركەم لەمانە، وەك ئەفسەروسەرقى شارەوانى و نوپنەرى زووترو، ھەندىكىشيان وەك نەوھى سەرتىرەكان، ئاويان لەم لىستەيەدا ھاتوھ.

۲- ئەزانم ئەم سىياسەتە نوپپە، بەھۆى بزووتنەوھىيەكى رەخنەگىرى ناو پارتى گەلەوھ، بەسەر عىسمەت پاشادا سەپىنراوھو، لەسەرنجەكانى شوكرى قايا بەگەوھ بۇ وەزىرى دادى عىراق دەرەكەوئى: وەزىر خۆى باوھپى بەم سىياسەتە نەبى كە پىويستە جىبەجى بىكات. سىياسەتى پىشوى سەركوتكارى، بەپىى راو بۆچوونى دەرەوھى دامودەزگاكانى حكومت، كوردى بەجۆرتك بىزار كەردوھ كە ئەم سىياسەتە تازەيەى ئاشتىبونەوھ ئىستا سەرنەگىرى. ھەندىكىش پىيان وايە سەركوتكردن دەسەلاتى حكومتى، بەپىچەوانەى زووهوھ، بەسەر كوردەكاندا بىھىز كەردوھ. دەلەن كوردەكانى دەرسم، لە ھەركاتىكى تىزىاتىر، لە كۆنترۆل دەرچوون. ھاوكات ئەنجومەن دەنگى لەسەر تەرخانكردى (۱۵۰۰۰۰) لىرە بۇ زىادكردى ژمارەى جەندرمە لە ويلايەتەكانى رۆژھەلات داوھ، ئىبراھىم تالە بەگ كە وەك پشكنىارى گشتى موعجىزەى ئاشتىبونەوھى لە ئەستودايە، (۸) ى ئەم مانگە چو بۇ ديارىيەكر.

۳- كۆپپىيەكى ئەم راپۆرتە بۇ كۆمىسارى بالا لەبەغدا دەنئىرم.

جۆرج. ئاپ. كلارك

وہزارەتى دەرەوھ، ۲۶۸/۴۲۴، ل: ۳۰، ژ: ۸

لە مستەر ئۆكسەۋە بۇ سىز ئۆستىن چامىرلەين (۱۶ ى نىسان گە يىشتوۋە)

(ژمارە : ۱۸۵)

لە نىگۈرە ، ۹ ى نىسانى ۱۹۲۸

گەۋرەم ،

خۇشحال لىرەدا كۆپىي راپۇرتىكى كونسولى تەرابزۈنى خاۋەنشكۆتان بۇ
بەرزىكەمەۋە كە تايىبەتە بەگەپانەۋەى چەند سەد كوردىك ، كەۋا بەمۆى رووداۋەكانى
پىشوپاش ياخيپوۋنى ئادارى (۱۹۲۵) ى ويلايەتەكانى رۆژمەلاتەۋە راگويزرابوۋن .
۲- گەپانەۋەى راگويزراۋەكان يەكەم بەرەمى ئەۋگۇرپانى سىياسەتەيە كە
مستەر ھۆپلە نووسراۋى ژمارە (۶۰۷) ى (۷) دىسەمبەرى پاردا پىتى راگە ياندېۋون .
سىمانكى رابردوۋ رۆژنامەكانى توركيالىستى (۲۰۰۰) ناۋىكيان بلوكردەۋە ، كە
مۆلەتيان دراۋەتئ بگەپىنەۋە كوردستان ، ئەۋانەى كە ئەم دوايىە بەتەرابزۈندا
تتپەپېۋن ، دەشى پىشپەۋى ئەۋكۆمەلە ھەلېزاردەيەى كوردە ئەمەكدارەكان بوۋېن .
ئەۋكوردانەى كە دەگەپىنەۋە ، بەپىتى راپۇرتەكەى مستەر ماتېۋس ، واتىپىنى
دەكرى تەنھا خەلگى ئاسايىبىن . ئەمەش ئەۋە دەسەلمىنئ كە من لە لىكۆلېنەۋەى
لىستە بلوكرادەكاندا ھەستم پىكردۈۋە ، واتە : حكومەتى توركيالە كاتىكدا دەيەۋى
مېھرەبانييەك نىشان بدات ، ھىشتا ئامادەنيىە رىتى گەپانەۋەى بىنەمالە رىبەرەكانى
كورد كە بەدەرەبەگ ناۋيان دەباتۋ ، بەكۆسپى راستەقىنەى رىتى جىگىر كوردى
رژىمى كۆمارىيان لە ويلايەتەكانى رۆژمەلاتدا ئەزانى ، بۇ كوردستان بدات .

۳- ھاۋكات تەنھا نىشانەيەكى كەم ھەن كە بەرنامەى ھىۋر كوردنەۋە تا نىستا
ئەنجامى ژۆر كرنكى بوۋى . بەم دوايىە پىشكىنيارى كشتى لەگەل كارمەندە
كرنگەكانى ناۋچەى ژىر دەسەلاتى خۇيدا لەماردىن كۆبوۋنەۋە ، بەپىتى
چاپەمەنيەكان كە كۆنفرانسەكەيان بەرزىرخاند : بىرارى بايەخدار بۇ ئىدارەۋ
پىشخستنى ھەرىمەكانى رۆژمەلات دراۋن . بارودۇخە راستەقىنەكە ھىشتا ھە

ته مومژاوییه و، نه و راپورتانه ش که ده گنه ده ستم، به که لک نین. هه روه ها هیچ
ناماژیه کی هه لگرتنی نابلقو قه ی هاتوچق، که سی ساله فوراتی کردوه ته سنووری
خاکی قه ده غه کراو، له نارادا نییه.

جی. جی. تۆکس

* * *

هاو بیچی ژ: ۴۴

له کونسول ماتیسوهه یو مسته ر نوکس

(ژماره: ۲۹)

ته رابزوون، ۲۶ ی ئاداری ۱۹۲۸

گه وره م،

واپاده گه به نن چه ندین کۆمه ل و ده سته کورد، چه ند مانگی رابردوو، که
به پتوه بوون بۆ سه ر خا ک و ئاوی خۆیان له ویلایه ته کانی رۆژمه لات، گه یشتونته ته
تیره. ده لئین یه که م ده سته دوا دواییه کانی کانونی دووه م، دوا کۆمه ل نزیکه ی
هه فته یه ک له مه ویه ر، به که شتییه کی هه لمیی کۆمپانیای (Seir-I-Sefain)
گه یه نراون. واهه ست ده کری ئه مانه هه موویان که نزیکه ی (۴۰۰) که س بوون،
به ته رابزووندا تپه پرین. ده لئین نه و کوردانه ی که ده گه رینه وه بۆ نیشتمانی خۆیان،
به پیچه وانه ی نه وانه وه که سالی رابردوو به م شاره دا راگو یزاون و له راپورتی
ژماره (۵۳) ی (۲۱) توفه مبه ردا ئیشاره تم پیدابوون، له خه لگی ئاسایین. هه ندیکیان
هیچ سه رچاوه یه کی ژیا نیان نییه و ناتوانن گه شته که یان ته وایه کن، تا حکومه تی
مه رکه زی مافی دابینکردنی خه رجی به ده سه لاته خۆجیتییه کان نه به خشی.

ده بلیوو. دی. ده بلیوو. ماتیس

وه زاره تی ده ره وه، ۲۶/۴۲۴، ل: ۶۸-۶۹، ژ:

لە سىرچى كلاركەوۋە بۇ سىر ئۆستىن چامبەرنەين- (۲۱ مائىس گە يىشتوۋە)
(ژمارە: ۲۳۹)

قوستەنقەنىيە، ۱۶ مائىسى ۱۹۲۸

گەۋرەم،

نامازە بەنۇرسراۋى ژمار(۱۸۵)ى(۹) نىسانى مستەر تۆكس، پىتم خوشە پىتان
رابگە يەنم (۷)ى ئەم مانگە ئەنجومەنى مەزنى نىشتىمانى ياساى لىيوردنى بۆ كوردە
ياخىيەكان دەرکرد، بەمەرچى لە ماۋەى سى مانگدا لە ويلايەتەكانى ديارىيەكر،
ئەلەزىز، وان، بدلىس، ھەكارى، ماردىن، ئورقە، سىرت، بايەزىد، مەلەتەس سى
قەزاي خىس^۱ وكىغىي^۲ وبەھەسنى^۳ خۇيان بەدەستەوۋە بدەن. واتە ياساكە سەرچەم
ناۋچە كوردىيە ئائارامەكان دەرگىتەوۋە.

۲- ئەم ھەنگاۋە نەنراۋە پىشېبىنى دەكرىۋ، ۋەك بەشېك لە بەرنامەى ئاشت
بوۋنەوۋە، ئومىدى بەرچاۋى لە پىشتەوۋەن. ۋا راگەيەندرا كە ئىبراھىم تالە بەگى
پىشكىنارى گىشتى گەشتىكى پىشكىننى قەراغى باشۋورى ناۋچەكە بەناۋ مىدىيات ۋە
ماردىن ۋە جىزىدا دەست. ئەمە، ئەگەر بتوانى زىاتر بەرەو سەر بېروات، كارىگەرتر
دەبى.

۳- كۆپىيەكى ئەمە بۆ كۆمىسارى بالا لە بەغدا دەنىرم.

جۇرچ ئاپ. كلارك

ۋەزارەتى دەرەوۋە، ۲۴/۲۶۸، ل: ۹۱، ژ: ۶۰

^۱ قەزايەكى باشۋورى رۆژمەلاتى ويلايەتى ئەرزىۋمە. (س)

^۲ قەزايەكى باشۋورى رۆژمەلاتى ويلايەتى ئەرزىجانە. (س)

^۳ قەزايەكى باشۋورى رۆژمەلاتى ويلايەتى غازى عىتتەابە. (س)

لە سىز جى كىلاركەۋە بۇ سىز ئۆتەن چەبەرلەين (۲ى تە مەۋوز گە يىشتۇۋە)
(ژمارە: ۳۱۲)

قۇستەنتە نىيە، ۲۶ى حوزەيرانى ۱۹۲۸

گەۋرەم،

خۆشخالم، ئاماژە بەنۈوسراۋى ژمار(۲۳۹)ى(۱۶) مایسم، لىرەدا ۋەرگىپدراۋى
راگە ياندنىكى بلۆكرادە ۋە ئەم دۈايىيە پىشكنىيى گىشتىيى ۋىلايە تەكانى رۆژھلات، كە
ۋەك ئاماژە يەكى تايىبەت بەراگە ياندنى لىبوردن لەلەين حۇمەتى توركىاۋە ۋەك
زادە ۋە ئەم ياسايە ۋە (۹)ى مایس دەنگى لەسەردرا، بۇ بەرپىزتان بىنېرم.

۲- ئەم راگە ياندنە ھەركاتىك بى، بەلام بەتايىبەتى ئىستە بايەخى ھەيە، چۈنكە
بۇ بىگانە نىيە ھەۋالى رۈوداۋەكانى رۆژھەلاتى فورات كۆبكەتەۋە، لەبەرئەۋە ۋە
ۋادىارە شتەكان ۋەك پىئويست بەرپۆە ناچن. لىبوردنەكە رۆد سەرکە وتوۋ نەبۈۋە،
تەنھا كەمىك لەۋ كوردانە ۋەك بۇ نەنادۆلى رۆژھەلات راگۈپزراۋون، لە شوپنە
كۆنەكانى خۇيان نىشتەجى بوۋنەتەۋە. پىئويستە نارازىيەكان بەقسە ۋە خۇش ۋايان
لىبكرى خۇيان تەسلىم بە دەسەلاتى فەرمانپەرۋا بىكەن. ئەمە ۋە دۈايى، لەم
بەلگەنامە يەدا، دان ناننىكى بىپەرەدە يە بەۋەدا كە ئەگەر بەخىشراۋەكان لەئەندەدا
جارىكى تر لەپى لادەنەۋە، ئەۋا بەرەۋ پۈۋى سزايەك دەبنەۋە كە لەگەل قەۋارە ۋە
تاۋانى لىبوردن بۇ دەرجۈۋى ئىستادا بگۈنجى. بەم جۆرە قسانەدا دەردەكەۋى،
ئەندە جىيى بېۋا نىيە، بۇيە سەير نىيە كە ۋەزىرى ناۋخۇ دەيەۋى گەشتەكە ۋەك
بەلئىنى دابو، بۇ ۋىلايە تەكانى رۆژھەلاتى بىكات، بۇ ئەۋە ۋە خۇي بارۋىخەكە
ھەلسەنگىنى.

۳- كۆپىيەكى ئەم راپۆرتەم بۇ كۆمىسارى بالا لەبەغدا نارەۋە.

جۆرچ ئار.كلارك

ۋەزارەتى دەردەۋە، ۲۶۹/۴۲۴، ل: ۷، ۵: ۲

ھاۋىيىچى ژ: ۴۶^۱

راگەياندىكى نوۋى ئىبراھىم تالىق بەگ

بۇ ۋىلايەتە كانى رۇژھەلات

ئىبراھىم تالىق بەگى پىشكىنئارى گىشتى ۋىلايەتە كانى رۇژھەلات ئەم بەياننامەيەى
بۇ دانىشتوان دەرکردۈە:-

ھاۋىلاتيانى بەرژ،

حكومتى توركىا كەئامانچى ھەر ئەۋەيە بىيىنى دانىشتوان سەرگەرمى كارى
خۇيانن، بى ئەۋەى دەستدرىژى بكاتە سەر شەرەف و ژيان و خىرو بىريان و ولاتەكى
بىيىتە مەلبەندىكى پىشكەوتو و دلخۇشكەر بۇيان، لىبورىنى بۇ قوربانىيانى نەفامى و
ساۋىلكەيى دەرکردو، ھەلى بۇ رەخساندن بگەرپنەۋە بۇ مالەكانىيان و بەئارامى بژىن.
ئەۋ خەلكانە كە لە ناۋچەكانى رۇژھەلات راگوئىزابوون، گەرپاۋنەتەۋە بۇ
شۈپنەكانى خۇيان و، ھەموو ماف و ئازادىيەكى نىشتمانىيان ھەيە، سەرگەم
ئەرگەكانى ھاۋىلاتى جىبەجى ئەكەن.

كۆمارى توركىا (۹) ى ئايارى (۱۹۲۸) ياساى راگرتنى راۋەدوونانى بەرپرسانى
كارى توندو تىژى ماۋەى حوكمى عورفى تىدا راگەيەندراۋى ئەۋ ناۋچانەى دەرکرد.
گىراۋەكان ئازاد كران و، ئەۋ تاۋانبارانەش كەمتانەيان پىبەخىشراۋەتەۋە، ئىستا
ھەموو ماف و ئازادىيەكى تايىبەت بەگەلەكەيانىيان ھەيە، لە ئازادىيەكى تەۋاۋدا
دەژىن.

جا حكومتى كۆمارى بۇ زياتر فراوانگرتنى ئەۋ برپارەى كە (۹) ى ئايارى (۱۹۲۸)
دەرچوۋىبو، برپارىتىكى تىرى لەپىتئاۋ راگرتنى راۋانان و دەستگىركرتنى ئەۋانەى
واھاندەرى كارى توندو تىژى بوون، يان ئاگرەكەيان خۇشكرىدۈە، دەرکردۈە كە
تا (۲۰) ئايارى (۱۹۲۸) بىنەۋە ھۇش خۇيان و خۇبەدەستەۋە بدەن. حكومەتەكەمان

^۱ ئەم راگەياندە فەرەنسىيە.

ويستى لە پىتى ئەم ياساىەو ەئەوپەرى پەرۋشى و سنگ فراوانىى خۆى بۆ رۆلەكانى
ولاتەكەى بسەلمىتى.

هاولاتیانی خۆشەويست،

ئەو ماوہیەى كە حكومت بۆ ئەم لىبوردنەى كارى توندو تیژیى داناوہ، سى
مانگەو، لە (۱۴) ئایارى (۱۹۲۸)ى رۆژى دەرچوونى ئەم بەیانەو ە دەست پىدەكات.
داواكارم لەو هاولاتییانەى كە خۆیان تەسلىم بە دەزگا تاییەتمەندەكان نەكردوہ،
سوود لەم دەرڤەتە وەرگرن بۆ ئەوہى بگەرپنەو ە بۆ ناو خىزان وژن و مندالەكانیان
كە چاوەرپیان دەكەن. بىگومان بەھىمنى دەژىسنو، سەرقالى كارو پىشەى خۆیان
دەبن.

پىتويستە ەمووان دلئىابن كە كەس، بەھىچ شىوہیەك، بەگوئى رایەلى
فەرمانەكانى حكومت ناگىرىو زىندانى ناكرىو سزا نادرى. بەلام ئەبى بشزانن كە
سزای بچوكتىن سەرپىچى ياسا، بەلە بەرچاوكرتنى ەلەو كارە خراپەكانى پىشتەر
بەخشراو، زیاد دەكات.

پىتويستە هاولاتیانمان خىرا بچنە لای ناوہندە بەرپرسەكان و شوپىنى خۆیان
لەتۆمارەكانى بارى شارستانىتدا بچەسپىننو، بەمەيش قازانچ لەم سەلماندە
تازەيەى مېھرەبانىى حكومتەكەمان وەرگرن. ئەبى ەموو كارىكى پىتويست بۆ
رىكخستنى نۆسيەكان، كاتى داواى دادگاكان يان قازىيەكانى لىكۆلىنەو ە، تەواو
بكەن، ئەمەش بۆ ئەوہى بتوانن مافەكانیان تەواو ەريگرنەو ەو، سەربەرزو
شەرەفمەندانە لەتەك هاوولاتىيەكانى تریاندا بژىن.

ئىمە، بە تىكدانى ژيان يان رووخاندنى مالى ەيچ ھاوئىشتامانىيەك، ەيچمان
دەست ناكەوئى. كارى لەم جۆرەش، شاىستەى پىاوى مەردو شۆرەسوار نىيە.
ئەركى سەرشانى ەر ھاوولاتىيەكى توركيا، لەو ەدا خۆى دەبىنیتەو ە كە ناو و،
يادەو ەرى سەروك خىزانىكى بەرپىزو پىاوپاك، ئەویش خزمەتى سوودبەخش
لەنىشتمانەكەيدا كە توركيايە، بەبنەمالە و منالەكانى ببەخشى.

به م جوړه، له جیاتی گرتنه به یری ریځکای پیلانگیږی که سانیکی دیاریکراو،
هه ولېدهن به خاوه ندری ی کپلگه ی کشتوکالی و خانو و مالّ خوتان ده وله مهنډو
مالّ و منالان به ختیارو خوشگوزهران بکه ن. باشتین شت مرؤف بتوانی له م
جیهانه دا بیکات، نه وه نییه که نه وه ی هه یه بیرووخینی، به لکو نه وه ی نییه دروستی
بکات و به ره می بیتن.

پشکنیاری گشتی

نیراهیم تالغ

وه زار ه تی دهره وه، ۴۲۴/۲۶۹، ل: ۸-۹، ژ:

۱/۲

ژ: ۴۷

له سیږجی. کلارکه وه بؤ لؤرد کوشندمن (۲۰ ی ئاپ گه یشتووه)

ژماره: ۲۸۴

قوسته نته نییه، ۱۴ ی ئابی ۱۹۲۸

گه ورهم،

خوشحالم، ناماژه به راپورتی ژماره (۳۱۲) ی (۲۶) حوزه یران، م ناگادارت
بکه مه وه که کار به ده ستانی حکومت له ماردین، به پیتی هه والیکي چاپه مهنه کان،
پیشوازی خو به ده سته وه دانی شیخ عه بدولرپه حیم و شیخ مه هدی برایانی شیخ
سه عیدی ریږه یری سه ره کی یاخیوونی ۱۹۲۵ یان کردووه. ده لپن نه م دوو
سه رکړدیه به پیتی مه رجه کانی لیپوردنه که به خشارونو، مؤله تیان دراوه بکه پینه وه
بؤ ماله کانیان.

۲- سه خته لپره حوکم له سه ر بایه خی نه م رووداوه بده ین، به لام دیاره نه مه
ده سته و تیکی باشه بؤ پروای سیاستی ناشتبوونه وه که. هه روه ها نه گه ر هه واله که
پاست بئ، نه وا ده بیته نیشانه ی پیشکه و تنیکی ره وشتی سیاسی، چونکه سه رده می

همیشه له دله راوکتدا بوون.

۳- ئیبراهیم تالبع به گی پشکنیاری گشتی ناوچه کوردیه کان چاند روژیک لیږه بوو، پیده چی بۆ نه وه بوبیږی که فرمانی غازی له م باره یه وه وهریگری.

۴- ئیبراهیم تالبع به گ، له وتووێژکدا له گه ل کاره ل سوورپینی عیراق، وتی: به سیاسه تی به رامبه ر به کوردی عیراق ته واو دلخۆشه. به لام سه بیح به گ پتی وتم وه زیره کان هه موویان وهك شوکری قایا به گی وه زیری ناوخوا نین، بریایان به نیاز پاکیی و کرده وه ی عیراق و حکومه تی خواهنشکو نییه. هه رچه نده پتی وابوو غازی بریای به نه مه ک و دلسۆزی نییه هه یه.

۵- وینه یه کی نه م نووسراوه بۆ کۆمیساری بالای خواهنشکو له به غدا ده نترم.

جۆرج ئاپ. کلارک

وه زاره تی ده ره وه، ۲۶۹/۴۲۴، ل: ۲۰، ژ: ۱۳

ژ: ۴۸

له سیرجی کلارکه وه بۆ لۆرد کوشنده ن (۱۲ ی تشرینی دووم گه یشتوه)

ژماره: ۴۸۴

قوسته نته نییه، ۸ نوڤه مبه ری ۱۹۲۸

گه وروم،

له تئیییتی ناویه ناوی چاپه مه نیه کانه وه ده رده که وی که به زنامه ی له مه ی کوردی حکومه ت، وهك له راپۆرتی ژماره (۲۸۴) ی (۱۴) ئایدا باسکردوه، هه نذیک سه رکه وتنی به خۆ وه بینیه.

۲- کاربه ده ستان به درێزایی هاوین به رده وام نه و خیزانانه یان بۆ کوردستان ده گێرپیه وه که بۆ روژئاوی نه نادۆل راگوێزاون. دواتر، وهك به ریزتان له زانیاریه کانی به غداوه ناگادارن، دوو کوپی شیخ سه عیدو برایه کی سه ید ته هاو چاند

سه رکرده یه کی تری کوردی په نابهر له عیراق هاتوونه ته وه ئه م دیو سنوورو، خوځیان ته سلیمی ده سه لاتدارانی تورکیا کردووه. گه شته که ی باکور تا (وان و بدلیس) ی نیراهیم تالغ به گی پشکنیاری گشتی، که سالتیک له مه و به ر زور جیتی مه ترسی بووه، نیشانه یه کی تری باشتربوونی بارودوخه که یه.

۳- ئیستا راگه یاندنه کانی حکومت، له جیاتیی هیمنی و ناسایی بوونه وه ی ویلایه ته کانی روزه لات، گرفت ی ده سته و تنی ماموستاو پزیشک و کارمه ندی تر که بۆ ئه و ناوچانه بنیورد رین، باس ده که ن. دروستکردنی ریگه و بان به شیکه له چاکسازی ژیرانه ی ده سته پیکراو. ریگه یه ک ئیستا له خه رپووته وه، به ناوچه ی ده رسیمدا، بۆ ئه رزنجان و، یه کیکی تر له ناینده دا له ئیوان (توفاکج Ovajik^۱ و خوزات Hozat^۲) دروست ده کرین. پشکنیاری گشتی روونیکرده وه که سه رجه م سیستمی نویی ریگه و بان، سی چوار سالی تر ته و او ده بی و، وان ته نها (۵) رۆژ له ئه نگوره وه دوور ده بی و، ئه وه ته نها سه ختی کوردستان بووه که هه میشه بووه ته کۆسپ و ته گه ره ی ری کارگێرانی تورکیا. که ریگه و بان گه یشتنه رۆژه لات، ئیتر کورد باشت ر کۆنترۆل ده کری و، کارمه ندانی تورکیش راسته قینه تر له کیشته تاییه ته کانی هه ری می کوردان تیده گه ن. هه لبات مافی مولکایه تی یه کی که له و گرفتانه و، حکومت بۆ چاره سه ری ئه مه، به نیازه زور پارچه زه وی به سه ر خپله کیه کاند ا دله ش بکات.

۴- وینه یه کی ئه م راپۆرته بۆ کۆمیساری بالای خاوه نشکۆ له عیراق ده نیترم.

جۆرج ئاپ. کلارک

وه زاره تی ده ره وه، ۲۶۹/۴۲۴، ل: ۴۲، ژ: ۳۶

^۱ شارۆچکه یه کی باکووری رۆژئاوای تونجه ل به (س)

^۲ شاری (تونجه لی) ی ئیستانبه له ناوچه ی ده رسیمی باکووری ویلایه تی ئه له زیز (ئه لازیک). (س)

لە مستەرنەدمۆندزدووە بۆ ئۆرد کوشنەدن (٣ کانوونی بە ٤م گەشتوو)

ژماره: ۵۰۲

نەنگۈرە، ۲۶ ئىيۇن ۱۹۲۸

گہورہم،

خۆشحالم كۆپىيەكى نووسراوى ژمارە (۴۹) ى (۲۰) ى تشرىنى دووہەمتان لىرەدا
بۆ ھاوپىچ بىكەم كە لە كونسوللى مەرسىناى خاوەنشكۆرە سەبارەت بە ھەلاتنى مىر
لىوا حوسەين پاشا لە قەيسەرىيەو ە بۆ سووریا پىم گەيشتبوو. ئەم رووداو ە كرابوو
بابەتى راپۆرتى ژمارە (۴۵) ى (۱۷) ى ئۆكتۆبەرى ە لە بۆ كۆمىسارى بالالە
عێراق. مستەر مۆنك مەيسن وىتەيەكى ئەم راپۆرتەى دوایىى يەكسەر بۆ
نووسىنگەى دەرەو ە ناردوو.

٢- که زانیاری مستەر چافی له باره‌ی هه‌ڵاتی حوسه‌ی پاشاوه بی‌بایه‌خ نه‌بێ،
 حه‌ز نه‌که‌م سه‌ره‌نجی به‌پێژتان بۆ دوا بپرگه‌ی راپۆرته‌که‌ی رابگێشم. سه‌ره‌پای
 سه‌ختی هاتوچۆ بۆ رۆژه‌لاتی تورکیا به‌هۆی کاری نه‌و نابێلوقه‌یه‌ی ئێستاوه،
 به‌پێوه‌به‌رانی ناسه‌ره‌کیی بانکی عوسمانی که سه‌رچاوه‌ی هه‌مه‌ جۆری زانیارییان
 هه‌یه، زیاتر شاره‌زای بارودۆخی ناوخۆن. بۆیه‌ گرنه‌گه‌ زانیاری له‌م جۆره
 سه‌رچاوه‌یه‌ی بۆ چوون، که له‌ نووسراوی ژماره (٤٨٤) ی (٨) ی تشرینی دووه‌می
 سی‌ر جی. کلارکدا ئاماژه‌ی پێکراوه، وه‌ریگیرێ. به‌پێی نه‌م سه‌رچاوه‌یه‌ نه‌م
 سیاسه‌ته‌ی حکومه‌تی تورکیا به‌رامبه‌ر به‌ کورد تاراوه‌یه‌که‌ سه‌رکه‌وتووه‌و،
 به‌تورککردنی ویلایه‌ته‌کانی رۆژه‌لات ورده‌ ورده‌ به‌ره‌و پێش ده‌چێ. یاخیبوونه‌که‌ی
 شیخ سه‌عید که‌سه‌ی ساڵ له‌مه‌وبه‌ر هه‌ر شه‌ی له‌ ئارامی و سه‌قامگیری حکومه‌تی
 تورکیا ده‌کرد، ئه‌مڕۆ ده‌بێ ته‌نها وه‌ک په‌ندێک بیه‌یته‌ بیه‌رکه‌ی نواندنیکی شاتایی له
 تورکیا و، ئه‌مه‌ش بایه‌خی خۆی هه‌یه. رای‌چهند سیاسه‌توانێکی کورد له‌ عێراق: که
 کوردی ئه‌مڕۆی تورکیا شکستی ئومێدبیری خواردووه، به‌شێوه‌یه‌کی گشتی دژی نه‌و

بەلگە نامەكانى ئىنگلىز

بۇچونە نىيەكە، بەپايى حكومەتى توركى: ئەو سىياسەتە لەۋەيە سەربىگرى. ئەمە لە
رېپۇرتىكىدا كە دىئام بە بەرېتزان گە يىشتوۋە، باسكراۋە، بەلام كۆپىيەك ھەر ھاۋىيچ
دەكەم.

ۋىنەيەكى ئەمە بۇ كۆمىسارى بالايى برىتانىا لە بەغدا دەنئىرم.

دەبلىۋو. ئىيس. ئەدمۇندز

ۋەزىرەتى دەرەۋە، ۲۶۹/۴۲۴، ل: ۴۷، ژ: ۴۱

ھاۋىيچى ژ: ۴۹

ئەكونسول چافىيەۋە بۇ مستەر ئەدمۇندز

ژمارە: ۴۹

مەرسىنا، ۲۰ تىشرىنى دوۋەمى ۱۹۲۸

گەرەم،

ئامازە دەدەمە رېپۇرتى مستەر مۆتك مەيسىنى كونسولى خەلەب لەسەر ھەلاتنى
مىر لىۋا حوسەين پاشاى كوردى دورخراۋە لە قەيسەرىيەۋە بۇ سوورىا كە چەند
كۆپىيەكى بۇ بالۆيزخانەى قوستەنتەنىيەۋە ئەم كونسولخانەيەۋ، بەژمارە (۴۵)ى
(۱۷)ى مانگى رابردوۋىش، بۇ كۆمىسارى بالايى خاۋەنشكۇ لەغىراق نئىرداۋن.

۲- دوو مانگ پىش ئىستاۋ كاتىك لە قەيسەرىيە بووم، ھەۋالى ھەلاتنى
پاشايەكى گىرنگى دورخراۋەى كوردىم بىست كە پىتم وايە ئەم كابرايە
بوۋە. ۋادەردەكەۋى رانەكردنى دابى، بۆيە رىگەى درابوۋ بەئازادى لەشاردا پەيمانى
بىتۈۋىچى. ئەۋىش بۇ ئەۋەى كە گومانى لىنەكرى، بەشئوۋەيەكى
نموۋنەيى ھەلسوكەۋتى كىردىۋو، ئەمجا كىتۈپ سەد مەترىك رايكردىۋو، لەگەل
دەستە ھاۋەلىكى ھەلېئىرداۋدا ئەمجا كىتۈپ سەد مەترىك رايكردىۋو،

لەگەل دەستە ھاۋەلىكى ھەلبۇزىرداۋدا بەسەرکە وتوۋى دەرياز بوو. پىيان
وتم غازى زۆر لەمە توپە بوو بوو، ۋەك ناپەرەزايىك، سەردانە بپاردراۋەكەى بۆ
قەيسەرىيە راگرتبوو، سەرۆكى پۆلىسى لەكار لادابوو.

۳- دەلىن پىشتىرش چەند كوردىكى دوورخراۋە لەم شارە، مۆلەتى چۈنەۋە
مالى خۆيان پىدراۋە. بەپتوۋەبەرى بانكى عوسمانى كە زووتر لە ئۆرفە بوو،
كوردباش دەناسى، راي وايە كە كىشەى راستەقىنە لەكوردستاندا نەماۋە، خىلە
كوردەكان كە لەناوخۇدا ناكۆكن، ھەرگىز ئىستا ناتوانن يەكبىگرنەۋە، بەرەنگارى
بەتورككردن بىنەۋە. بەلام زانىيارى لەبارەى گرفتى ئەم دوايىەى كوردستانەۋە
نەبوو.

۴- بەپتوۋەبەرى بانكەكە ئەۋەشى پى وتم كە بالۆيزخانەكە دەيزانى. واتە:
سەرچەم ئەو كارمەندانەى كە تورك نەبوون، بە بەپتوۋەبەرى نىمچە
بەپتوۋەبەرىكانىشەۋە، لەلقەكانى ناۋچە سنوورىيەكانى توركيا (ئەرزىۋم، بايپورت،
ئەلەزىز، دياربەكر، ئورفە، عەينتەب)ى بانكى عوسمانى لەكار لابراون.

ئەمجا وتى: سەرەنجام خەرىكە كارى ئەو ناۋچانەى بانكەكە كز دەبى.

۵- ئەۋەى وا حكومەتى تورك باۋەپى پىيە، يان دەيەۋى وا لە خەلك بىكات
باۋەپى پى بكن، ئەۋەيە كە: ياخيپوۋنى كورد ئىستا كۆن بوۋە بەسەرچوۋە،
ئەمىشيان لە نواندىكى پىروپاگەندەيى يەكجار بىماناي پىرئى شەۋى كۆمەلىك
شاتقارى گەرۆكى قوستەنتەنىيە لە مەرسىنا نىشان داۋ، مىنىش بىنىم. ئەم كارە
ھونەرىيە مىندالانەيە، ياخيپوۋنى شىخ سەعيد بەچىرۆكىكى مىژۋىي شىيارى پەندو
عېبەرەت دادەنئ. ئەمانە خانوۋىەكيان، لەتواندەكەدا، بۆ خىنكەندىن دانابوو، ۋەك
پىۋىست گالئەيان بەنەرىتە رۆژھەلاتىيە نامۇكانى ئەو ياخيپوۋنە كۆنە گالئە
جاپانەيە دەكردو، قاقايان لىدەداۋ، كاتىك كە ياخيپوۋنەكە بەچەند لەرزىنىكى
مىلۇدراى زىانى پىكەوت، لەخۇشىدا ھاۋارىيانكردو، دواجار لاشەى شىخ سەعيد

(که به شاراوایی داهینانیکى فىللويسى هيت رۆبنسن^۱، له که مه ره وه راگیرابوو، به بهرچاویانه وه به سیداره کهیدا مه لاسرا. کاریه دهستان دلخوش بوون، کاتیک دییان گوند نشین و جوتیاران که ژماره یه کیان کورد بوون، له ناخه وه خۆبه خۆ به م کاره ریکخواه سانایه پیده که نین.

نا.پ.ئی. ده بلیو. چافی

وه زاره تی ده ره وه، ۲۶۹/۴۲۴، ل: ۴۷-۴۸، ژ: ۱/۴۱

ژ: ۵۰

له سیرجی کلار که وه بۆ مسته ر ئی. هندرسن (۱۵ ی ته مهوز گه یشتوه)

ژماره: ۳۰۵

قوسته نته نییه، ۱۱ ی ته مهوزی ۱۹۲۹

گه وره م.

خۆشحالم لیره دا کۆپیی راپۆرتیکی مسته ر هیلم له مه پ گه شته که ی بۆ رۆژه لاتی تورکیا که له نامه ی (۶) ی مایسی نووسینگه ی سه رکاتبدا راگه یانداروه، پێشکهشی به پریزان بکه م.

۲- له یاخیبوونی سالی ۱۹۲۵ ی کورده وه، بۆ بیگانه نییه بچته رۆژه لاتی فورات. بۆیه راپۆرت که ی مسته ر هیلم بایه خیکی زۆری ههیه و، ئه و پاستیه ی ش که حکومت مۆله تی گه شته که ی داوه ن نیشانه ی به پریزی و سه نگینیه تی له نه نگۆره. هه لومهرج بواریان نه دایه مسته ر هیلم، که گه یشته دیاریه کر، مه بهستی سه ره کیی خۆی بۆچوونه رۆژه لاتی دوورتر جیبه جی بکات. به لام منیش له وه دا له که لیدا

^۱ هیت رۆبنسن - Heath Robinson نووسه ریکی کۆمیدیی بریتانی بووه، سالی ۱۸۷۲ له لهنده ن له دایک بووه، له خیزانیکى هونه رمه ند بووه. رۆبنسن خاوه نی رێبازیکى تایبه تی نووسین و نواندن بووه، کاره کانی هاوتای ئه وانی Rube Goldberg ی نه مریکن. سالی ۱۹۴۴ کۆچی دایه ی کردوه.

(<http://www.wikipedia.com/wiki/heath+robinson>)

یه کده گرمه وه که نه و ریگه یه ی (دیاریه کر- مه لاتی- سیواس- گیره سون) وانه و گرتیه بهر هرچه نده ده که ویتته ناوچه یه کی زور نزدیکتره وه، نه نجامی به ده ستهاتووی به نرختی له چاو هی نه وپه پری روزه لاتنی تورکیادا هه بووه.

۲- مسته ر هیلم ده لئی جولانه وه ی کورد، وه ک حکومت هه میشه جه ختی له سه ر ده کاته وه، چیت نه ماوه. سه رانی کورد به پاستی بی میزو که م تین کراون. ده ستهکوت هه رچه نده سلیمییه، به لام شتیکه سولتانه کان هه رگیز پیتی نه گه یشتون، چونکه مه سه له ی کورد هه میشه له گه ل نه واندایه بووه. به لام نیستا که حکومتی تورکیا پیویستی به کاری بنیاتنان و دامه زراندن هه یه، وه ک پیشبینی ده کرا، وادیاره باش به پیوه ناچن. مسته ر هیلم پیتی وایه گوشاری نابوری و کشتوکالیی، روزه لاتنی تورکیا هیئنده زوره، بووه ته هه پشه بوسه ر به رده وامی ریژی نه نگوره. نه وه گه شتیارانی سه رلیدای نه و هه ریتمه سه رسام ده کات که حکومتی تورکیا که مته رخه مه که وایه وی هه ولئی به ده ست هیئانی هاوکاری و راویژی بیانی بدات بق چاککردنی به روبوومی بی که لکی نه و دانیشتوانه دور له یه ک نیشته جییه.

جورج ئاپ کلارک

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۱/۴۲۴، ل: ۲۸، ژ: ۱۰

^۱ ویلایه نیکی باکووری تورکیایه له سه ر ده ریای رهش، له پوزئاوای ویلایه تی ته رابزوننه. (س)

هاوینچی ژ: ۵۰

سەرنج لە سەرگەشتیکی ۹-۲۹/۶/۱۹۲۹ لە ئەنگۆرەووە بۆ

حەلەب، دیاربەکر، مەلاتیە، سیواس، کەناری دەریای ڕەش.

ئەو گەشتی که ئەمڕۆ تەواوم کردو، سەرچەم ناوەرپاست و رۆژەلاتی تورکیای گرتەو، کارێکی زۆری، لەچەند رووبەکەووە یەكجار ناکۆکی، کردە سەرم. مەولدهەم یەكەمجار لەم تێبینیانەووە هەست و تاقیکردنەووەکانی رۆژانەی خۆم باس بکەم، ئەمجا بەلەبەر چاوگرێتی هەموو شتێک، پاش لیکۆلینەووەی خێراو سەرپیتی ئەو باروبۆخە و ئەمڕۆ بۆی بەسەر ویلايەتەکانی تورکیادا کێشاو، دوا ئاکامەکان پوخته دەکەم.

۲- گەشتەکەم بە ئاگاداری و رەزامەندی حکومەتی تورکیابوو، بۆیە هیچ رێگریەکم لەسەردانی ئەو ناوچانەدا، که چەندین سال بۆ بیانی قەدەغەن، نەهاتەپێ. گەشتەکەم زۆر فراوان نەبوو، چونکە رێگەکانی تورکیا سەخت و هەندیکیان تەواو نالەباربوون، لەلایەکی ترەووە، هەمان ئەم ھۆیە، رووی ئەم ولاتە و زیاتر خستە بەرچاو. ئەمە جگەلەووەی مانگی مایس باران لەسەرتاسەری تورکیادا، بەبڕێکی زۆر نااسایی، دەباری. جا لەبەر ئەمە، کێلگەو لەو پگاگان لە باشترین رێگەکانیش لە خراپترین باردا بوون. دەسەلاتدارانی تورک لە هەموو شوێنێک پیشوازی گەرمیان لێکردم و هاوکارم بوون.

۳- لە ئەنگۆرەووە بۆ حەلەب و لەوێشەو تا ماردین، بەشەمەندەفەر چووم. لە ئەنگۆرەووە بۆ حەلەب، ئەوی شایەنی باس بێ، کەمی بەروبوومە. ئەمە ئەو ناوچەیەبوو که بەدەست وشکەسالی ۱۹۲۸ هەو زیاتر دەینالاندو، دەرەنجامەکانیشی تەواو ناشکرابوون. کاربەدەستانی تورک خۆیان دانیان بەو دانا که ئەمسال تەنها (۲۵٪)ی رووبەری ئاسایی ناوچەکانی سەر و ئاستی ناوەکان (دیم) چێنراون. ئەو

ناوچە داچىتراوانە بەرمەمىيان باشە. قۇنياو قارەمان^۱ كە ھەرىمىكى دەولەمەندى دانەوئەلەيە دووسال لەمەوبەر بىنىبوم، كشتوكالى باشى تىداكراپوو، ئىستا كىلگەكان ئەبىنرەن زۆر كەم بەرمەن. بەچاوى خۇم قەسى نوئەرىكم بۇ دەرگەوت: گوند نشىنەكان، پاش ئەوەى سەرجم ئازەل و مالائەكانيان لەدەست دابوو، دەرگىيان بەو كەردبوو كە ئەبى، بۇ خۇپاراستن لەبرسىتى، خۇشيان بۇ قۇنياو شارۆچكەكانى تىركۆچ بگەن، گوندەكانيان ھەموو چۆل كەردبوو. كشتوكال و بەروبوومى باش تەنھا لە ئەرەگلى^۲ بەدەدەكرىن، پىم وایە ئەمەيش بەسۇنگەى سىستىمى پىشكەوتوى ئاودىرىيەو. خۇ ئەگەر ئەم سىستەمە لە شوئەنەكانى تىر بخرايە گەر، بىگومان ئەمەش دەش، دەرگا لە كارىگەرى چوار وەرزى وشكى يەك لەدواى يەك زىاتىر بەدوور بوونايە.

۴- تارىكى نەيەتشت دەشتى سىلسىا بىنىم، بەلام بۇ بەيانى كە چوئەنە سورىا، بەپىتى خاكەكەو كشتوكالى چروپرو ئەو ژمارە گەرەيەى خەلك كە لە كىلگەكاندا كارىيان دەكەرد، زۆر سەرساميان كەردم. فەركەخانەيەكى فەپەنسسى نەزىك موسلىمىيەو^۳، ھەردوو جارەكەش سىن فەركەم لەكاتى فەپىندا بىنى.

۵- زۆر نىشانەى پىشكەوتن لەخەلەبدا ھەن. شەقامەكان، بەتايىبەتى سەرەككەكانيان، چاككراون، دووكانەكان پەلەكەلوپەلن، بۇزى ئاسانە. فەپەنسە لە دروستكردى رىگاوياندا زۆر چالاکەو، ئەمەش وەك كارىكى خىرا بوو. تەمايەى گەشەى ولات. كونسولى خاوەنشكۆ، بە پىچەوانەى خەلگەو، پىتى وانىە خەلەب لەبەر نەزىكى لە سنورى توركياو بىن ئومىد بووبى. ئەو دەلى: بازىگانى وردە وردە گەشە دەكات. بەم دوايە، ھىلى ترانزىتتىش، بەھزى تىپەپوونى كەلوپەلى بىن باج ھىنراوى ئەسكەندەر ونە بۇ رۆژھەلاتى توركيا بەپادەيەكى بەرچاو

^۱ فەزايەكى باشورى رۆژھەلاتى وىلايەتى قۇنيەى رۆژئاواى توركيايە. (س)

^۲ قەزايەكى ئوسەرى باشورى رۆژھەلاتى وىلايەتى قۇنيەيە. (س)

^۳ شارۆچكەيەكى نەزىكى باكورى شارى خەلەبە. (س)

بوژاوه ته وه، هه رچه نده رهنگه ئه م باززگانییه ته نها کاتی بیو، له گه ل دانانی هیلی ئاسنی دیار بهرکر- قه لهر (Keller) دا نه مینئ، سه ره پای ئه مه، مه رسینا مونا فیسکی به هیزی ئه سکه نده روونه یه و، حکومه تی تورکیا ش هانی ئالویر له به نده ره کانی تورکیا ده دات، ئه مه، له م حاله ته ی ئیستادا، واته گواستنه وه ی دریشو گرانبه های تری هیلی ئاسنو، به پیتی سه رچاوه تورکیه کانیش، دواخستنی زیاتر، چونکه کاربه ده ستانی فه ره نسی یان سووری به هانه یان بۆ راگرتنی ئه و که لوپه لانه ی وا به شه مه نده فهر له مه رسینا وه به ناو حاله بدا بۆیان ده هیئرین یان ده برین، دۆزیوه ته وه، له پاسنیدا باززگانیی تورکیا له پیتی حاله به وه تاراده یه که وه که له نیوان ئه سکه نده روونه و مه رسینا دابه شکراوه و، ئه وی پیتشوویان که لوپه لی نیردراو ئه میان هی هینراوی ژۆره .

٦- به پیتی قسه ی کونسولی خاوه نشکۆ له حاله ب، ئه لفو بیی نویی تورکیا سنجه قی ئه سکه نده روونه به ره و پیتشتر ده بیات، پرپوپاگهنده ی تورکیایش، به دلنیا ییه وه، به م شیوه یه ده رده که وئ، مسته ر مۆنک مه یسن پیتی وایه هیچ جۆره پرپوپاگهنده یه کی ئیتالی له ده فهره که دا نییه .

سنووری سووریا

٧- هیلی ئاسنی رۆژه لاتی یه نیجه که له "چۆبان به گ" یه وه تا ده رباسییه ^١ (نزیک ماردین) سنووری تورکیا و سووریا پیکدیئنی، له ده ست فه ره نسیه کاندایه و، هه رچه نده هتواشه و، ٤١١ کیلۆمه تری حاله ب بۆ ماردین هه ژده سه عاتی ده وئ، باش به رپۆه ده بریت، وارگونی شه مه نده فهر پاک و خاوینه و، جیی ره زامه ندییه . له لایه کی تره وه، تورکان گله بیی نه وه یان ده کرد که فه ره نسیه کان هیله ئاسنه که یان پشتگوئ خستوه و، چییان ده ست ده که وئ ده بییه و، هیچ خه رج ناکه ن، چونکه ده زانن ئه بی، به تپیه ربوونی کات، بۆ حکومه تی تورکیای به جی بیلن. ئه گه ر پایز

^١ ناحیه یه کی باشووری رۆژه لاتی ویلایه تی غازی عینتابه له سه ر سنووری سووریا. (س)

^٢ شارۆچکه یه کی سووریا به له سه ر سنووری تورکیا له ئاستی ویلایه تی ماردین. (س)

خرمه تگوزاری ئو ئۆتۆمبیلانەى که جیى نووستنیان ههیه، بگاته نسیبێن، له وانهیه کهشتیاران ببزۆنێ، به لām سهفه رمایهى ماندوویى و بیزاریهى و، گهرمهو، ناکرێ خه لگی بۆهان بدرێ.

۸. خاکه که له موسلیمییه وه تا جهرابلوس سوورهو، به دیمه ن به پیته، کرێکاران (که زۆریه یان ئافره تن) زۆن، به لām به رویوم کز دیاره. هێله ئاسنه که جارێکی تر له "غۆبانى به گ" دا دیته وه ناو تورکیا، ئه فسه رى گومرگه که به ئه ده ب بوو، به لām هاوکاره که ی که تاییه ت بوو به پاسپۆرت، سه رى له فیزه که م سوپماو، دۆش دامما، پاش ئه وه ی چه ند ده قیقه یه ک پاسپۆرته که می ئه م دیو و ئه و دیو کردو، ویستی (سه ره وژێر) چه ند لاپه ره یه کى، که جگه له فیزه ی تورکی هه موو شتیکیان تێدابوو، بخوینێته وه. داواى کرد شویننه که ی بۆ بدۆزمه وه، ئه وى نووسراوه بۆى بخوینمه وه. ئه مجا له وه یش زیاتر، نووسینی ناوه که م له لیسته که یدا، به هه زار بێنه و به ره، نزیکه ی ده ده قیقه یه کى تری خایاند.

۹. کاتی که له جهرابلوس به پتی پردیکی به هیزی ئاسندا له فورات ده په ریته وه، ئیتر ناوچه به پیته که دواى دێ، تا عه ره ب پینار (Arappinar) ی نزیك ئۆرفه، که وا هه سته ده که م مه لبه ندی ناوچه یه کى گرنگی به ره می دانه ویله بێ، جگه له چه ند ره شماليکی کوردان، شتیکی تر له وه ییه رووته دا نابینرێ، ئه مه ئه گه ر چى ده شتیکی به پیت به درێژایی ۱۰ میل لیتره وه ده ست پێده کات.

هێله که به جییه کدا تێده په رێ که له به راوی سه وه ده چیو، ئاوێکی زۆری هه یه و، رووه کی زۆری ته ماته یشم تێدا به دیکرد، هه ر لیتره، چه ندین دێی له قورپ دروستکراو هه ن و، خانه هکان له شێوه ی گومه زدان و، له دووره وه ته نها له لۆده ده چن.

۱۰. هه ر له و کاته دا واقم وپما، که له به ری سووریای هێله ئاسنه که دا، که له خه یال ده چی، کشتوکالی باشتر کرابوون و، ئاژه ل و مه رپ، مالات و به تاییه تی ره شه ولاغ

^۱ شارۆچکه به کی باشووری رۆژاواى شارى ئورقه و له سه ر سنووری سووریا به . (س)

هەبوون، ھاوکات تەنھا مەرم لەدیوی تورکیا بینی، دواي گولتەپە کە نە گرد هەیه و نە گولتە روواوه، هەرچەندە دەتوانی ئاوێکی باش لەبەرەکانی دەربەینری، جگە لە وێرانە هیچی تر نییە، کەس تێیدا نە نیشتهجی بووه و نە کشتوکالی کردووه، بەدەگمەن زیندەوهرێکی تێدا دەبینری، تەنھا سێچوار مەتر لە خواروی هێلەکەوه بێ کۆتا، بەردی سنووری دانراون کە تا لە شوینیکی رۆژئاوی "رەئسولەین" دا تاریک داھات، تۆسەدو سێو چواریانم ژمارد.

۱۱- گەشتی ناخۆشی ئەو چەند رۆژە، تەنھا خۆراکیکی بەمیشکم دا: پاسەوانانی تورک لەسەر جەم بنگەکان و، جارجاریش لەنیوانیاندا دەبینران، گاردە فەرەنسییەکان لە پۆستیکی بەهیزی ئاقچەقەلە بەدەر، لەجێیەکی تر بەدی نەدەکران، هەرچەندە ئەمیش ئەو ناگەیهنی کە لەوێ نەبوون. لەهەردوولای هێلەکەدا تێبینی رێگە دەکری، ئەفسەرێکی تورکیش دانی بەو داناکە ئەوێ بەری سووریا رۆژانە لە لایەن دوو لۆرییەوه بۆ ئامادەکردنی پۆستە فەرەنسییەکان بەکاردی، بەلام هی دیوی تورکیا تەنھا جارجار تۆتۆمبیلێکی بەرەو ماردین پێدا تێدەپەری. راستە تورکیا یەمەنی لەدەست داوه، بەلام سوپا هیشتا یەمەنی خۆی لەسنووری سووریا دا هەیه، رۆد کات خۆراک و پێداویستی بەناپۆکوپێکی دەگەن و سەربازانی تورکیش بەو دلایان ناو دەخواتەو بەلەندە تەریوەکانی تاکە نیشانە ی ژبانی جگە لەخۆیان، دەدەنە بەر گولە. گویم لە ئەفسەرێک بوو، بە ھاوولاتییهکی دەوت: نوێنەرەکان کە لە ئەنگۆرە خۆش بژین، هەر مووچە یەکیان بوێ بە خۆیانی ببەخشن، کە ی دەتوانن لەبرستی یی ئەم سنوورە چۆلەدا بژین!!!

۱۲- سنوورەکە عەقل نایەری. پێناچێ کێشە ی ئەوتۆ لە رۆژەلاتی ئاقچەقەلەدا هەبێ، چونکە بەلگە یەکی نیشتهجی بوونی تێدا نییە، بەلام سنووری رۆژئاوی ئەم جێیە تەواو ناسروشتییە. گوندەکان کە تەنھا ۱۰۰ سەد یار لەیەکەوه دوورن، دەکەونە هەردوو دیوی هێلە ئاسنەکەوه، دانیشتوانەکانیان یەک زمان و دابو

نهریتیان ههیه، له دوو ده وله تی جیاوازدان. له مهیش زیاتر، زهویه که به درژیایی سنور ته واو ته خته، نه مهیش وا ده کات کاتی کیشه و ناژوه بهرگریی تیدا نه کری. ۱۳. به داخوه بۆم ده رکوت که گیروگرفت له ماردین و دیاربهره کر ماون. رۆژانه روودای بچووک سهره له ده دن. قاچاخچیتی بلاوه. له قاوه خانه یه کی دیاربهره کر بتلیک شه مپانیایان به پینچ شلنگ دامی. هه وله کانی تورکیایش بۆ کۆنترۆلکردنی نه مه، رۆر سهرکه وتوو نه بوون. دانشتوانی هه ردوو دیوه که چه کدارن و، خیله کان زوو زوو په لامار ده دن و، کیشه ی خوین له رۆر شویندا له ناودایه. هه مو ئه و تورکانه ی که باسی سنورم لاکردوون، نه که رچی ده لئین په نگه هه ردولا هه لیه ان هه بی، رۆر به په قی دواون. بی گومان پیده چی جۆره ناگره سیتی بۆ تاوو تویکردنی بارودخی نیستای سنوری سوریا بیته کایه وه.

ماردین و سنوری عیراق

۱۴. ریکه که له بنکه ی ماردینه وه، به درژیایی شه ش میل، بۆ شارقه که یه کی تابلۆ ئاسای ژۆر لوتکه ی گردیکی قووچه کیی له به ردی کلسی ساف پیکهاتوه، که ماله کانی چین چین له سهر یه که هه لچنراون، ۱۲۰۰ پی به رزده بیته وه. قه لایه کی دیرین له لوتکه ی نه م گرده دایه و، پیی ده لئین: Shubha. باوه پوایه نه م قه لایه به میژوو هی سهرده می رۆم بی و، عه ره به کانیش به زه بری هیژ نه یان توانیبی بیگرن. کوردیکی به ته مه ن چاوساگی کردم بۆ قه لاکه و، به خۆشییه وه ده یگنیرایه وه چۆن کاتی ئیمانداران گرتوویانه، شازاده مه سیحیه که له جیی بهرگریی سهر قه لاکه و فریدراوه ته خواره وه و، پاشان براوه بۆ شاخیکی چه ند میل دوورتر. شوینه که وتووای نه م شازاده یه هه موویان یا به شمشیر له ناوچوون، یاخود به سهر دیواره کاندای خراونه ته خواره وه و مردوون. نه مجا ده میکی ته قاندو، وتی: چاره نووسیکی شیاوبوو بۆ هه موو گاوه کان. که ته نیا بووم پشویه کم دا، به لام هه رزوو خزمه تکاره تورکه که م هاته لام و، لیتی تیکدام.

۱۵. دانیشتوانی ماردین نژیکه ی ۳۰ هزار که سنو، هشت هه زاریان یه عقوبیی سوورین که پاتریارکه که یان له ماردینه، (۲۰۰) نه ستوری و (۱۲۰) پروتستان و (۱۰۰۰) یشیان کاتولیکی ئه رمه نین. هه روه ها والی پیی وتم دانیشتوویه کی زوری مه سیحی له میدیات ده ژینو، زورینه ی دانیشتوان کوردنن، به لام زمانه کانی کوردی و عه ره بی له هی تورکی زیاتر قسه یان پیده کری. شاروچکه که پاک و خاوتنه و، خانوه کانی له بوردن و، میوانخانه که یشی له سه رو ئاستی ناوه ندیی ئه وانی تورکیا وه یه. شوینه که به گشتی کۆنترۆل ده کری، چونکه ئه م شاروچکه یه ده شته که ی به ره و باشوور گرتووه ته وه. چۆل "Chul" ی زوو که ناوچه یه کی گرنگی به ره مه پتانن لۆکه و دانه ویله بوو، ئیستا به روپوومه که ی ته نها به شی ناوخر ده کات و، بووه ته له وه پگا. شه وانه، رووناکی پۆستیکی فه په نسسی، له دوریی چه ند میلک له میوانخانه که وه، ده بیئرئ. پتیان وتم: نسیین دور تر و له باشووری رۆژه لاتدا گیان ئه دات و، شاروچکه یه کی تازه ی سوری له ویدی سنوره وه جیتی گرتووه ته وه. ئه مپۆ ماردین بۆی لواوه، چونکه قافله کانی بازرگانی خواروری رۆژه لاتن تورکیا، بۆ ئه وه ی بگه نه هیلن ئاسن، پتیوسته به ویدا بپۆن. به لام به دلنیا ییه وه، هه رکه هیلن ئاسنی دیار به کرت ته واو بوو، ئه وا چاره نووسی ئه میش وه ک هی نسیین ده بی.

۱۶. ماردین، دوا چاره نووسی هه رچییه ک بئ، ئیستا بایه ختیکی گه وره ی سیاسی هه یه، چونکه جیا له بازرگانیه که ی، ناوه ندیکی پیشکه وتووشه که تورکیا کۆنترۆلی سنوره کانی رۆژه لات، سوری و عیراقتی خویی لیوه ده کات. جیتی سه رسوپمان نییه که ترفیق هادی به گی والی تورکیکی قوتا بخانه نوییه که یه و، گه نج و توانایه و، ته واو قه ناعه تی پیکراوه که تورکیای تازه شتی باش ده کات. ئه وی تاییه تیی به ویلایه ته که ی، ئه وه یه که چه ند نیشانه یه کی رواله تی گه شبینیم هه ست پیکرد. نیازم و ریکوپیکی زۆر باشن و، دانیشتوان به گشتی خاوتنن. خوینده واری به ره وه پیش ده چی و، شه قام دروست ده کری و، یه کیێک له شته سهیره کانی تورکیا، له هه موو

لاداننىكى رېگە سەرەكىەكاندا، ھەرچەندە كەمن، تابلىرى نارى شوئىن و دوورىيەكانيان دانراون. بەلام ھەركەس بىتە شارەكە، يان لىتى دەرېچى، لەجىيەكى تىرى خۆرھەلاتى فورات رادەگىرئ و داواى ناسنامەى لىدەكرئ و، كۆنترۆلى سەربازىش ئاسان دەركى پىدەكرئ. لەگەل ئەمەيشدا، تىببىنىى ئەو ەم كىرد كە ئەفسەرەكان، تەنانەت لەو پارچە دوورانەدا، دىمەنىكى زۆر تايىبە تيان ەيە. ەموو بەيانىيەك رىش ئەتاشن و پىووت و پىشتىنەكانيان پاك دەكەنەو. وام ەست دەكرد ئەمانە پەروشن تا بنەمايەك دابىن. خۆ ئەگەر يەككە لەمىش سەرسام نەبى، لەو بەلگەيەى پىشكەوتن رادەمىنى كە فۆتوگراف^۱ لە ەموو جىيەكدا ەيەو، ماردىن بوو تە ئالنىسىا^۲. فۆتوگراف لە ئەنادۆل زۆرەو، سەرەپاى بەھاكەيان، ئەوانە نەبن كە لە مىدىلسىكس دروستكران، ەرگىز شتى وام لە سەرتاسەرى توركىا بەدى نەكردووە.

۱۷. توفىق ھادى بەگ، وەك ھەركەسىكى تر، بەھەستىكى زۆر، بەلام بەگيانىكى ملەكەچانەو، باسى سنوورى سوريای كردو، دانى بەو ەدانا كە ئەمە لەم بارەى ئىستاندا شتىكى حەتمىيەو، بەچارەيەكى ەمىشەيى دانەنا. والى توانى قسە لەسەر سنوورى عىراق بكاتو، وتى ئىستا ەموو شتىك جىتى رەزامەندىيە (پروانە پاشكۆى^۳) ئەو عىراقىيانەى كە پەساپۆرتەكانيان رىكوپىكن، ئىستا دەتوانن بى ئەو ەى بچنە جەرابلوس، لە ەرخالىكى رەسمىى سنوورىيەو بپەنەو. كۆچى خىلەكانى ئەو دىو سنوورىش كە لەگەل سوريادا گرفتى زۆرى دىتە رى، بەرىكوپىكى و بى ەيچ رووداوتك بەرپۆو دەچى. ئەو خۆشحالبوو كە ەردوولا زياتر متمانەيان بەيەك كىردووەو، ەيواشىى خواست ەرزوو بازىرگانى عىراق و توركىا پەرەبىستى.

^۱ گرامەفون.

^۲ شارىكى گەورەى رۆژھەلاتى ئىسپانىيە لەسەر كەندارى ئالنىسى سەر دەريای سىپى ناو ەپاست. (س)

^۳ ئەم پاشكۆيە چاپ نەكراو.

۱۸. ريگه‌ي ماردین بۆ دياربه‌کر (پاشکۆي ب^۱)، سه‌ره‌تا به‌جتيه‌کي رووته‌نو چۆلدا ده‌پوات، به‌لام ئەم ناوچه‌يه سه‌خت نيبه. هه‌ندۆ دارو دره‌ختي کورت له‌سه‌ر گرده‌کاننو، دۆلتيکيش که ريگه‌که‌ي پيدا تيده‌په‌رئ، داري تيدايه‌و کشتوکاليشي تيدا کراوه. جه‌ندرمه جار جار ده‌بينرئو، نيشانه‌ي هاتوچۆي ماترپيش به‌دي ده‌کرئ. ده‌فه‌ره‌که له نيوه‌ي ريذا فراوان ده‌بئو، کشتوکاليشي سه‌رکه‌وتووتره، به‌لام ته‌نها به‌شيکي که‌مي ئاسانه. پيتاچي قازانچ له ديچله‌بکري، چونکه ليڤه‌دا جتي هيو نيبه‌و، مۆف ده‌توانئ ليتي به‌په‌رته‌وه. دواتریش ئاگادارکرام که ناوچه‌يه‌کي فراوان کشتوکالي تيدا نه‌کراوه، چونکه که‌سي تيدا نيشته‌جئ نه‌بوه. پيتيان وتم ئەوه‌ي که ئينگلته‌ره پتي وايه به‌ره‌مه‌يکي باشي گيا ه‌يه، نه‌چينراوه‌و، دياره ناشيدوورپته‌وه‌و، ئەمه‌يش سه‌رسامي کردم. سالي رابردو ده‌بوو بايي نزيکه‌ي چوار مليون ليره‌ي تورکي دانه‌ويته به‌پترپته هه‌رئمي دياربه‌کر که رۆزاني پيش جه‌نگ ناوچه‌ي ناردينه ده‌ره‌وه‌ي دانه‌ويته بووه، که چي ئەمسال سه‌ره‌پاي باراني زۆر، ره‌نگه به‌هۆي که‌مي چاندنه‌و به‌روبوومي زياده‌يان نه‌بئ. به‌ره‌مي سه‌ره‌کي جگه له‌دانه‌ويته، بريتيه له‌مه‌پو بزئو خوري و پيسته‌و برنج.

۱۹. دياربه‌کر له دووري بيست کيلۆ مه‌تره‌وه ده‌بينرئو، گه‌شتيار که ده‌يگاتئ سه‌ري له‌ديمه‌ني ده‌سوپمئ. پرديکي کۆني رۆمه‌کانی دوو کيلۆمه‌تری باشووري شارۆچکه‌که، سه‌رنجي مۆف راده‌کيشتئ. ئەم پرده يه‌کيکه له‌وانه‌ي که ئەمۆ له رۆژه‌لاتي تورکيا ماوين، ريگه‌ي بدليس به‌سه‌ر رووباري ديچله‌دا ده‌بات. شارۆچکه‌که که‌وتووه‌ته به‌رزايي ۴۰۰ چوار سه‌د پتي سه‌رووي ديچله‌وه‌و، باخچه‌ي ليژايي خوار ديواره‌کانی جتي سه‌رنجه. کاتيک ده‌گه‌يته ديواره له‌بازلتی ره‌ش دروستکراوه‌کان، ئيتر شارۆچکه‌که نابينرئ. به‌راستي، سيفاتي زۆن. ئەگه‌رچي حه‌زم نه‌ده‌کرد تيدا بمينه‌وه، به‌لام پاش دوو رۆژ مانه‌وه يه‌کجار سه‌رنجي

راكيتشام. ئەم لەسەرچەمى ئەو شارۆچكانەى ترى توركييا كەبىنيومن، تەواو جىياوازە، پىتتاچى شىۋەى بۆ چەند سەدەيەك گۆرپاى. بەپىي قسەى والى، ھەرچەندە بەدىي كوردان دەورەدراو، بەلام كورد لەناوہوہى دىوارەكاندا نىيە، پىدەچى ئەمەش زىادە رۆيى بى. ئەم شارە، بەپىچەوانەى راپۆرتەكانى پىشووہوہ، كىشەو تەنگو چەلەمەكانى سالانى رابردو زىانيان لى نەداوہو، جگە لە دەروازەى باكور، يان (ئەلەزىن)، دىوارەكان وەك خۆيان ماون. بەداخوہ كاوكارىي دەروازەى سەروو سەرەتاي كۆتايى، چونكە پىيان وىم دىوارەكان بۆ دروست كوردنى خانوو وپىگە بەكار دەھىترىن. ئەم وىترانكردنەى شوپنەوارەكان تاوانە. بەلام واديارە ناپەزايى قازانجى نىيە. شەوانە دەرگاكان داناخرىن، بەلكو بەوردى پاس دەكرىن.

۲۰. ئەم شارە لە ناوچەيەكى بچوكترايەو، لە ژمارەى دانىشتوانىشدا لەدواى ماردىنەوہى، كەچى پىسو چەپەل ديارە. شەقامەكان خراپ قىرتاو كراون. دووكانەكان، ئەگەرچى شتى زۆرو باشيان تىدايە، بەلام بچووك وپىسن. خانوہكان لەسەر شەقامى تەسكنو، دىوارەكانيان بى دەرگاوپەنجەرەن، ناخۆشن. بەلام ناوہوہ زۆر جىياوازە. ئەوانەى كە بىنيمىن، ھەوشەى خۆش وپرگول وگولزارو نافوورەيان ھەيەو، دىوارو ناوھەرشى ژوورەكانيان بەردن وپاك و خاوين. واديارە بۆيوى و خۆراكى خەلكە كە باشن، تەنھا چەند سوالكەرىك لە ناوہدان.

۲۱. سەرباز كۆنترۆلى ھەموو شارەكەى كردوہ، چونكە ديارى كرمەلەبەندى كارگىر سەرچەم رۆژھەلاتى فوراتى توركيايە، بۆيە لە چەند روويەكەوہ، دواى ئەنگۆرەو قوستەنتەنىيە، بە گرنگترىن شار دادەنرى. تەنانەت ھىزى سەربازى لەدەست پشكنىارى گشتىدايە. شەقامەكان پىر لە ئەفسەزو سەربازن، بەھوى كارمەندىكى زۆرى مەدەنى و خىزانەكانيان و خانەوادەى ئەفسەرانەوہ كە لە قوستەنتەنىيەوہ ھاتوون، خەلك رەنگە بۆچووتىكى خراپى بۆ شوپنەكە لادروست بى. ئەمەيش لەوانەيە لەئەنجامى ئەوہوہ بى كە مانگى رابردو كارەباى بۆ راكيتشراوہ، كارگەى سەھۆلى تىدا دامەزراوہ. بەم جۆرە، ھىما راستەقىنەكانى

پيشكه وٽن، به دى ده كرىن. جا نه گەر بۆچونه كم تهنها له سەر ديار به كر بنيات
بنيم، نه وا كه شىبنيهك له ده ره وه هه يه، پتويسته بى دوو دلى بلّيم توركيائى نوئ
كارى باش ده كات.

٢٢- زۆر ريتى تيده چى شاره كه، به دريژايى زه ويه به رزه كه، به ره و باكوور
بكشى. به ماش به سەر ديمه نى جوانى و به پيتى و پر كشتوكالى دلى ته سكى
ديجله دا ده پوانى. دوو قوتابخانه له ليژايى ده ره وه ي ديواره كه دا دروستكراون،
دوو كيلومه تر دور ترين فرۆكه خانه يه ك و سى ده سته ي عه سكرين. نه به يانيه كه
جيم هيشت، حوت فرۆكه كم له ئاسماندا بينى. هه ره ها نه خۆشخانه يه كى تيدا يه كه
هياى ئاسنى قه لى - ديار به كرى له نزىكه وه يه، نه مه جگه له پاركيك كه نزىكه ي ٢٠٠
دوو سه د ياردى چوارگۆشه يه، به ته لى دپكاوى ده ور دراوه، سه كۆيه كى نواندن و
مؤسقا له ناوه راستيدا يه. شهوى هه ينى، تىپىكى عه سكرى ئاهه نكيكى رۆژه لاتى
ليژه پيشكه شكرد كه هه موو خه لكى خۆشحال كرد. مؤسقا كه هينده باش ليده درا،
منيش، وهك نه و ژماره گه ره يه ي نه فسه رانى ئاماده، واقم و پما. زۆرى ئافره تان
روبه نديان پتوه نه بوو. ده شتىكى فراوان له ده ره وه ي ديوارى رۆژه لات، به ره و
باشوور و رۆژه لاتيش، باخ و باخات و ئاوى زۆر هه ن. ديسان هه ر ليژه، ئاشى ئارد و
برنج هه ن، به لام هه موويان كۆنن؛ سه ره پاى نه مه، ژماره يان پيداويستى ئامپرو
كه ره سته يانيان قه ره بوو كردووه ته وه. زياد له پازده ئاش نه و ناوه به كاردينن كه له
شاره كه وه بۆ ديجله ديتته خوارى. دوو كارگه ي ئاوريشمى له شاردان، به لام
بايه خيان نيه.

٢٣- هه موو نه و خه لكه كارمه ندو ناكارمه ندانه ي وا قسم له ته كدا كردن،
كۆكبوون له سەر نه وه ي كه بارى ئابورى مه ترسي داره. سالى رابردو هه موو
شويتىك كاره ساتبار بووه، پيشبينى له وه خراپ تريشيان ده كرد. سنوورى سوريائى
نه بوونى په يوه ندى، هه لومه رجه كه يان ئالۆزتر كردووه، خۆشبه ختانه بارودوخه كه
نه وه نده به خراپى نه ماوه، نه گەر، بۆ نمونه، بازركانيى له گه ل عيراقدا په ره ي

پييدري، نهوا شته كان باش دهبن، نه مړو بازگانی له ديچله وه ناکړي، که چي بهرله جنگ هميشه به له م هاتوچوي پيدا دهکرد.

سالاني داهاتو، ريگي نويي ناسن قازانجي بو نه م مهسه له يه دهبي، به لام هيشتا زوري ماوه يه کم شه مه نده فربگاته دياريه کرد.

۲۲. ده مويست له دياريه کړه وه بو بدليس وله ويوه به ده رياچي وان وقهره کوسه^۱ دا بچه نه زړپوم، بو نه ميش موله تي پتويستم له نه نگوره وه رگرتبوو ريگه که راسته وخو به وناوچانه دا ده بيردم که سالاني رابردو جتي کيشه بوون. نه م ريگه يه ش گرتي زړيوو، به لام گرنگيه کی يه کجار زوري ده بوو. ته نانه ت له ماردين گومانم له جيبه جيبووني نه مه ده کرد، والي ساردي کرده وه، هروه ک نه و نه فسه رو شوفيرانه ي که ليم پرسيبوون، پتي وتم: باراني خوږ ريگي نه و ديو ده رياچي واني ته و او تیکد او، به داخه وه که له ديار به کړيووم پشکنياري گشتي له وي نه بوو، به لام مومتاز به گي جیگیريم بيني. نه ميش هر دوپاتي کرده وه که ريگه که ته و او سهخته. نه متواني تا بدليس، يان ته نانه ت نه رجيش به ووتوميلو، پاشان به نه سپ برپوم، جاله به نه وه نه و هريمانه به گشتي هيمن بوون، نه و به چوونم ناپازي نه بوو. له گه ل نه ميشدا رييتيده چوو، نه گه ر پاسه وانيشم له ته کدا بوايه، تووشی هه ندی مه ترسی بهاتمايه، چونکه به داخه وه، پيشبيني روودايي بچوک ده کرا، بزيه ناموزگاريي کردم ريگه يه کی تر بگرم، منيش زور به مه ناپازي نه بووم، هروه ها له بهر نه وه زانياريي تاپاده يه ک باشم هه بوو، بريارم دا شوين قسه کانی مومتاز به گ بکه وم، به نه لعه زيزو مه لاتي و سيواسدا، بچه ده راي ره شو، نه زړپوم که سالي پار کونسولي خاوه نشکو له ته رابزون سهری ليتدابوون، واز لي بينم. به م جوړه توانيم چنه د شتيک له ناوه راستي تورکيا بينم، پيشده چي له وه ي که له دهستم چوه، زياترم ده سته و تبي.

^۱ فزايه کی رزژاوي ويلايه تي بايه زيدي رزژه لاتي تورکيايه. (س)

۲۴. بیگومان نارامی بالی به سه رۆژه لاتى فوراتدا كىشاوه، ئاشكرايشه ئه م هیمینیه پشت نه ستورده به هیز. به شی گهره ی سوپای تورک له وهریمانه دایه و، سروشتی شاخاویى ناوچه که و دوریى نیتوان شارو گوند، وا له مرقف ده که ن ئاسان ده رک به و ته نگچه له مانه بکات که تورکه کان بق دامرکانده وه ی یاخیبون و چاره کردنی ئالۆزی و ئانارامی هاتووته رییان، یسه که له و چه که گرنگانه ی که به کارهاتوون، راگو یزانی بنه ماله به هیزو ده وله مهنده کانی کورد بووه. هه ندیک له مانه له سایه ی لیبرندا که پاونوه، به لام سه رجه م مولک و مالیان له م پرۆسه یه دا له ده ستداوه.

پیشیان وتم: نه مرقف تا که کوردیکی ده وله مهنو به هیز. له کوردستانی تورکیادا نییه.

۲۵. یه که م هه نگاو چه ککردنی گوندنشینه کان بووه. ئه م به رنامه یه چوار ساله له ئارادایه، به لام هیشتا چه ک زۆره و، بق نه میش گله یی له سنووری سووریا ده کړی، چه تیش جارجار روو ده دات، هیشتا ناوچه کانی مووش و بایه زید هیور نه بوونه ته وه. گرنگه بیستنی هه ندی له نه فسه ره کان به زه ییان به و گوندنشینه چاره په شانده دا، که ده لێن به کوله مه رگی ده ژین، دیتسه وه. سالانی شه رو بی سه روبه ره یی ولاتیان ویزان کردووه، ئیتر نه مانیش ده بی یا چه ته یی بکه ن، یاخود له برساندا بمرن. بۆیه نه مانه زۆرجار، له بی هیواییدا، ناچار ده بن ته قه له جه ندرمه یه که بکه ن و کاروانیک تالان بکه ن، هه رچه نده ده شی نوایش تووشی سزای تووند بین. دلنیا یان کردمه وه که نه مه ئاکامی گشتی بی سه ره و به ره یی ئیستای ویلایه ته کانی رۆژه لاتو، منیش پیم وایه راست بی.

۲۶. نه وی مایه ی. خو شحالییه، لیتره به رنامه یه کی بنیاتنه ر هه ر که نه گه ر پیتره و بکړی، ده شی سه رکه وتووی، بنه مای ئه م به رنامه یه دروستکردنی ریگه و بانه، ریگه یه کی تازه له دیار به کره وه بق سعرت راکیشراره و، ئه م سالیش تا بدلیس و، له ویتوه بق باکوور ته و او ده کړی، ده لێن بدلیس ته و او کاول بووه و، وانیش که می که له و

باشترە، كە لە دیاربەكربووم، ئیبراهیم تالە لە وان بوو. ئەویش، لەبەر رینگەكە، زۆر بەگران گەشتبوو ئەو، ئاگاداریش كراوەوە كە گشت دەستەو دایەرەكە، جگە لە جەندرمە، ورد پاسی رینگە سەرەكییەكانی رۆژەلاتی فوراتیان كردووە.

۲۷- جۆریك ئاسایش لەئارادایە، بەلام پێویستە كاری زیاتر بكرێ تا جینگەكە پەسەندبێ. هەروەها دەبێ رێبازە چاككراوەكانی پەيوەندی یارمەتیدەری، یەك دوو بەروبوومی باش قازانجییان هەبێ، بنیاتنانی هیواش و لەسەرخۆ سەردەكەوێ، نەك ستمكاری، چونكە كوردستان دەقەرێكی جیاوازه.

زمانی كوردی، تا فورات، لەتورکی زیاتر بەكاردی، سەیرە كە مامەلە تا سیواس تەنها بە دراوێ زیوێ كۆنەكان دەكێت، سواڵكەریكی مەلایەكە دراویكی كانزایی نوویی وەرئەگرت. بەرپێوەبەری بانکی عوسمانی پێی وتم هەر خێرا پارە ی كاغەز دەكۆپێ و بەئالتوون كە زووتر هاوشانی دراوی زیوی تورکیی تاكە دراوی سوریا بۆرە، هیشتا تا ئاستیكی دیار لە رۆژەلاتی تورکیا مامەلە ی پێدەكێ.

۲۸- بۆ تورکیا جێی خوشحالییە كە، وەك ئەفسەرانێ سوپا ئامازەیان پێكرد، مومتاز بەگ سۆزێكی بەرچاوی بۆ دانیشتوانی ناوخوا هەیه، ئەو وتی: هیورکردنەوێ پێشخستنی كوردستان، كاری سەرەكیی ژبانی ئەو. پارەنییە و كەرەستەیش كەمە، بەلام سەرەكە و تەن هەر بە دەست هاتووە. خۆتێدن خێرا گەشە دەكات، و هێلی ئاسن و رینگە و بیان گۆرانی گەورە دینەكایەو، ئومیدی زیاتر بە سەرنج و ئامۆژگارییەكانی شارەزای كشتوكاڵی هەنگاری بەدی دەكێ، كە ئەم دوايیە دەست نیشانكرا بۆ ئەوێ سەر لێرە بدات، راپۆرت لەسەر ئەو شتەنە بدات كە ئەكێ لە ویلايەتەكانی رۆژەلات بكرێ. بەكورتی لە دیاربەك، نەك هەر لەویدیو دیوارهكانەو، بەلكو لەفەرماندەیی سوپا و فەرمانگەكانیشەو، هەستم بەهەمان ئەو گیانی كارو پێشكەوتنە كرد كە ئەمڕۆ ئەنگۆرە دەبووژینیتهو.

دیاریه کر تا فورات

۲۹. رینگه که له دیاریه کره وه تا ۴۰ کیلومتر به دهشتیکی به پیتی چینراودا تیده په پئی که به تایبه تی گه نه شامیی وه ک رووه کی سه ره کی خوراک تیدایه. نه مه یش به لکه ی باشیی به رویومی نه م ساله. له وه دوا رینگه که، که وه ک زۆرینه ی جاده کانی تری تورکیا باش دانراوه، به لام ریکخستنی لاوازه، ده چیتنه ناوچه ی شاخاوییه وه، نزیک نه رغه نی و مه عده ن زۆر باش ده بی، کانه مسه که ئیستا کاری تیدا ناکرئ، به لام نه ندازیاریکی نه لمانی ماوه یه که له وییه و، ناماده کاری بۆ نه وه ده کئێ که هیللی ئاسنی قه له ر- دیاریه کر گه یشته نه رغه نی^۱، کانه که بخریته وه گه پ، له م بارودوخه ی ئیستادا، ناکرئ هیچ هه لیک به سه رکه وتویی بقۆزیتنه وه، چونکه گواستنه وه ئاسان نییه. به ریکه وت خه لک ده رک ده کن که دامه زاندنی هیللی ئاسن وه زیری ده ره وه لیها تووییه کی گه وره ی نه ندازه ییه. نیشانه کانی سه ر روی شاخه کان ده ریده خه ن که نه خشی هیلله ئاسنه که کیشراوه، به لام له به رنه وه ی هه ریمه که ته نها له چیاو ده ریه ند پیکدئ، ده ریه نده کان، به هوی کووپی و لیژی دیوه کانی دیجله وه، به هه زار حال بوازی رینگه یه کی ته سک ده دن، نه م پرۆژه یه زۆرترین خه رجیی تیده چئ. ده زانم هیلله ئاسنه که له مه لاتیه وه بۆ (۱۷) کیلومتره تری باشووری نه له عزیز ده رواتو، لقیکی به مورادسۆدا درژ ده بیتنه وه بۆ مووش و وان. نه مجا له وییشنه وه، به به ری ده ریاچه ی قه شه نگي "گولجک"^۲ دا بۆ نه رغه نی و مه عده ن^۳ و شارۆچکه ی بچوکی "عوسمانیه ی چوار پینچ کیلومتره تری سه ر رینگه ی سه ره کیی باشووری نه رغه نی که ئیستا شوپنه واریکی نه ماوه، بۆ دیاریه کر ده کشئ. نه م رینگه ئاسنه به هه ریه کی خواجه بۆ دیاریه کره نه رغه نی و مه عده ن، به لام پیویسته مه به سه که ی زۆر ستراتیجی بی.

^۱ قه زایه کی باکووری رۆژاوی ویلایه نی دیاریه کره. (س)

^۲ ده ریاچه یه کی بچوکی نزیک باشووری رۆژه لاتنی شاری نه له عزیزه. (س)

^۳ قه زایه کی باشووری رۆژه لاتنی نه له عزیزه. (س)

۳۰- رېگە كە لەناو كۆتەكاندا ترسناكە. ماوئەيەك لەمەو پېش جەردەى زۆر بوو، بەلام ئىستا باشە. جارېكى تر جەندرمە لەو بەشەندا زىاد كرلەنەو، لەكاتىكدا دەرەكم بەو دەرد كە پىدە چى ھەموو جەموجولگانم لەو بەشەندا چاودىرى بىرى، چاودىرى ئەگەر ھەبوو، زۆر ھەستى پىنە دەكرەو، منىش پىنى نىگەران نەبووم، ھەستم بەو نەدەرد كە بەلەى كەمەو چەند جەندرمەيەك، بۆ سەلامەتتى من، لەو بىن، بەلام كە لەلەى جۆگەيەكى بچووك بۆ خواردنى نىوەرۆ وەستەين، دووان بى ئەو كە بزانم لەكۆتە پەيدا بوون، ماوئەيەك دواترىش دووانى تر ئۆتۆمبىلەكەيان راگرتو، پرسىيان: چى لەسەر بالۆتەكەى ئىنگلىز كە ئەو بەيانىيە ئاگادار كرابوونەو چاودىرى بىكەن، دەزانن؟ ئەمەش زۆر سەرسامى كردم.

۳۱- پاش ماوئەيەكى زۆر شاخەكانمان جى ھىشتو، روومان كەردە دەشتى بەپىتى مورادسۆو، دواى بېرىنى چەند مىلەك باخو باخاتو گوندىكى زۆرى لەقور دروستكراوى دلفرېن، گەيشتىنە ئەلەزىن. كە دانىشتوانى سىازدە ھەزار كەسە، مەلەندى فەرمانزەوايى قەرەبالغەرىن و يەكەك لە گەرەترین وىلايەتەكانى توركيایە، ئەم تارادەيەك تازەيەو، وەك ديارەكرىش ناخۆشە، چونكە سادەو بى رەنگو روو، ھەموو لەدارو تەختە دروست كراو. تادەرەنگانەك ئەم شارە بچووك بوو، بەلام ئەو دانىشتوانەى خەرىپوتى سەرگردىكى لىژى باكوورى كە لەتەنگو چەلەمەكان رزگارىان بوو، ئىستا ھاتوونەتە خوارەو، بۆشارە نوپىەكەى سەر دەشتەكە.

۳۲- رۆژانى زوو خەرىپوت شارىكى ئاوەدان بوو، دانىشتوانى بەزۆرى ئەرمەنى بوون، ھەرەھا كۆلچىكى ئەمرىكى تىدا بوو كە بەباخو بىستان دەورە درابوو. بەلام ئەمەق نە ئەرمەنى نە باخو بىستان ماون، سەربازان كە زۆر شپو شىواون، لە بىناى كۆلچە ئەمرىكىيەكەدا جىگىر كراون، شارەكەيش كەم و زۆر بەھەمان چارەنووسى گوندە ئەرمەن نشىنەكانى توركيە چوو. بەدەگمەن ئەبىنرى بەردىك بەسەر يەكەكى ترەو ماين.

۳۳. له گه ل نه مانه دا، گرنگه نه راستييه بزانين كه نه و قسانه ي وا نه رمه نييه كاني خه ربووت كردوويانه، ئيستا توركه كاني نه لعه زيزيش ده يانكه نه وه. زورتيك له نه رمه نييه كان چوونه ته نه مريكاو، جارجار له ويوه پاره بو خزم و كه سوکاري ئيره يان ده نيترنه وه. نه مړو كاري سه ره كيي بانكي عوسمانيي نه لعه زيز، گه ياندني حواله ي توركه په نابره كاني وه كه نه رمه نييه كاني نيسته جيتي نه مريكايه به كه سوکاريان. خه نه گه ر نه مه نه بي، نه وا پاره كه مه. كشتوكال و چاندن به هو ي نه بووني په يوه ندي و دوورسي ماردينه وه ۲۶۰ كم- كه ده روازه ي ئيستا يه، ته نها به شي ناوخو ده كهن. پار نه مه ته بوو. ده بوو دانه ويته له ده ره وه به يترايه و، نه مړو ييش باري نابووري هه ر خراپه. هه رچه نده ناو زوره و خاكه كه به پيته، به لام پاره و كه مي كوششي پيوستن. سه ره پاي نه مەيش، دوكانه كاني نه لعه زيز كه لوپه لي باشيان تيدايه. به ره مي ناوخو، وه كه هي هه رشو يتيكي تري نه م به شه، زور هه ر زان به هايه و، سي چوار هيلكه به پينييه كه ده كردين.^۱

۳۴. گرنگترين خاسيه تي ريگه ي نه لعه زيز- {مه لاتيه پاشكزي د }^۲، نه وه يه كه به سه ر فورادا تيپه ر ده بي. له نه لعه زيزه وه تا فورات، شتيكي وانه بوو جيتي سه رنج بي، نه وه نه بي كه (۳۰) كيلو مە تري سه ره تا ده شتيكي به پيت بوو. له خانكوف (Hankov) كه (۲۰) كيلو مە تر له نه لعه زيزه وه دووره، باشترين به روبوومي دانه ويته هه يه و، تائيستا شتي وام له سه رتاسه ري توركيا نه بينيوه و، نه مەيش دياره به هو ي په ينه وه بووه. هه روه ها تيبيني به روبووميكي كزوكه م ده كرا، هو يه كه يشي تاشكرايه، چونكه هيچ ناوچه يه كه من پيدا تيپه رپيم، بي ناو نه بوه.

۳۵. دواتر هه ستم كرد ريگه كاني روژه لاي فورات، سه ره پاي باري خراپيان و نه بووني پرد، له چاو نه واني تر دا باشتريون. نه مەيش زاده ي تيداره ي ديار به كر بوو.

^۱ چاپ نه كراون.

^۲ مادام له سه ر رتي نه لعه زيز- مه لاتيه يه، په نگه (خان كه ندي) بي- (س)

بەداخەو (۲۰) كىلومەترى دوايى رىگەكە، بەر لە گەيشتن بە رووبارەكە، ھىندە خراپە بېرە ناكىڭ! ئەمەيش زياتر بە ھۆى بارانى خورەو ھەك سەرەنجام فورات سەرپىڭى كىردو ھە، رىگە زۆر نىزىكەكانى رامالىو ھە. دوايى گەيشتىنە ئەو شوپىنەى كە پىش لافا ھەكە گوندى ئىسقىغلو ھە، سەيرمانكرد نە گوندەكە نە پردەكە پىش ماون. تەنھا (۱۱) خانو لەكۆى (۲۰۰) رىزگارىيان بووبو. خۆشەختانە، لەشەش ھەفتەى دواي لافا ھەكە، قەياغ (بەلەمى بچوك)ى بە ھىز دروست كرابوون، ئەم كارەيش ھەك خاوەنەكانىيان دەيانوت: مانگىكى خايلاندبو. ئەو ماو ھە، گواستىنە ھەى نىوان رۆژەلات و رۆژناوا ھەستابو و، لۆرىەكان بۆ پەپىنە ھە، دەپو سى رۆژ بمانايە ھە. بەلام بە ھۆى نامەكەى والىي ئەلەزىزە ھە، مەن چاوەپىم نەكرد. دواي سەعاتىك ناپەھەتى، خۆم و ئوتومبىلەكەم بە سەلامەتى گەيشتىنە بەرى رۆژناواى رووبارەكە كە بەخىرايى دەپزا. بەم جۆرە مالىئاوايىم لە ھەرىمە قەدەغەكرا ھەكە زۆر لام خۆشبو و، ئەو پىرسىارە ھەمىشەپىيەى لادرووستكردم كەبۆچى ئەبو ناوچەپەكى قەدەغەكرا ھە.

فورات تا كەنارەكانى دەرياي رەش

۳۶. رىگەپەكى باش لەفوراتە ھە دەچىتە مەلاتى، ئەمە ئەگەرچى باران واىكردو ھەكە چەند جارىك ناچار دەپ بەفراوانى لە رىگەكە لادە ھە. مەلاتى نۆزدە ھەزار كەسى تىدا نىشتەچىن، بەمىو ھەكەى، دۆستايەتى عىسمەت پاشا ناسرا ھە. ناوبرا سالا ھە سەرى لىدەدات، رەنگە ئەمەيش لەبەر بىنا گرنگو بەكارنەھاتو ھەكانى دەرە ھەى. ئەم شارە پاركىكى تىدا ھە، كارەباشى ھە، بەلام كە مەن لە ھۆى بووم، كارەباكەى رىك و پىك نەبو. بازارەكانى گەورەن، دوكانەكانى شتى باشيان تىدا ھە. باخ و بىستان لە ھەر چواردەورى شاردا ھەن، جگە لە ميو ھە، خواردەمەنى و ئەفپونى تىدا چىنراون.

۳۷. زۆرم پى سەير بو كە بىنىم مەلاتى سەختىن شارى توركياپە. مەرفى ئەتوانى لە باكورو كىو ھەكانە ھە، يان ھەك مەن لە پۆژەلاتە ھە، بچىتە ئەم شارە.

رینگه که به ره و باشوور زور خراپه. پئیان و تم نامه ی قوسته نته نییه به شه ش مانگ ده گات. مه لاتیه له وهرزی میوه دا ماوه یه کی که م ده ژیتته وه، پایزان ده گه پرتته وه سووپی درژی متبونی. نه کرئ دانه وئله و هتد بۆ ناردنه دهر وه به ره م بهیترئ، به لام گواستنه وه به سر رینگه خراپه کاند، نه گه ر شتیکی ریتینه چویش نه بئ، هیچ نه بئ لیره وه که شوینه کانی تر رینگه. هه مان نه و قسه یه م بیست که نه هاتی به رو بوومی پار، بووه ته مایه ی که مو کرپی ناوخۆ وپیوستی کالای له دهر وه هینراو قهیرانی توندی نابووری. هه روه ها گازنده له ده ست ده سه لاتداران کرا که رینگه ی باشتریان دروست نه کردوه. به هۆی کرانه وه ی هیلئ ناسنه وه، هیوای هاتنی رۆژانکی که شتر ده خوازا. هاوکات خه رجیی گواسته وه بۆ نه م جزره پیداویستیانه که ده توانرئ له ناوخۆ به ره م بهیترئ، نرخ ی هه موو شتیکی گران کردوه، بۆ نمونه پاوه ندیک شه کر، له چا و قوسته نته نییه دا، ۵۰٪ گرانتره.

۲۸. له مه لاتیه، بۆ یه که مجار، تیپینی نیشانه راسته قینه کانی ناسکیی بارودخه که م کرد. جهرده یی و چه ته یی له شوینه کانی تر که م و زور خۆ به ختییه و، تووشی پیکدادان ده بنو، مه سه له یه کی زور ترسناکیش له نزیک مه لاتیه دایه. دزی و جهرده یی سه ر ریتی قه لهر (Keller) ماوه یه ک بوو رۆژانه روویانده دا، به لام ئیستا هه ندئ که س ده سنگیرکراون. کاریکی چه ته یی، چه ند رۆژیک به ره له گه یشتنم، له سه ر رینگه ی سیواس کرابوو، ته قه و چه ند کوژراویکیشی لی که وتبووه وه. تیکچوونی پرده کان، به هۆی بارانه وه، هه لی زیاتری بۆ نه م چه تانه ره خساندوه. به پتوه به ری بانکی عوسمانی وتی: به گشتی به بردنی پاره که قه ناعت ده کن، به لام جیی بیزارییه که ده بیینی کاتیک ده زانن تالانییه که به س نییه، به رینگه یه کی تر قه ره بووی ده که نه وه. من به پاره یه کی زور که مه وه سه فهرم کرد.

۳۹. پیشبینی ده کرا رۆژی دواتر وه زیری ناوخۆ له سیواس وه بگاته مه لاتیه، نه مه ش له زانیاریه کانی هینکی گه وهری جه ندرمه وه زانرا که بۆ پاریزگاریی به ریتی دهرچووون. منیش بۆ نه وه ی له رینگه پئی بگه م، به ره به یان به ره و باکوور سه فهرم

کرد. له پاستیدا، وهك دهركه وت، شوکری قایا بهگ دواسات پلانه کانی گزېږېوو. چونکه ریگه یهك (پاشکزی ه)ی بینیبوو وټه بله قی کردېوو. سهریاری ټه مه، جه ندرمه کان هر له و ناوه دابوون. هیچ له وه سه یرتر نه بوو که (۱۴) ساعات به رده وام به خراپترین ریگ له ژيانمدا دییتم، رویشتم و، ریگه یی سهره کی (باکور) باشووری ناوه پاستی تورکیام گرت. ټه نها یهك پردی به هیزی رهنک تازه یی به ردین له هه ریمی شاخاویي ناوه پاست به سه لامه تی ده رچووه. به لام ریگه له دیوه که یی تره وه نییه و، ټه بی شوپییته وه و، به هه مان شیوه جوگه کان بېری.

۴۰. لیره بوو، چهند کاروانیکی گه وره یی خوشتری له خوری بارکراوم بینى: ناو به ناو په له جو ده بیران، به لام به گشتی گونده کان ناژه لداران، چونکه هه رچه نده ناوچه که شاخاوییه، که چی هینده یی هه ریمه به رزه کان رووتن و سخت نییه و، زور رانی مه یو بزین له و ناوچانه به خپو ده کرتین. قه نغال - Kangal 'مه لېه ندی سهره کیی ټه مانه یه و، نزیکه یی (۲۲) کیلومه تری ریگه که یش له وټوه زور چیی ره زامه ندی بوو و، ټه مجا بۆ سیواس (۶۰کم) له وپه یی خراپیدابوو. زور ناخوښه له لاهه سه یری ټه و ریگه ټیکچووه ده که یی. پیاده و گویدریژ به ملاو ټه ولایدا ده پوځ و، گه شتیارى که م به ختیش له قوپو چالی تایه کاندا نو قم ده بی. دوا یی دلنیا بووم له وه یی وا والیی ئیستای ته رابزوون که زووتر له سیواس بوو بوو، ده سستی کردېوو ده دوستکردنه وه یی به شى سیواسی ریگه یی مه لاتیه. ټه م، له پاش (۲۲کم) هوه، له کار لادرابوو و، والیهك که له قوسته نته نییه به وپه یه نه گه یشتبوو، جیی گرتېووه وه. بیگومان ټه م له سیواس ټه وه ناکات و، ټه بی تورکیا به نه قامی و له ده سستدانی ئابووری، به هوی نه بوونی په یوه نندییه وه، باجه که یی بدات. سهیره! ټه مړ له جاده یه کی سهره کیی ټه م جیهانه دا دوو پیاو، له کاتی نریک بوونه وه یی ئوتومبیلدا، جلّه وو چاوی گویدریژه که یان بگرن و بیترستین، چونکه سی گویدریژ که م و زور

^۱ ټه م پاشکویه چاپ نه کراوه.

^۱ قه زایه کی باشووری رژمه لاتی ویلایه تی سیواسه. (س)

رووداوتیکیان خولقاندوبو. به لئی به پاستی نه مه له ریگه یه کی نزیك سیواس رووی دا. دیمه نیکتری هی نه و جیتی بوو که زوو گوندی گه وره ی (ئولاش-Ulash) ^۲ بوو. نه م گونده له باریکدا بوو، هه روه ک شۆفۆر و خزمه تکاره تورکه کانم، وام هه ست ده کرد بومله رزه لیدیابی. نه وان له ریپواریکیان پرسى و، نه ویش له وه لامیکی کورت و پر واتادا وتی: " نه مه گوندیکی نه رمه نی بوو. " لیره به دواوه، چه ندین دیمه نی وام بینى.

۴۱. سیواس (۲۹۰۰۰) دانیشتووی تیدایه و، شاریکی بچوکی دلگیره و، نه گهرچی کاره بای نییه، به شیوه یه کی ناوازه (ایستثنائی)، بارودۆخی باش بوو. شارۆچکه یه وشکه سالی پاری نه چیشنبوو و، ده ی توانی له هه موو لایه که وه دانه وێله به نرخیکی باش بفروشی. هه روه ها نه مسال چاندنیکى باش بووه و، قه ناعت وایه به رو بوو میشی زۆربن. به هۆی نزیکیشی له سامسوونه وه و له بهر نه وه ی ریگه ی باش به م و قه یسه ریشیی وه ده به ستی، هه مووکات به ره مه کانی ساغ ده کاته وه و، له میش زیاتر، له ناینده دا، په یوه ندییه کان زیاتر پێش ده که ون، چونکه پێیان وتم هیلێ ئاسنی قه یسه ری، حوزه ی رانی ۱۹۳۰ و، هی سامسون سالی دواتر ده کرینه وه. ئیستا پرۆژه ی هیلێ ئاسنی نه رزنجان و په نیکه وی و، گرێدانی به هیلێ ته سکی نه رزۆم و سنووری رووسیا وه، مه سح ده کری.

۴۲. ریگه ی سیواس به ره و ده ریای ره ش، به قه ره حه ساری رۆژه لاتدا چومه گیره سوون، له راپۆرته کانی پیشووی پاشکۆی عه سکه ری و کونسولی خاوه نشکۆدا له ته رابزوون، ته واو باسکراوه و، ئیتر پێویست ناکات زیاتری له سه ر بۆم. به سه بلیم ریگه که، به پانتایی ی ویلایه تی سیواس، په کجار خراپه. له سیواس بیستم وه زیری ناوخر بریاری داوه به ره و سووشه هر (Enderos) ^۱ له رۆژه لات، که نه م دوايه

^۲ ناحیه به کی نزیك به باشووری شارى سیواسه . (س)

^۱ قه زایه کی باشووری ویلايه تی (شه رقی قه ره حیسار) بووه و، ئیستا سه ر به ویلايه تی سیواسه و له باکووری رۆژه لاتیدایه . (س)

بوومەلەرزە لايىدا بوو، لە وېشەو بە ئەر زېږەم، بېروات. دەبوو ئەو رۆژە كە مەن لە سىياس دەرچووم، ئەویش بېرەشتايە، بەلام بېست و چوار سەعاتى دواخست، جەندرمە كانىش زۆر درەنگ لە مە ئاگاداركرانەو. بۆيە باش پارىزىزام، بىنە ژمار سلاوم وەرگرت كە بە دلتىايەو بە ئەر بوون، شتىكى خۆشتريش ئەو بوو كە والى خۆى ئامادە كەردبوو تەماشايەكى رىگە كە بكات، بۆيە ھەر كە لە سىياس دەرچووم كە وتبوونە چالاكايەكى بەرفراوان. ئەو بەردانەى كە چەند مانگىگ بوو ئامادە كەرابوون، خىرا خرابوونە سەر رىگە كەو- ئەگەر سەر تە ھەروا نەبوو، چونكە تاكە مەكەنەيەكى رۆلەم لە (۸۰۰ كم) ى نىوان قەرەحە سارو دياربە كرنەدى، لەدوا قۇناغدا بوون. ھەندى جارىش تورك تەواو بى ئومىد دەبى. ئەو بەيانىيە رىگە كە لە شويتىكدا بە درىژىي ميليتك، بەوانەى سەرگەرمى دروستكردنى جادە كە بوون، داخرا بوو، بۆيە دەبوو ئوتۆمبىلە كەم، ھەروەك ئەوى شوكرى قايا، ئەگەر لەوى بوايە، بەكلىگە كىتلاوھە كاندا بېروات.

بىگومان كە شوكرى قايا گەپايەو ئەنگۆرە، راگە ياندنىك لە سەر بەرەو پىشچوونى دروستكردنى جادەكانى توركيا دەداتە چاپە مەنيەكان. ٤٣. كاتىك بە ناوچەى پىئاو و بە پىتى زارادا^١ كە چەندىن جەلەبى گەورەى رەشە ولاغ و ئەسپ و رانە مەپى تىدا بوون، تىپە رىم، رىگە كە زۆر خراپ بوو، ھىندە لىژىوو، جىي مەترسى بوو. ئەمەيش واىكرد، پىش ئەو بەگ مە سووشە ھەر، شە ودايىت. خان، بە پىچە وانەى ئەو بەگە پىشبينىم كرد، خراپ بوو. ناچار چوومە لاى قايمقام، ئەویش بە پىزەو چادىكى لەوانە دامى كە لە بىستانىكدا بۆ وەزىرى ناوخۆ و تاقمەكەى دابىنكرابوون، ئاوى زۆر مانگە شەوى پىرو شاخى بەرزى باشوور كەردبوويانە جىيەكى قەشەنگ و دلفىزىن.

٤٤. سووشە ھەر لە كەنارى دەرياي رەشدايە و دارستانى سەنەويەرى ھەن. پىش جەنگ ئىزە شارىكى كشتوكالى ئاوەدان بوو، زۆر بەى دانىشتوانى ئەر مەنى بوون.

^١ قۆجگىرى، قەزايەكى رۆژمەلاتى وىلايەتى سىياسە. (س)

ئەمىش بومەلەرزە لىيىدا بىو، خانوۋەكانى تەواۋ ويران كىردىبو. نىزىكىى دوۋەزار مالى قوپ روۋخابوون، بەلام لەبەر ئەۋەى ئەم روۋداۋە رۆزى روۋناك قەۋما بو، تەنھا چۈركەسى كۈشتىبو. ئەۋكاتە كە مەن لەۋى بووم، خەلك ھەمو لە دەۋرەۋەى مالاكانىيان دەريان.

كەنارى دەرياي رەش

ئەۋەى گەشتىكى درىز بەئوتومبىل بەسەر رىگاكانى ئىستاي توركىادا بىكات، ھەمان خۇشىيەكانى دەھزار شەپكەرەكى زەينەقوۋنى تەواۋ بەنسىب دەبى. شتىكىتر، ھىندەى دىمەنى دەرياكە لە گىرەسوون، سەرنجى رانەكپشام. گەشتى رۆزىنى دواىى لەسووشەھرەۋە خۇش بو، چونكە لەجىياتىى وشكى و بىپىتى، دارستانى سەۋبەرو، نىزىك دەرياكەيش دارگۈيز ھەبوون، ئېرە لەقەرەھەسارەۋە زۆر دلگىر بو، بەلام زۆر كاۋايش بو، چونكە رىژەيەكى بەرچاۋ ئەرمەنىى تىدا نىشتەجى بووبوون و جىۋ شۈيىنىكى سەختيان دروستكىردىبو. ئەگەرچى رىگەكە تەسك ھەۋرازو ترسناك بو، (۶۵۰۰) پى بەرز دەبوۋە، پىچاۋپىچو تىزايى دەپەپىۋى زۆربوون، ئەۋەندە نەبى كە پردىكى گىرنگى سەر روۋبارىك نەماۋە، ئىتر بەگشتى باش بو. خانوۋەكانى گۈندىكى ناخۇشيان دروست نەكىردىبو، بەلكو بەجۆرىك بەسەر گىردەكەدا بلاۋبوۋبوۋنەۋە كە مەۋف واى ھەستەكرد لەسويسرا بىت نەك توركىا. بەپاى مەن ئەم ھىمايەى ئاسايش و سەقامگىرى و سەۋزايى، خاسىيەتە سەرەكىەكانى كەنارى دەرياي رەش بوون. ھەروەھا سىفەتىكى تىرى ئەۋناۋچەيە، ئەۋرېبازەيە كە ھەر گىرىيەكى بەرى گىردەكەى بەچىۋىپى پىچىنراۋە. ئەمە ئەگەرچى ئەۋ ھەزىمە كەندەلانى زۆرە، بەلام دۆل نىيە.

۴۶. گىرەسوۋنى ۸۰۰۰ كەسى پىگەى چالاكىەكانى كاتى ئاگرىستى عوسمان ئاغاي بەدناۋ، جۈانترىن و گۆشەگىرتىن شارى بەندەرەكانى دەرياي رەش بو. ھەرچەندە بەرھەمى ميوەى ھەبو، بەلام پىشتى بە بەروبوۋمى گۈيز بەستىبو. گۈيز،

له سالتیکی هاتدا، پینچ ملیۆن لیره ی تورکی بۆ شاره که پهیدا دهکات. به ره می سالی رابردو ته و او خراب بوو، نه مسال ئومید زیاتریو، به لام سه رماو سۆله ی دواپی زیاپی گهره ی داوه دیسان به ره م که م ده بی. نه م شاره هر چه نده ته نها گوشتی مه پو مانگاو ئاردی له دهره وه ده هینا، که چی باری ئابوری باش نه بوو. له وئ تاکه ئینگلیزک که نه دازاریو و، ده بووه وه کیلی ئوتومبیل کاره که ی وه ستابوو، له گه ل نه مه یشدا هیشتا سووریو له سه ر نه وه که:

نه توانی له پی دهره نانی کانزاوه پاره له تورکیا په یدابکرئ.

۴۷. باری ئابوری ته رابزوون وه کی گیره سوون خراپه و، نه مه یش چه ند هۆیه کی هن، له وانه: رویشتی کارگی میوه ی یۆنان ونیشته جیپوونی بازرگانانی موسلمان له نه نجامی ئالوگۆپی دانیشتوان و بونیان به خاوه نی دارگۆزه کان و، دابه زینی به ره م به هۆی وه رزی نه هاتیبه وه و، که مپوونه وه ی بازرگانیی ترانزیتی ئیران که ئیستا ته نها پینچ یه کی می سالی ۱۹۲۴ ده بی. نه گه رینگه که له باتووم وه مه دان درۆتیش بی، بازرگانه کان وایان پی پاشتره، نه گه ر ژیرانه ره فتاریان له ته ک بکرئ، که لوپه له کانیان به ته رابزووندا بیه ن، به لام تورکه کان هه موو کۆسپ و ته گه ره یه که ده خه نه رینگه که و، هه موو باله کان له ته رابزوون و جاریکی تریش له سنووری ئیران ده کړته وه. نه م رینگه یه، به قسه ی کونسولی ئیران، زۆرکات نا ئارامه. ته نها چه ند روژیک پیش گه یشتی من، کاروانیک تالان کرابوو.

۴۸. هه روه ها نه و بازرگانه تورکانه ی که قسم له گه ل کردبوون، ره خنه ی زۆریان له ئیداره که هه بوو. نمونه یه که له به ره می گوێز وه رگیرابوو. خوشبه ختانه به روپومی گوێزی ده ریای ره ش، وه ک بازرگانیک دهریخست، سالانه ۱۴ ملیۆن لیره ی تورکی په یدا دهکات. هه لمه تیکی حکومت دژی میروو ومشه خۆر ده بووه هۆی زیادبوونی داها تی سالانی ئاینده به رامبه ر به خه رجییه کی که م، به لام به داخه وه حکومت هیه بۆ نه م ناکات. والیره داو له تاقیکردنه وه ی خۆمه وه، نمونه یه کی رینگری وگرفت نانه وه ی تورک ده نووسم. به که شتییه کی بچوک له قیره سوونه وه گه یشتمه

ته رابزون. که شتی تر له به ندره که نه بو و، که لوپه لی که شتیارانی تر بی جیاوازی ده پشکمران.

۴۹. جاده کانی ده وری ته رابزون باش بوون. حه فتا کیلومه تریک به درژی بی نه رزوم رویشتم، بینیم ریگه که فراوان بو و، له باریکی باشدابوو و، هاتوچی باشی له سهر بوو. به لام کاروانیکی حوشتیشم بینی. نه و دیمه نانه ی که زور دووباره ده بوونه وه، هی گوندو کلتیسه و خه لوه تگه ویرانه کانی زوی یونانیه کان بوون.

۵۰. له و سهر دانه کورته دا که هر به سهر که شتییه که وه و له به ندره که دا بۆ سامسونم کرد، پیچه وانه ی قسه ناخوشه کانی زوم بۆ ده رکه وت که له باره ی نه م شاروچکه یه وه کرابوون. نه میش بۆن سهریوو. لیره خه لک به هوی توتونه وه ژیانی خوش بوو. هیله ناسنه نوییه که ناوچه ی پشت که ناراوه کانی ده بووژانده وه و، پاره زور بوو و، گوندی نوی له جیتی گونده روخواوه یونانیه کاندایا خیرا دروستکرابوون. والی به ده سلات و تواناو، خه لکیش کامهران بوون. نه م گه شه کردنه ی تورکیا زور خیرایه و، به پروه به ری بانکی عوسمانی ناگاداریکرمه وه که شه پولیکی گه وره ی بازرگانی له نارادایه و، بانکه تازه کانی تورکیا بی به لئین و گهره ننتی ناماده ن پاره بده ن و هاوکاری بکن. پروژه ی دابینکردنی ناویش وه کو نه وه ی ده زگایه کی شینسیایی که ماوه یه ک بهر له ته و ابوونی چاوه پیتی پاره که ی له شاره وانی کردبوو، جیبه جی بوو بوو. نوینه ری ده زگاکه پیتی وتم چهند پروژه یه کی هاوشیوه له تورکیا به ده سته وه ن، به لام به هوی نیجراتاتی یاساییه وه راگیراون. به پاستی جیتی گوله کانی باخچه یه کی ده ره وه ی گورستانیک که ده شتی هی مه سیحیه کان بووی، زور جوان بوون و، سامسونیان رازانده بووه و.

چهند سهرنجیکی گشتی:

۵۱. له هندی تیپینی که شتیکی دووسال پیش نیستامدا بۆ مه ریمه به رزه کانی ناوه پاستی تورکیا، نووسیووم: ناسایش و هیمنی ته و او مۆرکی نه وکاته بووه، به لام نه م تیپینیانه ی نیستام، شتیکی جیا له م که شته فراوانه مدا پیشانده دهن. هه لیه ت

ئەمەش ئەو ناگەيەننى كە ئاسايش نىيە، بەلكو ھەيە، بەلام خەلك واهەست دەكەت،
بىتەو ەك وريابكرتتەو، تىادەچى ولەناو دەبرى. سنورى سوري، ئەگەر ھەندى
روداوى بچوك نەبن، ئارامە، كەچى رىئىتتەدەچى پرىشكىك بىتتە ھۆى ھەلگىرسانى
ئىگرىك. ويلايەتەكانى رۆژھەلات كۆنترۆلكراون، بەلام پىم وايە پىويستە ئىستائو
داهاتوويش بەوردى مامەلە و رەفتارىان لەتەكدا بكرى. ناوہپاستى توركييا
بەقەيرانىكى رۆو ترندى ئابوريدا تىدەپەپى، چەتەيىش لەرۆو ناوچەدا كەم روو
دەدات.

۵۲. ته‌نگزه‌ی ئابووری و جه‌رده‌یی، ته‌نها پشت به‌یه‌ك ده‌به‌ستن. چونكه حكومت كۆنترۆلی باشی ولاتی كردوه، ده‌نگی هیچ به‌ره‌لستییه‌ك له ئارادا نییه‌و، غازێ له‌و ده‌قه‌ره‌یشدا، وه‌ك هه‌موو شوێنه‌كانی‌تر، ناسراوه. به‌لام سکی خالی مایه‌ی نا‌په‌زاییه‌و، ده‌رمانی ئه‌م ده‌رده‌ی تورکیاییش زنجیره‌یه‌ك به‌روبوومی باش و گه‌شه‌کردنه. بۆچوونی ئاشکرای من وایه: ئه‌گه‌ر به‌ره‌مه‌یه‌کی خراپ یاخود خراپه‌تری به‌دوادابێ، ره‌نگه‌ بارودۆخه‌كه‌ ترسناک بێ. هه‌مان ئه‌م قسه‌یه‌ له‌هه‌موو جێیه‌ك ده‌بیس‌ترێ: كه‌ سولتانه‌كان رۆژه‌لاتی تورکیایان پشتگوێ خستبوو، بۆیه ئه‌میش گوێ پێنه‌داو. ئه‌م‌ڕۆ گله‌یی ئاشکرا له‌م رووه‌وه‌ نییه‌و، زوو ده‌ره‌وا‌یشته‌و قازانجی ئه‌میش ده‌رده‌كه‌ون. رژیمی ئیستا له‌م به‌شانه‌دا كه‌سه‌ره‌تای جوولانه‌وه‌ی ناسیونا‌لیستییان به‌خۆوه‌ بینیه‌و، هه‌میشه‌ له‌ بیرى نیشتمانپه‌روه‌یدا ژیاون، له‌ تاقی‌کردنه‌وه‌دا‌یه‌و. خۆشه‌ختانه‌ جوتیارى تورك بۆ ژيان كه‌مى ده‌وێ، به‌لام خۆنه‌گه‌ر ئه‌م كه‌مه‌یش ماوه‌یه‌کی زیاتر، وه‌ك ئه‌وه‌ی پار، هه‌رنه‌بێ، ئه‌وا تورکیا به‌ره‌و رووی كۆشه‌و‌گرفت ده‌بێته‌وه‌.

۵۳- راسته هه لومه رچ یارمه تیی حکومه تیان نه داوه. پاره که مه و وشکه سائی پاریش کاره سات بووه. به لام به داخوه نیشانه یه ک نییه ده ریبخات هه نگاریان بۆ ئه وه نابئ که له ئاینده دا چاوه پوانی کاره سات یکی هاوشیوه نه که ن. ریگه کانی ئاسن به خه رچیه کی به رچاو دروست ده کری ن و، هه رچه نده درهنگ به های ئابوریان

ده بئ، رږر ستراتيچين. جاده کان زياتر پټويستن، به لام مه خابن له رږر ه لاتی فوراتدا نه بئ، بایه خیاب پشتگوځ خراوه. مؤتور سوار ټک که له رڼګه ی سه نګافوره - لهنده ندا به نه نګر ده دا تپه پښو، پټی وتم: نه ګه رچی نه فغانستان و ئیرانی برپیو، به لام رڼګه کانی تورکیا خرابترینی نه وانه بوون که بینیبوونی. ده زانم رڼګه ی سیواس - مه لاتی پش که جاده یه کی سه ره کیی ګر ګه، له وانه ی وا نه و بینیبوونی، رږر خرابتره. نه ګه ر نه مړی بری باجی کڅکراوه ی رڼګا کانی تورکیا ژیرانه له قوتته راتی دروستکردن نه ک چاککردنه وه ی جاده کان خویاندا، که به ش ناکات، خه رج بکړئ، نه و کاریګه ریی باشی ده بئ. ګوندو شار ټچکه دووره ده سته کان پیش ده که ونو، کشتوکال و بازرګانی خیرا ګه شه ده که نو، بنه ما ګشتیه کانی ولات هه لده چنرئ.

۴. چاکسازیه کانی تورکیا، له و به شه دووراته دا، ته نها که میګ به ره و پیش چوو. مه لایه کم نه دیوه و، مزګه و ته کان واده رده که و تن فه راموش کرابن. ته نها جار جار که سیګم نه بیننی نویژ بکات. هه میشه ناماژم به و پاستیه کردوه که دراوه ئالتوون و زیوه کان په سهندن و، کوردییش زمانی رږر ه لاتی فوراته. رږر به ی ئافره تانی دیار به کر بی په چن، به لام وه که هموو جار ټک و توومه، دیار به کر شار ټکی جیا به. ئافره تی شوینانی ترو، به تاییه تی که ناری ده ریای ره ش، به ده ګه ن بی رو به ند ده بینران. هه رکه ئوتومبیل یان پیاو ټک ده بینن، خیرا روخساریان داده پو شن. هه موو نه مانه هیمای بنه ما بی هیزه کانی ژیانن. خانووی لادیګان له قبر و، نه وه ی له وانه وه دپته دهر، رږر پیسو پوخل دیاره. خو نه ګه ر هه ندی شوین له مه دهر بکړئ، نه و ګونده کانی که ناری ده ریای ره ش و ویلایه ته کانی رږر ه لاتن، چونکه به پای من خه لکی رږر ه لاتی فورات خاوینترن و، بنه ما کانی ژیان هینده ی نه وانی رږر ئا وای روویاره که نرم نین. نه خو شخانه یه کی پاک له ګشت شار ټکدایه، به لام وه زاره تی ته ندروستی، به هو ی کیشه ی بنه پر کردنی نه خو شی و

زىادبۇونى لە پادەبەدەرى دانىشتوانەو، رىڭكەيەكى سەختى بۇ كۆنترۇلگىردى بارو دۇخەكە لەبەردايە.

۵۵. قوتابخانەى تازه لە ھەموو جىيەك دروستدەكرىو، خويىندىن بەردەوام گەشە دەكات، بەلام ئەمانىش رۆر ھىواشن. بىگومان كاتىك ئەلفو يىسى نوڭ تەواو دەچەسپى، كە ئەم نەوہيەى ئىستاي قوتابخانەكان پىدەگات. خەلك ھەموو ھەزدەكەن پىتە كۆنەكان بەكاربىنن، كارمەندانى وەزارەتى دەرەوہىش لەو خەلكە جىيانىو، ئەمەش سەير نىيە. بەلام كەمىك جىي سەرنجە كە لە لىستى خواردنەكانى باشتىن چىشتخانەى سامسۇندا، وەك ھەر شوڭىڭىكىتر، جگە لە كىرەسوون كە مروڭ ئازادە كام رىنوس ھەلدەبژىرى، دەبوو بەرپىنوسى كۆن بنوسىرى. كارمەندىك نەبىنى بتوانى رىنوسە تازهكە ئاسان بخوڭىڭىتەو. بەلگەى تىكچوونى سىستەمەكە كە زادەى بەكارھىنانى رۆرە ملئىيە، لە يەكى ئايارەوہى ئەو راستىيەيە كە ئىستا بروسكەكان لەشارىكەوہ بۇ يەككىكى ترسى چوار رۆز دەخايەنن. بەرپتوہەرى بانكى عوسمانى لەمەلاتىيە پىي وىم؛ بروسكەيەكى لقى ئورفە لە رىڭكە دە رۆزى پىچووەو، چەند رۆزىك دواى ناردنى پشتگىرىيەكە بەپۆستەدا، گەيشتوہ. بەلام پىتۆستە ئەوہىش بلىم كە بروسكەيەكم لەگىرەسوونەوہ بۇ تەرابزوون بەپىنچ سەعات ناردوہ. خۇنىش و كارى بەشە ئىدارىيەكان، ئەگەر بەھۇى كۆبوونەوہى نووسەرانى بروسكەكانىشەوہبى، بىسەرەوہ بەرەن.

۵۶. بەلام رەنگە شتەكان، وەك ديارن، رۆر خراپ نەبن، چونكە بەلاى كەمەوہ نىشانەيەكى پەسەندىيان ھەيە سەربازى نوڭ تەنھا لەم وەرزەدا بۇ خزمەتى سەربازى داوا دەكرىن. كۆمەلى (۲۰-۳۰) كەسىي ئەم سەربازانەم لە ھەرىمە رۆر دوورەكان بىنى. ئەمانە نىگەران دەرەدەكەوتن، بەفەرمانى تاكە سەربازىك بوون. دەزانم كە دىمەنىكى وا ھەرگىز پىش شەپ نەدەبىنرا، چونكە يەكە سەربازىيەكان بۇ دەرگىشانى سەربازى تازه دەنئىردانە لادىكان، پاسەوانى بەھىز بۇ بەرگرتن لە ھەلاتنى ئەو گوندنشىنانە كۆدەكرانەوہ.

۵۷- ئەو ھەم گەشتەدا زۆر سەرئەجەب راکیشام، لێك دووری دانیشتوان بوو. لە ماوەی سێ سالی رابردوودا، كەم و زۆر سەردانی گشت پارچەكانی توركیام كردوو. پێم سەیرە! لەكوێ زیاتر لە چوار دە ملیۆن كەس توانیویانە خۆیان بشارنەو! بەلام ەك مستەر جاكوئرت (Jacquart) وتی، ەەر لەوئەوون. بەپێی قەسەكانی ئەو، ویلایەتی ئەلەزیز چەترین دانیشتوانی ھەبە. خۆ ئەگەر بڕوانینە ئەخشی رێگەكانیش، ئەوا دەردەكەوێ لادێیەكانی ئەوئەو جێیەكانی تەرش چەند كەمن، ەەرچەندە ئەمە راست بێیان نا، بایە خێكی ئەوتۆی نییە. ئەو راستییە كە ماوەتەو ئەو ھەبە: كەم بوونەو ەبەرچاوی ناوچە جێنراو، سەرەپای وشكە سالی ۱۹۲۸، دەدرێتە پال كەمیی دانیشتوانیش. لە ھەلومەرجێكی ەو ھادا، پێدەچێ بیروپا وابووێ كە توانایی مۆف تا ئەو ھەبە بەگەر بخێ. ئەمەیش لە راستییەو ە دوورە، چونكە توانایی مۆف جگەلە كەم، بێ ھەزیشەو، دووسی پیاو لە توركیا بۆكردنی كارێك بانگ دەكرێن كە لە شوێنەكانی تر بەكەسیك دەكرێ. ەروەھا نابینرێ پیاو لە كێلگەكانی كەناری دەریای رەش كار بكات. ئەم ئیشە ئافرەت دەيكاتو، پیاوانیش لە قاو ەخانە گونددا، بەلەش گرانی، رۆژ بەسەر دەبەن. كشتوكاڵ كەسیستە گومرکیی توركیا تا ئەم ئاستەو چەند سەدە ھەبەكە وای لێكردوو، زیاد لە پێویستی، بەرھەمی نەبێ، خودی جوتیارانیش بەھۆی چارەپەشیی ئێستایانەو، لێی بەرپرسن.

۵۸- ەكومتیش بەشی خۆی بەرپرسە. ناتوانم بڵێم دەكرێ سامانی كانزاییی توركیا قازانجی ئابووری لێبكرێ یان نا، بەلام بەپێی تاقیکردنەو ەكانی ئەم گەشتەم، بێ دوودلی دەلێم: توركیا دەیتوانی بێتە ولاتیکی ئاوەدانی كشتوكاڵی. ەلەبەت مەبەستیشم لەمە ئەو نییە كە ببوایەتە باخێكی ھاوشێو ەئەوانی بەشە بەپیتەكانی كەنار دەریای رەش. ئەمە مەحالە، چونكە ناوچە ھەبەكی فرلوانی بێ پیتی شاخاویی ھەبە، كە بە چاندنی دارستان نەبێ، كەلکی نابێ. كەم و زۆر سەرچەم ئەو جێیانە كە من بۆیان چووم، دۆلۆ دەشتی پان و بەرین و بەپیت و ئاوی زۆریان ھەبوو.

بىسىم دەيانوت: شتېك نىيە لەسەر زەمىن ھىندەى خاك پىرۆزىيى. دەشى ئەمە راست بى، بەلام پىويسىتىشە ھاوکارىي ئەم دىارىيەى خوا بىرى. ئەگەر توركىيا بىھوئ پىش بىھوئ بەختىارىي، ئەبى رىگە كۆنەكانى كشتىارى وازلىيىنى، جووتىاران دەست لەتەمەلى ھەلگىرن، حكومت ئەركى خۇى جىبەجى بىكات.

۵۹. غازى لای خۇيە ھەموو ھەولتىكى خستەتەگەر بۇ خستەنەپووى رىبازە ھاوچەرخەكانى كشتوكالى. خۆ ئەگەر ئەمە لەجىتى تىش بىرى، بەلام بوار ئەدرتە جوتىار بەرھەمەكانى بەكرىيەكى گونجاو بىننىتە بازار، ئەوا ئەم رىبازە قازانچىكى ئەوتۆى نابى. ھەربۆيە مەسەلى رىگەكان، لای من، بايەخى گەورەيان ھەيە، دىنياشم زۆركەسى ناو حكومت و ھەندى فەرمانپەر ۋاي وىلايەتەكانىش دەرەكان بەم راستىيە كىردوۋە. ھەندى لە فەرمانپەر ۋا نىشتەمانپەر ۋەرە راستەقىنەكان زۆر كاردەكەن و ئاكامى ئىشەكانيان دىارە، بەلام جىتى داخە ھەندىكى تىران ناتوانن ياخود خۇيان لەقەرەى بىناتنان و بوورئانە ۋە نادەن. ئەمان سەر بەقوتابخانە كۆنەكانى، تاپادەيەك لە ئەنگۆرە دەترسن، بەلام ھىزرو تىن و توانيان نىيە، گەرەكەيانە كشتىارى بدەنە دەست خواو، ئەگەر پارەيەكان لەرگە قۇنتەراتەكانى ترەوۋە دەست كەوت، ئەوا كارىكى ۋەك چاككردى (۱۰) مىل رىگەى دەرەوۋەى سنوورى دەسەلاتيان بىكەن، بەرتىل ۋەرگىرن. بەكورتى بەرژەۋەندىي تاك، لای ئەمان، لە پىش بەرژەۋەندىي نىشتەمانىيە ۋەيە.

۶۰. راستىيەكە ئەۋەيە: حكومتى توركى، ھەرچەندە جەخت دەكاتەۋە، پارەو مرقۇى كاراۋ دەستى كارگەرى نىن. كەمى ئەم مرقۇانە تاپادەيەك باشترېۋە، چونكە ۋرەيەكى نوئ لەناو رۆشەنبىرانى ئەمروى توركدايە، ھەر كە بەرتىل و گەندەلى لەبەين بران، ئەوا رىيىتىدەچى پىشكەوتنى راستەقىنە سەرىگىرى. تەنگوچەلەمەى ترانزىتى تەرابزوون، برىتتىيە لە ۋەرگىرتنى بەخشىشى زۆر. كارمەندانى حكومت كاتى ئەتوانن بەدلىسوزى و بى بەرژەۋەندىي خۇيان خىزمەت بىكەن كە پارەيان

بدیقتی، ئەمەیش ئەو کاتە دیتە دی که حکومەتی تورک پارەى هەبى. هەروەها سووپى گەندەلییه که بەوجۆرە تەواودەبى که: تا بەرەو پێش نەچن، پارەنابى.

٦١- بەپێى ئەو راستییەى که حوکمی تاک سەپاندن بەسەرگشتدا لە تورکیا، لەچاوشوینەکانى تردا، ترسناکترە، بەهێزترین و دواسەرئەجەم لەسەر ئەم گەشتە گەلە کرد: ئەگەر سەرەپای هەموو نیازە باشەکانى جیهان، هاوکاریى تورکیا نەکری، ئەوا ناتوانى شیلگیرانەو لەهیچ چەرخیکى نالەبارو ناخۆشدا خۆى بەرەو پێش بەرى. بەپای من، پێویستە یاریدەدەرانى زانستى و رێگای نوێى کشتوکالى بەکار بێنن. ئەبى نامۆزگاریى شارەزا وەرگری، و کاری پێکات، لەسەر و هەموو شتیکیشەو پارە پەیدا بکات. پەسپۆرە داراییەکان پێنج سالى رابردوو دەستیان بە ئاگرەدا چزاو، مارانگازن. ئیستایش شەرم ئەیانگری، ئەگەر تورکیایش مەبەستى، ئەبى لەکەلى شەیتان بێتە خوارەو، بەرەو رووى راستىیهکان بێتەو، ژیرانە سەرمایەى دەستکەو، مامەلەى شیاوی پێو بکات، ئەمجا دەشى دەزگا و دامەزراوە ناو دارەکانى بازرگانی، وەک ئەم دەیهو، هاوکاریى بکەن. بەمە، هەركاتى ئەو گیانە نوێیەى هێنايه ناو، وە که لە دەرەو، و لات لەبرەودایە، لەوانەیه بتوانن خێرا سامانە شاراو، کەى گەشتەپیدات، ببیتە ولاتى شارستانی خۆشگوزەران. بەپێچەوانەو، ناشى گەشبین بێن. تورکیای کۆن هاوژانیکی تاییەت بوو، دەیتوانى کەم یا زۆر بمانیتەو. تورکیای نوێیش زووتر شکاو. ئیستا پرۆپاگەندەى ئەو دەکات کە دەوله تىکی مۆدیرنە، بۆ سەلماندنى ئەم قەسەیهیشى، پێویستە هەنگاو بەرەو پێش بنن، چونکە وەستان بۆ ئەم، واتە شکستە. ئەم ولاتە هەولێ داو بەتەنها بەرەو پێش بچى، بەلام خۆ هەولهکانى، ئەگەر لەسەریشیان سووربى، شتیکى ئەوتوى بۆناکەن. ماوە ببینن ئایا دەرک بەبەرژەو، نەدیە راستەقینەکانى ولات، پێش بەسەرچوونى کات، دەکری؟ یان ئایا کۆششە جێى مەبەستەکانى فەرمانرەوایانى تورکیا کە ولاتەکیان تەواو بارکراو بەو، و هەرچى

بەلگە نامەكانى نىنگلىز

دەيكەن دەيخۇن، رۆركات بەھمان شىۋە ھەپەشەيە بۆسەر خۇي و جىھانىش،
نوشوست دىنن؟

ئالېكس كەي. ھېلىم

قوستەنتىنيە ۲۹ ى حوزەيرانى ۱۹۲۹

وہزارەتى دەرەوہ ۲۷۱، ۴۲۴، ل: ۲۳-۴۰، ژ: ۱/۱۰

ژ: ۵۱

لە مستەر ئەدەمۇندزەوہ بۇ مستەر ئىي. ھندرسن (۲۴ ى ئادار گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۸۹

ئەنگۈرە، ۱۷ ى ئادارى ۱۹۳۰

گەۋرەم،

خۇشخالم كۆپىيى دوو برووسكەتان لەگەل كۆمىسارى بالايى بريتانيادا لە عىراق بۇ
بىئىرم كە تاييەتن بەرپاپۇرتى رۆژنامەيەكى قاھىرە لەمەر دواكانى شۆپشگىرپانى
كوردى توركيە لە حكومەتو، بۇ رەچاۋكرديان لەلايەن ئەم حكومەتو نووسراون.

۲. تەنھا كەمىك سەبارەت بەو برووسكەيە ھەيە كەبۇ (سىر ئىف ھەمرىن)م
ناردوۋە. رىكخراۋە كوردىيەكان ھەرچەندە لە دەرەوہى توركيە چالاک بن، بەلگەيش
ھەيە كە چالاک نىن، نۆر بە گومانم ئەو كوردانە كە لە توركيادا ماۋنەوہ، يەكيتى و
سەرۆكايەتى ياخود دەسلەتلىكى وايان ھەبى تا ئەمپۇ ئەم جۆرە داوايانە لە
حكومەتى تورك بگەن. پىم وايە ويلايەتەكانى رۆژھەلات كە مستەر ھېلىم كۆتايىي
مانگى حوزەيرانى سالى رابردوۋ سەرى لىدابوون (راپۇرتى ژمارە ۳۰۵ ى ۱۱ تەمموزى
۱۹۲۹ ى مستەر جى. كلارك) وەك خۇيان ماۋن.

۳. ماۋەيەك ھەندى ھەوالى ئەوناچانە دزەيان دەكرد. حوزەيرانى رابردوۋ
شەپى نيوان سەربازو كوردى ھەرىمى قەرەكۆسە - بايەزىد بە كونسولى خاۋەنشكۆ

له تهرابزون راگه ياندر اوه. هر ئه مانگه، ئيبراهيم تالغ بهگ له غه رزاني نزيك سرعت هه والي خۆبه دهسته وه داني كوپاني له قهيسه ريبه وه هه لاتووي حه سه ن پاشاي پيگه يشت. چاپه مه نيه كان سه ره تاي تشريني يه كه م بلاويانكرده وه كه دهسته يه كوردى به فهرماني زانو (يادوق؟) له ناوچه ي دياريه كر- ئه له ريز سه ركوتكراون. كۆتايي سالي ١٩٢٩ ئيبراهيم تالغ بهگ سه رداني سالانه ي خۆي بۆ ئه نگوهره كرد. حكومه تي تورك متمانه ي پي به خشيوه و، له جيبه جيكردي ده سه لات هه فراوان كه يشيدا، ئه تواني ناويه ناو ئه و جوهره سه ركه وتنانه ي وهك: دابه شكردني زه وي به سه ر جوتياراني گونده كانن نزيك ئه له ريزو كردنه وي ئو جاعتيك له پالووي نيوان ئه له ريزو مووش يان پرۆژه يه ك بۆ گواسته وه ي سه رمايه له ويلايه تي بدليسه وه بۆ مووش، رابگه يه نئ. له بهر نه بووني هه والي پيچه وانه، واهه ست ده كه م ده كرى واي دابنيين كه پرۆسه ي مه حكه م و توندو توول، به لام نه ك بي سۆزو عاتيفه ي به تورك كردني ره گه زي كورد له توركيادا، به ريكوپيكي سه رده كه وي.

٤. كۆپي ئه م نووسراوه م بۆ نوينه ري بالاي بریتانيا له به غدا ناردوه.

ده بليوو. ئيس. ئه دمۆندز

* * *

هاويپچي (١) ي ژ: ٥١

بروسكه ي كوميساري بالاي بریتانيا له به غدا، بۆ نوينه ري خواوه نشكو له قوسته نته نيبه.

١٢ ي ئاداري ١٩٣٠

راپورتتيك گه يشته ئيره كه له رۆژنامه ي ((مساوات)) ي قاهره دا بلاوكرابووه وه، ده يوت: شۆرشگيراني كورد له توركييا چه ند داوايه كي تايبه تيان له حكومه ت كرده وه، ئه ميش ره چاويان ده كات.

^١ يادق، پيشتر به شداري شۆرشى شيخ سه عيدي پيرانيش بووه (د. نوري ده رسيمي، ده رسيم له ميژووي كوردستاندا، وه رگيراني د. ئه حمه د فه ناح ده يي، چ، ١، ده زگاي چاپو بلاوكرده وي موكرساني- هه وليتر، ٢٠٠١، ل ٢١١). (س)

حه زنه که م بزائم ثایا ئیوه هیچ زانیارییه کتان هیه له و بارهیه وه که حکومتی
تورک، به له بهرچا و گرتنی ریتتچوونی کاردانه وهی کوردانی عیراق، به نیازی
سیاسه تی خوی به رامبه به کورد بگۆپئ؟

* * *

هاوینچی (۲) ی ژ: (۵۱)

له نوینه ری خاوه نشکووه، نه نگوره، بۆ کۆمیساری بالآ له به غدا

۱۳ ی ئاداری ۱۹۳۰

ئاماژه به بروسکه ی رۆژی ۱۳ ی ئادارتان.

ئه وه وه واله م نه بیستووه، پیم وایه شتی وانیه، سیاسه تی گشتی حکومتی
تورکیا به رامبه به کورد هه به ناشتیخوازانه ی ناوه ندگر (معتدل) ده مینیتته وه.

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۸۷، ژ: ۴۲

ژ: ۵۲

له سیر ئار. کلایقه وه بۆ مسته ر هندرسن - (۲۹ ی نیسان گه یشتوه)

ژماره: ۱۵۷

نوینه ری خاوه نشکو ته واوکه ری راپۆرته کانی پیشکه شی وه زیری ده ره وه ی
خاوه نشکو ده کات. لیره دا وینه ی راپۆرتی ژماره ۵۷ ی ۱۶ ی نیسانی ۱۹۳۰ ی تان بۆ
ده نیرم که له مه پ دله راوکیی حکومتی ئیران له (جوولانه وه ی کورد) بۆ کۆمیساری
بالای خاوه نشکوئی له عیراق نارده وه.

تاران، ۱۶ ی نیسانی ۱۹۳۰

* * *

هاو پیچی ژ: ۵۲

له سیر ئار. کلايشه وه بۆ سیر ئیلف هه مفریز

ژماره: ۵۷

تاران، ۱۶ ئیسانی ۱۹۳۰

گه وردهم،

وه زیری داد له چاوپیکه وتنیکدا که دوینێ له گه لهدا کرد، ئاشارامیی خویی له و مهسه له یه ی که به (جوولاندنه وه ی کورد) ی ناو برد، ده رپیی، ئه و وتی: بیرۆکه ی کوردستانیکی یه کگرتو ئه رمینیای سه ره خۆ، دیسان قسه یان له سه رکراوه ته وه، ئه و باوه رپی وا بوو کوردانی ئیران، تانیستا، ته واوله ده ره وه ی ئه م بزوتنه وه یه دا بوو، به لام سیاسه تی تورک به رامبه ر به دانیشتوانی کورد هه میشه سه رچاوه ی نیگه رانیی حکومه تی ئیران بووه، ئا له م کاتانه دا وتراوه حکومه تیکی کوردی که ته نانه ت خاوه نی وه زیری ده ره وه یشه، له نزیک شاخی ئاراراتدا هه یه.

۲- هاوکات بیستبووی کارمه ندانی بریتانی له عیراق له گه لّ جوولانه وه که دان که بۆ کوردستانیکی سه ره خۆیه و، سه رکرده کانی بزوتنه وه که، بۆ ئه م مه به سته، داوایان له شیخ مه حموود کردووه. چاپه مه نییه کانی تورکیا به م دوایه رایانگه یاند: کۆلۆنیل لۆره نس له کوردستان بووه. هه روه ها وه زیر نه یزانی ئه م هه واله له چاپه مه نییه کانی عیراقددا بلۆبووه ته وه. پاشان وتی: سوپاسگوزار ده بێ ئه گه ر من بتوانم هه ر هه وایک له سه ر ئه م بابته له به غداوه وه ریگرم. پێم وت: من له بیستنی ئه و حیکایه تانه ته واوله ماندوو بووم که ئه ئێن گوايه کۆلۆنیل لۆره نس له به شه جیا جیا کانی رۆژه لات و ناوه راستی ئاسیادایه. له و باره یه یشه وه که گوايه کارمه ندانی بریتانی له عیراق سۆزیان بۆ جوولانه وه ی کورد به گشتی هه یه، به راشکاوی، بپوام به مه نییه، ئه گه ر کۆمیساری باله له به غدا بیه وێ سه رنجی قسه که ی ئه و بدات، بۆی ئه نووسم.

۳- (تہیمور تاج - Teymour tache) یش له وتووژہ که یدا ناماژہ ی بۆ
{پارتی موساوات (Mussouat) بۆ قوقازکی سہرہ خۆ} کرد کہ نیستا
سہر کردہ کانن له قوستہ تہ نییہن، بہرنامہ ی ئەم گرووپہ دژی ئیرانہ، چونکہ نامانجی
نازربایجانی (یہ کگرتو) کہ ہموو نہ و بہ شہ ی ئیران تا زنجان دہ گرتہ وہ، نہ و
وتی: پیویست ناکات ئەم پارتہ زۆر بہ جددی تی بخوینریتہ وہ، بہ لام گرنگہ بزانی چ
پہ یوہندیہ کی، ئەگہ رہہ بچ، بہ بزوتنہ وہ کانن ئەرمینیای سہرہ خۆ، کوردستانی
یہ کگرتوہ وہ ہہ یہ.

۴- وینہ یہ کی ئەم راپۆرتہ بۆ وہ زیری کاروباری دہرہ وہ ی خواہ نشکوو سکرتری
دہرہ وہ بۆ حکومہ تی ہندستان نیردراوہ.

نا. ئیچ. ہہمفریز

وہزارہ تی دہرہ وہ، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۱۰-۱۱۱، ژ: ۶۲

لە سېر ئېنىق. ھەمفرىزە ۋە بۇ سېر ئاڭ. كىلايىش- (لە ئۇفېسى كۆلۈنىيە كانە ۋە ۱۷ مائىس ئاۋگۇر كراۋە).

به خدا، ۲۹ می نیسانی ۱۹۳۰

به ریز،

ھەز ئەھم ناماژە بە نووسراوی (ژمارە ۵۷ ی ۱۶ نیسانی ۱۹۳۰) ت بکەم کە تێدا
 ھەم لە وگفتوگوییە کە لە سەر چالاکیی نەتەو پەرستانی کورد لە گەڵ بەرێز
 وەزیری داد دا سارت دابوو، ھەم لە گومانی بەرپرسی کە گواپ کارمەندانی بریتانیا لە
 عێراق سۆزبان بوو جوولاندنە وە ی کوردستانیکی سەر بە خۆ ھەیە، ئاگادارت
 کردبوومە وە .

۲- پيشنيار دهكەم، ئەگەر بەرپىزى جارىكى تر باسى ئەم مەسەلەيەى كرد، پيى بلى: حكومتى خاوەنشكو، لە ئەنجامى ريتويئيه كانى ئەنجومەنى كۆمەلەى نەتەوهكانەوه، كاتيك برپار لەسەر ئاكوکى سىنورى مووسل لەگەل توركيادا درا، مەرجىكى هەبوو كە بو پتيە چەند ئىمتيازىكى تايەتى وهك بەكارهينانى زمانى زگماك بەرهسمى، بدرينه كوردانى عراق. كهواتە شتىكى ئاساييه كارمەندانى بریتانى لە عراق چاوديرىي جيبەجيكردنى ئەم مەرجە بگەن و، بزائن ئايا بەشپوهەكى شياو بەرپوه دەجىن يان نا.

٣. له گه ل ټه مەيشدا، دوو له هاندانی بیژکی ئۆتۆمیی کوردستان که له لایەن چەند ناسیۆنالیستیکی توندپوهی کوردهوه، بەدی ده کرئ، کامە رندانی بریتانیا له عیراق به هەردوو کۆمیساری پێش خۆشمه وه، وهک ئاگاداریت، زۆر وریا بوون، نه یانه ئشت عیراق ببیته ناوهندی نه ته وه په رستانی پیلانگێری کورد که ده یانه وی ئالتوزی و ئاشارامی له ناو کورداندا به رپا بکه ن. درێژهی ئه و رێوشوێتانه ی سالی ١٩٢٨، که بۆ ئه م مه سه له یه گیراونه به ر، له هاو پێچی راپۆرته نه ئێبه کانی ژماره

۱۶۳۳ی ۱۴ی ته مموزو ۱۸۲۵ی ۱۲ ئابی ۱۹۲۸ی سیر هینری دویسدا بۆت نیردراون، دهکرا به تاییه تی نه و رووداوه ی که له بپگه کانن ۱۱ و ۱۲ی نووسراوی ژماره ۱۶۶۳ی ئاماژه پیکراودا باسکراوه، بیرى وه زیری داد بهینرایه وه، له ویش زیاتر، نه وه دهره نجامی راسته وخۆی نوینه رایه تی کۆمسیۆنى بالا بوو که حکومه تی خاوه نشکو مانگی شوباتی سالی ۱۹۲۹ لیستیکی تاییه تی نه و ناسیۆنالیسته کورد- نه رمه نیانه ی بۆ نه فسه رانی په ساپۆرت نارد بۆ نه وه ی قیزه کانیان بۆ عیراق بدرینه دواوه.

۴. وا ههست دهکام نه گه ره پیز وه زیری داد نه و راستییانه ی بهینرته وه یاد، بیانوو و پاساوی له باری نامینێ به رامبه ره و گومانانه ی که له بۆچوونی دهسه لاتدارانی بریتانیادا له عیراق بۆ بزوتنه وه ی کوردستاننکی سه ره خۆ دهریپه یبون.

ه. کۆپییه کی نه م راپۆرت به بۆ وه زیری کاروباری ولاته کۆلۆنیا لکراوه کان ده نیرم.

ئێف. ئێچ. هه مفریز

کۆمیساری بالا له عیراق

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۱۴، ژ: ۶۶

ژ: ۵۴

له مسته ر نه دموئلز ده وه بۆ مسته ر ئێی. هندرسن (۲۶ی مایس گه یشتوه)

ژماره: ۱۵۸

قوسته نته نییه، ۲۱ی مایسی ۱۹۳۰

گه وره م،

خۆشحالم وینه ی دوو راپۆرتی کونسولی ته رابزوونی خاوه نشکو تان له سه ر یاخیبوونی کورد له هه ریمی چای ئاراراتدا بۆ بنیرم. به کورتی، پینچ هه زار کوردیکی سه ر سنووره کانن روسیا- ئێران کۆتایی مانگی شوبات راپه رپه یبونو،

تقریباً ۵۰۰ کورد هه لاتیبونه کتیه کان، به لام تورکه کان چالاکانه شوینیان که وتیبون. ئەم تورکانه له وه ده ترسان ئەمەرنییه کانی روسیاو کورده کانی ئێران هاوکارییان بکەن.

۲- مستەر ماتیوس نووسیویه: ناسایشی گشتیی ویلایه ته کانی ئەرزێۆم و ئەرزنجان و گوموشخانه^۱، جێ ره زامه ندییە، به لام له قارس و بایه زیدو بدلیس و وان به پیچەوانه وه یه. نیزام، وه که له راپۆرتی ژماره ۱۵۹ ی ئەمۆمدا ده بینرێ، بایی به سه ره گوره ترین به شی ویلایه ته کوردییە کانی باشووردا، به به دلیس و وانیشه وه، کیشاوه. بۆیه ده شی و دابنرێ که کاریه ده ستان بارودۆخی باکوورو باشووری کوردستانیان کۆنترۆلکردوه. راپۆرتە کانی مستەر ماتیۆس پیشانی ده ده ن که تورک به چ خێرای و تواناییه که وه ره فتار له ته که هه ره ولێکی ئاژاوه و یاخیبووندا ده کات.

ده بیلو. ئیس. ئەمۆندز

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۱۵، ژ: ۶۷

* * *

هاوپیچی (۱) ژ: ۵۴

له کونسول ماتیۆسه وه بۆ سیڕ جی. کلارک

ژماره: ۴۸

ته رابزوون، ۲۹ ی نیسانی ۱۹۳۰

گه ورم،

ناماژه به نووسراوی نهیتهی ژماره ۴۷ ی ۲۸ ی ئەم مانگه م له سه ره یاخیبوونی پڕۆیاگنده بۆ کراوی کورد له ناوچه ی وان و بایه زیدو بدلیس، ئەم زانیارییه تان له یه که می ئەو دوو سه رچاوه یه که له و راپۆرتە دا نووسیومن، پێ راده گه یه نم.

^۱ ویلایه تیکی باکووری رۆژه لاتی تورکیایه، له خوار ویلایه تی ته رابزوونی سه ره ده ریای ره ش. (س)

۲. ياخیبوونه که دوو مانگه له ویلايه ته سنووریه کانی نزیك کۆماری ئه رمینیای روسیاو ئیتران به رپابوو. چه ند شه رو شۆرێك له نیتوان سه ربازانی تورک و ۳۰۰۰-۵۰۰۰ چه کداری کورددا هه لایساوون، کوردان شکستییان تیدا هیناوه، زۆریان کوزراون، ده سنگیرکان، به به ندرکراوی بپوانه ویلايه ته کانی تر. پێنج سه د که سیش که رزگاریان بووه، ناچار کراون هه لێینه چیاکان، له ویوه په لاماری گونده کان بدهن، دزی بکه ن، هه ندێ جاریش هاوولاتیان بکوژن. جه ندرمه بۆ له ناویردنی رزگارپووان و سه ربازیش بۆ یارمه تیدانی جه ندرمه، له کاتی پتویستدا، ته رخانکرابوون. ئاسایشی گشتی له ویلايه ته کانی ئه رزپۆم و ئه رزنجان و گوموشخانه دا، بالادهسته. به لام که شتی ویلايه ته کانی وان و قارس و بایه زیدو بدلیس مه ترسیداره.

۳. ئه م زانیاریانه ی خواره وهیش له سه رچاوه ی دووه می ئه و دووانه وه که له برگی ی په که می سه ره وه دا ئاماژه م بۆ کردوون، وه رگیراون. کوردێکی خالیس ناوی کورێ شیخ عه بدوله جیدی ناوداری کورد، که سێ سالتیک پێش ئیستا له هه ریمی بایه زیده وه بۆ برووسه راگوێزراوو، ياخیبوونه که ی له ناو ئه ندامانی تیره که ی و خێله دۆسته کانی نیشته جێی ده ورپه رێ شاخی ئاراپات رێکخستبوو. خالیس، دوا ی چه ند شه رێك که دوو مانگی رابردو روویان دا، ده سنگیرکرا. به لام کاتیک ده یانویست له ئه رزۆمه وه بیبه نه ته رابزوون، هه لات. ئه مجا چوو خاکی ئیترانه وه، ئه لێن ئیستا له وی کوردان بۆ ئه وه هانده دات، که دژی حکومه تی تورکی درێژه به به رگری بدهن. عاسم پاشای ئه فسه ری فه رمانده ی سه ربازانی ناوچه ی بایه زید، پاش که یشتنی بروسکه ی فه رمانی ئه نگۆره بۆ له ناویردنی کوردانی رزگارپو، به هه رنرخێک بی، رایگه یاند: به هۆی سروشتی هه زیمه که وه، ئه م جۆره فه رمانانه، ته نانه ت به دوو سێ فه یلق سه ربازیشه وه، ناتوانی جێبه جێ بکری. ده سه لات دارانی تورک، چونکه ریتێده چوو ئه و کوردانه ی و ئاسایی له خاکی ئیتران جێگیربوون، په یوه ندی به کوردانی تورکیاوه بکه ن، له به رنه و بۆچوونه بلآوه ش که گوايه کورده کان

یارمه تیی ئهرمه نیه کانی روسیایان پیگه یشتووه، به دوو دلّیه وه له بارودوخه که یان ده پوانی. کۆمه و یارمه تی له فه یله قی هه شته وه نیردراونه ناوچه ی سنوور، سه ربازگه ی سنووره کانی ئیران و ئهرمه نستان توندو قایم کراون.

۴. لیره تیبینیی هیچ جموجۆلیکی فه یله قی هه شتم نه کردووه و ئه و سه ربازانه یش که له وه فه یله قه وه نیردراون و فه رمانده ییه که یان له توقاته، له ریی ئه رزنجانه وه برون. به پیتی راپۆرتیک که بۆ یه که مجار له هاوکاره ئه لمانیه که مه وه بیستم بۆلابوو بووه وه، سودا پاشا به هۆی هه لوم رجی هه ریمه که یه وه بانگکراوه ته وه بۆ فه رمانده یی فه یله قی ئۆ. به لام پشت راستکردنه وه ی ئه م هه وانه م پینه گه یشتووه. تیپه پوونی سه ره تای ئه م مانگه ی فه سیله کانی جه ندرمه به ناو ته رابزووندا، وه که له نووسراوی ژماره ۳۸ ی ۲ ی ئه م مانگه مدا هاتبوو، وا ده رده که وی بووبیتته که ره سته ی راپۆرته کانی تایبته به ئالۆزی و ناشارامی ته رابزوون که بوونه بابته تی به درۆخستنه وه یه کی ره سمیی ۱۵ ی نیسان. پیم راگه یاندرا: ئه م راپۆرته، پاش ئه و بروسکانه، له ناوه وه بۆلابوکرایه وه که بۆ ریسواکردنی ئه مه که و پشتیوانیی دانیشتوانی ته رابزوون بۆ کۆماری تورکیا، نیردرابوونه ئه نکۆره.

۵. ئازاوه ی ئهرمه نییه کان، به پیتی سه رچاوه یه کی ده ره کی که ره نگه باش ئاگاداری رووداوه کانی قۆقاز بی، له وی له ئارادایه، به لام هیچی تر له و باره یه وه نه زانراوه.

ده بلیوو. دی. ده بلیوو، ماتیس

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل ۱۱۵-۱۱۶، ژ: ۱/۶۷

* * *

ھاۋىيېچى (۲) ى ژ: (۵۴)

لە كۆنسول ماتىيۇسەۋە بۇ سىرجى. كلارك

تەراپزۈۈن، ۷ مائىسى ۱۹۳۰

گەۋرەم،

ئامازە بە نووسراۋى ژمارە ۴۸ ى ۲۹ ى مانگى پېشۈوم، ئەزانم عاسم پاشاى ئەفسەرى فەرماندەى سەربازانى لە ناۋچەى بايەزىدەۋە گۈاستراۋەتەۋە قۇنيەۋ، زەكى پاشاى سەۋكى پېشۈۋى جەندرمە كە لە راپۇرتى ژمارە ۲۱ ى ۱۰ شۋباتى رابردوۋمدا ئامازەم بە دەستىنىشانكردنى بۇ فەرماندەى فىرقەى ۱۵ كرېۋو، لە بايەزىد جېتى گرتۈەتەۋە. سالىح پاشاى ئەفسەرى فەرماندەى فەيلەقى ۹ كە ھاۋرىى خودى غازىيەۋ، پېشتەر لە سەرۋەى ئەركاندا بوۋە، چالاكىيە سەربازىيەكانى ئىغدىر بەرپۈە دەبات، پېتيان راگەياندم: دوا ئامادەكارى كراۋەۋ، ئۆپەراسىيۈنەكانى دەستپېكرۈن، يان چەند رۆزى داھاتوۋ ئەنجام دەدرېن.

۲- نىزىكى ۱۵۰۰۰ سەرباز كە لە ھەرىمەكانى ئەرزىجان ۋ ئەرزىۋم ۋ بايىورتەۋە ھېنراۋن، لە ناۋچە سنوورىەكان كۆكرۈنەۋە. ئەمەيش پېدەچى ھېزىكى زۆرگەۋرە بى بۇ كۆنترۆلكردى چەند سەد كوردىك.

۳- زانىارىى دوو سەرچاۋەى سەربەخۇم پېگەيشت كە ژمارەيەكى زۆرى ئەرمەنى ويستويانە سۇقيەت جېبېتېلن، مۆلەتيان نەدراۋە بېنە ئەم ۋلاتە، بۇيە دەچنە ناۋ خاكى ئيران. ئەم كۆچە زادەى برسىتتىى ناۋچەى قۇقازەۋ دەست بەسەرگرتنى كەلۈپەلەكانىانە لە لاين روسياۋە، ۋەك بە پېزت ئاگادارى، ماۋەيەك موسلمانانى جۆرجى ۋ ئاجار (Ajar) لە قۇقازەۋە بەردەۋام پەنايان بۇ ئېرە دەھىنا.

۱ ئاجار ئەۋرەۋەندە جۇرجىيانەن كە سەدەى ۱۷ موسلمان بوۋن، ھەژارەكانيان خاۋەنى زياتر لە ۵۰۰ سەر مەپو بىزنو، ئۆتۆتۆمىيان پېدراۋە. ئەمانە بەشىكىان لە تۈركيا دەۋن.

۴- پیشبینی ده کړی حه سەن خان ئەختەری کونسولی گشتی ئێران له ته رابزون، چەند رۆژیکي تر له ئەرزبۆمه وه بگاته ئێره.

ده بلیوو. دی. ده بلیوو. ماتیۆس

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۱۶، ژ: ۲/۶۷

ژ: ۵۵

له مستەر نه دمۆندز دوه بۆ مستەر ئێنی. شندرسن

ژماره: ۱۵۹

قۆستە ئێنه ئێبییه، ۲۱ مایسی ۱۹۳۰

گه وره م،

خۆشحالم تێبینیه کانم له سه ر گه شتیکی سه ره تای ئەم مانگه م بۆ دیاریه کر، بدلیس و مووش هاو پێچ بکه م.

۲- وینه یه کی ئەم نووسراوه بۆ کۆمیساری بالای خاوه نشکو له به غدا ده نێرم.

ده بلیوو. ئیس. ئەدمۆندز

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۱۶، ژ: ۶۸.

هاو پیچی ژ: ۵۵

تیپینی له سر گه شتیکی دیار به کر، بدلیس مووش

مه رعه ش،

مه رعه ش شاریکی ئاوه دانه. شوینه که ی که وتووه ته سر شاخیک و به سر دهشتیکدا ده پوانی که تا ۳۰ میل به ره و باشوورو (فوزی پاشا) دریز ده بیته وه، به لام نه ده شته تاراده یه که وه که زه لکاو می لاریا هه له پتان وایه. هه رچه نده لیژاییه کانی ده ورو به ری کشتوکالی ته وایان تیدا کراوه و، ده شتی فراوانی نه لبیستان (Elbistan)^۱ یش به ره و ژور ژور ده وله مهنده، که چی بازرگانی له م شارهدا وه ستاوه. ته نها له بهر شتیکی گرفتی دراو هیه. مامه له ته نها به دراوه زیو و زیپه کۆنه کان ده کړی و، پر پیاگه نده ی رۆژانه یش دژی نه دراوانه، له سر سئووری سوریا، نه م جۆره پارانیه له کار خستووه. دوه میس به ده گمن که سیک نه بینری پاره ی هه بی و، که سیش متمانه ی نییه قهرز بداته که سیک تر. وه کیل نه ماوه و، وه کیل کانی زو نه رمنی بوون. به رو بووم باشن، به لام ترسی نییه، وه که هی هه شونیک تر، بریتیه له وه ی که جووتیاران نه توانن بیانفرۆشن. دیسان وه کیل بق نه میش نه ماوه. جگه له مانه یش کشتیاره باشه کان نه رمنی بوون و، نه م بۆشاییه ی که دروست بووه، کاری نه که هه ر له چه ندایه تی به لکو له چۆنایه تی به رو بوومیش کردووه.

مه رعه ش له که له ره قیدا هاوشانی قیسهریه. قیسهریه که هیلی ناسنی نه نگزهی له سره، تاراده یه که بوژاوه ته وه. مه رعه ش هیشتا به بیره کۆنه کانه وه نووساوه. هیله ناسنه که نه بی نه مسال بگاته مه لاتیه و، نزیکه ی ۱۵ میل دور له مه رعه ش تیده په پی و، نه گه رچی نه و پاس و ئوتومبیلانیه ی که به سر ریگه یه کی

^۱ قه زایه کی باکووری رۆژه لاتنی ویلایه تی مه رعه شه. (س)

سهره کیی زور باشدا ده پون، له گه ل شه منده فزئگدا که هه فته ی سی جار ده پوات، به یوه ندییبه کی باشیان دروست کردوه، هیشتا ئه م شاره له خولیای نوئی بوونه ودا سست و خاورو دابراوه. خاوه ن زهویه کانی ناوخو زور ده سه لاتدارن و، جووتیاران وه کو "ره عییه ت" وان. له وه ده چوو شتیکی که م بۆ هه لوه شاننده وه ی مولکایه تی کرابی. وادیاریوو والی که وتبووه بهر ده سه لاتی بنه ماله کانی ناوخو. ئوجاغتیکی تورک له شاره که دایه، به لام هه ستم کرد پیشکه وتنی ئه وتزی درئی دابو نه ریشه کۆنه کان به ده ست نه هیتاوه. زور جار والی ئوجاغ هانی سه ما ده دن، به لام هه رعه ش زور که م په سه ندی ده کات. مامۆستایه کی قوتابخانه دهستی له کار کیشابوو وه بۆ ئه وه ی ژنه که ی، وه ک دلاو اکرابوو، نه بات بۆ سه ما کردن. ئه لێن هه رعه ش، ئه گه ر بویری، ئه وا وه ک هه رد رانه په پی. به لام ئیره سه ر یازگه یه کی لێیه و، له راپۆرتی مامه له ی توندوتیژی کوردانه وه، ده رده که وی که ئه م دوو هۆکاره شاره که یان سه رکوتکردوه. له بهر ئه وه ی بهر له راگواستنی سالی ۱۹۱۵ سی یه ک و به لکو زیاتری دانیشتمانی ئه م جێیه نه رمه نی بوون، ناوچه یه کی فراوانی ئه م شاره وێران بووه. گه نده لێی یاسایی، به تاییه تی سه باره ت به مولکه جیماوه کان، یه کجار زۆره. په نابهران له بۆسنه و جیی تره وه هیتراون بۆ پرکردنه وه ی ئه و بۆشاییه و، هه مان ده ردی به شخوراوییان چیشتووه. رۆژانی هه ینی مانگو ئه ستیره یه ک له سه ر کلێسه ی "فرانسیسکان - Franciscan" که ئیستا قوتابخانه یه کی تورکییه، داده نرێن. پێده چئ حکومه تی فه ره نسه نه یه وی، به لابرینی قه تماغه ی برینه کۆنه کان، یاده تاله کان ببزوین. جا ئه گه ر فرانسیسکیه کان وه ریشیان بگرتایه وه، به هۆی نه مانی مه سیحیه کانه وه پتووستیان پیی نه ده ما. دوو مامۆستای ئه مریکی دینی

^۱ ره هبانییه که قه شه فه ره نسپس ئه سبزی دایه و ژانده و، هه ژاری کرده بنچینه یه کی ژبانی خۆی. له سه ر سوال نه ئی. راهیبه کانی روویان کرده قسیرکردن و مژده دان له شاره کاندان، ژبانی گبیانی عه لماتیه کانیان بوو ژانده وه. له رۆژه لاتیش (پاسه وانی خا که پیرۆزه کانه ن)، له قودس و دمیات و قاهره و به بیرووت و حه له بو ته رابولس و ناسیره و سه یدا دابه زین (المنجد فی الاعلام، حکومه تی ۵۲۶). (س)

مه سيجي، هيشتا هر له قوتا بخانه يه كي چولدا ماون. چه ندين ثافره تي تري
مه سيجيش تا ئيستا خويان بئو كه مينه يه يه كه ماوه ته وه، ته رخانكردوه.

عه ينتاب

ديمه ني عه ينتاب، ياخود وه كه له بهر نه خشي له دوژمنايه تي سالاني ۱۹۱۹ او
۱۹۲۰ ي تورك - فەره نسيدا پتي ده لئين و بهرە سمش ناوئراوه (غازي عه ينتاب)، زور
تيكچووه، به لام له چاو مه رعش كه دزيه تي، گوزهراني خوشتره. ئه م شاره هه شت
مانگ له دوژمنايه تي فەره نسه وه گلابوو، نزيكه ي سي مانگيش كه مارويان دابوو،
بويه ئه مه كي خاكي رزگاركرابي هه يه. دوو كۆمه لي سياسي لئين؛ يه كيكيان
شويئكه وتووي قليچ عه لي به گوو، نه ويتريان هي عه لي جه نياني به گوو، هه ردوو
نوئينه ري شاره كن. له و كاته وه كه عه لي جه نياني وه كه وه زيريككي بازرگاني نه يتوانيوه
جياوازي له نئوان پارهي ده ولت و هي خويدا بكات، تا قمه كه ي گه لي بي هيزبووه،
به لام هه ردوولا دلسقوزي كۆمارو رتيبازره كانين. ئو جاغيككي توركي چالاكي تيدا يه
كه هاني خويندن و ياري و سه ماو هتد ده داتو، رووبه ند ورده خهريكه ناميئسي.
ئو كچانه ي كه واز له خويندن دينن، جگه له شه پقه له سه ركردن، بير له شتيكي تر
ناكه نه وه، به لام ثافره ته پيره كان، ئه گه رووبه نديش نه پۆشن، سهريان هه ر
داده پۆشن. ئو ثافره تانه ي كه له كاروباره كۆمه لايه تيه كاندا ده رده كه ون، ژني
ئه فسه رو كارمه نده كاني خه لكی ئه نگوره و قوسته نته نييه و ناوچه پيشكه وتووه كاني
ترن. دانيشتوان خويان به تورك ناوده به ن، به لام زياتر عه ره بن. گوماني تيدا نييه،
خويندني چروپرو داخستني سنور به پروي هاتوچو و په يوه نديي باشووردا، وا له
قسه و تيروانييني ئه م ناوه تازه يه ده كات كه زياتر توركي بن. شتيكي سه يره كه
عه له وي (شيعه) كاني ناوخو ئه م رژيمه نوپيه يان به دلله و، به هوي زياد بووني
ده سترويي (نفوزي پياواني دينيه وه، هه ست ناكه ن ئيتر كه مينه يه كي بيژراوين.

عه ينتاب له پروي بازرگانييه وه باش ده رده كه وي. سنوره تازه كه كۆتايي به و
بازرگانييه ترانزيتته هيناوه كه عه ينتابي پيش ده خست. به لام عه ينتاب سهروه ت و

سامان له هر يميكي ده وله مەندى نىوان خوى و سنوورى سوريواوه دىنى. فستقو زه يتوون و سابوون، له پنگه ي نه دهنه و مەرسينه وه به ره و رۆژناوای تورکيا، يان دهره وهى ولات، دهنيردين. خه لک ده لىن: زور حەزيان له سهروهت و سامانه، هه لبت نه مەيش دهره اويشته ي راگيزانى سالى ۱۹۱۵ى نه رمه نييه کانه که ژماره يان سى هه زار به رامبه ر به په نجاهه زار موسلمان بووه. که چى کۆى گشتى نه مړۆى دانىشتوان له (۱۵-۲۰) هه زار تىناپه پى، به لام نه م شاره که بى سه روبه ر فراوان ده بى، دهره تىكى باشى بۆ ره خساوه. بيناى خانوه کان باشن و، ناوچه و ژرانه کانى راگيزان و شه رو شۆرش بنيات دهنرته وه، يا خود پاك ده كرينه وه. پېرۆه يه كى كه مى شاره وانى، وه ك باخچه و قاوه خانه و سينه ماو..... هتد هەن. ميوانخانه يه كى زور ساكار، به لام خاوينيشى لىيه. كلپسه ي فرانسيسه كان كه وه ك نه وى مەرعه ش ده ستنى به سه ردا گيراوه، كراوه ته قوتابخانه ي ((غازى مسته فا كه مال)). مامۆستايانى نه مريكى نه خو شخانه يه كى به ناويانگ به پيوه ده به ن و، چاوه پى رۆژيك ده كه ن جارىكى تر قوتابخانه به بۆمبى فەرهنسى روخواوه كه يان دروست بكه نه وه.

ئورفه

مروڤ به به له ميكي كۆن ده په پىته وه بۆ "بیره جيك"ى به رى رۆژه لاتى فورات و، ده چىته ويلايه تى ئورفه وه كه وا يه كىكه له تۆ ويلايه تى پىكه ينى هه رىمى پشكنيارى گشتى مەدەنى دياربه كر، يان باشتەر بلين نۆ ويلايه ته كه ي نيوه ي باشوورى كوردستانى تورکيا. كه ميک گياو كوردى گوند نشين و رانه مەپه كانيان، نه وه ده مى سāl له شارى ئورفه به دى ده كرين. لىره وه له وى چەند زه وييه كى نزمى چىنراو درىژ ده بنه وه و، لاديش هەن كه خانوه كانيان له قور دروست كراون. ئورفه خۆى ده كه ويته هه رازه كانى شاخىكه وه و، بازاپى ساغكرنه وه ي به روپوومى ده شتىكى كشتوكالى فراوانه كه ده گاته باكوورو (۵) ميلى باشوور بۆ پشتى حەپران. نه م ده شته بيست هه زار دانىشتووى نه م شارەى له گوزهرائىكى مام ناوه نددا راگرتووه. ده لىن لىره به پىچه وانه ي شوينه كانى تى تورکيا وه، كه موکوپى و نه بوونى پارو

مىتمانەو پىشتىوان (اعتماد) لەئارادانىيە. ئەم شارە، لەچاوشەوئەى والە دەروە دەپەيتىن، زياترو بەشىئەپەكى بەرچاودانەوتلەومەر لەمەرسىناوئەدەنەو قوستەنتەنيەو دەنتىرە دەروە. ھەلەو شاندەوئەى دەپەك، كشتوكال چاندنى زيادکردووە. جوتيارىكى ئۆر، ھەروەك بەگەكان، بوونەتە خواوئەى زەوى. ئۆر كشتيار زەوى لەسايەو بەپىي ياساى نەھىشتىنى مۆلگە گەرەكان، وەرەدەگرن. بەگشتى گوزەرانى ناوچەكە باش ديارە. ئەم شارە، لەجەنگەكانى دەروەو ياخيپوونەكانى ناوخۆ دور بوو. دىن لىرە، لەچاوشەنگۆرەو قوستەنتەنيە، زياتر پىرەو دەكرى. شوئەكەيش، وەكو چۆن پىم وانىيە بىرەفابى بۆ كۆمار، بەھىواشى رىيازەكانى رۆژئاوا دەگرى. ئافرەتان بەگشتى رووبەند دەپۆشن. بەلام ئەم نەوئەى كەتازە پىدەگات، پاش تەواوکردنى قوتابخانە كۆلو لەسەر دەكات. سەما، بەتاييەتى لە قوتابخانەكاندا، دەستى پىكرارە، بەلام زانىم والى ئۆر لە ئافرەتانى ناوخۆ بۆ ئاھەنگەكانى ئابا. تۆپى پىو يارىر تر لەئاودان، ئۆزجەغى تۆرەكانى خەلگيان بۆ دەدات. ھەروەھا دوو سىنەماى سادە ويانەپەك ھەن، ئۆركات ئەفسەرانى فەوجى سوارەى جىگىرى ئىرە، ھاتوچۆيان دەكەن. خەلگ لىرەيش، وەك عەينتەب، بەخۆيان دەلەين تۆرە، بەلام رىزەپەكى ئۆريان كۆرد ياخود عەرەبن.

ئەتەم بەگى والى كە تۆركى قوستەنتەنيەو ميوئانداریيەكى باشى كۆردم، پىاويكى چكۆلەى تارانايەو، وادەردەكەوئەى باش شارەزای ھەرىمەكەى بى. كارمەندە سەرەكىيەكانى وىلايەتەكەيش كە لەسەر شەرفى مەن بۆ ئانخواردن داوەتى كۆردبوون، ھەموو پىاوى چاك بوون.

سىوئەرك

سىوئەرك دىيەكى گەرەپەو، لەسەر گۆرەپى پىر كەتدولەندى نۆمى ناوەرپاستى رىي دياربەكرو ئورفەدايە. قايمقامەكە پىيى وئەم گوزەرانى شارەكەى باشە، لەسەر ئەو ميوەو سەوزەپە دەئى كە لە دەشتىكى بچووكى تەنیشتى بەرھەم دىن. جگە لەم گۆندە، ئىتر ھەر (۹۰) مەيلەكەى نىوان دياربەكرو ئورفە، وىزانەپە. ئۆر بەدەگمەن

لادیو، ته نانه زهویی بچوکی کشتوکالی، ده بینرین. گرده کان جگه له که میی
گژوگیا که نالیکی ره شه ولاخ و نه سب و بزنی چند کوردیکی نیشته جیتی نه م وهرزه ی
نه و ده ورور به ره دابین ده که ن، هیچی تریان له سر نه پواوه. زهویی نتوان سیوه ره و
دیاریه کر به رده لانه وه ک بلتی ((خوا ته نها به ردی باراندووه)).

دیاریه کر

نیستا پینج سال به سر یاخیوونی شیخ سه عیدا تپه پروه، دروشمی دیاریه کر
((کاری ناسایی)) به، هر چه نده به داخه وه نوکاره له چاو رژیانی زودا که م. نیره
شوینی پشکنیاری گشتیه که وه جورک له جیگری پاشا خوارووی رژه لاتی
تورکیا به پتوه ده باتو، نو ویلیت و هیزی سه ریازی و جه ندرمه به فرمانین.
هر وه ها نه م شاره سر کر دایه تییی فیله قی سه ریازی ده کات، بویه، وه
مه به ستمانه، بووه ته نمونه یه کی نه نگوره، نومید وایه نه ک هر له پووی
کارگری به وه، به لکوره له نه زمون و په یوه ندیشدا کار له ناچه که بکات. نه فسه رو
سه ریازو کارمه ندو ژنه کانیا ن که هم موویان له تورکه چاکه کانی خورثاوی تورکیان،
له شه قامه ته سک و قهره بالغه کانی شارد اکتیه رکیتی گوند نشین و دانیش توانی شار
ده که ن. نه مانی دوایش، نه گهرچی خویان نالین، به لام به زوری کوردن. نه مپو((
مه ده نییه))، وه ((مه شرویتییه)) ی سالانی ۱۹۰۸-۱۹۰۹، بووه ته ویردی سر
زمانی دانیش توانی رژه لاتی تورکیا. مه به ست له مهیش بریتییه له کالو بق هر دوو
ره که زو، خوارده وهی نه لکه وول و سه ماو بۆینباخ و پارته ی به رزو، جلوه برگی شه و بق
خاوه ن سامانه کانو، که م چوونه مزگه وت و که م به رژه و بوونو، پیتا ککردن بق
کۆمه له ی فرۆکه وانی له بریی خیرکردن و، تقوی پی و پینه تازه کانو، هم مو و نه
شتانه ی که تاییه تی گاوه ره زا گرانه کان بوون. نه وه جیتی سه رسورمان نییه که
شارستانی بوون، ((وه که به تورکی لیکدراوه ته وه)) به شیوه یه کی دیار له دیاریه کر
به ره و پیش ده چی، به لکو هیتا له جموجو لدا یه و، نه فسه رو کارمه ندو خیزانه کانیا ن
که له رژه ناوی تورکیا وه هاتوون، سه رک دایه تییه ده که ن. بنه ماله کانی ناوخر زور

خاو ده پون. منالان، ناسانتر کاريان تیده کرئ، چونکه هه موویان له قوتا بخانه حکومیه کان دهرده چن، به لام نه م کاره بق نافرتهان زور سهخته. خانمانی ناوخر جارجارو، ته ناته بئ سهرداپوشین، له ناههنگه کاند دهرده که ون. نافرتهانی چینی هه ژاریش که شه وانه بق هه وا گورینیک ده چنه دهره وهی دیواره کانی شار، روویان داناپوشن. یانه یه که له م شاره دایه، به لام به شیوه یه کی سه ره کی سه ریازییه. (تو جافی تورک) چالاکه و، سه دان نه ندایه هیه و، کاره کانیش، زیاتر، هه ناساییه کانن. کاره کانیان خولی زمان و سازدانی ناههنگو هوئی خویندنه وه و کتیبخانه و هاندان بق یاری ده گرنه وه. یاریی توپی پی بلآوه و، پاله وانیتی جامی ویلایه ته کانی که پشکنیاری گشتی پیشکشی ده کات، له م شاره ساز ده کرئ. هه ردو ره گز ده ستیان به یاریی تیتس کر دووه و، بؤکسیتیش بیرى لیکراوه ته وه.

خه لکپکی زور له مزگه وتی سه ره کیدا ده بینرین و، زوریه ی مزگه وته کانی تر بق نامانچ و گه نجینه ی سه ریازی به کار ده هینرین. کلپسه که لیره ییش، وه ک جتییه کانی تر، ده ستی به سهردا گیراوه. بیگومان ده سه لاتی حکومت له دیار به کر هینده به هیزه، ده توانن هه نگاوه کان خیرابکات، به لام وادیاره سیاسه ته که ده یه وئ واز له شته کان بئنی تا خویان ورده ورده گه شه ده که ن.

شار باش به پیوه ده برئ. لیره سیستمی ناوه پؤ هه کونه. ناو زوره و هه موو مالیک هه وشه و هه وزی ناوی خزی هیه. شاره وانی سه ره گرمی راکیشانی ناوی خوارندنه ویه له دوری ده میله وه و، هه روه ها ده ستی کر دووه به پرورده ی کاره باو سه وئ. نه شوینانه ی که بینا ده کرینه وه، پانه ته خته خو له کانیان ده کرینه بانی ناسنی رووکه شکرای شیوه هه رمی و، چه تری کونی دارینی دووکانه کانیش به چه تری ناسنی رووکه ش کر او. جاده کان، سه ره پای ئالوزیان، باش پاک ده کرینه وه. کاولکارییه کی شوینه واره کونه کان که جتی نیگه رانییه، نه وه یه که سه رۆکی شاره وانی داوی له سوپا کر دووه دیواری کونی ده روزه کانی نزیک باکوور باشوور بته قیتنه وه. بیگومان هه واگورپکی شاره که له هاویندا زور خراپه و، جا

چونکه سه رۆکی شاره وانی زۆر به هه ره خه یه کی له م بابه ته ناپه حه ته و، ده لئ ته نها ئه و به شانه ویران ده کات که ((بایه خی میژوویان نییه))، ئومید ده کری ئه م کاولکارییه ی شوینه واره کان زیاتر په ره نه سینئ. باخچه یه که له ده ره وه ی دیواره که دروست ده کری، به لام تا ئیستا ئه و شارۆچکه تازه یه ی که برپاریبوو له ده ره وه ی دیواره کۆنه که دروست بکری، هیچ به ره و پیش چوونیککی به خۆوه نه دیوه. میوانخانه که یش شوینیککی ناخۆشه.

((نه خۆشخانه ی نمونه یی)) ی خۆشه ویستی وه زیری ته ندروستی، ده زگایه کی زۆر جیی شانازییه. ته نها سئ نه خۆشخانه ی تری نمونه یی له تورکیا، سیواس و ئه رزپوم و ئه نگۆره، هه ن. ئه م نه خۆشخانه یه ی دیاریه کر جیی حه فتا نه خۆشه و، پاک و خاوتنه و، چه ند پزیشکیکی لیتاترو باش به پتوه ی ده بن. نه خۆش له هه رنۆ ویلایه ته که وه ده نیردرینه ئه م نه خۆشخانه یه، به لام که سانی تووشی حاله ته ترسناکه کان، به هۆی هه لبه زین و دابه زینی ئه و رێکه دوورو خراپانه وه رزگاریان نابئ. ئه م نه خۆشخانه یه که لوه لی باشی تیدان و، ئامیژیککی ته وای تیشکی ئیکسی (X-Ray) ی هه یه و پزیشکی نه شتره گر (جراح) به کاریش هاتوه. مه لاریا بلاترین نه خۆشییه، به لام هه رزوو به دابه شکردنی ده رمانی مه لاریا، وه که هه نگای یه که م، له م شاره کۆنترۆل کراوه بۆ قۆناغی دووه میش، به نیازن زه لکاوای هاوشانی رووباری دیجله وشک بکه ن.

قوتابخانه ی سه ره تای و ناوه ندی له م شاره دا زۆرن، به لام نزیکترین دواناوه ندی (سانه وی) ته نها ئه وه ی قه یسه رییه یه، قوتابخانه ناوه ندیه که، وه که زۆرینه ی قوتابخانه کانی ئه مپۆی تورکیا، زۆر رێک و پێکه. کێشه ی که میی مامۆستا که بایی به سه ره موو ولاتدا کێشاوه، وایکردوه سئ مامۆستا و جار جاریش یاریده ده ر وانه ی (۲۵۰) قوتابی کوپو کهچ بلینه وه، قوتابخانه سه ره تای و ناوه ندیه کان ئیستا تیکه لن. به پتوه به ره که مووچه ی باشی پی ده درئ، به لام وا ده رده که وی ئه رکی زۆرین. هه روه ها وا دیاریبوو به سه یری په یکه رێکی غازی که له سه ر میژی ژووری

خویندنه وه که یدا بوو، هه موو ماندرویه تیی له بیرده چوو. لیدان و گوئی راکیشان نه ماونو، رتیان پی نادرئ. نه گه رکوپژک یان کچیک نه بی بتوانئ داوای هاوکاری نوینه ری شار بۆ تۆله سهندنه وه له مامۆستایه ک بکات، نه واهه شق و په روهرده باش به پرتوه ده چن.

قوتابخانه یه کیش بۆ راهیتانی مامۆستایانی سه ره تایی له دیار به کردایه. نه مایش نیشانه ی جوولانه وه یه کی سوودمه نده. نزیکه ی بیست قوتابخانه ی وه ها له سه رتاسه ری ولاتدا یه کچیکیش له رۆژه لاتئ فورات (وان) هه یه. ئامانجی نه م قوتابخانه زیاده کردنی ژماره ی مامۆستایانی سه ره تاییه، که پتیو سیستیه کی سه ره کیی په روهرده یی ولاتن. خوله که خۆپاییه و خواردن و جیونوین، ته نانه ت به پتی ئاستی ناوخویش، باش نینو، قوتاییانیش له و چینه نه ی شارو لادیکانه وه ده هیترین که گۆزه رانیان رۆر باش نییه. جا نه مانه کانتیک ئاماده کران، ده بی هه شت سال له قوئاغی سه ره تاییدا ببنه مامۆستا. پاشان، ئازادن، نه گه ر توانییان، خۆیان بۆ کاری مامۆستایه تیی قوتابخانه به رزتره کان، ئاماده بکه ن، یاخود واز له پیشه که بیتن. ده لئین سیستمی پنگه یاندنی مامۆستای لیهاتوو بۆ قوتابخانه سه ره تاییه کان، سه رکه وتوو. نه و بیانیانه ی که له دیار به کر بینیم، یاخود شتیکم له باره یانه وه بیست، ته نها دوو شاره زای بواری کشتوکالئی هه نگاری بوون له بینایه کی ده وره دراو به کیلگه و بیستانی رۆر ناشیرین که پتییان ده وت (کیلگه ی نمونه یی). بیگومان نه مانه گرفت یه کجار رۆریان سه باره ت به هاوکاری و گه نه هه یه. وه ک خۆیان رایانگه یاند: به لای که مه وه به ره میکی رۆر باشی گه نه، له سایه ی چاندنیک ی به هره مه ندانه دا، به پیتی خا که ی نیشاندوه. کار به ده ستان له هه ولی نه وه دان ورده ورده کار به که سه ر کشتیاران تا هه و جاره ساده دارینه کانیا ن بگۆین به یی پۆلا. هه ندی له جوتیارانی کورد، له م کیلگه نمونه ییه دا، فیژی به کارهیتانی گاسنی پۆلاین بوون. هه روها ده سه لاتداران ده یانه وی په روهرده ی نه سپ بۆ یارمه تی کیلان باش و زیاده بکه ن، بۆیه ته ویله یه کی نه سپ له هه مان کیلگه دا دروست ده کری.

وتیان دیار به کر به ره می بق دهر وه نیردرای زوره، به لام من تنها چند
 کتنگ به کی که می به ره مهنتان و ناردنه دهر وه م به چای خرم بینی. پتویسته بلیم
 ویلایه تی دیار به کر تنها که میک زیاد له پتویستی خوی به ره می کشتوکالی
 (دانه و تله و میوه و ناژله) به ره م دیتی و، پیشه سازیش مردوه. نه مه بق
 هریمه که یش، تا بدلیس و وان، که دیار به کر بازاری ساغ کردنه وه یه تی، هر راسته.
 به پتی نووسراوی ژماره ۲۰۵ ی ۱۱ ته مموزی سالی ۱۹۲۹ ی سترجی. کلارک، مستر
 هیلم له راپورتی پاریدا پتی له سر خرابیی باری نابوری هریمی دیار به کر،
 مه لاتیبه، سیواس داگرتووه. دیار به کر شه پی روس و راگویرانسی مه سیجی و
 جیا کردنه وه ی خاکی عیراق و سوریاو، دوا جارش یاخیبونی شیخ سه عیدی به خوه
 دیوه و، تازه خریکه دیته وه سر خوی. جا بق نه وه ی بیرۆکه به کمان له سر
 له ناوچوونی نابوری ه بئ، پتویسته بق راپورتیه کانی پیش جهنگی کونسول
 بگه پتینه وه. بازرگانی ویلایه تی دیار به کر له گله و لاتانی دهر وه و پارچه کانی تری
 تورکیادا، سالانه خوی له شهش سه ده زار نیسته رلینی^۱ ده دات. که لوپه لی بق
 دهر وه نیردرای بریتی بوون له ناژله و پیسته و خوری و مس و جهوت و دانه و تله و
 که ره برنج و به نی پستراو و جلویه رگ. نیستا، له مه مو نه مانه تنها ناژله
 ده نیردریته دهر وه. شاری دیار به کر گوزهرانی خراب نییه، چونکه جگه له وه ی که
 پیدایستی خوی دابین ده کات، ژماره یه کی زور کارم ندو نه فسه رو سه ریا زیشی
 لین و، چند شلینگ تکیان^۲ پتیه و، موچه که ی نه نگوره پشیان لیره خراج ده که ن.
 به لام نه مه یارمه تی باری کژماره که نادات. بازرگانیکی به ته مه من بینسی که زور
 په روشی رۆژانی پیش توکه ندی سویتس بوو: کاتیک دیار به کر که م و زور له سر کاروانه
 رییی حاله ب- به غدا دا بوو. هیوای خواست که هیللی ناسن گه یشته مه لاتیبه،
 گوزهرانی زووی دیار به کر بگه ریته وه. به داخوه تنها یه ک شت ه به یه که راپورتیه کانی

^۱ درای بریتانیبه. (س)

^۲ بیست یه کی جونه یی نیسته رلینیبه. (س)

كونسولى زوويش، ۋەك ھۆكۈمەت پەككەۋىتى بازىرگانى ئامازەيان پىكرىدوۋە، ئەۋىش ئانارامىي ۋىلايەتەكەيە. كۆمار لەپىتائوى دوايى ھىناندا بەمە، دەتوانى پىشتىۋانىيەك بۆخۆي مەسكەر بىكات. ئىستىنىز نام بەلى بەسەر ۋىلايەتەكەشۋە، تەنھا چەند ئاۋچەيەكى كەم نەبى كە ياخىيان جارجار، دەيانشىۋىتىن. جوتياران گويدىر ئىژر حوشتر بەدانەۋىلە بارىكراۋەكانىيان رادەكەشش. ژنە كەشتىارەكانىش، بى پارىزگار يى پىاۋو كەسوكارىيان ۋەلەرى ئالتوۋى گەردن ۋەلىانەۋە، بەۋناۋەدا دىن ۋەچەن. پاسى شىۋەلە بەگەشتى سەدان كىلۆمەترى دەردەچىۋ، لەۋ دەشت ۋەدەرە ھىمەندە دەشكى. چەند ئاۋچەيەكى كەم نەبى كە ھىشتا باندو جەندىرەيان بەھىزى گەپۈك ۋەلەفۇنەكانىيانەۋە لىن، ئىتر سەرتاسەرى باشورى رۇزەلاتى توركىيا تەۋا كۆنترۆل كراۋە.

زۆرىيە مەسىحىيەكانى دىيارىبەكر (يەعقوبىي Jacobites) ن ۋە، كلىسەيان ھەيە، بەلام نەئەمان ۋەنەكەمىنەكانى تىرىش قوتابخانەي خۇيان نىيە. سەربارى ئەمە، سىياسەتى تورىك بەرامبەر بە مەسىحىيەكان، ئەم دوايىيە، تارادەيەك نەرم بوۋە. كلىسەيەك دراۋەتەۋە بەپىرۆتستانى ۋەگىرگورىيە ئەرمەنىيەكان ۋە، يەككى تىرىش بەكاتولىكە سوۋرى ۋەئەرمەنىيەكان. ھۆي كۆزىنى قەشەيەكى كاتولىكى ئەرمەنى، نىسانى ۱۹۲۹، تايىبەت بوۋە، بەلام گومانى ئەۋە ھەيە كە دەسەلاتدارانى ھۆۋمەت بە تىرۆركارىيەكى ۋەھا نىگەرەن نەبوۋىن، ھەلبەت ئەمەش زىاتىر خواستى كۆچكەندى ئەرمەنىيەكان ھان دەدات. ۋەك ئەرمەنىيەكان دەللىن، رەنگە تاۋانباران تورىك بوۋىن، بۆيە جگە لەشاھەتتىكى ئەرمەنى كە، تا ئەۋكەتەي دان بەزىنارىيە خۇيدا دەنى، زىندانى كراۋە، كەسىكى تر لەسەر ئەم تاۋانە سزا نەدراۋە. چىرۆكى ھاۋشىۋەي كۆزىنى قەشەيەكى ئەرتۇدۇكسى لەماردىن (نوسراۋى ژمارە ۱۶۱ ۋە ۲۱ نۆۋەمبەرى ۱۹۲۹ ۋە سىز جى. كلارك)، ھىندەي مەن بىزانم، لەۋى پىشۋو جىاۋازە، بەلام زۆر لەمە دىنبايىش نىم.

سيلوان

تابلۇيەكى سەر رىگەكە ھىما بۇ ((بدليس)) دەكات، رووى لە پردى سەر دىجلەى دياربەكروئە و رىگە سەرەككە (۹۰) كىلومەترىيەكە زۆربەى يەكجار خراپەو، بەرەبوومى كشتوكالى ھەتا سيلوان يا (فارقين Farkin) دەروات. ئىيرە جىسى قايمقامەو، گوندىكى گەورەيە. زۆرى ژمارەى خانووە روخواوەكانى، نەمانى دانىشتووە نەرمەنى و مەسحىەكانى تر ئەسەلمىنى. كوردانى دەشتەكەى دەورەبەرى زۆر كاردەكەن. دەلەين كشتوكالى سالانى رابردو دوو ھىندە بوو، گوزەرانى گوندەكەيش وادەردەكەوئى زۆر باش بى. قوتابخانەى سەرەتايى و (نىشتمانى) ((بۇ فېربوونى پىتە تازەكان- بۇ گەنجان)) ى لىن. سى سالە ئۆجاغىكى توركى زىندووى ھەيەو، بەتورككردن خىرا بەرپۆەدەچى. ئەگەرچى ئەم شارە لە بەرزايى چياكاندايە، كەچى تووشى مەلاريا ھاتووە.

شەرزان

كاتىك مەوژ دەگاتە ئەم شارەى جىى قايمقامىكى تر، كشتوكال و ناوهدانى روو لە كەم بوون دەكەن. خانووەكانى ئەم گوندە كاول و ويران، بەلام قوتابخانە و ئۆجاغىكى تەدان. دەلەين سەمايشى تەدا دەكرى كە ئەفسەرانى بەتاليونە جىگىرەكەى ئىرەو خىزانەكانيان نامادەى دەبن. كەسىك خويندەوارىيەكى ھەبى، سەختە لە جىيەكى وادا بىئىتتەو، بەلام قايمقام كەسىكى چالاك و ھەستىار دياربوو. نەرمەنى لىرەيش نىشتەجى بوو، بەلام قايمقام پىي و تەم دانىشتوانى دووگوندى يەعقوبى، تەنھا سالتىك دەبى (سەرەپاي ناپەزايى ناوھەندە ناوخۆيەكانى دەسلەلات)، بەسەر سنوورى سوورىادا كۆچيان كردووە.

بدليس

ھىماكانى ژيان، كاتىك بەروەو بدليس و ناوشاخ دەپۆى، كەم و كەمتر دەبنەو. دارتوو ھى تر ھى گوندە نەرمەتەكانن لە ھەرزانى گەردەكاندا پواونو، ئىستائىش

پشتگوى خراون. رىنگە كە بەرەو جۆگەي (بدليس سۆ) بەرپەرەوئىكى زۆر كورپدا دەپواتو، لىرەيش تاجەند مىلىك درەختى مېوئى فەرامۇشكراو لەخاكە كەمتر لىزەكاندا دەيىنرېن، بەلام تاكە شت كە بىولتتەو زياتر لە دەهەزار سىسرلو چەند لۆرىيەكى كەمى سەربازىيە، كە لەرېنگە ياندا بەرەو وان، بەبدليسدا تىپەپن. بدليس خۆي دىمەنىكى تراژىدىي ھەيە. گشت خانووەكانى و ئەوانەي ھەردوو بەرى جۆگەكە بەسەر يەكدا پماون. خانووى ئاوەدان، بەدرىژايى جادەي سەرەكى و لىرەو لەوئى، ھەن. ئەو كە زوو شارىكى چل ھەزار مالەبوو، ئىستا بوو تە گوندىكى پىنچ ھەزار مال. لىرەيش دوورخستەنەو دەرکردنى ئەرمانەكان گورزىكى كوشندەيان لە ژيانى ناوچەكەداو، ئەوى ئەم پىرۆسەيش تىكى نەدابوو، داگىركارى رووسەكان لەناوى بردوو. ئەگەرچى بدليس پىش شەپ ژيانىكى ساكارى شك بردوو، بەلام كەمىك بەرھەمى بۆ دەرەو نىردراوى ھەبوو، بازىرگانىشى لەگەل جىھانى دەرەو دا كردوو. ئەمىرۆ ئاسان نىيە بلىن لەسەر چى دەژى، چونكە لەناوخۇيدا داپماو، دانىشتوانى ناوچەكانى دەوربەريشى يەكجار كەم بوونەتەو، يان ھەر نەشماون.

بىرك كارى ديارىركراوى بنىاتنان ئەنجامدراون. كازم پاشاى والىي سمرنا، كە ھىشتا مەلئەندەكەي شارى بدليس، ناوئىكى باشى ھەيە، مزگوت و قوتابخانەيەكى نوئى كردوو تەو. خانووبەشى ئەو كەمە ھاوالتيانە وردە وردە چاك كراونەو، چالاكىيەكانى حكومت ھەر ئاسايەكانن.

قوتابخانەي نىشتەمانى (بۆ لاوان) و سەرەتايى و ناوەندىي تىدانو، شارەوانىيى ھەيە. ھەروەھا ئۇجاغىك ھەيە كە ھانى توپىپى دەداتو ھەنگاوى شارستانانەي سەما، ھەرچەندە كەم كەم و بۆ ئەفسەرو خىزانەكانيان ساز دەكرئى، نراو. ئۆرھان سامى بەگى قايمقام كە بەرپەرەو رىوشوئىن و خواردنى دووشەوى بۆ دابىنكردم، پىاوئىكى رۆشنىيرو كارمەندىكى بەتوانايە. ئەم زۆر، لەسەر رىبازو چەكى توركىيائى نوئى پى دادەگرئى. ئەمەيش بۆ ئەوئى گوشارى دەوربەرى بۆي نەبنە مەترسى. ناوبراو، ھىچ كىشەيەكى ئاشكرائى لەگەل وىستى سياسى دانىشتواندا نىيە.

رووداۋەكانى پېشتىر نەرىتەكانى ناوخۆيان بەجۆرىك وردوخاش كردوۋە كە ناتوان
بەرەنگارى كۆمارەكە بېنەۋە. بدلىسىش ۋەك مووش و وان سالى ۱۹۲۵ رانەپەرى،
بەلكو لە راستىدا خەلكانى خۆبەخشى لەدژى شېخ سەئىد ناردە بەرەكانى جەنگ.
مووش

ئەگەر يەككە لە بدلىسەۋە بچىتە مووش، ئەوا بە قەراغى نېۋەى دەشتى بەرزى
مووشدا دەروات كە بە پىتو بەرەم ھىن ناۋى دەركردوۋە، ئەمۆكەمىك لە گوند
نشىنانى كورد بەجى ماۋن. لەوانەيە گوزەران و ژيانى ئەمان لە ھى كۆپرە لادى
قوپرە دلتەنگەكان باشتىرەن، بەلام دەستيان تەنزا بەزەۋىيەكى بچوۋكى كشتوكالى
دەگات. ئەمە لەكاتىكدايە كە گردەكانى دەروۋىيەرى، شۆيئەۋارى رەزوباخ و بېستانە
خۆشەكانى ئەرمەنيەكانيان پېۋە ديارە.

دېمەنى مووش زۆر لە ھى بدلىس دلتەزىنتەرە. مووش لە شارىكى سى
ھەزارىيەۋە، بوۋەتە گوندىكى وىرانەى سى ھەزار كەسى. ھۆكانى ئەم كاول
بوۋنەيش، دەدرىنە پال داگىركارى يەك سالى ۋى رووسەكان ۋ ھاتنەۋەى ئەرمەنيەكان
لەگەلياندا بۆ تۆلە سەندەۋە. دانىشتۋانى موسولمان، كە رووسەكان ھاتن، ھەمو
ھەلاتن، ئىستا زۆريان ناتوان، ياخود نايەنەۋى بگەپىنەۋە. مووش، بەھۋى پىگەى
ناۋەندى (مەركىزى) يەۋە، بەم دوايىيە لەجى بدلىس بوۋە پايتەختى ۋىلايەت. عابدىن
بەگى ۋالى كەداۋەتى كردم بۆ خوانى نېۋەپۆ، پياۋىكى چاك ۋ بەتوانا ۋ ھەستيارەۋ،
بەشپوۋەيەكى كاتى لە بىنايەكى ناخۆشدا نىشتەجى بوۋە. دەزگا ئاسايىيەكانى ۋەك
قوتابخانە ۋ شارەۋانى ۋ ئۇجاغ، زۆر باش نىن. سەرەپاي ئەمانەيش، بەسەر كە ۋ توۋىي
ۋىلايەتەكى بەرپۆۋە دەبات، چونكە لە شۆيئانە سەرياز دەگىرى ۋ باج دەسەنرى كە
بەر لەشەر مەھال بوۋ مل بۆ شتى ۋابدەن. كوردەكان، ئەگەر لە ترسەۋە نەبى، باش
كۆنترۆل كراۋن، ئىشكەرىشەن. مېۋە ۋ دانەۋىلە بەرەم دەھىنرىن، بەلام خەلكىكى
زۆر كەم بەكشتوكالەۋە كە سەرچاۋەى سامانى شارەكەيە، سەرقالن. ئەم جۆرە
بازرگانىيە، ۋەك جىيەكانى تر، لە ئەرزپۆمەۋە يەك دوو رۆز بەئوتومبىل ۋ لە كەش ۋ

هه وایه کی له باردا، نه ک له پئی دیار به کرو بدلیسه وه، ده کریښ. خه لکی مووش له پابردودا چه رمه سه ریی زوریان دیوه و، نیستا نایانه ویی له گه ل حکومتا تووشی کیښه بېن. ده شی دهرک به وه بکه نه که ده ولت هه ندی خزمه تی دیاریکراوی وه دروستکردنی ریگه ویان و خویندن و هاوکاریان له بواری کشتوکال و... هتد دا پېشکه ش ده کات.

وان

نیراهیم تالغ به گ چه زی نه ده کرد بچه وان، به لام پیویست بوو من کات به فیرو نه ده م. ده لئین وان زور له مووش و بدلیس و ترانتره. بویه ده کری ته نها که میکی لی به دی بکری، به لام تا نیستا هر پایته ختی ویلایه تی وانه و، به ناشکرا، ناوه ندیکی گرنکی سه ریا زیشه. له پاستیدا سی ویلایه ته کی مووش و بدلیس و وان، هه رچه نده ته و او ملکه چی یاسا کانی کومارن، له پوی ثابورییه وه مردوون، به لام نه وه نده هیه: دانیش توانیکی که م له و هه ریمانده ده ژین.

ماردین

ماردین که وتووه ته سر به ردو، ۳۰۰۰ پی له ناستی پوی ده ریاوه به رزه و، به سه ر ده شتیکی فراوانی کشتوکالیدا ده روانی که توفیق هادی به گی والی به ((ده ریا به کی بی شه پؤل)) ناوی ده بات و، تا نه ویدیو سنووری سوریا دریژ ده بیته وه. ده شتو خه لکی شاره که پیش دلخوش دیارن. ده لئین ناوچه که میوه و پیسته و خوری، له شتی بۆ ناوه وه هینراو زیاتر، ده نیریتته ده ره وه. سه رباری نه مه، بازرگانی له چاو سالانی پیش شه پدا زور که مه و، نه مه پیش ده ره نجامی ره وی مه سیحیه کانه که کاتی خوی باشرین کشتیارو وه کیل بوون.

ماردین وه ک سعرت هه رگیز موزکی توندپه ویی نه بوه. موسلمان و مه سیحی به گشتی، هه میشه و نیستایش، پیکه وه ده ژین، به لام مه سیحیه کان که به شیوه یه کی سه ره کی یه عقوبین و تائه مړې ماونه وه، به خته وه نین، چونکه واهه ست ده که ن بارودوخ له قازانجیاندا نییه و، گوشاری به رده وام، نه گه رچی که میشه، ناچار

به کز چيان ده کات. مافه کانيان به سهر زهويه کانيانه وه پرسو نکوليان لي ده کري. پاتريارکه يه عقوبيه که يان به شيويه که کاتي چوه ته موسلو، ساويلکه يي و که مته رخه مي شه و نه رمة نيانه يش که چوونه ته نه وديو سنووري تورکيا-سوريا، کارتي کي خراپيان کردووه ته سهر نه وانه ي و ماونه وه.

موسولمانه کانيش هه ر دلخوش نين. بنه ماله گه وره و ديترنه کان مولک کانيان هه لوه شاهه ته وه، خانوه دلگيره کانيان ده فروشنو، خويان ده دهنه ده ست چاره نووسي کي ديارو زانراو. ماردین، به کاري فشار، هه ول ده دات زمان و ريتازه عه ره بيه کان له ياد بکاتو، ببيته تورکو، نه لف و بيبي نو ي بخويي ته وه و بنووسي. توجاغ و قوتابخانه کان بو نه م به سته ده خرته گه پ. والي که وه ک شاندي سهره کيي ليژنه ي سنووري تورکيا-عيراق ده يناسين، پياوي کي توانايه و، وادياره سياسته ره سمييه که ي به بي توندو تيژيه کي زور به رامبه ر به مه سيحي و موسلمانان کان پيږه و ده کات.

جگه له دوو خانمي ماموستاي مه سيحيي نه مريکي، بينايه کي تر له ماردیندا

نييه.

به گشتي

بي گومان سياسته تي ئيستاي پيکهاتنه وه (مصالحه) که نه رکي ئيبراهيم تالغ به گ، وه ک پشکنياري گشتي له به شي باشووري خوره لاتي تورکيادا جتيه جي بکات، سهرکه وتووه. ساليکه تويه م ويلايه ت پيش (بايه زيد) خراوه ته سهر نه وه شته ي که دوو سال له مه و به ر کرانه قه له مږه وي ده سه لاتي ناو براو. نه و پيبي وتم پيشيني ناکات هيچ ناوچه يه کي تر بو سنوره که ي زياد بکري، چونکه ئاسايش و ئارامي له هه ريمي نه رزپوم به ر قه رار بوونه ته وه، پيشي و ابو مه به ست له مه دامه زانندي پشکنياري کي گشتي تره له وي. سهرکو تکردي سهره لداني سالي ۱۹۲۵، به دلنيا بيه وه، به هه مان نه و درنده بيه بووه که له کوشتاري نه رمة نيه کاندان پيږه و کراوه. گونده کان هه موويان سووتينراونو، ته خت کراونو، پياو زنو مندا ل

كوژداون. نه فسه راني تورك دانيان پيڊاناوه كه به م كرده وانه رازي نه بوون، به لام ناچار بوون نه كه كانيان جيپه جي بكن. هه روه ها گومان له ودها نيه كه هر هوليكي ياخي بوون، له هر كاتيكد ايتته نارواه، گورزي كاريگه ري لي دهرئ. به لام وادياره ئيبراهيم تالغ به گ ناوچه كه ي بي هيج تهنگوچه له مه يك به رپوه ده بات. هيزي سهر يازيش ده سه لاتي ناوبراوي به ته واري سه پاندووه. (پرسيم نايافو كه ي روري بۆ هتور كرده و ه ناوچه سه خته كان به كار هيناوه؟ ته وريش له وه لامدا وتي: ولاته كه يه كجار شاخاوييه). سهر يازي تازه و باج، هه رچه نده كه من، كوده كرينه ووه، سهر يازه كان له نسيبين ده خرئنه شه مه نده فهره ووه، به ره و رۆژئاواي نه نادۆل ره وانه ده كرين. گه شتياران به بي پاسه وانيي گه شته كانيان ده كهن. هينده ي من بينيم، جه ندرمه، نهك سهر ياز، دوو دوو پاسه واني جاده كانيان ده كرد. ئوقومبيلو پاس به نازادي به هه موو لايه كدا (دياريه كر- سهرت، مه لازگرد، بدليس و دياريه كر به ريگه ي نه رجيشي باكووري كه ناري ده رياچه ي وانداو، بايه زيد- قهره گۆسه) هاتوچۆ ده كهن. من پاسه وانم نه بوو. گاردي سهر يازيم (۲۰ كس له هر خايتكد) ته نهاله هه ردوو سهر ي نهو جۆگه يه دا كه بدليسي كه وتبووه سهر، بيني. ئيبراهيم تالغ به گ، له گه ل داواي ليئوردندا، نامارزه ي پيڊا كه كاتيگ چوومه وان ده بوو پاسه وانيكي بۆ داين بكر دمايه، چونكه باندك له وناوه دايه. له بهر نه و ه ي نه مده ويست پرس ياري مايه ي بيژاري بكم، نه مزاني نهو باند له باكوور يان خوارووي ده رياچه ي واندايه، به لام واهه ست ده كم له باشووري ده رياچه كه دا بووي. نه گه ر نه مه وابي، نه واپتم وايه له گه ل نه و زانيار ييه ي عيتر اقا ده كه ده گرئته ووه كه له باره ي بريندار بووني سهر يازيكي توركه ووه بووه. سهر يازه كه، به پتي نه و هه وال، له نسيبين خرابووه شه مه نده فهره ووه.

واده رده كه وي ئيبراهيم تالغ به گ بۆ جيپه جيكر دني سياسي ته پيكا تنه ووه و بنياتنان، پشت به سي شت به ستن. يه كه م خال بريتييه له كشتياري و، گرنگ ترين كاريش بۆ نه مه هه لوه شاننده و ه ي مولكي گه وره ي به گه كان و، دابه شكر دنياه به سهر

جو تیاراندا، بۆ ئه م مه به سته يش ياسای (۸) ی حوزه يرانی ۱۹۲۹ پيژهو ده کريت. خاوه ن موک ئه گه ر به فروشتنی زه ويه که ی رازی نه بێ، ئه و ليده سه نرێ. خاوه ن زه وي ده توانی ته نها (۵۰۰) دۆمی هه بێ. کشتیار به دوازه پشک (قيست) ی سالانه پاره که ده داتو، ده لێن خۆش حاله زه ويی خۆی هه بێ و به ته کنيکی پيشکه وتووی پيشه سازی کار بکات. ئيبراهيم تالّ به گ هه وليش ده دات پشتيوان (اعتماد) بۆ شماره زايانی کشتوکالی دابين بکات. ناوبراو راویژکارێکی دارايی راهي نراوی فەرهنسي تاييه ته ندي ئه م بواره ی هه يه. جاله به ر دواکه وتووی دانيشتوان، ئه و کۆمه لانه ی هاوکاری کشتوکالی که حکومه ت گه ره که له سه رتاسه ری ولّادا دروستيان بکات، لێره له چاو جيیه کانی تردا، که متر جي به جي ده بێ. به لام له يه ک دوو شويی وه ک مووش، بيستم، بانکی کشتوکالی سوودی هه بوه. ده سه لاتدارانی ويلايه ته جياجياکان، هه ميشه له هه ولی نه وه دان کشتياران واز له هه وچاره دارينه کۆنه کان و گاسنه قورسه رووسيه کانی ده وری مووش بيئنو، گاسنی سووکی ناسن به کار بيئن به قوولييه کی شياو زه وي ده کێلێو، به رووومی باشتري ده بێ. ئه م گاسنه سووکانه، به هه رزان و پينج پشکی سالانه، به جووتيار ده فروشرين. جووتياران بایه خی په ينگردن نازان. به های ئه م کۆششه ره سمیانه هه رچيه ک بێ، کشتیاری کورد به رووومی باش به ره م دینی و خۆی، وه ک ئيبراهيم تالّ به گ پي و ابو، له باریکی باشدا ده ژييتی. پي ده چي بتوانی که ميک له پيويستی ناوخر به ره م بیتی، به لام له به رنه بوونی په يوه ندي و وه کیل، روو به پووی گرفتی خسته نه بازار ده بيته وه.

دوهم، ئيبراهيم تالّ به گ پشت به دروستکردنی ريگه ويان ده به ستي و، مافی خۆشيه تی و ابکات. نيوه ی ته نگ و چه له مه کانی زوو، زاده ی سه ختيی کوردستان بوون. نه ک ته نها کوردان له گه ل پيشکه وتنی سيستمی ريگه وياندا باشت هه ست ده که ن له ياساوه نزیک، به لکوو کارمه نده تورکه کانیش ده رفه تی زياتريان بۆ ده په خسي تا له کورده کان نزیک ببنه وه و، لييان تيگه ن و، له چاری

گیروگرفته کانیاندا یارمه تیپان بدهن. ئیبراهیم تالغ به گ چهند مانگیك له گهشتی هاوینهی پشکنیارییه کهیدا به سهر ده بات. والی وقایمقامه کان، به پیچه وانسهی نه وانی پیش خویانه وه، سهر له هه ریمه کانی سنووری ده سه لاتی خویان ده دهن. هه رکه کیشیه که له شوینی دووره ده ستدا رووبدات، نه مان، وه که ئه رکی هه ر به رپوه به ریکی به رۆش، ده چن و لیتی ده کۆلنه وه.

پیم سهیره، له گه ل نه وه موو پیداکرتنه دا له سهر دروستکردنی ریگه و بان، ریگهی باشترو زیاتر دروست نه کراون. به لام عه لی فوئاد پاشای نه فسه ری گهشتی فه یله قی (۷) ی دیاریه کر، ئاماژه ی پیداکرتنه ده دوری (مسافه) ی زۆر نه م کاره ی گه لی سهخت و به خه رچی کردوه. نه م کیشیه ئاسان نییه. چونکه گوند نزیکه ی نه و ریگایانه نییه تاکریکاران لپوه به پینری و، هاوکات ئاوو هیزی کارو مه کینه ی رۆله ی هه لمی و.... هتد ده ست ناکه ون. بۆیه ورده ورده سیستمی ریگه و بان ته واو ده کری. به هه رحال، جۆریك جاده ی تازه روو به رۆژه لات: له دیاریه کروه بق ئورفه و سعرت و هه کاری و بدلیس و وان و مووش هه و، ریگهی باکور، باشوور، ئورفه، دیاریه کر، نه له زیزن نه مسال و به م زوانه ده گاته نه رزپۆم، ده بیبووژتینیته وه. بارو دۆخی چهند ریگایه که دواتر باسی ده که م.

سییه م خالی سیاسه ته که ی ئیبراهیم تالغ به گ هه موو جۆره کانی خویندنه، که به واتایه کی تر مه به ست به تورککردنه. نه م خاله بایه خیکی زۆری پیدراوه. ده زگاکانی خویندن له هه موو ویلایه ته کانی تر دا، جگه له هه کاری، ته واون. قوتابخانه ی ناوهندی له پایتهختی ویلایهت و، هی سه ره تایه و نه و جه وانا ن له سه رجه م شارۆچکه و گونده گه وره کاندو، یه کیکی راهیتانی مامۆستایانی سه ره تاییش له دیاریه کردان و، خه ریکن یه کیکی تریش له وان دروست بکه ن. پرۆسه ی خویندن ته نها له گونده بچوکه کاند که ژماره یه کی زۆر کوردیان تیدا ده ئی، کۆسپی ها تووه ته پێ. چاره یه کی گونجاو نه وه بوو قوتابخانه له شوینیکی نزیکه چهند گوندیک دروست بکری، به لام نه م پرۆژه یه له وجیانه دا که به فری

زستانيان زۆره، منداڭ ناتواني پتياندا تپه يي، كه لكي نه بوو. كاريكي شياوي تر نه وه بوو كه منداڭان به خوپايي بخريته به شه ناوخييه كانه وه، نه مېش نيشاني ده دات كه كاربه دهستان سوورن له سر بايه خ پيدانيان، به لام دايكو باوكيان مؤله تيان نادهن، چونكه نيش و كاريان له كيس ده چي. ئيبراهيم تالغ به گ، وه هه ره خساند بڭ كاروچالاكيي كه نجان، سووره له سر هانداني خه لك بڭ ياري، نه م كاره يش له ريگه ي ئوچاغه كانه وه ده كات. توپي پسي بلاوترين يارييه، به لام كه س ناتواني بلي كه يشتووه ته گونده كان. بؤكسين و تينسيس به كه مي دهستان پيكراره. ئوچاغ له شاروچكه و گونده كه وره كاندا هه يه، نه ركيشيان، وهك هي هه موو پارچه كاني تري توركي، بلاوكرنه وه ي ((شارستانيتي)) يه. هه رچه نده زوريه ي نه دناماني نه م ئوچاغانه پياون، به لام مه به ستiane ئافره تانيش بيته كومه له كه وه. نه مانه له هه ركوي بن دابونه ريتي ميللييان چه سپاندووه، بيگومان زور كاريگه ريشن.

سوپا نه مږ قوتابخانه يه كي گه وره يه، سه ريازي كورد بڭ نه وه ي ببنه توركي چاك، ده نيردريته رۇژئاواي نه نادول. نه مانه ش، وهك سه ريازاني تري سوپاي تورك، مامه له ي باشيان له ته كدا ده كړي، فيري خويندنه وه نووسيني توركي ده كرين. كاتيكيش ده گه ريته وه باشترييان، وهك پاداشتېك، له پوستي وهك موختاري گه ره كدا داده نرين. جا له به رنه وه ي هه موو پياويك، وهك چوڭ گشت منالان به قوتابخانه دا تپه په پښ، نه بي خزمه تي سه ريازي بكات، ئاشكرايه ته نها ده سالي نه م پرؤسه يه جياوازيه كي يه كجار زور و ديار له تيروانيني نه و خه لكانه دا ده كات كه هيچ ئاموزگاركي ديني نه ده بو سه ركرده يه كيان نيه تا له سر رتيازه كاني خويان بيان نه يته وه.

هه رمانبه ريك لاي من ره خنه ي نه وه ي گرت كه پشكنياري گشتي، بي نه وه ي پتويست بي، وهك واليه كي بالا (سووپه ر والي) به سه ر واليه كاندا كه ده توانن كاره كانيان راپه رپښن، سه پيتراره. به لام پيم وانويه نه م ره خنه يه له جي خويدياي،

ھېچ پاساۋىكى ھەبى، بەرپاى من سىستىمى پىشكىنارىي گىشتى سەرگە وتوۋە. كاتىك سەربازان كارى بۆگەنى سەركوتكردنىان دەكرد، پىشكىنارىي گىشتى بە بەرنامەى ئاشتېۋونەۋە كۆنترۆلگردنى سىرپاۋە ھاتە مەيدان، بەلام ھېندە بەس بوو كە دۇنيا بى رىزى تەۋاۋى فەرمانچە ۋايىيە كەى دەگىرى. ناوبراۋ بىرپاۋى بەخۆى پىشتىۋانۋى ئەنگىزەى ھەبوون، ئەيتۋانى متمانە پىشتىۋانۋىيەكى ۋا بەكارمەندانى ھەرىمى بەرفرمانى خۆى بىبەخشى كە ئەگەر راستەۋخۇ پىشتىان بە پايتەختى دور بىبەستايە، ھەرگىز نە ياندەبوون، لەلەيكە تەرۋە، ئەيتۋانى خواست و داۋاى ناوخۇ بگەيەنئىتە ئەنگىزەۋ، بەھۆى دەستېزىشپەۋە مامەلەى ژىرانەۋ بەسۆزىان بۆ دەستەبەر بىكات. پىشكىنارىي گىشتى ئەۋە دەگەيەنئى كە يەك سىياسەتى سەرتاسەرى بۆ كوردەكانى باكوور، بلىين ئىۋەى كوردان لە توركىيا، كە ئىستا كىشەى سەرەكىي ناوخۆى ئەم ۋلاتەن، پىرەۋ دەكرى. سولتانهكان چەندىن سەدە، ھەروەك دەسالى كۆمىتەى ئىتىجادو تەرەقى، نەيانتۋانى كىشەى كورد ھىۋرىكەنەۋە، چونكە لە قوسستەنتەننەى لىسى دورىسۋون، ئەم توركە تازانە سەرگە وتوون، چونكە پىۋاى خۇيان ناردۋە بۆ ئەۋەى لەكات و شوپىنى شىۋادا خىرا كۆنترۆلى بىكەن. ئىتر فەرمانبەران بۆ دورىخستەۋە نانئىردىنە كوردستان و، ھەلوپىستان ۋەك ھى ئەركاتانە نىيە كە دەگەپنەۋە. ھەست دەكەن كاركردن لەكوردستان ئەگەر چى ئاسانىيە، بەلام كارىكى جىدىيە بۆ دەۋلەت و، دەشى ئەگەر باش جىيەجى بىكرى، ئومىدى پى بىبەخشىرى.

دەسەلاتدارانى تورك باش دەزانن، ئەگەر ۋاز لە كورد بىنن، ئەۋاگەلىكى لەسەرخۆ پىشەكارە. ھەروەھا دەزانن پىۋىستىان پىيەتى بۆ پىركردنەۋەى ئەۋ زەۋىيە فراۋان و چۆلانەى كە تىاياندا دەژى. جا چونكە ترساندۋىيانە، دەكرى متمانەيان پىيىكرى، بەئومىدىشەن لەبرى ئەۋەى كە بە كۆچەرى بژى، بىكەنە توركىكى چاك و كىشتىارىكى جىگىر. رىي تىناچى جارىكى تر كورد ياخى بىيئەۋە.

رهنګه جارجار وهك ئىستا گىروگرفت روويدهن، به لام گه ر كوردستانى باكور
(نه رنېومو نه رنجان و... هتد) له مه دهريك مين، نه وا ده كړى بلين توركه كان ولايتيان
ته واو پاك كړدو ته وهو، بۇ نه ميشتنى سهره لدان كونترولى ته واويان كړدوه. چەند
به گيكي كورد، پاش دهر پړنى نه مه كندارى زيان نه دانى له وه به دواى ده سته و
دايه ره كانيان، رتيان دراوه له مه نفا (روژئاواى نه نادول) بگه پينه وه سهر مال و حالى
خويان. به گيكي كوردى راگويزراوى نزيك سيوه رهك چەند فېركه يه كى پيشكهش
كردبو بۇ نه وهى مؤلتهى كه پانه وهى له نه دهنه بدرى، به لام دووسال زيندانى كراو،
كونده كانيشى به سه لامه تى هيلرانه وه. ئىبراهيم تالچ به ك به خوشحالييه وه، باسى
چەند به گيكي بۇ كردم كه له مه نفا گه پابوونه وه، نه ميس تا فيرى خويندنه وه و
نوسينى پيته نويه كان بوو بوون، له ميوانخانه يه كى ديار به كر داينا بوون. پاش
نورده روژ كاره كيان نه نجام داو، رتيان درا بگه پينه وه سهر شوين و رتي خويان.

ئىبراهيم تالچ به ك ده سته يه ك راويژكارى هه نو، گشتيان پياوى چاكن. نه مانه
بريتين له: راويژكارى سهره كى (مومتاز به كى واليسى پيشوو شاره زاي
نه وده فهرانه)، كه كاتى گه شتى پشكنياري گشتى جيتى ده گريته وهو، راويژكارى كى
سهر يازى (جه نه رال كاكرى روستو پاشا راهيترراوى نه لمانياو شاره زاي) كه
په يوه نديى به قوماندانى فله قى سهر يازى وه ده كاتو، راويژكارى كى ياساى
(ته لعت به ك) و، هه روه ها يه كى لوى دارايى راهيترراوى فهرانسه.

ئىبراهيم تالچ به ك زوو پزىشكى سهر يازى بووه و، غازى كاتيك سالانى ۱۹۱۶ و
۱۹۱۷ فهراندهى ديار به كر بووه، ناسيويه تى. نه و سياسه تى ره سميى داناوه،
نه گه رچى خوى هيله سهره كيه كانيشى دانه پشتبى. ئىبراهيم تالچ به ك كركاره و،
خوى ده چيت شته كان ببينى، ناوبراو كه سيكى ليها توى و نه رم و نيان و به خشنده و
بىرفراوان و زورزانه و خه ريكي خويندن (دراسه) ي كارگيرى نه نكلو هندیيه و،
پتويستيش بوو بچيته بومباى. كارى كارمه نديشى ساعات حوت و نيوى به يانى
ده ست پيده كات و يه كى پاش نيوه پۇ كۆتايى دى. نه و كه سيكى روشنبيره و،

فه پهنسی و که می کشی ئینگلیزی ده زانی و، له باتووم کونسول و له وارشۆ نوینه ر بووه. ئه گه ر پتویست بکات بیگزین، ئه و ده بیته بالوێژکی باش.

دوا جار ئه کړی ته نها پێ له سه ر ئه و راگوێژانه دابگرم که پار کارێکی زۆری له مسته ر هیل م کردبوو. ته نانه ت به درێژایی ئه و رێگایانه ی و به ئاوه دان له قه له م ده درێن، که س به دووری چه ندین میل زینده وه رو نیشانه یه کی کشتوکال نابینئ. سه رجه م شاره کان، بێ جیاوازی، گوندن و، گونده کانی ش ته نها چه ند کۆخته یه کن.

تییینیم له سه ر دین و ئاودێری و رێگه ویان نووسیوه

ده بلیوو. ئیس. ئه دمۆندر

دین

زۆرجار دین بووه ته باب ته ی لیدوان. ئه و سیاسه ته نوێیه ی که له تورکیا پێچه و ده کړی زۆر بیروبوو چوونی له مه ر پ دین هیناوه ته گزێ. هه ندێ تورکی رووناکیر بریاری ئازادن و، خۆیان دینیان وه لا ناوه و، هینده ی به سه ت به به رژه وه ندیی واته که یانه وه، ئیسلام له گزیده نین.

هه ندێ به راستی ده لێن: ده شیا تورکیا ئامێزی بۆ مه سیحیه ت بکرایه ته وه. هه روه ها ئیسلام به رێگر ده زانن و، راست بن یان هه له، دواکه وتوویی تورکیای پێوه ده به سه تنه وه. به لکه یه کی بچووکیشیان بۆ ئه مه کاره ساتی رۆژوو سه پاندنه به سه ر دایک و کۆرپه دا پێش و پاش مندالبوون. ئه مان ریزی داب و نه ریتی دینی مه سیحی ده گرن، به لام بیگومان، له په سه ندکردنی پێچه مه به ریتی مه سیحیدا، دوو دلن. پێناچ ئاره زووی کاتولیکی بکه ن، چونکه بینویانه په یوه ندیی به فه ره نسه وه هه یه. پێیان وایه پرۆپاگهنده ی سیاسیی ئیتالی و نه مسایی، کلیرکیتی^۱ ده گه یه نئ. و

^۱ دینداری مه سیحی، پابه ندبوون به بنه ماکانی ده سه لاتی کلیرکی له سیاسه تدا. (س)

دەردەكەوئى زياتر مەيلى پروتستانتىزىمى ئەمىرىكى بىكەن، بەلام وا دياره هيندهى
ئارەزووى چاكتە لەبەركردن دەكەن، ھى دىن ناكەن. دەره نجانى ئەم بۆچوونانە،
بەلئىيايىيەو، رۆژنىك دئى بېيتە شىتىكى زىادە بۆ يەكتاپە رستى.

ھەلەبەت ھەندئى كەسپىش ھەن، ئاھەنگو بۆنە ئىسلامىيەكان تىكەل بە ژيانى نوئى
دەكەن، لەوانەيشە زۆربەيان تىدا ھەيى كە لە ئەنگۆرەو ناو توركە خوئندە وارەكانى
شوئىنەكانى تر جىيى متمانە بن. رۆژوو وچوونە مزگەوت و پىنچ نوئىژو دەستىنوئىژى
رۆژانە وازھىنان و دووركەوتنەو لەخواردنەو، ئەو شتانەن كە توركى نوئى بەكارى
نەكردە يان نەشياويان دەژانى، بەلام ھىشتا ھەمان بىروباو پى باوانى ھەيە، بۆيە
حەز دەكات يادو ئاھەنگە دىنىيەكان بەشئوہ يەكى ھاوچەرخ ساز بدرئىن.

بىگومان ئافرەتان بۆ ئەمە موخافىزكارن. زۆر سەيرە، دەبىستم ئافرەتانى چىنە
ھەژارەكان، لە چاوەوانەدا كە لە بارىكى باشتردان، زۆر كەمتر موخافىزكارن.
ئافرەتانى ھەژار كەمتر بە ژيانى گۆشەگىرى دوورە پەريزى راھاتوون.
ئاودىرى

بىرۆكەيەك لەناو دەزگاو ئاوەندەكانى حكومەتدا ھەيە كە: ئەگەر پارە پەيدا
بكرايە، زۆرباش دەبوو گەر بەشئىكى لە ئاودىرىدا خەرج بكرايە. كەس ناتوانى گەشت
بەناو توركىادا بكاتو، ئەو پرسىارەى لا دروست نەبى كە، كەتايە ئەم بىرۆكەيە
راستە؟ لەكاتىكدا مەودايەكى فراوانى زەوىيى كشتوكالى، چۆل و كەم دانىشتوانە،
كىشەكە نەبوونى زەوى نىيە، بەلكو كەمىيى دانىشتوانە. توركىا تەواو پىچەوانەى
يۆنانە. ئەو جىيانەى كە پاساوى خەرجىيى ئاودىرىيان بۆ دەھىترىتەو، ئەوانەن كە
بەرنىك و پىكى ئاودا بىنكردن كارى چاندن و بەرھەمھىنانى ھەندئى بەرئوومى
بەنرخيان بۆ ئاسان دەكات، بەلام پىش ئاودىرى، لىكۆلئىنەو ھى زۆر وردى پسپۆرانى
كشتىارى كارىكى پىويستە. ئەوئەندەى مەن بزانم: ھىچ توئىزىنەو ھەيكى شارەزاي
كشتوكالى لەم جۆرە نەكراو.

هه روه ها پيڊه چي نه مه به بيانو بۆ نه و گوندو شارانه بهيترته وه كه گوماوه بۆگه نه كاني سه رچاوه ي مه لاريا ژيانيان لي تالكردون. نه مه ديارده يه كي به رچاوه، به لام نه وي وا ليژه پيويسته، وشكردنه، نه ك ناويدري.

ديسان نه بي پاره بۆ پاراستني هه ندخ ناوچه ي دياريكراوي به پيتي وه ك دولي (Meander)، له داخوران به و ناوه خوڤه ي كه له جۆگه كان سه ر ريژ ده بي و، كي لگه كان به به ردولم دائه پوشي، خه رج بكري. به لام دانيشتواني زورينه ي نه شوينانه، چونكه مه سيحيه كان چوليان كردون، بۆ نيوه ي جارانيان كه م بوونه ته وه. بۆيه گومان له وه هه يه كه نه و زه وييانه، پاش ته واو چاكردن، سووديان لي وه ريگري؟

له كاتيكا نه نگۆره به خو شحالييه وه باسي ناويدري نه كاتو، پيويستي به پاره يه بۆ، كاريكي ژيرانه يه بزاني قازانجه راسته قينه كاني چي نه بن.

ريگه و بان

ريگه كان به گشتي خراپو، له ته پو توشيدا گه شتيان پيدا كرى. شوسته كان، وه ك شوينه كاني تري توركياش، ته نها (١٠) ميل ده چيته ده رو، پينه يه كي زوري نه وانه ي دواتري كراونو، دواچار نه مه يش ناميني، تا نزك ده بيته وه له شاريكي ترو، نه مجا حاله ته كه پيچه وانه ده بيته وه. جاده سه ره كي كان، زور كه م، له ريگه خو لينه كاني ته نيشتيان باشترو.

* ريگه ي ئولوو قشله - نه ده نه	پشتگوي خراوه، به لام هيشتا به كه لكي به كارميان دي.
* نه ده نه - جه يهان	جاده يه كي سه ره كي فه راموشكراوه، جي ي تايه ي قوولي زورين.

<p>خۆلە، پردی نییە، چەمە که له وه رزێکی خۆشدا به که لکی به پینه وه دێ</p>	<p>* جه بهان - عوسمانیه</p>
<p>خۆلە، له سه ر جاده يه کی پشتگوێ خراوه. پرده کانی به زۆری رووخاوی.</p>	<p>عوسمانیه - دامێنی گاورداغ</p>
<p>رێگه یه کی نه ندازه یی فه رامۆشکراوی خرابه.</p>	<p>* مه وردازی رۆژئاوای گاورداغ</p>
<p>رووکاری ده ره وه ی باشه. پرده که ی له به وه تێکچووه.</p>	<p>* لوتکه ی گاورداغ - فه وزی پاشا</p>
<p>باشه.</p>	<p>* فه وزی پاشا - لقی عه ینتاب</p>
<p>مرۆف سه ری لی سو پرده میتی.</p>	<p>* لقی عه ینتاب - باکووری نه ل - تۆغلوو</p>
<p>زۆر باشه، لقیکی ویتسه گی هیلی ئاسنیشی هه یه.</p>	<p>* باکووری نه ل تۆغلوو - مه رعه ش</p>
<p>* سه عات ۶:۱۵ له نه ده نه وه به قۆردیکی نوێ ده رچووم، ۲:۲۰ که یستمه مه رعه شو، له رێگه ش سه عاتێک پشووم دا.</p>	
<p>جاده يه کی سه ره کیی به رد رێژه. رووکاری ده ره وه ی، جگه له چه ند ماوه يه کی پچر پچر، زۆر خرابه. ماوه ی دارینی پردی، بلێن، (پێنج) میلی ده ره وه ی مه رعه ش رووخاوه، هه ره ها نه ی بیست میلی ده ره وه یشی به ره و نه مان ده چی.</p>	<p>* مه رعه ش - دوو پێانی جاده ی فه وزی پاشا</p>
<p>بۆ هاتوچۆی ناوخۆ باشه.</p>	<p>* فه وزی پاشا - عه ینتاب</p>

<p>زۆر باشتىرە، چەند كىلۇمە تىزىكى تەواو چاككراۋە. مەرەش-عەينتەب سى سەعاتە رىيە.</p>	<p>* دووپىيەنى رىگەى فەوزى پاشا-عەينتەب</p>
<p>دروستىكراۋە، روۋەكەى ناپىكە. پرد نىيە، بەلام لە ۋەزى وشكىدا، چەمەكان بوان.</p>	<p>* عەينتەب- نىزىب (Nizib)</p>
<p>رىگەى پەكى خۇلىنە.</p>	<p>* نىزىب- جەرابلوس</p>
<p>خۇلىنە.</p>	<p>* جەرابلوس- بىرەجىكى بەرامبەر</p>
<p>دەلىن دروستىكراۋە، بەرزونىمى زۇن.</p>	<p>* عەينتەب- بىرەجىكى بەرامبەر</p>
<p>بەلامى ساكارى پەرىنەۋە.</p>	<p>* بىرەجىك</p>
<p>سەرەككىيە، زۆرىيەى چالو چۆلە، لئىرەۋەۋى ھەر نامىتىنى. پردەكان، بەزۇرى، روۋە چاككردنەۋەن، تىزىگەى سى سەعاتە رىيە.</p>	<p>* بىرەجىك- ئورفە</p>
<p>دروستىكراۋە. ھەندى جار تەواو نامىتىنى. زۆرجار ناپىكە، چەند مىلىكى كەمى باشن. بىنەى پردى سەر پوۋبارەكە (بلىن پازدە مىل خواروۋى سىۋەرەك) باشە. سەرچەم كەلە پردەكانى پردى (دوۋمىلە باشوۋرى سىۋەرەك) قوپو بەردن، سەرەكەيشى دراينە.</p>	<p>* ئورفە- سىۋەرەك</p>
<p>دروستىكراۋە، زۆرىيەى چالو چۆلە،</p>	<p>* سىۋەرەك- دىيارەك</p>

بەلگە دە مىلى دوايى باشن.	
شەش سەعاتە رېتەكە.	* ئۆرفە - دياربەكر
دروستكراو، بەردرېژە. لە دواي شەش كىلومەترو بەلگە راستدا دەچىتەو، بىر سەرتو، لە پەنجاو هەشت كىلومەترو لاي چەپدا دەچىتە حەزق.	* دياربەكر - حاسلق
بەرد رېژو باشە.	* حاسلق - سىلوان (هەشتاوپىنچ كىلومەتر) - باتمان سۆ
پىردىكى لە قوپو بەرد دروستكراوى يەك كەوانىيە هەيە.	* باتمان سۆ
بەكەك نەماو.	باتمان سۆ - حەزق سۆ
پىردىكى لە بەردو قوپىراوى هەيە.	* حەزق سۆ
رېگەيەكى تر كە لە وەرزى خۆشيدا پەسەند بى، رېگەي خۆلى شەش كىلومەترى دەرەو، دياربەكرە بەرەو غۇبان. لېرە رېگەيەك دەچىتەسەرتو حەزق سۆ.	
رېگەيەكى خۆلىنى باشە.	* حەزق سۆ - غەرزەن
رېگەيەكى ئىندازەيى سەرگەردەكانەو، رووگەي بەرزو نەمە.	* غەرزەن - بدلىس سۆ
رېگەكە لە بەرى جۆگەكەدا بېراو، نارىكوپىك بۆلۆريە عەسكەريەكان چاككراو، تەو، جېنى دوولۆرى لە رۆريە شويىنەكاندا دەپىتەو.	بدلىس سۆ - بدلىس
سەعات 6:00 يەيانى دەرچووم،	* دياربەكر - بدلىس بەفوردى

<p>۶:۳۰ ئىۋارە، گەيشتمە جى. سەعات و نيويك بۇ پشوو لامدابوو. بە ھەمان ئۆتۆمبىل سەعات ۷:۳۰ يە يانى لە بدليس دەرچووم، بە غۇباندا، ۴:۳۰ ئىۋارە گەيشتمە ۋە دياربەكر، بە لام سەعاتىك پشوووم دا.</p>	<p>نوي</p>
<p>نە ۋە د كىلۆمە ترە. سى كىلۆمە ترى يەكەم دروستكراۋە، چالوچۆلى رۆرن. سى كىلۆمە ترى ناۋە پاست بە قەراغى دەشتى مووشدا دەپرات، چەمىكى گەۋرە ي بى پرديشى لە پتتە، كە لە ۋە رزى وشكانيدا ناۋە پاستە كەيشى بۋارى پەرىنە ۋە دەدات. دوا سى كىلۆمە تر دروستكراۋە، روۋەكە ي بە رزو نزمە. كاتى پتويست بۇ بېرىنى، بە فۆردىكى، تازە، سى سەعاتە.</p>	<p>* بدليس - مووش</p>
<p>۱۰ ميل لە دەرۋە ي بدليس دەپتتە رىى لاۋەكى (فرعى). ئەللىن رىگە ي دەۋرى باكوۋرى دەرياچەكە، لەكەش و ھەۋا ي تالە باردا تەبى، لورىى بە سەردا دەپرات، بە لام ھى باشوورى، تا دەۋرىەرى. كۆتايى ي مانگى مايىسى ئەمسال بەكەك نايەت.</p>	<p>* بدليس - وان</p>

* مووش پروژدهی ته و اوکردنی سئ رڼگه ی به ره و دیار به کرو بدلېس و بایه زید هه یه.	
* دیار به کر - ماردین	رڼگه یه کی دروستکراوی نه وه د کیلومه تربیه - به شیکې تقد باشه و، نه وانی تری که رڼگه ی لاوه کییان نییه، به کجار خرابن. سئ سعاته رڼیه.

وه زاره تی دهر وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل ۱۱۷-۱۲۷، ژ: ۱/۶۸

۵۶:۳

له مستهر نه د مۆننژوه یۆ مستهر هندرسن.

ژماره: ۱۶۶

قوسته نته نییه، ۲۲ ی مایسی ۱۹۲۰

گه ورم،

ناماژه به نووسراوی ژماره (۱۵۸) ی (۲۱) ئەم مانگەم، خوشحالم لیږه دا کۆپیی نووسراویکی تری کونسولی ته را بنزوونی خاوه نشکۆتان تاییه ت به بارودڅی کورد بۆ بنیرم. ئەم نووسراوه بریتییە له زانیاری وەرگیراو له کونسولی ئیترانه وه له ئەرزڅۆم سه باره ت به پیلانیک که له ئەرزڅۆم هه لوه شینراوه ته وه، شه پتکی نزیک بایه زید له گه ل یاخییاندا، که له پاستیدا به شیک بووه له و یاخیبوونه ی که و مستهر ماتڅۆس باسی کردووه (بپروانه نووسراوی ناماژه پتکراوی سه ره وه) و، کۆبوونه وه ی سه ریا ز نزیک سنووره کانی رووسیای ئیتران که په نگه نامانجیان گه مارڅۆدانی ژماره یه کی تقد یاخیی په نابردوو بۆ چپاکان بۆ.

۲- گومانی تیدا نییه، زانیارییه کانسی کونسولی گشتیی ئیران له سه رکۆلۆنیل
لۆره نس. ته نه قسه و قسه لۆکی به رده وامی ئه رزپۆمه وه، پیده چی له هاوکاره
سۆقه تییه که به وه وه ریگرتی. هه ست ناکه م حکومه تی تورک باوه پ به و پرۆپاگه نده
بی مانایانه بکات.

ده بلیوو ئیس. ئه دمۆندز

وه زاره تی ده ره وه ۲۴/۲۷۲، ل: ۱۳۰: ۷۳

* * *

هاوپیچی ژ: ۵۶

نه کۆنسول ماتیسۆسه وه بۆ سیجی. کلارک

ته رابزوون، ۱۲ ی مایسی ۱۹۳۰

ژماره: ۵۷

گه وره م،

خۆشحالم ئه م زانیارییه نه ی خواره وه تان بۆ بنیرم که (۱۰) ی ئه م مانگه له که سی
ئاماره پیکراوی برگی (۴) ی راپۆرتی ژماره (۵۴) ی (۷) ی ئه م مانگه م وه رمگرتوون.
۲- دوومانگه، ده سه لاتدارانی تورک نه وه د کوردیان له ئه رزوم ده ستگیر کردوه و،
کورپیکی شیخ سه عیدو مۆره لکه نیکیان له ناودایه. ئه و گیراوانه. کۆپی به رنامه ی
(کۆمیته ی کوردستان) بۆ راپه رین و لیستی ناوی که سانیکیان، که کۆمیته که فه رمانی
کۆشتنی داو، پێگه یشتوه. جا ده بوو سه ره لدانه که، به پپی به رنامه ی نه و
کۆمیته ی، هاوکات له چه ندین شوینی جیا جیای ویلایه ته کانسی رۆژه لات و باشووری
رۆژه لات به رپا نیوایه. ئیبراهیم به گی سه رۆکی دادگای تاوان (Agir Ceza)

(Raisi) که سن سال له مه و بهر شهست کوردی به تاوانی جیبه جی نه کردنی یاسای کلاووشه پقه به مردن حوکم دابوو، یه که م ناوی لیسته که بووه. خالیسی کوپی شیخ عه بدولمه جید، وه که له راپورتی ژماره (۶۸) ی (۴) نه یلوولی (۱۹۲۸) مدا ناماژم پیکردبوو، به شداری هیژشی پایزی سالی ۱۹۲۸ ی بق سهر کاروانیک که فهرشی له ته ورززه وه بق ته رابزون گواستبووه وه، کردبوو و، پیشده چن یه کیک له و سهر کرده وکوردانه بووین که نه م دواپیه ده سنگیرکراون. زانیاری له باره ی ناوی کوپی شیخ سه عید یا خود مؤر هه لکه نه که (حکاک Hakak) وه نییه که گیرابن و، له بهر ورده کاریش هیچ پرسیارو لیکولینه وه یه که نه کراون، مؤر هه لکه نه که به تاوانی دروستکردنی مؤر بق (کۆمیتە ی کوردی) تاوانبارکراوه. دواژده له و کوورده ده سنگیرکراوانه ناوه راستی مانگی نیسانی رابردو نیردراونه نه نگوره بق دادگایی. دوا شه پو پیکدادانی کوردو سهر یازانی تورک، که خاوه نی نه م زانیارییه به بیستبوونی، چهند هه فته یه که له مه و بهر له سهر ریگی بایه زیدی - قهره کۆسه روویان دابوو، قوریانییه کی زۆریان لی که وته بووه وه وه، کورده کان پینچ نه فسه ری تورکیان به دیل گرتبووو، دواتر پارچه ی له شیان بریبوون و، کوشتبوونیان. تورکه کان باوه پریان وابوو، که کورده کان نه خشه ی راپه رینیکی سهرتاسه رییان به پینوینی کۆلۆنیل

۱ خالیس به گ (۱۸۸۹-۱۹۷۷) به تۆبزتورک ناسراوه له هۆزی سپیکیه. باوکی قوماندانیکی سواره ی حه میدی بووه، شه پی روسی کردبووه، ۱۹۳۰ کچی دواپی کردبووه. خۆی پیتشت خه ریکی کشتوکال بووه. ۱۹۲۸ شه ندامتیکی وه فدی شۆپشی ناگری بووه بق گفتوگۆ له که ل نوینه رانی حکومه تدا. دوا ی شۆپشه که، چوه ته وه ناو ئیران. دواتر به لیبوردنی گشتی گه پاره ته وه بق تورکیا. سن جار به نوینه ر له سهر پارتی دیموکرات هه لپژێردراوه. له مه رای ۱۹۶۰ دا دووخواه ته وه بق (یاسسی نه ده و) مه حکه مه کراوه، ماوه یه که گیراوه. پاشان له نه رزۆمه وه براوه بق ته رابزون و، هه لاتووه (ئیحسان شوری بیتلیسی، شۆپشی نه ته وه یی کورد له تورکیا، وه رگێزانی م. جه میل رۆژیانی، بغداد، ۱۹۹۳، ل ۱۹، رۆمات نالاکرم، خۆیبوون و شۆپشی ناگری، وه رگێزانی شوکۆر مستفا، هه ولێر، ۲۰۰۰، ۵۵، ۶۳، ۷۵-۷۶).

(س)

لۆره نس^۱ کیشابوو. هه وال له ئه زینۆم هه به که ناوبراو مانگیك پيش ئیستا له قهره کۆسه بینراوه، دواتر پۆلیس فه رمانی چاودیری پیدراوه. هه ولده ره که پش هاوده نگم بوو که ئه م قسه به یه سه باره ت به کۆلۆنیل لۆره نس، سه یره. سه رباری ئه مه، تورکان باوه ریان وابوو که کۆلۆنیل لۆره نس له راستیدا له ناو ولاتی کورداندا نه بوه، به لکو زیاتر له سنوره وه نزیک بووه. فه وزی به گ والیی ئیستای ئه زینۆم و ئیبراهیم به گی سه رۆکی دادگای تاوان، ناکۆکن. ئیبراهیم به گ، به نامه ده بوونی هه ولده ره که، وتبووی والی، چونکه به ره چه له ک کسورده، ناتوانی مه ترسی بارودقخه که هه لسه نگینی.

۳- هه ولده ره که پشت راستی کردوه که سه ریازی فه یله قه کانی (۷) ی دیاره کرو (۸) ی توقات^۱ - به پیتی قسه ی ئه و سیواس و (۹) ی ئه زینۆم به درژیایی سنوره کانی ئێران و ئه رمه نستان له ئیغدیری باکووره وه بۆ که ئه ریان گه وه ری هه کاری دووسه عات له دزه (Diza)^۲ وه دووره و ورمی یاخود رومییه (Rumye) ی سه رسنووری ئێران له باشوور به ره و رۆژئاوا کۆکرانه وه. ئه و پیتی وابوو ژماره ی سه ریازه کۆکراوه کانی سه رسنوور له (۱۵۰۰۰) چه کدار زۆر زیاتر بووه و، زۆربه یان هی هه ریمی بایه زید بوون. تورکه کان وتوویانه گوايه ئه و سه ریازانه بۆ ماتۆپ کۆکراونه وه. مۆلدا نه که ده ورویه ری (۲۴) ی مانگی مارس ده ستی پیکردوه که چوار فه وجی سواره و ۲۰۰ خوشتری بارکراو، له ته قه مه نی له دیاره رکه ره

^۱ مه به ست تقما لۆره نس (۱۸۸۸-۱۹۲۵) ه که نه فسه رو نووسه ریکی ئینگلیزییه، متعانه پیکراوی ژێر به ژێری ولاته که ی بووه له لای سه رانی عه ره ب و، به تاییه ت شه ریف حسین له یه که م جه نگی جیهانی، وله وه دوا دا. سالانی ۱۹۱۶-۱۹۱۸ هانی عه ره میدا بۆ شۆرش دژی تورک و لایه نگیری کرد. رۆژنامه وانی ناسناوی مه لیکی تاج له سه ر نه تراوی عه ره ب ی لیتاوه (المنجد فی الاعلام، حکومه تی ۶۱۵) (س)

^۲ ویلایه تیکی به شی باکووری ناوه راستی تورکیایه (س)

^۳ قه زایه کی نزیک به سنووری ئێران و له رۆژه لاتی ویلایه تی هه کاری به (س)

گه یشتبونه قهره کۆسه و، هر له وماوه یه دا، چوار فوجی تری سواره به نه رجیشدا به ره و وان په پیبوونه وه. جگه له سه ریا ز، هه زاران جه ندرمه ییش گه یشتبونه سنووره کان. زه کی پاشای سه رۆکی پیشووی جه ندرمه فه رمانده یی ی فیرقه ی جیگیری قهره کۆسه کردبوو، دواتریش سالح پاشا هی فیهله قی نۆی سه ریا زیی له سوداد پاشا وه رگرت.

۴- زانیاریده ره که نه ی توانی باسی کۆبوونه وه که بکات. قسه کانی نه رزپۆم هی کورده کانی، به لام کار به ده ستانی تورکیش ده یانه وئ ری له هاتنه ناوه و هی که سانی وه که نه رمه نی و سه ریا زانی ئا زاوه گێر ی سۆقیه تی له سه رتا سه ری قۆقاز وه بۆ ناو ولاته که یان بگرن. ناو برا و بیستبووی پێنج فیرقه ی رووسی چو بو بو نه ناو خاکی ئیرانه وه. تورکیایش په نابهرانی نه رمه نیی دزه کردبووی بۆ ئساو خا که که ی ده ستگیر کردووه، دوانیه وه ده ست روو سه کان، ئیتر نه مه رنیه کان ملی ریگه یان گرتوو بۆ ناو خاکی ئیران.

۵- له نوو سراوه کانی ژماره (۵۶) ی (۱۴) ئابی (۱۹۲۸) و (۱۶) ی (۱۱) ی ته مموزی (۱۹۲۹) مدا ئاماژم به وه والده ره داوه که (۹) ی نه م مانگه له گه ل ژنه ناساغه که یدا، هاتنه ئیره و، (۱۵) ی مانگ به ته نیا گه پایه وه بۆ نه رزپۆم.

۶- زانیم که شتی هه لمی هیلی سدیق زاده، کۆتایی نیسانی رابردوو، به باری (۵۰۰ پێنج سه د) ته ن به نزینه وه له باتومه وه گه یشتوو ته ئیره. ده سه لاتداره سه ریا زیه کان ده ستیان به سه ر به نزینه که دا گرتوو وه، به لۆری و حوشت روویه نه رزپۆم ده یگۆر زنه وه. تفه گو ته قه مه نیش به بریکی زۆرو به رچاو، له چه ند هه فته ی رابردوودا، نێردراون.

ده بلیوو دی. ده بلیوو. ماتیس

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۳۰-۱۳۱، ژ: ۱/۷۳

ژ: ۵۷

ئە مستەر ئەدەمۇندزەۋە بۇ مستەر ئىيى، ھندرسن (۱۰ى حوزەيران گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۱۹۴

ئەنگۈرە، ۳ى حوزەيرانى ۱۹۲۰

گەرەم،

پىم خۆشە ئاگادارتان يەمەۋە كە گەنجىكى كوردى سەلاھەدىن^۱ ناۋى كورپى
شىخ سەئىدى رېبەرى سەرھەلدانى ۱۹۲۵ى كوردستان لىرەيە، بە تاۋانى
پىلانگىتپان لە ئەرزىپۇم، كە كونسولى خاۋەنشكۇ لە تەرابزىون ئامارەى پىكىردوۋە
(نووسراۋى ژمارە ۱۶۶ى ۲۳ مايسىم)، چاۋەپى دادىگايى دەكات.

۲- رۇژنامەى (مىللىيەت)ى نىمچە رەسمى، ۲۶ى مانگى رابردوۋ، نووسىيىۋى چۇن
كاتىك سەلاھەدىن لە بەغدا پەنابەر بوۋە، نىردراۋە تە قوتابخانەى سەربازى ئەۋىۋ،
دانى پىداۋاۋە كە خەرجىيى، خويىندەكەى، يەلام تەك دۇى توركىيا، لە سىر ھاملىتۇن^۲
(سىر ئى. ئىلىنگىتۇن؟) ۋە رگرتوۋە. ئەم زانىيارىيە ھەلەۋ بى زىانە لە ژىر سەردىرى
"كۆمەلى ناپاك" دا نوسراۋە، دەلى: "پىرۋەى ئايندە دۇى كە سانى سەربە رىگرو

^۱ دۋى تىك شكاندىنى شۇرشى شىخ سەئىد ھەلاتە دىۋى عراق. نورى سەئىدى سەركە ۋەزىرى ئەۋ
كاتەى ھۆكۈمەتى پاشايەتى، پاراستىۋ خستىيە كۆلىجى عەسكەرىي بەغدا. سالى ۱۹۲۰ گە راپەۋە بۇ توركىيا
(روپرت اولسون، البىرانيون نىسبا، مناصب، سياسات، مقاتل، مناف الخ، "كوردنامە" (مجله دوريه)، دمشق،
۱۹۹۵-۲، تموز ايلول ۱۹۹۵) - (س)

^۲ مەبەستى (ئەى. ئىم. ھانلىتۇن)ى خاۋەنى كىتپى طرىق فى كردستان، ترجمه جرجيس فتح الله،
بغداد، ۱۹۷۳) ە كە ئەۋكاتە سەربەرىشتىي كرىنەۋەى رىگاي نىۋان رەۋاندز- حاجى ئۆمەرانى

كردوۋە بۇ سەربەستىۋى ئىران- (س)

چه تانه ده بی که یارمه تی و پاره ی مسته ر هاملتونیان له به غداوه پی ده گات و، کیشو نازاوه له هه ریمه کانی رۆژه لات ده نیتنه وه^{۲۱}

رۆژنامه یه کی ته نرئامیز که خوینده وارکی زۆری هه یه و، به قازانجی حکومت دهرده چئ، به که م په پره ی بۆ وینه ی کوردیکی یاخی ته رخانکردبوو که حکومت گرتبووی و، پاوه نی ئینگلیزی لئ داکه وتبوو.

۳- من پاش ئه وه ی راورژم به نوینه ری عیراق کرد، نه شیایوی مه به سستی ئه م جۆره بۆچوونه بی مانایانه م بۆ ئه وه به شه ی که تاییه ته به وه زاره تی کارویاری دهره وه، روونکردوه. ئه و ویستی بیانو بۆ هه لویستی نابهرپرسانه ی رۆژنامه نووسانی ناو خۆ بینه وه، ئه مه ناچاری کردم، بیرى بینه وه که هه ردوو رۆژنامه که په یوه ندیی تاییه تییان به حکومت وه هه یه. هه رچۆنیک بوو، رینوینی (تعلیمات) ی بۆ راگرتنی ئه و پیشبینیه زیانبه خشانه ی له مه ر ئاکامی دادگاییه که دهرکرد.

۴- دوینی دهرقه تم بۆ ره خساو، سه باره ت به مه سه له که قسه م له گه ل وه زیری دهره وه دا کرد. ئه و، به خۆشحالییه وه، رازی بوو به ته واری واز له و تیبینیانه به یترئ، چونکه بی بناغه و. زیانبه خشن، ناویراو په یمانی دا ئیتر شتی له و بابته بلو نه بیته وه، خۆبه خۆ وتی ئه و سیاسه ته ی پی په سه نده که حکومتی خاوه نشکۆ له عیراق پی پره ی ده کات.

۵- وینه ی ئه م نووسراوه بۆ کۆمیساری بالای خاوه نشکۆ له به غدا ده نتریم.

ده بلیوو. ئیس. ئه دمۆندز

وه زیری دهره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۳۲-۱۳۳، ژ: ۷۷

ژ: ۵۸

له سیر جی. کلارکه وه بۆ مستهر ئیتی. هندرسن — (۳۰ حوزەیران گەشتوووه)

ژماره: ۴۴و۴۳

برووسکه

قوسته‌نته‌نییه، ۳۰ ی حوزەیرانی ۱۹۳۰

وه‌لامی نووسراوی ژماره (۱۶۶) ی مستهر ئه‌دمۆندز.

به‌م دواپیه مه‌والی هێرشیکێ سازدراوی تورک بۆ سه‌ر کورده‌کانی هه‌ریمی ئاراپات
بلاو بووته‌وه.

چاپه‌مه‌نییه‌کان رایانگه‌یاندوووه: ۱۰ ی حوزیران و رۆژانی دواتر له‌ئارارات هێرشیک
کراوته‌ سه‌ر چه‌ته‌و ریکری له‌ ئێرانه‌وه هاتوو. ئه‌و چه‌تانه‌ تا ناو خاکی ئێرانی،
شوینی ناماده‌کردنیان، راوناوین، هێرشێ دووهم (۱۹) ی حوزەیران نزیک به‌ خانک
Hanik رویداوه‌و، بیر له‌ کرده‌وه‌ی سزادان به‌ ئاشکرا بۆ رۆژئاوای ده‌ریاچه‌ی
ورمێ و باشووری خانک کراوته‌وه. (کۆتایی وه‌لام.)

بیکومان چه‌ته‌کان کوردن، به‌لام ره‌نگه‌ ده‌سه‌لاتداران ناماده‌نه‌بن دان
به‌سیاسه‌تی لێک تێگه‌یشتنی ئاشتیانه‌ دا دابنێن.

(بۆ تاران دووباره‌ کراوته‌وه.)

وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱، ژ: ۲

له سیر. ئار. کلايشه وه بؤ مسته ر ئیى هندرسن - (۱۰۱ ته مه موز گه يشتوه)
ژماره: ۲۹۸، ئه یىنى و تاييه تی

گولجه ق، ۳۰ ی حوزه ییرانی ۱۹۳۰

گه وره م،

خوشحالم نووسراوی پاشکۆی سه ریازی هاو پېچ بکه م که تاييه ته به لیدوان له سه ر
کیشه ی ئیستای کوردستانی تورکیا له گه ل رۆبن پاشا ناو پکی ئه مه نیداو، ده یشلی
گوايه سالی ۱۹۱۴ له ئه رمینیا وه زیری جهنگ بووه. هه روه ها نووسراوی کونسولی
خاوه نشکو له ته وریز، سه باره ت به هه مان بایه ت، هاو پېچ ده که م.

۲. ئامانجی راگه یه نراوی سه ردانی رۆبن پاشا بۆ تاران ده ست خستنی چه که بۆ
کوردانی تورکیا. له کاتیکدا، به مه زنده ی ئه و، ژماره ی سه ریازی سوپای تورک
(۶۵۰۰) چه کدار ده بئ، جه نه پالی ئیترانی له ته وریز مسته ر پالمه ری ئاگادار
کردوه ته وه که سوپای تورک (۱۵۰۰۰) سه ریازی هه یه و، فرۆکه و توپی قورسیش
پشتیوانیانیده که ن.

۳. له باره ی برکه ی (۸) ی راپۆرتی مسته ر پالمه ره وه که تییدا هاتوه: به پئی پای
ئه میر عه للام، سیاسه تی ئیتران هاو کاریکردنی یاخیانی کورده به خۆراک و
ته قه مه نی، بېگومان زیاده رۆیه. راسته که ته یموور تاج ده لی کوردان هه موویان
دارده ستی ئیتران. ناوبراو به لگه ی ئه وه دینیته وه که په یوه ندیی میژوویی و دینیان
به ئیترانه وه یه، نه ک تورکیا، بۆیه هه میشه سیاسه تی ئیتران به رامبه ر به کورد له سه ر
بنه مای دۆستایه تی و لیکگه یشتن بووه. هاوکات بېرۆکه ی کوردستانی یه کگرتوو لای
حکومه تی ئیترانیش قه ده غه یه، له به ر ئه وه " مافی چاره نووسی و مافی تاييه ت بۆ
که مینه کان" ی ویلسن که حکومه تی خاوه نشکو بئ ئاگایانه پئی وابوو به که لک دیت،
گومانی رۆزی له سه ره.

۴. ھەفتەى پېشوو لە ھەزىرى دەردە ھەم پەرسى: ئاىا ئائارامى ئىستەى
كوردستانى توركىا ھىچ دڵە راوكۆپەك بۆ حكومەتى ئىتران دروست دەكات؟ بە پىزى
كە تا چەند مانگى رابەردوو بالۆپىزى ئىتران بوو لە ئەنگۆرە، مەسەلەكەى
روونكردە ھەو، وتى بېيارە كۆمىسيۆنى سنوورى توركىا- ئىتران رۆژى (۱۰)ى
تەممووز، بۆ ديارىكردنە ھەى سنوور دەست بەكارىي، پېشبینى كرد بەر لە كۆتايى
ھەرزى ھاوین، دۆخەكە سەقامگىر بېي.
۵. وینەى ئەم راپۆرت و ھاوېچە بۆ كۆمىسارى بالای خاوەنشكۆ لە بەغداو
كونسولای خاوەنشكۆ لە تەوریز نێردرا.

ئاپ. ئىچ. كلايف

ھەزارەتى دەردە ھە، ۲۲۳، ۴۲۴، ل: ۷، ژ: ۱۱.

* * *

ھاوېچى (۱)ى ژ (۵۹)

لە نەقىب كۆلۆنىل دۆدەو بۆ سېر ئاپ. كلايف

گۆلجەق، ۲۸ى حوزەيرانى ۱۹۳۰

گەورەم،

خۆشحالم كۆپى راپۆرتىكتان لە بارەى چاپىكە وتنىكى رۆژى (۲۶)ى حوزەيرانى
۱۹۳۰ مە ھە لە گەل رۆبىن پاشا ناوێكدا بۆ بەرزىكە مە ھە. وینەى ئەم نووسراو
راستە وخۆ بۆ فەرماندەى ھەوالگى و كارە سەريازىيەكان ھەزارەتى جەنگ و سەرۆكى
ئەركانى گشتىي فەرماندەيىيەكانى سوپا لە ھندستان دەنێرم.

پى. سى. ئاپ. دۆد

باشكۆى سەريازى

" راپۆرتی چاپچەكەوتنى رۆژى (۲۶) ى حوزەيران لەگەل رۆين پاشا ناويكدا. "

(۲۶) ى حوزەيران، بەپێى وادەيەك، لەگەل رۆين پاشا ناويكدا كۆبوومەو، ناوبراو پێى راگەياندم كەسالى ۱۹۱۴ ئەرمينيا وەزيرى جەنگ بوو، ئىستاش بەكارىكى نەپنى هاتوو تە تاران. ئەو، بەنيازيو هاوكارىيە حكومەتەكانى بریتانياو ئيران بۆ كوردانى توركيە لە ئاپارات بە دەست بێنى.

زانيم ئەمانە سێ چوار سالە لەهەولێ ئەوەدان كە لە ژێر دەستى تورك رزگاريان بێ، لەپاستيشدا ئىستا، سەرەپای كۆششەكانى تورك بۆ ئەوێ بياخەنەو ژێر كێفى خۆيان، تاپادەيەك سەرەخۆن.

توركەكان دەروپەرى (۱۰) ى حوزەيران دەست پېشخەرى تاوانێكى نەخشە بۆ كێشراو بوون دژی كوردانى ئاپارات. رۆين پاشا پێى وابوو سوپای تورك (۱۵۰۰) نيزامى و نيزكەى (۵۰۰) نانيزامى دەبێ، ئەمەيش زۆر لە ژمارەى راگەيەندراوى سەرچاوەكانى تر كە مەترە. كوردەكان دوو ناوچە، يەكيان بەرەو باكوورى ئەرجيشو، ئەوێ تر هەريەمى چپای ئاپاراتو بەرەو رۆژئاوايان كۆنترۆل كردووه. دەيانەوێ پانتايى نێوان هەردوو دەرەكە بگرنو، بيگەنە هەريەمى شۆرشگێر. سوپای تورك كراو بە دوو بەشەو: گروپێكيان لە باشوورى ئەرزۆمەو بەرەو ئاپاراتو، ئەوێ دى باكوورى رۆژئاواى گۆلى وان بەرەو ئەرجيشو بايەزىدى پێى سپێردراو. شويى ئەم كوردەو سەريازىيە بۆ سەريازانى نيزامى زۆر سەختو، توركەكان بەهێشتنەوێ هێزەكانيان لەو هەريمانەدا گرفتيان زۆرە.

سۆفیهت رێ بەتوركيا دەدات بۆ پێويستى سۆپاكەى بەرپێگە ئاسنەكانى سۆفیهتو بەناو كۆمارى يەكێتى سۆسيالېستى سۆفیهتيدا دابين بكات.

كوردانى توركيە بە دەست كەمو كورپى ئاسايى تەقەمەنپەو كە تاكە داوايانە بۆ درێژە پێدانى بەرگرى دژی تورك، دەنالیتن. تەنها داواى رۆين پاشايش دابينكردنى ناپەسمى تەقەمەنىبوو بۆ كوردەكانى ئاپارات.

ناوبراو پیشنیاری ئه وه ی لاکردم که ئه گهر حکومتی بریتانیا رازی بی، ئه واهم ده توانی تهقه مهنی زور به نهیئی و له پئی عیراقه وه بۆ کورد بگویتیه وه. بۆیه پتویست بوو پئی رابگه یه نم که ئه م داوایه ی بی مانایه و، ناتوانم ئه م مه سه له یه به جددی بگه یه نمه وه زیری خاوه نشکۆ. ئه و، به هیوابوو له گه ل حکومتی ئیراندا سه رکه تووتریی.

قسه کانی رۆین پاشا ئه وه یان ده گه یاند که سۆقیه ت تورک وه ک دارد ده ست به کار دینی و، ناپه سمی یارمه تی تورک ده دات بۆ کۆنتۆرلکردنی کورده کان، تاپاشتر خۆیان به شیوه یه کی ئاشتیانه ده ست به سه ر ناوچه که دا بگرن. به مه یش گه ره کیانه ده سه لاتی خۆیان به ره و خۆره لات تا خوارووی که ناراو ه کانی ده ریای قه زوین و به ره و باشوورو عیراق فراوان بکه ن. ئه مه ترسی رۆین پاشایه، بۆیه هیواداره ئامانجی ئه م کاره ی ئیستای له تاران ده سه ته به ر بکات.

"نه قیب کۆلۆنیل پیرسی سی. ئاپ. دۆد"

پاشکۆی سه ریازی

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۸، ژ: ۱/۱۱

*** **

هاویچی (۲) ی ژ: (۵۹)

له کونسول پائمه روه بوسیر. ئار. کلایف.

ژماره: ۱۰۸ نهینی

ته ورینز، ۱۸ ی حوزهیرانی ۱۹۳۰

گه وره،

خوشحالم پیتان رایگه یه نم که جه نه پال ئاگاداری کردمه وه: (۱۲) ی حوزهیران و داوی بومبارانکردنیکسی سی رۆژه ی مه تریزه کانی پیشه وه ی یاخییان، سوپای تورک که وامه زنده ده کری (۱۵-۱۶) هزار چه کداربووین، به تقی قورسو پینچ فرۆکه وه شالوویان برده سر کورده کان له شاخی ئاراپات.

هیرشه که له ئیغدیروه دهستی پیکردو، به ره دیواری پارێزگاریی نیمچه پووخواوی (سەردار بولاق - Sardar Bulak) ی باشووری رۆژه لات که ده که ویتسه نیتوان هه ردوو ئاراپاتی گه وره و بچوک، پیشه وه یی کرد.

۲. رهنگه ئه و خاله کۆنترۆل کرابی، که چی جه نراله که پیتی وابوو کۆششی تورکه کان شکست دیتی، چونکه ئه و دیواری پارێزگارییه له زستاندا گه لی سهخت و له برین نه هاتوه.

۳. هه لبهت ده توانرا گوند و کۆخته کانی بناری ئاراپات بسووتیترانایه، به لام ده لئین یاخیه کان هینده یان خۆراک پیتی که ده توانن تاماوه یه کی درێژ بمیننه وه. ده شی یاخییان خیزانه کانیان ناردبی یان بنێرنه لای کوردانی ئێران.

۴. جه نه پال رایگه یاند: هه مو هه ولتیکسی ده خاته گه پ بۆ چه ککردنی هه ره نابه ریک، بۆیه داوی له تورکه کان کردوه چوار مانگ پیش ده ست پیکردنی هه ر هیرشیکی نه خشه بۆکیشراو، ئاگاداری بکه نه وه. جاله به ره نه وه ی چه ند رۆژیکسی که میان داوه تی و (په لاماری رووسه کانیان له ئارادایه)، نه یه توانیوه هه نگاهی پتیویست بنی و، مادام ئاگادار نه بووه، رازی نییه به رپرس بی.

۵. نه و پیتی وابوو ده شی باشر بی تورکان هیزه کانیان بکه نه چه ند ستوونیکسی تیکه لی چواره زار که سی. نه مجا له چه ندین قۆلی جیا جیاوه هیرش بکه نه سه ر چپای ئاراپات و، له رینگه ی بی ته لیشه وه په یوه ندی به رده وامیان پیکه وه هه بی.

تېيینی:

هەربەم شەپۆە یەبوو ئیتالیەکان سالانی ۱۹۲۷ و ۱۹۲۸ لە شاخی بەرقە (Cyrenaican Jebel) سەرکەوتن، بەلام ئەم چیا یە لە گەل ئاپاراتدا بەراورد ناکرێ.

۶. ئاسان نییە ژمارە ی یاخیانی کورد دیاری بکەن. سالی رابردوو دەیانوت دوو هەزار چە کدار دەبن، بەلام ئیستا باوەروایە، بەهۆی پەنا بەرە موسلمانەکانی رووسیاو، ژمارەیان (۱۵۰۰) ی تر زیادی کردبێ.

۷. (۱۵) ی مانگ بە پێوە بەری بانکی میلی (Bank Milli) بۆ نانی ئێوارە داوەتی کردم، تا ئەمیر عەللام بێنم کە (۱۷) ی مانگ دەچوو تاران.

سەردار ئینتیسار (Sardar Intisar) ی هەشت سال لەمە و پێش رەئیس نێزام (Rais Nizam) و پارێزگاری گشتیی ته و ریزو ئیستا پارێزگاری گشتیی باشووری ئێران، وەك سەرۆکی وەفدی ئێران بۆ مەسەلە ی سنوور دەست نیشانکراوە، بەم نزیکانە لە رێگەیدا بەرەو ماکو دێتە ئێرە.

۸. ئەمیر عەللام لای خاتوو ماک گرات کە (۱۶) ی مانگ چاوی پیتی کەوتبوو، دانی پێداناو کە بەرنامە و سیاسەتی ئێران بریتی یە لە هاندان یاخود یارمەتیدانی یاخیانی کورد بە خۆراک و تەقە مەنی دژی تورک.

۹. ئەمەیش لە گەل بۆچوونی بەرچاوخواری خۆمدا کە لە گەل خاتوو ماک گراتدا لێی دوام، لە سەرچاوە ی تریشە وە بۆم دەرکەوتبوو، یە کەدە گرێتە وە.

۱۰. وێنە ی ئەم نووسراوە بۆ بالوێزخانە ی ئەنگۆرە ی خاوەنشکۆ نێردراوە.

ستانهەو پالمەر

وەزارەتی دەرەو، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۸-۹، ژ: ۲/۱۱

^۱ شاخێکە لە ناوچە ی بەرقە ی باکووری رۆژھەڵکی ولاتی لیبیا (المتجد في الاعلام، حکومەتی ۱۲۶). (س)

٦٠؛ ٦١

له سیر جی کلارکه وه بۆ مستەر ئی. هیندرسن (٧٧ ته مەموز گەشتوو)

ژماره: ٢٥٤

قوسته نته نییه، ٣ ته مەموزی ١٩٣٠

گه ورم،

خۆشحالبووم، له برووسکە ی ژماره (٤٢) ی (٣٠) ی مانگی رابردوومدا، له چەند راپۆرتیکی ئازانسى ئەنادۆل لە مە پ کردووە ی سەریازی نزیك سنووری تورکیا- ئێران دژی چەتەکانی کورد، ئاگادارتان بکە مە وه.

٢- ئەم راپۆرتانە بۆ چەند رۆژیک و دوای بۆلەبۆنە وه ی رۆژنامه ئەروپییه کان که زانیارییان لە سەر کاره سەریازییه کانی سنور تێدا بوو، دواکەوتوو، که دەریشچوون، ئاشکرا بوو مەبەستان بچووک کردنە وه ی قەوارە ی شەپە که یه.

راسته، ئاماژه بە بۆمبابارانى ئاراپات له لایەن فێرکەکانی تورکیا وه کراوه، بەلام بە پێت راگەیاندى رهسمی، ژماره یهکی کهم سەریاز بۆ بەرەنگاری پەلاماریکی بێ بایه خى سەرسنور بە کارهێنراوه. دوا برووسکە ی وان که تێیدا هاتبوو: ژماره یهکی نۆر پەلامار دەری کۆبوو وه له (یه کمالان Yakmalan) ی ئێران له (گه وه ی سامیان Gevirisamyān) وه سنووریان بریوهو، پە یوه ندییان بە هۆزی حەیدەرانیلیه وه کردووهو، هێرشیان کردووته سەر چەند ره بییه یهکی جه ندرمه و، هه ولێ یاخیبوونیان داوه له نزیك زیلان^١، ئە وه ی نیشاندا که دۆخیکی تر سناکتر به پێوه یه، برووسکە که به کورتی ئاماژه ی پێکربوو که کارکراوه بۆ به رگرتن له گه پانه وه ی هێرشکه ران بۆ ئێران.

٣- سێ رۆژه راگەیاندى رهسمی دەر نه چوو، بەلام باری سەرسنور تاراده یهکی نۆر بابەتی لێدوانی چاپه مە نییه کان بووهو، ئیستایش ئاشکرایه که کاری سەریازی

^١ ناحیه یهکی نزیکی باکووری شاری ئه رجیشه له ویلایه تی وان. (س)

به شتیوه یه کی به رچاوه له رۆژئاوای گۆلی ورمی و نزیك ئاراپاتی شوینی راپه پینی خێلی به هیزی کردی جه لالین دژی حکومت، دهستی پیکردوهو، به پیتی نووسینه کانی نه مپۆی (میلیهت) ی نیمچه ره سمی، یاخییان گه مارۆ دراوون، تهواو دامرکانده وه یان ته نها مه سه له ی چه ند رۆژیککی که مه.

٤. وهك چاوه پوان ده کرا، چاپه مه نییه هاوکاریکراوه کانی حکومت هاودهنگی حکومتن بق چاره سهری (مه سه له ی سنووری رۆژه لات) چونکه ئیتر هیزی گه وری تورک له هه ریمی ئاراپات به دی ناکرێ. هیتورکردنه وه ی به زه بری هیزی نه و به شان، له ئان و ساتدایه و، گونده کانیش که رۆر به فراوانی بلاو بوونه ته وه، له گه ل زه ویدا ته خت ده کترین، نه مجا دوا ی وێرانکردن، ده سه لاته مه ده نییه کان به ره و رووی بنیاتنان ده بنه وه.

٥. دوورنییه حکومتی ئێران به رپرسی شه م زووداوانه بێ، چونکه یه کجار له سنوورییه وه نزیکن، ده لێن سه رکرده کانی یاخیبوون، نه گه ر بکری به وه ناو به رین، به ژماره یه کی که مه وه له خاکی ئێران وه هاتوون، له وێ چه کو ته قه مه نیی به شی خۆیان یان هیناوه. ده سه لاتدارانی ئێران هه یج هه ولێک ناده ن بق راگرتنی هیتره کان، چاپه مه نییه کانیش ده پرسن: ئایا نه مه هه لوێستیکی راسته بق ده وله تیکی دراوسی که تورکیا ریککه تفنامه ی دۆستانه ی له گه لدا هه یه؟ کونسولی ئێران وه لامی شه م پروپاگه ندیه ی دایه وه که گوایه ئێرانیش هاو شتیوه ی تورکیا به ده ست په لامارده رانه وه ده نالین، به لام ده نگ ناکات، حکومتی تورکیایش نارازی نییه چاپه مه نییه کان ده وارێک له ئێران هه لده ن، چونکه ناتوان هه یج زیانێک بده ن، بێگومان ئومیدیان وایه، نه مه به دوا داچوونی ئامانجی سه ره کیی کرده وه سه رپاژه کان که دوا یی هینانه به گێچه لی یاخیبوونی سالی ١٩٢٥ ی کوردان، نه هیلێ. وینه ی شه م نووسراوه م بق نوێنه ری خاوه نشکو له تاران ناردوه.

جۆرج. ئاپ. کلارک

وه زاره تی ده ره وه، ٢٧٣/٤٢٤، ل ٤-٥، ٧:٥

ژ: ۶۱

له سیر جی کلارکدهوه بۆ مستەر ئینی هندرسن (۷ ی ته ممووز گه یشتووه)

ژماره: ۴۵

برووسکه،

قوسته نته نییه، (۷ ی ته ممووزی ۱۹۳۰

ناماژه به نووسراوی ژماره (۲۵۴) م، هه والی ئه وه هه یه که شالاویکی نویی
هیرشکارانی نزیک چیغلی کهوی (Chiglikeuy)^۱ که ژماره یان (۱۰۰) کهس ده بی،
دهستی پیکراوه. دیسانه وه گازنده و گله یی له حکومه تی ئیران ده کرج، ده لئین
نۆینه ر بۆ ئیران نئیردراوه.

پاشکۆی سه ریازی زانیویه که ده هه زار سه ریازی تورک له شه پدانو، سه د
قوریانیان هه یه و، سێ فرۆکه ییشیان له ده ستداوه. ناوبراو زیانه کانی به که م ده زانی.
ئه م نووسراوه بۆ تارانیش نئیردراوه.

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۷، ژ: ۹

^۱ ده نگه هه ر (چیغلی) ی شارێچکه یه کی باکووری رۆژه لاتی ویلایه تی وان بێ نزیک به سنوور. (س)

ژ: ۶۲

له سیرجی کلارکه وه بو مسته ر ئیی. هندرسن (۷ ی ته ممووز گه یشته وه)

ژماره: ۴۶

قوسته نته نییه، ۷ ی ته ممووزی ۱۹۳۰

برووسکه

ناماژه به برووسکه ی خیرای پیشووم، چاپه مهنیه کانی تورکیا که وتونه
ئیشاره تدان به وه ی که پیتیده چی بریتانیای مه زنی خوازیاری هه میشه یی
دروستکردنی ده و له تیکی کوردیی سه ریه خۆ له باکووری عراق، په یوه ندیی به م
جوولانه وه یه ی نزیك چپای ئاراپاته وه هه بی.

هه روهك وه زیری کاروباری دهره وه، به م دواییه، هه مان بوچوونی بو وه زیری
عراق دهره پرپوه، من به پیزی له هه لویستی راسته قینه ی خۆمان و، وهك له هاوپیچی
راپۆرتی ژماره (۳۶۷) تاندا هاتبوو، ئاگادارده که مه وه.
ئه م نووسراوه بو به غدایش نیردراوه.

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۷، ژ: ۱۰

ژ: ۶۲

له سیرجی کلارکوهه بۆ مستهر نیی. هندرسن (۱۴ ی ته ممووز گه یشتووه)

ژماره: ۲۶۲

قوسته نته نییه، ۱۰ ی ته مموزی ۱۹۳۰ قوسته نته نییه

گه ورهه،

ئامازده به نووسراوی ژماره (۲۵۴) ی سپی ئەم مانگەم، وێنە ی راپۆرتێکی پاشکۆی سەربازیی بالۆیژخانە ی خاوەنشکۆ هاوپیچ دەکەم کە تاییبە تە بە کردەوه سەربازییه تازەکانی تورک دژی یاخیانی کوردی دەورووبەری شاخی ئاراپات.

۲. هەفتە ی رابردوو مۆلەت درایە چاپە مەنێبە کانی ناوڤۆ تا بە درێژێ لە سەر رووداوه کانی کوردستانی باکوور کە ئێستا رۆژ گرنگتر و فراوانتر دەبینرێ، وە ک لە وهی سەر هەتا بە گشتی دەرکی پێدەکرا، بدوین. هێژێکی بەرچاوی سەرباز لە شەپگە کاندان و، دەلێن باندە کانی ش کە زووتر بە (۱۰۰) کورد دانرابوون، سەدان کەسیان لی کۆژاوه. پۆسته سەربازییه تورکە کانی سەر سنووریش، وە ک ئەوی بولاقباش (Bulak Bazi)^۱، کە وتووێه بەر هێرشێ هێژی پێشکە وتوو، هەوالی بۆمبارانی فڕۆکەیش رۆژانە لە ئارادایە. سەرە پای ئەمە، ئاشکرایە یاخییان لە سنووری (۱۵۰) کیلۆمەترێکدا چالاکن. کەسانێک کە کێشە کەیان جوولاندووه، لە ئاراپاته وه تا خۆشاب (Khoshab)^۲ ی رۆژه لاتی وان کە ئێستا بە ئاشکرا دەنگی یاخیبوون و سەر هەلدان و بزوتنە وه یەکی بەر فراوانی تێدایە، بە درێژایی ئە رزۆم و مووش و ئە لەعزیز دەستگیر کراون و، بلۆکراوه کانی ش کۆژانی ژمارە یە ک سەر کردە ی کورد لە پێکدادانیکی نزیک ئە رجیشتی سەر کەناری سەر ووی رۆژئاوای گۆلی وان

^۱ ناوچه یەکی سەر سنووری تورکیا - ئێرانە نزیک رۆژه لاتی شاری پایەزیدە. (س)

^۲ ناحیه یەکی نزیک باشووری رۆژه لاتی شاری وانە. (س)

را ده گه یه نن. رۆژانه خه لک دانییا ده کرتیه وه که حکومت باش کۆنترۆلی بارودوخه که ی کردووه، یاخییان ته واکه مارۆ دراوون، ته فروتوونا کردنیان که تاکه خه یالی تورکیایه، ته نها مه سه له ی پینچ و دوو رۆژتکه.

۳. بابه تی گرنگی ههفته ی رابردووی بۆلۆکراوه کان، جگه له چه ند زانیارییه کی که م له سه رکاره سه ریا زییه کان، په ره سه ندنی به رده وامی هیژشی دوژمنکارانه و جینیودانیان به ئێران یوو. چاپه مه نیه کان به وه ند ه نه وه ستاون که حکومتی ئێران به پێگه دان به په رینه وه ی یاخییان له سنوور تاوانبار بکن، به لکوو به ئاشکراو بی په رده نه لێن: ئێران چه ک و خۆراک بۆ یاخییان دابین ده کاتو، به هیژیان ده کاته وه، له پشت جوولانه وه که وه یه. جا هه روه ک به پێوه به ری

چاپه مه نییه کان دوینێ پێی راگه یاندم، توندو تیزیی ئه م تاوانبارکردنانه، ته نانه ت له باری ئیستای په یوه ندیی تورکیا- ئێراندا، جێگه ی سه رسوپمانه، چونکه دیاره هه موو هه واله کانی له مه پ یاخیبوونه که کۆنترۆل ده کرین. ده لێن تاران نا په زایی ی زۆری له مه پیشانداهو، خودی وه زیری ده ره وه به په یامنیتری چاپه مه نیه کانی راگه یاندووه: هه ردوو حکومت، له هه لگه یسانی یاخیبوونه که وه، له په یوه ندیی توندو تۆلدان. به لām ئاماژه ی به وه یش کرد که هه یچ گفتوگۆیه کی "گرنگ" نه نجام نه دراوه. ئێران پاش لیدوانتیک کی کاره له سووپێنی ولاته که ی که تیدا وتی: هه یچ هه والیک کی تارانی نییه، تا ئیستا شتیکی تری بۆلونه کردووه ته وه.

۴. گومان نییه حکومتی تورکیا سووره له سه ر تیکشکاندنی مه سه له ی کوردو، هاند هرتکی دوورتریش له پشت شالۆی توندی دژی ئێرانه وه هه یه. به رده وام ئه وه ره ت ده کرتیه وه که حکومتی تورک نیازی لیدانی یاخییانی له ناو خاکی ئێراندا هه بێ، ئه گه رچی کونسولی خاوه نشکو له ته رابزوون ده زانی هه نگاوێکی له م جوړه، به وپێیه که سنوور شکاندنیک شتیکی وا له مه سه له که ناگۆپێ، بیر ی لیکراوه ته وه. رۆژنامه ی (وهقت) زیاتر ده چیت ه پیش و ده لێ: ئه گه ر ئێران نه توانی له سنووری خۆیه وه چاری یاخییان بکات، ئه و حکومت که ی پێویسته یان رێگه بداته

سەریازانی تورک لە ناو ئێراندا شوێن پێیان هەلگرن، یاخود رازی بێ بە دیاریکردنیکی
وەهای سنوور کە دواپی بە پەلامارەکان بێنێ. ئەگەر ئەم دوو چارە یەیش
شکستیان هێنا، پێویستە تورکیا بە ئازادییەکی تەواوە هەر پێ و شوێنێک پێرە و
بکات کە ئاسایشی خۆی پێویستی بن. ئەمە پێدەچێ ئەو بەگەیهنێ کە تورکیا
دەیهوێ هەلومەرجی ئێستا بۆ قازانجی خۆی بقوزێتەو، دیفاکتۆی سنوور
بەجۆریکی سوود بەخشتەر لەو هی وای سالانی دواپی هۆکاری زۆر ناکۆکی بوون،
بەسەپێنێ.

۵. پێویستە پێی لە سەر دابگرەو کە پێشپەرەویکردن خەیاڵە، چونکە تورک
بەدناو جێی گومانەو، سەرچاوەی برۆا پێکردنی نییه. کارەکانی حکومەتی ئەنگۆرە
شاراوەن، دەشی چەند هەوالێکی کەم لە ئەنگۆرە دەست بکەون. سەریاری ئەمە،
کۆتایی ئەم هەفتەیە دەچمە پایتەخت، پێدەچێ بتوانم وتووێژ لەگەڵ وەزیری
دەرەویدا بکەم.

جۆرج. ئار. کلارک

وەزارەتی دەرەو، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱۰، ژ: ۱۳

هاویچی ژ: ۶۳

له رانیل نۆلیرییه وه بۆ سیرجی. کلارک

ژماره: ۵

قوسته نته نییه، ۴۴ ته ممووزی ۱۹۳۰

گه وره،

خۆشحالم ئەم روونکردنه وانه ی لای خواره وه تان پیشکەش بکەم که هاوکارێکم
لێیان ناگادار کردومه وه. سه رچاوه ی ئەم زانیارییه یۆنانیه.

ا. حکومه تی تورکیا مانگی نیسانی رابردو خۆی بۆ هێرشیکێ سه ر یاخیانی
کوردی نزیک بایه زید ناماده کرد.

ب. دوو فه یله قی تایبه تی سه ر یازی، یه کیان له یه که کانی فه یله قی تۆ له باکوور،
ئه ویت له یه که کانی فه یله قه کانی شه ش وحه وت، دروست کراون. هه ریه ک له م دوو
فه یله قه له (۴۰۰-۵۰۰) سه ر یاز پێکهاتوه.

ج. فه یله قیکێ یه ده گ له ویلایه ته کانی رۆژئاوا پێکهاتراوه^۱.

د. فیرقه یه کی سواره وه هندی تۆپی شاخ و چوار پۆل فرۆکه له گه ل دوو فه یله قی
ناماژه پێکراودا، خراونه گه پ.

ه. تۆپه راسیۆنه کان مانگی مایس و حوزه یران ده ست پێکراون، تارپاده یه ک
سه رکه وتوو یون. (۱۰۰ سه د) قوربانی هه بوون، یاخیان سی فرۆکه یشیان خسته
خواره وه.

و. له بهر ئه وه ی فه یله قی باکوور، بهر له ناماده بوونی فه یله قی باشوور، که وه
په لامار، ژماره یه ک له دوژمنان توانیان به ره و باشوور و گۆلی وان هه لێین، له وێ
چه ند گوندیکیان وێرانکرد.

^۱ ئەم خاله لێی په ریه.

ز. گوشاری باشتی سهریازی تورک، ناچار یکردن به گۆلی سنووردا به ره و گۆلی ورمی بپه پنه وه.

ح. واهه ست ده کری جه ندرمه بتوانی چاری نه م پاشماو هیه یش بکات.

۲. ده کری نه م خالانه ی سهره وه له گه ل زانیاریه کانی له م پ نه م بابه ت که زووتر گه یشتبوون، یه ک بگره وه. نه مانه به شداری (۱۰۰۰۰) ده هه زار سهریاز له هیزه حکومییه کان و هوی گواسته نه وه ی ناژاوه بۆ باشووری هه ریمی چیسای نا پارا ت ده خه نه روو.

۳. نه رکانی گشتی گه ره کی نییه فه یله ته کانی هه شت و نو، وه ک به شیوه یه کی ئاسایی دامه زاون، بینه ته گۆره پانه که وه، به لکو پیکهاته ی تیکه ل له ناوچه یه کی قراواندا دروست ده کات. نه م راستییه کاریکی گرنگی نه م کرده وه سهریازیانه یه.

۴. پیم وایه ژماره ی قوریانیان له وه زیاتره که پیشاندراوه. کورده کان که له هه ریمیکی باشی شیاو بۆ پارتیزانیدا ده جه ننگن، سه خته توانرابی به قوریانییه کی هینده که م وه در نرابن. راپۆرتیکیش به م دوا ییه گه یشتوو که شه مه نده فه ریک (۲۰۰) برینداری هه لگرتوو وه، به ناو جه رابلوسدا به ره و رۆژئاوا رۆیشتوو ه.

نۆلیری

وه زاره تی ده ره وه، ۳۷۲/۴۲۴، ل: ۱۱، ژ: ۱/۱۳

ژ: ۶۴

له سیرنار. کالایشهوه بۆ مستهر ئیئی. هندرسن (۲۲ ی ته ممووز گه یشتوووه)

ژماره: ۳۲۸

گولجەق، ۱۴ ی ته ممووز ۱۹۳۰

گه وورهم،

ئاماژە بە نووسراوی ژمارە (۲۹۸) ی (۳۰) حوزەیرانم، وەرگێڕاوی بابەتییکی (۱۰) ی ته ممووزی رۆژنامە ی "ئێران" تان بۆ دەنێرم کە هەوالی ئازانسێ دەنگوباسی تورکیا دەسەلمێنی سەبارەت بە هاوکاری و هاندانی کوردانی تورکیا لە لایەن حکومەتی ئێران بۆ تیکۆشان دژی حکومەتی تورک.

۲. کاتێک دەزگاکانی ئێران بیانەوی بۆچوونێک بەجیددی بخەنەرۆو، رۆژنامە ی "ئێران" لە هەر رۆژنامە یەکی تری ئەم ولاتە زیاتر بە کار دێنن. ئەم رۆژنامە یە دەکرێ وەک نیمچە رەسمی سەیر بکری، بابەتە کەیش بە جیددی نووسراوە.

من دلنایام تێڕوانینی رەسمیی حکومەتی ئێران بۆ کێشە ی کوردی تورکیا تەواو بە وجۆرە یە کە "ئێران" باسی دەکات، بە لایەن ئایا کاربە دەستانی سنوور کار بەم تێڕوانینیە رەسمییە دەکەن؟ ئێران و تورکیا هێندە جیاوازان مامەلە ی کوردی لای خۆیان دەکەن کە ئاسان نییە باوەر بکری رای تایبەتی ئێران تەواو لە گەڵ راگەیانندنە رەسمییە کە دا یە کبگرتە وە. دەشی تێبینییە کانی ئەمیر عەللام (کە لە پرگە ی (۳) ی نووسراوی لە سەر وە ئاماژە پێکراویدا ئیشارەتی پێکراوە) وەک نمونە یە ک بۆ بۆچوونی تایبەتی ئێران لە ناستی کێشە ی خێلە کورده کاندە وەر یگری.

۴. سەرئەجی دواتری چاپە مەنی تاران، تاوانبارکردنی سۆڤیەتیە کانه بە بلۆکردنە وە ی هەوالی ناپاست لە بارە ی ئەم مەسە لە یە وە، پێشاندانی ئێران وەک دراوستییەکی خراپ، پاسا و هێتانه وە بۆ هێرشە سەربازییە کانی ئەم دواییە یان لە نزیک خودافەرین _ Khudafarin. ئەم بە یانییە پرسیارم لە سەر ئەم بابەتە

له وه زیری دهره وه کردو، بۆم دهرکه وت به پێزی پیتی وایه: حکومتی سۆفیه، به تاوانبارکردنی ناراستی حکومتی ئێران به هاوکاریکردن و هاندانی یاخیانی کرد، هه ولده دات کیشه و گرفت له نیتوان هه ردوو حکومتی ئێران و تورکیادا بنیته وه. به پێزی له سه ری رویشته و، به توپه ییه وه له سه ر نه شیایی مامه له کردن له گه ل حکومتی رووسدا، جاکه سه ری بێ یان کۆمونیست، دووا. به قسه ی ئه و، هه ردوکیان شایانی متمانه پیکردن نه بوون.

۵. هاوکات بۆ کۆمسیۆنی سنووری ئێران که بریاربوو (۱۰) ی ته ممووز بۆ ده ستپیکردنه وه ی دیاریکردنی سنووری ئێران- تورکیا له گه ل تورکاندا کۆبیته وه، هیشتا هه ر له تاران، هۆی دواخستنی شایه شوپۆی به رده وامه له گه ل کورده کاندایه. ئه مه هه رچه نده ده لێن تورکه کان ده ستیان به کار کردوه.

ئه ندامانی شانه که له سه رگرتنی کاره کانیان بێ ئومێدن، چونکه راویچوونی هه ردوو لێژنه که له سه ر دیاریکردنی سنوور، به پیتی نه نجامی به ده سه تهینراو، سالی رابردوو هینده له یه ک دووربوون که ده بوو سه ره تا مه سه له که به شیوه یه کی دیپلوماسیانه له تاران یان ئه نکۆره گفتوگۆی له سه ر بکرایه. ده سه لاته بالاکانی ئێران و تورکیا ئه مه هه ستیان نه بوو، به لکو له پیتی ئه ندامیکی لێژنه که وه زانیم که پاسته. واده ده که وی (فه رووغي Feroughi) ی بالوێز له ئه نکۆره، ته رکیزی کردبێته سه ر گونده کانی ناوچه ی ناکوکی له سه رو، مه سه له ی بریاردان له پێگاکانی په یوه ندیکردن و رووباره کانی بۆ کاتیکی تر هیشته بێته وه. یه کلیایکردنه وه ی رووبارو رێگه و بانه کان، گه وره ترین کیشه ی ئه ندامانی کۆمسیۆنه که یه.

۶. وێنه ی ئه مه نووسراوه و هاوپێچه که ی بۆ بالوێزی خاوه نشکر له قوسته نته نییه و جێگری کۆمیساری بالای خاوه نشکر له عێراق ده نێرم.

ئار. ئیچ. کلایف

وه زاره تی دهره وه، ۲۲۳/۴۲۴، ل: ۱۸، ژ: ۲۱

*** **

ھاۋايىچى ژمارە: ٦٤

ھەلېئاردەيەك لە ژمارەى رۇژى "١٦"ى تەممووزى (١٩٣٠)ى رۇژنامەى "ئىران"
"كىشەى كوردو سىياسەتى حكوومە تەمان"

رۇژنامەكە لەسەر گوتارداد بەم ناوئىشانە دەلئ:

توركيای دراوسیمان، دەمیکە تووشى كیشەى كورد بووه. ئیمە پیشترو
ئىستایش لەبەر پەيوەندى دۆستانەى ئىران- تورکيا بەمە دلگرانين و، بەجیددى
هيوادارين ئەم گرافتەيش، وەك ھەموو ئەو تەنگوچەلەمانەى تر كە حكوومەتى تورکيا
بەسەرکەوتوویى بەسەریاندا زال بووه، تەواو چارەسەر بکړئ.

وابق ھەفتەيەك دەچئ ھەوالتيكى كورتى وەرگيڤرداوى رۇژنامەيەكى بيانيمان
لەسەر ئاژاوەكانى كوردانى تورکيا بۆ زانیاریى خويئەرانى بەريزمان بلۆكرده وەو،
ئيتەر پتيويست ناكات جاريكى تر ليرەدا دووبارە بكەينه وە. بەلام ئازانسى ئەنادۆل بەم
دوايىه راپۆرتتيكى لەم بارەيەو بەلۆكرده وەتەو كە لە رۇژنامە ناوخويەكانى
تارانەو وەرگرتبوو. ئەمەيش ناچارى كردين ئەم گوتارەى لەسەر بنووسين.
راپۆرتكە دەلئ:

((خاليد ئاغاو (١٠٠) كەس چوونە ئىران و، چەكيان وەرگرت و، ئەمجا پەلامارى
خاكى تورکيايان دا. ياخييان، بەپتي چەند ھەوالتيكى برپايتكر اوى گەيشتوو، لە
ئىران بەناشكرا كاريان بۆ ئاسان كراو و، لە (ماكن)يشەو و خواردنيان بۆ دابين
دەكړئ)).

بلۆكردەنەو وەى ئەم راپۆرتەى ئازانسى ئەنادۆل، قۆر جېي نىگەرانييە، چونكە راي
گشتيى توركى دەشيوتئ و، توركانى پشتيوانى بەهيزكردنى پەيوەندى سىياسى
تورکيا- ئىران پاشگەز دەكاته وە. لەبەر ئەو وەى ئیمە حەز ناكەين كەمترين بەهەلە
ليككە گەيشتن لەنيوان حكوومەتى ئىران و تورکيا دا ھەبئ، بەپتيويستى دەزانين ئەم
ھەوالەى سەرەو وەرتبەكەينه وەو، گلەيى لە ئازانسەكە بكەين كە ئەم راپۆرتەى بئ

لېکۆلینه وهی شیواو، چ بق متمانه ی خوی یان هه رشتیکی تر، بلآو کردووه ته وه، چونکه له کاتیکدا هه ردوولا په روشی په یوه ندی دۆستانه ی هاویه شین، به هه له لیکهالیبوونمان له نیتواندا په یدا ده بئ.

نیمه له زۆر سه رچاوه ی پرواپتیکراوی ناوخۆوه، که هه واله کانیان جینگه ی سه رسوپمان و نیگه رانی بوون، لیکۆلینه وه ی تایبه تمان له سه ر نه م مه سه له یه کردووه چونکه حکومه تی ئێران نه ک هه ر پشتیوانی ی یاخیانی کوردی نه کردووه، به لکو چه ندین ریشویتی به قازانجی حکومه تی تورکیا گرتووه ته به ر. نه و ریشویتیانه ییش به م جوړه بوون:—

۱. حکومه تی ئێران بق هاوکاری حکومه تی تورکیا، نه و کاته ی کیشه ی یاخیانی کورد له تورکیا کۆتایی ی دئ، پیشنیاری پیړه وو جیبه جیکردنی سیاسه تیکی کردووه.

۲. حکومه تی ئێران په یوه ندیدارانی ناگادار کردووه ته وه که سنووری کوردستانی ئێران دابخه ن، بق نه وه ی نه کوردانی ئێران بتوانن یارمه تی کوردانی تورکیا بده ن و، نه کوردانی تورکیا ییش کراوه یی سنوور به هه ل بزانه و، پئیدا له ده ست هیزه تورکه کان هه ل بئ.

۳. حکومه تی ئێران بق جیبه جیکردنی نه م ریشویتیانه، ، فره مانی به خپله کورده ئیرانیه کان داوه له سنوور دوریکه ونه وه به ره و ناوه وه، نه مه ییش بق نه وه ی نه توانن په یوه ندی به کوردانی تورکیا وه بکه ن.

۴. کاتیک چه ند کوردیک که پیشتر له خاکی تورکیا وه ها تبوونه ناو خاکی ئێران و سه رپنجپی نه م فره مانه یان کردبوو، حکومه تی ئێران..... وپاشان رایگواستن.^۱

۵. سه باره ت به و بایه خه ییش که حکومه تی ئێران به کوردان ولاته که یی ده دات و، به ره عیه تی ئاسایی خوییان ده زانی، کوردانی ئێران رتیان پی نادری هاوکاری کوردانی تورکیا بکه ن و، هان یاخود په نایان بده ن.

^۱ نه م پرسته یه ناتواوه.

۶. حکومتان رینوئیتیسی (توجیه) ی بۆ به رپرسانی سنوور ناردووه، تا هاریکاری دامو ده زگای سنووریی تورکیا بکن، و متمانهی ته واوله نیوان هه ردوولادا بیتنه ئاراوه، ده زگا کانی هه ردوو حکومت به گور بکن، تابه وریایی و زانیاری ته واوله وه له سه ره لومه رجه که بکه ونه گه ی.

به کورتی، حکومتی ئێران دلسۆزنه و، وه ک برایه ک له م مه سه له یه دا مامه له ی له ته ک تورکیادا کردووه. جا بۆیه پیمان وایه ئازانسی نه نادۆل، بۆ چوونه وه ی پیش وه ختی بۆ سه رچاوه بپوا پیکراوه کانی ناوخۆ، راپۆرته که ی بلأو کردووه ته وه.

ئیمه که پشتیوانی ناوه ندخو ازین و، چهند سالتیکه له ولاتماندا پیپه وه ی ئه م سیاسه ته ده که ی، ئیمه که مه میشه دژی هه رچۆره هاندان و وروژاندنیککی ناوخۆیین و، بوار ناده ی که س ئه م کارانه دژی به رژه وه ندی ده ولت بکات، ئیمه که ده زانی و ن باوه پمان به و راستیه هیه، که واهه ر ولاتیک ده یی به که م هه نگاو ئاسایشی ناوخۆ سه قامگیربکات تابتوانیت چاکسازی تر به جۆ به یئێ و، چهند سالی دوا یی هه موو کۆششیکمان کردووه تا به هه ولی ماندوویی نه ناسانه ی خاوه نشکۆ، به نامانجمان گه یشتووین و، ئێران بووه ته ولاتی ئاسایش و ئارامی. ئیمه که باوه پمان به پرنسیپی پاراستنی دۆستانه هیه له گه ل برا تورکمانه کاندانداو بۆ ئه مه یش چهندین به لگه مان هیه، ئیستا چۆن ده یی خه لک باوه پیکات که ئیمه په نا یان یارمه تی ژماره یه ک کردی یاخیمان دای؟!!

ئه م کارانه له بناغه دا، جگه له مه سه له ی په یوه ندیی دۆستانه، دژی ئه و سیاسه ت و بۆ چوونانه یشتن که حکومتان هه بیوون. سیاسه تی حکومتی ئێران سیاسه تیککی روونی شه ره قه ندانه بووه، هه رگیز به م جۆره کرده وانه به دناو نابۆ. بۆیه ئه و بابته ی که ئازانسی نه نادۆل بلأوی کردووه ته وه، بۆ بناغه یه و، هیوامانه ئازانسی ناوبراو هه واله که ی له چاپه مه نییه تورکیه کاندان راست بکاته وه، ده ست له دروستکردنی ناحالیبوونی بۆ هه لبگرێ.

ژ: ۶۵

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مسته رئی. هندرسن (۲۱ ی ته ممووز گه یشتووه)
ژماره: ۲۷۲ "نهیینی"

قوسته نته نییه، ۱۵ ی ته ممووزی ۱۹۳۰

گه ورده،

ناماژه به نووسراوی ژماره (۲۶۲) ی (۱۰) ته ممووز، ناگادارتان ده که م که
پۆژنامه کانی تورکیا (۱۳) ی ئەم مانگه به پره سمیی دامرکانه وه ی راپه پینی کوردیان
راگه یاند.

۲. شهوی (۱۲) ی مانگ که وه زیری دهره وه له ئەنگۆره بیینی، به پیزی پیی وتم:
هه وال له سالیح پاشای فه مانده ی گشتیی کرده وه سه رپازیه که وه گه یشتووه و،
بلاو کراوه ته وه. ئەو نه که هه ر به سه رکۆتکردنی سه رکه وتوانه ی ئەو تیکده رانه ی
نارامیی تورکیا، به لکۆ به پاککردنه وه ی (۲۵) میلی سنووری تورکیایش دلخۆش
بوو. به قسه ی ئەو، باندەکان بی هیچ هه وائیکی ریکخستنیان له لایه ن حکومه تی
نیترانه وه، یان ناگاداریی ده زگا کانی نیتران و حکومه ت خۆیشی، له و ناوچانه دا ده زیان
کردبووه ناوه وه. گله بیسه کان له نیتران بی سوود بوون و، بی وه لام مانه وه، بۆیه
جه نه پالی تورک فه رمانی پیدرا، به هه ر نرخیک بی، ته نانه ت ئەگه ر پتویست
به تیکشکاندنی خیله کانی سه ر سنووریش بکات، سه ره لدا نه که دابمرکینیتیته وه.
هه روه ها توفیق رۆستوو، به ر له دوا ناپه زایی نیتران دژی داگیرکردنی سنوور،
نامه یه کی بۆ مۆسکۆ و واشنتۆن ناماده کردبوو و، داوای په یماننامه کانی (لیتقینۆف و
کیلۆگ)^۱ ی تیدا کردبوون، له بهر ئەوه ی به پای ئەو، لیژه حاله تیکی ده ست

^۱ ریکه و ننامه ی ناشنی (Kellogg-Briand) ۱۹۲۸/۸/۲۷ له پاریس له نیتران نه لمانیاو نه مریکا و به لجیکا و
فه ره نسه و بریتانیا و هندستان و ئیتالیا و یابان و پۆله ده و چیکو سلۆفاکیا دا ئیمزا کرا و، ۲۴ ی ته ممووزی -

دریژکردن روویدابوو، نه ویش چونکه پیی وابوو نه و کوردانه ی که تورکیایان داگیرکردبوو، به شیک بوون له سوپای ئیران. هه ربویه به پیزی سوپاسی خودای کرد که ئیستا پیویست ناکات تییینییه کانی بنیژی، له بهر نه وه ی به قسه ی نه و، چه ته کان گه مارق دراو و (۲۵) میلی ناو خاکی تورکیایشیان لی پاک کردوونه وه. به لام به پیزی هیشتا کیشه ی ئارامبوونه وه ی بارودوخه که ی له گه ل حکومتی ئیراندا هه بوو. هه رکه دیداره که مان کوتایی هات، به پیزی چوو ه نه نجومه نی وه زیران، هاوپیکانی له وی داوایان ده کرد بۆ نه وه ی پرسسیاری له مه پ به رنامه ی ئاینده یه وه لی بکه ن. نه ویش دانی پیدانا که هیچ بیرۆکه یه کی له سه ر چۆنییه تی وه لامدانه وه یان نییه .

رای وابوو که له پرۆتستۆ ره سمی و بی سووده کان بیزار نه بن و، به ئیران بلین یا به جیددی پاسی سنووری خۆی بکات، که مه به ست له جیگیرکردنی سه ربازه به دریژایی سنووره که و، نه مه ییش له گه ل باری دارایی نه و ولاته دا ناگونجی، یا نه وه تا رازی بی سنووری هه ریمی ئاپارات به قازانجی تورکیا دیاری بکری و، له به رامبه ردا قه ره بوویه که له تورکیا وه رگری. به پیزی به هه لی زانی و دووپاتی کرده وه که حکومتی کۆمار هه رگیزو ئیستاش ریککه وتننامه ی سالی ۱۹۱۲ ی سنوور که په رله مانی تورکی بریاری لی نه داوه، په سه ند ناکات و، دان به ره واییدا نان.

به پای نه و، نه گه ر چی مه سه له ی سه ره له دانه که له پیناوی ده رفه تی دیاریکردنی سنووردا نه وروژنیراوه، به لام هه لیکی باشی بۆ جه ختکردن له و دیاریکردنه هیناوه ته گزپی.

۳- کاتیک وه زیری ده ره وه به توندی پیی له سه ر پشتیوانیی حکومتی ئیران بۆ کورد داگرت، له به ریزیم پرسی: نه گه ر بتوانی نه و سیاسه ته م بۆ روون بکاته وه که من به بی سوو دم ده زانی و، نه که هه ر پیم وانه بوو ئیران قازانجیک له تووپه کردنی تورکیادا بکات، به لکو نه و ولاته خۆیشی گرفتی به رچاوی له گه ل حکومتی سقوفیتدا

۱۹۲۹ جیبه جی کرا. په بیانی (Litvinov) یش ۱۹۲۹/۲/۹ له نیوان رووسیاو پۆله نده و رۆمانیاو لاتفیاو ئیستونبادا له مۆسکو ئیمزا کراو، شه ریه تی ریککه وتنی کیلۆگی له و پینج ده وله ته دا سه لماند.

هەيەو، هېچ دەستکەوتێکی لەزێادکردنی تەنگوچەلەمەکانی خۆیدا نابی. توفیق رۆستوو ئەو هەوالەیی بەتوندی رەتکردەووە کە کێشە لە سنووری رووسیا دا هەبێ. ئەو لە مۆسکۆی بیستبوو کە جگە لە هەندێ رووداوی تەواو بێ بەهای سەر سنوور، شتیکی ئەوتۆ لە ئارادانییە. بەلام بە پای ئەو، ئێران ویستوویەتی بێ هیزی خۆی بە رانبەر بە هەرسێ دراوسێکە (عێراق و رووسیا و تورکیا) بە هەل بزانێ، ئەوان بە گزێە کدا بکات. ئەم شیکردنەوێە هەندێ زانیاریی پێ بەخشیم، بەتایبەتی دواي ئەوێ دوو راپۆرتی کونسولی تەوڕیزی خاوەنشکۆم خۆیندەووە کە بە پوونی دەریان دەخست: أ- ئێرانییەکان بە هانەي خۆیان هەيە کە بە رانبەر بە دۆژمنکاری رووسەکان لە باشووری رۆژئاوا دا هەستیار بن (ئەمەيش قەسەکانی توفیق رۆستوو دەسەلمێنێ). ب- ئێرانییەکان تاپا دەيە ک پشتگیری کوردیان کردووە (ئەمەيش پاساوی تاوانبار کردنەکانی توفیق رۆستوو بە دەستەووە دەدات). رەنگە راستی ئەو بێ کە ئێرانییەکان بە هیوابن سەر هەڵدانیکی کورد وا لە تورک بکات نەتوانێ بە ئاسانی پێ لەسەر داواکانی بۆ دیاریکردنەوێ سنووری هەریە ئاراپات دا بگیرێ.

عە هەر کە بە پێزی باسی عێراقیشی کرد، بە دەرفەتم زانیو، لەسەر مەسەلەي زمانی کوردی لە عێراق، وە ک لە برووسکەي ژمارە (٤٦) ی (٧) ی ئەم مانگە دا ئاماژەم بۆ کردووە، گفتوگۆم لە گەڵدا کرد. بە پێزی خێراو لەو ئەلامدا دانی پێدانا کە ئێمە لەو مەسەلەيە دا دلسۆزین، ئەمە هەر چەندە تورکیا بە شیوەيەکی رەسمی دان بە دەسەلاتی عێراق، ئە ک بریتانیادا، دەنێ لەو وڵاتە دا.

٥- کۆپی ئەم راپۆرتە بۆ نوێنەری خاوەنشکۆ لە تاران و بریکاری کۆمیساری بالای لە بەغدا دەنێرم.

جۆرج ئاپ. کلارک

وەزارەتی دەرەو، ٢٢٤/٢٧٣، ل: ١٣-١٤، ژ: ١٧

ژ: ۶۶

لە سىرچى كلاركەوۋە بۇ مستەر ئىنى. ھندىرسن (۲۱ى تە مەمۇز گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۲۷۴

قۇستەنتە ئىيى، ۱۶ى تە مەمۇزى ۱۹۳۰

گەۋرەم.

ئامازە بەنۇوسراۋى ژمارە (۲۷۳)ى دوتىنىم، ۋىنەى راپۇرتىكى رايدى بى. جى. ئۆلتىرى پاشكۆى سەربازىستان بۇ دەنىترم كە بۇ بالۆيزەكەيى ناردوۋە، ھەۋالى دوا ئۆپەراسىۋنى سەربازى دىرى كوردى تىدايە.

۲. چاپە مەنىيە تۈركىيە كان بەردەۋام سەركەۋتنى يەكجارىيە لەشكرى تۈرك دەلىنەۋە، بەلام ئاشكرايە شەپوشۇپ، بەتايىبەتى لە ھەرىمى كىتۈى ئاراپات، درىزەيان ھەيە، ھەرچەندە گومانى تىدا ئىيە كە تۈرك بارودۇخى كوردستان ھىۋەردەكاتەۋە، بەلام ھىشتا زۆركارى تىرىش ماۋىن، جىبە جىيىيان بىكات.

۳. ۋىنەى ئەم نۇوسراۋەم بۇ نۆينەرى خاۋەنشكۆ لە تاران وبرىكارى كۆمىسارى بالا لە بەغدا ناردوۋە.

جۆرچ ئاپ. كلارك

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱۴-۱۵، ژ: ۱۸

هاویچی ژماره (۶۶)

له رائید ئۆلیرییه وه بو سیرجی. کلارک

ژماره: ۶

هۆسته نته نییه، ۱۶ ی ته مموزی ۱۹۲۰

گه وره،

له دریژه ی راپۆرتی ژماره (۵) ی (۴) ی ته مموزی (۱۹۲۰) مداء، خۆشحالم ئەم هه والە ی ئۆپه راسیۆنه کانی دووه هفتە ی رابردوی گۆل (وان) تان بۆ به رزیکه مه وه.

۲- ئەم هه والە نه به شیوه یه کی سه ره کی، له راپۆرتی چاپه مه نییه کانه وه وه رگیرون که راستن و له قازنجی هیژی تورکییه کاندان، به لام زانیارییه وه رگیراوه کانی سه رچاوه کانی تر، نیشانیده دن که له خاله سه ره کییه کاندایه گه ل راستیه کاندایه کده گرنه وه.

۳- وا دهرده که وی کۆشش و ئامانجه کانی ئەم دوایه ی یاخییان، له چاوه وانه ی شه ره کانی پیشووتری ئاگری داغ دا، زیاتر بووین. به کورتی ئەم زه وتکارییه کی خێله کی بوو له سه ر سنووری ئێران، تاقمه رق ئەستورره کانی خه لکش به مه به ستی رامالینی ئەو سه ربازانه ی وا له هه ریمی ئاگری داغ جه نگابوون، به ره و دیاریه کر بزوابوون، یارمه تی یاخییانیان داوو.

۴- ئاشکرايه، وا پیشبینی ده کری یاخییان هاوکاری دانیشتوانی ناوخۆ، به تایبه تی به ره چه له ک کورده کان، کۆنه به رستانی ناپازی له رژیمی ئیستانیان وه رگرتی. به لگه ی پرۆپاگهنده ی دینی به راگه یه ندرای (به لاغ) و قسه هه یه و، ده لێن ژماره یه کی ژۆر گوند یارمه تی کوردیان داوه. راگه یاندینی ئیبراهیم تالع به گ ئەمه کداریی ژۆریه ی خه لک بۆ حکومه ت به رزه نه رخیتی، ئاماژه یش به وه ده کات که خه لکی ژۆر به ئاره زوی خۆیان له هیژه کانی حکومه تدا ناوئوس کران.

۵- هیزه کانی ئەم داگیرکارییه له سەر سنووری ئێران کۆکراونه وه، جهخت له سەر ئەوهیش دهکری که ده زگا کانی ئێران هاوکاریان کردوون، پێداویستیان دا بێنکردوون. ئەم هیزانه دوو تهشکله بوون. یه که میان له لایه ن ره سوول^۱ به ڕیوه براره وه، کوپاتی کۆر حوسه ی ن^۲ و ئەمین پاشا فه رمانده ی ته شکله ی دووه م بوون.

ناوی رائید محه مه دی ئەفسه ری هه لگه پاوه ی تورک، وه ک سهرکرده یه کی چه ته و رێگره کان هاتوه .

۶- ئەو باندانه، ناوه پاستی مانگی حوزه ی ران، له گه وه ری سامیان (Achigiran) وه له سنوور په ڕینه وه، به ره و ئه رجیش پێشپه ویان کردو، هه ندێ کوردی ئەو ده شه ریه یان له هیزه کاتیاندا ناو نووس کرد؛ ئەو گوندانه شیان ویزانکرد، که به ره له ستیان کردن، ئەمانه هێرشییان کرده سەر ئه رجیش^۳ و موردایه^۴ و پانتنۆس (Patnos) و، سه رکه وتوو نه بوون و، له باکووری ئه رجیش له گه ل هیزی سواره ی به رقه مانی یه شار به گ که و تنه شه رو، لێره ش شکستیان خوارد.

^۱ سه ید ره سوول به رزنجی کوپی حاجی برۆیه. دوا ی شۆرشى شېخ سه عید دورخرابه وه بۆ ئیزمیر، لێی هه لات. سه رده سه یه کی گه رده ی فیداییه کانی شۆرشى ئاگریش بوو (شۆرشى نه ته وه یی کورد له تورکیا، ل ۱۹، ۲۰؛ خۆبیوون و شۆرشى ئاگرى، ل ۷۷، ۷۸، ۷۹). (س)

^۲ حسین پاشای کۆره سه رۆکی هۆزی حه یده رانی به ده سه لاتترینی ناوچه کانی ده وری وان و بایه زید بووه. مه مق و نادری کوپانی له سه رده سه یه فیداییه کانی شۆرشى ئاگرى بوون. به مال و ماله وه دورخرابه وه بۆ رۆژاوی ئەنادۆل. له گه ل حاجی مورسا به گدا هه لاته سووریا لای حاجۆ ئاغای هه فێرکی. ۱۹۲۸ کاتى به ڕیوه بوو بۆ چوونه پال ئاگرى، به ده سته مه ده نی حاجی مورسا به گو به فیتی کار به ده ستانی تورک خافلکوژکا (شۆرشى نه ته وه یی کورد له تورکیا، ل ۲۸، ۲۹؛ خۆبیوون و شۆرشى ئاگرى، ل ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۷۷، ۷۸، ۷۹). (س)

^۳ قه زایه کی باکووری ویلایه تی وانه له سه ر گۆلی وان (س)

^۴ ناحیه یه کی نزیکى رۆژه لاتى قه زای ئه رجیشه. (س)

^۵ ناحیه یه کی به شی باکووری رۆژه لاتى ویلایه تی بدلیسه. (س)

۷- پیاده‌ی فیه‌ی قی باشور، وه که له نووسراوی ژماره (۵) مدا ناماژم پیکردوه، (۵) ی مانگی ته مموز له دۆلی زیلانی سه‌رووی ته رجیش له گه‌ل یاخیباندایه‌یه که یشتن و به‌پشتیوانی چه‌ند فروکه‌یه که په‌لاماریان دان. شه‌په‌که بۆ (۹) ی مانگو تا له‌ناویردنی کورده رزگار بووه‌کانی ته‌ناوچانه‌ درێژیه‌ کیشا. زۆر له‌یاخیبان که کوپی کۆر حوسه‌ینیشیان تیدایه، خۆیان به‌ده‌سته‌وه داوه، کورژاوانیش به (۱۵۰۰) که‌س مه‌زنده ده‌کرین. فه‌سیلکی تریش له‌به‌رزاییه‌کانی سوپحان داغ^۱ خۆی به‌ده‌سته‌وه‌داوه، نیستا بی‌ سه‌رو شوینه.

۸- فروکه‌وانه‌کان ده‌لێن له‌م شه‌په‌دا، له‌بۆمبارانکردن و ته‌قاندنی شه‌ستیره‌کانیادا له‌به‌رزاییه‌کی که‌مه‌وه، به‌جه‌رگیه‌کی زۆریان نیشانداده. ده‌لێن ته‌مه‌ کاری زۆری له‌خه‌له‌کیه‌کان کردوه. له‌لایه‌کی تریشه‌وه، لانی که‌م، سی‌ فروکه‌ به‌ناگری تفه‌نگو چه‌که‌کان خراونه‌ خواره‌وه، کورده‌کان فروکه‌وانه‌کانیان کوشتوه‌و شیواندویان.

۹- زوو خۆ به‌ده‌سته‌وه‌دانی هه‌لاتوانی ته‌م هۆزانه‌ پێشبینی ده‌کرێ، به‌لام دانی پێداده‌نری که‌زیاتر له (۱۵۰۰) که‌س له‌ناگری داغ ماون، ساله‌ح پاشا فه‌رمانده‌یی کاری ته‌فرو تووناکردنیان ده‌کات.

۱۰- دیاره‌ ته‌م راپه‌پینه‌ په‌لی هاویشتوه‌وه، مه‌به‌ستیان لیتی ته‌وه‌ بووه‌ که‌بینه‌ خالی ئاژاوه‌و ناشارامی له‌سه‌رتاسه‌ری هه‌ر ته‌مه‌کانی رۆژه‌لاتدا. پێم وایه‌ ریی تیده‌چوو سه‌رکه‌وتنی زیاتر به‌ده‌ست به‌یترايه، ته‌گه‌ر له‌گه‌ل یاخیبونی زووتری ناگری داغدا که‌پێش وه‌خت به‌رپابوو، هاوکات بوايه.

۱۱- له‌لایه‌کی تروه‌وه، ئاشکرایه‌ حکومه‌تی تورک که‌ره‌کیه‌تی مه‌ترسییی کوردی دابمرکینێته‌وه. هه‌یزه‌کانیان چه‌ند مانگیکه‌ ریکخراون، ده‌بوو جموجۆلی هه‌ردوو فه‌یه‌له‌قه‌که، له‌گه‌ل ه‌ی سواره، هاوکات بوايه. ده‌سته‌به‌کاریبونی فه‌یه‌له‌قی باکوور به‌ر له‌گه‌یشتنی ته‌وی باشور بۆ ناوچه‌ی ئۆپه‌راسیۆنه‌که، به‌قازانجی حکومه‌ت

^۱ ناحیه‌کی باکووری رۆژه‌لاتی ویلایه‌تی بدلیسه‌ (س)

- كەوتەو، چۈنگە بۈيۈك دايە ژمارەيەكى زۆرى ھىزى كورد كە نىزىك بە گۆلى وان كۆيىنەو، ئەمەيش شىكسى تەواۋىيانى بەدۋاى خۇيدا ھىئا. گىرقتى شەپكردن دۆى پارتىزان، لەوہدايە كە ناتوانى دۈژمن راپىچى دوا قۇناغەكانى شەپكىرى.
۱۲. زانىارى دروست، لەبارەى قورىانيانى تۈركەو، لەبەردەستدا نىيە.
۱۳. ئاگاداركرامەو كە فەجى (۲۸)ى ئەرزۇم رازى نەبوو شەپ دۆى كورد بىكاتو، ياخى بوو، بەلام ئەم قەسە پىۋىستى بەپشت راستكردنەو ھەيە.
۱۴. قوماندانە تۈركەكانى ئەم كردهو سەربازىيە، سالىچ پاشاۋزەكى پاشا بوون. بەلام نەمتوانى تۈركى ھەريەكەيان بەتەۋاى بزانم. ئەكرەم بەكى بەرپرسى ئەم دۋايىيەى پۇلىسى قۈستەنتەنىيەيش سەروكى تۈركانە.

بى.جەى. تۆلىرى

وہزارەتى دەرەو، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۱۵-۱۶، ژ: ۱/۱۸

ژ: ۶۷

له سیرجی کلارکه وه بۆ مستهر ئیئی. هندرسن (۲۱ ی ته مەموز گە یشتوو)

ژماره: ۲۷۵

قوسته نته نییه، ۱۶ ی ته مەموزی ۱۹۲۰

گه وره م،

ناماژه به نووسراوه کانی ژماره (۲۷۳ ی دوینتی و ۲۷۴ ی نه مپۆم، خاتوو (ماک گرات) که زیاتر به (رۆزیتا فۆریتس) ناسراوه، ههینی رابردو له ریگه دا بۆ حه له بو له ندهن به ئیتره دا تپه پی، نه م زانیارییهانی خواره وه ی دامی و، به به راوردکردنیان له گه ل قسه کانی دوازه ی نه م مانگه ی توفیق رۆستوودا، تارپانه یه ک گرنگن.

۲. خاتوو ماک گرات راسته وخۆ له سنووری تورکیا - ئیترانه وه که (۱۱) رۆژی پیش (۲۲) ی حوزه یرانی تیدا به سه ربردوو، هاتبوو، نه و به گه شتی که له ئیتران بووبوو و، ویستبووی بچته روسیا، بۆیه نامه یه کی وه زیری دادی بۆ زه فەرودده وه ی جه نه پالی ئیترانی فهرمانده ی هیزه کان له نازر بايجان، پیگه یشتبوو. خاتوو ماک گرات که گه یشتبووه ته ورێز بۆی ده رکه وتبوو که، به پیچه وانه ی نه و قسانه ی وا توفیق رۆستوو به منی وتبوون، ئیتران له سنووری قوقازدا گرفتی گه وره ی له گه ل کاربه ده ستانی سۆفیه تدا هه یه. نه وخۆی ژماره یه ک په نابه ر که رۆژانه هاتبوونه ناوه وه و، یازده برینداریککی رزگاربوویشی له و (۱۰۰-۲۰۰) که سه ی که وه ک بالۆکراوه کان رایانگه یاند؛ ویستبوویان رووباره که به مه له بپن و، سه ریا زانی سۆفیه ت له ناو ناوه که دا ته قه یان لی کردبوون، بینیبوو. ئیتر به م جۆره وازی له چوونه ناو روسیا هینابوو. به لام که بیستبووی کیشه له سنووری تورکیادا هه یه و، ده رفه تی چوونیشی بۆ ره خساوه، ئاره زووی رۆژنامه وانی پالی پتوه نابوو هه ولێک بۆ نه م ویسته ی بدات.

۳- بە ھۆی چاوساغیکی ترەو، پەییوەندی بە کوردیکەو کوردبوو. خاتوو ماگ گرات لە گەڵ کوردەکاندا تەوڕیزی بە جێ ھێشتبوو، لە رێگە (خۆی) یەو چووبوونە باشووری ماگور، ئیتر لەوێ ئوتۆمبیلەکان بە جێ ھێشتبوو، خۆیان رۆشتبوون. ئەمجا بە سواری ئەسپ کەوتبوونە رێ، یازدە رۆژ لە ناو کوردەکاندا ماوونەو. خاتوو ماگ گرات کوردەکان، بە پێی نەخشە یەکی ژۆر ناتەواو، ناوی ئەو شوینانەیی بیستبوونی، کەمێک لە سنووری تورکیا پەریبوونەو، لە شەپەرەکان نزیک نەبووبوونەو. ئەو خاتوونە سێ رۆژی لە گوندەکانی سەر ئاراپات بە سەربردبوو، لەوێ وینەیی فرۆکە تیکشاوەکانی گرتبوو، بەلام داگیرکەر بەدەختەکانی نەبینبوو کە کوردەکان کوشتبوویان، بە داریانەو بەستبوونەو، لە سەریان نووسیویون: ((ئەمە ئەو چارەنۆسە یە کە چاوە پێی فرۆکەوانانی تورک دەکات)). ھەر لەوێ تۆپێکی دەست بە سەرداگیراوی تورکەکانیشی بینیوو کە کوردەکان نەیانزانیبوو بە کاری بەیژن، داوی تۆپچییان لە زەفەرودەولە کوردبوو، جەنەرال، جا لەبەرئەو ی بووبی کە ئێرانییەکانیان بۆ رازی نەکراو، یاخود کەمێک دوو دال بوو لایەنگرییان بکات، ھێچ کام لە تۆپچیەکانی خۆی نەناردبوو، بەلام چەند ئەرمەنییەکی چارە رەش کە دەترسان ئەگەر تۆپەکان بئەقێن، ئەوا تورکەکان، لەکاتی نەکردنیشیدا، کوردەکان بیانکوژن، داویان لە خاتوو ماگ گرات کوردبوو لەتەک خۆیدا بیانباتەو تەوڕیز. ناوبراواوبەناو گۆیی لەتەقی تەفەنگ بوو بوو، چەند برینداریکشی دیوو، سەرەپای بریکی ژۆر کەم یۆد کە لایان دەستکەوتبوو، کاری پزیشکیی بۆ کوردبوون.

کوردان کە ژنەکانیان کۆرپەکانیان بەکۆڵەو پرنەویان بەدەستەو بوو، وادیاریبون کە شەڕ زیاتر بەمایەیی رابواردن و خۆشی، وەک لە ھەر شتیکی تر، سەیر

بکه‌ن. سه‌رکرده که یان له ئاراپات کوردیکی بالا به‌رز بووه، ناوی (تەلۆ - Telo)^۱ بووه.

۴. ئەمجا خاتوو ماگ گرات، به‌نیازی ئەوهی که له بدلیسه‌وه بیته ناو تورکیا، به‌ره‌و باشوور به‌دیوی تورکیای سنووره‌که‌دا که‌وتبووه پێ. کاتێ: له‌گه‌ڵ چاوساغه‌که‌یدا گه‌یشتبوونه شاخه‌کانی نزیک (نارجک - Archag)^۱ که به‌سه‌رگۆلی وانداده‌پوانن، بیستبوویان شه‌پێکی قورس له بدلیس و موش و ساسۆن و^۲ نۆرسان (Norsan)^۳ قه‌وماوه، ناتوانن تێپه‌پن، ناچار به‌ره‌و رۆژه‌لات وه‌رگه‌پا بوون، به‌ئاراسته‌ی سنوور تا (زینودۆلا - Zinudola)^۴ ملی پێیان گرتبوو. پاشان له‌وێه به‌دیانه‌دا^۵ که فه‌سیلیکی سه‌ریازی ئاشوورییه‌کانیان تێدا بینیبوو، چووبوونه خاکی عیراقه‌وه، تا په‌واندووز رۆیشتبوون.

۵. خاتوو ماگ گرات، له‌سه‌رتاسه‌ری گه‌شته سنوورییه‌که‌یدا، هیچ نیشانه‌یه‌کی کارمه‌ندو سه‌ریازی تورکی به‌دی نه‌کردبوو، زۆرکه‌میشی له‌باره‌ی شه‌پو شۆپه‌وه بیستبوو. ئەو له‌یارمه‌تی و هاوکاری ئێران بۆ یاخیه‌کان دانیابوو، چونکه‌ شایه‌تی ئەوه‌بوو که چاوساغه‌ کورده‌که‌ی له‌گه‌ڵ جه‌نه‌پالدا له‌ ته‌وریز کۆبووبووه‌وه، ده‌یزانی ته‌قه‌مه‌نی و که‌لوپه‌ل به‌شیوه‌یه‌کی رۆکوپێک و به‌رده‌وام له‌ئێران‌وه به‌سنووردا ده‌په‌پنه‌وه.

^۱ له‌میرانی مه‌زگرنه، ئەلقه‌یه‌کی په‌یوه‌ندیی ئێوان ئاگری و ناوچه‌کانی ئری کوردستان بوو (شۆپشی نه‌ته‌وه‌یی کورد، ل ۲۴). (س)

^۲ ناحیه‌یه‌کی باکووری رۆژه‌لاتی نزیک شاری وانه. (س)

^۳ قه‌زایه‌کی باکووری رۆژه‌لاتی شاری دیاربهره. (س)

^۴ ره‌نگ (نورشین)ی ناحیه‌یه‌کی باکووری رۆژاوی نزیک شاره‌ بدلیس بێ. (س)

^۵ مادام ناوی دیانه هیتراوه، دوور نییه دۆلی زینۆی شیخی ئێوان ره‌واندۆ شتق بێ. (س)

^۶ یه‌یه‌کی ئیستای سه‌ر به‌ قه‌زای ره‌واندۆه. (س)

۶. ۋاھەست دەكەم چاۋساغەكەى خاتوو ماك گرات ھەۋلى باشى دابوو بۆ
دووركە وتنە ۋە لە ھەر سەربازىكى تورك. سەربارى ئەمەيش، گومانى تىدا نىيە،
خاتوو ماك گرات سەلامەتى خۆى و پەيوەندىي ئىمە و توركيائىشى لەو شاخ و كىۋەدا
خستبوۋە مەترسىيە ۋە. بۆيە ھىوامە ئەم نەيتىيانەى بپاريززىن، ئەگەر نا
چاۋساغەكەى كە گەشتەكەى بۆ سازكردبوۋ، ئەگەرچى بەپارە كرىۋونى، بەلام زۆر
دلسۆزۋ بە ۋە قابوۋە، توۋشى سزاي قورس دى. جا لەبەر ئەمە پىي وىم: ناتوانى ھىچ
زانبارىيەك لەم بارەيە ۋە، بە چاپەمەنيە ئىنگىلىزىيەكان بدات.
۷. كۆپىي ئەم راپۆرتەم بۆ نويتەرى خاۋەنشكۆ لە تاران و بريكارى كۆمىسارى
بالا لە بەغدا ئاردوۋە.

جۆج. ئاپ. كلارك

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱۶-۱۷، ژ: ۱۹

ژ: ۶۸

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مستهر ئینی. هندرسن (۲۱ ی ته ممووز گه یشتوووه)

ژماره: ۲۷۶

قوسته نته نییه، ۱۷ ی ته ممووزی ۱۹۳۰

گه ورهه،

له راپۆرته کانی ژماره (۲۷۳ و ۲۷۴، ۲۷۵) مدا، هه ولماوه چه ند هه والێکی رووداوه کانی ئەم دواپیهی کوردستانان بۆ بنووسم، هه رچه ند زانیاریی جگه له پرۆیاگه ندو راپۆرتی په یامنیزی چاپه مه نیه تورکیه کان، ده ست ناکه وئ.

۲. سه خته ئه وه نجامه به ده ست به یێنن که ئایا ئەم شه په له زنجیره هیترشی کورده کانه وه بۆ سه ر بنکه کانی پیشه وه ی سوپای تورک، وه ک له راپۆرتی مانگی نیسانی کونسولی ته وریزی خاوه نشکۆدا هاتوو، سه رچاوه ی گرتوو، یاخود ئه و هیترش و په لامارانه زاده ی کاره سه رکوتکاریه کانی تورک بوون که له پشته وه ی گۆلی وان دژ به کورد ده ستیان پێکردبوون.

۳. چاودێریکی بلیمه ت، پاش دامرکانه وه ی سالی ۱۹۲۵ ی کورد، وتی: ئه مانه هه رگیز خۆیان به ده سه ته وه ناده ن، به لکو پێنج سالی ترو، کاتێ له م شکسته یان هه لده سه نه وه، جاریکی تر راده په پن. له لایه کی تره وه، سیاسه تی (کۆنترۆلکردنی ناشتیپانه) ی ئیبراهیم تالبع به گی پشکنیاری گشتیی ویلایه ته کانی رۆژه لات پیشکوتنی به ره و رۆژه لات ی دیاریه کری به خۆوه نه دیوه، بۆیه ده شی بریار له سه ر رۆشوتینی توندوتیژ تر بدرئ. چونکه وه ک له دووتویی لاپه ره ی رۆژنامه کانه وه درده که وئ، به ناشکرا ترسی ئه وه له نارادایه که ره نگبێ نا ئارامیی په ره سه ندووی کوردستان، ئه گه ر دانه مرکینرێته وه، ته شه نه بۆ ناوچه کانی تر بکاتو، بیته مایه ی سه ره لدانی نا په زایی و بیزارییه شاراوه کان.

۴- رىئى تىدەچىن حۆكۈمەتى تۈرك لەبەرئەۋە بېريارى دابىئ ئەمسال كىشەى كورد بەباشى چارەسەر بىكات بەگىشى بەخت يارى تۈركەكان بوۋە، ئەگەرچى خەرجى لەۋەى ۋا پىشېبىنى دەكرا، زىاترى تىچۋوۋە. ئەمە بەقازانجى تۈرك شىكايەۋە كە شەپوشۇر بەرلەدەستېيىكردىنى لە ئەرجىش، ۋەك رانىد ئۆلىرى ئامازەى پىدەكات (بېروانە راپۇرتى ژمارە ۲۷۴م) لە دەۋرۋەرى چىاي ئاپارات بەرپابوۋ، پىشتىگىرى ئىرانىش بەلگەۋىيانوۋى رەۋاى بەدەسەلاتدارانى تۈركىيا بەخشى تا خۇيان چۇنيان مەبەستە پى لەسەر دەستكارىۋىدىيارىكردنەۋەى سنوۋر دابگىرن دواچار ئەم ياخىبونە دەبىتتە بىيانوۋى حۆكۈمەت بۇ لەناۋىردىنى كوردستان ۋەلگەكەىۋ، سەركۈتكارىيە كارىگەرەكەيش گىشت ناپەزايىيەكان لەجىيەكانى تر لەناۋ دەبات. تۇفيق رۇستوۋ پىئى ۋتم: پىئويستە ھەرىمەكە بە پەنا بەرەنى تۈركى شۋىنەكانى تر ئاۋەدان بىكرىتەۋە.

۵- سەرەپاى ئەمە، بەدلىيائىيەۋە حۆكۈمەت، زۆركات ۋ ساتى ناخۇشى دىۋە. ھەرچەندە دەشئ تەرازوۋى مەسەلەكە، دوايى، بەبەرژەۋەندىي تۈركىيا بىشكىتەۋە. سەرچەم دوزمەنى ئەم ۋلاتەۋ حۆكۈمەتى ئىستاش، دەتۈانن ئەۋ كوردانەى كە لە سزاي دېردانەى ئىستا ھەلدېن، بەھاۋكارى خۇيان دابىئىن.

۶- ۋىئەى ئەم راپۇرتەم بۇ نۆينەرى خاۋەنشكۇ لە تاران ۋ بىركارى كۆمىسارى بالا لە بەغدا ناردۋوۋە.

جۆرچ ئاپ.كلارك

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱۷، ژ: ۲۰۰

ژ: ۶۹

له سیرجی کلارکه وه بۆ مستەر ئیئی هندرسن (۲۸ ی ته مموز گه یشتووه)

ژماره: ۱۷۴

تاران (۲۸ ی ته مموزی ۱۹۳۰)

برووسکه

ئه مه ی خواره وه له ته ورزیه وه گه شت (ژماره: ۱۸):

(هه موو لۆرییه کانی ئیره بۆ گواستنه وه ی سه رباز به ره و ماکۆ، ده برین، چونکه تورکه کان دوا ی چه ند باره کردنه وه ی گلله بییه کانیا ن له وه که کوردانی ئیتران هاوکاری نه وانه ی ئا پارا ت بوون، هه په شه ی شکاندنی سنووریا ن کردوه)

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۲۲، ژ: ۳۰

ژ: ۷۰

له سیرجی کلارکه وه بۆ مستەر ئیئی هندرسن (۵ ی ئاب گه یشتووه)

قوسته نته نییه، ۳۱ ی ته مموزی ۱۹۳۰

گه وره م

دوو هه فته ی رابردو وانیارییه کی که من تاییه ت به راپه پینی کورد، له ناوچه ی سنووری ئیتران، له چاپه مه نییه کانه وه بلاوکرایه وه. بێگومان هه روه ک له نووسراوی ژماره (۲۷۲) ی ۱۵ ئه م مانگه دا، ئاماژه م پێدا، حکومه تی تورکیا وتی: یاخییان له ئه رجیش ته فرو توونا کراون و، ته نها ئه وه نده ماوه، کورده هه لاتووه کانی به شه کانی سه ره وه ی ئا پارا ت ده ستگیر بکړن.

۲- له کاتیکدا ياخييان له نه رجيش شکستی کاریگه يان هیناوه و زوریان لی کوژراوه، راپورتی ناوبه ناوی چایه مهنیه کان نه وه ده خه نه پوو که هرچه نده حکومت جله وی بارودوخه که ی باش گرتوه، که چی هیشتا پرۆسه ی پاکسازی نه وه دقه ره ياخیه ته واه نه بوه. کرده وه سه ریازییه کان بۆ ماوه یه ک راگیراون.

ده لئین ياخييان گه مارۆدراون و، نه بوونی پیداو یستی و هاتنی وه رزی زستان ناچار یان ده کات جموجۆله کان یان که م بکه نه وه، نیت ر به یی له ده ستدانی سه ریازی تورک له شه ردا سزای خو یان وه رده گرن. ده کرئ له م بارودوخانه دا پشت به م تاکتیکانه بیه سترئ، به لام نایا گه مارۆی تورک به راستی ته واه و مه حکمه مه؟! یاخود نیت زۆر له ياخييان ناتوان هه لئینه گونده کانی ده ووبه ر؟! نه و بیرۆکه یه ئیستا ته واه بلاوه که (چه ته کان) له ئیرانه وه هاتبوون و، هه مویش له سه ر نه وه کۆک بوون که سه ر هه لدانه که یه کیکه له وانه ی کوردانی تورکیا که له ئیرانه وه پشتیان گیراوه و، به رده واه ته قه مانی و پیداو یستیان بۆ دابین کراوه.

۳- به لام جگه له په لاماری خیلئ بارزان بۆ سه ر بنکه و سه نگه ره کانی تورک له (ئورامار - Oramar)، نه گه ر رۆژنامه کان زانیارییه کی که میان له سه ر روودای بچوک هه بویه، نه و بوارئکی فراوان یان ده ره خساند تا به گشتی ئیدانه ی نه خشه و پیلانی ده ره کی بۆ کیشه نانه وه له تورکیا بکه ن. نه مه به ته واه ی ناراسته ی ئیران کراوه، که شالاری راگه یاندن له دژئ په ره ی سه ندووه و، گومانیشی تیدا نییه که په یوه هندییه کانی تورکیا - ئیران له م ساته دا به بارئکی ناله بارو ئاڵۆزدا تیده په رن. دوا مه به ستی تورک هه رچییه ک بی، عیسمه ت پاشا له گوته ی (۲۸) ی نه م مانگه ی نه نگه ریدا، ئیشاره تی به وه داوه که رئی تیناچی په یوه هندییه ئاساییه کانی هه ردو ولات، به یی ئارامی سنوور، سه ربگرئ. تورکیا ئیستا نه و ئارامیه ی نییه و نه گه رچی خه زیش ناکات که س ئازار بدات، به لام ده یی به رگریی ره وای خو ی بکات. هه روه ها

پېتويستە ئەو روون بىكەتەو كەوا، پېش دەستەبەر بوونى ئەو ئامانجە، گەلى تورك پاشەكشە ناكات.

۴. قسەكانى سەرۆك وەزىر كەم بەھانىن، چونكە وا رادەگەيەنرئ كە توركىا خەرىكە بەتوندى سەرنجى حكومەتى ئىران رابكىشىئو، دەقى سەرنجەكەيشى رۆژانى ئايندە چاپ و بلاودەكرتتەو. سەرنجەكە، بەپىي رۆژنامەى رەسمى وەلامى تېبىنىيەكى بەم دوايىيە گەيشتورى تاران دەداتەو، ئەو رەتدەكەتەو كە گوايە حكومەتى ئىران ئاگای لەچەكداركدنى چەتەكان نىيە لەناو خاكى ئىراندو، ھەموو ھەولتيكى بۆ پاراستنى ئارامىي سنور خستوو تەگەر. ھەروەھا دەريدەخات كە ھەموو بەلتيكى نىيازپاكىي رۆژنامەكان، بايەخيان نابى، دواتر، ھەربەپىي ھەمان سەرچاوە، سەرنجەكە ئەو ھەپشەش تىدایە كە ئەگەر پەيمانەكانى نىيازپاكى و ھاوكارى كاريان پى نەكرى، ئەو حكومەتى توركىا ھەر ھەنگاوتك دەنى كە بۆ پارىزگارى و بەرگرىي سنورەكانى بەپتويستى بزانى.

۵. ئەگەر چى دەشئ شىوانى سەرنجىكى لەم جۆرە بېتتە ھۆى بىزاريى ئىران، بەلام رەنگە راستىيەكە تەنھا بيانوو ھىتانەو بى بۆ داگىركارىيەكى بەناو ھەمىشەيى ناوچەى دەورى دامىتى رۆژھەلاتى چىاي ئاراپات كە توركىا دەمىكە دەيەوى دەستكارىي سنورى سالى ۱۹۱۲ى خۆى بىكات.

۶. وىنەى ئەم راپورتەم بۆ نوینەرى خاوەنشكۆ لە تاران و برىكارى كۆمىسارى بالا لە بەغدا ناردو،

جۆرج ئاپ كلارك

وەزارەتى دەرەو، ۲۷/۴۲۴، ل: ۲۶-۲۷، ۲۵: ۳

ژ: ۷۱

دوو برووسكەى رۇيشتوو ھاتووى (۶) ى ئاب

(۱)

لە ۋەزىرى كاروبارى ۋلاتانى كۆلۇنيالكراۋە ۋە بۆ كۆمىسارى بالا لە عراق
"برووسكە"

برووسكە ژمارە (۵۳) ى قوسىتەنتەنىيە بۆ ۋەزارەتى دەرەۋە ۋەتەن دووبارە
كراۋەتە ۋە.

ھەۋالى راستەقىنەى پشتگىرىى داگىركارىى كوردان چۆنە ؟

(۲)

لە بىركارى كۆمىسارى بالاۋە لە عراق بۆ ۋەزىرى كاروبارى ۋلاتانى
كۆلۇنيالكراۋ.
برووسكە

ئامازە بە برووسكە ژمارە (۵۳) ى (۲۶) ى تەمموزى قوسىتەنتەنىيە بۆ ۋەزارەتى
دەرەۋە، ھۆكۈمەتى عراق ناتوانى پشتىۋانى لە دوستىيى رووداۋە كە بىكات، بەلام
بەلگەى ئەۋە ھەيە كە شۆيىنكە ۋەتوۋانى شىخى بارزان لە ھەرىمى ئۆرامار يارمەتىى
كوردەكانيان داۋە. ھۆكۈمەتى عراق دەسەلاتى تەۋاۋى بەسەر شىخى بارزاندا نىيە،
دەزانم ئەمە بۆ ھۆكۈمەتى توركىيا قەسەيەكى جىي قەناعەت پىكرىن نىيە، بەلام ھۆى
مانەۋەى شىخ بە ئازادى ۋەدور لە دەسەلاتى ھۆكۈمەتى ۋلاتەكەى، زادەى ئەۋ
ھاۋكارىيە مەعنەۋىيە پىندەچىن ماددىش - كەزۋوتىر ھۆكۈمەتى توركىيا كىرۋىيە.
(بىروانە لاپەرە (۶) ى كورتەى چاپكراۋى كۆپۈنەۋەى ئاسايى ژمارە شەشى لىژنەى
(سنور)

ئەمە برووسكەيە بۆ قوسىتەنتەنىيەىش تىردرا.

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۲۶، ۲۷، ۲۷: ۳۷

ژ: ۷۲

له مستەر هیلمه وه بۆ مستەر هندرسن - (۵۱ ئاب گه‌یشتوو)

ژماره: ۶۳

قوسته‌نته‌نییه، ۵ ئابی ۱۹۳۰

برووسکه

ئهمه‌ی خواروه بۆ به‌غدا نێردراوه، ژماره (۵):

"برووسکه‌ی ژماره (۳۶۲) تان بۆ وه‌زاره‌تی کۆلتونییه‌کان"

"له‌هه‌لومه‌رجیکی ئاوادا، پێم باشه‌ هیچ قسه‌یه‌ک له‌ گه‌ڵ وه‌زیری دهره‌وه‌دا نه‌کری، تاخۆی جاریکی‌تر ده‌پرسیته‌وه، خۆش‌حالم، بۆ زانیاریی خۆم، بزانه‌م ئایا وه‌لامی نوێنه‌ری تورکیا له‌ به‌غدا دراوه‌ته‌وه‌ یان نا؟ خۆ نه‌گه‌ر دراوه‌ته‌وه، چیه‌؟

وه‌زاره‌تی دهره‌وه، ۲۷/۴۲۴، ل: ۲۷، ژ: ۳۶

ژ: ۷۳

لەبىرىكارى كۇمىسارى بالآوۋە ئەىراق بۇ وەزىرى كاروبارى ولآتە

كۇلۇنبا ئكراوۋەكان

..... (۸ى ئاب بە وەزارەتى دەرەوۋە گەىشتوۋە)

برووسكە

بە غۇدا، ۶ى ئابى ۱۹۳۰

ئەمەى خوارەوۋە بۇ قوسىتەنتەنىيە نىردراوۋە:

" ئاماژە بە برووسكەى ژمارە (۶۳)ى وەزارەتى دەرەوۋەتان"

وەزىرى دەرەوۋەى عىراق وەلامى نوينەرى توركىا دەداتەوۋە، دەلى:

حكومتى عىراق بەرەهاىى رەتيدەكاتەوۋە ەرجۆرە پشتگىرىيەكى
بزووتنەوۋەكانى كوردى دژى حكومتى توركىاي كرىبى، ەموو ەولەكان
خراونەگەپ بۇ كۇنترۇلكردنى تىرەو خىلەكانى سەرسنور. بەلام حكومتى توركىا
دەزانى ئەمە تاسەر ئاسان نىيەو، ەروەها دەكرى حكومتى توركىا دلىيا بى
لەوۋەى كە پى لەپەرەسەندنى ەر خواستىكى نەتەوۋەىى جىايىخوازىى خىلە
كوردەكانى عىراق دەگىرى. سىاسەتى حكومتى عىراقىش برىتىيە لەوۋەى كە ئەوان
پىويستە وەك خەلكىكى عىراقىى چاك ئارام بنو، نە حكومتەكەيان ونەئەوانەى
دراوسىيان ەراسان نەكەن.

وەزارەتى دەرەوۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۲۷، ژ: ۹

ژ: ۷۴

لە بریکاری کۆمیساری بالۆوه لە عیراق بۆ وەزیری کاروباری دەرۆه ته
کۆلۆنیالکراوهکان..... (۹ی ئاب گەشتوووته وەزارەتی دەرۆه)

برووسکه

بەغدا، ۶ی ئابی ۱۹۳۰

دواترین زانیاری ئەوهیه که دەرۆه‌ری، (۲۱)ی ته‌مموز شه‌ر له‌ نیتوان خه‌لکی
تۆرامارو سه‌ریازانی تورکدا به‌رپابووه، شێخی یارزان (۱۰۰) سه‌د گردی Girdi¹ بۆ
یارمه‌تی تۆرامار نارووه، به‌لام ئاشکرا نییه شه‌رکه له‌ خاکی عیراقه‌وه یان له‌ ناو
تورکیاوه هه‌لگیرساوه. ئەم شه‌ر، زیاتر پێده‌چێ له‌ری دواایانه‌وه که‌وتبێته‌وه.
(بۆ قوسته‌نته‌نییه‌یش نێردراوه)

وەزارەتی دەرۆه، ۴۲۴/۲۷۳، ل: ۲۹، ژ: ۴۱

ژ: ۷۵

لە مستەر هیلمه‌وه بۆ مستەر ئیلی. هندرسن

ژماره: ۲۹۸

قوسته‌نته‌نییه، ۶ی ئابی ۱۹۳۰

گه‌وره‌م

پێم خۆشه، وه‌ك بالۆیزی خاوه‌نشکر له‌ برگه‌ی چواری راپۆرتی ژماره (۲۹۲)ی
(۳۱)ی مانگی رابردوویدا پێشبینی کردبوو، ئەوه‌تان پێی رابگه‌یه‌نم که حکومه‌تی

^۱ گردی ناحیه‌یه‌کی سه‌ربه‌قه‌زای شه‌مدینه‌. رهنگه‌مه‌به‌ست دانیشتوانی ئەم ناحیه‌یه‌ی. له‌وانه‌یشه
خێلی گه‌ردی مه‌به‌ست بووی. (س)

تورکيا (۱)ى ئاب بالۆيزى ولاتەكەيى ئاگادارکردوۋە تاسەرنجى زياتر لەسەر دوا رووداۋەكانى سنوورى تورکيا- ئىران بداتە حۇمەتى ئىران.

۲. دەقى نامە گۆرکچىكە، بەپىچەۋانەى ئەۋەۋە كە پىشېبىنى دەكرا، بلار نەكرابەۋە، بۆيە ناكىرى ئاستى پەيوەندىيەكانى نىۋان ھەردوۋ ولات بزانىرى. دواتىيىنى تورکيا، بەپى چاپەمەنىيەكان. (توندوتىز، بەلام دۆستانە) بوو. لەسەرچاۋەيەكى بەتاۋيانگەۋە زانىم، لەكاتىكدا شىۋازى سەرنجەكە تەۋاوو دۆستانەيە، حۇمەتى تورکيا، حۇمەتى ئىرانى لەھەلبىزاردنى دوو رىگەى نەخوازو سەرپىشك كىردوۋە، ئەۋانىش بىرىتىن لە ديارىكرىدەۋەى خىراى سنوور بەشىۋەيەك كەدىۋى رۆھەلاتى شاخى ئاراپات ۋەك بەرى رۆژئاۋى دەخاتە سەرنەخشەى تورکيا، ياخود رىگەدان بەسەريازانى تورك تا شوۋىن پىي ھەلاتۋانى كورد بۆ ناو خاكى ئىران ھەلگىرنو، لەۋى چارىيان بگەن.

۳. كارى سەريازى لەناۋچەى سنوورو، بەتايىبەتى دژى كوردان، لەئاراپات، كاتى گەشىتنى ۋەلامى پىشنىيارەكانى تورکيا، رادەگىرى. لەگەل ئەمەدا، چالاكىيەكى بەرچاۋ لەدامو دەزگاكانى حۇمەتى توركىدا ھەيەۋ، ئەمەيش ھەروەك جىاۋازى زمانى سەركۆمار (بىرگەى ۵ى نووسراۋى ژمارە (۲۸۸)ى (۲۹)ى تەمموۋى سىز جى كلارك) كە بەئاشكرا ئىرانىيان وريا كىردەۋە، باۋەپكى ۋەھەى دروستكىردوۋە كە ھەردوۋ سەركىردە لەسىاسەتياندا سەبارەت بە ئىران زۆر كۆك نىن. عىسمەت پاشا ۋا دەردەكەۋى خوازىارى ئىجرائاتى توندېئى، بەلام غازى دەيەۋى گىرفتە كە بەگفتوگۇ چارەسەر بگات.

جا ۋابى يان نا، ۋا ھەست دەكرى ئەم سەرنجەى تورکيا بۆ ئىران، لەۋەى كە سەرەتا بىرى لىكراۋەۋە، نەرمتر بوۋە. ھاۋكات ئەۋەش گىنگە كە ھەفتەى رابردوۋ توندوتىزى چاپەمەنىيەكان، بەشىۋەيەكى بەرچاۋ كەم بوۋىۋەۋە، دەم دوۋىەكى ناۋەند گر (معتدل) تىران ھەبوو. ھەروەھا ئىبراھىم تەلەبەگى پىشكىنبارى گىشتىي كوردستان كە ۋەك پەيامبەرى ھىۋىكرىدەۋەى ئەم ناۋچەيە، بەقەناعەت

پێکردن و دروستکردنی رینگەوبان و، پەرودەردە، سەیدەدەکرێ، ئەوکاتەى که شالۆى چاپەمەنییەکان دژی ئێران لەو پەڕى برەویدا بوو، رۆژنامە هێرشى کردە سەر خۆى و سیاسەتەکەى، کتوپرگەیشته ئەنگۆرە. ئەمجا پاش یەک دوو رۆژ بە ئازادى و تووێژ لەمە پگواستەنەوێ بۆ پۆستێکى ترو جێگرتنەوێ لەلایەن جەنەرāl جەودا پاشا (Cevat Pasha) ى ناوبانگ باشى سنوورى عێراقەوێ کرا. عیسەمت پاشا لە یالۆفا (Yalova) سەردانى غازى کردو، ئیستا لەو دایە بگەرێتەوێ دياربەکر.

دەلێن خوسرەو بەگى هاوڕێى غازیش کارى بالۆتیزى لە تاران لەئەستۆ دەگرێ بەلگەى لەم جۆرە لەبەردەستداوە، ئەو راستییە دەخاتە روو کە سیاسەتى ناوەندگى تەنها بۆ ساتێک سەرکەوتن بە دەست دێنێ، وەک وەزیری دەرەوێ ئێران بە سێرناپ. کلاشقى و ت: (راپۆرتى ژمارە ۳۲۸ ی ۱۴ تەمموزى تاران) حکومەتى سۆڤیەت گەرەکییەتى تۆوى ئاژاوە لە ئێوان ئێران و تورکیا بجێنێ. سەرکەوتنى ئەم هەولانە سنووردەرە. گۆرپانکاری ئایندەیش، دەکەوێتە سەر جۆرى وەلامى ئێران بۆ دواتیبینی تورکیا.

ئەخۆ ئەگەر پەيوەندییەکان (دە) رۆژى دواى کەمێک باشیش بووبن، هێشتا ئەو جێى گومانە کە ئاخۆ باش بوونێکى هاوشتیوێ لە بارودۆخى کوردستانى تورکیادا هەبوو یان نا. چاپەمەنییەکانیش تەواو لەمە بێدەنگ بوون.

بەهێزکردنەوێ سوپا، بەردەوام و بەشتیوێەکی رێک و پێک، لەهەریمی کورداندا بەدی دەکرێ. پاشکۆى سەربازى بالۆتیزخانەى خاوەنشکۆ زانیوێەتى، تانیستا (۸- ۱۰) فرۆکەى تورکى لەو هەرمەدا لە ناوچوون و، باندە یاخییە پەرەوازەکانیش هێشتا نۆرن. هەروەها کەم لەبارەى هێرشى کوردانى بارزانەوێ بۆ سەر ئۆرامار، بلابووتەوێ. هێندەى کە من ئاگاداربم، هیچ پێشنیارێک لەسەر تیبینیەکانى عێراق و بریتانیا بلاونەکراوەتەوێ. بەلام ناشکرایە کە کوردانى تورکیا، نزیک سنوورى عێراق،

١ ناحیەى کى باشوورى رۆژاوى ویلايەتى ئېزمیت لەسەر دەریای مەرمەرە. شوێنى حەسانەوێ مستەفا کەمال پاشا (ئەنتورک) بوو. (س)

به رده وام سه رچاوه ی گرفت و کیشهن. نه گهر ئاژاوه ی سه ردوو سنووره که به س نه بووی، خو نه مرق رایشگه یه ندرا که ده سته یه کی شه ست که سی به فه رمانده یی حاجو^۱ ی دوزمنی دیرینی تورک نزیک به نسیبین سنووری سوریا یان بریوه و، وایه ری برووسکه کانیا ن له ورئگه یه دا قرتانده و. نه وه یش و تراوه که سه ریا زانی تورک خه ریکی به ره نگاری نه م داگیرکاری به نوییه ن، که له بهر برانی پاسه وانانی سنوور بۆ کۆنترۆلکردنی بارودوخی باشوور، به ئاسانی نه نجام دراوه. حاجو ئیستا له (Habab) ی زیدی باوو باپیری جیگیربووه و، به به یان نامه یه ک ئاشکرای کردوه، کار بۆ سه ر به خۆیی کورد ده کات و، کوردان بۆ تۆله ی کاره ساتی براکانیا ن له تورکه کان بانگ ده کات.

ه. وینه ی نه م راپۆرت به نویته ری خاوه نشکو له تاران و بریکاری کۆمیساری بالا له به غدا ده نیرم.

نه ی. که ی. هیل

وه زاره تی ده ره وه ٤٢٤/٢٧٣، ل: ٣١-٣٢/٤٦

*** **

^۱ حاجو ئاغای سه رۆکی هۆزی گه وری مه فترکیه، سالی ١٩٢١ خه ریکی خو سازدان بوو له دیاره کر بۆ به رپاکردنی شوپشیکی چه کدار دژی تورک. به لام سه ری نه گرتوه و ئینگلیز هاوکاری نه بووه. به بشداری شوپشی شیخ سه عیدی پیران نه بوو، دژی راوه ستان. پاشان ها ته سووریا و، له ناوچه ی توریا سپی (قامیشلی) نیشته جی بوو. ١٩٢٧ بوو به دامه زرتیک و نه ندای یه که م کۆمیته ی ناوه ندیی (خۆبیوون). هاوکاری و پشتیوانی شوپشی ئاگری کرد. ١٩٤٠ کۆچی دوا یی کرد (له باره وه بپوانه: خۆبیوون و شوپشی ئاگری، ل ٣١، ٣٢، ٣٣، ٨٢. د. که مال مه زه ره، چه ند لاپه ره یه که له میژووی گه ل کورد، ب، ٢، ئاماده کردنی عه بدوللا زه نگه نه، مه ولیر، ٢٠٠١، ل ٤٩٧-٥٠٤). (س)

^۲ حاجو ئاغای خه لکی ناوچه ی (تورعابدین) ه، بۆیه ره نگه نه وئاوه مه ل ب. (س)

ژ: ۷۶

له مسته ر ئار ئیج کامپیله وه بۆ مسته ر ئی ئی هندرسن (۱۵ ی ئاب گه یشتووه)

ژماره: ۹۳۹

پاریس، ۱۴ ی ئابی ۱۹۳۰

گه وره م

خۆشحالم پیتان رابگه یه نم که ئەم به یانییه نوینه ری ئیران سه ری بالوێزخانه ی
خاوه نشکۆی دا. ئەو وتی به رێنویتی حکومه ته که ی نه هاتووه، به لام ته نها خۆی
ویستویه تی سه رنجم بۆ شکانی سنووری ئیران له لایه ن سه ربازانی تورکه وه بۆ
راوه دوونانی کورده کان رابکێشی. سه ربازانی تورک، به قسه ی ئەو، چوونه ته ناو
خاکی ئیران و، نه یشیده زانی که ی ده پۆنه وه، یاخود نیازانه تا کاتیکی دیاری نه کراو
بمێننه وه یان نا. پێی وابوو ئەم کاره به فیتی حکومه تی سۆفیه ت بووه، چونکه
به لگه له سه ر سنووری ئیران - رووسیای سۆفیه ت له به رده ستدایه. هه روه ها وتی ئەم
کاره ی تورکیا گرفت بۆ حکومه ت و کورد له ئیران دروست ده کات.

۲- ئەو وتی برووسکه ی بۆ حکومه ته که ی کردووه تا بزانی ده یانه وی چی بکه ن و،
واتیگه یشتووه که به نیازن یان له م کاته دا داوای یارمه تی هیزه کانی تر بکه ن،
یاخود خێرا مه سه له که بخه نه به رده ست کۆمه لی نه ته وه کان. ئاگاداریشی
کردمه وه که دۆینی ئەم راستیانه ی، وه ک بۆم ده رکوت بێ هیچ رێنوینییه کی
تایبه ت، به حکومه تی فه ره نسه گه یاندووه. سوپاسی کردم ئەگه ر من ئەمانه به
به پێزتان رابگه یه نم، چونکه وه ک وتی: نوینه ری ئیران له لهنده ن نییه و، نوینی کار
هه لسه ورپێنی ئیران له وی نه یده زانی چی بکات.

ئا. پ. ئیج. کامپیل

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۳۴، ژ: ۵۱

ژ: ۷۷

لە مستەر ھىلمەوۈ بۇ مستەر ھىندىسى (۱۸ ئاب گە يىشتوۈ)

ژمارە: ۳۱۸

قوستەنتەنىيە، ۱۴ ئابى ۱۹۳۰

گەرەم،

دوئىنى ۋەزىرى دەرەوۈم لە ئەنگورە بىنىۋ، باسى ھىرشەكانى شىخى بارزانم بۇ
توركياء، (برووسكەى ژمارە ۵۳ ى ۲۶ ى مانگى رابردوۋى سىز جى. كلارك) كرد.
تۇفيق رۇستوۋىش لىي پىرسىم: ناخۇ ھىچ زانىارىيەكى بەغدام پى گە يىشتوۈ، يان
نا.

۲- بەكورتى لە ۋەلامى حكومەتى عىراق دوۋام كە درابوۋە نوئىنەرى توركياء
لە بەغداۋ، جە ختم كىردەوۈ كە توركياء دەتوانى لە ۋە دۇنيابى كە ۋا نە حكومەتى
خاۋەنشكۆر نە حكومەتى عىراقىش پىشتىۋانىي ھىچ خواستىكى ناسىۋنالىزىمى جىيائى
خواز ناكەن، ۋ، جىموجۇلى لە ۋ جۆرەيان بۇ بىزار كىردى دەۋلەتانى دراۋسى پىقبول
نىيە.

ۋەزىرى دەرەوۈ لە ۋەلامدا وتى: راپۇرتىكى دىرئى تاھىر لوتفىي پى گە يىشتوۈ،
بە دۇنيا كىردە ۋەكەى حكومەتى عىراق ۋ ئىجرائاتى ئە ۋولاتە دۇى ھىرشەكان رازىيە.
توركياء، بە پىي قىسەكانى بە پىزى، ترسى عىراقى نىيە ۋ، مە ترسىيەكە لە جىيەكى ترە،
بە لام روۋنى نە كىردە ۋە مە بەستى ئىران ياخود ناوخۇ توركياء.

۳. كاتى زانىم جىگىرى سەرۆك ۋەزىرى عىراق ۋ جىگىرى كۆمىسارى بالا
ۋىستوۋيانە (۸) ى ئەم مانگە بچنە كوردستان، بە باشم زانى ھەندى لە وقسانەى
پى بلېم كە چاۋە پى دەكرا پىمان بگەن، سەرنجىشى بۇ ئە ۋ راگە ياندەنە رابكىشەم كە
تاييەت بوۈ بە چالاكىە سىياسىيەكانى كورد. بە پىزى وتى: قىسەكانى
خوئىندوۋە تە ۋە. ئەمەش سەرسامى كردم، چونكە ھىشتا لە چاپە مەنىەكاندا

نەخراونەپوۋ. ھەرۈھە دەيزاتى ئەقسائە بۇچى كراون، پىشسوازى لىو راگە ياندەنە كورد. ئەمجا وتى ((بايەخىكى زۆر بەكورد دەدرى)).

۴. ھەر خىرا ھاتە سەرباسى رىكە وتتنامەى بەم دواییە بەئاکام گەيشتوۋى ئەنگلۇ-عیراقى، وتى: توركيا بەمە خۇشحالە، چونكە ئارامى و ئاشتى خواروۋى رۇژمەلاتى سنوۋى توركيايان سەقامگىر كوردوۋە. ئەو كاتى سەرگوتارى رۇژى (۱) ئابى "Temps" ى خويندبوۋە، زۆر بىزار بوۋبوۋ وتى: زىانبەخش بوۋە، چونكە رەخنەى لەرپكە وتتنامەكە گرتبوۋو، ئامانجە بەدینە ھاتوۋەكەيشى دروستكردنى ناكۆكى و دوۋبەرەكى بوۋ لە نىۋان و توركيا لەلايەك و عىراق و برىتانىاي مەزندا لەلايەكى ترەۋە. دەيزانى لەپىش ئەمەۋە، مەسەلەى بۇرىيەكان ھەيە. خۇئەگر بابەتى تىرى ۋە ھالپىرە بالوبىيىتەۋە، ئەۋا، ھەرچەندە ھەزى نەدەكرد شتى ۋە ھەر روۋىدات و ئەم قەسەى لەسەر بكات، ھەرشتى دەلى. ھەرۈھە ئەبويست ھەلى بۇ پرەخسى تا لەم بارەۋە گفتوگۇ لەگەل بالوۋىزى فەپەنسە بكات، لە (مسيو دوشامبغون - M. de Chambrun) پېرسى: ئاخۇ ھەستى بەرامبەر ئەم تاكتىكانە چۆنە؟ ۋەزىر ئەۋەيشى وت، كەۋەك (Temps) دەلى، ئەۋ رىكە وتتنامەيە بۇ برىتانىا زۆر گرنگە، فەپەنسەيش كارىكى باش دەكات ئەگەر رىكە وتنىكى لەۋ جۆرە لەگەل سورىادا ئىمزا بكات.

۵. ۋىنەى ئەم نوۋسراۋەم بۇ جىگرى كۆمىسارى بالا لەبەغدا ناردوۋە.

ئەى. كەى. ھىلم

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۴۱، ژ: ۵۷

ژ: ۷۸

برووسكەى جىگىرى كۇمىسارى بالا ئەبەغدا بۇ وەزىرى كاروبارى ولاۋتە
كۇلۇننىيا كراۋەكان (۲۵ى ئاب گە يىشتوۋەتە وەزارەتى كۇلۇننىيە كان)

۱۵ى ئابى ۱۹۳۰

ئامازە بەبرووسكەى (۶ى ئابىم (بروانە بەلگە نامەى ژمارە ۷۳)، راپۇرتەكان
ئەو دەگەيەنن كە شوئىنكە وتوۋانى شىخى بارزان دەروپەرى (۸ى ئاب ديسان
لەگەل سەربازانى توركدە كە وتوۋنەو شەپو، شىخ بەنيازە بارزانى و
زىبارى (Zibor) ى زياتر بەھانائى ئۆرامارەو بىئىرى.

وەزارەتى دەرەو، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۴۴، ژ: ۶۱

ژ: ۷۹

ئەسىرنار. كلايشەو بۇ مستەر ئىلى. ھندرسن (۱۸ى ئاب گە يىشتوۋە)

تاران، ۱۸ى ئابى ۱۹۳۰

برووسكە

برووسكەكان (رۇيتەر - Reuter) لەئەنگۆرەو كە دەلئىن سەربازانى تورك
نىكى ئاپاپاتى بچووكو (Ay beydagh) سنوورىيان بەزاندوۋە، بەپىتى قسەى
كونسولى خاۋەنشكۆ لە تەورىزو بالۆيزى پىشوى توركىا، ھەلەستراون.
تورك بەپىتى ھەوالى تەورىز، لەنزىك (ئارالىك - Aralik) ' توۋشى شىكستىتر
ھاتوونو، بالۆيزى توركىا كەبەم زووانە بەرەو ئەنگۆرە دەكەوئەپى، دانى پىدانا كە
ئەگەر ئىران زوۋاۋكارى پىتويست نەخاتە بەردەست بۇ چەككردن بلاۋەپىكردنى

^۱ ناحىيەبەكى باكوۋى رۇژھەلاتى شارى بايەزىدە نىزىك يە سنوورى توركىا - ئەرمەنىستان. (س)

په نابهرانی کورد، نه ورا پیده چی سهریازانی تورک ناچارین ناوچه ی ئاپاراتی بچوک
داگیربکن.

نهم نوسراوه بۆ قوسته نته نییه ییش نیردراره.

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۴۳، ژ: ۵۹

ژ: ۸۰

له مستهر سترانگه وه بۆ مستهر نیی. هندرسن (۲۸ ی ئاب گه یشتووه)

مۆسکۆ، ۱۸ ی ئابی ۱۹۳۰

گه ورهم

سیرناپ. کلایف له نوسراوی ژماره (۳۲۸) ی (۱۴) ته مموزی سالی ۱۹۳۰ ایدا که
وینه یه کی چاپیم پی گه یشتووه، ده لئ: وه زیری کاروباری دهره وه ی ئیران ته وار له
باوه ره دایه که حکومه تی سؤقیه ت به تاوانبارکردنی هه له ی حکومه تی ئیران
به هاندانی یاخیانی کورد، خه ریکه کیشه له نیتوان هه ردوو حکومه تی ئیران و تورکیادا
بنیته وه. خۆشحالم ئاگادارتان بکه م که چاپه مه نیه سؤقیه تیه کان ئاماژه ی تری
پیچه وانه ی قسه که ی فه رووخی خانیان به م مه سه له یه داوه، نه گه رچی نه مه نه وه
ناگه یه نی که ناوبراو هه له بووه.

۲. (ئیزفیتسیا - Izvestia) رۆژی چوارده ی ئاب برووسکه یه کی نه نکزده ی
ئارژانسی تاسی بلاوکرده وه، تئیدا هاتووه: پرۆپاگه نده کانی تایبه ت به ئالژیزی
په یوه ندیه کانی تورکیا - ئیران ته وار بینه مانو، په یوه ندیی نیتوان هه ردوو ولات
هیشتا دۆستانه یه.

" ئیزفیتسیا " له باره ی نهم برووسکه یه وه نووسیویه تی:

چاپەمەنیە بیانیەکان ئەم دواییە پرۆیاگەندەیان بلاوکردەووە کە گواپە کێشە ی تورکیا- ئێران لەتەقینەوهدایە. سەرچاوەی ئەم پرۆیاگەندانەیش ئەو کوردانە کە لە رۆژمەلانی ئەنادۆل دژی حکومەتی ئەنگۆزە یاخیبوون. ئەم کوردانە لە خاکی ئێران، کە جاریک لۆرەنسی ناودار تێیدا ماوەتەو، بەپەنابەری ژیاون و هەر لەوێوە ریکخراون و، حکومەتی تورکیایش لەسەرئەگەیدا ئیشارەتی بۆ ناریکوپێکی ئەم بارودۆخە ی ئیستا کردووە. وادیارە دانوستانی هەردوو حکومەتی تاران و ئەنگۆزە لەسەر ئەم مەسەلە یە، ئاکامیکی باشی ئی بەدی هاتووە. بۆیە ئاژانس (رەسمی) ی ئەنادۆل توانیویە زانیاریەکی پیشوو بنێرێ ئێمە لەلای خۆمانەو ئەتوانین تەنها پیشوازی لە پاراستنی ئەو پەییوەندیە دۆستانە یە هەردوو گەلی برا بکەین، کە چەندین ئامانجی سیاسی دەرەکی و ناوخوازی هاوشتیوە ی هەن و، بووەتە چۆلی چاوی دۆژمن. ئیمپریالیستەکان، بەپیتی قسە ی پەیانمێریکی رۆژنامەکانی بەرلین، بۆ لێدانی پەییوەندیەکانی تورکیا و ئێران، هانی یاخیبوونی کوردیان داوە. بەپیتی زانیاریەکانی ئاژانس ئەنادۆلیش ((ئەم هەولە سەرناگرێ)).

٤. قسەکی تایبەت بەم بابەتە نامە یەکی پەیانمێری تورکیای "Kurier Borsen" ی بەرلین بوو، لە (ئیزقێستی) ی (١٢) ی ئابووە وەرگیرابوو، پەیانمێرەکی تێیدا پشت راستی کردبووەو کە باندە کوردەکان بەرەشاشی ئینگلیزی و دوا جوۆری دەمانچە چەکدار کراون و، پەنابەریکی محەمەد ناوی تورک کە بەبزوینەری ریکخراویکی دینی کۆتەپەرست لە میسر ناسراوە، فەرماندەبیان دەکات. هەروەها لەسەری دەپواو، دەلی: مانگی شوبات کۆلۆنیل لۆرەنس کە لەسەر شێوە ی محەمەد حموود سەری لە بەغداو کوردانی بازاری دابوو، پیشبینی کردووە کە بەم زووانە شتیێک روو دەدات. ئەمجا لۆرەنس گەیشتووەتە شارۆچکە ی ماکۆی ئێران کە لە سنووری تورکیاوە دوورنییە و فەرماندەبی یاخانیشی ئی بووە.

"ئامانجی یاخیبوون کە سەریەخوازی کوردەکانە، لەگەڵ بەرژەوەندیی ئیمپریالیزی بریتانیادا یە کەدەگریتەو کە دەیهوێ خاڵیکی ستراتیژی دژی کۆماری

سۆڧىيەتى سۆشيالىستىي يەككەرتو لەھەرىمەكەدا دامەزىنئى. دامركاندەوھى ئەم ياخيبيوونە، زۆر لەسەر توركيە كەوتووھ. بەم شىۋە يەگەرەكپەتى بارى ئابوورى توركيە لاواز بىكاتو، ئىتر زياتر پىشت بەيارمەتپە دارايپەكانى برىتانىا بپەستئ. جا لە رىگەى ياخيبيوونى كوردانەوھ، پىدەچى بە بەردىك دوو چۆلەكە بكوژئ. قازانچى دووھمىش شىۋاندنى پەيوەندىپەكانى توركيە - ئىرانە. نامەكە بەوھ دوايى دئ كە دەلى: پىكەدادان لەگەل توركيەدا ھەرمەسەلەيەكى لاوھكىيەو، مەبەستى سەرەكىي خۆسازدانە بۆ شەپى يەكىتى سۆڧىيەت. بۆيە دوژمنانى دەيانەوئ شويىنى ستراتىجىي گونجاو بۆ خويان بگرن. ۵. ئەم بىرورپايانە زۆر لەوانى " ئىزئىستيا" وھ نىزىكنو، لىرە بەگەرمى پىشوازيان لى دەكرئ.

ويلپەم سترانگ

وھزارەتى دەرەوھ ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۴۶، ژ: ۶۴.

ژ: ۸۱

لەمستەر شىلەوھ بۆ مستەر ئىيى. ھندرسن (۲۵ ئاب گەيشتووھ)

ژمارە: ۳۲۸

قوستەنتەنپپە، ۲۰ ئابى ۱۹۳۰

گەورەم،

سەرەپاي راپۆرتە ئاگادار كەرەوھەكانى چاپەمەنپەكانى ئەوروپا، لە و كاتەوھى نووسراوى ژمارە (۲۹۸) ى (۶) ى ئەم مانگەم نووسىوھ، ھىچ پىشكەوتنىكى گرنگ لە بارودۇخى كوردستانى توركيە، ياخود پەيوەندىپەكانى توركيە ئىراندا نپپە.

۲. دە رۆژىك لەمەوېر، وھلامى ئىران بۆ سەرنجى (۱) ى ئابى توركيە، گەيشتە ئەنگۆرە. ئەم وھلامە، بەپىي بۆچوونى توركيە، مايەى رەزامەندى نەبوھ، چونكە

هردو ریگه ی ناماژه پیکراوی سه رنجه که ی تورکیای داوه ته دواوه. ریگه کان بریتی بوون له دیار یکردنه وه ی سنووری نژیک ئاپارات، یان ریگه دان به سه ریازانی تورک بۆ راوانان و شوین پی هه لگرتنی یاخییانی کورد له ناو خاکی ئیراندا. نه م رازی نه بوونه ی ئیران شتیکی چاوه پئی نه کراو بوو. حکومت نه مه ی باسانایی وهرگرتو، چاپه مه نه کان پییان داگرت که حکومتی ئیران له مه ودوا ریوشوینی پیویست بۆ چاره کردنی کورد له خاکی خۆیدا ده گریته به رو، ئیتر نایه لی کوردانی تورکیا به سنووردا بپه پنه وه. هه وال هه یه که هیزه سنووریه کانی ئیران سازو ته یار کراوه نه وه. نه وه یش پشت راست کرایه وه که هیزه ئیرانیه کان ده سته یه ک چه ته ی کوردیان له نزیک سی نوور له ناو بردوه، ده لئین نه فسه رانی هه ردو و لات له پاوژدان پیکه وه و هاوکات و هه ریه ک له خاکی خۆیه وه ده ست به کاریی. هه ر له م کاته دا، برووسکه یه کی نه نگۆره بلاوی کرده وه که فه رمانی ده ست پیکردنی نوپه راسیقون دژی ئاپارات و چوونه ناو خاکی ئیران، نه گه ر پیویست بکن، دراوه ته سوپای تورک. بیگومان راپۆرت که له ده زگا به رپر سه کانی ئیره دا، به هه ند وهر نه گیراو، هه ر زوو دواتر نکوولی لی ئیکرا.

۳. هه فته ی رابردو روژنامه کان خۆیان زیاتر بۆ دامه زراندنی پارته سیاسییه نوویییه که ته رخانکردبوو، که بۆ به خشیینی بواریکی زیاتر به کوردستان ها تووه ته گوپی. روژانه ده وتری بارودۆخ "ئارام"، به لام ناشی نه مه بکریته وینه یه کی راسته قینه ی هه لومه رجه که. به لای که مه وه کورده کانی ئاپارات هیرشیکیان کردووه ته سه ر هیزه کانی تورکیاو، رووداوی بچووکیش لیرو له وئی باس ده کریو، وه زعه که جپی نیگه رانییه. ره نگه بیر له وه بکه نه وه که کورد ناچار ی خۆیه ده سته وه دان بکنو، پییشده چی به هیوای جوړیک له هاوکاری ئیران بن. له وکاته دا، وه زیری ده ره وه رایگه یاند سه ر له "یا لۆفا" ده دات بۆ وهرگرتنی رای غازی و عیسمه ت پاشا له باره ی ناردنی یاداشتیک ی نوپوه بۆ تاران، بۆیه هیچ کاریکی خیرا نا کری. هیشتا ریی تیده چی کرده وه ی توندوتیژ به رامبه ر به ئیران بنوینری،

به لام کاتی ئەم جۆره کارانه به سه رچووه، شته کان به ره و سه قامگیر بوونیکی دیپلوماسیانه ده چن. چاپه مهنیه کان بلایان کرده وه:

کۆمسیۆنی دیاریکردنی سنوور دهست به کارده بیته وه، شاندى تورکی ده که ویتته وه هه ولای دیاریکردنه وه ی سنوور وه ک خۆی مه به ستیه تی و، له به رامبه ردا، دهست له باشووری دوورتر هه لده گرئ. بالوێزی نوێ له تاران، له چاپیکه و تنیکدا وتی: به هیوایه هه رزو و پاش نه وه که ده گاته پایته ختی ئێران، بتوانی مه سه له ی سنوور یه کلایی بکاته وه.

۴. هه والای خوارووی رۆژه لاتی تورکیا نییه. په لاماره که ی حاجو که پیشتر ئاماژه م پیکردوو به توندی به رپه رچ درایه وه. نه و نه یتوانی هاوکاری کردانی ناوخۆ به دهست به ینن و، هه ر که سه ر یازانی تورک ده رکه وتن، به سه ر سنووردا هه لاتته وه، یه کسه ر هیزه کانی فه رهنسه له سووریا ده ستگیریان کردو، له سنوور دوورسان خسته وه. ئەم هه نگاوه یش جێی ره زامه ندی ده زگا کانی تورکیا بوو.

۵. وینه ی ئەم نووسراوه م بۆ نویننری خاوه نشکۆ له تاران ناردوو.

ئه لێکس. که ی. هیلم

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۴۴، ژ: ۶۲

ژ: ۸۲

لەسىرنار. كالايشەوۋە بۇ مستەر ئىنى. ھندرسن (۴ ئىلۇل گەشتوۋە)

ژمارە: ۴۱۵

گولجەق، ۲۶ ئاينى ۱۹۳۰

گەورەم،

لە برووسكەي ژمارە (۱۹۴) ى (۱۷) ئابىدا، ئاگادارم كىرنەوۋە راپۇرتە
وەرگىراۋەكانى پەيامنىرى قوستەنتەنىيە رۇيتەر، لەسەر داگىركىرنى تا باشوۋرى
رۇژھەلاتى چىاي سەرەكى ئاپارات لەلايەن سەربازە ئىترانىيەكانەوۋە، راست نىن. ئەم
زانىارىانەم لە گفتوگۇيەكى مەمدوۋى شەۋكىتى بالوۋىزى پىشۋى تۈركىيا برووسكەي
گەشتوۋى كونسولى خاۋەنشكۆ لە تەۋرىز، گەلە كىردۈن. چەند رۇژىك دواتر،
حكومەتى ئىتران لە چاپەمەنىيەكانى تاراندا، دىۋىيەكى تارادەيەك رىگىرى بىلۈكىردەوۋە،
لېرەدا وەرگىرپىدراۋەكەي ھاۋپىچ دەكەم.

۲. بىدەنگىيى حكومەتى ئىتران، دۈۋرى ناۋەندى دۈژمنايەتيەكە كە بەدەگمەن
گەشتىارانى ئەۋرۈپى سەرى ئىدەدەن، وايان كىردۈۋە بەزەحمەت زانىارىيى دروست
لەسەر رووداۋەكان دەست بىكەۋن. كونسولى تەۋرىزى خاۋەنشكۆيش، پىشت بەۋ
زانىارىانە دەبەستى كە ئەفسەرى قوماندانى ئازىبايجان دەيانداتى. راپۇرتەكانى
رۇيتەر كە ھەندىكىان لە چاپەمەنىيى بىتەلى ناۋەن (Nauen wireless
press) ەۋە وەرگىراۋن، ھەمان بۇچۈۋى ھەلەي برووسكەي ژمارە (۲۰) ى (۲۹)
تەمموزى لەمەپ داگىركىرنى خاكى ئىتران، لە قوستەنتەنىيە وەرەدەگىرىن. جا بۇيە
ئەگەر بارودۇخەكە، ەك بەدۇرخستەنەۋەكەي ئىتران روۋى دەكاتەۋە، جىاۋازو
ناۋازە نەيى، خەلك ۋاھەست دەكات حكومەتى تۈركىيا نىيازىيەتى ئەم پىۋپاگەندانە
رەت بىكانەۋە. ئەگەرنا، ئەۋا سىياسەتى وايە، ەك ھەپەشەيەكى ئاراستەۋخ، سوۋد
لەۋ ئىجرائاتانە وەرگىرى كە دەشى پاشتر ئاچارىيى بىانكات. لەلايەكى ترەۋە،

حکومتی ئیران پئیده چئ باش ده رکی به وه کردبئ که له بهر نه وهی که سانیکی سهر به خق نین به چاو رووداوه کانیان دیبئ. ئاسانترین رتگی مامه لهی هه لومه رجیکی مایه ی بیزاری و، نکوولی لیکردنیتتی. ئه وان، پئنج رۆژ بهر له بلۆکردنه وهی وه لامه که یان، چاوه پئیان کردو، وهك (شه فقهی سورخ، Shafagh-Surkh) رۆژی پاش ده رچوونی ئاوازه ی پیکرد، سه خته پیشبینی بکری چاپه مه نیه ئیرانییه کان راپۆرتی ئازانسه بیانییه کان پشتگوئ بخه ن، ئه مه له کاتی کدایه که حکومت بهر له وزانیارییه برپا پیکراوانه ده گری که ته نها ئه وان، ئه گه ر بیانه وی، ئه توان پیدایان بکه ن. هه رچه نده وادیاره ئاگادار کردنه وه ره سمیه که زۆر کاریگه ربووه، "Messenger de Teheran" له ژماره ی رۆژی (۱۹) ی ئابیدا گرنگی دایه هه له وه رگتپانی برووسکی ناوه ن. ناوه ن ده لئ: ((وهك چه ند رۆژنامه یه ك له قوسه نته نییه وه راده گیه نن، لایه نه ره سمیه کانی تورک هه میسه بانگه شه ده که ن که هیچ جوړه جموجوێکی هیزه کانی تورک له خاکی ئیراندا نه بوه)).^۱

به لام Messenger de Teheran به سه ر دپری ((بایه خیکی زۆر به کوردان ده درئ))، نووسیویه تی:

((ده زگا ره سمیه کانی تورکیا، به پئی زانیاریه کانی قوسه نته نییه، دژی هه رکاریکی چه کداریی تورکن له سه ر خاکی ئیران))^۲^۳، بۆیه بۆ نه دامانی ئه م بالۆی زخانه یه ی ئه مریکای روونکرده وه که بۆچوونه کانی له گه ل حکومته که یدا یه ك ناگرنه وه، هه روهك بالۆی زی خاوه نشکر له قوسه نته نییه، منیش بیگومانم که بانگ کردنه وه ی ناوبرا و زاده ی ئه و جیاوازی رایه بسووه.

^۱ به پێژ د. کوردق علی له کۆلێجی هونهری زانکۆی سلێمانی ئه م پرگه یه ی له ئه لمانیه وه بۆ کردمه کوردی،

سوپاسی ده که م.

^۲ ئه م پرگه یه فه ره نسبه.

^۳ ئه م پسته یه ناتاوانو بوو.

به دلتیاییه وه، ئه ویش وه ک زۆرینه ی هاو نیشتمانیه کانی تری ئیترانی زۆر خوشی ناوی، به لام پیاویکی ناشتیخوازو ناوه ندگرو، وه ک پرۆفیسۆریکی میژو ویش بینویه، ناکۆکه له گه ل ئه و سیاسه تی هتورکردنه وه یه دا که حکومه تی ئه نگوره به ریوشوینی توندوتیژی وێرانکه رگرتویه بهر. کاتی ئه م نووسراوه م ناماده کرد، خۆی سازدابوو خێرا تاران جی بهیلتی و، وا دهرده که وت فرمانی پیدرابی تا خوسره و به گ ده گات، چاوه پوانی بی.

۳. ئه ترسم ئه م راپۆرتیه که م رووداوه کانی کوردستان روون بکاته وه. چاپه مه نیه کانی ئیتران، جگه له تاوانبارکردنی ده ستیوه ردانی بریتانیا که نمونه یه کی (شه فقی سورخ) ی له باره وه هاو پێچ ده که م شالاره که یان پشتگوێ خست هه لۆیستیان له هه لسه وکه وتی وشترمرانه ی حکومه تی ئیمپریالی وه رگرت. پیده چی کۆمیساری بالای خاوه نشکو له عێراق که ناراسته وخۆ نیتوانی له گه ل خیل و تیره ی په یوه ندیداری یاخیاندا هه بوه، بتوانی حاله ته که روون بکاته وه. وینه ی ئه م نووسراوه و هاو پێچه کانی بو ناوبراوو بالۆیزی قوسه نته نییه ی خاوه نشکو ده نێرم.

۴. کاتی نووسینی ئه م راپۆرتیه، ئه م یاداشته هاو پێچ کراوه ی پاشکۆی سه ریاژی بالۆیزخانه ی خاوه نشکو م پێگه یشت. هینده ی پێکراوه پوخته ی حاله ته که ی نویسیوه.

ناپ. ئیچ. کلایف

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۵۱-۵۲، ۷۱۴: ۳

هاوینچی ژماره (۸۲)

بارودۇخى كورد

وا دياره توركان له ئۆپه راسيۆنه كانى حوزە يـران و تـه مـمـوزياندا سەرکه وتوبوبون و، كوردە كانیش ناچار بوبون ئەرچیش و ئۆلى زیلان و روویاره كانی (حاجی دهری - Haji Deri) و به رزایی (Abagha) و، به گشتی ناوچه ی باکووری باکووری رۆژئاوای گۆلی وان جی بهیلتن، دهیشلین سى هـزار كەسى بى چەك له و ناوچه یه دا به دهستی تورك قەتلوعام كراون.

نیوه یه كه می مانگی ته ممووز شه پگه رمبوو، زهره رو زیانی ئه و ماوه یه ی تورك به (۴۰۰۰-۸۰۰۰) كوژراو مه زنده ده كرتی كه نیوه یان به (ون) له قه له م دراون، به لام راستیه كه ی له دوزمن هه لاتوون. حوزه ییرانیس هیرشیکی سهرنه كه وتوو له باکووری (نیغدیر) رووی دا.

هیزه كانی یاخییان به ره و ئاراپات پاشه كشه یان كردو، له وێوه و، به تاییه تی له ئارالیک و نزیکى بایه زید، كه وتنه په لاماری سهریازه توركه كان. شه پ له ناوچه یه قورس بووه و، شاره كه ش چه ندین جار ده ستاو دهستی كردوو ه ئافره تانی كورد رۆلی کاریگه ریان له و شه پانه دا بینیه و، توركه كان فه رمانده ییان له قهره كۆسه داناوه.

سالح پاشای قوماندانی فه یله قی (۹) فه رمانده ی بالایه و، جیتی سوچی پاشای گرتوه ته وه، ئه كره م به گ سهرۆکی ئه رکانی سالح پاشایه و، زه کی پاشای فه یله قی هه وتیش پشتیوانی ئۆپه راسیۆنه كه ده كات.

ئیه راهیم به گی سهرخیلتی جه لالی كه ئیحسان نووری ناویکی ئه فسه ری پیتشوی توركو رائید محمه د به گ ئامۆزگاریان كردبوو، سهر كرده یه تیی كوردانی كردوو ه.

له پاشكۆی سهریازی تورکیاوه له تاران، زانراوه هیزه كانی سهرتاسه ری ئه و هه ریمه ی توركان (۱۰-۱۵) هـزار جه نگاوه رو، هی كوردانیس به (۵-۸) هـزار

چه كدار مه زنده ده كرځن، وا باوه پ ده كړځ توركه كان (۱۵) فروكه ي بومب هاويزيان به كار هيتاېځ كه ياخييان هه نديكيان لي خستوونه خواره وه. كورده كان چه ند توپنيكيان هه يه كه رهنگه له توركه كانيان گرتېن، به لام ته قه ميني نه و توپانه يان نيېه. هه روه ها ژماره يه كه ره شاشيان هه يه. هېزي كوردان بډ چه ند فه سيليك دابه شكراون، هه ريه كه يان كه سيكي هه لېژنردراو سه رپه رشتي ده كاتو، ناوچه يه كي دياريكراوي پي سپنردراوه.

هه ريومي شه رپه كان بډ سه ريازاني نيزامي زور سه ختو، ناوي خواردنه وه كه مه و، هيچ شتيك له ناوه وه دابن نه كراوه و، په يوه نديكرديش يه كجار خراپه، نه مانه سه رباري سه ختي ده قه ره كه و به تاييه تي نزيك به ئا پاراټ.

هه ركه توركه كان پيش رپه وي بېكېن، ولاته كه ويران ده كېن و، گونده كان ده سووتين و، دانishtوان قه تل و عام ده كېن و، سه ريازان هيچ شوپنيك ناپرسن و نابوځن.

ورده ورده كورده كان زياتر راپيچي ناوچه ي ئا پاراټ ده كرځن و، هېزه كانن تورك به نيازن له ويځ گه ماروځيان بده ن و، ناچاري خو به ده سته وه دانيان بكن. ئاشكرايه سنووري توركيـ ئيران به لوتكه ي ئا پاراټي بچووكدا ده پوات، بويه نه و زنجيره چيايه، ته نها به داگيركردني خاكي ئيران له لايېن سه ريازاني توركه وه ياخود هاوكاريي هېزه كانن ئيران به به ستنې به ري روزه لاتي ئا پاراټي بچووك، شياوي گه ماروځدانه.

سه ريازاني تورك و فروكه جه نگييه كان، مانگي ته مموز، يه كه جار تا (۱۰) ده كيلومترې ناو خاكي ئيران دواي ياخييان كه وتوون، به لام هه ر زو سه ربازنه كان پاشه كشه يان كردوه و، روډاوه كه يش هېزو يوه ته وه.

پاريژگاري شاري ته وريژ داواي له ياخييان و تيره ي جه لالبي كوردي ئيران دالده ده ري نه و ياخيانه كرد، چنه وه ناو خاكي توركي، يان خوځيان به ده ست هېزه كانن ئيرانه وه بده ن و، چه كه كانيان بده نځ. نزيكه ي (۲۰۰) دوو سه د كه سيكيان

بە دەم ئەم داوایەو هاتن، ئیستا هیژکی پیکهاتوو لە یەكەکانی رۆژەلات و رۆژئاوای فیرقی تەوریژی ئێران لە شەپی ئەوانە ی تردان.

سەربازانی ئێرانی، دەوروپەری (۹) ی ئاب، شکستیکی گەورەیان خواردو، چوار ئەفسەر و سەد کەسیکیان لی کۆژرا. دەسەلاتدارە ئێرانییەکان حەزیان بەم ئاکامە ی رووداوەکان نە دەکرد. تازە پێرە و کردنی سیاسەتی بەنەرمی جوولانەو لە گەڵ خێلە کوردەکانی خۆیانداو هیورکردنەو یان بە گوشاری سیاسی، ئەک کردەو ی سەربازی، درەنگ بوو. ئیستا حکومەتی ئێران ناچارە، دوزمنایەتی ئاشکرای کوردەکانی خۆی بکات، ئەم کارەیشی جگە لە هاوکاری ئۆپەراسیۆنی تورکەکان، هیچ پاساویکی تر هەلناگرێ. هیندە ی تێبینی دەکری، دەسەلاتدارانی ئێران لەو بارودۆخە نەشیاوو نەخواراوە یاندا رۆیاش کار دەکەن، رۆر ریتیئەدە چێ بەرامبەر بەو (۲۵۰۰۰۰) کوردە ی ژێر رکێفیان بکەو نە گێژاویکی تاقەت پرۆکێنەو.

لەلایەکی ترەو، حکومەتی تورکیا کات و پارە یەکی رۆری بۆ سازدانی ئەو هیژشە بەخەرچ داو، کۆششیکی رۆری بۆ کردووە. مەبەستیشیان داوی هیئانە بەگرفتی کوردانی ئاپارات، نایانەوێ دەست لەم ئامانجەیان هەلگرن. ئەمەیش بەستە بە حکومەتی ئێرانەو، لەوروووە کە تا چ رادە یەک ئەتوانی سنووری خۆی بپاریژی، رێ نەداتە کوردانی یاخی بکشیئەو، ناو خاکەکی، کوردانی هاوسۆزی ئەم ولاتە پە یوئەندی بە یاخیبوونەو نەکەن. باوەر وایە تەنھا هەشت سەد سەربازیکی ئێران پاسەوانی سنوور دەکەن کە پشتیئە یەکی بێ هیژن، کوردانی ئاپارات دەتوانن بە قازانجی خۆیان ببیرن.

رۆیتەر رۆژانی ۱۲ و ۱۴ ی ئاب لە قوستەنتەنییەو هەواڵیکی بلۆک کردەو کە حکومەتی تورکیا بەتوندی سەرنجی ئێرانی راکێشاو، هیژەکانیشی هەریمی قەرەداغی رۆژەلاتی ئاپاراتی بچوکیان داگیر کردو، چونکە ئێران ناتوانی سنووری خۆی بپاریژی، کوردانی تورکیا پەنایان بۆ خاکەکی بردو. بەلام حکومەتی ئێران، بەبەیاننامە یەکی رەسمی خێرا، ئەم هەواڵە ی رەتکردەو، پە یامنی ئێرانی

چاپه مەنیه بیانییه کان له نهسته مبول، شه شهفته یه سه رگه رمی بالوکردنه وهی سه رنج و یادداشتی ئالوگۆرکراوی هه ردوو حکومه تی تورکیا و ئێران. هه یچ پشت راستکردنه وه یه بۆ ئالوگۆرکردنی شتی له و بابته له تاراڤا نییه، به لام پرۆپاگه نده هێنده به رده وامه که ناتوانی پشنگوی بخری، ده شتی تورک به ره سمی گله یی له ئێران کردی که کورده کانی پشنگیری یاخیانی ئاپاراتییان کردوه. به لام هه رچه نده نه مه تاراڤا ده یه راسته، که چی حکومه تی ئێران نکولی لنده کات. ئاماژه به راپۆرتی سه رچاوه یه کی بره واپیکراو ده که م له سه ر نه م مه سه له گرنگه، نه ویش نه وه یه که G.O.C ی فیرقه ی رۆژه لات - رۆژئاوای ته ورێز به تاشکرا چه ک و ته قه مهنی به یاخیانی کورد ده فروشی. ره نگه دواتر حکومه تی تورکیا ئێرانی به وه ترساندنی که له به ره وه ی حکومه تی ئێران ناتوانی سنووری خۆی و خێله کانی سه رسنوره که ی کۆنترۆل بکات، پێویسته سه ربازانی تورک رۆژه لاتی ئاپاراتی بچوک داگیر بکه ن، جا پێده چی سازو ته یارکردنه وه ی هه زه کانی ئێران له به ره نه م هه رچه شه یه بن.

گرانه هۆی نه و شالاوه ی تورکان که دژی ئێران ده ستیان داوه تی، دیاری بکری، به ده گمه ن رێتیده چی ته نها بۆ ده ستنیشانکردنه وه ی سنووری نزیک ئاپاراتی تورکیا - ئێران بی. له پاشکۆی سه ربازانی تورکیاوه بۆم ده رکه وت، بالۆیژخانه ی نه و ولاته له تاران به م هه لویسته ی نه نگۆره ئاپازییه. بالۆیژه که که زووتر پێشبینی ده کرا بگۆیژیته وه، ئیستا دانراوه ته وه، نه و بۆچوونی به هیزی هه بوون، پێشتر جاپرێک ده ستی له پۆسته که ی هه لگرتبوو، به لام دواتر مۆله تی چاوخشاندنه وه به بریاره که یدا درا.

ئێرانییه کان، به رامبه ر به ده ستنیشانکردنه وه ی، باشووری دور به قازانجی ولاته که یان، واز له م ناوچه یه ناهێنن، نه میش ره نگه به هۆی نیازی حکومه تی تورکیاوه بی بۆ داگیرکردنی سه ربازانی ناوچه ی قه ره داغ.

مه سه له ی نجتیمالی هه لایسانی شه پ له نیوان تورکیا و ئیراندا، له تاران تاووتوئیکرا. ئیران، به تایبته تی له م کاته دا که قهیرانی ئابووری هه یه و، له گه ل خیله کانی نزیک شیرازدا له گیره و کیشه دایه، خوی بۆ رووداوئیکی وه ها ئاماده نه کردوه.

له لایه کی تره وه، هاندانی خیله سنووریه کانی سه رووی رۆژه لات له لایه ن ئیرانه وه بۆ هاوکاری کوردانی ئارارات و دابینکردنی ته قه منه و جه نگاوه ر بۆیان، بۆ تورکیا باش نابێ. ئاشکرایه روسه کان، له نزیکی سنووری یه ریفان، په یوه ندیه توندوتولیان به تورکه کانه وه هه یه و، سه باره ت به گرفته کانی تورکیا - ئیرانیش، ئیران پیتی وایه دوژمنکارییه دیار و نیمچه شاراوه کانی رووسیا ریتی ده ستیان گرتوه.

پی.سی. ئاپ. دۆد

پاشکۆی سه ریازی

تاران، ۲۶ ی ئابی سالی ۱۹۳۰

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۵۲-۵۴، ۱/۷۱: ۵

۸۳: ۵

له سیر ئاپ. کلایشه وه بۆ مسته ر ئینی هندرسن. (۴ ی ئه یلول گه یشتوه)

ژماره: ۴۲ - ئه یینی

نۆینه ری خاوه نشکۆ، له دریزه ی راپۆرت ه کانیدا بۆ وه زیری ده ره وه، نووسراوه کانی ژماره (۱۵۴، ۱۴۷، ۱۴۹، ۱۵۱) ی کونسولی خاوه نشکۆتان له ته وریز، له سه ر بارودۆخی کورد، بۆ ده ئیرێ.

تاران، ۲۶ ی ئابی سالی ۱۹۳۰

شاوپىنچى (۱) ى ژ: ۸۲

ئە كونسول پائەمردوۋە بۇسىر ئاپ. كلايش

ژمارە: ۱۴۵ - نەينى

تەۋرىز، ۱۱ ئابى ۱۹۳۰

گەرەم،

خۇشخالم ئەمانەتان پى رابگە يەنم:

۱. گوندەكانى دامىنى ئاپارات چۆلكراونو، ياخييان و خىزانەكانيان بەسەر شەست و سى كامپى بچووكدا دابەش دەكرتن، مەر چادرگە يەك (۱۴-۱۵) خىزانى تىدا نىشتە جى دەكرى.

۲. فەرماندەى بالا ئىبراھىم بەگى سەرخىلى كوردى جەلالىي توركيا و ئىترانە. سەركى ئەركانىشى ئىحسان نوورىيى بدلىسە^۲ كە پىشتىر ئەفسەرى تورك بوۋە،

^۱ ئىبراھىم بەگ حەسەكى زادە يا (برۆسى حەسەكى تىلى) لە بنەمالەى حەسەسۆرىيە. كاتى خۇى ۋەزىفە بەگى ۋەك والىيە تىبى وانى مەبوۋە؛ چالاكانە شەپى رووسى كردوۋە پىتى نەداۋە بگنە ناۋچەى ئاگرى. دواى شۇپشى شىخ سەعیدى پىران كە بەشدارى نەبوۋە، نووك ناچارى كردوۋە بداتە شاخ ۋە ئاگرى خۇى بشارىتەۋە. مەردانە تا كۆتايى شۇپشى ئاگرى شەپى كردوۋە. دوايىش ۋازى نەمىناۋە، ۱۹۲۲ لە شەپىكى دىۋى ئىتراندا بەدەستى جەندرمەى تورك شەھىد كراۋە (خۇيىۋون و شۇپشى ئاگرى، ل ۶۵-۶۸). (س)

^۲ كوپى عەلى قوللىيە، ۱۸۹۳ لە بدلىس لە داپك بوۋە، خراۋەتە بەر خۇيىندىن تا مەكتەبى حەربىيەى ئەستەمبولى لە ۱۹۱۰ دا بويۋە بوۋە ئەفسەر. لە ئەلبانداۋ يەمەن و بەيزوون و گورجستان ۋەزىفە شەپى دىۋە. بوۋە بە ئەندامى (جەمىيەتى تەعالىي كوردستان - ۱۹۱۸). ۱۹۲۰ دوورخراۋەتەۋە بۇ سەر سنوورى گورجستان. ھانۋەتەۋە بۇ دىۋارىەكر. ۱۹۲۴ سەركردايە تىبى پاپىنى (بيت الشىباب) ى ھەزىمى ھەكارىي كردوۋە. كە راپەرنەكە سەرى نەكرت، ھەلاتە عىراق. فريانەكەۋت بەشدارىي شۇپشى شىخ سەعید بكات. ۱۹۲۷ خۇى گە ياندا چىپاى ئاگرى پىتەرىي شۇپشىكى كرد تا ۱۹۳۰ كە (خۇيىۋون) نەخشە سازو جىبەجىكەرى بوۋ. دواى شكانى شۇپشەكە، چوۋە ئىتران و بە پەنارىەر ۋەركىرا. ۱۹۲۶/۲/۸ -

راویژکاری گشتیشیی شیخ خەلیل - ناویکی خوازراوە - یکی هەریمی بۆھدان (Bohdan) ی باشووری وان و باکووری ئەلجیزرە.

۳- بەگشتی (۲۰۰۰) چەکرداری یاخی هەن و، دەکرێ بە ئاسانی ژمارەیان لەخێڵەکانی دەورووبەرەو بە (۵۰۰۰) زیاد بکات.

۴- بولاقباشی (Bulackbash) سەریازگە یەکی ئێرانە لەو سنوورەداو، نزیکەی (۱۲۰۰) یارد لە یەکەم رەببەیی تورکانەو دەوورە. ئەوی تورکان ئەم بەھارە چۆلکراو، ئێستا هیچ گاردیکی تورک تا پشت بایەزید لەو دەفەرەدا نییە، چونکە ئەم بنکە یە هەمیشە لە ژێر هەپەشەیی کوردەکاندا یەو، زوو زوو دەستاو دەست دەکات.

تانیستا کوردان دەستیان لەو پۆستەیی ریی بایەزید نەداوە کە لە باشوور هاتوچۆ دەکات.

۵- رووبەری سووچی باشووری رۆژەلاتی نزیك بە سنووری دەشتی بایەزید کەم و زۆر (۳۶) میل چوار گۆشە یەو، قامیشی درێژ دایپۆشیوەو، زۆنگیکی چڕو سەختە. سێ و چواری تەممووز تورکان چوونە گۆشەیی باشووری رۆژەلاتی ئەم زۆنگاوەو، لە نزیکەو کامپی کوردەکانیان بۆمباران کرد، بەلام کوردان پەلاماریان دان و، (۵۰) دیل و (۴) رەشاش و چەکی سووکیان لی گرتن.

۶- پاش چوار پێنج رۆژ دیلەکانیان، بێ ئازاردان، ئازادکرد. بەلام ئیسماعیل ئەفسەری تۆپخانە کە کوردیکی ئەرزپۆمە، جیی نەهیشتن و پەییوەندی پێوەکردن.

۷- تورکان، کەوا پێشبینی دەکرا پەلاماری ئێرانییەکان بدەن، ئەو هێرشە سەرکەوتووی سەرەو هەیان بۆ گرتنی دەریەندی بولاقباشی (بروانە خالی چواری سەرەو) برد.

- بەکارەسانی مۆتۆرساکیل کوچی دوابی کرد. نووسەریکی توانا بوو، لە گۆفاری "ژین" ی ئەستەمبولۆ (کۆمستان) ی تاراندا نووسینی هەبە. بیرەوەرێیەکانی لە سەر شۆپشی ناگری یالۆ بوو تەو (شۆپشی نەتەویی کورد لە تورکیا، ل ۴-۸). (س).

^۱ ناوچەیی بۆھدان (یونان). (س)

۸. دوو رىگە لە بولاقباشىيەو بەرەو ئاراپات دەچن، يەكيان بەنئوان بنارى ئاراپات و ژۇنگاوى ئاماژە پىكر اودا، ئەو يترىان بەلاى راست (باكوور)ى يەكەمدا دەپوات، ھەريەكيان بىست و چوار سەعات پىادە رىيە، رىگەى دوو ەم بى ئاوە، پىرە لە ژۆر جۆرە مارى ژەھراوى.

۹. ديارە ئەم بارودۇخانەى سەرەو ە تۆپە راسپۆنە سەريازىيەكانيان لەو ە رىمەدا قورس كر دوو ە.

۱۰. چەن ئەشكەوتىك لە ئاراپاتدان كە گەرە ترينيان روو ە رووسىايەو، گشت ياخييان و مال و خىزان و ماللەكانيان دالەدە دەدات، ئەم ئەشكەوتە تەنھا ئەو دوو رىگەيەى برگەى (۸)ى ەن و، كور دەكان بەناسانى دەتوانن بەرگرى لە يەككىيان بكن و، سروشى ئەوى ترىشيان واىكر دوو ە لە ھاويندا نەپرەرى و، زستانىش بەفر دەيگرى.

۱۱. كامپى ئىسماعىل بەگ تا دەشتى بايەزىد نرىكەى (۸) مىلە.

۱۲. كوردان (۱۳) رەشاشيان ەيە، خاوەنى تۆپىشن، بەلام گوللە تۆپيان نىيە.

۱۳. توركان ئەلئىن (۱۵) فرۆكەى بۆمب ھاوئىيان لەكاردايە، كەچى تەنھا شەش فرۆكە پىكەو ە بىنراون.

۱۴. كور دەكان دابەشبوون بۆ چەند باندىك و، ەر كۆمەلئىك ناوچەيەكى لە ژىر رىكفدايە كە ئاژەلى خەلكى ترى بۆ راپىچ دەكات و، ئاژاوەى لىو ە دەنئىتەو ە. ئەو ئاژالانە خىرا سەر نابىرئىن، بەلگوولە كاتىكى ديارىكر اودا بەرامبەر بە بەخشىنى پارە يان تەقەمەنىيە دەدرئەو ە بەخاوەنەكانيان، ئىسماعىل بەگ كوشتنى كشتيارانى توركى قەدەغە كر دوو ە.

ئەم باندە تا سەرووى ئىغدىر لەلايەك و ئەرزپۆم لەلايەكى ترەو ە پەلامار دەدەن.

۱۵. فەرماندەيى ئىستای تورك قەرەكۆسەيەو، دەلئىن فەرماندەى گشتىيش سالىح پاشاى قوماندانى فىرقەى (۹) و تۆپە راسپۆنەكانى ئىستای رۆژھالەتە. ئەلئىن پىشتەر سوبجى پاشا ھىرشى سەرەكىي مانگى حوزەيرانى بەپۆو ە بر دوو ە، كە لە ئىغدىرەو ە دەست پىكرابوو.

- ۱۶- زهکی پاشای فرماندهی فیرقه‌ی حوتیش، له‌م شه‌پانه‌دا به‌شداره .
- ۱۷- نه‌کره‌م به‌گی به‌بررسی پیشووی پولیسی قوسته‌نته‌نییه سه‌روکی نه‌رکانی سالح پاشایه .
- ۱۸- کؤلونیل لوره‌نس، به‌پتی قسه‌ی نه‌و کوردانه‌ی که‌سهردانی بنکه سه‌ریازییه ئاماژه‌پیکراوه‌کانی ئیرانیان کردووه، یارمه‌تی کوردان ده‌دات .
- ۱۹- یاخییانی جه‌لالی له‌م سی ناوه‌نده‌دا بوون، ئیبراهیم به‌گ له‌ شاخه‌کانو، خالید به‌گ له‌ به‌ری ئیران، سی‌یه‌میش که‌ ناوه‌که‌ی نه‌زانراوه له‌ قهره‌سوو (Karasu) ی نیوان خالید به‌گو ئیبراهیم به‌گ. نه‌لین نه‌می سی‌یه‌م په‌یوه‌ندی باشی به‌رووسه‌کانه‌وه‌ه‌یه‌و، وا‌ه‌ست ده‌کرئ سه‌رچاوه‌ی نه‌و پرؤپاگه‌نده‌یه‌ک له‌دوای‌یه‌کانه‌ی چاپه‌مه‌نییه‌ رووسیه‌کان بی که‌ له‌باره‌ی کؤلونیل لوره‌نسه‌وه‌ بلاوده‌بنه‌وه .
- ده‌لین پیویسته نه‌و سه‌رکرده‌یه‌ رزو به‌توندی وریا‌بکریته‌وه‌ که‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌رووسه‌کانه‌وه‌ بیچرئ .
- ۲۰- نه‌م زانیاریانه له‌یه‌کی‌ک وه‌رگیراون که‌ هه‌فته‌یه‌ک له‌ ئاراپات بوو، له‌ویوه‌ هاتبوو، خوی نه‌و شتانه‌ی دیبوون، نه‌م هه‌والانه‌ سی هه‌فته‌یه‌یان به‌سهردا تیپه‌پروه، چونکه‌ فارسه‌کان نه‌م پیاوه‌یان، کاتی گه‌یشتنی، دوو هه‌فته‌ زیندانی کردبوو .
- ۲۱- نه‌م هه‌والانه‌م نه‌مرو له‌و به‌ریزه‌وه‌ پیگه‌یشت که‌ وه‌ک کونسولی ورمئ رامسپاردبوو .
- ۲۲- تانیستا سه‌ریاز ده‌نیردریته‌ ماکو .
- ۲۳- کۆپی نه‌م نووسراوه‌ بق بالویزی خاوه‌نشکو له‌ نه‌نگوره‌و کۆمیساری بالا له‌به‌غدا ده‌نیرم .

ستانه‌وپ پالمه‌ر

وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۵۵، ۱/۷۲

هاوینچی (۲) ی ژ: ۸۳

له کونسول پالمه روه بو سیر نار. کلایف

ژماره: ۱۴۷- نهینی

ته وریز، ۱۲ ی نابی ۱۹۳۰

ده مه وی پیتان رابگه یه نم که ده وره ری (۹) ی ناب شهریکی قورس نریک به
ماکزو سنووری تورکیا له نیتوان سهریازانی نیران و کوردانی جه لالیدا، که نیرانییه کان
فرمانیان پیدرابو نه هیلن بپه رنه وه ناپارات، به رپابو.

۲- کورده کان، به دلنیا ییه وه، بی زیان نه بو، به لام (۱۰۰) سه د سهریازو چوار
نه فسه ری فارسیش کوژراون.

۳- گومانی تیدانییه نه فسه ریکی ئاغاسی (Aghasi) ناوی نه رمن که کاتبی
دوه مم دهیناسی، کوژراوه.

۴- سهریازه کانی نیران هه وی شارده وه ی زیانه کانیان ده دن، بویه ناتوانم
لییان بپرسم. به هر حال، جه نه پال، چند رۆزی پیشوو، له ماکو بووه.

۵- به م دواییه، (۵۵۰) و دوینتی (۲۰۰) سهریازو (۱۱ و ۱۰) ی مانگیش (۳) توپی
دهشت و (۶) ی شاخ و (۱۰) ره شاش لیتره وه نیردراونه ماکو.

۶- ژماره ی سهریازانی نیران به گشتی له هی چه کدارانی کورد که متره.

۷- وینه ی نه م راپۆرت به بالوینزی خاوه نشکو له نه نگوره و کومیساری بالای
خاوه نشکو له به غدا ده نیرم.

ستانه وپ پالمه ر

هاوینچی (۳) ی ژ: ۸۳

له کونسول پالمه روهه بؤ سیر ئار. کلايش

ژماره: ۱۵۰

ته ورئیز، ۱۹ ی ئابی ۱۹۳۰

گه وردهم،

پیم باشه له م زانیارییه وهی وا به پیز ئه رده روونی (Mr. Ardaroony) له
پیاویکه وه که چند رۆژیک له مه و بهر ماکزی به جیهیشتبوو، وه ریگرتوون، ئاگادارتان
بکه م.

۲- بۆ ئه وهی له رووداوه کان تیبه گهن، پتویسته سه ره تا که میك روونکرده وهی
جوگرافی بخه مه پوو، که هیوادارم یارمه تیده ربی بۆ شیکردنه وهی ستراتیجی تورکیا.
۳- گوندیک به ناوی "ئارالیک" وه، له سه ر نه خشه، له نزیکي رووباری ئاراسدايه،
به لام هر ئه و ناوه هی ئه و ده شته یشه که له نزیکي ئیغدی ره وه به ره و باشووری
رۆژه لات و نیوان ئاراپات و رووباره که درێژ ده بیته وه.

۴- وا ده رده که وی تورک دوو ئامانجی هه بی که بریتین له:

أ- راوانی کورده کان به ره و ئیزان، که پیشبینی ده کری ئیرانییه کان له وی
چاریان بکه ن.

ب- ناوچهی ئاراپات له م پرۆسه یه دا پاک بکه نه وه.

۵- هیزه سه ره کییه کانیان به درێژی هیلی ئیغدی- بایه زید مۆلداوه، که چی له
سه ره وهی ئاراپات ته نها دووینکه ی بچوکی ده شتی ئارالیکیان هه یه.

شاخی ئاراپات به لای که مه وه له سێ لوه که مارۆ دراوه، به لام به ری باکووری رۆر
به هیز نییه و، هیزی که رۆکیش جار جار له نیوان بایه زید و ئارالیکدا به یه ک ده گهن.
شاری بایه زید به پیتی هه وال، به رده وام له ده ست تورکه کاندایه.

- ۶- دياره قوماندانی تورک دهركی کردووه که پؤسته کانی دهشتی ئارالیکى بى
هیزن، بؤیه ئیستا ده لى داواى هاوکارىی روسه کانی کردووه.
- ۷- سىيهم ههفته ی مانگی ته مموز (۵۰۰) سواره يه کى روس دابه زینه ده وه لوو
(Davallu) ى نزيك رووبارى ئاراسو، دوو رۆژ مانه وه، شه وون بوون.
گوند نشينانی ده وه لوو له و باوه ره دان که په پيوه وه بۆ ناو خاکی تورکیا، به لام هيچ
به لگه يه کيان نيه نه مه پشت راست بکاته وه.
- ۸- فرماندهی روسی سوپای ئهرمىناى سؤفيهت له ئه لیکساندراپۆل
(Aleksandrapol) واته لیتینه کان (Leninakan) ى ئیستادایه و، له وئوه
(۴۵) بنکه ی سهربازی به دريژایی، رووبارى ئارپه چایی (Arpa- chai) ۲ تا ئانی
(Ani) ۱ که له گۆل ئاراسدا يه کده گریو، نه مجا به دريژایی رووبارى ئاراس تا ماغری
(Maghri) له هه ریمی چاپان (Chapan) ى زهنگیزوور (Zengizur)
بلازبوونه ته وه. سواره به کۆمه لى (۲۰-۲۵) که سى له نیوان هه ردوو بنکه يه کدا وه ک
هیزی گه پۆک ده رده چن و، شوینه ته نکاوه کانی رووباره کانیش به ته لى دپکاوی
گیراون و، ده یشتین شه وان سه گى پاسیان تیدا ده به ستنه وه.
- ۹- سه رجه م هیزه روسه کانی ئهرمىنا (۹-۱۰) هه زار که سن و، گشتیان
سوارهن. ده لئین دوو بنکه ی نه ئینیان، که پیشبینی ده کری ئۆپخانه یا جبه خانه بن،
له ده وه لوو هه یه و، نایه لئ که س لئیان نزيك ببیته وه.

۱ شارۆچکه يه کى باشوورى شارى ئه ريفانه نزیکى سنوورى ئه رمنستان - تورکیا. (س)

۲ شاریکى باکوورى رۆژاواى ئه رمنستانه نزیکى سنوورى تورکیا. ئیستا (گومرو) ى ناو. (س)

۳ که وتوه ته سه ر سنوورى نیوان تورکیا - ئه رمنستان له به شى باشوورى رۆژه لاتی ویلايه تى قارس و،
تېکه ل به ئارى ئاراس نه بن. (س)

۴ شاریکى کۆنى ئه رمنستانه، بومه له رزه ی سالى ۱۳۱۹ وێرانى کرد. دارو په رده وى له سه ر که ناری پووبارى
ئارپه چاییه. سه ده ی هه شتم که وته به ر حوکمى خوله فاو، سه ده ی (۱۰-۱۱) بووه پایته ختى ئه رمينا.
مه مالیک سالى ۱۰۶۴ داگیريان کرد (المنجد في الاعلام، ص ۵). (س)

۵ رهنگه (چاغری) بن که شارۆچکه يه کى به شى باشوورى رۆژه لاتی ئه ريفانه. (س)

۱۰. رووسه کان تورکیان دلتیا کردوه ته وه که نه گهر هاوکاری بی برگی (۷) ی سهره وهیش پیشکش نه کن، نه وا به وردی چاودی بی سنوره که ده کن.
 ۱۱. شالای پیشوی بایه زید، که له برگی (۵) ی نووسراوی ژماره (۱۴۵) ی (۱۱) ثابدا نمازم پیکردوه، به لگی نه وه به دهسته وه نه بوو که ته وا سرکه وتوبوو، هرچه نده بووه مایه ی پیکدادانی (۹) ی ثابی ئیزان وکورد (نووسراوی ژماره ۱۴۹ م) سهریازی بنکه کانی ئارالیک (۵) ی ثاب هیزشیکی تریان دهست پیکرد، به لام پییان وتم به رپه رچ دراونه وه، بنکه کانی خۆشیشان له دهست داوه، به ئاراسدا راونرون. نه مه م له برگی (۱۲) ی راپۆرتی ژماره (۴۹) مدا نووسیوه.
 ۱۲. له سهرچاوه یه کی تریشه وه پیم راگه یه ندرا که فه وزی پاشای سه روکی ئه رکانی تورک خۆی، ئیستا سه ری له به ره کانی شه پ داوه.
 ۱۳. جه نه پال زه فره لده وه هر دوا ی ده ست پیکردنی کاره سهریازییه که پیی وتم: پیی وایه تورک ئارالیک داگیرده کات، به لام ناتوان ماوه یه کی دریزی تیدا بمیننه وه. کاتی خۆی نه م رایه م پی راگه یاندن.
- ماکو
۱۴. نه وه که سه ی که زانیاریه کانی دامت، پیی وانه بوو کۆمسیونی سنوری تورکیا هیشتا دهست به کاربووی.
 ۱۵. ئیرانییه کان سنووریکی زوریان هیه که ده بی کۆنترۆل بکړن، چونکه کورده کان ته نها به ره و ماکو بولاقباشی سنور نابه زینن، به لگو چه ندین میل به ره و باشوور دین تا خالیکی پاس نه کراو بدۆزنه وه.
- هه ریمی باشوور:
۱۶. ئیرانییه کان پییان راگه یاندم که پشتینه یه کیان له سابلآخه وه تا سه قز دروست کردوه.
 ۱۷. وینه ی نه م نووسراوه بق کۆمیساری بالای خاوه نشکو له به غداو، بق بالۆیزی خاوه نشکو له نه نگۆره ئیتردراوه.

ستانه وپ پالمه ر

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۵۷، ژ: ۳/۷۲

ژ: ۸۴

له مستەر هیله وه بو مستەر رئیی. هندرسن (۳ ی نه یلوول گه یشتووه)

ژماره: ۳۳۵

قوسته نته نییه، ۲۷ ی نابی ۱۹۳۰

گه ورهم،

ده مه وی پیتان رابگه یه نم که خوسره و به کی بالویزی نویی تورکیا له تاران، (۲۵) ی ئەم مانگه به ره و جیی کاره که ی که و ته پئ. خوسره و به گ، کاتی توغرکردنی، له چاوپیکه و تنیکدا پئی له سەر نه وه داگرت که په یوه هندییه کانی تورکیا- شیران نۆر دۆستانه یه و، هه روه ها وای نیشان دا که بریوای وایه گرفته کانی سنور، هه رزو و پاش نه وه ی ده گاته تاران، چاره سه ر ده کرین.

۲. دوینی شه و گفتوگۆیه کم له گه ل کاره ل سوورپینی ئیراندا کرد که چه ند رۆژیک بوو هاتبوه قوسته نته نییه. سه عید خان ناپه زایی خۆی له و پاپۆرتیه وریاکه ره وانه ی ئەم دوااییه ی چاپه مه نیه کانی نه وروپا ده ربپی و، وتی له پاستیه وه دوورن. به قسه ی نه و: سنور نه به زینراوه و، دانوستان به هیمنی به پتوه ده چی و، هیواداریش بوو چه ند رۆژی دواتر له گه ل وه زیری ده ره وه ی تورکیادا رێک بکه ون. حکومه تی تورکیا، وه ک پێشتر ناگاداریبوم، گۆرپنه وه ی خاک به و جۆره ی که هه موو ئاراپات بکه ویته سنوورییه وه و، هاوکات تۆپه راسیۆنی هاونا هه نگی دژی کوردانی پێشنیار کردبوو. حکومه تی ئێران به ناگاوه خۆی له وه لایمی پێشنیاری یه که م بواردبوو و، پاشتریش ناماژه ی پێنه درا. سه عید خان دلتیا نه بوو که حکومه ته که ی نه توانی ده ست له و پارچه یه ی خاکه که ی هه لگرئ، به لایم وای هه ست ده کرد خوسره و به گ بچیته تاران و، ته گبیری تازه ی بۆ کرابی که هه موو هه ولێک بخاته گه پ تاکو سنور، به وشپوه یه ی که مه به ستیا نه، دیاری بکریته وه.

۳. حکومه تی ئیران بۆ وه لامی دووه میش رایگه یاندووه که ناتوانی رازی بی سربازانی تورک بچنه ناو خاکی ئیرانه وه یاخود نهوانه ی ئیران بینه تورکیا. سهرباری نه میش، ئیران پیشنباری هاوکاری و کاری سهربازی هاوکاتی هردوو دیوی سنوره که ی کردووه، سه عید خان ئومیده واریوو چهند رۆژیکتی تر ریکه وتنیک له گهل وه زیری دهره وه ی تورکیادا که لاله بکه ن.

۴. سئ چوار هزار که س، به پای سه عید خان، ئیستا له ئارپات که مارۆ دراوین و، هیچ کومه کیکیان پی ناگات. سه ره پای نه میش حکومت شه پیکتی له دژیان به رپا کردووه. نه شه په خه رجیه کی رۆزی ده بی، جه نه پال وینته ر (Winter) به م زووانه سه رکه وتنیک ته و او بۆ تورکان دهسته به ر ده کات و، ره نگیشه که هاوکاریی تورکیا- ئیران ریک خراو به ر له هانتی وه رزی زستان، لیبور دن بۆ نه و کردانه دهریکات که ماوه یه که که مارۆ دراوین و، نهوانه میش له ناو بیات که نه یان توانیوه که مارۆیان بدهن و، له به رزاییه کانه وه هیرشی به کومه لیان کردووه. سهربازانی تورک له دیوی خویانه وه، می ئیرانیش له دیوه که ی تره وه سه رجه م بکه کان کۆنترۆل ده که ن و، به م جۆره نه م بزووتنه وه یی کوردیش داده مرکینریتته وه. وینه ی نه م نووسراوهم بۆ نوینه ری خاوه نشکۆ له تاران ناردووه.

تالیکس که ی. هیلیم

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ت: ۴۹-۵۰، ژ: ۶۸

ژ: ۸۵

لە (مىيەيدى) بىرىكەرى كونسولەۋە بۆمستەرنىيى. ھندىرسن (۱۳) ئىلۋول
گە يىشتۈۋە (

ژمارە : ۶۸ نىيىتى

جەلەب، ۲۹ ئىلى ۱۹۳۰

گەۋرەم،

ناماۋە بەنۋوسىرارى ژمارە (۶۴) ئى (۲۴) ئى ئابىم لەمەپ سەرھەلدانى كوردان،
خۇشخالىم چەند زانىارىيەك لەبارە ئى ۋە بۆچۈنە بلالوانى جەلەب ۋە بەزىكەمەۋە
كە پەنگە راست و جىيى بايەخ بن. ئەۋكەسى كە زانىارىيەكانى داۋمى، كوردىكى
ناسراۋە، كەسىكى بىرۋاپىكراۋ بىلەنە.

۲. سى رىكخراۋى كوردى ھەن.

۱. تەعالى كورد: لە كوردستانى باكۋرە، كورپانى شىخ سەئىدى لەخۇگرتۋە.
دەللىن ئەم رىكخراۋە پەيۋەندى توندو تۆلى بەبۆلشەقىكەكانەۋە ھەيە.

ب. خۇيىۋون: لە سوورىايە، نوۋسىنگە سەركىدايەتى لە بەيروۋە، داۋى
ھاۋكارىيان لە رىكخراۋى تاشناق (Tachnack) ئى نەرمەنى كوردۋە.

ج. خەلاسكەران: لە توركىيا ۋە ئىراندايە، ژمارەيەك تورك و فارس ئەندامى ئەم
كۆمەلەن.

۳. كوردانى سوورىا، ئاسايى، بايەخ بە پىشكەۋتنى ئەم پاپەپىنە دەدەن. لەگەل
ئەمەيشدا، ياخييان پىشتىگىرى تەۋاۋا ناكىرن، چونكە سەرھەلدانەكە بىنەمى دىنى،
ئەك سىياسى ھەيە، كوردى سوورىايش چاۋەپى ۋە ئاۋاتەخۋانى بەرزىۋەۋەى بانگى
سەرىخۇيە. ھاۋكات دەزگا فەپەنسەيەكانىش، خۇيان بۆ سەركۈتكردى ھەر
جىمۇجۆللىك ئامادە دەكەن. ئەگەرچى ھەۋالى پەلامارى سىنۋور لەئارادايە، بەلام
پىدەچى چالاكىيەكەى سوورىا پىژپاگەندەيى.

۴. کوردانی تورکیای نزیك به سنووری سووریا، به پیی هوال، دهیانه وی یارمه تی پیشکش بکن. لیره شدا تورکان چه کو ته قه مینی ته وایان بۆ پاریزگاریی هه ریمه که نه نارووه ته دیار به کر. خۆ کورده کانیس هه ر به شه رکه ر له دایک نه بوون، بۆیه شه ری ئاشکرا ناکه نو، کاری نه پنیان، وه که هه وڵدان بۆ به رزکردنه وه ی وره له سووریا، پیی باشته ره.

۵. له مانه ییش زیاتر، وادیاره یاخییان په یوه ندیی توندو تۆلیان به بۆلشه فیکه کانه وه هه یه و، نه مانیش ته نها پیداو یسته کانیان بۆ دابین ده که ن، به لام بریتانیه کان هاوکارییان نه کردوون. کورده کان لیره باوه رپیان وایه که "خه لاسکه ران" چالاکانه له هه ولی داواکردنی هاوکاریی بریتانیا دا بن.

۶. فه وجی (۵۳) ی تورک، به پیی هه واله کانی ئیره، په یوه ندیی به یاخییان وه کردووه و، سه ره نجام تورکه کان له گشت به ره کانی شه ردا شکستیان هتیاوه. بۆیه تورکان به نیازن هتیه کانیان کۆبکه نه وه و، هیرشیکی سه رتاسه ری ببه ن.

۷. وینه ی ئه م نووسراوه بۆ بالۆیزی خاوه نشکو له ئه سته مبولۆ بریکاری کونسولی گشتیی بریتانیا له به یرووت و کونسولی خاوه نشکو له دیمه شق ده نیرم.

جیفری میه د

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۷۱، ژ: ۸۳

له سیرنار. کلايشه وه بؤ مستهر ئینی. هندرسن (۱۸ی ئه یلوول گه یشتووه)

ژماره: ۴۳۱

گولجەق، ۳ی ئه یلوولی ۱۹۳۰

گه وره م،

مه مدروح شه وکەت به گی بالۆیزی تورک، (۳۱)ی ئاب تارانن به جی هیشته و، چه ند رۆژێکی تر جیگره وه که ی ناشکرا ده کری.

۲. مه مدروح شه وکەت رۆژێک پێش ئه وه ی تاران به جی به ئێن، مالئاوایی ی کردو، هۆی بانگکرینه وه، یان ده ست له کار کێشانه وه که ی روونکرده وه. هه روه ها وتی: راگه یانندن رهمی وه والی وه گه یروای قوسته نته نییه و ئه نگۆره ی چاپه مه نیه کان، ئه گه ر ته واه له پاستیشه وه دوور نه بن، ئه واه هه ر زۆر زیاده رۆییان تیدا کراوه. به نمونه ی هینایه وه که هه یچ ئه ی نزارێک نه دراوه ته حکومه تی ئێران، که چی به پێی رۆژنامه کان: کاربه ده ستانی ئه م ولاته سه ی جار زیاتر وریاکراوه وه. هه روه ها جه ختی له سه ر کرده وه که تاکه سه ر یازیکی تورک نه ها ته ته ئێرانه وه، حکومه تی تورکیایش هه رگیز هه په شه ی به زانندن سنووری نه کردوه. ئه مجا لیم پرسى: حکومه تی تورکیا گله یی له حکومه تی ئێران هه یه ؟ له وه لامدا وتی:

هه یچ گازه نه ده یه کیان نییه، ئه وه نه به ی که چوار سال له مه ویه ر دوو سه ر کرده ی ناوداری کوردی تورکیا له به ری ئێرانی سنوردا جیگه یروون، سه رباری ناره زایی چه ند باره ی حکومه تی تورکیا به ئێنی ده و له تی ئێران، هه نگاو بۆ رامالینییان نه نراوه. له لایه کی تره وه، دیاریکرینه وه ی سنور، به پێی قسه ی ئه و، بۆ تورکیا زۆر گرنگ بوو، چونکه ئه مه واده کات ئه م ولاته بتوانی له ئاینده دا کۆنترۆلی رۆژه لاتی ئاپاراتی بچووک بکات. ئه مجا به هه ر فیل و ته له که یه ک بوو، پرسیم: ئایا بانگ کراوه ته وه یان ده ستی له کار کێشانه وه ؟ ئه و وتی: ده ستی له کار کێشانه وه.

ناوەراستی ھاوین بیروپاکانی ئەم لەگەڵ ئەوانەی حکومەتە کەیدا نەدەگونجان. دانیای کردمەوێ کە حکومەتی تورکیا ئیستا لە ھەلومەرجە کە گەشتووە، ھیچ ھۆیک بۆ ناکوکی ھەردوو حکومەت لە ئارادانییە. ھاوکات بە پزێشتنیشی خۆشحال بوو. پێنج سالی بوو لێرەبوو، پێشەیشی کاری دپلۆماتی نەبوو، پێی خوش بوو دوایی پۆستیکی تر وەرگیرئ (ھێندەئ من بزانم ھەزێ لە کاری بالۆیزی دەکرد لە مۆسکو). زۆر بەختیاربوو بە ئارامی لەگەڵ خێزانە کەیدا لە قوستەنتینیە بژی. ھەزیشی بە تووێنەوێ مێژوو و ئیتنۆلۆجیا (رەگەزناسی مۆف) دەکرد.

۳. دواچار لێم پرسى: پێی وایە حکومەتی سۆڤیەت ماسی لە ئاوی لێلدا راویکات، ئەم ھاوینە ھۆکاری نا ئارامیی ئێوان تورکیا و ئێران بووی؟ ئەو تەواو نکۆولی لەمە کردو، پێی داگرت کە کوردەکان لە دیوی روسیای سنوور ئارام، ئەگەرچی ئەرمەنیەکان وەک ھەمیشە سەرچاوەی مەترسی بوون. بۆیە ھیچ پاساوێکی وە ھای نەبوو، تاواھەست بکات کاربەدەستانی سۆڤیەت کاریان بۆ کێشە نانەوێ کردبێ. رێیتێدەچێ ئەمە راست بێ، بەلام مەمدووح شەوکت کە ھاوڕێیەکی دڵسۆزی (داڤتیاں) ناوی بالۆیزی ئێرەئ سۆڤیەت بوو، سۆزێکی زۆری بەرامبەر رووسەکان ھەبوو.

۴. دووینئ نیوہ پۆ کە سەردانی تەیموور تاجم کرد، لە بەرپزیم پرسى: رای لەبارەئ کێشەئ ئەم دواییەئ کوردەکانەوێ چییە؟ سەرھەتا بەگشتی لە سیاسەتی تورک دوا، ئامارەیشی پێکرد کە عیسەمەت پاشا خوێڕپییەکی نمونەییەو، بوو تە مایەئ وروژاندنی زنجیرە راپۆرتێکی زیادەپۆی چاپەمەنیەکانی قوستەنتینیە بۆ قایمکردنی جێپێی. توفیق روشدی بەگ، ھەرگیز مەسەلە کەئ بەجیددی وەر نەگرتوو. وەزیری دەرەوێ تورکیایش بە ھیچ رازی نییەو، ئامادەئ ھەرساتێک سیاسەتێکی جیا بگرتەبەر، بەلام کێشە کەئ ئەو یە کە لە تێروانی غازی ناگات، چونکە غازی لە لایە کەوێ ھیچی بۆ راگرتنی ئەم پڕۆیاگە ندانەئ دژی ئێرانی چاپەمەنیەکان نەکردوو، لە لایە کەئ تریشەوێ زۆر بە شان و بالی دۆستایەتی تورکیا-

ئیراندا هه لده دات. سه بارهت به دهست له کار کیشانه وهی مه مدووح شه وکه تیش، وتی: بیگومان نه مه ده راویشتهی نه یه تیی نه رکانی گشتیی تورکیایه که تاوانباریان کردوه به کارکردن بق قازانجی ئیران و پشتیوانی نه کردنی سیاسهتی ولاته که ی له کوردستان.

۵. نه مجا به پیزی باسی سیاسهتی هه رسی ده ولتهی تورکیا و ئیران و عیراقی کرد به رامبه به کورد. وتی سیاسهتی هه رسی ده ولته له بنچینه وه له یه کتر جیان حکومهتی تورکیای سایه ی عیسمهت پاشا، ده یه وی کورد له ناویبات. هه لبهت نه مه ییش کاریکی مه حاله، چونکه کهس ناتوانی گه لیك له به یین به ری. سیاسهتی ئیرانییش، به پای نه و، زوو وابوو که شته کان وه ک خویان به جی به یلی. نه وان هیجیان بق کوردان نه کردوه و، هاوکات بیزاریشیان نه کردوون. حکومهتی عیراقیش که به ناموزگاری بریتانیه کان ده جوولته وه، سیاسهتی ریگه دانی کوردان به به کارهیتانی زمانه که یان و، کردنه وه ی قوتا بخانه و، هه ولدان بق به رزکردنه وه ی ناستی بزوییان پیپره ده کات. ترسی هه بوو نه م سیاسهته له دواییدا کاریکی خراپ له کوردانی تورکیا و ئیران بکات. وتی: نه گهر خویشی کوردیکی ئیران یان تورکیا بویه، نه وا هه روه که نه وان پشتیوانیی نه م سیاسهته ی عیراقی ده کرد. جابزی به دوودلییه وه له ناینده ی ده پوانی و، هه رنه مه ییش، به قسه ی نه و شای تووشی دله پراوکی کردوه. هه رچه نده ده شی حکومهتی عیراق پشتیوانی کوردستانیکی یه کگرتو نه کات، به لام نه م سیاسهته ی ئیستای هه نگاوی یه که مه به و ناراسته یه. به پیزی وتی: نه و قسانه ی خوتندوه ته وه که میجر (رائید) یزنگو جه عفر پاشا، به م دوایه، له سلیمانی کردبوویان، به لام چونکه هه سستی به دلسوزیی حکومهتی عیراق و راویژگاره بریتانیه کان، بق نه م مه سه له یه، کردبوو، هه زی ده کرد له بزچوونی خوی ناگادارم بکاته وه. هه روه ها هاوپای مه مدووح شه وکهت بوو له باره ی راستیی حکومهتی سؤقیه ته وه له مه پ نه م مه سه له یه، به لام له گه ل نه مه یشدا له نه رمه نییه کان به گومان بوو.

۶. دواجار، مه سه له ی دیاریکردنه وه ی سنوورم له ئاراپاتی بچووک له گه لدا کرده وه، لییشم پرسى: ئایا ئه م داواکردنه به په و ده زانی؟ وتى: ئاماده نییه رای خۆی له م باره یه وه ده ربړئ، به لام ئاماژه ی پیدا که ئه رکانی گشتی ئیران به توندی دژایه تی هه ر ئیمتیا زکی له وه ریمه دا کردوه بۆ تورکیا. دیاره ئه مه یش له بهر پێگه ی ستراتیجی و ناره زایى کورده کانه له م دیاریکردنه وه یه دا که تورکیا مه به ستیه تی، جگه له مه یش تاوانه که به گشتی ده که وێته ئه ستۆی حکومه تی ئیران.

ئار. ئیچ. کلایف

(۵) ی ئه یلوول

کاتى ئه م نووسراوه م نووسی، وێته یه کی نووسراوی ژماره (۹۳۹) ی (۱۴) ئابی پاريسم پێگه یشت.

ده زانم (علاء) ی نوێنه ری ئیران له پاریس سه رقاله، به لام پێویسته سه ردانی هاوینی (۱۹۲۹) یان بۆ له نده ن بیر به یتمه وه. هه نگاوی بئهو ی دیپلوماسی ئه م دوايه ی، بئهیچ رێنویینییه ک، له سه ر توندی راگه یاندنی ره سمی چاپه مه نه کان که ئیستا ده زانری هه له و تیکده ر بووه، سه رسامی کردم.

وێته ی ئه م نووسراوه بۆ بالۆزی خواوه نشکۆ له قوسته نته نییه، حکومه تی هیندستان و کۆمیساری بالا به وه کاله ت له عێراق ده نترم.

(۸) ی ئه یلوول

بروسکه ی (۷) ی ئه یلوولی په یامنیتری تاران بۆ تایمز (Times) تاییه ت به Foreign^۱ هاوپیچ ده کم.

ئار. ئیچ. سی.

وه زاره تی ده ره وه ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۷۲-۷۳، ژ: ۸۵

^۱ ئه مه زیاتر پێنده چی Foreign و مه به ست لئی کاروباری ده ره وه بئ.

ژ: ۸۷

لە سىرچى كلاركەوۋە بۇ مستەر ئىيى. ھندرسن

ژمارە: ۹۰

قوستەنتەئىيە، ۱۷ ئىيۇل ۱۹۳۰

برووسكە راپۇرت

نووسراوى ژمارە (۲۳۵) ى مستەر ھىلەم.

چاپەمەنىەكان دوو رۆژى رابردو دامرکاندەئەوۋى تەواۋى كوردانى ھەرىمى ئاراپاتيان راگەياند. زانىارىي دروست لە بەردەستدانييە. بەلام گوتەكەى سەرۆكى ئەركانى گشتى، رەنگە ئەم ھەوالە پشت راست بكتەوۋە. ناوپراوئەوقسانەى لەكاتىكدا كورد كەبەناو بۆ سىواسو، بەلام لەپاستيدا ۋەك رۆژنامەكان دەلەين، بۆ بەرەكانى شەپى ھەرىمى رۆژھەلات دەچوو، سەرۆك ۋەزىر خوا خافىزى ئى كورد.

ۋەزارەتى دەرەوۋە، ۲۲۴/۲۷۳، ل: ۷۲، ژ: ۸۴

ژ: ۸۸

لە سىرچى. كلاركەوۋە بۇ مستەر ئىيى. ھندرسن (۲۳ ئىيۇل گەيشتوۋە)

ژمارە: ۳۶۴

قوستەنتەئىيە، ۱۸ ئىيۇل ۱۹۳۰

گەورەم،

لە برووسكەى ژمارە (۹۰) ى (۱۷) ئىيۇلدا ئاگادارم كوردەوۋە كە ئۆپەراسىيۇنەكانى دژى كورد لە ھەرىمى ئاراپات، بەپىتى راگەياندنى رەسمىي ھۆكۈمەتى تۈركىيا، دوايى ھاتوون.

۲. لۆردەدا دوو راپۇرتى تايىبەت بەم مەسەلەيەى پاشىكۆى سەربازى بالۆپزخانەى خاوەنشكۆ، كە بۆ منى ناردوون، ھاوپىچ دەكەم. يەكەمیان باسى دوا ئۆپەراسىيۇنەكان دەكات كە (۵) رۆژىان خايلاند. رانيد ئۆلىرى، لە دووهميشياندا، بەكورتى ديمەنىكى گشتىي جولانەوہەكى كوردان، رۆوشوینى حكومەتى تورك بۆ بەرەنگار بوونەوہى دەخاتەپو. زانىيارى دروست بەدرىژايى ماوہى ئۆپەراسىيۇنەكان دەست نەدەكەوتن، چونكە راپۇرتى رۆژنامەكان، بەشئۆہەيەكى بەدناو، جىي متعانەنينو، سەرچاوەى تىرى زانىيارى لەو بارودۇخە تايىبەتەدا كە بالى بەسەر رۆژھەلاتى توركيادا كېشاپوو، شك نەدەبرا. ۱۱ دەست دەكەم، لەبەرئەوہ، راپۇرتەكەى رانيد ئۆلىرى جىي بايەخ بى، چونكە تۆمارىكى پروپىتىكرائى رووداوەكانە.

۳. حكومەتى توركياءا چاپەمەنيەكان بەسەرکەوتنى ئۆپەراسىيۇنەكەيان دلخۆشن، چونكە بېگومان كېشەى كورد لە ھاويىنى رابردودا تووشى دلەراوكتى تۆدى كردوون. ۱۱ زستان لەو ناوچە شاخاوييە نزىك دەبيتەوہ، ئيتىر رىيىتدەچى ئارامى بۆ ماوہيەك سەقامگىر بى، بەلام پېدەچى ياخيبيوون و ناسيوناليزمى كورد جارىكى دى سەرھەلبەدەئەوہ. خۆئەگەر حكومەتى تورك جېگروہەيەكى ژيرانە بۆ سياسەتى توندوتىژى ئەم دوايىيەى سەرکوتكارى دانەنن، ئەوا پىرۆسەى "بەتورككردن" كورد، ۱۱ ئەمىر دەردەكەوئ، ئاسان نابىو، ملەكچ كردنيشيان بەئاكام ناگات.

۴. ویتەيەكى ئەم نووسراوہم بۆ نوینەرى خاوەنشكۆ لە تاران نارد.

جۆرج. ئاپ. كلارك.

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۷۴، ژ: ۸۶.

ھاۋايچى (۱) ى ژ: ۸۸

لە رائىد ئۆلىرىيە ۋە بۇ سىرچى. كلارك

ژمارە: ۸

قوستەنتەنبيە، ۱۶ ئى يىلۋولى ۱۹۳۰

گەرەم،

خۇشخالىم ئەۋەتەن پى رابگە يەنم كە مېزە توركيە كانى بە فرمانى سالىچ پاشا،
بە پىتى ھەۋالى رۇزنامە خۇجىيە كان كە لە برووسكە كانى ئازانسى ئە نادۆلە ۋە
ۋە رىانگرتون، شكستىكى كاريگە ريان بە سەر ياخييانى ھە رىتى چىيى ئاپاراتىدا
ھىتاۋە.

دوا قۇناغى ئەم كىردە ۋە سەربازىانە، (۷) ى ئە يىلۋول، بە بىزوانىكە لە باكورى
شاخە كە ۋە دەست پىكرا. سالىچ پاشا توانى (۱۰) ى ئە يىلۋول بە رىيى ئىۋان ھەردو
ئاپاراتى گەرە ۋە بچروك داگىرىكانات. ئەمجا كوردە كان بەرە ۋە باشورى رۇزە لەت،
چەندىن كوزراۋيان پاش خۇيان بە جى ھىشتوۋە. دەلەن ئىستە ھەموو جۆرە
بەرگىيەك كۆتايى ھاتوۋە.

مارشال ھەۋزى پاشا برووسكە پىرۋىيى بۇ سالىچ پاشا ناردو، بۇ ئەۋە
ناۋچە ئاپارات بېشكىنى، ئەنكەرە ۋە بە جى ھىشت.

لەگەل ئەۋە ۋە كەنەم دامركاندە ۋە يە يى ياخيپونى كوردە كان لە سەرچاۋە يەكى
رەسمىيە ۋە ۋە رگىراۋە، بىگومان ھىشتا ۋە ختى ئەۋە نە ھاتوۋە كە ۋە بىزانىن ئىتر ھىچ
ئۆپە راسپونىك، بەر لەگە پانە ۋە ھىمنى بۇ ۋىلايە تەيكانى رۇزە لەت پىۋىست نابى.

بى. جە. ئۆلىرى

مەيجەرجى. ئىس

ۋە زارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۷۴، ژ: ۱/۸۶

ھاۋىيىچى (۳) ى ژ: ۸۸

لە رائىد ئۇلىرىيە ۋە بۇ سىرچى. كلارك

ژمارە: ۹

قوستەنتەنىيە، ۱۷ ى ئەيلوۋى ۱۹۳۰

گەرەم،

كورتەى جموجۇلى سەربازى مانگى شوبات بەرە و رۇزەلاتى توركىيا، بۇ
تەواكردى راپۇرتى ژمارە (۸) ى دوتىم لەبارەى سەركەۋتنى ھىزە توركىيەكانى
بەرەرمانى سالىح پاشاۋە، ھاۋىيىچ دەكەم.

ئەم ھەۋالە پىناچى نۇر دوست بى، چونكە لەگەل نۇر سەرچاۋەدا بەراۋرد
كراۋە، ھەندى پىشېبىنىشى تىدايە.

بى. جەى. ئۇلىرى

مەيجەر جى. ئىس.

ھاۋىيىچى (۳) ى ژ: ۸۸

پوختەى جموجۇلى سەربازى لە رۇزەلاتى توركىيا

ياخىيۋنى كورد، سالى ۱۹۳۰

ئەم زانىارىيەنى لای خوارە ۋە روداۋە سەربازىيەكانى بەھارو ھاۋىنى ئەمسالى
كوردستان، لە راپۇرتى ژمارەيەك سەرچاۋەى جىاجىاۋە كە مەمانەيان لىك جىاۋازە،
ۋەرگىراۋن. بەلام بەداخە ۋە ھىچ زانىارىيەكى ئەۋتق لەمەر ھۆيەكانى ياخىيۋون
پەرەسەندىنى قۇناغەكانى سەركوتكردن، ھەرگىز لەلەين ھىچ راۋىزكارىكى
ھكۈمەتى توركىيا ۋەركانى گىشتىيە ۋە ئاماژەى پىنەكراۋە. بۆيە، ئەۋى دەكرى
تەنھا خستەنەروۋى دىمەنىكى تۇپە راسيۋنەكانە لەگىشت سەرچاۋەكانە ۋە. بەم جۇرە،

ئەگەرچى رەنگە درىژەى ھەوالەكە تەواو راست بى، دىمەنەكە لەگەل بارە راستە قىنەكە دا يەكدە گرێتە ھە .

۲. لە ياخيپوونى سالى (۱۹۲۵)ى كوردە ھە، ھەرچەندە چەند حالەتتىكى جەردەبى نزيك بەسنوور رووياندا ھە، ويلايەتەكانى رۆژھەلات ماوھەيك لە ئاراميدا بوون. پېتاسەى شايسەى ناوچەى نىوان دياربەكرو گۆلى وان، ھەر ھەركو كۆتايى مانگى مايىسى ئەمسال، برىتتايە لە ھىمنىى تەواو و وردە وردە ھەنگاوانان بەرھە شارستانىتى بەرپەربى ئىبراھىم تالەك بەگ .

۳. خواست و ئامانجى كوردەكان لە ئارامى دوور بوو، ژمارەيك ناپازى نەخشەى سەرھەلانىكى گشتيان كېشا. لەننوان ئەو ناپەزايانەشدا، ئىبراھىم تالەك بەگى سەرۆكى كوردانى جەلالى و خالىس بەگى كوپى شىخ عەبدولمەجىد، سەلاحەدىنى كوپى شىخ سەعید، كە سالى (۱۹۲۵) لەسیدارە درا، وكوپانى كور حوسەينى سەرخیلى حەیدەرانى ديارو بەرچاوان. ئاشكرانىيە چۆن ئەم سەركردانە رێك كەوتوون، ئاشزانرێ ئايا گشت ئەكەسانەى ھاوكات لەياخيپووندا بوون، بەشێك بوون لەپیلانە سەرەكییەكە يان نا؟! رەنگە كوردە ھەى توندی سەرگوتكارى حكومەتى توركيا ھەندى ياخييان لەبەشداری پەشیمان كوردبێتە ھە، كوردانى تری ئارامیشيان والى كوردبێ، پەيوەندى بەياخيپوونە ھە بكن. ھەرچۆنێك بى، سەرەتای سالى ھەولێكى زۆر لەرپى پەرپاگەندە ھەرپەشە ھە درا بۆ ئە ھەى، ھێندەى بكرى، تیرە و خێل لەبزوتنە ھەكە ھە بگلینرێ.

۴. دەستگىركانى مانگى شوبەتای خالىس و سەلاحەدىن و سەركردەبەگى بە مۆرھەلگەن ئاسراو، ھۆى يەكەمى ئەم كېشەبەى كوردستان بوو. جەلالیەكان، ھەرزو و دواى ئەم روودا ھە، كەوتنە پەلامارى گوندەكانى ناوچەى ئاراپات. خالىس ھەلەت، چو ھە ناو خاكى ئىران، لەوێ ھە دەستى كوردە ھاندانى كوردان بۆ ياخيپوون، مانگى نىسان، چەند شەپكە لەننوان سەريازانى حكومەت و ياخيياندا روويان داو، دەرەنجامەكانىشيان ناديار بوون.

۵- ئه رکانی گشتی، ماوه یه ک بهر له مه، ده رکێ پێکرد که بارودۆخه که تاراده یه ک مه ترسیداره و، پێش له سه ر نه وه داگیرا که پێویسته هه ولی ته نها که پانه وه ی نیزام نه درێ، به لکو مه سه له ی کورد بۆ هه تا هه تایه دابمرکیژیتته وه، سوداد پاشای فرمانده ی فه یله قی (۹)، بپوای به م کاره نه بوو، بۆیه به سالتج پاشای قوماندانی فه یله قی (۸)، که پیاویکی گه نجترو توانا تر بوو، جیتی گیرایه وه. هیتیک له ته شکيله جیا جیاکانی جووته فه یله قی پێکه وه نراوی سه ربازیی رامینراو، دروست کراو، پۆله فرۆکه یه کی سوپای تورک نێردرایه رۆژه لات. هه ردوو فه یله قه که خرا نه بهر فه رمانی حوسه ینو عومه ر خالیس پاشا. سه رجه م هیتزه که به (۱۵۰۰۰) چه کدار مه زنده ده کری، نه مه جگه له ژماره یه ک یه که ی تر که له رۆژئاوای تورکیا سازو ته یارن^۱

وهزاره تی ده ره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۷۵، ژ: ۲/۸۶

ژ: ۸۹

له سیرجی کلارکه وه بۆ مسته ر ئی ئی هندرسن.. (۳ ی تشرینی یه که م گه یشتوه)
ژماره: ۴۶۱

گولچه ق، ۲۳ ی نه یلوولی ۱۹۳۰

گه وره م،

ئاماژه به نووسراوی ژماره (۴۳۱) ی (۳) ی نه م مانگه م، پیتان راده گه یه نم: ریزوان به گ تۆغلوو خوسره و به کی بالۆیزی نویتی تورکیا له تاران، (۱۵) ی نه م مانگه نامه ی متمانه (اوراق اعتماد) ی خۆی پێشکهش کرد.

۲- ئێران، له چاوپێکه وتنیکێ نوێنه ره که یدا له گه ل خوسره و به گدا، رایگه یاند: به پێزی ئاماژه ی به دیاریکردنه وه یه کی ئیستا جیتی باسی سنووری تورکیا ئێران

^۱ به شیکێ نه م به لگه نامه یه پێده چێ له خواره وه په ربیی.

کردوه، ئەو وتووێهێ، ئەم دیاریکردنە وەبە، گۆڕینە وە ی هەری می (ناگری داغ) ی پارچە خاکێکی گۆڕکانیی بێ باهەخی بێ پیت بۆ ئێران، بە خاکێکی بەرەو باشووری بە پیتی پێ قازانج بۆ ئەم ولاتە دەبێ. تورکیا، بەم ئالوگۆرە، پێگە یەکی بە هیزی ستراتیجی بۆ راوانان و سزادانی یاخیانی کورد بۆ خۆی دەستە بەر دەکات.

۳. وێنە ی دوا راپۆرتە کانی تایبەت بە بارودۆخی کورد کە لە کونسولی تە وریزی خاوەنشکۆه پێم گە یشتوون، هاو پێچ دەکەم.

۴. وێنە ی ئەم نووسراوە م بۆ حکومەتی هندستان و بالۆیزی خاوەنشکۆ لە قوستەنتە نییە و وەکیلی کۆمیساری بالا لە عیراق نارد.

جی. کلارک

وەزارەتی دەرەو، ۲۷۲/۴۲۴، ل: ۸۰، ژ: ۹۳

هاو پێچی ژ: ۸۹

بە شیک ئە (روژانە ی سیاسی و هەوایی سەربازی تە وریز)

ژمارە (۸) ی (۷) ی ئاب - ۶ ی ئە یلوولی ساڵی ۱۹۳۰

بارودۆخی کورد

لە تورکیا:

۱۴. پاش خۆیندنە وەو بیستنی چەند وتە یەکی زیادە پێی ژمارە یە ک تورک، ئەوانە ی کەسانی شارەزای وە ک قەشە ی ئەرمە نییە کان و بە یز ئەردە روونیم پێی پەسە ندرە، کە بە پای ئەوان: تورک (۷۰۰۰-۸۰۰۰) چە کداری لە دەوری ئاپارات و، (۴۰۰۰) ییشی لە دەوری باشقەلە و شە مزینانە وە بەرەو باشوور، بۆ بەرەنگاریبوونە وە ی یاخیبوونێکی نوێی هەری مە کە، داناو. هەروە ها (۱۵) فڕۆکە ی هەن کە هاوکات زیاد لە (۵-۶) یان کاردە کەن و، بە لای کە مە وە (پێنج) یان ئی خراونە خوارە وە.

۱۵- سه رجه م راپورتە کان دەریدە خەن: کوردەکان باش پرچەکنو، جیا جیا دەجەنگن، تورکەکانیش سەرکەوتنیکى که میان به دەست هیتاوه.

۱۶- هیتیشیکى ئارالیک به رهو، باشوور شکستی هیتاوه، تورکەکان تەنانت دوو پەبیە سەرکەیکەى دەشتى ئارالیکیشیان لە دەستداو، به ئاراسدا رووه و رووسیا راوئران.

۱۷- لەو ئى مامە ئى میوانیان لە تەکداکراو، چەکە ئى سەنراوەکانیان دانەووه، دوو روژ دواتر به رهو ئىغدیڕ گەپانەوه.

۱۸- لیژە باوہ پوایە روسەکان هاوکاریی تورک دەکەن. تەنانت دەوترى ئو تەیارکردنەوہ یەى هیتەکانى تورک، کە هیتیشى سەرەوہ یان پیکرد، لەخاکى ئەرمینىای کۆمارى سۆفیه تەوہ دەست پیکراوه.

۱۹- مەن بڕوام بە مەهەیه، چونکە هیتیشى نەهیتى نەناسراوى سوارە دووشەو لە نزیکى دەقالوو جموجولیان بووه، وا هەست دەکرى بە ئاراسدا پەپینەوہ ئەم هیتە، بە پیتی هەوال، روسى بووه.

۲۰- رووسەکان هیتى توانایان نزیک بە ئىغدیرو دەقالوو بە دریتایى ئاراس هەیهو، ئەو هیش دووبارە جەختى لەسەر دەکرىتەوہ کە هیتەکانیان شەپى کوردەکانیان کردووه.

۲۱- (۲) ئى ئەیلوول پیم راگەیاندر، (۲۲) ئى ئاب، تورک سى هیتیشى تری کردووه تە سەر ئاپاراتو، هەرسى جارە کیش شکستى خواردووه.

۲۲- جەنەرال ئاگادارى کردمەوہ، دلتیایە تورکان دەستیان بە گفتوگۆ کردووه، خۆ ئەگەر ئەم هەولانە سەرئەگرن، کەپتی تیدەچى، ئەوا پتیوستە شالووە کە بەر لەمانگى تۆفەمبەر رابگریو، ئەمجا کوردەکانیش لە گوندەکانى داروسێوہ دریتە بە هیتەکانیان دەدەن.

ئەو تەواو پیشبینى دەکرد کە سەرتاسەرى کوردستان، لە ئاپاراتەوہ تا سنوورى عیراق، بە هارى ئایندە چەک هەلگرن.

۲۳. لىرە وای بۆ دەچن (سەرکە وتتەكان) ى نىزكى ئەرچىش و زىلانى تورك،
لە راستىدا بەرامبەر بەكەمىك چەكدارو بى چەككى زۆر بەدەست هاتون.

لە ئىران: ھەرىمى باكوور

۲۴. سەعات (۴) ى بەرەبەيانى (۹) ى ئاب، باندېكى دووسەد - سى سەد كوردى
ھەلاتووى ھەرىمى ئاپارات پەپىنەو ھە بۆ ئىرانو، ھەوللى گەمارۆدانى رەببەيەكى
بچووكى ئەرولتەيان دا، ترسىكى زۆر لەئارادابوو، زۆرىنى سەربازان ھەلاتن.
تەنھا دووئەفسەر دوو N.C.O بەرگىيان كىردو، ھەر چوارىيان كوژدان.
ھەر دوولا خۆيان سازدايەو، خالىد ئاغای جەلالىش ھاوكارى كوردانى كىرد،
دوچار كوردەكان راپىچى گىردەكانى نىزىك ماكو كران، زىانى ئىترانىيەكان، كەم و زۆر،
(۱۰۰) كوژدوو برىندار دەبى، ھىندى لە برىنداران ھىترانە ئىرەو، ئەوانەش كەوا
زامەكانىيان سەختە لە (خۆى) ماونەو.

زىانى كوردىش زۆرەو، ھەسەن ئاغای مامى خالىدو مستەفا ئاغای رىبەرانى نىزىك
ئەرچىشى ياخيىبون، لە كوژدو ھەكان.

۲۵. توركان سوپاسى ھاوكارى ئىترانىيەكانىيان كىرد، بەلام لە راستىدا بەشكستى
ئەوان خۆشحال بوون، چونكە ئەوان ھانى خالىد ئاغايان دا ھىرش بىكەتە سەر
توركەكانو، كەوتنە چالى خۆيانەو.

۲۶. ھەموو دەستىرۆكانى ئىران، بىرۆكەى ديارىكرنەو ھى سنوورو گەمارۆدانى
رۆژھەلاتى ئاپاراتى بچووكيان لەلەين توركياو ھەت كىردەو. دەلەين ئەم جۆرە
گەمارۆدانە سەرەتاي پىرۆپاگەندەى پان - توركياو، رى بۆ داگىركارى دواتر،
جابه ناشتى بى يان شەپ، خۆش دەكات.

۲۷. ھەزارەتى دەرەو ھى ئىران بەرەسمى نكولىي لە ھىرشى تورك بۆناو خاكى
ئىران كىرد، بەلام جەنەپال پىشتەر ئەم راپۆرتە ناويەناوانەى پىداوم كە تۆپبارانى

کوردەکان له (۱۰) کیلۆمه تری ناو خاکی ئێرانەوه، تورکانی پاشەکشە پێکردووه، بۆیه بڕوام به پەتکردنەوه ره سمیه که نییه.

ههروهها ئهردهروونی درێژهی ئۆپه راسیۆنهکانی تورک له بایه زیده وه به ره و سنووری ئێزانی پێراگه یاندم، نه وه یش که به نیازن بولاقباشی داگیر بکه ن. سه ریازان له تارانه وه،

۲۸. (۱۴) ی ئاب پێم راگه یاندرا که سه ریازان لێره وه به ناراسته ی ماکو رویشتون.

له ئێران: هه رێمی باشوور

۲۹. جه نه پال ته ئکیدی کرده وه که پشتینه یه کی به هیزی له سه قزه وه بۆ سابلاخ دروست کردووه. که واته ده شێ له دهره وه ی ئازربایجان وه به ره و سه قزه وتبه نه جووله.

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۸۱-۸۲، ژ: ۱/۹۳

ژ: ۹۰

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مسته ر ئیی. هندرسن (۱۳ ی تشرینی یه کهم گه یشتووه) ژماره: ۳۸۷

قوسته تنه نییه، ۸ ی ئوکتۆبه ری ۱۹۳۰

گه وره م،

خۆشحالم پیتان رابگه یه نم: نه قیب کۆلۆنیل سێر هه مفریزی کۆمیساری بالای خاوه نشکو له عێراق، (۴) ی ئه م مانگه و له پێگه ی به ره و به غدایدا گه یشته ئێره و دوانیوه رووی ئه مێر ئێره ی به جێ هێشتو، به ره و به غدا که وته پێ.

۲. (۵) ی تشرینی یه که م، بۆ ماوه ی دوو رۆژ له گه ل سێر فرانسیس هه مفریزدا چوینه ئه نگوره و، ئه و له وی چاوی به سه رکۆمارو سه روه زیرو وه زیری دهره وه

به وه کالته و جیگری کاتیی وه زیر که وتو، ئەم به یانییه ییش وه زیری دهره وهی بینى که دوینى له روسیا که پابووه، ئەم شه و ده چینه وه ئەنگوره.

۳. بێگومان، کۆمیساری بالا بابه تی ئەم دیدارانه بۆ نووسینگەى کۆلۆنیەکان به زده کاته وه، ئیتر پێویست ناکات من لیڤه به درێژی له سەری بدویم. به لام پێده چۆ بوارم هه بێ باسی کاریگه ریی چاکى سێر فرانسيس هه مفریز به سەر هه سته ده سه لاتدارانه وه بکه م. ئەمە جگه له وهی که وا هه ست ده که م ئەم سه ردا نه په یوه ندییه کی گرنکی شه خسی له کاتیکی شیاودا دروست کردووه، بۆ ئەو کاته که لکی ده بێ که کۆمیساری بالا له گه ل عیرا قدا تاووتوینی سیاسه تی ئەو ولاته به رامبه ر به تورکیا ده کات.

۴. ده سه لاتداران زۆر به گه رمی پێشوازیان له کۆمیساری بالا کرد. دیداری غازى و که شه که وه هه ردو خوانی نیوه پۆ که په که میان وه کیلی وه زیرو دووه میان من سازم دابوو، سه رۆک وه زیریش، به پێچه وانه ی نه ریتی خۆی ئاماده یان بوو، زۆر دۆستانه بوون. غازى دوو سه عات و نیو باسی ره گه زه کانی (Autochthonic) ^۱ ی هندو میز پۆ تامیای بۆ کردین و، به بێ په رده، رای خۆی له باره ی شانه ماتو لۆلای پێشووه وه ده رپری و، چیرۆکی نه ئینی پیه ونیدی به ئەنوه ر پاشا وه، کاتیک له دوا ده مه کانی فه رمان په واییدا بووه، بۆ گێرانه وه.

۵. کێشه ی کورد که کارى له عێراق و تورکیا کردووه، له چاپێکه وتنه ره سمیه کانی ترماندا له گه ل ده سه لاتدارانی تری تورکدا، به روونی و گیانیکی دۆستانه وه تاووتوێ کرا. راسته وخۆ گله یی له بێ هێزی عێراق نه کرا، که به هۆیه وه شیخی بارزان توانیوه یارمه تیی یاخیانی کورد بدات. حکومه تی عێراق، له راستیدا، نه یه توانیوه هه ریمی شیخ به ته واوی کۆنترۆل بکات. داوا له کۆمیساری بالا کرا، حکومه تی عێراق رازی بکات به وهی که پێویسته رێوشوینی کاریگه ر بۆ قازانجی

^۱ ئەش Autochthonic بێ به مانای ئەسلی و بنه په تی و خۆلاتی. به و پێیه ئەبێته په گه زه ئەسلی یا

ھەردوو ولات دابنئ، بەلام پيتم وایە ستر. ئیف. ھەمفریز توانیویەتی تورک قەناعەت پيڤکات کەئەمە بەزەبری ماددە دەکریئ، دیارە بەغدايش ئەمەئ نییە. ھەروەھا دلدنای کردنەو کەگەرایەو خیرا حکومەتی عیراق لەپاستیەکان ئاگادار دەکاتەو. ئەمە جیئ برەواو رەزامەندیی تورکەکان بوو.

٦. ستر. ئیف: ھەمفریز ئەمەئ بەھەل زانی، ئاماژەئ بەوکرد کە کۆمسیۆنی ھەمیشەئیی سنوور بۆئەم مەبەستە پيڤکەپنراو، شتی زیاتریش دەکریئ ئەگەر کۆمیتەکە، بەتایبەتی ئەندامانی تورکیا، چالاکانەو بەرپرسانەتر کارەکانیان بکن.

٧. سەردانی کۆمیساری بالە، ھاوکات بوو لەگەڵ گەیشتنی برووسکەئ ژمارە (٨٨) ی (٣) ی ئەم مانگە تاندا سەبارەت بە ئیحتیمالی کۆششی حکومەتی تورکیا بۆ وەرگرتنی مۆلەتی بردنە ناوھەئ سەربازیان سازدانی ئۆپەراسیۆنی سەربازی لە خاکی عیراقد. خوشبەختانە، بەپێوەبەری ھەمیشەئیی، وەک لە برووسکەئ ژمارە (١١) ی ئەمڕۆدا ئاماژەم پيکردوو، باسی باری ئیستای سەربازانی سنووریی تورکی کردو، بۆخۆشی وتی: نیاز نییە داوای مۆلەتی پەڕینەو لە سنوور بکریئ. ھەروەھا ریتنۆینی نوئ بە ئەفسەری فەرماندەئ تورک دراو کە پێز لە یەکپارچەئیی خاکی عیراق بکریئ.

٨. کۆپیئ ئەم نووسراوھم بۆ کۆمیساری بالەئ خواوەنشکو لە بەغدا نارد.

جۆرج. ئاپ. کلارک

وہزارہتی دەرہوہ ٢٧٣/٤٢٤، ل: ٩٢-٩٣، ژ: ١٠٢

ژ: ۹۱

لە سىرچى. كلاركەۋە بۇ مستەر ئىلى. ھندىرسن (۳ تىشرىنى دوۋەم گە يىشتۈۋە)

ژمارە: ۴۱۳

نۆينەرى خاۋەنشكۆ لە قوستەنتەنپە راپۇرتىك بۆ ۋەزىرى دەرەۋەى خاۋەنشكۆ دەنئىرئۆ، ۋىتەنپەكى نووسراۋى ژمارە (۱۱) ى (۲۳) ى ئەم مانگەى پاشكۆى سەربازىنى خاۋەنشكۆى ئە ۋالۆيىزخانە يىشى لە سەر بارودۇخى رۆژەلەتتى توركىيائىى لەگەلدادە.

قوستەنتەنپە، ۲۵ ى ئۆكتۇبەرى ۱۹۳۰

ھاۋىچى ژ: (۹۱)

لە رائىد ئۇلىرىيەۋە بۇ سىرچى. كلارك

ژمارە: ۱۱

ئەنگۆرە، تىشرىنى يەكەمى سالى ۱۹۳۰

گەۋرەم،

لە تەۋاكارىيى نووسراۋى ژمارە (۹) ى (۱۷) ى ئەيلۈۋى (۱۹۳۰) مدە، ئەم تېيىنپانە لە بارەى بارى رۆژەلەتتى توركىاۋە دەنئىر.

۲. دەسلەتدارانى تورك بېريارىان داۋە ھەر سەرچاۋە يەكى ئاۋاۋەى كوردستان، دۋاى سەرکەۋتەنكەى ھەفتەى درۋەمى مانگى ئەيلۈۋى نىزىكى چىاي ئاراپات، سەرکوت بىكەن. بەلام ھىشتا گومان ھەيە، بەتايىبەتى لە باشقەلەى خوارۋى رۆژەلەتتى گۆلى وان، بەرگى مابىۋ، سەربازو جەندرمەيش لە شەپى ياخييانى كورددا بن.

ژ: ۹۲

ئەسىر. ئىيف. ھەمفرىز ۋە بۇ ئۇرد راسفيلد (۱۲ى كانونى يەكەم بەدەمزارەتى
كۇنۇنىيەكان گە يىشتوۋە)

نېئىنى

بەغدا، ۲۰ى ئۆكتۇبەر- ۲۰ نۇقەمبەرى ۱۹۳۰

گەۋرەم ئۇرد،

تشرىنى دوۋەمى سالى ۱۹۲۹، كە لەندەنم بۇ گرتنە دەستى كارەكانم لە بەغدا
بەجى ھىشت بالۆيزى خاۋەنشكۆ لە قوستەنتەنىيە پىشنىارى كرد داۋى نمونەى
ئەوانەى پىش خۆم بگەۋم، بەئەنگۆرەدا گەشت بگەم، بۇ ئەۋەى دەسەلاتدارە
سەرەكىەكانى توركىا بناسم. جا چونكە رىۋشۋىنى پىۋىستى گەشتەكەم بە مىسرو
فەلەستىندا تەۋاۋ بوۋىۋون، جىبە جىكردنى داۋاى بالۆيز بۇ گەپانەۋەى ئەمسالم، لە
لەندەن دواكەۋت.

۲. (۴)ى ئۆكتۇبەر گە يىشتە قوستەنتەنىيە، رۆژى دواتر لە گەل سىر. جۆرج
كلاركدا چوۋمە ئەنگۆرە. پاش سەردانى عىسمەت پاشاۋ شوكرى قاياى ۋەكىلى
ۋەزىرى دەرەۋە، نىۋەپۇ خوانىكى رەسمىى خۆشم بۆسازكراۋ، ئەمجا چاۋم
بەمستەفا كەمال پاشا كەۋت. غازى زۆر بەگەرمى پىشۋازىيى كردم، سەرەتا
لەبارەى راپەپىنىي ئەفغانستان، بەتايىبەتى ھۆكانى مەرگەساتى روۋخانى شا
ئەمانوللاۋە پىرسىي. من روۋم كىردەۋە، ئەمانوللا ھەلەيكى كوشندەى كرد كەۋاى
دەزانى پالەۋاننىكى خۆشەۋىستى جەماۋەرەۋ، سوپايەكى بەئەمەكى لەپشتەۋ،
دەتۋاننى نوپكارىيى كارىگەر بەسەر خىلەنەزان ۋ دواكەۋتوۋەكاندا بسەپىتنى. واى
دەبىنى كەغازى لەتوركىا چىي كىردۋە، ئەمەيش ئەتۋانى لەئەفغانستان بىككات،
لەبىرى كىردىۋو ھەبىبەتى خۆى ۋ تۋانايى سوپاكەى ۋ عەقلىەتى ھاۋولاتيانى، تەۋاۋ
لەمان جىاۋازن. سەرباى ئەمە، ۋەزىرى ناشارەزاۋ نادىسۆز خىانەتيان لىكرد. من

۳. خۆشەختانە، پېشنىياری بەزاندنى سنوورى عىراق لەلايەن تورکەکانەوہ جېبەجى نەکرا. ئەو کارە جەردەپپانەى نزىک ئورفەيش، رەنگە بەشىوہیەکی سەرەکی زادەى کشانەوہى بەتالیۆنەکانى درىژايى ھىلى سنوور بى.

۴. پەيامنىرىک لە بەغدا، کە بەگشتى لەسەر بارودۆخى کوردستان دەنوسى، پىيوايە ئەمسال ھىچ نيشانەيەکی جوولانەوہى واقىيىي نىوان کوردانى عىراق و ئەوانەى تورکيا و ئىران نىيە. لەلايەکی ترەوہ، بەلگەى ھەيە کە تورک لەمانگى نيشانەوہ بەردەوام خەرىکى چەککردنى خىلەکانە.

۵. خۆيىيوون، (۱۱)ى ئەيلول، راپۆرتى چەند کارىکى سەربازىي (۱۱)ى حوزەيران تا (۹)ى ئابى دژى سوپاي تورکى بلۆکردەوہ. باسى ھىچ شکستىک نەکراوہ، رايىشگەياندر اوہ: حکومەت (۴۰۰۰) سەربازى قوربانى داوہ. ھاوکات تورکيا بەکاولکردنى (۵۰۰) گوندى کوردو لەناو بردنى (۱۲۰۰۰) پياوژن و منال تاونبارکراوہ. ئەو ھەوالە گەيشتووەتە ئەمريکا، لەوانەيشە لەناو لايەنگرانى سەربەخۆيى کوردستاندا ئەو ھىوايانەى بووژاند بىتەوہ کە ئومىدى بەدەياتنيان کەمە.

بى. جەى. ئۆلىرى

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۹۷-۹۸، ژ: ۱/۱۱۴، ۱۱۴

ۋەتەن سۆزىكى زۆرۈم بۇ ئەمانوللار گەلى ئەفغان ھەبوو، دىلگران بووم كە ھەولە باشەكانى بوونەمايە ئەو كارەساتەى عەرشەكەى و ئازارى ناشايستەى خەلگەكەى. غازى ئەم شىكردنە ۋە يەى كىشەى ئەفغانستانى پىپەسەندبوو، بەلام ۋتى: لە گفتوگۇى ئەمانوللادا ھەمىشە ھەستى بەناپاستىى بۇچوونەكانى كردوۋە، وايشى ھەست دەكرد ئەولاولە ئۆتۆكراتە نەفام ۋ كەللەپەقە، شايانى بەزەيى نەبوۋ. ئىتر نازانم ئەم ھەستە تارادەيەك توندە لە ۋ راستىيە ۋە سەرچاۋەى گرتوۋە كە غازى لەبنەپەتدا، بەئامۇزگارىى سۆفىيەت، پشتگىرىى ئەمانوللای، بۇ بىردنەۋەى شەپى ناوخۇ كردوۋە، يان نا؟

۳. ئەمجا ھاتىنە سەرباسى كۆن ۋ ئىتتۇلۇجيا. غازى زۆرى ھەولدا بىسەلمىتىن كە پەگەزەكانى رۇژئاۋاى ئەوروپا توركە عوسمانىيەكان يەك بىنەچەيان ھەيە، خۇشحال بوو بەۋەى كە بىستى سەرم لە نىشتىمانى دىرىنى توركان لە ناۋەپاستى ئاسيا داۋە. لەم ۋتوۋىژانەدا ۋەتەن: سالى (۱۹۲۲) كاتى نوئىنەر بووم لە كابول، داۋاى يارمەتىى پارەۋچەكى لىكردم. بۇ ئەۋەى Basmarch بتوان كۆتى سۆفىيەت بىسىنن. ئەم يادەۋەرىيە، واى لەغازى كرد چەند چىرۆكىكى پەيۋەندىى لەگەل ئەنۋەردا بگىرپىتەۋە. ۋتى ھەموۋەۋلىكى خىستبوۋە گەپ بۇ دوور خىستنەۋەى توركىا لە شەپكى گەۋرەۋ، دزايەتىى ئەۋ سىياسەتەى ئەنۋەرىشى دەكرد كە دەيوست سەرۋەت سامانى ۋلات بۇ ئەلمانىا بەكارىپتىن. باسى سى نامەى ئەنۋەرى كرد كە بۆيى نووسىيىۋون، دەريان دەخست چەند كورت بىن ۋ بەھەلپەبوۋە.

+ يەكەمىيان، كاتى كوودەتايەك كەئەنۋەرى ۋەك دىكتاتورىك دەكردە تاكە دەسەلاتدار، نووسراۋەۋ، فەرماندەيىى لەشكرەكانى قوستەنتەنىيە ۋ دەردەنىلىى بەغازى بەخشيۋە. ئەمىش داۋاى بىنىنى ئەنۋەرى كردبوو ۋ، پىشنيارەكەيشى دابوۋە داۋە.

+ نامه‌ی دوهم، دواى شه‌پ له مۆسکۆوه نووسرابوو و، پیشنیاری دامه‌زاندنى کۆمه‌له‌ی ده‌وله‌ تانى ئاسیای کردبوو، که تورکیا و ئیتران و نه‌فغانستان و بوخارای ده‌گرتیه‌وه‌، کۆنترۆلی بیگانه‌ی به‌سه‌ره‌وه‌ نه‌ده‌بوو. له‌غازی داواکراوو، په‌یوه‌ندى به‌ کۆمه‌له‌که‌وه‌ بکات بۆ پته‌وکردنى ئه‌و په‌کیتیه‌. نه‌ویش له‌وه‌لامدا وتی: ئه‌و شوپنه‌ی نه‌نوه‌ر نامه‌که‌ی لی‌نووسیوو، راده‌ی سه‌ربه‌خۆیى ئه‌و په‌کیتیه‌ ناکۆکه‌ی ده‌سه‌لماند، بۆیه‌ رازی نه‌بوو یوو کار بۆ ئه‌و پرۆژه‌یه‌ بکات.

+ نه‌نوه‌ر نامه‌ی سییه‌مى، ماوه‌یه‌کى که‌م پیش مه‌رگى، له‌ بوخارا نووسیوو و، داواى پاره‌و چه‌کى بۆ ئازاد کردنى Khanates ئاسیای ناوه‌راستى له‌ده‌ست سوڤیه‌ت کردبوو. ئه‌م نامه‌یه‌ که‌ وه‌لام نه‌درابوه‌وه‌، مۆریکی تازه‌ی لی‌دراوو و، خۆی تیدا به‌ "شای بوخارا و زاواى خه‌لیفه‌" ناو بردبوو.

هه‌ستم کرد غازى، به‌ گێڕانه‌وه‌ی ئه‌م چیرۆکه‌، ده‌یه‌وئ وه‌ک که‌سیکی ناگادار له‌ میژووی جوولانه‌وه‌ پان- تورانی و پان ئیسلامیه‌کانى ئاسیا، پێم بلێ ئه‌وه‌هه‌میشه‌ دژی ئه‌و بزووتنه‌وانه‌ هاوپه‌یمانی ئاسیایى بووه‌، ئیستا تورکیای نوێ ده‌روانیته‌ رۆژناوا. هاوکات نه‌ویش به‌ بالۆیزی خاوه‌نشکو رابگه‌یه‌نئ که‌ هاوپه‌یمانیته‌ی تورکیا له‌گه‌ڵ مۆسکۆدا ناچاریه‌و، ئیستایش که‌ په‌یوه‌ندییه‌کانى ئه‌نگلۆ- تورکی ماوه‌ی چوارسائی سێر جۆرج کلارک له‌ قوسته‌نته‌نبیه‌ پته‌و بوونیکی دیارو به‌رچاوی به‌خۆه‌ دیوه‌، په‌ره‌سه‌ندنى ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ توندو تۆله‌ی نینگلته‌ره‌ به‌باشتر ده‌زانئ. دواچار غازى له‌ وه‌لامى پرسیاریکمدا وتی: پێی وایه‌ عێراق رێکه‌وتنیکی باشی ئیمزا کردوه‌و، په‌یوه‌ندیشى له‌گه‌ڵ دراوسێکانى باشووریدا زۆر باشه‌. ئه‌م دیداره‌ دوو سه‌عات و نیوی خایاندو، که‌سیتی زالی غازى و فراوانیى ئاره‌زووه‌کانى و جیگه‌یریى ئامانجه‌کانیم، تیدا بۆ ده‌رکه‌وت.

٤. رۆژی دواتر عیسمه‌ت پاشا و شوکری قایا سه‌ریان لی‌دامه‌وه‌وه‌، باسى په‌یوه‌ندیی تورکیا- عێراق و به‌تایبه‌تى کوردستانمان کرد. روونم کرده‌وه‌، سیاسه‌تى حکومه‌تى خاوه‌نشکو، وه‌ک هێزى ماندات (ده‌سه‌لاتدان) سه‌ر عێراق، ئه‌وه‌یه‌ که‌

قەناعەت بە عەرەب بکات بە سۆز و داد پەرەرییە وە لە گەڵ کورددا بجووتێت وە و، رازیان بکن وەکو هاو نیشتمانییەکی دڵسۆز بەختیار لە دەوڵەتی تازە ی عێراقدا بژین. بیروکە ی کوردستانی سەر بە خۆ هۆشمەندانە نییە و، مەحالە. ئە و پرۆپاگەندانە ییش کە گوا یە حکومەتی خواوەنشکۆ پشتگیری ئە م بیروکە یە دەکات، راست نییە.

بۆ وەلامی ئە و پرسیارە ییش کە حکومەتی عێراق چ هەنگاوێک دەنێ تامافی پەنابەری بە کوردانی هە لاتوو لە سوپای تورک بەرە و ئە و لاتە، نە دات؟ و تە م حکومەتی عێراق چ یی پێ بکری بۆ چە ککردنی پەنابە رانی کورد و بە کارنە هێتانی خاکە کە ی وە ک بکە یە ک دژی تورک، دە ی کات و، دلتیایشم کردنە وە کە نە بوونی هەر کاریکی خێرا و کاریگەر، دەرەنجامی نە بوونی سەرچاوەکانی زانیارییە نە ک ه ی نیازپاکی. هەر وە ها جە ختم کردە وە کە کۆمسیۆنی هە میشە یی ی سنوور دە توانی لە سە قامگیرکردنی ئاشتی سنووردا هاوکاری، ئە گەر گرنگی بە گە پخستنی دەرەنجامەکانی بدری. ئە گەر نا، لایە نە ستە م لیکراوە کان بە ر دە وام بە رێگە ی خۆیان تۆلە ی خۆیان دە سە ننه وە.

هە ردوو وە زیر کە زۆر دۆستانە بوون، دلتیایان کردم کە لە خواستی دۆستانە ی حکومەتی عێراق رازین و، پە یمانیان دا، لە بەرگرتنی پەلامارەکانی سنووردا، هاوکاری بکن. هێرشەکانی ئە م دوا ییە، کە دە شێ بە هۆی کشانە وە ی پۆستە تورکییەکانی نزیک سنوورە وە بوو، وێرانکارییەکی بەرچاویان لە کوردستانی باشووردا کردووە.

۵. عیسە مە ت پاشا لە و نیوەرۆ ئاھەنگە دا کە سێر جۆرج کلارک رێکی خستبوو، زۆر کراوە بوو، چە ند چیرۆکیکی لۆرد کورزون (Lord Curzon) ی پێ راگە یاندم کە سەرە پای جیاوازی زۆری سیاسییان، زۆر پێی سە رسام بوو. وتی هیچ گلە ییەکی لە عێراق نییە، بە لām هیوادار بوو: هەر چی زوو هە ول بدری شێخی بارزان کە زۆر هاوکاری یاخیانی کوردی تورکیا دەکات، کۆنترۆل بکری. بیری هێنامە وە کە حکومە تە کە ی بەرژ وە ندیی دارایی هە یە لە گە شە پێدانی

نەوتەلەنەكانى موسلداۋ، وتىشى: ئەگەر حكومەتى عىراق رىگە بدات بۆرىەكان بەسورىادا تىپەپن، ئەۋا فەپەنسە دەرەفەتى بۆ دەرەخسى خۆى بەسەر ئەۋولاتەدا بەسەپىنىۋ، ئىتر ھەرگىز پىشېىنىى ناكىرئ فەپەنسە دەست لە مائاداتى سوورىا ھەلگىرئ. بۆيە ئەدەنەى بە باشترین وسەلامەتترین رىگەى دەرچوونى نەوتى موسل لەقەلەم دا.

۶. رۆزى (۸)ى ئۆكتۆبەر لەگەل سىر جۆرج كلاركدا گەپامەۋە قوستەنتەنىيەۋ، لەۋى چاۋم بەتۇفيق روشدىى ۋەزىرى دەرەۋە كەۋت، كە تازە لە مۆسكۋ گەپابوۋەۋە. ئەۋ، نىگەران بوۋلەۋەى پىۋىستە فەپەنسە رازىبى (دەنوۋكى مراۋى - bec de canard) كە بە قەراغىكى بىكەلكى نىۋان توركىاۋ عىراقى دانا، چۆل بكات.

توانىم، بەھۆى بالۆيىزى خاۋەنشكۆۋە، دانوستانى گىرنگ لەگەل سەرچەمى ئەۋ گەۋرە بەرپىرسانەدا سازىكەم. پەيۋەندى شەخسىيىش بۆ كارەكانم لە بەغدا رۆر سوۋدبەخش دەبى. من، بۆ بەرھەم دەرەنجامەكانى ئەم سەردانە، قەرزاريارى رىزو دوۋرىنىنى سىر جۆرج كلارك.

۷. ۋىنەى ئەم نوۋسراۋەم بۆ بالۆيىزى خاۋەنشكۆ لە قوستەنتەنىيە ناردۋە.

ئىف. ئىچ. ھەمفريز

كۆمىسارى بالا لە عىراق

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱۲۲-۱۲۴، ژ: ۱۴۱

ژ: ۹۳

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مسته ر ئیی هندرسن (ای کانوونی یه که م گه یشتووه)

ژماره: ۴۴۵

نۆینه ری خاوه نشکۆ له قوسته نته نییه راپۆرتی پیشکەش به وه زیری خاوه نشکۆ
بۆ کاروباری دهره وه ده کاتو، وینه ی نووسراوی ژماره (۱۲۴) ی (۱۵) تۆقه مبه ری
کونسولی ته رابزوونی خاوه نشکۆی له سه ر ئۆپه راسیۆنی سه ربازی دژی کورد هاوپیچ
کردوه.

قوسته نته نییه، ۲۳ ی تشرینی دووه می ۱۹۳۰

* * *

هاوپیچی ژ: ۹۳

له کونسول ماتیۆسه وه بۆ سیرجی. کلارک

ژماره: ۱۲۴

ته رابزوون، ۱۵ ی تشرینی دووه می ۱۹۳۰

گه وره م،

خۆشحالتم ناگادارتان بکه مه وه که ئۆپه راسیۆنه کانن هه ریمی ناگری داغ دژی کورد
قوتاییان پێهاتو، پۆستی سه ربازی له خالی جیا جیای شاخه کانداه، بۆ ریکرتن له
گه پانه وه ی کوردان له رووسیا و ئیترانه وه، جێگیر بوون.

۲. پیم راگه یاند (کاری سه رکوتکردن) به وشیه یه ی که سالی (۱۹۱۵) دژی
هه رمه نیه کان نه نجام درا، ئیستا دژی کوردانی ناوچه ی ده رسیم به رپۆه ده چی.

ده بلیوو. دی. ده بلیوو. ماتیۆس

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱۱۹-۱۲۰، ژ: ۱/۱۳۷، ۱۳۷

ژ: ۹۴

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مستهر ئیئی. هنلرسن (۸ ی کانوونی یه که م گه یشتووه)
ژماره: ۴۵۳

ئەنگۆره ۳ ديسەمبەر ۱۹۳۰

گه وره م،

ئاماژە بە نووسراوی ژماره (۵۲۲) ی (۳) تۆفە مبهری کاره لیسوپرتی بریتانیا له تاران، پیتان راده گه یه م که به پیتی قسه ی هاوکاریکی ئیتالی پاشکۆی سه ریا زی نه م بالوێزخانه یه، حکومه تی تورک به نیازه، پارچه زه وییه کی نزیک شارۆچکه ی "قوتور" ی ئێران که ده که وێته (۲۸) میلی سه رووی رۆژه لاتی باشقه لعه ی ویلایه تی وان، به رامبه ر به پارچه یه کی هاوشیوه ی نزیک بولاقباشی خاکی ئێران که ده که وێته (۱۳) میلی باشووری ئاراپاتی بچوک، بداته ئێران. نه م پارچه یه ی دوا یی، بئگومان، گشت به رزاییه کانی ئاراپاتی بچوک ده خاته ناو خاکی تورکیا وه، لێژاییه کانی باکووریش له ناو ئێراندا ده مێننه وه.

۲. سه رچاوه ی ئالۆزی نه م پێشنیاره، به م دوا ییه له چاپه مه نیه کانی تورکیا دا ده رکه وتوون و، وانیشان ده دن که ئێران به م داوا ییه ی تورک رازی بووه و، ئیتر کێشه ی سنور له نێوان هه ردوو حکومه تدا نه ماوه. کاره لیسوپرتی ئێران له وه لامی پرسیا ری نه ندامیکی ده سه ته که مدا، ناخۆ نه م راگه یاندنانه به راستی بارودۆخه که یان ده رخستوه؟ وتی: نه مانه پێشوه خت نووسراون. نه وی تا ئیستا کراوه، نه وه یه که حکومه تی تورکیا چه ند پێشنیا ریکی نه رکانی گشتیی تورکی خستوه ته به رده م ئێران و، ئیستا چاوه پێی راوبۆچوونی نه رکانی گشتیی ئێران ده کړی. محمه د خان سه عید، گه شپین بوو به وه ی که پێده چۆ چه ند مانگی که می داها توو ده رفه ت بۆ ریککه وتننامه یه که هه لکه وئ، وه لام له سه رچه ند پارچه زه وییه کی که متر له وه ی وا تورک پێشنیا ری کردوه. ئێران به ر له ئاینده ده کاته وه، نه یه توانیوه سنووریک

ناستراتیجی ترسناک، با له گه ل دروسییه کیشدا بی که په یوه ندییه هه نوکه ییه کانیاں زوریاش بی، په سهند بکات.

۳. کاره لیسووپتی نیران، له وه لاسی پرسپاریکی مسته ر روه رتسدا له مه پ راوچوونی سه باره ت به بارودوخ کوردستان و، وتی پی وایه به هاری ثاینده کاری زیاتری سهربازی، به لام به پانتاییه کی که متر له وه ی نه مسال، ده کرین. تورکه کان سه رکه وتوانه دوو فیه سیلی (۵۰۰ و ۲۰۰) که سبی یاخیانیان ده ستگیر کرده وه، به لام نه مه بریکی که می هیژیکه که به (۱۲) هه زار چه کدار مه زنده کراوه. دیاره نه وانه ی که ماون په پاگه نده بوون. جگه له مانه، که س له رابه ره سه رکه کیه کان نه گیراوه و، زوریان، به تاییه ت نیحسان نووری ناویک که نیستا له تارانه، هه لاتوونه نه ویدیوی سنووری نیران. حکومتی تورکیا داوی ته سلیم کردنه وه ی ناوبراوی کردبو و، حکومتی نیرانیش، که به په نابهری سیاسی داناوه، نه یتوانیوه بیدات به ده سته وه.

۴. پاشکوی سهربازی بالویرخانه ی خاوه نشکو ب ژماره ی یاخیانیش، که له برکه ی پیشوودا باس کراوه، پی وایه ناکری ژماره ی ته وای هیژی کورد بخه ملینری، چونکه هه موو ژن و کوریکیان ده توانن تفهنگ به کاریتن. رائید تولیری نیشاره تی به وه یش دا که حیسابه کی محمه د خان سه عید له (۳۰۰۰) قوریانی تی ناپه پی که ده لی (۵-۱۰) ی ته مموز له زیلان دهره و، هه روه ها ژماره یه کی زیاتر مانگی تاب و نه یلول له دهره یه رو سه ر چپای تارپارات، له ناوچوون.

جۆرچ ئاپ. کلارک

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۱۲۰-۱۲۱، ژ: ۱۳۹

ژ: ۹۵

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مستهر ئیتی. هندرسن (۵۱ کانوونی دووهمی ۱۹۳۱
گه یشتوو)

گه وروم،

نوینهری خاوه نشکۆ له قوسته نته نییه ته واکاریه کانی پیشکeshی وه زیری
خاوه نشکۆ بۆ کاروباری دهر وه ده کاتو، لیره دا وینه ی راپۆرتی ژماره (۱۳) ی (۲۲)
دیه مبه ری پاشکۆی سه ریازی ئه م بالۆی زخانه یه ی خاوه نشکۆی هاوپیچ کردوه که
تاییه ته به گفتوگۆیه کی له که ل نوری به گدا له سه ر بارودۆخی کوردستان.

قوسته نته نییه، ۲۹ ی کانوونی یه که می ۱۹۳۰

هاوپیچی (۱) ی ژ: ۹۵

له رائید ئۆلیرییه وه بۆ سیرجی. کلارک

ژماره: ۱۳

نه نگۆره، ۲۲ ی کانوونی یه که می ۱۹۳۰

گه وروم،

خۆشحالم چه ند تیبینییه ک له باره ی نه و گفتوگۆیه وه پیشکesh بکه م که نه م
به یانییه له که ک کۆلۆنیل نوری به گ نه ندای نه رکانی گشتی تورکدا سازم کردوه.
کۆلۆنیل، یه ک سه عات به ئازادی و خیرایی قسه ی کرد. له به ره وه ی زانیاریه کانم
له باره ی تورکه وه دیاریکراویو، نه متوانی فریای هه موو وشه کانی بکه وم، به لام پیم
وانییه به هه له له سه رنجه نووسراوه کانم گه یشتیم.

ھەرچەندە خۆم ئامادە نەكردىبوو سەرچەم بابەتى قىسەكانى نورى بەگ پەسەند
بەگەم، واهەست دەكەم جىيى رەزامەندى بن، چونكە تارپادەيەك بەپوونى و بىپەردە
لەمەسەلەكان دوا.

بى. جى. ئۆلىرى

مەيچەر جى. ئۆيس

* * *

ھاويپچى (۲) ى ژ: ۹۵

((چەند سەرئىچكى كۆلۆنىل نورى بەگى ئەرکانى گىشتى لەسەر كوردستان))
كۆلۆنىل نورى ويلايەتەكانى رۆژھەلات باش شارەزايەو، ھەوت سال بەر لەشەپ
خزمەتى تىدا كوردون. دەقەرەكە، ئەوكاتە، زۆر سەخت بوو، رىگەويانى نەبو،
بەلام لەوكاتەو چەند جادەيەكى تىدا دروست كراون. ھەرۈھە كونسولنى سەريازىي
برىتانىيائى لە "وان" دەناسى. پىيى وابو مانەو ەي درىژخايان لە ويلايەتەكانى
رۆژھەلات ەقلىيەتى مەزۇف دەگۆپىو، تەمەل و لەش بەبارى دەكات، بۇ نمونە
ھەفتەى دووجار ريش دەتاشى.

كوردەكان رەگەزىكى ئالۆزو جىيى گومانن، يەكيتىي نەتەو ەييان نىيەو،
لەسەدان خىل و تىرەى جياجيا پىكھاتون. بەپاي ئەو، جياوازي رەگەزىي كورد
لەلايەك، توركمان و چەركەس و ئەرمەن لەلايەكىتر، جىيى گومانن. بۇ ئەمەيش،
نمونەى لەزمانى كوردى ھىنايەو ەكەوشەى زۆر كەمى تىدايە توركى، ەەرەبى
چەركەسى يان ئەرمەنى نەبن، زۆر لەوشىو ەزارە توركيانە دەكات كەلە چەند
ناوچەيەكى ئەنادۆلى ەك نزمائىيەكانى ئەرجيش داغ قىسەيان پىدەكرى. پىيى وابو
زۆرىنەى كورد لە توركە سەلجوقىيەكانى پىش داگىركارىي عوسمانىيەكانن. وتى
كورد لە دوا قۇناغى دەسەلاتى عوسمانيدا لە خزمەتى سەريازى رىزگار بوو. ئەمەيش

ۋاى لە زۆرىك لە توركان كىردۈۋە خۇيان بەكورد لە قەلەم بەدەنۋ، ۋەك كورد بۇزىنۋ
بىرىگەنەۋە.

كوردان زۆر خاسىيەتى باشيان ھەن، بەلام دزو جەردەيەكى سىروشتىيشنۋ،
لە چاركىردن نايەن. ھەروەھا زۆردل رەقنۋ، چەند حالەتتىكى بىنىيو، كاتىك لەگەل
نەستۇرىيەكاندا لەكىشەدابوون، ۋەك دپندەي كىۋى رەفتارىيان كىردبوو. ۋاى ھەست
دەكرد كورد ناتوانى چەكدارىكى زۆر كۆيكاتەۋە، دىسپلىينان نىيەۋ، ھەر لە تالانىۋ
جەردەيى دەگەپتىن. نورى بەگ، كاتىشەپ، پەيوەندىي بە فىرقەيەك سىۋارەي
خىلەكىيەۋە ھەيوەۋ، شتى زۆر نەشيارى لىبىنيون.

تورك گەلىكى رۇژئاۋاخۋازەۋ، ۋازى لە نەرىتى عوسمانى ھىتاۋە، بەلام كوردان
تەۋاۋ ناشارستانىن. ئەۋانەيان كەسەريانى دەكەنۋ، فىتىرى خويىندەۋەۋ نووسىنۋ
ژيان لە ژىر سەقفىكى شياۋوگەشت بەشەمەندەفەرۋ ئوتومبىل دەبن، زۆرىيان
ناگەپىنەۋە شوپنەكانى نىشتەجى بوونىيانۋ، لەشارۋچكەكاندا دادەنىشەن، يان
دەچنە قوستەنتەنىيەۋ ئەنگۆرە. لەگەل ئەمەدا، بىرى نوي ھەر بلالۋ دەبىتەۋەۋ،
تەنھا چەند گوندىكى كەم بەرەنگارىي خزمەتى سەريانىۋ تازەگەرى بوونەتەۋە. بىۋ
ئەمەيش سى گوندى نىكى پالومەر (palumer) ۱ى باشۋورى ئەرنجانى بەنموونە
ھىتاۋيانە. نورى بەگ پىي لەسەرنەۋ راستىيە داگرت كە زۆرىنەي ئاۋاۋەگىپرانى
ياخى بوونەكەي ئەم دوايىيە، لەئىزانەۋە ھاتبوون. ھەروەھا بى بەلگەي ئەۋقەسەيەي
كە چەكدارى ياخىيان بى ھىزبوون، وتى لە ئەرجىش كە بەتالىۋنىكى لىبوۋ، شوپنە
بچۈكەكانى تركە تەنھا كەرتى بچۈكى پىادەيان تىدابوۋە، سەريازانى حكومەت
بەسەركەۋتۋويى بەرپەرجى ھىزشى ھەزاران ياخىيان داۋەتەۋە. زىلاننىش بەرگى
كرد. تەنھا چەند شوپنىكى بچۈك كە لە سەرياز چۆل كرابوون، كەۋتبوونە دەست

۱ ئەمە (پالومەر) كە قەزايەكى باشۋورى رۇژمەلاتى ئەرنجانە. (س)

ياخىيان. شەپى زىلاندرە^۱ به سەرکەوتنى تورک کۆتايى ى ھاتبوو. سەرباز لەناوچەى ئاگرى داغ و باشوورە ھەتتەرابوون، گورزىكى کارىگەريان لە خىلەکان ۋە شاندبوو. کۆلۆنىل نورى جارىكى تر دووبارەى کردە ۋە کە فرۆكە وانانى تورک خزمەتى زۆر باشيان کردووە. وتى: ئەمانە زۆر جەريەزە و سەرەپۆ بوون، دوو فرۆكەيان، کە بۆ لىدانى دۆشكەكانى كورد نزم بوويونە ۋە، لە دەست دابوو. فرۆكە يەك لە سەر شاخى ئاپارات گرتى مەكىنەى ھەبوو، بەلام توانيىبوو (٢٠كم) بفرۆي بۆ جىيەكى ئارام. ئىحسان بەگى سەرکردە يەكى ياخى بوونى ئاگرى داغ، كاپتەنىكى تورک بوو، كاتى كيشەى نەستۆريەكان ھەلاتووە. بىگومان ويستوويەتى، لەم ياخى بوونەى دوايىدا پۆستىكى بەرز لەناو كورداندا بە دەست يىتتى. نورى بەگ نەيدەزانى ئىحسان لە تاران ئازادەيان نا، بەلام واى ھەست دەکرد ھەرچۆنێك بى كۆنترۆل كراو و ناتوانى زيان بەتوركيا بگەيەنت.

ئيران و توركيا بنگەى سەربازىيان لە سەر شاخى ئاپارات داناو. سالى ئايندە راپەرپنى گشتى روو نادات، ئەگەرچى رىتى تىدەچى پىكدادانى بچوك لىرە و لەوئى يىنە ئاراو. گوندنشينەكان زۆر لە ياخىيان بىزان، چونكە خەرىكى تالانى و داگيركردن و مەرو مالات دزين. وتوويژى دۆستانە بۆ ديارىكردنە ۋەى سنوور لەگەل ئىرانىيەكاندا بەردەوامە، بەلام وادياربوو كۆلۆنىل باوھەپى بەم دانوستاندانە نەبوو. وتى لىژنەكە ھەر كۆدە يىتتە ۋە گفتوگۆ دەكات و دەخوات، كەچى سنوور ھەر ھىلەيكى خەيال و بى مانايە، ئەگەر سەرباز نەبى چاودىرى بكات. ئىرانىيەكان سەربازيان لە سەر سنوور نىيە. سوپايەكى (٤٠٠) سەربازيان ھەپە، بەلام ئەمە بەس نىيە و لەگەل سوپاى توركدە بەراورد ناكري، ھەرچەندە سوپاكە پىك دەھىنریتە ۋە، روو لەباش بوونە. بە ھەر حال ئەگەر سنووريش ديارى بكریتە ۋە، ئەوا رىگە يەكى نوپى داگيركارىي خىلەكەكان ئالوكوپى زياترى زەوى پىويست دەكات.

^۱ واتە نۆلى زىلان كە ناحىيە يەكى نزيكى باكورى قەزاي ئەرچيشە لە ويلايەتى وان. (س)

نورى پاشا ھەزرى دەكرد مۆلەت بىرئىتە سەربازانى تورك لە سنوورى عىراق
بىپەرنەو، بەلام كاتى والىي ھەكارى ئەم داوايەى لەعىراق كرد، ھۆكومتى ئەو ولاتە
داواكەى داىە دواو. جالەبەر ئەو تىرەكان دەتوانن بى ھىچ سزايەك لەسنوور
بىپەرنەو، ئەمەيش بە دوژمنانيان رەوا نەبىنراو، ناتوانى تەواو ھىور بىرئىتەو.
ئەركانى گشتى خۆشحال بوو ياخى بوونەكەى، بەبى خەلك كردنە سەرباز،
دامركاندوو تەو. كارى تاكتىكىي خۆجىيى پىشيبىنى كرابوو، شەرەكانى دژى
كورد كەمىك سەخت بوون،.....

۲۲ى دىسەمبەرى سالى ۱۹۳۰

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۲-۳، ژ: ۲.

ژ: ۹۶

لە مستەر مۆرگنەوہ بۆ مستەر ئىنى ھندرسن (۱۶ى ئادارى ۱۹۳۱ گە يشتووہ)

ژ: ۸۳

قوستەنتەنبىيە، ۱۲ى مارسى ۱۹۳۱

گەورەم،

خۆشحال ئاگادارتان بکەمەوہ کە سەلاھە دىنىي کوپى سەرۆكى کوردەكان
بابەتى نووسراوى ژمارە (۱۹۴)ى (۳) حوزەيرانى (۱۹۳۰)ى مستەر ئەدمۆندز، بە
(۱۵)سالى زىندانى و كارى قورس سزا دراو، ھۆكەمەيش دادگاي تاوانى ئەنگرە
دەرى كردوہ. بەلام لەبەر ئەوہى ئەو تاوانبارە كاتى پىلانى ئەپنۆم كە
بەھاوكارىي رىكخستنى تاوانباركاروہ، (۲۱)سالى تىنەپە پاندبوو، ھۆكەمەكى بۆ
(۱۲)سال و (۶)مانگ كەم كرايەوہ. ھاوكارىكى سەلاھە دىن بە (۱۰)سالى زىندانى و

کاری قورسو، یەکیکی تریان بە (۱) مانگ زیندانی و غەرامە (۵۱) لیرە ی تورکی، سزادراون. دووانی تریش، کە یەکیان نوێنەری پێشوو ی بایەزید بوو، ئازادکراون.

۲. کە ئەم حوکمانە، لە گەڵ ئەو خنکاندنە بەکۆمەڵانە ی ئەم دواپەیی مەنەمەندا بەراورد دەکەین، دەگەینە ئەو ئەنجامە ی کەوا هیچ خیانهتێک نە ی کۆپی شیخ سەعیدو مەفلاانی نەسەلماو، نامازە بە هیچ جۆرە هاوکارییەکی بریتانیای وەک ئەوانە ی وا لە راپۆرتەکە ی مستەر ئەدمۆندزدا هاتوون، نەکراوە.

۳. وێنە یەکی ئەم نووسراوە بۆ کۆمیساری بالای خاوەنشکۆ لە عێراق دەنێرم.

وەزارەتی دەرەو، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۵۴، ژ: ۲۲

ژ: ۹۷

لە مستەر پارەووە بۆ مستەر ئێبی. هەندرسن (۱۷ ی ئادار گەیشتوو)

ژمارە: ۴۵

تاران، ۱۷ ی ئاداری ۱۹۳۱

برووسکە،

ئەمە ی خوارەو لە برووسکە ی ژمارە (۹) ی کونسولی تەوریزەو گەیشتوو. " کوردەکان نزیک بە ماکۆ کەوتووئەو پەلامارو، ئەفسەری گشتیی فەرماندە، بە خۆسازدانیکی بەرچاوەو، بەپە لە بەرەو ئەوێ کەوتە رێ. سەربازی زیاتری بەرەو شنۆ (ئۆشنۆ - Ushnu) دەبرێن "

ئەم نووسراوە بە ژمارە (۱۴) بۆ کۆمیساری بالای عێراقو، ژمارە (۱) بۆ قوستەنتەنییە دووبارە کراوەتەو.

وەزارەتی دەرەو، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۵۴، ژ: ۲۳

ژ: ۹۸

لە مستەر پارەووە بۆ مستەر ئىلى. ھندرسن (۱۷ى مارس گەشتووە)

ژمارە: ۴۶

تاران، ۱۷ى ئادارى ۱۹۳۱

برووسكە،

ئەمەى خوارەووە لە برووسكەى ژمارە (۱۰)ى كونسولى تەوریزەووە گەشتووە.

" بەسەريازگىراووە دىزىنەكان بانگ دەكرىنەووە، لۆرى و ئەسپ بە بىگار گىراون، چوار تۆپىش نىردراونە ماكو.

" سانسۆرىكى توند لەسەر ھەوالەكانەووە، نايشتوانم ھىچ لە مەدەنى و كارىبە دەستە سەريازىيەكان و كونسولى تورك وەرگرم. بەگشتى باوہ پوايە تورك (۲۴) كىلۆمەتر نزىكى ئاراپات چوويىتە خاكى ئىرانەووە.

" كونسولى تورك، چەند رۆژىك پىش ئىستا پىتى و تەم ئەمسال سوپاى تورك سنوورى خۆى كۆنترۆل دەكاتو، داواكارە ئىران كوردەكان لە خاكى خۆيدا گەمارۆ بدات. ئىتر ئۆپەراسىيۆنەكان ئاسان دەبن."

ئەم نووسراوہ بە ژمارە (۱۵) بۆ كۆمىسارى بالا لە عىراقو، ژمارە (۲) بۆ قوستەنتەنبيە دووبارە كراوہ تەوہ.

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۵۵، ژ: ۲۴

ژ: ۹۹

لە مستەر مۇرگنەۋە بۇ مستەر ئىنى. ھندرسن (۷ ئىسان گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۱۰۲

ئەنگۈرە، ۲۸ ئادارى ۱۹۳۱

گەرەم،

ئامازە بە پرووسكەى ژمارە (۴۶)ى سىز رۇبەرت كلايف، نووسراوى رائيىد بى.
جەى. ئۆلىرىى پاشكۆى سەربازىى ئەم بالۆىزخانەىە كە تايىبەت بە بارودۆخى ئىستىاى
كوردستانە، بەرز دەكەمەۋە.

۲. پىم وایە ھەلسەنگاندنى رائيىد ئۆلىرىى بۇ بارودۆخەكە بە بايەخەۋە
دەخوئىنرئەۋە. بەلام دىدو بۇچوونى، بەراى من، لەمەر سىروشتى جوولانەۋەكەى
كورد جىئى قەناعەت پىكردن نىن.

۳. وئەنى ئەم نووسراۋە بۇ نوئەرى خاۋەنشكۆ لە تاران و كۆمىسارى بالائى
برىتانىا لە عىراق دەنئىرم.

جەيمس مۇرگن

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۶۱، ژ: ۳۰

ھاۋىيچى ژ: ۹۹

ئە رائىد ئۇلئىرىيەۋە بۇ مستەر مۇرگن

ژمارە: ۲

ئەنگۈرە، ۲۴ مارتى ۱۹۳۱

گەۋرەم،

ھەرچەندە لىكۆلەر ۋە ھەكەنى بارىدۇقخى رۇژھە لاتى توركىيا كۆكن لەسەر ئەۋ رايەى
كە بە ھار كورد ياخى دەبىتتەۋە، راي تۆر دور لەيەك لەبارەى مەۋداى
تۆپە راسىيۇنەكانەۋە بەدى دەكرىن. ئەۋ پەردەيەى كە بەسەر رووداۋەكانى
ويلايەتەكانى رۇژھە لاتدا كىشراۋو، ئىستا لە سالانى پىشۋو تەنكتەرە، پىشېبىنى
ئايىندەش دور ھىندەى جاران گرانتەرە، چونكە دەكرى رووداۋەكانى زور و
ھەلومەرجى ئىستا تەنھا مەزىندە بكرىن.

ھەۋالى رەسمى تورك كە دەلئ كىشەى كورد تەۋاۋ ئارام بوۋەتەۋە، بىگومان
راست نىيە. چەند وردە شەپكى ئاۋچەى باشقەلەۋ داگىركارى لە بارزان و سوريۋە
مانكى ئەيلول دواى شەپى ئاگرى داغ، كە سالىچ پاشا دەيوت گورزىكى كوشىندەيان
لە ياخىيان ۋە شاندىۋە، راگەيەندراۋە. ئاتارامىي نىۋان كوردانى عىراق و بى نىزامىي
گىشتى رۇژھە لاتى توركىيا و ئارەزوۋى تۆلە سەندەۋەى سزاي ھىزە توركىەكان و
كاردانەۋەى دژى پرۆسەكانى بەشارستانى كردن و نوى كردنەۋە ھەموويان، كاتىك
ھەۋا خۇش دەبى، خىلەكان ھاندەدەن بۆچەك ھەلگرتن.

سەرەپاي ئەمە، شالاۋە بەھىزەكەى ھاۋىنى رابردوۋى سالىچ پاشا، شىكستى
بەكوردەكان ھىنا. ئايا ھەۋلە جىاجىياكان باشتر رىكخراۋون، لەيەك كاتدا ئەنجام
دران؟ ئايا ياخىيان خۇيان لە بەرەۋپوۋ بوۋنەۋەى شەپكى نىزامىي تورك بواردو،

شەرقى پارتىزانلىرىنى لەسەرتەسەرى ولاندا لەئارپاراتەو تە (نەھرى) و، بەرەو رۆژئاوا تا مووش درىژە پىدا؟ بەللىنبايىيەو، خەلگ بەسەرباز دەگىرىن، تەنھا ھاوینىكىش بۆ سەركوتكردىن ياخىبوونەكە بەس نىيە.

كوردەكان دوو شكستيان خواردووه، رۆژىك لەسەركردەكانيان لەدەست داوه، لەسەركردايەتلىيان لە ئاگرى داغ دابراون، تەقەمەنى و سەرچاوەكانى تىرىشيان نەماون. ئەوان بەرەو رووى شالاوئىكى نوێ دەبنەو كە بەئاشكرا لە رووى ماددى و مەعنەوييەو، لە چاوپار، بەھىز نىيە. ھەرچەندە ھىشتا توانايى بىزاركردىيان رۆرە، بەلام ئومىدى سەركەوتنى يەكجاريان نەماوه.

پىم وايە نەبوونى يەكىتى لە ياخىبوونەكەى كورددا، دەرھاويشتەى باربووخە ناخۆشەكان نىيە، بەلكو نىشانەى لىك نەچوونى ئەو خىل و تىرە شاخاويانە. شەرقى يەكىتى و سەربەخويى رەگەزىكى بەئاگا و ھۆشيار دژ بەستەمى تورك، تەنھا تىورى رىكخراوە پرۆپاگەندەچىيەكانى ھەك خۆبىبون و داشناقدا كەكوردو ئەرمەنى رۆژئاواخوازن، ياخود لەمىشكى ئەوانەدايە كەبەو پرۆپاگەندە فرىويان خواردووه. شەرقەكان رۆرجار لەخۆو روو دەدەن، ھىچ رىكخراوئىكى ناوەندى ئاراستەيان ناكات. ھەر ھەپتە يەوەندىيەكى كەم لەنتوان نووسەران و جەنگاوەراندا ھەيە. كىشەى ھەرگەورەى سىياسەتى تورك بەرامبەر بە گەلى كورد، لەو دايە كە حكومەت ناتوانى خۆى پىيارى لە سەرىدات. حكومەت ناتوانى ژمارەى دانىشتوان كەم بكاتەو، بەلام بەرپرسان دەبى لە پرۆسەى ھىوركردنەو دا بەرىگەى قىركردن (ابادە) ، پشوو درىژو لەسەرخۆ بن.

بى. جە. ئۆلىرى

وہزارهتی دەرەو، ٢٧٣/٤٢٤، ل: ٦٢، ژ: ١/٣٠

ژ: ۱۰۰

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مستەر ئی. هنلرسن (۲۳ یوزەیران گەشتوو)

ژمارە: ۲۰۴

قۆستەنتەنبییه، ۱۷ یوزەیرانی ۱۹۳۱

گەورەم،

نامازە بە نووسراوی ژمارە (۱۱۸) ی نێسانی مستەر مۆرگن، خوشحالم پیتان رابگە یەنم که بالۆیزی ئێران له گفتوگۆیەکی دەستەکەمدا وتی: واپیشبینی دەکات و تووێژی دیاریکردنەوی سنووری تورکیا- ئێران بەم زوانە لە تاران دەست پێ بکاتەو، سەرکەوێ.

۲. لایەنەکان رێککەوتوون لەسەر ئەوێ که تورکیا دەست له دوو جێگەی نزیک قوتووڕو بازرگان که رێگای ماکۆو بایەزیدیان بەسنووردا دەپەرێتەو، هەلگرێ. هێندە ماوه، رووبەری ئەو شوێنە دەست لی هەلگیراوانەیی لەسەرەو نامازە پێکراون و ئاراپات دیاری بکری. ئەوێ تورکان لە راستیدا پێویستیانە، ناوچەیە که بتوانن بە دەوری شاخەکەدا، لەسەر ئەو خاکە که ئیستا هی ئێرانە، دروست بکەن. ئەو جێیە ئەوان داوای دەکەن ستراتیجییەو، لە بەرامبەریشدا زەوییهک دەبەخشن که هیچ بایەخ و بەهایەکی نییه.

۳. بە پێزی وێشێ ئەمسال پێشبینی کێشە ی کورد ناکات. هاوکاری هەرسێ حکومەتی پەيوەندیدار که ئیستا لە ئارادایە، زۆر شتی گۆپیوه. گەمارۆدانی شیخ سەعید، بە قسە ی ئەو، زۆر گرنگ بووه. پار تورکەکان خۆیان بێ ئاگا کردبوو، بەلام تەواو وریان.

۴. وێنە یەکی ئەم نووسراوه بۆ نوێنەری خاوەنشکو له تاران کۆمیساری بالالە عێراق دەنێرم.

جۆرج. ئاپ. کلارک

وەزیری دەرەو، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۸۹، ژ: ۵۴

ژ: ۱۰۱

له سیرجی. کلارکه وه بۆ مستەر ئه ی. هندرسن (۴ ی ئاب گه یشتووه)

ژماره: ۲۴۸

قوسته نته نییه، ۲۸ ی ته مووزی ۱۹۳۱

گه وره م،

ناماژه به نووسراوتان ژماره ۲۵۸ ی ۹ مایسی ۱۹۳۱، خوشحالم راپورتیکی
گرنگ و پر به های مستەر رۆبه رتسی سکرتری به که م و مستەر رافینزنده یی
سکرتری سییه می بالویرخانه ی خاوه نشکۆتان له سەر گه شتیکیان بۆ ویلایه ته کانی
رۆژه لاتى تورکیا بۆ به رزیکه مه وه.

۲. ئه وه ی که له م راپۆرتدا جیی سه رنج بی سه قامگیر بوونی یاساو نیزامی نه م
هه ریمه نانارامانه داو سه رکه وتنی حکومه ته له هیورکردنه وه ی کیشی کورددا.

هه لومه رجی جوگرافی و که ش وه وه گه شه ی باری ئابووریان کردووه ته کاریکی
سه خت، به لام راپۆرتکه ده ریده خات که، له گه ل ئه مانه شدا هه ولی راسته وقینه و
جیددی دراوه و ناماژه یش ده کاته به رنامه ی هیللی ئاسنی عیسمه ت پاشا.

۳. سوپاسی پشکنیاری گشتیی ویلایه ته کانی رۆژه لات و وه زیرانی ناوخۆ و
کاروباری ده ره وه ده که م بۆ ئه و پێشوانی و کار ئاسانیانیه ی پێشکه ش به مستەر
رۆبه رتس و مستەر رافینزنده یلیان کردووه.

جۆج ئاپ. کلارک

وه زاره تی ده ره وه، ۴۲۴ / ۲۷۵، ل: ۶، ژ: ۶

هاو پیچی ژ: ۱۰۱

راپورتی مستەر رویره رتس و مستەر راقینسد دیل له سەر گه شتیکی ویلایه ته کانی
روژه لاتى تورکیا

پرۆگرامی گهشت.

رهنگه مه به سستی گه شتی ویلایه ته کانی روژه لاتى تورکیا، ئاماده کردنی ئهم
راپورته نه بووین. ئهم گه شته (۲۶)ی حوزه یران له فهوژی پاشای سەر خالی به یهک
گه یشتنی هیله تازه که ی مه لاتیه — دیار به کره وه دهستی پیکردو، (۱۱)ی ته مموز له
ته رابزوون دوایی هات. ئیمه به شه مه نده فهر تاکوتایی ی ریگه ئاسنه که له مه لاتیه وه،
له ویشه وه به ماتۆپ به ناو نه له عیزین، دیار به کر، بدلیس، وان، قهره کۆسه، قارس و
نه رزپۆمدا، که ۱۸۷۹ کیلۆمه تر ده بوو، چووینه ته رابزوون. گه شته که له گال وه زیری
ناوخرۆ ئیبراهیم تالبع به گی پشکنیاری گشتیی ویلایه ته کانی روژه لاتدا که ماوه یهکی
که م پیش دره چوونمان له نه نگۆره بوو، ریکخرا. ههر به هۆی ریزی ئهمی دواییه وه،
له ویلایه ته کانی سنووری ده سه لاتیدا، وهک میوانتیکی پیشوازیمان لیکرا. ئیمه
سهرمان له (۶) له (۹) ویلایه ته که ی دا.

له نجامی گشتی

گه شته که که له سایه ی پارێزگارییه کی ره سمیدا بوو، هینده خیرا به رپۆه ده چوو،
دهره فتمان نه بوو بگینه سه رچاوه سه ره بخۆکان، یان نه نجامه کان له مه سحیکی
سه رتاسه ریدا به راورد بکهین. بۆیه پیمان باش بوو راپورته که مان وهک گیرانه وه یهک
دابیریزی، له هه موو شوینه کانی شدا رای خۆمان وه ر زانیارییه کی ده ست که وتوو
تۆمار بکهین. بارو دۆخی ئه و گوندانه ی که تییاندا ماینه وه و ناوه نده گرنگه کانی شمان،
بی هیچ دوو دلپیه ک، باس کردوون، چونکه واهه ست ده که یین ته نها به م شیوه یه
ده توانین رووی راسته قینه ی هه ریمه که پیشان بدهین. چه ند ئاکامیکی گشتیمان له لا

گەلەلە بوو، دەستپېكى راپۇرتەكە مانىيان پى دەكەينەو. ئىتر خۇينەر خۇى سەرپشكە بىرارى پىشتىوانىمان دەدات يان نا.

۱- حكومەتى ناوەندى، وىلايەتەكانى رۇژەلاتى، بەبىانووى دورىيان، تا ئەم سالانەى دواىى پىشتىگۇى خىستىبوو. سىفەتى شاخاوىى ناوچەكە پەيوەندىيەكانى سەخت كىردىبوو، ئەمەيش بوو بوو كۆسپى سەرپى پەرەسەندى خۇشگوزەرانىى ماددىو، سەقامگىركىردى ياسا. داگىركارىيە پەيتاپەيتاكانى رووسىياىش، بارەكەى نالەبارتر كىردىبوو. ئەرمەنىەكان كاتى كىشانەوەيان لەدواشەردا، كاولكارىيەكى بەكۆمەلىان كىردىبوو، پاشماوەى ئەرمەنىەكانىان لەگەل خۇياندا بىردىبوو. حكومەتى كۆمار، خۇراگىرپانە بەرەووپووى ئەم گىرفتەنەبوو بوو. ياخى بوونى سالى (۱۹۲۵)ى شىخ سەعید، دەرىخست هەنگاوى رادىكالى پىتوىستەو، دواترىش پىتكەپىنانى پىشكىنارىىى گىشتىو دانانى ئىبراھىم تالى بەگ بە سەرۆكى، بىانووىان بۇ پەيدا بوو. وىلايەتەكانى ژىر رىكفى ناوبراوا تاپادەيەك مشورىان دەخورى، كەچى قوستەنتەنىيەو ئەنگۆرە لەمە بىبەشەن. ئەوان، بەباشىى بارودۇخىاندا، وادەردەكەون شوپىنى كارمەندى ناشايستەوگەندەل نەبن. هەرەها ئالوگۆپى رىكۆپىك لەگەل پۆستە زۆرباشەكانى وىلايەتەكانى رۇژئاوادا دەكرىو، هەرەها دەبى هەموو كارمەندىكى مەدەنىو ئەفسەرىكى سەربازى ئامادەبكرىن تا، وەك پى دەلەين، تۆرەكارى خۇيان لەرۇژەلات تەواوبەكن. ئەو والىيانەى كە بىنىمانن، گىشتىان جىدەستى زۆرباشىان هەبوو. ئەم والىيانە زۆريان گەنجو، پىتوىستى هەرىمەكانىان دەزانن، هەر كە وەرزو فشارى ئىش وكار دەرفەت بىدەن، بەشەكانى ناوچەكەيان بەسەردەكەنەو. بەردەوام دەوترى: وىلايەتەكانى رۇژەلات لەماوەى (دە) سالداسنورىك دروست دەكەن كە لەوانەى رۇژئاوايان جىاباكەتەو. ئەم بۆچوونە، بەتاييەتى لەدەمى قەيرانەكاندا، زۆر باوبووەو، بىگومان رۇژەلاتى هەرگىز ناگاتە ئاستى خۇشگوزەرانىى رۇژئاوا، بەلام بىوابەخۇبوونى پىشېبىنىكراوى ناوچەكە، بايەخى خۇى دەبى.

۲. شاره هەرتىمىه كان، هەريەكەو بەپەيەكى جيا، خەريكى بلۆكرىنەو هەي
 رۆشنەبىرى و گيانى نوڧى وەرگىراوى ئەنگۆرەن. ئەمانىش، وەك نيازى بەئەوروپايى
 بوونى ئەنگۆرە، دەيانەوئى وەك دەولەتانى بالكان دەست بە بەرەوپېش چوونىكى
 مامناوەندى، بەلام راستەقىنە، بکەن. گوندەكان هېشتا بەم بىرە نوڧىە
 ناشانەبوون، بەلام بەتېپەپوونى كات دەكەونە بەر كارىگەرىي شارهكان و
 قوتابخانەي سەرەتايىي گوندە گەرەكان و خولى شەوانەي ئەو قوتابخانە بۆ مېرد
 منالان و خزمەتى سەريازى.

۳. لە هەموو جەيەك، داواي هېلى ناسن دەكرى. هېلى ناسن بىرو هۆشى توركى
 داگىركردووه، بەگشتى بە پتويستىيەكى رزگار بوونى دەزانن. خەريكە برىار لەسەر
 درىژكرىنەو هەي هېلى سىواس بۆ ئەرزپۆم دەدرى. هەروەها پرۆژەيەكى بنیاتنانى
 لقيك، لە عوسمانىيەي (۶۲) كىلۆمەترى باكوورى رۆژئاواي دياربەكرەو بۆ مووش و
 تادوان (Tadwan) ى كۆتايى رۆژئاواي گۆلى وان، لەئارادايە.

جا لەبەر رۆژ دوورى و سەختىي سەرماو سۆلەي زستان و فراوانىي ئالوگۆپى
 سەرەكى (ناردنە دەرەو هەي دانەوئەلە و مالات و هينسانى پىداويستىي بيناكرىن و
 سووتەمەنى و ئامپرو..... هتد)، رەوانىيە رەخنە لە برىارى دروستكرىن رىگەي
 ناسن لەپېش جادەبگىرئ. جگە لەمە، هېلى ناسن، ئەگەر جموجۆلى هاتوچۆ دەست
 پىبكات، كەمترين چاكرىنە پتويستە، بەلام جادەكان سىئاستى (خراب و رۆژ
 خراب و تەواو لەكەك كەوتو) يان هەيەو، پتويستە دروست بكرىنەو. كالا ناردنە
 دەرەو، تانەوكاتەي هېلى ناسن دەكاتە ناوچە دورەكان، تەنها لە مەرو مالات و
 ولاغدا، كە خۆيان دەتوانن بگەنە بازارو بەندەرەكان، دەمىننەتەو. خۆ هەتا ئەو
 هەرتمانەيش كالا ناردنە دەرەو هەي زىاد نەكەن. جوتياران ناتوانن ئاستى گوزەرانيان
 بەكرپنى بەرەمە دەرەكەكان بەرزىكەنەو. كشتياران گۆشت و نانايان زۆرە و نزمى
 نرخى بەرەمە كشتوكالىەكان، بەتايبەتى دانەوئەلە، واى كردووه ئەوانەيان كە

١ تانوان، ناحىەبەكى باشوورى رۆژئاواي گۆلى وانە لە ويلايەتى بدليس. (س)

شايانى بردنە بازارى نىن، زىياتر بەكار بەيىنرەن. ھەستمان كورد ھىچ شىتىكى ۋەك ناخۇشى و برسېتى لە گوندەكاندا بەدى ناكرى، بەلام خۇشگوزەرانىيەكى راستەقىنەيشيان تىدا نىيە. خۇشى ۋەلەش ساغىش، بەژمارەيەكى يەكجار كەمى دارو خانووى لەقور دروستكارو بەتەپالە گەرمكارو، دەستەبەرنابىن، ئەو ھەرىمانە، تەنھا بەھۆى ھىلى ئاسنەو، دەتوانن سووتەمەنى و كەرەستە پىويسىتەكانى خانوو دروستكردن بەئاسانى دابىن بكەن، نرخ لەسەر ئەو بەروبوومە خۇجىيانە دابىن، كەدەيانەوئى ئالوگىرپان بكەن. ھەندى شت بۆ چاككردى بەخىوكرنى مەپومالات و چۇنايەتى بەرھەمە شىرەمەنىيەكان كراو، ھىشتا زۆرىش ماو بەكرى. سەرەپاى ئەمە، دەشتى گومان لەو بەكرى كەناوچە دوروتەرەكانى وىلايەتەكانى مووش و وان و بايەزىدو ئەزىزۆم، بەر لەبەرچاوگرتنى دىژى زىستان و سىروشتى شاخاوى زۆرىەى ھەرىمەكە و تەرخانكردى تەنھا بەزايىيەكان و بنكى دۆلەكان و بۆكشتوكال، بگەنە ئاستىكى بەرزتر لەو ھى ئىستاي ژيانىان، ياخود ھاوكارى پتر لەزىادبوونى ئەو ژمارە كەمەى ئىستاي دانىشتواندا بكەن. جا كەبەرھەمەپىنانى ئەو بىرە زۆرىەى دانەوئە ھىندە گرفت بۆ، بەخىوكردى مەپومالاتىش بەتەنھا بەس نەبى، كەواتە راستىن چارەسەرى ئابوورى پرۆژەيەكى فراوانى چاندنى دارستانە. لىژايى چىكان تا رادەيەكى زۆر وادەرناكەون كەخاكەكان راماالرابى، رى لەم پرۆژەيە بگرى. بەلام ئەم كارە ھىندە گەورەيە، گەپانەو ھاوولتايان بۆ ئەو دەقەرانە ئەو ھەندە دورە كەشتىكى لەم جۆرە پىشېبىنى ناكرى بۆ ئەم نەو ھەيە. راستە رىكخراوئىكى دۆستى دارو درەخت ھەيە بەناوى "پاراستنى دارو درەخت" ئاغاچ كۆروما جەمەيەتى "يەو، بەلام ھىشتا كارو چالاكىەكانى بۆ خۇشكرنى سنوورى شارو گوندەكان، نەگەيشتوونە ئاستى زىادكردى ناشتنى دارو درەخت.

۴. كىشەى كورد بەگرفتى ئابوورىيەو بەستراو. كوردەكان زۆر دەمىكە لەگەل داگىركرندا راھاتوون، ئەو شاخانەى كە لەسەريان دەژىن، خۇراكى تەواويان بۆ دابىن ناكەن. بۆيە جارچار پەنا دەبەنەبەر پەلاماردانى ناوچە خۇشگوزەرانەكان و،

دهسه لاتى حكومت رته دهكه نه وه كه دهيه وي قه ناعه تيان پي پكات واز له زيانى كۆچهرى بيتن و، ملكه چيان بكات باج بدهن. هه نديكيان هيشتا له سه رده مى شوانكاريدا ده زين و، پهنگه مه حال بي هوى شه پو شوپى ناوبه ناويان، وهك خويبون له نه مريكا پروپاگنده ي بۆ دهكات، ناره زوى ناره زايى ناسيوناليزمى كوردى بي. خه لكىكى هينده كه م روشنبين، كه زۆربه يان هيچ جياوازيه كي دينيان له گه ل ره گه زى فه رمانپه وادا نيبه، به تپه رپوونى كات تيكه ل ده بن و ده توئيرنه وه. ئيمه يش برومان به و چه ندين دلنيا كرده وه به كرد كه ده ريده خه ن پرۆسه ي به تور ككردن ورده ورده به ره وپيش ده چي. زانباريى تاييه ت به م مه سه له به كه له شوينه جيا جياكان ده ستمان كه وتوه، له كۆتايى راپورته كه ماندا ده خه ينه روو.

فه وزى پاشا^۱ - مه لاتيه

ئه م ريگه به كه گروپيكي سويدي - دانماركي دروستيان كردوه، شهش مانگيكه كارى پي ده كرئ. شه مه نده فه ريكي ليكدراو، هه فته ي سى چار، بۆ پۆسته ي خيراى توؤرس به سه ريده ده پوات و، له (۱۲) سه عاتدا (۲۰۰) كيلومه تر ده بپي. سه رته هيله كه شوپ ده بيته وه، به ده شتى گۆلى گاوير Giuur Golu دا كه ژماره به كي توؤر جه له بي نازه لى تىدايه، دريژ ده بيته وه. ئه لوغلوو (Eloglu) ويستگه ي مه رعه شه و، له پشت زنجيره گردىكى نزمى باكووره وه له چاو ون ده بي. مروؤف ده تواني له ويستگه ي نارلى (Narli) يشه وه، كه جاده ي مه رعه ش - غازى عه ينتابى تىدا له گه ل هيله ناسنه كه دا به ك ده بپن، بچيته ئه لوغلوو. هيله كه ده چيته هه ريمىكى شاخاوى كه دور به دور دارستانى هه ن و، به دۆلى (ئاق سۆ) دا هه لده كشي و، سى ده رياچه و پاشتريش قه راغ ناويكى نزم ده بپي و، ئه مجا ده گاته

^۱ شوييتىكى نزيك به سه رووى قه زاي ئيسلاحييه ي قوؤناواي شارى غازى عينتابه. پيشتر سه ر به ويلايه تى

(چه به ل به رهكات) بوو. (س)

^۱ شارۆچكه به كي نزيكى باشوورى رۆژه لاتى شارى مه رعه شه. (س)

دهریه ندی سه رنج پاکیشی قاپی دهره (Kaoi Dere)^۱. له لوتکه که وه ده چیتته به رزایی باش داجینراوی ویران شهر "Viran sehir"^۲ و، له ویره، به ده فیه ریکی رووتن و بئ دارو دره ختدا، به ره و مه لاتیه ده چیتته خواره وه. ژماره ی که شتیاران زوربون و، شه مه نده فیه که عره بانه یه کی زوری پرکه لوپه لی پیوه بوو. نه و رایه ی که گوايه هیله ناسینه تازه کانی تورکیا ستراتیجین، شه هیله ناگریته وه، چونکه کاتی شه پ هیللی فه وزی پاشا له سنووری باشووره وه ده بیته خالیککی زور بی هیژو، نیتر سه لاهه ترین ریگه ی مه لاتیه، له سیواسه وه ده بی. له لایه کی تره وه، شه هیله له مه رسینه وه ده بیته ده روزه یه کی نابووری به ره و ه ریمیککی گوره و سه خت.

وه زاره تی دهره وه، ۲۷۵/۴۲۴، ل: ۷-۹، ژ: ۱/۶

مه لاتیه

ویلایه تی مه لاتیه که له رۆژئاوای روبرای فوراته و، ناچیتته بازنه ی ده سه لاتی ئیبراهیم تالع به گه وه، له ه ریمیککی ناوازه ده چئ، ته نها ئیره و نه رزپۆم له و ویلایه تانه ی که سه رمان لیدان، زورترین دانیشوانیان هه بوو. ژماره ی دانیشتوانی شه شاره (۲۰۰) هه زار که سه. قه یسی، سامانی گه وریه تی که له ده وریه ری شار، به ره هم ده هینریو، له سالتیکدا به ی (۱) ملیۆن لیره ی تورکی داهاتی ده بی، به داخه وه، به ره می شه مسال، به هوی بارینی به فریکی دره نگ وه خته وه، به گشتی خراب بووه، هه روه ها شه فیوون سه رچاوه یه کی تری سه ره کیی داهاتی شه ناوچه یه یه، به لام به م دوايه به های کیلزیه کی له (۴۵) وه بو (۸) لیره ی تورکی دابه زیوه، تووتن و په مو له ده وریه ری (ئادیامان - Adiaman)^۳ ی باشووری ویلایه ته که، به پرژه یه کی زور به ره هم ده هینرین.

^۱ شارۆچکه یه کی باکووری رۆژه لاتی شاری هه ره شه. (س)

^۲ شارۆچکه یه کی باشووری ناحیه ی پولاتی باشووری رۆژئاوای شاری مه لاتیه. (س)

^۳ واته (حصن منصور)، قه زایه. (س)

مەللاتىيە پايتەختى ئەم ۋىلايەتە، شارىكى جەنجالى (۲۰) ھەزار كەسىيە، ئەم شارە (۱۰۰) سالە دروست بوو، چونكە شارە كۆنەكە كە چەند مىلىك لە فورات نىزىكتە بوو، كاتى شەپ لەگەل مىسردا ماوئەيەكى درىزخايان داگىرو چۆل كراوبوو. گوندىكى گەورە نارىك كە وتوتە دورىسى (۲۵) مىل لەم شارەو، لەناو باخىكى دىگىرى قەيسىدايە كە بەشىۋازى كۆن ئاودەدى. ئەم گوندە جادەيەكى تەسكى بەرزو نىمى ھەيە كە جىيى ناپەزايى دەسەلاتدارانە. بەلام گەيشتنى ھىلى ئاسن پىۋىستىيەكانى بىناكردنى ئۆر ھەزاران كىردوو، دەرەنچامەكانىشى ئاشكران.

پايە ئاسن، يەكەمجار دەتوانى بېتىرى، نىخى يەك كىس چىمەنتقۇ لە (۹- ۱۰) ھە بۆ (۲،۵) لىرە توركى ھاتوو خوارەو، كاتىك ۋىستگەى وزە، چوار پىنج سال لە ھەبەر دروستكرا، گواستەو ھى ئامىرەكان لە سامسۇنەو (۵۰) ھەزارى لە كۆى گشتى خەرجىي (۲۲۰) ھەزار لىرە توركىي تىچوو.

ئىمە ئەم ۋىستگە نۆيەى كارۋانويماپشكىنى كە كۆمپانىيە (Siemens Schuuckert) دابىن ۋە ئەندازىارىكى ئەلمانى سەرپەرشتىي كىردوو، كۆمپانىيە كە لە باجى (۵۰) سال بەخىشراو، حكومت ھاۋكارىي ماددى لە دامەزاندنىدا كىردوو.

كە عىسمەت پاشا دواي چەند سالىك دورى سەر لە زىدى خۇي ۋەدات، پاساۋى ئەو ھى دەبى، يۆگەشە كىردىكى مايدى كە لە ساىەى حكومى ئەۋدا بەدىھاتوو، پىرۋىزىيە لە خۇي بىكات، بەلام نازانى ئايا لە ۋ پىشكەۋتە روۋناكېرىيەى مەللاتىيە رازىيە يان نا. مەللاتىيە، بەپىچەۋانەى شارەكانى بىندەستى ئىبراھىم تالى بەگەو، لە تۋىپى پىۋىدەۋانىي كورپان ۋ سەماي نۆى بىبەشە، بەلام ناۋەندىكى ۋەھى ئىسلامىشە كە دانىشتوانى چوار پىنج سال بەر لە ئىستە، بى يارمەتى ھىچ لايەك، مزگەۋتىكى تازەيان بە بەرد دروستكىردوو. ئەم شارە قوتابخانەى ناۋەندى سەرەتايى تىدەيەو، بىنايەكى تازەيش بۆ سەرەتايى لە بەرد بىنات دەنرى، ھەروەھا ئۇجاغىكى لىيە كە پەيوەندىي بە پارتى گەلەو ھەيەو، كاتى سەرمان لىدا كەسى

تیدا نه بوو. کلینیک (عیاده)ی ته راخوما خه ریکی چاره ی تووشبووانی نه م نه خوشیبه یه که کاتی شهر له سوریاه هاتووه و، له خواروی ویلایه ته که زور بلأوه، بویه ریخراوی به ره نگاری ته راخوما ی تیدا جیگیر بووه.

توفیق به گی والی، هه ژده مانگه و، له و ساته وه ی نه زمی به گ پیش نه و گو یزراوه ته وه بۆ غازی عه ینتاب، هاتووه ته ئیره. توفیق به گ پیشتر والی و نه مجا سه روکی شاره وانی برووسه ی زیدی خو ی بووه، ماوه یه که له فیه نناو بۆدایست بووه، به لام پی ناچی به زمانی بیانی بدوی. که سیکی چوارشانه یه و له بازرگانیکی ئینگلیز ده کات، توفیسه که ی پاک و خاوینه و، پۆسته ی سه رجه م کاروباره کانی پیده گات، به داخوه، له بهر قه ره بالغی و به ره مه یینی هه ریمه که، سالی ته نها جاریک ده توانی سه فهریکات.

هیله ناسنه که و، کوتایی مانگی ناب تاسه رووباری فورات ته واو ده بی، هه موو شتی، جگه له هیلای ناسن و به رد ریژکردن، ته واو بوون، پردیکی پته و که سی که له پردی به ردی له ناوه راستی ناوه که دا هه یه، نزیکه ی (۱۰) کیلومه ترو له سه ر به نده ری ئیسو غلوو^۱ پیشکوتنی باشی به خووه دیوه، به لام کاره کانی به هوی لافاوی ناوه ختی نا ناساییه و دواکه وتوون. جیگری نه ندازیاره دانیمارکیه که پیسی وتین:

سالتیکی ترو نه م کاتانه ناماده ده بی و، ده ست به کاری به شه کانی تری هیلای سه ر رووباره که یش کراوه.

^۱ رهنگ (ئیرزلی) بی که ناحیه یه کی باشووری رۆژاوی شاری نه لعه زیزه له سه ر رووباری فورات. (س)

مه لاتيه - نه لعه زيز

ريگه كه، به ناوچه يه كي به رزو نزم و ناوگردي بي دارو دره ختدا، ده گاته فورات و، له به نده ريكي ساكاره وه له ئيزو غللو ده په رپته وه. هه روه ها چهند پايه يه كي به رديني پرديك كه هي سه رده مي شه پن، به دي ده كرين. ريگه كه، له وبه روه وه، به هوي باراني خوري سي رزو له مه وبه روه وه، ته واو له ناوچوه وه، ئه و بارانه ئوتومبيل يكي فورد ي بردوه وه، وهك بينيمان ته نها سوكانه كي دوزراوه ته وه، ئيستا ئوتومبيله كه به پروياره كه دا كومورخان Komur Han ده چپته خواره وه. گروه ي ريگي ئاسن، له ده مي ده به نده كه دا، سه رگه رمي دروستكردي پرديكن كه له يه ك تاق پيكندي و، مانگي نيسان ته واو ده بي، جاده كه، له و خاله دا، به چه ميكا ده رز ده بيته وه، به ناو هه ريميكي چينراوي بي دارو دره ختدا تيده په ري و، ئه مجا به روه ده شتي به پيتي نه لعه زيز شوپده بيته وه.

نه لعه زيز:

ژماره ي دانيشتواني ئه م ويلايه ته رزو له هي مه لاتيه كه متر نيه و، نزيكه ي (٢٢٠) هه زار كه س ده بي. لوكه گرنگترين به روبوومي كشتوكالييه تي و، سالانه (٥٠٠) ته ني لي به ره م دين. كارگه يه كي رستن له م شاره دايه و، داواي ناميري ئينگليزي بو كراوه، نمونه ي چنراوه كه نيزراوه ته بريتانيا و، جوړه كهش باش ده رچوه، ئه و ده شته ي كه پايته خته كه ي تيدايه و به شاخي روت و قوت ده وره دراوه، دانه ويلاه ي تيدا چينراوه. ئه م دانه ويلاه ته نها به شي ناوخو ده كات. كه چي ويلايه ته كاني سيواس و ئه رزيوم و دياريه كرى هاوسي، به ناوه ندي گه وره ي به ره مه پيناني دانه ويلاه دانه نريت. ئاوديري به ناوي گولي گولچوك (Golcuk)^٢، پرژده يه كي كوني به پيتكردي بووراندوه ته وه. هه روه ها شاره زايه كي هو له ندي نه خشه يه كي به م دوايه

^١ رهنگ (گورخانه) بي كه شاروچكه يه كي نزيكي روياري فوراته له باشووري روزه لاتي ئيرولي به ديوي

شاري مه رعه شدا. (س)

^٢ گولاويكه نزيك به باشووري روزه لاتي شاري نه لعه زيز. (س)

ئامادەکردووە، بەو پێیە تونیلێکی (٦٠٠) مەترى و جوگەيەك بەهەمان درێژى دروست دەکەیت. بەشى زۆرى باکوورى ئەم ویلايەتە کە دەکەوتتە پشت موراڊ سۆى لقی خوارووی فورات، لە سنوورى دەرسیمدايە. دەرسیم ناوچەيەکی شاخاویی جى لێوەپەرە، دانیشتوانەکانى کوردن، بە دارگوێز و بەپوو و وچ و یەکانەکانیدا جیا دەکەیتەوە. کەنە مسە بە ناویانگەکانى ئەرغەنى - مەعدەن دەکەونە نزیک سنوورى باشوورى ویلايەتەکو، هەر کە هێلێ ئاسنیان پێ گەشت، بەشیوازی نوێ، دەکەیتەوە. ئیستا داخراون، بەلام رۆژانە (٣٠) تەنیان هەر لێ دەردەهێنێ.

ئەم کەنانە مولکی کۆمپانیایەکن کە لە گروپێکی ئەلمانی و بانکی ئیش (Is Bankasi) کە بووەتە میراتگری بانکی ئیعمەادی میلی (Milli Itimat Bankasi) پێکەاتوو.

ئەلەعەزیز لە مەلەتیە تازەترە، دانیشتوانی قەلای بەردینی خەریووتی یەك دوو میلی باکوور، (٤٠) سال پێش ئیستا ئەو قانەتەیان لە لا پەیدا بوو کە پاش کاری رۆژانەى دەشت و دەریان ئەوەندە ماندوو دەبن، ئیتر ناتوانن سەرکەون بۆ قەلەك، بۆیە شویێنێکی تازەیان نزیک بەشویێنی کارەکیان دروستکرد. ئیستا تەنها چەند هەزار کەسێک لە خەریووت ماون، ئەلەعەزیز شارێکی کەم گەشەکردووی سەرکەوتوو ترە، دانیشتوانیشی (١٢-١٥) هەزار کەس دەبن، جادە فراوانەکانیشی جیى شانازین. خانووەکان، وردە وردە شوێنی ئەو ماله ساکارانە دەگرنەو کە سەریان بەتەنەکە گێراو. گیانیکی پێشکەوتن و بەهێزبوونیان لەناودایەو، دەیانەوێ لە مەلەتیە باشتەرن. گەشتنی هێلێ ئاسن قازانجێکی کاتی، لەم پێشپڕکێیەدا، بەم شارە بەخشیووە، عیسمەت پاشایش لەم بارەدا سوودی خۆی هەبوو.

وا خەریکە دەرەنجامەکانی رێگەى ئاسن لە ئەلەعەزیز دەردەکەون، نرخى چیمەنتۆ لێرەش، هەروەك مەلەتیە، زۆر دابەزیووە. خەریکە وێستگەى وزەى کارەبا دروست دەکەیت، داوای دەزگاکیەشى لە (Ruston & Hornsby) کراوەو، (Morell of Milan) ئەرکی بەستنی لەئەستۆدەگرێ. سیستمى وشککردن بەجى دەهێنێو، دواتر ئاو بۆ شارەكە دابین دەکەیت. بارى تەندروستیان باشەو، تەراخوماو مەلاریا کەمن. سەرەرای لقی بانگەکانى عوسمانى و کشتوکالى، بانکی ئابوورى ئەلەعەزیز

(Elaziz Iktisat Bankasi) ى خۆجىيىش ھەيۋە، سەرمایەكەى (۱۰۰) ھەزار لىرەى تۈركىيە.

ئەلەزىز لەپروۋى رووناكېرىيە ۋە، زۆر لەپېش مەلۇماتىيە ۋە. سەما زىستانان دەكرىۋ گروپىكى دىدەۋانى كۆپ ھەيۋە، تۆپى پېش پەيدا بوۋە. ئۇجاغى پېشۋى تۈرك، تائىستە ۋەك يانەيەك كار دەكاتو، دىسان لىقى ناۋخۇبى پارتى گەل ماۋەيەكى تر دەكرىتە ۋە. سالى (۱۹۲۵) ھىچ بىكەيەكى ئەم ھىزىنە لە ئەلەزىز نەماۋ، بەرپرسەكەى، لەبەر پېۋىستى زۆر، نىزدرايە رۆژئاۋا.

ئەلەزىز، جگە لە قۇتابخانەى سەرەتايى ۋە ناۋەندى، زەمىنەى شىۋاۋىشى بۆ قۇتابخانەكانى سەربازى ۋە راھىتەنى مامۇستايان ۋە لانەى بى باۋكان رەخساندوۋە. نىزامى بەگى ۋالى تازە ھاتوۋەتە ئىرە، فەخرى بەگى پېش ئەم چەند مانگىكە كۆچى دۋابى كىردوۋە. ئەم پېشتەر ۋالى دىارىيەكر بوۋە، لەۋى ئەدمۇندزى دىۋە، ئەۋەشى گىتپايە ۋە كە ئەدمۇندز بەھۋى خواردنەۋەى بېرىكى زۆرى دۆۋە، ھالى شېرېۋە. ئەم ھەروەھا ۋالى ۋان بوۋە. نىزامى بەگ رەبەن بوۋ زۆرىش لەمالەكەيدا ھىشتىنە ۋە، ناۋدارانى بۆ بىننيمان ۋە خوانى نىۋەپۇ بانگ كىرد.

ئەۋكاتە لىيان پىرسىن: جلى شەۋمان پىيە، يان بۆمان ئامادە بىكەن؟ ئەم بە فەپەنسە دەۋا. خوپەم بەگى سەروكى شارەۋانى كەپياۋىكى گەنج بوۋ، ئەم دۋابىيە ۋازى لە خىزمەتى كونسوللى لەفەننا ھىنا بوۋ. Cok kibar Komilfo bir adam. نىزامى بەگ، ھەرچەندە خەللى قوستەنتىنە بوۋ، بەلام ئەلەزىزى بەلاۋە خۇش بوۋە ھەروەھا وتى: ئىرە بۆ ھەموو كارمەندان دىگىرە. ئەۋ ھاۋكارىيە ۋالىيەكانى ئەنگۆرەۋ سەمرناۋ قوستەنتىنە ھەبوۋ، بۆيە دەيتۋانى بەردەۋام گەشت بىكات. ناۋىراۋ زۆر ئارەزوۋى ئەسپ سۋارى دەكرىد، دۋىنە لە سەردانى دەرسىم گەپاۋە ۋە. فەرمانبەرىكى بەتۋاناۋ لىھاتوۋ دىار بوۋ.

^۱ پىياۋىكى (.....) زۆر گەرەپ، بۆم ساخ نەبوۋە (Komilfo) چىبە. رەنگە ھەلەى چاپى تىدا

ئەلەزىز - ديار بەكر

جادەكە بە دەشتى ئەلەزىز، پاشتر چىكاكانى سنوورى خواروويدا تىدەپەپى. ئەم دەشتە لە تەختەى شەترەنچ دەكات، شاخە بە فراويەكانى دەرسىمىش لە پىشپىشە دەردەكەون. رىگەكە، پاش ئەودى دەگاتە لوتكە، بەرەو گۆلى گۆلچوك شۆپدەبىتە. ئەم دەرياچە بە ھۆى جۆگەيەكە ۋە كە دەپىتتە ۋە ئەرغەنى سۆ ۋەمىش دەچىتە ۋە سەر دىچلە، وشك كراۋە. رىگەكە بەم دۆلە دادەگەپى، بە (مەعدە) دا، ۋەك بە گىشتى پىنى دەلەين، رەت دەبى. نىۋەى خانەكانى ئىزە چۆلن، دانىشتوانىشى لە (۶۰۰۰) ۋە بوونەتە (۳۰۰۰)، دارى دور لە يەك ۋە كورت كورت نىشانەى دارستانەكانىن كە بۆ سووتە مەنى ۋە ئىش و كارى مس رووتىنراۋنە ۋە، چەمەكەش كە ماسى تىدا ناۋى، بە ناۋ سەۋابىيەكى قەشەنگدا دەپوات. ئەم جادەيە پاش ماۋەيەكى كەم بە دۆلەكە دا سەردەكە ۋە دەچىتە دەشتى بەرەزى دياربەكر كە خاكە بە پىتەكەى بەرەبومىكى زۆرى دانەۋىلەى ھەيە، لە ۋەپى ژمارەيەكى زۆرى رانە مەرەشە ۋە لاغ دابىن دەكات. شارۋچكەى عوسمانىيە ۋە ھەردو دىۋى سەر رىگەكە، ئەمە بە پىچەۋانەى نەخشەكانە ۋە كە بە (ئەرغەنى) ناۋيان بردوۋە، لە دىۋىكى جادەكە دا، بۆ يەكە مجار لىزە گەنمە شامىمان بىنى، ئىتر تا نىزىكى تەرابزون نەماندىيە ۋە.

دياربەكر

شىتىكى گىرنگى ئەۋتۇنىيە لە بارەى دياربەكر ۋە ئامازەى پىبەكىن. مستەر ھىلەم ۋە مستەر ئەدەمۇندز زۆر بە دىرەزى لەم شارە دوۋان. چونكە پىشكىنارى گىشتى لىزە نەبۇ، لە پاۋ بۆچۈنى سەبارەت بە بارۋدۇخەكە بى بەش بوۋىن. دياربەكر، ۋەك مستەر ئەدەمۇندز بۆى دەرەكە ۋە تىبۇ، شىۋەيەكى ئەنگۆرەيە. ھەمەچە شىنى ئەفسەرو فەرمانبەر ۋە ئەكەنلىك، خاسىيەتلىكى تايىبە تىيان بەم شارە بەخشىۋە. ژمارەيەك ئافرەت كە جلى ئەۋرۈپى دەپۇش، پاش رۆژناۋابوۋن، كاتى خەلگى شار بۆ

ھەلمۇزىنى ھەوايەكى خاۋىن دەچنە پاركىكى دەرەۋەى دەرۋازەى ئەلەزىز، دەبنە جىي سەرنج. دەستەيك سەرياز مۇسقىاى رۇژئاۋايى پىشكەش دەكەن، وادىيارە گويگىرانىش بەو ئاۋازە گومان لىكراۋانە خۇشخالىن. رەنگە بەشە روۋخاۋەكانى دىۋارەكان "رىگە بدەنە ھەوا تايىتە ناۋشارە كۆنەكە". بەلام ھەرچۇنك بى ھەواى دەرەۋە بەشەو لەھى ناۋەۋە خاۋىنترەو، بىگومان دروستكردنى بىنا لەدەرەۋەى دىۋارەكان لەئايىندەدا بىريارىكى ژىرانەيە. بەلام ھىشتا ئەم شارە تازەيە گەشەيەكى ئەۋتۇى بەخۇۋە نەبىنيۋە. ئىستا بەكارھىنانى خشتى قوپقەدغەيەو، چاۋەپىي ئەۋكاتە دەكرى كە ھىلى ئاسن چىمەنتۇ بگەيەنيتە دەرۋازەى شار. ھاتۇچۇ ئىستا لەماردىنەۋە دەكرى، دواكەۋتنى ئەۋرىگەيەش زۆر جىي نىگەرانييە. بىرەى قوستەنتەنييە كە لە ئەلەزىز خواردمانەۋە، لە دىاريەكر كەم بەكاردى، چونكە تادەگاتە جى خراب دەبى.

د. غەفور بەگى سەرىكى شارەۋانى زۆر پەرۋى خۇشگوزەرانى زىدى خۇيەتى. ئەۋ، ۋەكر پىزىشكىك، بەختەۋەرە كە ناۋى زۆرۇ پاكى دابىن كىردوۋە. بەنيازىشە كەرىگە ئاسنەكە گەيشتە دىاريەكر، بۆرىي تىرە (۸۰) سانتىمەتر داۋا بىكات، گىشت ناۋچەكە بە فەرەجە داغ (Karaca Dag) 'بگەيەنى. ئىستا بۆرىيە كۆنەكانى سى تاچار كىلۆمەترى دەرەۋەى دىۋارەكەش چاكرىدوۋەتەۋە، تا ئەۋكاتەى بەشەكەى تىرى لىدەبەستى، داخستون. تەراخوما ۋەلاريا لەۋىلايەتەكە كەمن، ھەنگاۋى باشىش بۇ لەبەين بىردىيان نراۋە. نامىزى نوپى ئەلمانى، ئەم دوايىيە، لەئاشى سەرەكى ئاردى شاردا دانراۋە، دەرەكايەكى تارادەيكە سادەى كارەبا كەبەشى تەنھا شەقام ۋەچەند ماللىك دەكەت، نوپى دەكرىتەۋە. بىرىكى كەم ئاورىشمىش بەرھەم دى، لەگەل دانەۋىلە ۋەپەرەشەۋلاخ خورى ۋەكەرە ۋەبىرنجدا، سامانە سەرەكەكانى ۋىلايەتەكە پىك دەھىنن. نىزمىي بەھاي بەرھەمە كىشتوكالىيەكان، ھىچ كىشەيەكى راستەقىنەى نەھىناۋەتە ئاراۋە، بەلام ھەندى

^۱ شاخىكى باشورى رۇژئاۋاي ۋىلايەتى دىاريەكرە. (س)

مەترسی لە ئاکامی بەردەوام دابەزینی نرخەکاندا ھەیە. دلخۆش بووین کە لە د. غەفور بەگمان بیست شارەوانی بەرامبەر بە سامانی میژوویی دیواری شارەکیان، کە بە شێکی ھی سەردەمی فەرمانڕەوایی مەلیک سەلحی سەلجوقییە، ھۆشیارەو، وتیشی وێرانکردنی بە شێکی دیوارە کەیش زیانبەخش بوو، نێتر وێران ناکرێ.

ئێبراھیم تالەب بەگ، ئەگەرچی لە سەفەریو، لە مەلە کەیدا خۆشمان گوزەراند. مەلە کە، ھەر وەک نەریتی ناوخب، بە دەوری حەوشە کەیداو بە بەردی رەشی گەڕکانیی ھەریمە کە خۆی دروست کراو. ئەم بەردانە گەرمای خۆر وەردەگرن، پاش رۆژئاوایان دەیدەنەو. ئێمە مومتاز بەگی جێگری وەدەری پاشای راویژکاری سەربازیمان بانگ کرد. ئەمە دوایی ھەستێکی باشی لە لا دروست کردین، وادەردەکەوت کە ئەو عەقڵیەتە تەسک و گومان لێکراوەی ئەرکانی گشتیی تورکی نەبێ. ھەر وەھا دەرکمان پێکرد، بە ھۆی پۆستی راویژکاری سەربازی و بە تاییەتی ھەلبژاردنی خۆشەختانەیی خاوەنە کە یەو، بە گشتی ھاوکارییەکی باش لە نێوان دەزگا مەدەنی و سەربازیەکانی دیار بەکرا ھەیە.

دیاری بەکر - بەلئیس

باشترین رێگەی ھاوین بە "سیلوان" دا تێناپەپێ، بە لکۆ بە ھێلی دیچە داو لە جۆگەی باشووریەو بە بەندەری کدا تا باتمان سۆ دەپوات. باتمان سۆ لە شوێنێکەو سەرچاو دەگرێ کە بە ساسۆن ناسراو، بە کۆمەلکۆژی سالی (۱۸۹۶)ی ئەرمەنیەکان بە دناو. مەلە تو داغ (Meleto Dag)ی خال خال بە فرین بەرزایی سەرەکی ھەریمە کە یەو، نزیکەی میلیک بە سەر ناوچە کە دا زالە. رێگە کە کە وردە وردە بەر و غەرزان^۱ سەردەکەوئ، کشتوکالێش بە زیاتر دوورکەوتنەو لە دیاری بەکر، کەم و کەمتر دەبێتەو، دەبێتە ناوچەی زەبەندی گژوگیا. دانەوێڵە دیسان لە غەرزان بەدی دەکرێتەو، بە لای بەر و بوومەکان تەنھا بەشی ناوخب دەکەن.

^۱ قەزایەکی باکووری رۆژھەلاتی شاری دیاری بەکر. (س)

مه پو بزنو ره شه ولاخ بابته تی سهره کی ناردنه دهره وه نو، به هاران به ره و خوار بۆ
 حه له بو پایزان به ره و سهر بۆ ته رابزون و بازایی قوسته نته نییه ده نئردر دین. سالانه
 کالای بۆ دهره وه نئردراوی شه م قه زایه، نزیکه ی (۲۰۰) هزار سهرمه په. میوه و
 به تاییه تی تریش به ره م دینو، به ره و باکور ره وانه ده کرتین. شه م قه زایه (۱۲)
 هزار دانیشتوی تیدایه و، سهر به ویلایه تی سهرته که دوی شه نگوره، دوه م
 مه لبه ندی بزنی موهره و، رایه خی نایابیان لی دروستده کرتی، مووه کان هه ر به ره نگه
 سروشتیه که ی خویان ده چترینو، تووکه کان له دیویکه وه به جیده هیلرین، گوندی
 غه رزان که وتروه ته سهر به رزاییه ک وروی له باشووره و، شویئیکی ناخوش و
 په پیووته و، دانیشتوانی ته نها (۸۰۰) که س ده بنو، شه میش نیوه ی ژماره ی
 دانیشتوانی پیشوویه تی، لیره نیر چوینه ناوچه ی شه په وه، که میک دورتر، کاتی
 به دۆلی بدلیس سؤدا شوپووینه وه، که یشتینه (زیارهت - Ziyarat) ی سنووری
 پیشپه ویی روسه کان، زیارهت له دیار به کرتزمتره، خوشبه ختانه که به دۆله که دا
 هه لکه پاینه وه، له که رماکه ی رزگارمان بوو، چونکه هیشتا هه ندیک له دارستانه که ی
 زوو مابووو، دوی شه و به شه ی که شته که مان به گرده روتنه کانی دامیندا، تیدایه
 حه ساینه وه، ریکه که شه لقه یه کی په یوه ندیی گرنکی سیستمی رۆژه لاتی تورکیایه،
 تاراده یه ک نوئ و ساکاره، که میک به ر له وه ی بگینه بدلیس، خه ریک بوو خۆمان
 به شه سپیکدا بکشین، شه سپه که به و هیله ته له فۆنه وه به سترابوو، که به درۆژیایی
 ریکه که جیکر کرابوو، به زه حه مت خۆمان لی قوتار کرد.

بدلیس

ته نها بیره وه رییه کانی بدلیسمان، له سهرتاسه ری که شته که ماندای، خوشبوون.
 شاره که له ده وری قه لایه کی به ردین کۆبووه ته وه و، قه راغه کانی دینه سهر ناوه کانی
 بدلیس سۆ چه میکی تر. شه م شاره به گشتی له به ردی سووری قاوه یی باوی ناوچه که

^۱ ویس القرنی، شارۆچکه یه کی نزیکه ی غه رزانه له باکووری رۆژه لاتی دیار به کر. (س)

دروستکراوه، مال‌ه‌کان به سەر گرده که دا پەرش و بلار بوونه ته وه، دره خته کانی‌ش سەریان به یه‌که‌دا کردوه. ئێره شاری چه‌ندین کانی و پردو ئاوی کانی‌ی نایابه، به‌لام به‌داخه‌وه به‌ده‌ست شه‌په‌وه زۆری چه‌شتوه، زۆرینه‌ی مال‌ه‌کان ته‌نها چوارچێوه‌یه‌کی به‌تالان. دانیشتوانی ئه‌م شاره سەرته‌تا (۱۵) هه‌زار بوون، ئیستا ته‌نها (۱۲) هه‌زار که‌س ده‌بن. خه‌لکه‌که که‌م که‌م ده‌گه‌رێنه‌وه، پاریش (۱۰۰) خانوو چاک و ئاوه‌دانکراونه‌وه. جا به‌ هۆی گرنگی شوێنه‌که‌یه‌وه، که ده‌که‌وێته سەرخالی به‌یه‌گه‌یشتنی رێگه‌کانی مووش، گۆلی وان و دیاریه‌که‌وه، که ده‌که‌وێته سەرخالی ناوه‌ندیکی جه‌نجالی بازرگانی، به‌شیوه‌یه‌کی سەرکه‌کی به‌بازرگانی ترانزێته‌که‌ی ده‌ژی. ئێره تاکه جێیه‌که‌ بوو که، کاتێ وێستمان شتیکی بچووک له بازار بکڕین، درای زوی کۆمان تێدا بینی. وتیان ئه‌م دراوه، به‌ره‌و باشوور تا مه‌لاتیه‌یه‌یه، که‌چی به‌ره‌و باکوور له ویلایه‌ته‌کانی بایه‌زیدو ئه‌رزێۆم به‌و لاوه‌ کاری پێ ناکرێ. دابه‌زینی به‌های زیوو وهرنه‌گرته‌ی درای کۆنیش له‌باجی ده‌وله‌تدا، رێژه‌که‌یان له (۲۵) قرشی زیوه‌وه بۆ پاوه‌ندی کاغه‌زو (۴۵) قرۆشی زیو به‌رزکردۆته‌وه، ئیتر درای زیو ورده ورده داده‌به‌زی و له‌کار ده‌که‌وێ. قه‌زای بدلیس دانه‌وێله‌و میوه‌و تووتن به‌ره‌م دینێ، بازرگانی سەرکه‌کش مه‌رو بزن و ره‌شه‌ولاغه.

له‌به‌رئه‌وه‌ی قایمقام لێره نه‌بوو، کاپتن ئه‌حمه‌د نه‌بی به‌گی خه‌لکی نایدن و قوماندانی جه‌ندرمه‌و نوێنه‌ری قایمقام پێشوازی کردین. بیره‌وه‌ریی خۆشمان له‌گه‌ڵ خانه‌خوێکه‌ماندا هه‌یه‌و، زانیاری گرنگی داینێ له‌و باره‌یه‌وه که تاوان و توندوتیژی به‌پێی تاقیکردنه‌وه‌کانی خۆی، له‌چا و جارێان زۆر که‌م کراونه‌وه.

کێشه‌و گیروگرفت که جاران ده‌بوو مایه‌ی پێکدادان و خراپ‌تریش، ئیستا له‌ قسه‌ی به‌رزو نزم و جنبو زیاتر تێناپه‌رن. زیاده‌بونی جه‌ماوه‌ری تۆپی پێ و دامه‌زراندنی تاقمی گه‌ڕۆکی دیده‌وانی و دروستکردنی یاریگای تینس، که ئیستا به‌ده‌سته‌وه‌یه، پێشکه‌وتنی شارستانی نیشان ده‌ده‌ن. هه‌روه‌ها پرۆژه‌ی بیناکردنی وێستگه‌یه‌کی وزه‌و ئاشیکی ئارد له‌به‌رنامه‌دان.

بدلیس - نه رجیش

سهره تا ریگه که به رده وام هه لده کشی تا ده گاته نهو جییهی که لقی مووشی لی^۱ جیاده بیته وه. هاتوچ له م به شه دا زور سهخته. لیتره بق یه که م جار، عهره بانه ی دووپیچکه (کانی) مان بینو، نیت لیره وه هه رنوتمبیل و ولاحی باریره ی وه وشترو نه سپو گویدرژمان به رچا وکه وت. سه یربوو! نه م عهره بانانه نهو جیره یه یان لیوه نه ده هات که له پژمه لاتی تورکیادا بوویووه نیشانه ی هاتوچویان. نیتر تا نه گه یشتینه نه رزپوم - قارس، نه م دهنگه باوه مان نه بیسته وه. جاده که، پاش نه وه که ریگه ی مووش لقی لیده بیته وه، ده گاته حه وزی گولی وان و دیمه نی قه شه نی سوپحان (Suphan) که له لوتکه ی به فرپوشه وه، له دوی ناپارات و نه رگوش (Argoeus)، به رزترین چیای تورکیایه. داوامان لیکرا دریزترین ریگه ی به شی باکووری ده ریچه که به ره و وان بگرینه بهر، به لام له (وان) زانیمان ریگه ی باشوور بق رویشتن نه او به که لکه. نیمه شی ریگه ی خواره وه مان گرتو، له راستی (تاتوان Taduan) وه که له داهاتوودا ده بیته کوتابی هیلی ناسنی عوسمانیه و مووش له نه خلالت (Ahlat)^۲، گه یشتینه ده ریچه که ی، به که ناره که یدا تا (عادل جواز - Adilcuaz)^۳ رویشتن. نه م دوو شوینه که جیسی چه رکه سیه کانن و رزگاریان بووه، به سه وزاییه کی دلگیر ده وردراون، به لام که ناره کان به گشتی رووتن. خاکه که ی سووک و لمینه و، به رووبوومی زور که مه و، زوریه ی له وه پگا به جی ماوه. بریکی خه یایی کا بق خوراک زستان نازه له مالیه کان پتویسته، چونکه به رووبوومی خوراک ده ست ناکه وئ.

^۱ ناحیه یه کی باکووری رژمه لاتی بدلیس. (س)

^۲ قه زابه کی رژژای گولی وانه، له باکووری رژمه لاتی بدلیس. (س)

^۳ ناحیه یه کی سه رکه ناری بهری رژژای گولی وانه له ویلایه تی بدلیس. (س)

رهنگه هر له بهر نه مه‌یش بی که نه توانراوه ئاژه لیککی زۆر له م ناوچه یه به خێو
بکرتین. ریگه که له (عادل جوان) هوه به بهری که نارایی ده ریاچه که دا ده پواتو،
کورترین هیل به رهو نه رجیش ده گرتته بهر.

نه رجیش

نه رجیش گوندیکی (۳) هزار که سییه و، ناوه ندی قه زایه که که (۲۵) هزار
دانیشقوی تیدان، شه ومان له وی به خۆشی به سه‌ربرد، چونکه نه ده که را نه و رۆژه،
به ریگه ی باکوردا بگه‌ینه (وان). دانه ویله و میوه لیژه به‌شی ناوخر به ره‌م
ده‌هینرین. به لām گه‌وره‌ترین پیشه‌سازی، هه‌روه که له ناوچه شاخاوییه کانی تر، ئاژالی
مالی به تاییه‌تی مه‌په‌و، هه‌روه که له غه‌زانیش بینرا، به هاران به ره‌وه‌له‌ب و هاوین
به پایز به ره‌و ته‌رابزوی و قوسته‌ته‌نییه له باکور ده‌نێردرینه ده‌ره‌وه.

والیی نوی زۆر له سه‌ر دارستان رواندن سووره‌و، هه‌ر شه‌م به هاره (۳) هزار دار
رووینراون، شه‌م گونده قوتاخانه یه‌کی سه‌ره‌تایی تیدایه‌و، توپی پی و دیده‌وانیش
شه‌نجام ده‌ردین. (۲۵-۲۰) له سه‌دی هاوولاتیان، به پای قایمقام خوینده‌وانن، به لām
به‌پێوه‌به‌ری قوتاخانه که شه‌م رۆژه‌یه‌ی به‌که‌مزانی و، دانی پیدانا که (۱۱۰۰) لاو ته‌نها
له نه‌رجیش و گونده‌کانی ده‌روبه‌ریدا بپوانا مه‌یان وه‌رگرتوه که ده‌توانن بخویننه‌وه‌و
بنووسن.

نه رجیش. وان

ریگه که به‌رده‌وام رو له رۆژه‌لاته‌و، تا ده‌گاته شه‌په‌ری ده‌ریاچه‌که، چه‌می
به‌ندی ماهی (Bandimahi Cay) ی تیده‌پژئی، لیژه‌وه‌تا نه‌رجیش،
جبه‌خانه‌یه‌کو حه‌وزیکیشیان بۆ که شتییه‌کی نه‌وت هه‌لگر دروستکردوه‌و، که هه‌ر
(۱۰) رۆژ جارێک ها توچۆی نیوان وان و تاتوان ده‌کات. شه‌مه میراتی رووسه‌کانه‌و،

^۱ ئاوێکه له باکوروی رۆژه‌لاته‌وه شه‌پژته ناوگۆلی وان. (س)

تورکه کانیش دوو به له میان بق زیاد کردبوو، هیچ جوره پیشه یه کی تر له سر ده ریاحه که نه بوو. نه و ژماره که مه ی به له م که زووتر مه بوون، کاتی شه پ تیکشاونو، نیستایش نه بوونی دار بوو ته ریگریکی کاریگه له به رده م دورستکردنی مه تازهدا، جبه خانه که، له کاته زیاده کانیدا، پاره یه کی باش به چاککردنه وه ی ئوتومبیل په یدا ده کات. ریگه که به ره و روظناواو به درژیایی به شی خوارووی ده ریاحه که هر زو له که تاره که جیا ده بیته وه، به زه وی و هریمیکی چنه د گوند تیدا چولکراودا تا وان که دیسان ده ریاحه که دینه وه به ر چاو، تیده په پری. قه لای به ردینی نه م شاره، به سر ده شتیکی فراواندا ده روانی.

وان

وان شان و شکوی نه ماوه. بدلیس تاراده یه ک روویه کی گه شی هه یه، که چی وان له قور دروستکراوه، بوو ته وه به خول له سر خول. ده لاین نه م خانووه قوپانه، نه گه ر باش خزمه ت بکرتین، (۱۰۰-۲۰۰) سال به رگه ده گرن، شالوی وژانکردن، خیراتر نه م مالانه ی کاولتر کردووه. سه رتا نه م شاره (۱۶) هه زار خانووی تیدا بوو که به ناوه پاستی سه وزایی و ناوی خوپی باخه کانیا ندا بلو بوو بوونه وه، به لام نیستا نیته ماوه ی (۱۰) ده قیقه به ره و نه و گۆشه یه ی که (۵۰۰۰) دانیشتووی شاره که ی تیدا کۆبوونه ته وه، به ویرانه یه کی ته ولودا رۆیشتین.

نه وان رقر ژیرانه شوینیکی به رزی دور له ده ریاحه که یان هه لژاردووه، میثشوله کانی که وا زه وییه زه لکاوویه کانی ده وری قه لکه یان هه راسان کردووه، به ده گمه ن ده گنه نه م شاره تازه یه. خه لک لیژه ش ورده ورده روو له زیادبوونه و، دوو سالی رابردو (۴) هه زار که سی تری بق هاتوون، که یان له قوقاز په نابره، یا هر دانیشتووی دیرینی وان بوون. نه مانه ی دوایی حه ز ده که ن خانووه کانیا ن له سر زه وییه کانی خو یان بنیات بنینه وه، ده سه لاتدارانیش بق نه وه ی کیشه ی کارگیتی کۆنترول بکه ن، ناچار یان کردون له ده وری مه لبه نده نوینییه که جیگیربین. جیی داخه،

زۆرینه ی ئه م تازه گه پاورانه کشتیاران و، پيشه سازه کان به ره به ره ده گه پینه وه،
 ویلايه ته که ته نها (۸۰) هزار که سی تیدا ده ژئو، به شیوه یه کی سه ره کی مه رو ولاغی
 تیدا ده له وه رینرئ. مه سه له ی ناردنه ده ره وه ی دان و تله ش، به هۆی نه بوونی
 په یوه ندییه وه، هر له ئارادانییه، بۆیه مانگای شیر له (۲۰) لیره ی تورکی زیاتر
 ناکات، ریگه ی ماتۆپ تا باشه قه لعه هیه و، تا جوله میترگی پایته ختی ویلايه تی
 هه کاری درێژده بیته وه. ده ریچه که، (۱۷۰۰) مه تر سه روو ئاستی ده ریایه. زستان
 درێژو سه خته، به لام نه که وه زستانی قه ره کۆسه و نه زړۆم. به فرته نها سه مانگ
 ده بارئ. ئاشیکی ئارد خه ریکه دروست ده کړئ و، لقیکی بانکی کشتوکالیشی لیتیه.
 سه ما له ئوچاغه پیشووه که ی تورک جار جار پیشکه ش ده کړئ و، هه فته یه که پیش
 گه یشتنمان بۆ یه که مجار یاری تۆپی پیتی لیکرابوو، به لام تا ئیستا تیمی گه پۆکی
 دیده وانیی تیدا نییه.

میداد به گ (Mitat Bey) ی والی، پشتر یاریده ده ری والیی ته لعه زیز بووه.
 میداد گه نجیکی دوست و توانایه و، میواندارییه کی زۆر گه رم و گوپی کردین. تازه یه و،
 سه مانگه هاتووه و، مانگو نیویکی به گه پانی ویلايه ته که ی به سه ر بردووه. سه رۆکی
 شاره وانی که خه لکی شاره که یه و ته مه نی (۴۵) سالتیک ده بی پیتی وتین: ئه وه ندیه ی
 بزانی، ده ریچه که ورده ورده به رزبووه ته وه و، گه یشتووته (۱۰۰-۲۰۰) مه تر به رزتر
 له زه ویی نزمی وان. هه ره ها پیمان راگه یه ندرا که ماسی، له به ر بوونی سۆده، له
 ده ریچه که دا ناژی، به لکوو ته نها له و رووبارانه دان که تیی ده رژئ.

وان- قه ره کۆسه

ریگه ی رۆژی پیشوومان تا ئه رجیش گه رته وه به رو، نه مجا له و خاله وه که وتینه
 سه ر ریگه یه که به حه وزی واندا به ره و فورات سه ره لده کشاو، نه هه مه تییه کی
 زۆری تووش کردین. ریگه که به روونی دیاری نه کراوه و، به رزو نزمی زۆره و، ته نها یه که
 ماتۆپمان به درێژی ریگه که بینئ. به خیراییه کی به رده وامی (۵-۱۰) کیلۆمه تر

ساعات دەريشتن و، لە جۆگە ئاويك پەرىنەو، حۆمان بەگوندى پانتوس (Patnos) دا كرد. لێرە چەند چاكارىيەك بەشپەرەيەكى كاتى ئەنجام درابوون، نەمانتوانى پيش داهاتنى شەوبگەينە قەرەكۆسە، بۆيە شەولەوئى ماينەو، كاتىكى خۆشمان لەلاى (مودىر) بەسەربورد. پانتوس (٤٠٠) كەسيكى تيدا دەژين، ناوهندى ناحيەيەكى (١٠-١٢) گوندىو (٢٠٠٠) كەسييه. هەرودەها دەكەويته لەوەرگە بەرزەكانى بنارى سومچان داغ و خالى بەيەكگەيشتنى رێگەكانى ئەرچيش، مووش و مەلازگريدو قەرەكۆسە، لەسەر بەختوكردى ئاژالە مالىيەكان دەژى. دەشت و دەرەكە رووتن، بژنى برسى نايەلئ هەولئ درەخت چاندن سەر بگرئ. قوتابخانەى سەرەتايى، ئەم دواييه، داخرابوو، چونكە ژمارەى خويندكارانى زۆر كەم بوو. رۆژنامەى (كۆيلو غەزەتەسى - Koylu Gazetasi) كە بۆ رووناكبەركردى كشتياران دەرەچئ، بەخۆراي دەگاتە ئێرە، بەلام كەم كەس دەتوانن بيخويننەو. (حاكمىيەتى مىللى) بەرەسمى بۆ (مودىر) دابىن دەكرئو ئيتەر هېچ رۆژنامەيەكى ديكە ناگاتە ئێرە.

رۆژى دواتر بەرەو قەرەكۆسە كەوتنە رۆو، رێگەى بەرەو باكوردو گۆشەى لاى راستى رێگەى پيشوومان گرتهبەر. رووى ئەم رێگەى لەوى رۆژى پيشوو باشتر بوو، بەلام لەزۆر جێدا دۆزىنەوى ئاسان نەبوو، چونكە لەگەل چەند رێگەيەكى ئالۆزى خۆلندا تىكەل دەبوو. (توتاق) ى ناوهندى قەزايەك هەمان دوروى هەيەو، ئەكەويته ئەوبەرى مورادسۆو، رێگەكە ئاراستەى چەمەكە بە دۆليكى تەسكدا دەگرێتەو بەرو، پاش كەمێك دەگاتە قەرەكۆسە، ئەمجا بۆ گوندى خاموور Hamur^٢ كە ئاراپاتى لێو ديارە، بەرز دەبێتەو. زەويەكە لەم دۆلەدا تەختراو، بەردى بۆ كۆكراو تەو، بۆ ئەو رێگەيەكى پى دروست بكرئو، رەنگە رووسەكان ئەم كارە ئەنجام بدەن. ئەم دۆلە بەگشتى گياى تيدا رواو.

^١ قەزايەكى سەررو ناحيەى پانتوس و خوار قەزاي قەرەكۆسەيە لە ويلايەتى بايەزىد. (س)

^٢ ناحيەيەكى نزيكى باشورى قەزاي قەرەكۆسەيە. (س)

قهره كۆسه

قهره كۆسەيش لە شەپدا وێران بوو؛ لە دورەو، بە سەربانی ماله كانیدا، لە خۆراگر دەكاتو، لە راستیدا شوێنێکی مامناوهندیی (۳-۴) هەزار كەسییە، چوار ساڵ لە مەوێر مەلەبەندی كارگێڕی لە بایەزیدەو، كە قەوارەیی هەر هیندەیی هی ئەم دەبێ، بەلام لە سنوورەو نزیكەو، لە وێرەو ویلایەتدایە، گۆیزرایەو. هیشتا بەمی دوایی دەلێن: ویلایەتی بایەزید. گەورەترین شار ئیغدیرو، لە دۆلی ئاراسدایەو، حەوت هەزار كەسیکی تێدا دەژین. كەشیکی تەواو جیاواز، لە بوارێکی زۆر تەسكدا، بەدی دەكێ. قهره كۆسه، كە دەكەوێتە ناوەندی زەوییهکی بەرزو چەند سەرچاوەیهکی موراو سۆی پێدا تێدەپەژنو، چبای كۆسە داغ (Kose Dag) ی (۲۴۰۰) مەتریش بەسەریدا دەپوانی، (۱۷۰۰) مەتر بەرزەو، كەشو هەواكەیشی لەمی گشت ئەوجیانیە كە سەرمان لێدابوون، ناخۆشتر بوون. بەفر شەش مانگ دەمینیتهو، پلەیی گەرما دەچێتە (۴۵) پلەیی ژێر سفری سەدی. وەك سەرۆکی شارەوانی وتی: ئێرە سیربایی توركیا. تەنانت ئەرزپۆم، كە كەمێك بەرزترە، پلەیی گەرمای زستان لە (۲۲) پلەیی سەدی تێناپەڕی. چیا نشینەكانی قهره كۆسه باسی سەختیی ئیغدیریان دەكرد كە (۹۰۰) مەتر لە سەروو ئاستی رووی دەریاوەو، دەكەوێتە دۆلی ئاراسەو، ئاوو هەوای هاوینی كەمەرەیی (استوائی) یەو، لانی مەلاریایە كە سەرچەم دانیشتوان تووشی بوون. ئاوی پاکی خواردنەو، نییەو، ئەویشی لایانە لە Orgof و شاخەكانەو دەیهێتن. لۆكە بەروبوومی سەرەکیەتیو، سالانە (۳-۴) هەزار تەن بەرەم دێنن، بەشی مەرەزقیش لە سنوورەو بۆ روسیا دەنێرێ، بۆیە ئیغدیرو هەر لە خەیاڵی بازاری روسیادایە، چونكە روسیا كە بەروبوومەكەیش دەبات، پارەكەیان بەریكۆپیکی نادات.

ئیغدیرو هەندێك برنج و سەوزەیی تازه، بەشی ناوچەكانی تری ویلایەتەكەیی، بەرەم دێنن. ناوچەیی شاخاوی بەشیکی زۆری ویلایەتەكەیی گرتووەتەو، وەك

ویلايه ته کانی دراوستی، بۆ له وه پى ئازاله مالىيه کان به جى هیلراوه. ئەم ئازالانە دەنێردرێتە رووسیا و ئێران و تەرابزۆن، بۆلەبۆنە وهی تاعوونی رهشه ولاغ، ئیستا کاریکی زۆری له بازרגانی کردوه. دانیشتوانی ویلايه ته که، له می وان زیاترنو، (۱۰۴) ههزار هاوولاتی دهبن.

قه ره کۆسه له ناینده دا ئاشیکی ئاردی ده بۆ، ئامێره کانی بۆ کاره با به مه به سستی رووناکی به کار دین. کلایتن (Clyton) و شوتلورت (Shuttleworth) ی بۆ دایست ئەو ئامێرانه داین ده که نو، سه رمایه داریکی تەرابزۆن جێبه جێی ده کات، بانکی کشتوکالیی تاکه بانکی قه ره کۆسه یه، لێره، ته نها قوتابخانه یه کی سه ره تایی به دی ده کړی. بارو دۆخی ئیغدیرو بایه زید وه کو یه کن، به لام باشیی خه لکی ئیغدیرو ریی بۆ کردنه وهی قوتابخانه ی ناوه ندی له سالی داهاتوو خۆشکردوه. قوتابیان و سه ربازان ده ستیان داوه ته یاریی توپی پی، به لام ده سته ی گه پۆکی دیده وانی و سه ما، هێشتا باسیان لێوه ناکړی، نه خۆشخانه یه کی سه ربازی له م شاره دایه و، یه کیکی مه ده نیش سالی رابردوو ته واو بووه و، تانیستا چاوه پتی پزیشکیکی نه شته رگه ری ده کاتو، به (۱۰) قه ره ویله وه ده کړتته وه. ئەحمەد موختار به گی والی ده لیتی له چاخ ناوه نددا ده ژیی، ئەم دوا یی له ئانتالیا (Antalya)^۱ وه هاتوه و، به فه ره نسی ده دوی، خێزانه که ی بۆ ئاو چوو بووه باشقه له^۲. له خانوه به رده که ی و قه راغی لای شاری باخچه که یدا، کاتیکی خۆشمان به سه ربرد. ئەم ماله، چه ند سالتیک له مه ویه ر، وه ک جێیه کی ره سمی دروستکرا بوو، ئەم پیاوه هه ژاره یش، چاوه پتی زستانیکی سه ختی ده کرد. به گشتی له گه ل سه رجه م کارمه نده کاندای کۆبووینه وه، ئەو هیچ گله یی نه بووو، به شی خۆیی به باشی وه رده گرت.

^۱ ویلايه تیکی باشووری رۆژاوی تورکیایه له سه ر ده ریای سپیی ناوه پراست. (س)

^۲ قه زایه کی باشووری رۆژه لاتی ویلايه تی وانه. (س)

قەرە كۆسە - قارس

ويستمان به بايه زیدو ئیغدیرو (قاغزمان Kagizman) دا بچینه قارس، به لام چەند شتیك هاتنه گۆپۆ، ناچاران کردین، واز لەم بیرۆکه یەمان بێنین. ئەوەندە نەبوو گەیشتبووینە قەرەكۆسە که گەرەلوولیک هەلیکرد، به لام ئەو رۆژەباران نەباری. رێگە ی گرنکی بازرگانیی تەرابزۆن-تەوریز، کاتی لەجاده ی نەرزپۆم-قارس لادەدات، خۆلینەو، تاسالی ئاینده ییش چاک ناکرێ زانیشمان رێگە ی بایه زید بێ کەلکەو، ه ی بایه زید- ئیغدیروەکو خۆی ماوهو، ئیتر لێرەو رێگە باشە. ئیمە نەمان دەویست بەم بەهەرە درەنگ وەختە تووشی گرفتی تر ببینو، رەنگ بوو گەشتەکەمان، بەهۆی بارانی رۆژەو، بپچپۆ، دوورتر نەپۆین؛ هەر بۆیە پریارمان دا کورترین رێگە ی نەرزپۆم، قارس بگرینە بەر. دەشتەکەمان که بارانیکی کەم کردبوویە قورچلپار، بەبێ کێشە بریو، ئەمجا گەیشتیە ئەلەشکرد (Eleskert)، ئەم شویئە لەکاتی شەپەرەو لەجیتی خۆیدا، که بە توپراق قەلە (Tobrak kale) ییش ناسراوه، نەماوهو، چوو تەجییەک که لەسەر نەخشە بەزەرەکان (Zerdekan) ناویراوه. لێرەو بەچیاکە دا هەلگەپاینو، تووشی تەرزەیه کی توندو دواتر بارانیکی بەردەوام بووین. ئیتر رێگە که لەکەلک کەوت، بەلام خۆشەختانە کۆمەلێک گاو گامیشمان دۆزییەو که تا ئەوبەری گوندی تاهیر (Tahir)،^۱ رایانکیشاین، لێرە، جگە لە خۆشبوونەو ه ی کەشەکە، چاوه پێیی هیچی ترمان نەدەکرد. ئەمەیش شەوی بەسەر داھێتاین. لە ژووری میوانی دەولەمەندیکی گوندەکە دا، که خۆی لە تەرابزۆن بوو، دانراینو خۆشمان بەسەر برد. هەموو ناو فەرشی ژوورەکە، بە فەرشی جوان داپۆشرا بوو. پاشان براینە دیوان که

^۱ قەزایەکی باشووری شاری قارسە لە رۆژمەلاتی تورکیا. (س).

^۲ قەزایەکی باکووری رۆژاوی ویلايەتی بایه زیدە. (س)

^۳ شارۆچکە یەکی نزیکي رۆژاوی قەزای ئەلەشکردە. (س)

په‌نجه‌ریه‌کی زۆری له‌سه‌ربوون و، ساییته‌که‌ی به‌پایه‌ی به‌هیز، بۆ پاراستنی له‌به‌فری زستان، راگیرابوو. له‌ده‌ریشه‌وه به‌رده‌وام باران ده‌باری. شویته‌که‌مان هه‌ر له‌به‌هشت ده‌چووه‌وتیان: ته‌نها دوو هه‌فته‌یه به‌فر له‌جاده‌یه چووته‌وه که لی‌وه‌ی هاتبوین. والیی قه‌ره‌کۆسه‌یش ناچار له‌ئهرز رۆمه‌وه به‌ده‌وری قارس و ئیغدیرو بایه‌زیددا گه‌یشتبووه شوینی پۆسته‌که‌ی.

تیمیکی گه‌رۆکمان بینی که له‌دوو نه‌شته‌رگه‌ری دروستی ئازهل پیکهاتبوو. ئه‌فسه‌ریکی سواره‌ی فه‌رمانده‌ی فه‌سیلیکی بچوکی نیشته‌جیی گونده‌که، بانگی کردینه. ناو ده‌واره‌که‌ی بۆ قاوه‌ خواردنه‌وه‌و، بۆ خوانی ئیواره‌ هاته‌ ژووهره‌که‌مان. باران خۆشی کرده‌وه‌و، به‌خۆش‌حالییه‌وه له‌ده‌ره‌وه ته‌ماشای ئاهه‌نگیکی بووک گواستنه‌وه‌مان کرد که بووک‌ه‌که له‌گوندیکی هاوسی‌وه هینرابوو، سه‌رو روی به‌قوماشیکی جوان داپۆشرا بوو، دایک و خوشکی زاوایشی له‌ته‌کدا بوون. ئه‌مانه سه‌رباری ده‌نگی ته‌پل و زوړناو نمایشی سواره‌ی پیاوانی بنه‌ماله‌کان و ده‌نگ و هه‌رای سه‌رنج راکیش. که‌بووک گه‌یشته‌ مائی زاوا، یه‌کێک له‌پیاوه‌کان، وه‌ک نه‌ریتیک، له‌سه‌ر ئه‌سه‌په‌که‌ی بازی دایه‌ خواره‌وه‌و، هه‌لات و، ئه‌وانی تریش که‌وتنه‌ لی‌دانی، دواتر پیاوه‌کان له‌هه‌له‌په‌رکییه‌کی بازنه‌بییدا که ده‌ستی هه‌ریه‌که‌یان له‌سه‌ر شانی ئه‌وی ته‌نیشتی بوو و زیاتر له‌ کۆلۆ هۆرا (Kolo & hora) ی بالکانییه‌کان ده‌چوو، به‌شدارییان کرد.

تاهیر که ده‌که‌ویته‌ دۆلیکی بچوکی ناوچه‌یه‌کی بی‌ دارو دره‌خته‌وه، گوندیکی ته‌نها (۲۰۰) که‌سییه، به‌لام قوتا بخانه‌یه‌کی سه‌ره‌تایی تیدا یه. دلیا کراینه‌وه که (۷۰٪) ی پیاوان و (۳۰٪) ئافه‌ره‌تان ده‌توانن بنووسن و بخوینن و، خه‌لک په‌رۆشی فیزیوون، تاوانکارانیش به‌ باجی (۱۲۵) قرش سزا ده‌درین، ئه‌م گونده‌ زووتر ته‌واو له‌ سنووری روسیا نزیک بووه‌و، ده‌یان وت: هیشتا یاده‌وه‌ری تالی داگیر کردنه‌ ناویه‌ ناوه‌کانی روسه‌کانیان له‌بیرماوه. تاهیر سه‌رگه‌رمی له‌وه‌پاندنی مه‌پو مالاته‌و، دواتر حکومه‌تیش ویستی بزنی موهیزیان بدات. حکومه‌ت و بانکی کشتوکالی گاو

به ران، بۆ چاککردنی ره گزه کان، ده گپن و، تۆوی گه نه شامی باش دابهش ده که ن. حکومت مه نجه لی گه وری بۆ زیاندکردنی به ره می که ره دروستکردوه و، بانکی کشتوکالیش پشتیوانی (۵) سال ده داته کشتیاران، تا بتوانن نو مه نجه لانه بکرن. هه روه ها کۆمه لی پاراستنی درهخت (Agac koruma Cemiyati) له ریگی به خشین دیاری و مه دالیاوه، خه ریگی هاندانی خه لکه بۆ دار روواندن.

خۆشبه ختانه، به یانی دواتر خۆره لهات و، هینده گه رمبوو، ریگی که ی وشک کرده و، توانیمان به ناسانی ری ساچ داغ (Sac Dag) بپرین و، نیت گرفت و کیشه کانمان دوا ی هاتن. بۆمان ده رکوت نو ریگیه ی که له م ورزه دا پتویسته بگریته ر، نه وه نییه که وه که نه خشه دا دیاریکراوه و، به پردیکی به ردین له کۆپروکۆی (Koprukoy) له گه ل جاده ی نه رزپۆم - قارسدا یه کده گریته وه، به لکو ریگیه که به تاهیر خۆجا (Tahir hoca) دا ده پوات و، له خۆراسان Horosan ده چیت وه سه ر نه ورگیه و، نه مجا به هۆی پردیکی دارینه وه به ئاراسدا ده په ریته وه. له م کاته دا به ره و باکووری رۆژه لات و قارس رۆشتین و، ورده ورده له دۆلی ئاراسه وه سه رکه وتین و، له قه ره ئورغان (Karaorgan) که ناوه ندی ناحیه یه و (۴۰۰) هاوولاتی تیدا ده ئی، گه یشته سنووری کۆنی رووسیا. نه م شوینه قوتابخانه یه کی سه ره تایبی تیدا یه و، به پتوه به ره که ی شانازی ده کرد که (۹۰) قوتابی هه ن و، نزیکه ی (۹۰) کورپیکی گه نچ و (۷۰-۸۰) ئافرهت ده توانن بخوینن و بنووسن. خویندن، له قوتابخانه کانی شه و (قوتابخانه میللیه کان - Milli Mektepler) یش به زۆره.

ریگی که به ره ده وام به ره و لوتکه یه که هه لده کشی که له (ساری قامیش) زۆر نزمتر نییه. نه م ریگیه، هاوشانی رییه کی ته سکی ئاسنه که له نه رزپۆمه وه هاتوه. هیله

^۱ شارۆچکه یه کی قه زای حه سه ن قه له ی رۆژه لات ی شاری نه رزپۆمه. (س)

^۲ ناحیه یه کی رۆژه لات ی ویلایه تی نه رزپۆمه. (س)

^۳ ناحیه یه کی باجشوری رۆژاوی ویلایه تی قارسه. (س)

ئاسنە که له ساری قامیش و قارس دوو پچرانی تیدایه و، وا دیاره پتوه ریکی مامناوهندی له نیتوان هیلکی زۆر ته سکی رۆژه لات و یه کێکی فراوانی رووسیدادا ههیه. ههردوو دیوی لوتکه که تامه و دایه ک سه وزاییه کی دلگیریان پۆشیوه و، ژماره یه کی بهرچاو داری سنه و بهریان پتوهیه که، به داخه وه هه ندیکیان سه رده می شه، نه ک نه م سالانه ی دواپی، که وتوون. له قارس وتیان نه م ناوچه یه، به هۆی گرانیی گواستنه وه به ش خوراو یووه و، زانستی دارستان ته نها له ده وریه ری ئارتوین (Artvin) ی نزیکی نه و ده فهره که داری تیدا له چۆرخ (Coruh) ده وه به ره و باتووم ده نێردی، جێبه جێی ده کری. ساری قامیش، هیشتا ده که وخته هه ری می دارستان و سه ر رێگه یه کی دور له جۆگه که. هه ری می سه ربازیش که بریتیه له قشله کان، گه شتیاران بێزار ناکات. گونده که ی پێیدا تپه پین، جیاوازیه کی نه وتی له گه ل نه وانی تردا که پێیان ئاشنا بوین، نییه. خانوه کان له قورچان به ردو، بانه کانیان ته ختن. نه م مالانه بلاویلاون و، تا نیوه یان له خاکدایه، بۆ به رهنگاری سه رما.

پاش نه وه ی گرده کانمان بری و، به ره و به رزاییه روتن و وشک بووه کانی نزیکی قارس چای (Kars Cay) بوینه وه، دوو جیاوازی سه یرمان بین.

گه یشتینه دوو گوندی سه لیم (Selim) که پیشتر پێیان ده و ترا تۆفه سه لیم Nove Selim و فیلادی قارس Viladi Kars و ماله کانی له ته ختن و، بانه کانیان قیرکراون و، له هه ردوو به ری شارپی گونده که ریزبوون. نه م دوو گونده، پیشتر ه ی خێلی مۆلۆکان (Molo Kan) بوون، جا له به رنه وه ی به خزمه تی سه ربازی و بیروباوه پی روو سه کان رازی نه بوون، ناچار برانه نه و په پی سووچی ئیمپراتوریه ته که. ئیستا تاکه رووسیێک له ویلایه ته نوێیه کانی تورکیا نه ماوه، جگه له

^۱ ناوهندی ویلایه تیکی یاکووری رۆژه لاتی تورکیایه به هه مان ناوه وه، به شیکی له سه ر ده ریای ره شه. (س)

^۲ ناحیه یه کی باشووری شاری ئارتوینه. (س)

^۳ ناوهندی ناحیه یه کی باشووری رۆزاوی شاری قارسه. (س)

(۴۰) خىزانىكى مۆلۈكان كە زۆرىيە يان ئاشە وانن، يان غەربانە يان ھەيە. ئەمانە ئەو گوندانە يان چۆلگۈدوۋە، كە پەنابە رانى توركى قۇقاز بە كرىيان دەگرن، دىمەنى دلتە زىن و وىرانكارى و پشتگوى خستنىش، دەيخەنە روو كە خاۋەنە كانيان گۆپاون. ھەردوۋ گوندە كە قوتابخانە سەرەتايان تىدايە. ھەرىمى سەربازى قارس لەقىلادى قارسەۋە، دەست پىدەكات، لىزەۋە ئىتر ئەفسەرىك پارىزگارى كرىدىن. ئەم ھەرىمە لەئارپاستەكەى تىرىشەۋە، ھەتا مەزە (Mezre) سەرىپى ئاسنى بەرەو سنوورى رووسيا دەكشى، دوو ناۋچەى قەدەغە كراۋى تىدان كەتەنھا سەربازان دەتوانن بچنە ناويانەۋە. يەككىيان لەروبارەكەۋە تا پشت قەلگە دەپوات، ئەۋى تریان قشەلەكانى دەرەۋەيە.

قارس

قارس ويلايەتتىكى گەرەيەۋ، (۲۰۸) ھەزار دانىشتوۋى تىدايەۋ، بېك كشتوكالى لى دەكرى، بەلام لىرەش بەشىۋەيەكى سەرەكى مەپومالات و رەشە ولاغ بەخىۋدەكرىن. رەگەزەكان زۆرباشن وروسەكان بەشدارى باشكردىيان بوون. مانگايەكى شىر (۸۹۰) لىرەى توركى دەكات، ئەم ويلايەتە شتومەك دەنىرتە دەرەۋە بۇ (خۇپە Hopa) و رووسيا. ھەرەھا بەكارگەيەكى پەنر لەقارسدا، بەرەمى ماستوكرەى ناياب دەنىردىنە دەرەۋە، ئالوۋىرى بازىرگانى لەگەل رووسەكاندا بەردەۋام دەكرىن، بەرامبەر بەمانەيشە كەلوپەلى دروستكراۋ ۋەردەگىرىن. ھاتوچۇ چالاكى ماتۇرى تەرابزون بەدرىژايى رىگەكە تىبىنى دەكرى. ئىستاكار بۇ ئەۋە دەكرى كە رىگەى ئەۋ ناۋچايە بەكەلكى ھاتوچۇ ماتۇرى، چونكە خۇپە دەرۋازەى سىروشتى خاكى توركيايە. رىگەكەى تا ئاردهان (Ardahan) باشە، بەلام لەۋىۋە تا ئارتوین پىۋىستە ھەتا كۆتايى ئەمسال چاك

^۱ قەزايەكى باكوۋىرى رۇڭھەلاتى ويلايەتى رىزەيە لەسەر دەرياي رەش. (س)

^۲ قەزايەكى رۇڭاۋارى شارى قارسە. (س)

بکری. نومیدیش ده کری رینگه یه کی نوئ به (بۆرچیه Borcha) دا تا خۆبه، پایزی سالی ناینده دروست بکری. مه به سست له م رینگه یه نه وه نییه که تهنه وه ده روزه یه کی ویلایه تی قارس به کار به یترئ، به لکو بۆ بازرگانیی ترانزیتی ئیرانیسه که له قارسه وه به رینگه یی ئیغیدیرادا ده چینه بایه زید. دیاره نه میش، دورویی رینگه ی ته رابزون، به شیوه یه کی به رچاو که م ده کاته وه. رینگه کانی ویلایه تی قارس به گشتی له هه موو نه وانیه ی ترکه پییاندا هاتبووین، باشتی بوونو، ژماره یه ک پردی چاک و هی پایه ئاسنمان تیدا بینی.

کاریگه ری خراپی نه رکانی گشتی تورك به سه رشاری قارسه وه دیاره. نیوه ی شاره که له خه لگی مه ده نی قه ده غه یه و، لانه رووخواه کانی نه و به شه راده مالژین، بیگومان نه م شاره کاتی شه ر ویزانکراوه و، نه مۆ تهنه ها (۱۲) هه زار له (۴۰) هه زار هاوولاتیی رۆژانی زووی تیدا ده ژین. هاوکات ژماره ی دانیشتوانی، به هۆی ئاواره کانی قۆقازه وه، روو له زیاده بوونه و، سالی رابردوو (۲) هه زار که س که پابوونه وه و، بهر له گه یشتنی ئیمه ییش (۱۴۸) که س له سنوور په رپیوونه وه. نه م چیرۆکه له هه موو جیه کان ده بیستری: گوايه رووسه کان، به پیچه وانه وه ی نه وه وه که کاتی شه پن لییان چاوه رپئ ده کرا، زه ره ریان نه داوه؛ به لام نه رمه نه کان، کاتی هه ریمه داگیرکراوه کانیان چۆلکردوو، ویزانکارییه کی به ربلاو هه په مه کی ئاسوده ی کردوون.

قارس ئیستا شارۆچکه یه کی گه ئی ناخۆشه و، قه شه نگیی قه لاو بارودۆخه که ش هه روه کو راپۆرتی مردنه که ی مارک توهین (Mark Twain)^۱، زۆر زیاده پۆییان تیدا کراوه. نه م شاره له م باره ی ئیستایدا، دروستکراویکی رووسه کانه و، له (حامیه) یه کی نه وان ده کاتو، نه رمه نی و یۆنانیی تیدا نیشته جین و، کلێسه ی هه ردوو

^۱ ناحیه یه کی نزیک یاکوری شاری ئارتوینه. (س)

^۲ (۱۸۲۵-۱۹۱۰): نه دبیریکی نه مریکاییه، له رۆمانه کانیدا هه ولی داوه رۆژاوی ولاته کی به دیمه نو

نهرینه و بخته به رچاو (المنجد فی الاعلام، ص ۱۶۷). (س)

کۆمه‌له‌که‌یشمان بینى. ئه‌م شاره‌ که که‌مترین بینای لی چاک‌کراوه‌ته‌وه‌ و ئه‌وانی دیکه‌ی به‌جی هیلراون، ئیستا رقی له‌ کاولکاریه‌وه‌، وتیان هه‌ر چاک‌کردنه‌وه‌یه‌کیش کرابی، هی دوو سالی رابردوه‌وه‌، پیشتر وه‌ک شارى مردوو وابوو، ئیستا خۆشتره‌. سه‌لیم به‌گی والی له‌ ماله‌ گه‌وره‌وه‌ خۆشه‌که‌یدا که‌زۆر به‌باشی چاک‌کراوه‌ته‌وه‌، پیشوازی کردین. ناوبراو کابرایه‌کی رووخۆشی ته‌مه‌ن مامناوه‌ندی بوو، زۆر شانازی به‌ویلايه‌ته‌که‌یه‌وه‌ ده‌کرد، چونکه‌ به‌هۆی سیستمی باشی رێگه‌وه‌ بانه‌وه‌ ده‌یتوانی به‌ناسانی هاتوچۆ بکات، به‌لام نه‌یده‌توانی بی‌ مۆله‌تی تایبته‌ بجێته‌ ناوچه‌ قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان. فوناد پاشای قوماندان باسیکی ئه‌می کردو، بۆمان ده‌رکه‌وت په‌یوه‌ندی ئیوان ده‌زگا سه‌ریازی و مه‌ده‌نییه‌کان زۆر باش نییه‌. ئه‌وه‌ ئه‌فسه‌ره‌ی که‌ پاسه‌وانی ده‌کردین، ته‌نانه‌ت ناوی والی نه‌ده‌زانی، ئه‌گه‌ر چی سێ سال بوو له‌ قارس بوو. فه‌رمانه‌یی جه‌ندرمه‌ له‌ ساری قامیش، هه‌والی گه‌یشتنی ئیتمه‌ی به‌ بروسکه‌ دابوو ده‌زگا سه‌ریازییه‌کانی قارس، ئه‌مانیش به‌گرنگییان نه‌زانیبوو، والی ئاگادار بکه‌نه‌وه‌، تا ئه‌وه‌کاته‌ی داوای بیتینیمان کرد.

قارس سێ ناشی ئاردی تێدایه‌وه‌، نه‌مانزانی به‌چی کارده‌کات، وێستگه‌یه‌کی گازی وزه‌بیشی هه‌یه‌ که‌ده‌مانه‌وێ بیکه‌نه‌ ده‌زگایه‌کی کارۆ ناوی. ئیره‌ لقیکی بانکی کشتوکالی تێدایه‌وه‌، بانکی ئیش (Is - Bankasi) یش ده‌کرێته‌وه‌. نه‌خۆشخانه‌ی سه‌ریازی و مه‌ده‌نیش هه‌ن، به‌لام ده‌ردو په‌تا له‌ناودان. له‌ قوتابخانه‌یه‌کی سه‌ره‌تایی و یه‌کیکی ناوه‌ندیدا ده‌خوێنرێ. هه‌روه‌ها، والی رایگه‌یاند (٤٠٪)ی گه‌نجان خوێنده‌وران و، ویلايه‌ته‌که‌، جیا له‌وانی تر، له‌م روه‌وه‌ پیشکه‌وتوه‌وه‌، به‌گشتیش ئاره‌زووی خوێندن ده‌کرێ. ئه‌وه‌ ویلايه‌ته‌ تپیی دیده‌وانیی تێدایه‌وه‌، قوتابیان و سه‌ریازان یاری تۆپی پی ده‌که‌ن، سه‌مایش مانگانه‌ دووسی جار له‌حامیه‌که‌ ده‌کرێ.

قاراس - نه رزپوم

ريگه ي رۆزى پيشومان تا (خوراسان Horosan) گره وه به رو، له ويره به كۆپرۆكۆيدا، چوينه حه سه ن قه لعه (Hasan kale)¹ كه مه له ندى قه زايه كى نه رزپومه. زانيمان نه وه درويه ره له رووى په روه رده وه خويندنه وه پيشكه وتوون وه، قوتابخانه ي سه ره تايى له سه رجه م گونده كاندا هه يه وه، ٨٠٪ دانىشتوان ده توان بنووسن و بخويننه وه. ليهر وه هه ريمى سه ربازيى نه رزپوم ده ست پيده كات وه، نه فسه ريك تا دوا جيگه پاسه وانيى كردين. نه م هه ريمه له رۆژئاواوه ده گاته ئيليجه (Ilica)² وه، له باكووريشه وه (٢٥) كيلومه تر دريژ ده بيتنه وه، به لام سنووره كى له باشووره وه، به هۆى سروشتى شاخاوى ده قه ره كه وه، ديارى نه كراوه. نه م هه ريمه چه ند ناوچه يه كى به كجار قه ده غه كراوى هه ن، كه له شارۆچكه كه وه دوورن وه، گرفتيان بۆ ئيمه نه بوو. حه سه ن قه لعه و ئيليجه كانى كانه زايى (مه عده نى) يان هه ن وه، خه لگى نه رزپوم ده چه نه سه ريان.

نه رزپوم

نه م ويلايه ته قه ره بالغه وه، (٢٠٠) هه زار هاوولاتيى تيدان. نه وه خه لكه سه رگه مى كشتوكال وه، تاپاده يه ك رۆريش به خيتوكردنى مالاتن. مه پوره شه ولاغ و خورى و به رووبوومى شيره مه نى، ده نيتردينه ده روه. بالۆبوونه وه ي تاعوونى ره شه ولاغ بازركانى په ك خستوه وه، ده بازار په كى مه پوره شه ولاغى نه رزپوم، هه موويان داخراون. مانگاي شيرى ره گه ز باشى رووسى تا (٦٠) ليره ي توركى ده كات وه، رۆژانه (١٠) حۆقه شير ده دات، كه چى ره گه زىكى ناوخۆ ته نها به (١٠-٢٠) ليره ي توركى ده فروشرى وه، نيوه ي نه و بره شيره ي سه ره وه يشى هه يه. خه لگى نه و

¹ قه زايه كى نزيكى رۆژه لاتی نه رزپومه. (س)

² ناحيه يه كى نزيكى رۆژاوى نه رزپومه. (س)

دهوروبه ره زقر بیزارن و، نه یانتوانیوه هلی نهو زستانه درتزه بقوزنه وه بز رستن وچنین له ماله کانی خویان و، تاراده یه کیش دهست بلون.

شاری نه رزپوم چه ندین جار تووشی داگیرکردنی روسه کان هاتووه و، ئیستا ته نها (۲۵) هزار که سی تیدا ده ژین. ژماره یه ک ناشی ئاردو ویستگه یه کی مامناوه ندیی کاره بایی به توانایی (۵) نه سپی تیدان و، به گاز کارده که ن. هه روه ها دوو ئامیزی تری به توانای (۲۵) نه سپ، به به های (۱۰-۱۵) هزار لیره ی تورکی داواکراون و، پرژده یه کی کارق ناویش خراوه ته به ریاس و لیکۆلینه وه. ئیستا وزه له دورویی (۲۲) کیلو مه تروه وهرده گیرئ و، خه رجییه که شی به (۴۵۰) هزار لیره تورکی مه زنده ده کرئ. والو وه زیری ئابووری و ده ولت وه سفه کانی تاووتوئ ده که ن که کۆمپانیاکه به هه له به نه لمانی، له جیاتی تورکی، پیشکه شی کردوه. لقی بانکه کانی عوسمانی و نیش و کشتوکالی له نه رزپوم هه ن، به لام نیش وکار که من و، پشتیوانه ی جوتیاران به شیوه یه کی سه ره کی بز بانکه تورکییه کان ده چی. نه خووشخانه یه کی سه ربازی و یه کیکی نوئی نمونه یی (Mumune hastahanesi) ی هه ن. زستانان سه ما دووجار و، به تاییه تی له یانه ی نه فسه راندا ده کرئ. یانه یه کی وه زرشی که تیپیکی توپی پتی سه ره خوی خوی، جیا له وی قوتابخانه کانی هه یه، له م شاره دایه و، قوتابخانه کانیش ده سته ی گه رۆکی دیده وانیان هه ن. فه وزی به گی والی که پیاوژیکی پیری خه لکی نه نگۆزه یه، چه ند سالتیکه له و پۆسته دایه و، له وه رزی خووشانیدا یه که دووجار به ویلایه ته که یدا ده گه پئ. پتی وتین: رینگه یه کی نوئ، له باشووره وه، به ره و خنس دروست ده کرئ. هه لسه نگاندیکی زقر چوپوپی بز باری خوینده واری هه بوو، که ئیمه له جییه که وه بز جییه کی تر پتی ناشنا بوو بووین. هه ر نه مه ییش وای کرد، بیرو بۆچونه که ی زقر جیی متمانه بن.

(۱۰۱) قوتابخانه ی سه ره تایي و، هه شت تو هه زار قوتایی له سه رتاسه ری نه م ویلایه ته دان، هه شت قوتابخانه ی سه ره تایي و یه کیکی ناوه ندی و فیرگه یه کی راهیتانی مامۆستایانی کوپو یه کیکی کچ له ناو نه رزپوم و، خانه یه کی منالانی بی لانه (هه تیو

خانە) لە قزخاتوون (Kiz hatun) دان. رۆژە ی گەنجانی خوێندەوار، پێش دووسال، تەنھا (۵٪) بوو، ئیستا بوو تە (۱۰٪) و، والپیش هیوای خواست ئەم رۆژە یە لە دە سالی ئایندەدا بەرزیبیتەو (۵۰٪) و گوندنشینان زۆریکی ئەوتو، یان دەکرێ بڵێن هیچ زۆریان لێ نەکراو (بۆ چوونە قوتابخانە ی شەو (قوتابخانە میللییەکان))، بەلگرو خۆیان ئارەزووی کتیب و نووسین و رۆژنامە دەکەن. تەنھا کەمیکش بێ تەلیان هە یە.

والی پێی راگە یان دین کە هەری می سەریازی رۆژە لاتی تورکیا تەنھا ئەرزپۆم و ساری قامیش و قارس و ئارارات دەگرتەو. کونسولی ئێران کە بە مۆلەت رۆیشتبوو، سکرێتەرە کە ی نوێنەرایی تیی دەکرد، هە رکاتی بیویستایە لە شار بچیتە دەرەو، دەبوو رەزامەندی دەسە لاتی سەریازی وەر بگرتایەو، ئەفسەرێک پاسەوانی بکردایە. کەمێک بەر لە گە یشتنمان، دوو پشکنیاری فەرەنسی و بریتانی بانکی عوسمانی شەش هەفتە بە ئیشی بانکە کە لە ئەرزپۆم مابوونەو. دەسە لاتداران حوشرە وانە ئێرانییەکانی رێگە ی ترانزێتە کە باش دەناسن، کە چەند سالتیکە خەریکی ئەم پیشە یە نو، مۆلەتی تایبەتیان پێدراو. سەرمان لە سالح پاشای قۆماندان داو، لە بەر ئەو ی لەوێ نەبوو، ئەفسەری سەرەکیی ئەرکان پێشوازی کردین. ئەم پێی راگە یان دین کە وینە گرتن لە ئەرزپۆم، بە پێچە وانە ی قارسەو، قەدە غەنییە.

ئەرزپۆم - تەرابزوون

ئێمە کە ئەفسەرێکمان تا ئیلیجە لە تەکدا بوو، دەشتی ئەرزپۆمان بپێی، گە یشتینە قەرانی باکووری دەشتە کە و سەر فورات سۆی لقی سەرووی رووباری فورات، رێگە کە مەودایە ک بە تەنیش ت چەمە کە دا دە پوات، ئەمجا دە پە پیتەو، هەر زوو بە رێگە ی قۆپ (Cop) دا هە ل دە گە پێ. دامینێ چیاکان لێرەو شۆیتە واری

^۱ ناوچە یەکی نیوان سنووری رۆژاوی ویلا یەتی ئەرزپۆم، ویلا یەتی گوموشخانە یە. (س)

دارستانی زووتریان پیوه دیاره و، بی نه ژماره ره بانه مان دی که به گا راده کیشران و، دار به پرویان بۆ سووته مه نیی زستان هه لگرتیوو (قۆپ داغ - Cop Dag) که زستانان زۆر سه خته، له مانگی ته ممووزدا ترسی نامیته. نه گهر چی نه و زۆره که له نه زۆم مایه وه باران نه باری، به لام که میك بارانی خو له شاخ باریبوو، پاشان، ریگه که به ناوچه یه کی رووته ندا له دۆلی "چۆرۆخ" وه به ره و بایبورت (Bayburt) که کشتوکالێکی زۆری له نزیکه وه کراوه، تیده په پێی، به پێی (Vavuk - فاووک) دا سه رده که ویتته وه. دوا یی به دۆلی خارشتی سو (Karsut su) دا تا پشت گوموشخانه به ره و خوار ده بیته وه. دیمه نه که له لوتکه ی ریگه ی فاووک وه ده گۆپێ و، شاخه کان له جیاتیی نه وی خپن، تیژ ده بن و، بناره په مه یی قاوه یی باوه کانیان هه مه جوړ دره ختیان پیوه یه. گوموشخانه شوینیکی گه لی^۱ دلگیره و، خانوه سپی و بانه به رزه له ته خته دروستکراوه کانی که له سه وزایی بنکی دۆله که وه سه رده رده هیتن، له وه ده چن که له جیهانیکی جیاتر بن. ریگه که له دۆلی زه یغه نه دهره - Zigana Dere ی ته نیشته وه به ناو دارستانیکی پچرپچر دا تا لوتکه ی رووته نی ریگه که به ره و سه رده پروات و، جاریکی تر به پشتینه یه کی چری دارسنه و بهر به ره و بناریکی ده وله مه ندی کشتوکالی و ته رابزون داده گه پێ.

نه م ریگه یه چهنه قۆناغیکی چاککردنی تیدان و، رووه که ی له سه ر ریی قۆپ و، هه رووه ها له ریگه ی فاووک وه تا گوندی زیغه - Zigana، ته نیشتی ریگه ی زیغه نه و یه ک دووشوینی له خۆله که باشتره و دوا ی باران کیشی زۆره. نه و به شه ی

^۱ شاخی قۆپی هه مان ناوچه یه. (س)

^۲ دویاری چۆرۆخ به قه زای بایبورتدا تینه په پێ. (س)

^۳ قه زایه کی رۆژه لاتی ویلایه تی گوموشخانه ی باکووری رۆژه لاتی تورکیایه. (س)

^۴ چه می خارشیت که به ناحیه ی خارشیتی باکووری رۆژاوی ویلایه تی گوموشخانه دا نه پروات. (س)

^۵ دۆلی زیغه نه که ناوچه یه کی نیوان سنووری باکووری ویلایه تی گوموشخانه و باشووری رۆژاوی ویلایه تی ته رابزوننه. (س)

نیوان هردوو ری قاقووک و زیغنه بق دروستکردنه وه دانراوهو، تاسالی ناینده ناگاته ویلایه تی بایه زید. کاره کان به تاییه تی له نیوان گوموشخانه و گوندی زیغنه دا باش به پئوه ده چن و، ریگه که له زور جیدا فراوان ده کسری و، جۆگه و به رده کان ده برین و، لاده درین و، دیواری پاراستنیش دروستده کری. کاره که به پئی پیویست به پئوه ناچی، چونکه هر چه نده که ره سه ی به هیزکردن ناماده و کۆکراوه ته وه، کیشیه ی چاککردنی رووی جاده کان له نارادایه.

نارامیی کوره

له ویلایه تی مه لاتیه بۆمان ده رکه وت نیوه ی دانیشتوان کوردن و، سه ره پای زمانی خۆیان، تورکییش به کاردینن و، به گشتی گوندنشین یا کریکاران. به شی هره زۆری هه ریمی به دناوی ده رسیم، ده که ویتته ویلایه تی نه لعه زیزه وه. والی پئی وتین: نه و پایه ی قوسته نته نییه، که گوايه نه م هه ریمه یه لانه ی چه ته یه و، که س له سه رو مالی دلنیا نییه، ناراسته. جه ندرمه یه ک به تهنیا ده توانی بجیتته گشت لایه کی ده رسیم و، نه و نه دنا زیاره ییش که کار بق ویلایه ته که ده کات، زوو زوو کاری وه ها راده په پینتی. پار چه ند هیزشیک کرانه سه ر نه رزنجان، به لام له نه لعه زیزه وه نه بوون. نه مسالیش نارامی بالی به سه ر ناوچه که دا کیشاوه. کیشیه ی سه ره کی هی نابووری بووه و، هه لومه رچی ناله بار کورده کانیا ن ناچار کردبو په نا بق داگیرکردن ببه ن و، نه مه ییش هه مان چیرۆکی سنووری سکۆتله نداو باکووری رۆژئاوای هندستانه. کورده کان، بیگومان، خراپترین دوزمنی خۆیان، چونکه دوزمنایه تی نیوان تیره و خیتله جیا جیا کان هه ر ماوه. کوردانی ده رسیم هه مو قزلباش بوون و، زۆریان، له پال زمانی خۆیاندا، به تورکییش ده دوان. والیی وان وتی کاتی له نه لعه زیز یاریده ده ر بووه، توپزینه وه یه کی له سه ر ده رسیم کردوه. ده رسیم، به پئی نه و لیکۆلینه وه یه، (۹۰۰) گوندی هه یه و، (۳۰۰) یان تورک و (۲۰۰) یان زازاو نه وانی دی کوردن، به لام

دانیشتوانی گونده تورکیه کان له هی نه وانی تر زیاترن. نه ویشی پشت راستی کرده وه که ده توانی، له گه ل یه که جه ندرمه دا، به ویلایه تی واند ا بگه پی.

مومتاز به گ، له دیار به کر، نه و قسانه ی نه نگزده ی جه خت کرده وه که پیمان وترابوون: ناوخوی ولات، نه مسال، ته و او هیمنه و، تاکه گرفت په لاماری ناو به ناوی سر سنووری نیرانه. ویستمان سر له وده قهره بده ی، به لام ریئان نه داین. والیی (وان) یش هر وه های پی و تین و، شه پی قورس و بیرۆکه ی ئازا وه گپیی به دور نه ده زانی. زۆرینه ی کوردان هوی ره و او برده و امی بژویییان نییه و، له سر تالانکردنی هاوسیگانیان راهاتوون. نیرانه کان سره تا هانیا ن ده دان له سر سنووری تورکیا تواناترین، که چی ئیستا که پاونراون، هاوکاری تورکه کان ده که ن بۆ گه مارۆدانیان و، کورده کان له بارودۆخیکی ناهه مواردان.

حکومه تی تورک پشتیوانیی ژیا نی کۆچهری ناکات و، یارمه تی کۆچهرییان ده دات جیگیربین (تاکه ره وه ندیکمان له سه رتاسه ری تورکیادا نه دی، جیگیربوویی). نه و چیرۆکه ی که گوايه نه مسال ده قهره که ته و او ئارامه، له هه موو جیه که ده بیستری. سه ره پای نه وه، ریگه کانی ویلایه تی وان و بایه زید به جه ندرمه که وا دیاربوو به شیوه یه کی ریکوپیک نه رکه کانیان جیه جی ده کردو بۆ پاراستنی ئیمه نه نیردرا بوون، پاسه وانی ده کرین. سه ریا زمان له ده ره وه ی نا وه نده گه وره کان نه بینی. چاودیری به ره ده و امی ها توچۆ، نه گه رچی که مه، له گشت ریگه کاندایه دی ده کرا و، نه مه یش نیشانه ی به رقه راری ئارامیی بارودۆخه که یه. وه زیری ناوخۆ، به ره له وه ی نه نگزده به جیه یلن، دانی پیدانا که شته کان ته و او ئاسایی نین و، روونی کرده وه: لیپرسراویتی گه شته که مان هه لئاگرئو له نه ستوی خۆماندایه. دوا جار، وه زیری ده ره وه نامه یه کی بۆ بالۆیزی خاوه نشکۆ، ناردبو و، نه وه یشی تیدا ناشکرا کردبو که بارودۆخ زۆر له سالی رابردو هتورتره و، پشت راستیشی کردبو وه که ئاسایش هیشتا ته و او سه قامگیر نییه. بۆیه پیشنیاری کردبو که باشتروایه

گەشتەكە مان دوابخەين بۆ سالى داماتوو، خۆئەگەر ھەر بېيارىشمان دا ئەمسال بېكەين، كارمان بۆ ئاسان بكەن.

توانيمان ھەندى زانىيارىي گىرنگ سەبارەت بە پووداۋەكانى سالى پار لە پاتتۆس و ئەرچىش و قەرەكۆسە پەيدا بکەين. لە پاتتۆس پىيان وتىن: كۆمەلەك كورد كە ھەشت كەسىيكان چەكداربوون، (۲۷)ى حوزەيرانى (۱۹۳۰)، لە باكوورى رۆژھەلاتو ھەلاتبوون، بەلام نەياتتوانىبوو بچنە گوندەكەو. ئىتر(۱)ى تەممووز بەرھە ئەرچىش ھەلاتبوون. لە ئەرچىش زانىمان (۸۰-۱۰۰)كەسى كورد لەودىو سنوورى ئىرانو ھەند كىلۆمەترەك لەگوندەكە نزىك بوونەتەو، دواى چوار پىنج رۆژ راۋىران. چەك بەسەر گوندنشىنەكاندا دابەش كرابوو، ھەندى كوردىش بۆ وىرانكارى پەيۋەندىيان بەداگىر كەرانو ھەندى كوردىو. ئەمجا پاشەكشەيان لەگەلدا كوردبوون، وا ئىستا دەپارپىنەو رىگەيان بدردى بگەپىنەو سەر مال وھالى خۇيان. لە قەرەكۆسە وتىيان: ئەم رووداۋە بەشى يەكەم، قۇناغى دووھەمى لە مانگى ئەيلولدا بوو، شەپكە لەدەۋرى كۆيى ئاراپات روویداو. ھەندىك لەوانەى كە لە ملكە چكردن بۆ تورك ياخى بوو بوون ھەلاتبوونە ئىران، ئىستا مۆلەتى گەرانەو ھەيان پىدراو. دەلەين ئاراپات ئەمسال تەوا ھىمەن بوو، لە ياخىيان پاك كراو تەو، بەلام راگەياندىنى ھەك ھەرىمى سەربازىي پە "يەك"، پىشانى دەدات كە حكومەت گەرەكەتى لەئەندەدا تووشى مەترسى نەبىتەو. بەلگەكان ئەو ھەيان خستەپو كە حكومەت كىشەى كوردى باش كۆنترۆلكردو، دواى چەسپاندنەو ھەنىزام ئاسايش، ھەلى باشكردىنى بارى ئابوورى كۆمەلەلەيتى دەدات كە ملكەچىي كوردىيان بۆ سنوورۇ زىانى مەدەنى مەھال كوردىو. بىگومان، ئەم "ھىوركردنەو" يە، بوو تە ماىەى گۆر زاپەلى و بەكارنە ھىتانى ھىچ گوتەيەكى نەشايو، رەنگە وەپزىو توورەبىشى ھىتايىتە ئاراو، بەلام پىزەسى بەتور ككردى كورد ھەر بەردەوامو، دەشى بەناكام بگات. (۸۰/.)ى كورد، بەپىي بۆچوونىك، ئىستا دەتوانن بە توركى بدوین.

ئەرمەنىەكان

ئەرمەنىەكان پاش ئەۋھەلسوكەۋتو رەفتارانەيان، ناچاركران ئەۋھەرىمەى كە داگىريان كىرەبو، چۆلى بىكەن. سەيرىيە، كەسىيان لەۋناۋچانەى رۆژمەلاتدا كە ژمارەيان تېدا رۆز، نۆرىيە دانىشتوانى دەۋرىيەى گۆلى وانىان پىكەنابو، بەجى نەمايەن. لە غەرزەن پىيان وتىن: ھەزاران ئەرمەنى كە مابوونەۋ، بەگوندە جىاجىاكاندا بىلەۋىۋونەۋ، پار پىيان راگەيەندرابو كە ناتوانن لە گوندەكان بىمىنەۋ، بەلگەۋ نەگەر ئارەزوۋ بىكەن دەتوانن لە شارەكان نىشتەجى بىن. نەۋانىش ئەم داۋايەيان داۋە دوۋە، كۆچىيان كىرەبو بۆ سوورىا. ھىشتا نىزىكەى (۲۴۰۰) ئەرمەنى لە شارۋچەكى ۋىلايەتەكانى ئەلەۋىزىۋمەلاتىيە ژمارەيەكى ھاۋىشۋەيش لە قەيسەرىۋ ئەنگۆرە مارن.

ۋەزارەتى دەۋرەۋ، ۲۷۳/۴۲۴، ل: ۲۱، ژ: ۱/۶

ژ: ۱۰۲

ئە سىنچى. كلاركەۋە بۆماركويىس ئۇف رىدینگ (۱۲۱ ئۆكتۇبەر گەيشتۋە)

ژمارە: ۲۱۸

قۇستەنتىنۇپولى، ۷ تىشرىنى يەكەمى ۱۹۳۱

گەۋرەم،

خۆشخالىم كۆپى نووسراۋى كونسولى خاۋەنشكۆ لە تەرابزۋون، لە سەرچەند خىزانىكى كورد كە بەم داۋايە لەۋناۋخۆۋە گەيشتۋونە ئىرەۋ، حكومەتى تورك بەنيازە لە رۆژئاۋاي ۋلات جىگىريان بىكات، بۆ بەپىزتان بىتىرم.

۲. ئەۋخىزانانە كە ژمارەيان (۴۰۵) دەبىۋ، سەر بە خىلى خالىكانلى (Halikanli) ن، بەكۆچەرى ژيان، بەپىنى نامەيەكى نىمچە رەسمى كە لە ژمارەى رۆزى (۴) تىشرىنى يەكەمى، "مىللەت" دا بىلەۋىۋەتەۋ، لە سنوور بەپىۋەۋ، داۋايان لە حكومەتى تورك كىرەۋە رىگەيان بدات لە رۆژمەلاتى ئەنادۆل

جىگىرىن. بابەتەكە لەسەرى دەپواو دەلى خالكانلىكەكان سەر بە تىرەى جەلالىن و بەتوركى قسە دەكەن و، ۳۰۰-۴۰۰ سال لەمەوبەر لە قۆنىەو كۆچيانكردووه .
۳. وىنەى ئەم نووسراوه بۆ نوێنەرى خاوەنشكۆ لە تاران دەنیرم.

جۆرج ئار. كلارك

وەزارەتى دەرەو، ۲۴/۲۷۵، ل: ۴۱، ژ: ۱۸

هاوینچی ژ: ۱۰۲

لە کونسول ماتيو سەو و بۆ سیر جی. كلارك

ژمارە: ۱۰۵

تەرابزوون، ۲۲ى سېپتەمبەرى ۱۹۲۱

گەورەم،

ناماژە بەنووسراوى ژمارە (۱۰۳) ى (۱۴) ى ئەم مانگەم، چەند كۆمە لە كوردیک لەو رۆژە بەدواو لە هەرىمى ئاراپاتەو گەشتوونە ئێرە. هەروەها (۱۷) ى مانگ (۲۰۰) خیزانیک کە ژمارەى ئەندامانیان (۵۰۰) کەس دەبوو، بە کەشتى هەلمىن "جمهورية" ى (سەبرى سەفاین - Seyri Sefain) نێردراوێ قوستەنتەنیەو، لەوێو بەرەو ویلايەتەکانى، بە پێى راپۆرتیک، قۆنیە و بورسا (Bursa) و، بە پێى یەکیکى تر، رۆدۆستۆ (Rodosto) و، (Trace) بە پێى دەکرێن. دەلێن ئەمانە سەر بە خەلیل ئاغای سەرکردەى کوردی هەرىمى ئاگرى داغن کە پار شەپى تورکى کردبوو و، مانگى رابردو لەگەڵ ۱۲۰۰ خیزانى دارودەستەیدا خۆى بە دەست جەنەرال

^۱ ویلايەتیکى رۆژئاواى تورکیا و نزیکی دەریای مەرمەریە- (س)

^۲ بەندەریکی سەر دەریای مەرمەریەى تورکیایە (المجد فى الاعلام، ص ۳۱۲). (س)

^۳ رێى نێتەچەن هەلەى چاپى تێدابی و، Thrace یێ کە ناوچەیکى سنووری رۆمەیلیی تورکیا و باکووری یۆنانە. (س)

سالح پاشاوه دابوو. چند هفتیه ك پیش نه و کاته، رازی نه بوویو خوی ته سلیم به عومر خالیس پاشا بکات که بق نه و مه به سته نیردرابوو ناوچه ی ئاراپات. نازانم بۆچی به باشی زانیبوو خوی بداته ده ست سالخ پاشا، نه ک عومر خالیس پاشا، به لام پیم وایه وای هه ستردوو هه تا پله ی نه فسه ره که به رزترین ته سلیم بوونه که ی که متر نه نگ ده بی. خه لیل ئاغا، پاش خۆبه ده سته وه دانسی، چوو بق نه رزقوم و، ده لئین له وئی (۱۵۸) هه زار لیره ی تورکیی له بانکی عوسمانیدا داناوه. به هه رحال، من نه م زانیارییه به وریاییه وه ده دم. نه لئین ناویراو ئیستا سه رگه رمی کۆکردنه وه ی مالاته که یه تی و، چاوه پئی ده کرئ به ره هاتنی وه رزی زستان له گه ل دوو تا قمیدا بگه نه ئیره. سه رداری کوردان که ناوی مسته فایه و، هاتۆته ئیره، پیده چی کوری خه لیل ئاغا بی.

۲. وا پاده گه یه نری: حکومه تی تورک (۸۵) هه زار لیره ی تورکیی بق گواستنه وه ی نه و کوردانه بق جیوشوینی نوییان ته رخانکریدی. نه مانه کاتی له ته رابزون ده میتنه وه، ده خرینه به ره چاودیری و، مۆله ت نادرته بیانی لییان نریک بیته وه.

ده بلیوو. دی. ده بلیوو. ماتیس

هاوکاره فه ره نسیه که م پئی وایه، نه م کوردانه به شیکن له تیره ی جه لالی و، له راستیدا خه لکی ئیران، به لام له به ره وه ی هاوولاتیی تورکیان، رییان نادری ببه نه وه خاوه نی مه رو مالاته کانیا ن.

ده بلیوو. دی. ده بلیوو. ماتیس

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۵/۴۲۴، ل: ۴۲، ژ: ۱/۱۸

ژ: ۱۰۳

لە سىر جى. كلاركەوہ بۇ سىر جۇن سىمۇن (۱۶ى تشرىنى دووم گەشتوہ)

ژمارە: ۳۸۱

نوینەرى خاوەنشكۆ لە تورکیا بەشى تەواوەرى راپۆرتەكەى پیشكەش بە
وہزىرى خاوەنشكۆ بۆ کاروبارى دەرەوہ دەكاتو، وینەى ژمارە (۱۲۴ى) (۲۹)
تشرىنى يەكەمى تەرابزوونىشى سەبارەت بە گواستەوہى كوردان لە ھەرىمى
ئاپاراتوہ بۆ رۆژئاوای تورکیا ھاوپیچ کردوہ.

ئەنگۆرە، ۱۱ى تۆفەمبەرى سالى ۱۹۳۱

ھاوپیچی ژ: ۱۰۳

لە جیگرى كونسول فالانگاوہ بۇ سىر جى. كلارك

ژمارە: ۱۲۴

تەرابزوون، ۲۹ى ئۆكتۆبەرى ۱۹۳۱

گەورەم،

ناماژە بەنووسراوى ژمارە (۱۰۵ى) (۲۲ى مانگى رابردوى تەرابزوون، كۆمەلێك
كوردی ھەرىمى ئاپارات) (۲۷ى ئەم مانگە لە پێگەياندا بەرەو ویلايەتەكانى
رۆژھەلات، گەشتەنە ئێرە. دەلێن: ئەم كۆمەلە كە (۴۰۰) خێزانو (۲۰۰۰) كەس دەبوو
و، سەر بە خێلى خەلكانلیەكان بوو، لە پۆژھەلاتى ئاگرى داغ (ئاپارات)، واتە ئەو
بەشەى خاكى ئێران كە پێشتر سەربازانى تورك داگیريان کردبوو و، ملی بۆ
دەسەلاتى سەربازى تورك كەچ کردبوو، ژیاون. نزیکەى (۴) ھەزار سەر مەپو مالاتو
رەشەولاخ بەدوای ئەم كوردانەى بەرفەرمانى خەلیل ئاغای سەرخیلەوہ بوون. جا بۆ
بەرگرتنى ئەم كوردانە لە بلایبوونەوہو كاوەلکردنى ئاوەچەكانى سەر رێگەیان،
خراپوونە بەر پاسەوانى و چاودێرى فەجیكى پیاوێى تورك. دوینى دووكەس لەم

کوردانه رایانگه یاند که له "نزیکه ته وریژ" ده هاتوون و، ته نها که میکیان ده توانن به تورکی بدوین. وایان هه ست ده کرد له ویلایه تی بروسه جیگیر بکریژن و، له سه ر خه رجبی حکومه تی تورکیش هاتوون. له سه رچاوه یه کی ناوخوی تورکه وه، زانیم که تۆمارکه ریکی خۆجییی ناوی ئەم کوردانه تۆمار ده کات و، ئەمجا په ساپۆرتی تورکیان پی ده درئ. حکومه تی ناوه ندی حیلمی به گی به پۆیه به ری "به پۆیه ریئیی گشتیی نیشه جیکردن" ی ناردوه تا پۆسه ی کۆچی ئەو کوردانه به پۆیه بیات. ناوبراو (۲۵) ی ئەم مانگه گه یشه ئیره و، ئیستا خه ریکی ریکخستنی هه رچی زووتری ناردنیانه. ئەمپۆ، کۆمه لیک کورد که خه لیل به گیشیان تیدابوو، به که شتی "جهوورییه ت" ی "سه یری سه فاین" ره وانه کران و، ئەوانه یش که ماون به م زوانه ده نیژدرین.

جهی. جی. ئەی. فالانگا

وه زاوه تی ده ره وه، ۲۷۵/۴۲۴، ل: ۶۸-۶۹، ژ: ۴۰

ژ: ۱۰۴

له مستهر مۆرگنه وه بۆ سیرجی. کلارک (۴۱ کانوونی دووم گه یشه وه)

ژماره: ۴۴۵

ئه نگۆره، ۳۰ دیسه مبه ری ۱۹۳۱

گه وره م،

ئاماژه به نووسراوی ژماره (۴۳۶) ی (۲۳) ی کانوونی یه که مم تایبه ت به سه ردانی وه زیری ده ره وه ی تورکیا بۆ تاران، پیتان راده گه یه نم که توفیق رۆستوو به گ (۴) ی کانوونی دووم له ده ریای ره ش و قوقازه وه، قوسه نته نییه به ره و ئیژان به جیده هیلئ. دوایی گه شته که یشی، له پێگه ی به غداوه ده گه پێته وه بۆ تورکیا.

۲. نووری پاشای سه ره زیری عیراق که ئیستا لیره یه و، گفتوگۆی ریکه و تننامه یه که له گه ل تورکیادا ده کات و، هاوپی دیرینی توفیق رۆستوو به گیشه،

وتی: مه بهستی سهردانه که ته اوکردنی وتووژی نئوان تورکیا و ئیرانه له مه پر سنووری نئوانیان. نووری پاشا له وه ده ترسا حکومه تی ئیران ئه م گه شته بقوزیتته وه بۆ ریزکردنی هاوکاریه کانی تورکیا بۆ گوشار خستنه سهر عیراق، مه تا پازی بی سهرتاسهری سنووری ئیران له رووسیا وه تا که دناوی فارس له سهر ئه و بئه مایه ی که مه سه له ی ئه م سنووره پیش شه پر دانوستانی له سهر کراوه ببیتته جیتی لیدوان. ئه م گفتوگویانه ی ئیستایش، ته اوکهری ئه وانه ی پیش شه پرن. راسته سهره تا کانی دانوستان، ده ست له وه ی که ئیستا خاکی عیراقه هه لگیراوه بۆ تورکیا، به لام ئیستا پتویسته به ته نازولی تورکیا له باکوورو هی عیراق له باشوور، هاوسه نگ بکریته وه. نووری پاشا هۆی ئه مه ی، ئه گهر به پاستی ئیران حه ز به مه بکات، به شتیکی سه یروسه مه ره و بی مانا لیکدایه وه. به لام پیتی سه یر نه بوو که یه کیک له ئاکامه کانی وتووژی تورکیا- ئیران داوایه کی ئیران و پشتگیری تورکیا بی له و داوایه که عیراق رازی بی شه تهرعه ره ب ببیتته هیتی سنووری نئوان ئیران و ولاته که ی.

۳. به قسه ی نووری پاشا، برپاری ئیران بۆ داوه تکردنی توفیق رۆستوو بۆ تاران، به هۆی هاندانی رووسیا وه بوو. ئه و تییینی کردبوو که تورکیا سالتیک له مه وه بهر، له بهر هیزه رۆژئاواییه کان، خۆی له رووسیا دوورخستبو وه و، زۆر که وتبو وه به رتین و تاوی ئیتالیا و، به م هۆیه وه له گه ل یۆناندا ئاشت بووبو وه. ئیستایش کاریگهری ئیتالیا که م بوو ته وه و، ئه میش بایدا وه ته وه سهر رووسیای هاوه لی و، په یوه ندییان له جاران پته و تره. توفیق رۆستوو، به ئامۆزگاری روس، چاوه پیتی هاوکاری شا، نه ک ته یموور تاچ، ده کات، بۆ ئه وه ی به سهر ته گهره کانی سه ز پیتی دانوستانه کانی دها تودا زالی بیی. ده لئین: شا له ته یموور تاچ راشکاوتره و، ئاسانتر کۆنترۆل ده کری. خۆ ئه گهر توفیق رۆستوو، وه که له نووسراوی ژماره (۴۳۶) ی (۲۳) کانونی دووهمدا ها توه، به پاستی دلنای کردبمه وه که سهردانه که ی تارانی بۆ حکومه تی خاوه نشکویش به سوود بی، ئه و له وانه یه، وه ک نووری پاشا پیشبینی کرد، پیشنیاری رووسیا بی، بۆ ئه وه ی ههستی حکومه تی خاوه نشکو رابگری.

۴. تۇفيق رۆستوو، لەقسەى بىسەرۈ بەرو ئالۆزەكانيدا لەگەل نورى پاشادا، پىشنىياري کرد که پىويستە تورکيا و ئىران و عىراق بۆ ھاوکارىکردنى يەکتر، کاتى سەرھەلداۋەى کىشەى کوردلە سنورى ھەركام لەم سى ولاتەدا، رىک بکەون. نورى پاشا رازىبوو چاودىرى سنورى تورکيا بکات، ئەگەر لە نزىكى سنورى عىراق تووشى کىشەى کورد ھات، ھەرۋەھا سنورى ئىران بخاتە بەر چاودىرى، ئەگەر ئىران گىرتى ھاوشىۋەى نزىكى سنورى خۆى لەگەل عىراقدا ھەبوو، بەلام نەيدەزانى چۆن بىيۋتە ھاوکار، ئەگەر تەنگوچەلەمەکان لە سنورى تورکيا- ئىران سەريان ھەلدا. دەشى تۇفيق رۆستوو مەبەستى بووبى عىراق، لەم حالەتەدا، لىدوانىكى رەسمى ھەبى، يان ھەندى کار بکات بۆ رازىکردنى کورد لە سنورى خۇيدا تا پەيوەندى بە ياخييانى تورکيا و ئىرانەۋە نەکەن، بە ياخييان رابگەيەنئى کہ عىراق پشتگىرييان ناکات. تۇفيق رۆستوو شتىكى لە مەزىاترى لەقسەكانيدا باس نەکرد.

۵. وینەى ئەم نووسراۋە بۆ كۆمىسارى بالايى خاۋەنشكۆ لە عىراق و نوینەرى خاۋەنشكۆ لە تاران دەنئىرم.

جەيمس مۆرگن

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۶/۴۲۴، ل: ۶-۷، ۲: ۲

ژ: ۱۰۵

لە مستەر مۇرگنەوۋە بۇ سىز جۇن سىمۇن (۴ى كانوونى دوۋەمى ۱۹۳۲ گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۴۴۷

ئەنگۈرە، ۳۰ دىسەمبەرى ۱۹۳۱

گەۋرەم،

نامازە بە نووسراوى ژمارە (۴۳۰ى) (۲۲) كانوونى يەكەمم سەبارەت بە سەردانى نوورى پاشاى سەرۆك وەزىرى عىراق بۇ توركىا، دەمەوى پىتان رىگە يەنم كە (۲۸ى) ئەم مانگە گە يىشتە ئەنگۈرەۋ، لە وىستگە چاۋى بە عىسمەت پاشا كەۋت. لە وساوۋ سەرگەرمى دانوستاندە لە سەر مەسەلەى بازىرگانى و جىۋ شويىنى و رىكە و تىننامەكانى بە دەستەۋەدانى تاۋانباران و كىشەكانى پەيوەندىدار بە سنورى ھەردوۋ ولات.

۲. پىشى راگە ياندىم كە و توۋىژەكان بە شىنەيى بەرپۆۋە دەچىن. پىشى ۋابوۋ توركىا بە ئاسانى پىشنىيارەكەى بۇ مۆلەت پىدانى شوانكارى عىراقى ۋ مالاتەكانىان بۇ چوۋنە ناۋ لەۋەڭكانى توركىا پەسەند ناكات، ئەگەرچى ئەمان بۇ ئەمە پارەيان دەدەنىۋ، بۇ چوۋنەكەيشى راست دەرچوۋ. پىشنىيارەكە ھەرچەندە بەرپوۋنى نەدرایە دواۋە، و توۋىژكارانى تورك لەۋە نارازى بوۋن، چونكە شوانەكان ئاشورى يان خىلەكەكانن.

۳. ۋادىيارە توركىا بە نىيازە بۇ ئاسايشى سنور دەسەلات بداتە ئەفسەرىكى جەندرمەى توركو، لە سەر سنور جىگىرى بىكاتو، ھەر كە پەلامارىكى سنورى روۋىد، لە گەل ئەفسەرىكى بە تايىبەتى دىارىكراۋى سنورى عىراقدا، كاۋى خىرا ئەنجام بدات. نورى پاشا پىشنىياۋى كرد توركىا سەرباز بىئىرتە سنورو، بەرپوۋى شويىنكە توۋانى شىخ ئەحمەدى بارزانى تىكەدەۋى ئاسايشى ئەم دوايىبەى عىراق داىيىخت. بەلام ئەم پىشنىيارە، لە بەر ئەۋەى جموجۆلى سەربازى لە ناۋچەكەدا تا مانگى حوزەيران مەخالە، پەسەند نەكرا.

۴. راي تورك لەمەپ ئاشوورىيەكان سەيرە. نايانە وئ شوانكارانى ئاشوورى بچنە توركيانە، كەچى حكومەتى توركيانە چەند سالىك لەمەوبەر ناپازى نەبوو (۵۰۰) ئاشوورى لەعيراقەو بەگپەنەو بەگپەنەو بۆ ھەرىمى شاخاوىي زىدى خۆيان لە توركيانە، كە ئىستايىش تىيدا ماون. وا ئىستا داوا لە نوورى پاشا دەكات ھەرچىي پىدەكرى، بۆ بەرگرتن لە كۆچى ئاشوورىي نىشتەجىي عىراق بۆ سووريا، بىكات، چونكە يەكەم: عىراق دەتوانى بۆ كۆنترۆلكردنى كوردەكانى ھاوسىيان بەكارىان بىنىو، دووھم: توركيانە ھەزناكات ئەو ئاشوورىانە كەمىنەى موسلمانى نىشتەجىي خاكى سوورىاي نزيكى سنوورەكەى زياد بگەن.

۵. كۆپى ئەم نووسراو بە كۆمىسارى بالاي خاوەنشكۆ لە بەغدا دەنيرم.

جەيمس مۆرگن

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۷۶/۴۲۴، ل: ۸، ژ: ۴

ژ: ۱۰۶

لەسىرچۇن سىمۇنەوہ بۇسىرچى. گلارک (قوستەنتەنبىيە)

ژمارە: ۱۱

ئۇفيسى دەرەوہ، (۸)ى كانوونى دووھى ۱۹۲۲

بەريز،

بالتۆيزى تورك پىي وئ، وەزىرى دەرەوہى توركيانە بەپتوہىيە بەرەو تارانو، مەبەستىيەتى، لەپىي دانوستانىكەوہ، چاككردىكى كەم لە سنوورى نىوانياندا بكات. روونى كوردەو كە ئىستا ھىلەكە كە بەچىاي ئاپاراتدا تىپەپدەبىو، جەردەكانى بەرى توركيانە كاپا دەنرىن، بەسەر سنوورەكەدا ھەلدېن، بەپىچەوانەيشەوہ. بۆيە پىشنىار كراوہ گشت چىاكە بگەوئتە ناو خاكى توركيانەو، بەرامبەر بەوہ پارچە زەوييەكى باشوور كەئىستا خاكى توركيانە بەرئتە ئىران. بەرنامەى ئەم ئالوگۆرپە لەتاووتۆيدايەو، گەشتەكەى وەزىرى دەرەوہيش بۆ تەواو كوردىيەتى. فەرىد بەگ

بەلگەنامەکانی نینگلیز

ئەو ەیشی وت کە ەوزیری ەەرەو ەرەنگ ەبەغداو ەبگەپتتەو ە. خۆئەگەر وابێ، مەبەستی سەردانە کە دروستکردنی پەيوەندیی تایبەتە ەگەل حکومەتی عێراقداو، ئامانجێکی تایبەتی نییە.

چۆن سیمۆن

و ەزارەتی ەەرەو ە، ۲۷۶/۴۲۴، ل: ۸، ژ: ۵

ژ: ۱۰۷

ئە سیرجی. کلارکەو ە بۆ سیرچۆن سیمۆن (۲۹ی کانوونی دوو ەم گەیشتوو ە)

ژمارە: ۳۰

ئەنگۆر ە، ۱۸ی کانوونی یەکەمی ۱۹۳۲

گەورەم،

ئاماژە بەبروسکە ی ژمارە (۱) ی (۱۱) ی ئەم مانگە م سەبارەت بە ئیمزاکردنی چەند رێککەوتننامە یەکی نێوان عێراق و تورکیا، پێم باشە پێتان رابگەینم، نوری پاشا بە نەیتنی ئاگاداری کردوو ەو کە بابەتی دانوستاندنی رێککەوتننامەکان بەم جۆرە ی خوارەو ە بوون:

ا- حکومەتی تورکیا رازی بوو بە پیشنیارەکە ی، تا ەندی رێ و شوینی سەرەتایی بۆ راگرتنی جەردەیی سەر سنووری عێراق - تورکیا وەرگرێ. یەکلاییکردنەو ە ی مەسەلە ی رێگەدان بە ئاژاڵدارە عێراقیەکان بۆ چوونە ناو ەو ە پگاکانی تورکیا، تا ئەوکاتە ی عێراق دەچیتە کۆمەلە ی نەتەو ەکانەو ە، دواخراو ە. تورکیا رازی بوو ە کارمەندانی ئاگاداریکاتەو ە کە ئەگەر شیخی بارزان ە تورکیا بینرا، بیگرنو، بیدەتەو ە دەست حکومەتی عێراق. ەرو ە ناپازای نەبو ە ئاشووریەکان ە ەری می برادۆست جینگیر بکری.

ب- نووری پاشا و دەسەڵتدارانی تورک بۆ دەستکاریکردنی، یان دووبارە لیکدانەو ە ی برگە ی (۱۴) ی رێککەوتننامە ی (۵) ی حوزەیرانی (۱۹۳۶) ی ئەنگۆر ە ی

نىۋان تۈركىيا - عىراق، نامەيان ئالگوپكردوۋە. ئەم ماددەيە تايىپە تە بە بەشى تۈركىيا لە و باجەي كە حكومەتى عىراق لە كۆمپانىا نەوتەكەي زوۋى تۈركىيا دەيدات. نامە ئالگوپكراۋەكان ئەوەيان تىدا ھاتوۋە كە دەبى رايۇز بە حكومەتى خاۋەنشكۆ لە بريتانىا بىرئى، سەبارەت بە گفتوگۇكانى ئەم دوايىپە بۆ دەستكارىكرىنى بېرگەي (۱۴).

۲. وىتەي ئەم راپۇرتە بۆ كۆمىسارى بالاي خاۋەنشكۆ لە بەغدا دەنئىرم.

جۆرج ئاپ. كلارك

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۷۶/۴۲۴، ل: ۵۲، ۵۲: ۱۸

ژ: ۱۰۸

لە مستەر مۇرگنەۋە بۆ سىرچۇن سىمۇن (۱۱ نۆۋە مېەر گە يىشتوۋە)

ژمارە: ۵۰۳

قۇستەنتىنۇپول، ۲۴ ئۆكتۇبەرى ۱۹۳۴

گەۋرەم،

خۇشخالم وىتەي راپۇرتىكى كونسولى خاۋەنشكۆ لە تەرابىزۇن ھاۋىپىچ بىكەم^۱، كە زانىارىي سەبارەت بە كوردانى دەرسيىم تىدايەو، لە دوا گەشتىدا بۆ گوموشخانە ۋە رىگرتوۋە.

۲. دەرسيىم دەكە وىتە نىۋان ئەرزىجان ۋە ئەلەزىز (خەربووت) ۋ، ھەرىمىكى شاخاۋىيەو، رۇژئاۋاي دەشەرىكى تى كوردنىشىنى تۈركىيە. كوردانى ئەم شارە، سالانى دوايى باش رەفتارىيان كىردوۋەو، بە شىدارى زىجىرە سەرھەلدانەكەي كورد نەبوون، كە سالى ۱۹۲۵ بە ياخىبوونى شىخ سەئىد دەستيان پىكىرد.

^۱ چاپ نەكراۋە.

به لکه نامه کانی نینگليز

به م جزره، دوربويون له گورزی کاریگه ری کۆمار، که بنه ماکانی، وه که هست ده کری، نیت په سه ند ناکرین. نه و پووداوه بچوکانه که مسته ماتپوس ناماژه ی پیکردون، رهنگه بینه به هانه ی ئاره زوی شالوو هلمه تی سه رکوتکاری به هار یان هاوینی سالی ناینده ی حکومت.

جه یمس مؤرگن

وه زاره تی ده ره وه، ۲۷۹/۴۲۴، به شی، ل: ۴۱، ژ: ۳۳

ژ: ۱۰۹

له سیږی. لورهینه وه بو مسته ر ئیدن (۹ ی کانوونی دووم گه یشتووه)

ژماره: ۶

نه نگوره، ۳ ی کانوونی دووم می ۱۹۳۶

گه وره م،

مسته ر مؤرگن له راپورتی ژماره (۵۰۲) ی (۲۴) تۆکتوبه ری سالی ۱۹۳۴ یدا تیشکی خستووه ته سه ر ناوچه ی شاخاوی ده رسمیم که که وتووه ته نیوان نه رزنجان و نه لعه زیزو، کوردی ره سه نی دپنده ی تیدا نیشته جئ بووه. پلانی حکومت بو مامه له کردن له گه ل بارودوخه که دا، نیستا ده رکه وتووه، وادیاره خالکی هاویه شی نیوان کاری ناسایی کارگپری و سه رکوتکردنی سه ریازییه و، هه ردووکیشیان پیشتا تاقی کراونه وه، به پتویست دانراون.

۲. وه زیری ناوخو، له وته یه کی (۲۵) ی کانوونی یه که می نه نجومه نی مه زنی نیشتمانیدا، بو پشتگیری ئیجرائاتی حکومت له پیتاوی (دامه زراندن و یلیه تی تونجه لی) دا، روونیکرده وه که نه م و یلیه ته نوته، وه که پیشتا ناوی ده رسمیم بووه، ده بی به وناوه وه بی. سنووری ده رسمیم هه رگیز دیاری نه کراوه، به لام سنووره کانی نه م و یلیه ته ئیدارییه ده ست نیشان کراون. نه م و یلیه ته نزیکه ی (۹۰) کیلومه تر پان و (۶۰) کیلومه تر دره زه وه، رووبه ریکی (۴۵۰-۵۰۰) کیلومه تری چوارگوشه ی

گرتووه ته وه. دانیش توانیشی، وهك شوكری قایا پیتی له سهرداگرت، (۶۰-۷۰) ههزار تورك دهبن. هه ریمه كه به جۆرنك پشتگوئ خراوه كه رێكخستنی كۆمه لایه تی له هی سه ده كانی ناوه ند ده كات. هاوولاتیانی كه به سه ر (۹۱) خێلدا دابه ش بوون، خۆیان باری مه ده نی و داده وه ری و تاوانكارییان سه قامگیر كردوو ه. ده رسیم هه ریمی (۱۱) ئۆپه راستۆنی سه ركوتكردی سه ر یازوو ه. خه لكه كه ی نه فام نو، به هۆی بی پیتی خاكه كه یشیه وه، هه ژارن. خۆ نه گه ر چه كداربن، به رده وام شه پوشۆر له ناویاندا به رپا ده بی. شوكری قایا پاش نه وه كه پوونی كرده وه ناوچه ی وا دواكه وتوو له گشت ولاتیك و فه ره نسو ئیتالیا و یونانی شدا هه یه و، هۆكانی سه رنه كه وتنی هه ولی شیاوی بۆ خه لكی ده رسیم خسته پوو. وتیشی حكومه ت بریاری داوه ناوه ندیكی شارستانی كه سه رتاسه ری ولات بۆ خۆی رابكیشی، له و ده فه ردا دروست بكات. وتی: ئه م بریاره زاده ی باریكی نا ئاسایی نییه و، زۆریش هه ولی داوه ئه نجومه ن دلیا بكاته وه له وه ی كه ولات هیچ جۆره بارودۆخیكی له و جۆره ی تیدا نییه.

۳. كاریكی نوێی حكومه ت كه به كۆی دهنگ بریاری لیدراوه، به پیتی ئازانسی نیمچه ره سمیی ئه نادۆل، ده ست نیشانكردی فه رمانده ی فه یله قی سه ر یازییه (كه درێژه به په یوه ندیه كانی به سوپاوه و بایه خی ده سه لاتی پله سه ر یازیه كه ی ده دات) وهك پارێزگار و قوماندانی سه ر یازی و یلیه تی تونجه لی. ئه م پارێزگار ه قوماندا نه ئیمتیازی وه زیری كابینه یه كه له دوا یه كه كانی له مه سه له ئیداریه كاندا هه یه. هه روه ها ده سه لاتی نیشته جێكردن و گه شت و سه فره ی ناو و یلیه ته كه ی پێ به خشر او وه، ده توانی حوكمی مردن بدات، جگه له و حاله تانه ی ده ست به لێكۆلینه وه یان ده كریته وه.

۴. و یلیه ته تازه كه له و یلیه ته كانی ئه له زیزو ئه رزنجان جیاكراوه ته وه، ده كه وێته نیوه ی رۆژئاوای به ره و باكووری نیوان مورداستۆ فوراتی سه رووه وه.

پێرسی لۆره یین

وهزاره تی ده ره وه، ۲۸۰/۴۲۴، ل: ۴۱، ژ: ۳

ژ: ۱۱۰

له سیرپی، لۆرهینه وه بۆ مسته ر ئیدن (۱۹ مایس گه یشتووه)

ژماره: ۱۱۹

ئه نگۆره، ۴ ئاداری ۱۹۳۶

گه ورهه،

ئاماژه به نووسراوی ژماره (۴۲۷) ی (۲۹) ئابی سالی (۱۹۳۵) م سه باره ت به پشکنیارییه کی گشتیی نوئ، پیتان راده گه یه نم: جه نه پال عه بدوللا ئالپ دوغان، به پیتی راپۆرتی چاپه مه نیه کان، کراوه ته چواره م پشکنیاری گشتیی ئه لعه زیزی مه لبه ندی کارگێری ویلایه تی تازه پیکهاتووی تونجه لی و، خوئی له وئ فه رمانده ی سه ریازیه (بروانه راپۆرتی ژماره (۹۹) ی (۲۲) شوباتم).

۲. هیشتا روون نییه ئاخو سنووره کانی چواره م پشکنیاری گشتی و ویلایه ته تازه که دیاریکراون یان نا.

پێرسی لۆرهین

وه زاره تی ده ره وه، ۲۸/۴۲۴، ل: ۵۲، ژ: ۱۴

ژ: ۱۱۱

له سیرپی، لۆرهینه وه بۆ مسته ر ئیدن (۲۸ مایس گه یشتووه)

ژماره: ۲۹۳

ئه نگۆره، ۱۷ مایسی ۱۹۳۷

گه ورهه،

(۱۱) ی حوزه یران، بروسکه ی جیگری کونسولی ته رابزوونی خاوه نشکو م پێگه یشت که ئه م دوایه نا ئارامی، به پیتی سه رچاوه یه کی زانیاری برپا پیکراو، له

هەريمي دەرسىم سەريه ئاداو، كوردانى ياخى (۱۰) ئەفسەرو (۵۰) سەريازان كوشتوو، سەريازيش لە ئەرزىجان كۆكرايه وه بۆ كۆنترۆلكردنه وهى بارودۆخه كه .

۲. راپۆرتىك لە سەرتىرە كوردەكانى نيشتهجىي دەرسىم لەگەڵ نووسراوى ژمارە (۵۰۳)ى (۲۴) ئۆكتۆبەرى سالى (۱۹۳۴)ى مستەر مۆرگندا هاويچ كراوه . منيش لە راپۆرتى ژمارە (۶)ى (۳) كانوونى دووهەمى (۱۹۳۶)مدا، ريتو شويته ئىداريه كانى ئەو هەريمه ئىستە بە تونجەلى ناسراوه باسكردووه . دەست پيكردنسى ئەو ئيجرائاتانەيشم لە راپۆرتى ژمارە (۱۷۲)ى (۳) نيسانى (۱۹۳۶)مدا خستووته پوو . ئىستە واديارە بەرەو رووى جۆرىك لە بەرەنگارى دەبنەوه، ئالۆزى ناوچەكەيش لە قسەكانى ئەم دوايىيەى وهزىرى ناوخۆدا بۆ ئەنجومەنى مەزنى نيشتمانى لەمەپ بارودۆخى ناوچە سنوورىيەكان (پروانە لاپەرە دووى هاويچى نووسراوى ژمارە (۲۰۴)ى (۹)ى نيسانم)، لە سەرنجەكانى د. ئاراسدا بۆ من كه لە نامەى (۱)ى مايسى مستەر ريتنديلدا ئاماژەى بۆكردووه، پشت راست كرايه وه .

۳. سەريازانى بەرفەرمانى جەنەرال عەبدوللا ئالپ دوغانى سەرىكى پشكنيارىي گشتى كه خيرا كهوتنه خو، سەريه فيرقەى سىي پيادەى ئەرزىجان بوون، ژمارەيان (۲) هەزار چەكدار دەبوو . وا هەست دەكرى ئەو بەگشتى پشت بە سەريازانى فەيلەقى (۹)ى ئەرزىپۆم بيهستى . هەروها يەكەكانى جەندەرمەى بەتايبەت لە سەرشاخ راهيئراو، پشتيوانىي دەكەن . (۱۰) رۆژىك لەمەوبەر، پاشكۆى هەوايى "Air Attache" ى بالۆيژخانەى خاوەنشكۆ، زانيبووى جيگري وهزىرى فېرۆكهوانى وادەيهكى لەگەڵ نوينەرى دامەزراوهيهكى ئىنگليزىدا هەلۆه شاندووته وه، چونكه بەپەلەو بە فېرۆكهيهك چوووته هەريمي كوردەكان . كونسولى خاوەنشكۆ لە مەرسىن، بە بروسكەيهك ئاگادارى كردمە وه كه (۲۰) فېرۆكهى سەريازى، بەپيى هەوالى لە جەختكردنەوه نەهاتوو، لە ئەلەزىزى ناوهندى كارگيرىي ناوچەى دەرسىم دژى كورد بەكار دەهيتريين .

۴. سەبارەت بە ھېزەكانى ھۆكۈمەتلىش، رېئىتىناچى توركەكان بىتوانن بەئاسانى ئاگرى جۈللانەوھەكە خەفە بكن.

پېرسى ئۆرەين

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۸۱/۴۲۴، بەشى (۳۳)، ل: ۱۳۲، ژ: ۸۹

ژ: ۱۱۲

لە پېرسى ئۆرەين بۇ مستەر ئىندن (۲۸ مایس گەیشتووه)

ژمارە: ۲۰۹

ئەنگۆرە، ۲۲ مایس ۱۹۲۷

گەرەم،

بروسکەيەكى تری (۱۵) مایسى کونسولۋى کونسولخانەى تەرابزۈونى خاۋەنشکۆم، کاتى نووسىنى راپۆرتى ژمارە (۲۹۳) ى (۱۷) ى مانگم لەسەر بارودۆخى ناۋچەى دەرسم، پېگەیشت. بروسکەكە تايبەت بوو بەكوردە ياخیەكان، كەبەپى ئاگادارىي ئەو، ژمارەيان (۱۵) ھەزار زیاترەو، بەردەوام زىانى گەرە لە ھېزەكانى تورك دەدەن، دېندانە لاشەى ئەفسەرە كەوتوۋەكانى بەردەستيان دەشتوینن. مستەر فالانگا ھەرۋەھا دەلن: (۲) ھەزار سەربازى تورك لە نەرزىجان كۆكرانەوہو، فرۆكەیش لە دياربەكرەوہ دى.

كونسولۋى خاۋەنشكۆ لە ھەرسىن، لە راپۆرتى (۱۹) ى مایسدا نووسىۋىەتى: ھېزەكانى ھۆكۈمەت، بەپىي ھەوالەكانى ناوخۆ، سى گوندى كوردنشىنيان سووتاندوۋەو، فرۆكەيەكيان لە دەست داوہ. ھەرۋەھا كوردەكان ئەفسەرىك (۱۲) سەربازى يەدەگيان گرتوۋەو، بەكۆمەل كوشتوويانن.

پېرسى ئۆرەين

وہزارەتى دەرەوہ، ۲۸۱/۴۲۴، بەشى (۳۳)، ل: ۱۳۲، ژ: ۹۰

ژ: ۱۱۳

لە پىرسى. ئۆزىنىڭ بۇ مستەرى ئىدىن (۲۸ مائىس گە يىشتۇۋە)

ژمارە: ۳۱۱

ئەستە مېۋىل، ۲۳ مائىسى ۱۹۳۷

گەۋرەم،

ئامازە بە نووسراۋى ژمارە (۲۹۳) ى (۱۷) و (۳۰۹) ى (۲۳) ى مائىسم لە مەپ
ئانئارامىي ناۋچەى دەرسىم، يادداشتەكى پاشكۆى سەربازىي ئەم ئالۆيزخانەيە بۇ
ئەم بابەتە ھاۋىيچ دەكەم.

۲. را ئىد رۇس (Major Ross) كە مىي زانىيارىە كانى لە يادداشتەكەدا تېپىنى
كردۈۋە. جا ئەگەر ئەۋدىمەنە گىشتىيە پىشاندىراۋە دروست بى، ئەۋا دەشى
دەرەنجامەكە، بەھۆى نەبۈۋى درىژەى ھەۋالەكانەۋە، لە ھەموو بارەكاندا راست
نەبى.

۳. دەكرى بلىم چاپەمەنىە كانى تورك، تەنھا يەكيان نەبى، لەم ئالۆزىيە تەۋاۋ
يىدەنگ بوۈن. (سەن تىلىگراف) (۱۴) ى مائىس بابەتتىكى بلۆكرىدبۈۋەۋە،
ئامازەيەكى بەكىشەى ويلايەتەكانى رۆژھەلات كرىدبۈۋ. بلۆكرۈۋەكە دۋاى ئەمە
راگىراۋ، چەند رۆژنىك دەرەنەچۈۋ.

پىرسى ئۆزىن

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۸۱/۴۲۴، بەشى (۳۳)، ل: ۱۳۳، ژ: ۹۱

هاوینچی ژ: ۱۱۳

هه لسه تگاندنی بارودوخی سهربازی ویلایه ته کانی رۆژه لات

حکومه تی تورکیاو، به تاییه تی ئه رکانی گشتی ، دوو کیشه یان هه یه: یه کیان ئه وی سهر سنووری سووریایه و، له پووی سهربازییه وه نه گه یشتوو ته ئه و ناسته ی که سهرباز بۆ پشتگیری گفتوگۆ سیاسیه که کۆبکریته وه. رێگری و چه ته یی ده قهری ماردین، که چه ته کان له خاکی سووریادان و، واهه ست ده کری له عێراق وه هاتبن، بارودوخی که یان ئالۆز کردوه. هه لبه ت رێتیته چی به شیکی ئه م دزی و جه رده ییه به هۆی هاندانی سوورییه کانه وه بۆ. هه رکه کیشه که ی سنجه قی ئه سکه نده روونه، وه ک ئومید ده کری، دوا یی هات، گرفته که نامینی و کۆبوونه وه ی سهربازانی ئاسایی ده بیته وه. به لام ده شی پاسه وانانی سنووو سهربازانی گوومرگ ، وه کوو ئیشاره تیان پێ ده درێ، به هیزیکرین.

کیشه ی دووهم یاخی بوونی کورده کانی ده رسیمه. ئه م یاخیبوونه، بێگومان ماوه یه که په نگه خواردوه ته وه و، ئیستا ده زگا سهربازییه کانی تورکیش خۆیان بۆ ده ست به کاربوون له و ناوچه یه دا ئاماده ده کن. ئه گه رچی رێتیتناچی فه ره نسیه کانی سووریا ده ستیان له بزواندن ئه م گرفته دا هه بێ، ده کری ئه و ئه نجامه به ده ست به تین که پاوو پووتی سنوووه کانی عێراق - سووریا که میك په یوه ندیان پێوه ی هه یه و، کوردانی ئیش بپاریان داوه هه تا ئاکۆکی تورکیاو فه ره نسه کۆتایی نه هاتوه، یاخی ببن. یاخیبوونه که، کاتی خێله کیه کان زیانی گه وهره یان له سهربازانی تورک داو، زۆر درپدانه ره قتاریان کرد، به ته واوی تاوی سه ند.

ناکری به درێژی باسی هه نگاوه کانی ئیستای حکومه ت بکری، به لام زانیاریه کانی به رده ست خواسته کانیان بۆ روون ده که نه وه. حکومه ت مه به ستیه تی (حامیه ی) باشووری رۆژه لات به هیز بکات و، له باکوور بکه ویت ته سزادانی خه لک. چه ند

يەكەيەكى فەيلەقى (۷) ديارىيەكرو فىرقەى (۱۴) سوارەى ئورفەو (۲) پىيادەى سەرتوانو (۱۷) ئەلەزىن، سازوتەيار كرلەنەو. سى پۆل يەدەگىش بۆ بەھىزكردى فىرقەى (۷) سوارەى ئەدەنەى سەر بە فەيلەقى (۶) بانگ كرلەن، ئەم ئىجرائاتانە، بەدلىيايەو، لە فەيلەقى (۷) یش كرلەو. كەسانىكى فىرقەى (۱۴) سوارە، لە ئورفەو، سەريان لە ديارىيە كر داوەيەكەى گەپۆكى جەندرمە كە ئەرکیان پاراستنى ئارامىي ناوخۆ، بە تاييەتى ئاۋچە شاخاۋيەكانە، بە كەسانى قوتاباخانە چۆلكراۋەكانى سەر دەرەدەنىل بەھىزكرلەن.

جا لەبەر ئەو سەرتوانىيەى لەو زىاتر نىيە، پىم وايە ئەمانە تەنھا رىۋشۋىنى خۆپارىزىن. ئەوان نەك ھەر بەنياز بوون (ھامىيە) سى سىنورىي خواروۋى رۆژھەلات قايم بكن، بەلكو دەيشيانويست فەيلەقى (۷) ئەۋبەشەى ئاۋچەكە تەۋاۋ كۆنترۆل بكات. رەنگە بەشىكى ئەم فەيلەقە داۋا بكرى بۆ ئەو سەرتوانىيەى لە باشۋورەو يارمەتىي تىكشكاندى ياخى بوون بدات.

كردارى سەربازىي دژى كورد، بەپىي زانىيى دەستكەۋتو، لە ئەرزىجانى بىكەى فەرماندەيى فىرقەى (۲) پىيادەى فەيلەقى (۹) ەو بەپىۋەدەبرى. ئەم فىرقەيە سازداۋەتەو، فرۆكەى ديارىيەكرو، پىدەچى سەربازانى ئەلەزىزىش پىشتىۋانىي بكن.

سەركەى ئەركانى گىشتىي و جەنەرال ئەھمەد ناجى تىناسى قوماندانى گىشتىي جەندرمە (۷) سەرتوانىيەى، ەك دەلىن، بە گەشتىكى پىشكىنارى سەريان لە (قەيسەرى) بىكەى فەرماندەيى فەيلەقى (۷) دا. ەلەت ئامانجى ئەم گەشتە بىرپاردان بوو لەسەر ئەو رىۋشۋىنەى كە پىۋىستە دژى كورد بىيانگرنەبەر، ۋا پىشېنى دەكرى زىاتر بەرەو رۆژھەلات بپۆن.

دروستكردى پىشكىنارىيەك لە تونجەلى، بەگىشتى، ئامانجەكانى نەپىكا. دىسەمبەرى سالى ۱۹۳۵، جەنەرال ھوسەين ەبدوللا ئالپ دوغانى ئەفسەرى چالاك بەدەسەلاتىكى فراۋانى سەربازىي ۋەدەنىيەو دەستىنشان كرا بۆ ئەو پىشكىنارىيە.

ۋادىيارە ئەو، لەبەر نەبوونی ئامرازو ھۆكاری پتوویست، نەیتوانیوە نيزامو یاسا پتەویكات، یان بەهەر ھۆیەکی ترەووە بێ، شکستی ھێناوە. بەلام من بپروام بە ھۆکاری یەكەم زیاترە.

دوآجار، بپیری سزادانی کورد لەکاتی کدا ھات کە بۆ تورک نەشیانەبوو. پیادەھان، یەکی مایس، ئاسایی بانگ دەکرتن، ئەمەیش تەشکیلەکان لەپرووی سەربازییەووە بەھێز دەکات. کیشەیی سنجەقی ئەسکەندەر و نەویش بەکردەووە چارەسەر دەکرت، چونکە کاربەدەستانی سەربازیی تورک بەووە نەبێ، لەتەك یاخیبوونی کورددا، کەم یا زۆر، خۆیان لە دڵە راوکی و نیگەرانییدا دەبینن.

وەزارەتی دەرەووە، ٢٨١/٤٢٤، بەشی (٣٣) ل: ١٣٣-١٣٤، ١/٩١٦

ژ: ١١٤

لە مستەر مۆرگنەووە بۆ مستەر ئیئین (٢٢ ی حوزەیران گەیشتوووە)

ژمارە: ٢١

برووسکە

نەنگۆرە، ١٦ ی حوزیرانی ١٩٣٧

ئاماژە بە بڕگەی (٢) ی برووسکە ی ژمارە (١٩) ی حوزەیران، راپۆرتی ژمارە (٣١١) ی (٢٣) مایسی پتیرسی لۆرەین، سەرۆکی ئەنجومەن (١٤) ی حوزەیران لە قسەکانی تاییەت بە سیاسەتی ناوخوازی بەردەم ئەنجومەنی مەزنی نیشتمانیدا، باسی نا ئارامیی ھەریمی کوردانی کردو، وتی چەند سەرۆکی ناوخواز بەرھەڵستی بەرنامەیەکی تاییەتی چاکسازی دووساڵ لەمەوبەر یان بۆ بەشارستانی کردنی ئەو ناوچانە کردووە، بۆیە حکومەت ناچار بوو کۆتایی مانگی ئادار رێگەی سەربازی بگریتەبەر. ئیستا دەسەلاتی حکومەت و جەندرمە تەواو دامەزرێوەتەووە، بەرنامەی

چه کسازیش به رده وام ده بی. هه روه ها ژماره یه کی باش هیژی سه ریازی له ده فاره که به جیه یلراون.

سه رۆکی نه نجومه ن نکوولی له چیرۆکی شه پوشۆپی قورس و شکستی گه وره کردو، رایگه یاند: زیانه کانن ماوه ی سێ مانگی ئۆپه راسیۆنه که ی حکومت بریتی بوون له (۱۲) کوژراوو، (۱۸) بریندار که یه کیان نه فسه ربووه.

وه زاره تی ده ره وه، ۲۸۱/۴۲۴، به شی (۲۲)، ل: ۱۴۰، ژ: ۹۸

ژ: ۱۱۵

له مستهر مۆرگنه وه بۆ مستهر ئیلدن (۲۴ ی حوزه ییران گه یشتوو)

ژماره: ۲۶۱

نه نگۆره، ۱۷ ی حوزه ییرانی ۱۹۳۷

گه وره م،

ناماژه به بروسکه ی ژماره (۲۱) ی (۱۶) حوزه ییرانم، ناگادارتان ده که مه وه که چاپه مه نیی تورک ژماره یه ک بروسکه ی په یامنیژکی بلۆک کرده ته وه، ده لێن: نه م په یامنیژه به شوین دوا کرده وه ی سه ریازی ناوچه ی ده رسیمدا چوو. ئیستا، که مه سه له ی نه سه که نده روونه به شیوه یه کی په سه ند دواپی هاتوو، نیگه رانیی نه و بروسکانه له و نیشانانه یدایه که گواپه هه موو ئالۆزیه که به هۆی "سیخوره هاتوو کانن باشوور" وه بووه. هه روه ها تێیاند هاتوو: نه مانه به ختیاریی نه و خه لکه یان که به هۆی لیها تووی ی له راده به ده ری ئیداره ی تورکیا وه وازیان له رێبازه کۆنه که یان هێنا بوو، له سایه ی نیزام و یاسادا ده ژیان، له باربرد.

۲- یاخیبوونه که، به پیتی راپۆرته کانن په یامنیژه که، به بریارێکی خێله کی بووه، مه به ست لیتی داواکردن بووه له حکومت ده ست له دامه زراندنی خاله کانن پولیس و کۆکردنه وه ی، چه ک و.. هتد هه لگرێ. نه مجا په لاماری هیژه کانن تورک دراوه، پرد

به لگه نامه کانی نینگلیز

رووخیئناووه. ئیتر نه مانه کاری سه رکوتکاری خیراو سه رکه وتووین پیویست کردووه. یاخییان ئیستا گه مارؤدراون و (۵) هزار کوژراوو برینداریان هه ن و، رهنگه دوا پیکدادانیس له سه ر چای سوئتان بابا (Sultan baba) روویدات. په یامنیره که پیی له سه ر داده گری که هه سه ن مه کی و سه ید ره زای^۲ یاخییان خه لگیان به نامه یه کی ساخته له خشته بردووه. نامه که پرسییویه: بۆچی ده رسیمیه پیشتر هه رگیز خۆ به ده سه ته وه نه داوه کان، ئیستا به پشکنیاریکی گشتیی بی چه کو سه رباز ته سلیم بوون؟

جه میس مۆرگن

وه زاره تی ده ره وه، ۲۸۱/۴۲۴، به شی (۳۳)، ل: ۱۴۷، ژ: ۱۰۳

ژ: ۱۱۶

له پیرسی، نۆرهینه وه بۆ مسته ر ئیلدن (۸ ی ته ممووز گه یشتوووه)

ژماره: ۴۰۵

ئه سه ته مموول، ۳ ی ته ممووزی ۱۹۳۷

گه وره م

ناماژه به راپۆرتی ژماره (۳۶۱) ی (۱۷) حوزه یرانی مسته ر مۆرگن، پیتان راده گه یه نم که سه ره له دانی ناوچه ی ده رسیم، به پیتی بروسکه یه کی گه یشتووی (۲۸) حوزه یرانی کونسولی خاوه نشکۆر له ته رابزوون، ئیستا ته واو خامۆش کراوه.

^۱ له باکووری رۆژه لاتی ناوچه ی ده رسیمه. (س)

^۲ کوپی سه ید ئیبراهیمی هه سنانییه، رۆژی ۱۹۳۷/۹/۵ براهی نه رزنجان بۆ گفتوگۆ ده سه ته سه رکرا. ۱۸/۱۰/۱۹۳۷ له نه له عزیز ئیعدام کرا (د. نوری ده رسیمی، ده رسیم له میژووی کوردستاندا، ل ۲۲۲، ۲۲۳).

مستەر ماتئۆس لە سەرچاوەیەکی برۆایێکراوە وە زانیویەتی: دوا کۆمەڵی یاخییان کە ژمارەیان (۵۰۰-۶۰۰) کەس بوو، (۲۴)ی حوزەیران خۆیان بە دەستە وە داو، باوەڕ وایە زیانەکانی سەربازانی حکومەت گەورە نەبن، بەلام جەندرمە و هێزی ھەوایی کە رۆڵی گرنگیان لە دامرکاندەوێ راپەریندا بینیو، زبانی بەرچاویان لێکەوتوو. چاپەمەنییەکان بە جۆش و خۆشەو ئەمەیان بلۆک کردووە: سەببە گۆکچەن (Sabiha Gokcen) کە ئەتاتۆرک خۆی بە خێوی کردووە، بنگە و بارەگاکی یاخیانی بە سەرکەوتووی بۆمباران کردووە.

۳- مستەر ماتئۆس زانیویەتی کە حوکمی عێزەیی لە ناوچە ناھارامەکاندا کاری پێدەکری، بەلام پەییوەندی پۆستە و بروسکە ھەر ماو. دەلێن: زۆر لە رێبەرە خۆبە دەستە و داوەکانی یاخیبوون لە داوێ دەری.

۴- جیگری کونسولی بریتانیا لە مەرسین، دەلی: بە پیتی رای گشتی، یاخیبوونە کە بە تەواوی دامرکێنراوە تەو، زۆرینە ی سەرکردەکانی تەسلیم بوون. سەید رەزای رێبەری سەرەکی هیشتا تەسلیم نەبوو.

۵- چاپەمەنییەکانی ئەستەمبول درێژە ی پرۆگرامە چاکسازییەکانیان بلۆک کردووە کە بە تەمان لە ناوچە ی دەرسیم جێبەجێیان بکەن. ئەم بەرنامانە دروستکردنی رێگە و پرد و قوتابخانە و قشڵ و دامەزراندنی بنگە ی جەندرمەیان تێدا یە. ھەروەھا پێشنیاری دانانی سیستمی بانک کراوە، مستەر کاتۆن (Mr. Catton)

^۱ سەببە گۆکچەن ۱۹۱۲/۳/۲۱ لە بروسە لە دایک بوو. لە سالی ۱۹۲۵ ھە، ئەتاتۆرک بە خێوی کردووە، چونکە باری بژوویی خراپ بوو. سالی ۱۹۳۵ چوو تە قوتابخانە ی فۆتۆ وانیی مەدەنی کۆمەڵە ی فۆتۆ وانیی تورکی. بۆ راھێنان تێردراوە تەرە روسیا، دواتر سالی ۱۹۳۶ چوو تە ئەکادیمی فۆتۆ وانیی سەربازی لە ئەسکیشەر. سالی ۱۹۳۷ بە شداری تۆپەراسپۆتەکانی ئیجە و دەرسیمی کردووە. ئەمجا تا سالی ۱۹۵۵ کرۆتە راھێنەری سەرەکی کۆمەڵە ی فۆتۆ وانی (Turk kusu)، پاشان کراوە تە ئەندامی دەستە ی جێبەجێکاری فۆتۆ وانیی تورک. ۲۲ ئاداری ۲۰۰۱ بە ئەخۆشی گیانی لە دەست دا. گۆکچەن بە یەکەم فۆتۆ وانی مێی تورک دادەنری

زانىۋىيەتى كەبانكى ئىش (Is Bankasi) بەم زىۋانە چەند لىقىكى لە ھەرىمى دەرسىم دەكاتەۋە. ھەر لە چاپە مەنىيە كاندا ھاتوۋە كە سىستىمى دەربەگايەتى دەسپىرېتەۋە، رېيەرانى سەرھەكى كورد رادەگوتىزىنە ناۋچە دوۋرەكانى تىرى تۈركيا

پىرسى ئۆرەين

ۋەزارەتى دەرەۋە، ۲۸۱/۴۲۴، بەشى (۳۴)، ل: ۵، ۵: ۵

۱۱۷: ۵

لە پىرسى ئۆرەينەۋە بۇ مستەر ئىلدىن (۲۳ى تەمەۋوز)

ژمارە: ۴۳۲

نەستەمەۋوز، ۱۶ى تەمەۋوزى ۱۹۳۷

گەۋرەم،

نامازە بەراپىرتى ژمارە (۴۰۵) ى (۳) تەمەۋوز، ئەمەلى پىتان رابگەنەم: ئەندامىكى ستافەكەم وتوۋىزىكى گىنگى لەگەل پىشكىنارىكى ۋەزارەتى كاردەكە كەسايەتتەكى بەتەمەن و ناسراۋە، تازە لە ناۋچەى دەرسىم گەپاۋەتەۋە، سازداۋە.

۲. پىشكىنارەكە وتوۋىتە: ھىشتا شەپ بەردەۋامەۋ، جەنەپال ئالپ دۇغان دەسەلاتى سەرگوتكىردنى راپەرىن دەستپىكىردنى رىۋشوتىنەكانى كارگىپى بۇ ھىۋىركىنەۋە كوردى پىدراۋە. پىشكىنارەكە زۆر بەشان و بالى تىن و تۈانى كارگىپى و كۆنترۆلى جەنەپالان ھەلداۋە. ھەروەھا وتوۋىتە: جەنەپال ئالپ دۇغان پىيى واپە لە رابردودا توندوتىزىيى زىاد دۇى كورد بەكارھاتوۋە، بۇيە راپەرىن بەردەۋام سەرى ھەلداۋەتەۋە، دەپى جەندىرە لەبەرئە و نا ئارامىيە دىرئخايەنە سەرزەشت بىكى. ئەمسال ھەۋلى داگىركىردنى سەرتاسەرى ھەرىمى نا ئارام نادى.

سهربازان تا هیلیکی (دیارینه کراو) پیشپه وی ده که نو، نیت ده وه ستنو، نه مجا ریو شوینی هیورکردنه وه و قه ناعت پیکردنی کورد ده ست پیده که ن. پرؤسه ی گرتنه وه که سالی ئاینده به رده وام ده بیو، سهربازی زیاترو زماره یه کی که متری چه ندرمه له داهاتودا له و ناوچانه جیگیر ده کرتین. له هندی باری ناچاریدا نه بی، مامه له یه کی زور به خشنده تر له ته ک کورداندا ده کریو، کورده کانیس هه میشه هاوکاری ریبازه نهرمه کان ده که ن.

۳. پشکنیاره که له سه ری رویشتووه و توویه تی: بنیاتنان و به ره و پیشچوونی ناوچه ی ده زسیم، به چاودیری جه نه پال و له لایه ن کارمندان و هزاره ته کانی په زوه رده و کاروه ده ستیان پیکراوه. نه و خوی، هر کاتی بکرایه، له گه ل کریکارانی کوردا ئیشی ده کردو، پردی بنیات دهنه، کوردی له ئاژاوه گیتی دوور خستووه ته وه، نه وانیش وه ک کارگه ری باش و ئاره زوومه ندو (زیرتر له تورکانی نه نادۆل) کار ده که ن. ئومید ده کری سالی ئاینده پاشماوه ی نه م شیوازانه ی هیورکردنه وه، به بی خویندپیزی تر، له و ناچانه د ته واو بی.

۴. پشکنیاره که سه باره ت به شه ریش و توویه تی: زیان و قوریانی تورک له وانه ی کورد، که باجیکی زور له شه ریاندا دراوه، زیاترن.

پیرسی لۆره یین

وه زاره تی دهره وه، ۲۸۱/۴۲۴، به شی (۲۴)، ل: ۶، ژ: ۷

ژ: ۱۱۸

لە پېرسى ئۆرەنيەو بۆ مستەر ئىلدىن (۲۵ى نۆڧە مېەر گە يىشتووە)

ژمارە: ۶۸۴

ئەنگۆرە، ۲۰ى تشرىنى دووھى ۱۰۷۷

گەرەم،

ئامازە بە بروسكەى ژمارە (۱۶)ى (۲۱)ى ئۆكتوبەرى مستەر مۆرگن لەبارەى ياخيپرونى ئەم دوايىەى كوردەو، ئەمەتان پى رادەگەيەنم: ئەو دادگايە كە سەر كوردەكانى ياخيپوون دادگايى دەكات، بە پېى بلاوكر اوەكانى (۱۶) تشرىنى دووھى توركيە، (۱۱) كەسى بە مردن حوكم داو، سەيد رەزاو شەشى تر لە سىدارە دراون، حوكمى مردنى چوارەكەى تر، بە لە بەرچاوگرتنى تەمەنيان بۆ سىم سال زىندانى گۆرپدراو. ھەر وەھا لە راگە ياندەكە دا ھا توو: (۲۳) تاوانبار، دېكە بە زىندانى بە حوكمى سزا دراون، (۱۴) كە سيش ئازادكراون.

۲- رۆژنامەى (Republique)، لە باسى لە داردانى خىراى سەيد رەزا، شەش ھاو لە كەيدا، نووسىپويەتى: حوكمى مردنى ناوچەكانى بەرفەرمانى پشكنيارىيە گشتىيەكان، پىويستيان بە رەزامەندىي ئەنجومەنى مەزنى نىشتمانى نىيە. ناوچەى دەرسىم (تونجەلى)ى ناوھندى تۆپە راسىقەكانى ئەم دوايىەش، ھەرىمى يەكەم پشكنيارىي گشتىيە.

پېرسى ئۆرەين

وہزارەتى دەر وە ۲۴۲/۲۸۱، بەشى (۲۴)، ل: ۶۰-۶۱، ژ: ۶۴

ژ: ۱۱۹

ئەپپىرسى. ئۆردىنەۋە بۇ قىسكاۋىت ھاللىقار (۱۵ى سېتىمبەر گەشتۈۋە)

ژمارە: ۴۵۹

نۆپتەرى خاۋەنشكۆ لە ئەستەمبول راپۇرتىكى بۇ وزىرى كاروبارى دەرەۋەى خاۋەنشكۆ دەنئىرىۋ، ئامازە بە بروسكى ژمارە (۹ى) (۵ى) ئابى بالۆيزخانە، كۆپى راپۇرتىكى (۵) ئە يلوۋى پاشكۆى سەربازىى لە بارەى دامركاندەۋەى كوردانى ھەرىمى تونجەلى ھاۋپىچ دەكات.

ئەستەمبول، ۹ى ئە يلوۋى ۱۹۳۸

ھاۋپىچى ژ: ۱۱۹

لە ئەقىب - كۆلۈنىل رۇسەۋە بۇ مستەر مۇرگن

ئەستەمبول، ۵ى ئە يلوۋى ۱۹۳۸

گەرەم،

خۇشخالم ئاگادارت بىكەمەۋە، كە كاتى سەردانەكەى (۳۱ى) ئابى پاشكۆكانى خزمەت (ملحق الخدمة) بۇ ئەلەزىز، جەنەرال ئەبدوللا ئالپ دوغان وتەيەكى بچوۋكى لە ھەرىمى تونجەلى پىشكەش كىردۈۋە. ئەم ئەفسەرە شارەزايە، ھەرەكۈۋ ئاگادارن، نىكەى دوو سالە نىشۋ كارى پارىژكارى مەدەنىۋ سەربازىى ئەۋ ھەرىمەى لە ئەلەزىزەۋە پىكەۋە گىرئ داۋەۋ، بەرپرسى پىرسەى ھىۋر كىردەۋەى ئەۋ ناۋچەيە بوۋە، ئەم وتەيەۋ چەند زانىارىيەكى تىرى دەقارى تونجەلى ۋا لە خوارەۋە كورت كراۋنەۋە:

جەنەرال ئەبدوللا ئالپ دوغان وتى: دىچلەۋ فورات لەۋ ناۋچەيەۋ سەرچاۋە دەگىن، بۆيە ئەۋ ھەرىمە بايەخى خۆى ھەيە. شىۋەى ناۋچەكە ۋا ھەلگەۋتۈۋە كە لىشۋى كۆچى خەلگ لە رۇژمەلاتەۋە، لە رابىردودا، روى لەۋى كىردۈۋە. تۈرك خۆى

له ئاسپاوه هاتوووه، له گه‌ل دانیشوانی تونجه لیدا یه ک ره چه له کن. هه‌لبه -
تیۆرییه کی به جییه که تورکه کان به رییه کی گونجاوی بزاسن بق پیاده کردنی
سیاسه تی نه تهوه یی خۆیان.

خولی دووه می کرداره سه ربازییه کانی نه مسال، وه ک له راپۆرتی (۵) تشرینی
یه که می (۱۹۳۸) مدا، ئاماره م پیداه، بق تیکشکاندن هه ر نیشانه یه کی درێژخایه ن و
سالی پار جییه جینه کراوی یاخی بوونی کوردانی ناوچه ی تونجه لی ته رخا نکراوه. سی
فه یله قی سه ربازی و سه ربازی زیاده و (۴۰) فرۆکه خراونه گه‌ر. نه وه خه‌وه و ئاتانه ی
که نیشانی پاشکۆکان دراو، ده‌ریده خه‌ن نه وه ریتمه چه‌نده شاخاوییه و،
ئارامکردنه وه ی چه‌ند سه‌خته.

چه‌ند سه‌رکرده یه کی ده‌ستگیرنه کراوی یاخییان به‌رگرییان کردوووه، ره‌نگه
کوشتار له هه‌ردوولا بووی. راگه‌یاندراره: بریندارانی تورک، مانگی ئاب، له ئه‌وه‌هه‌زیز
بینراون.

پیم وایه چالاکییه کانی تورک تارپاده یه ک سه‌رکه وتوو، له‌وانه یه ژماره یه ک
کوژراویش هه‌بن. چه‌ند رییه‌ریکی کوردو ژماره یه کی که می دانیشنوان گواستراونه وه
بق شوینی تری تورکیا، برێک چه‌ک (۱۲ هه‌زار پارچه، به‌پیتی چاپه‌هه‌نییه کان)
ده‌ستیان به‌سه‌ردا گیراوه. پاشماوه ی خه‌لکه که یش، به‌چاودییری هه‌یزه کانی
پاریزکاری ناوخۆ، که ئیستا له خاله گرنه‌گه‌کاندا بنکه یان بق دروست ده‌کرێ،
دانراون. هه‌روه‌ها به‌تالیۆنێکی نوێ پیکهاتوو له دوو فوجی پیاده و چه‌ند توپێک
سازدراوه، له‌سه‌ر چاوه‌کی روویاری مه‌نسور (موراد) جیگیر کراوه.

ئارامکردنه وه ی ته‌واوی ناوچه ی تونجه لی پشت به‌و ریوشویتیانه ده‌به‌ستی که
ده‌زگا کانی تورک ده‌یانگره‌به‌ر. روودانی کیشه ی بچوک له‌و ناوه، ته‌واو به‌دوور
نازانم. تورکیا ئیستا پرۆگرامیکی بنیاتنانی به‌بری (۳) ملیۆن لیره به‌ده‌سته‌وه یه.
دوو شارێکه که نه‌زنجان به‌ئه‌له‌هه‌زیزه وه ده‌به‌سته‌وه، یه‌کیان به‌هشی رۆژناو
نه‌وێتیان به‌رۆژه‌هاتی تونجه لیدا تیده‌په‌ی، له‌دروستکردندان. نه‌م دوو ریگه‌به

لەچەند خاالىكىدا پىگەو دەبەستىنەو، تۆرىك لەسەرتاسەرى دەفەرەكەدا پىكدەھىن. ئومىد وایە ئەم سىستەمە لە دووسى سالىدا كۆتايى پى بهیترى. (۴۲۰) كىلۆمەترىگە (۹) پەرد بەكۆى درىزى ۶۹۰ مەتر دروستكراون. (۹) قشلىو (۸) پۆستى سەريانىو (۵) بيناي توفىسى كارگىرىو (۹۲) خانوو بۆ كارمەندان، بەپىيى بلاوكراوكان، لەناوچەكەدا بنیات نراون. سىستەمى تەلەفونىش (۵۰۰) كىلۆمەترى خراوەتەسەر.

مارشال فەوزى چاكماك (Fevzi Cakmak) پىي وىم: نەخشەى دروستكردنى بەستىك لەسەرچاوەى رووبارى مەنسور (يان موراڧ) كىشراو، بەمەيش دەرياجەيەكى دەستكردى قەشەنگو دلىگر پىكدىو، پىشپىنى دەكرى، وزەى كارەبايشى لى بەرەم بى. بە قسەى نوینەرى سەرەكى ئەرکانى گشتىو ئەفسەرەكانى ترى تورك، هيوادارن لەدوايیدا شەرتى تونجەلى بگەنە (سويسراى دووم)و، زۆر جوانى بگەن. پىم وایە ئەو سەختىو زەحمەتەى كە گەشتيارانى توركيا دىنە رىيان، تەگەرەيەكى بەرچاوى هاتنەدى ئەم ئاواتو خەونە دەبن.

ئىي رۆس

پاشكۆى سەريانى

وەزارەتى دەرەو، ۲۸۲/۴۲۴، بەشى (۳۴)، ل: ۱۷-۱۸، ژ: ۱۶

كۆتايى

سوپاس و پیژانین

به پیوستی نه زانم پر به دل سوپاسی ئم به پیژانه ی لای خواره وه بکه مکه
دل سوزانه هاوکاریان کردوم:

ماموستا ره فیق سال حکه به له خۆبوردنه وه ئم کتیب (سه رچاوه یه) ی خسته
به رده ستم بۆ وه رگپران.

کاک سدیق سال که به پشوو دریزییه وه به ده سخته تی وه رگپران که مدا چووه وه
، سه رنجی به سوودی زمانه وائی دامی و کتیبه که ی به و سه راویز و پیژستانه
ده و له مه ند کرد.

شه ن محمه د له زانکۆی سلیمانی که چند برکه و رسته و به لکه نامه ی فه ره نسبی
کتیبه که ی بۆ کردمه عه ره بی.

ئم خوشک و برایانه که هه ریه که یان له ساخکردنه وه ی هه ندی وشو زاراو وه
رسته و برکه دا یاریده یان دام: به پیژان د. کوردۆ عه لی، شێرزاد حه سه ن، لیدیا
شاسوار، ئومید محمه د ئه مین.

پېرسى ناۋ
۱- ناۋى كەس

ئە:

ئەدمۇندز: ۴۴۲

ئورھان سامى بەگ: ۲۹۶

ئۆستىن چامپەلەين: ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۱۸، ۱۲۲، ۱۳۱، ۱۳۵، ۱۳۹

۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۹، ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۶۹، ۱۷۱، ۱۷۴

۱۷۵، ۱۷۹، ۱۸۲، ۱۸۷، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۵، ۱۹۶، ۲۰۲، ۲۰۴، ۲۰۷

۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۵، ۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۰

ئۇغلۇو خوسەين: ۱۶۶

(سىن) ئادەم بلۆك: ۱۵۴، ۲۰۷

(دېكتۇر) ئاراس: ۴۸۳

(مستەر) ئالىكس كە. ۲۲۴، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۷۲، ۲۹۳، ۳۶۱، ۳۶۶، ۳۶۶

۳۶۷، ۳۷۱، ۳۷۳، ۳۹۰، ۳۹۱

ئاغاسى: ۲۸۶

(كاپىتن) ئەحمەد نەبى بەگ: ۴۴۷

(جەنەپال) ئەحمەد ناجى تىناس: ۴۸۷

(شىيخ) ئەحمەدى بارزان (شىيخى بارزان): ۳۵۸، ۳۶۱، ۳۶۶، ۳۶۸، ۴۰۸، ۴۱۵

۴۷۶، ۴۷۸

بہ انگہ نامہ کانس نینکلیر

(مستدر) ئی۔ هندرسن: ۲۳۹، ۲۷۲، ۲۷۴، ۲۷۸، ۲۸۲، ۳۱۲، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۶، ۳۴۱، ۳۴۴، ۳۴۹، ۳۵۲، ۳۵۹، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۱، ۳۷۴، ۳۸۱، ۳۹۰، ۳۹۲، ۳۹۴، ۳۹۸، ۴۰۳، ۴۰۷، ۴۱۰، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۲۰، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۳۱

ئەتەم بەگ: ۲۸۸

ئەحمەد موختار بەگ: ۴۵۴

ئەدھەم چەرکەسی: ۱۸۸

ئەردەروونی: ۳۸۷، ۴۰۴، ۴۰۷

ئەکرەم بەگ: ۳۴۸، ۳۷۷، ۳۸۵

ئەمانوئللا: ۴۰۸، ۴۱۲

ئەمیر عەللەم: ۳۲۱، ۳۲۶، ۳۳۶

ئەمین بەگ: ۷۰

ئەنوەر پاشا: ۴۰۸، ۴۱۳

ئەبراھیم بەگ: ۳۱۴، ۳۱۶، ۳۷۷، ۳۸۲، ۳۸۵

ئەبراھیم تالە بەگ: ۳۲۱، ۳۲۴، ۳۲۶، ۳۲۹، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۵۳، ۳۷۳، ۳۹۹

۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۵، ۳۴۵، ۳۵۳، ۳۶۲، ۴۰۲، ۴۳۲، ۴۳۳

۴۳۷، ۴۳۸، ۴۴۵

ئەبەن سعوود: ۲۰۰

ئەتەنگوف: ۲۱۸

(مستدر) ئەتەن: ۴۸۰، ۴۸۲، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۲، ۴۹۴

ئەحسان نووری: ۳۷۷، ۳۸۲، ۴۱۹، ۴۲۳

ئەسماعیل: ۳۸۳، ۳۸۴

نیمری: ۱۸۵، ۱۸۶

(مه یجر) نهی. روس: ۴۸۵، ۴۹۵، ۴۹۷

(مستر) نهی. ئار. لیتدسهای: ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۵، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۷، ۱۱۸، ۱۲۱

۱۲۲، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۵، ۱۳۵، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۱

۱۴۲، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۳، ۱۵۵

۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۴، ۱۷۱، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۸

۱۷۹، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۷، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۵

ب:

به بیدەر: ۱۹۴

بی. جہی. تولیری: ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۸، ۳۵۴، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۱۰

۴۱۱، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰

پ:

(مستر) پار: ۴۲۶، ۴۲۷

(کولونیل) پیرسی سی. ئار. دؤد: ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۸۱

(سین) پیرسی لورهین: ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۴، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۹۰، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵

ت:

توفیق به گ: ۴۲۹

توفیق پوستو: ۴۴۱، ۴۴۳، ۴۴۹، ۳۵۴، ۳۶۶، ۴۱۳

توفیق پوشدی: ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۸، ۱۷۴، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۲، ۲۰۳

۳۹۵، ۴۱۶

تۆفيق ھادى بەگ: ۲۹۸، ۲۴۸، ۲۴۷

(كۆلۈنئىل) تۆما لۆرەنس: ۲۷۵، ۳۱۴، ۳۱۶، ۳۷۰، ۳۸۵

تامپلى، تامپلىن: ۱۵۱، ۱۸۵

تاھىر لوتفى: ۳۶۶

تەلۆ: ۳۵۱

تەيموور تاج: ۲۷۶، ۳۲۱، ۳۹۶، ۴۷۴

(سەيد) تەھا (نەھرى): ۲۳۴

ج:

(مستەر) جەيمس مۆرگن: ۴۲۵، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۱، ۴۷۳، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۹، ۴۸۰

۴۸۳، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۴، ۴۹۵

(مستەر) جاكوئورت: ۲۶۹

جاويد بەگ: ۷۳

جەمىل بەگ (مەدفعەي): ۱۴۱، ۱۶۸

جەغفەر پاشا (عەسكەرى): ۳۹۶

جەلال بەگ: ۷۴

جەي. جى. ئەي. فالانگا: ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۸۴

(سىر) جۆن سىمۆن: ۴۷۲، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹

(سىر) جى. كلارك: ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۱۰، ۲۱۲، ۲۱۳،

۲۱۵، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵،

۲۳۹، ۲۴۰، ۲۷۹، ۲۸۲، ۳۲۰، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱،

۳۳۴، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۹، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵،

۳۵۷، ۳۶۲، ۳۶۶، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۰،

۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۳۱، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۷،

۴۷۸، ۴۷۹

(جەنەرال) جەۋاد پاشا: ۸۴، ۱۳۶، ۳۶۳

جىقىرى مەيد: ۳۹۲، ۳۹۳

چ:

(مستەر) چاقى: ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۹

(مستەر) چەرچەل: ۲۰۸

ح:

حاجق: ۳۶۴، ۳۷۳

حەسەن ئاغا: ۴۰۶

حەسەن پاشا: ۲۷۳

حەسەن خان ئەختەر: ۲۸۳

حەمدى پاشا: ۱۷۰

حەيدەر بەگ: ۶۹

كۆر حوسەين: ۳۴۶، ۳۴۷، ۴۰۲

(جەنەرال) عەبدوللا ئالىپ دوغان: ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۷، ۴۹۲، ۴۹۵

(میر لیوا) حوسه یین پاشا: ۲۳۶، ۲۳۷

حوسه یین جاهید: ۱۲۰، ۱۳۲، ۱۴۰، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۷۰

حوسه یین: ۴۰۳

حیلمی بهگ: ۴۷۳

خ:

خالد بهگ: ۹۷، ۹۹

خالد بهگ ئاغای جه لالی: ۳۳۸، ۳۸۵، ۴۸۶

خالیس شیخ عه بدولمه جید: ۲۸۰، ۳۱۵، ۴۰۲

شیخ خه لیل: ۳۸۳

خه لیل ئاغا (بهگ): ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳

خوپه م بهگ: ۴۴۲

د:

داقتیان: ۳۹۵

(مسیق) دو ژوئونیل: ۱۹۸

(مسیق) دو شابغون: ۳۶۷

ر:

رؤین پاشا: ۳۲۱، ۳۲۳

ره ئووف بهگ: ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۸۶، ۹۶

ره جه ب: ۱۰۶، ۱۲۰، ۱۳۷

ره حمی بهگ: ۷۳، ۷۴، ۸۶

رەسول: ۲۴۶

رەشىد بەگ: ۷۰، ۸۶

رەفىق بەگ: ۱۶۸

(رائىد) ئاپ. ئى. ھارېنك: ۱۰۴، ۱۰۹، ۱۲۱، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۴۳،

۱۵۳، ۱۵۴، ۱۷، ۱۵۹، ۱۶۰، ۲۱۱، ۲۱۷

(سىر) رۆبەرت ئاپ. كلایف: ۲۵۷، ۲۷۴، ۲۷۷، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷،

۳۶۳، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۴، ۳۷۶، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۶،

۳۸۷، ۳۹۴، ۳۹۷، ۴۲۸

(لۆرد) پاسفېلد: ۴۱۲

(مستەر) راقىنسەدىل: ۴۳۱، ۴۳۲

(مستەر) رېندېل: ۴۸۳

سەيد پەزا: ۴۸۹، ۴۹۱، ۴۹۴

(مستەر) ئاپ. ئىچ. كامپېل: ۳۶۵

(دكتور) رەشىد پاشا: ۱۶۹

(مستەر) پايان: ۷۴

(مستەر) پۆبەرتس: ۴۳۱، ۴۳۲

رىزوان بەگ ئۆغلۇ خوسرەو بەگ: ۴۰۳

ز:

زەفەروددەولە: ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۸۹

زەكى بەگ (پاشا): ۸۵، ۱۶۸، ۲۸۲، ۳۱۷، ۳۴۸، ۳۷۷، ۳۸۵

زەينەفون: ۲۶۳

س:

سالج پاشا: ۲۸۲، ۳۱۷، ۳۴۸، ۳۷۷، ۳۸۴، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۳

مه لیک سالجی سه لجووقی: ۴۴۵

(جه نه پال) سه رایل: ۱۶۳

(شیخ) سه عید (پیران): ۹۱، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۳۹

۱۴۲، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۴، ۱۷۴، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۶

۲۳۸، ۲۸۹، ۲۹۳، ۲۹۷، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۹۲، ۴۲۵، ۴۳۱

۴۳۳، ۴۷۹

(کۆر) سه عدی: ۱۵۶، ۳۱۸

(مستهر) ستانه وپ پالمه: ۳۲۱، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۸

سه بیجه گزکچه ن: ۴۹۱

سه دری نه دهه م: ۱۷۰

سه ردار ئینتیسار: ۳۲۶

سه عید خان: ۳۹۱

سه لاهه دین شیخ سه عید: ۳۱۱، ۴۰۲، ۴۲۵

سه لیم نه فنه ندیی سولتان عه بدولحه مید: ۱۰۴، ۱۱۰

سه لیم به گ: ۴۶۱

سه لیم: ۱۸۱

سمکو: ۲۱۱

سوبجی پاشا: ۳۷۷، ۳۸۴

سوداد پاشا: ۲۸۱، ۳۱۶

سوریتز: ۱۹۴

(سیر) ستیفن برایکه: ۱۱۴

ش:

(دكتور) شه فیق حوسهین: ۱۷۰

شه فیق: ۹۸

شوگری قایا بهگ: ۲۲۳، ۲۲۶، ۲۶۰، ۲۶۲، ۲۸۱، ۲۸۶

ع:

عاسم پاشا: ۲۸۲

(قلیچ) عه لی: ۱۰۷، ۱۲۱، ۱۷۳، ۲۸۶

(سهید) عه بدولقادر شه مزینی: ۱۵۰، ۱۵۶

(سولتان) عه بدولحه میدی دووهم: ۹۶، ۱۸۲

(شیخ) عه بدولپر حیم: ۲۳۳

(شیخ) عه بدوللا: ۹۷

عه بدولقادر که مال بهگ: ۱۷۰، ۱۸۸

عه دنان بهگ: ۹۶

عه لا: ۳۹۷

عه لی جه نیانی بهگ: ۲۸۶

عه لی سائیب بهگ: ۱۶۶، ۱۶۷، ۲۱۸

عه لی فوناد پاشا: ۳۰۲

عوسمان ئاغا: ۲۶۳

عومهر خالیس پاشا: ۴۰۳، ۴۷۱

عیسمهت بهگ: ۱۷۰

عیسمه ت پاشا: ۷۵، ۷۶، ۷۸، ۹۱، ۹۳، ۹۴، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۰، ۱۱۸،
 ۱۱۹، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۶، ۱۴۰،
 ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۸۱، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۶، ۲۵۸، ۳۵۶،
 ۳۶۳، ۳۷۲، ۳۹۵، ۳۹۶، ۴۱۵، ۴۳۱، ۴۳۸، ۴۴۱، ۴۷۶

غ:

(دکتور) غه فوور: ۴۴۴، ۴۴۵

ف:

(جه نه پال) فه وزی چاکماک: ۴۹۷

(مارشال) فه وزی پاشا: ۳۸۹، ۴۰۰

(مستهر) ئیف. هه مفریز: ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۴۰۷، ۴۰۹

فه تحی بهگ: ۸۲، ۹۳، ۹۴، ۹۶، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۶۶

فه خری: ۹۷، ۴۴۲

فه رووخی خان: ۳۳۷

فه رید بهگ: ۷۰، ۷۱، ۷۴، ۴۷۷

فه وزی لوتقی: ۱۷۰

فه وزی: ۹۸

فه یزی بهگ: ۱۶۶، ۱۶۷

ق:

قه ره که مال بهگ: ۷۳

(رائید) قاسم: ۶۴

ك:

(لۆرد) كوشندەن: ۲۳۲، ۲۳۴، ۲۳۶

(جەنەپال) كاكرى پوستو پاشا: ۳۰۵

(مستەر) كاتون: ۴۹۱

(لۆرد) كىزن: ۴۱۵

كازم پاشا: ۲۹۶

كازم قەرە بەكر بەگ: ۹۶

كەمال بەگ: ۱۹۶

كەمالە دىن سامى: ۱۶۰

ل:

(مستەر) ئىل. ئاى. نايىت: ۱۰۴، ۱۲۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۱۶، ۲۱۸

لوتفى فىكرى بەگ: ۱۶۹

لەتيفە خانم: ۱۴۹

م:

مۆسۈلىنى: ۲۰۸

مارك توهين: ۴۶۰

ماركويىس ئۆف رېدىنگ: ۴۶۹

(خاتوو) ماك گرات (رۇزىتا فۇرىيىس): ۲۲۶، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱

(مستەر) ماتىيوس: ۲۲۳، ۲۲۸، ۲۷۹، ۲۸۱، ۲۸۲، ۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۷، ۴۱۷، ۴۷۰

۴۷۱، ۴۹۱

(شىنخ) مەھدى: ۲۲۳

(پرائید) محه مه د: ۳۷۷، ۳۴۶

مه جید مه حمود: ۳۷۰

مه حمود به گ: ۲۱۴

مه دحت به گ: ۱۶۸

مه سیخ: ۲۰۱، ۳۶۰

حاجی موسا: ۹۹

مه مدوح شه وکته به گ: ۳۷۴، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶

محهمه د به گ: ۱۰۸، ۱۱۲

محهمه د خان سه عید: ۴۱۸، ۴۱۹

محهمه د (پیغه مبه ر- د.خ.): ۲۰۱

محهمه د: ۳۷۰

مستهر مؤنك مه یسن: ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۳

مسته فا ناغا: ۴۰۶

مسته فا به گ: ۱۶۹

مسته فا که مال (غازی، غازی پاشا): ۷۳، ۸۶، ۸۸، ۸۹، ۹۵، ۹۸، ۱۰۶، ۱۰۷

۱۱۸، ۱۲۱، ۱۳۴، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۶۷

۱۶۹، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۸۱، ۲۰۴، ۲۲۱، ۲۳۸، ۲۶۹

۲۸۷، ۳۶۳، ۳۷۲، ۴۰۸، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۹۱

موزه فهرته مین به گ: ۱۶۹

مومتاز به گ: ۲۵۴، ۲۵۲، ۳۰۵، ۴۶۷

میداد به گ: ۴۵۱

ن:

(مستہر) نوکس: ۱۹۱، ۱۹۴، ۱۹۵، ۲۲۷، ۲۲۸

نہ ورہ س: ۹۷

نووری بہ گ (پاشا) (سہ عید): ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶،

۴۷۸

نوسرہ ت بہ گ: ۸۵، ۸۹، ۱۰۲، ۱۲۶، ۱۲۷

نیزامی بہ گ: ۴۴۲

نیقل ہندرسن: ۶۹، ۷۹، ۸۰، ۹۰

نیکولا یہ فگینو پاولو: ۱۸۹

ہ:

(مستہر) ہور: ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۸۷،

۱۸۹، ۱۹۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۷

(سیڑ) ہاملتو: ۳۱۹

(سیڑ) ہینری دویس: ۱۹۶، ۲۰۲، ۲۷۸

ہولوسہ (Hulse): ۱۵۶

ہیت پوینسن: ۲۳۹

و:

واسیف بہ گ: ۸۵

وہلید بہ گ (نہ بو زیا زہید): ۱۷۰، ۱۷۲

ویمبلی: ۷۲

ویلسن: ۳۲۱

بەلگەنامەكانىن ئىنگلىز

دەبلىۋو. ئىس. ئەدمۇندز: ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۳، ۳۱۳، ۳۱۴،

۳۱۸، ۳۱۹، ۴۲۴، ۴۴۲، ۴۴۳

(جەنەپال) وىنتەر: ۳۹۱

(سولتان) واحىدەدىن: ۱۵۵، ۱۵۶

ي:

(مەيجەر) يۆنگ: ۳۹۶

يادى (زادى): ۲۷۳

يەشار بەگ: ۳۴۶

يوسىتىنيا تۆسى يەكەم: ۸۷

يوسف كەمال بەگ: ۸۵

پیرستی ناو
۲- ناوی شوین

ن:

Abagha: ۲۷۷

تورامار: ۳۵۶، ۳۵۸، ۳۶۱، ۳۶۸

توقاجک: ۲۳۵

تولاش: ۲۴۱

تاسیامان: ۴۳۷

تارپات: ۲۷۵، ۲۷۸، ۳۲۰، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۵، ۳۴۲

۳۴۳، ۳۴۴، ۳۵۱، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۷، ۳۶۲، ۳۶۸، ۳۷۲، ۳۷۴، ۳۷۷

۳۷۸، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۷، ۳۹۸، ۴۰۰

۴۰۲، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۱۰، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۳، ۴۲۶، ۴۲۸، ۴۳۰، ۴۴۸

۴۵۲، ۴۶۴، ۴۶۸، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۷

تاراس: ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۵، ۴۰۵، ۴۵۳

تارالیک: ۳۶۸، ۳۷۷، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۴۰۵

تارتوین: ۴۵۸، ۴۶۰

تارجک: ۳۵۱

تاردههان: ۴۵۹

تاسیا: ۹۴، ۱۴۹، ۲۰۸، ۲۷۶، ۴۱۳، ۴۱۴

تاگری داغ: ۳۴۵، ۳۴۷، ۴۰۴، ۴۱۷، ۴۲۳، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۲، ۴۷۱، ۴۷۲

تاق سق: ۴۳۶

تاقچه قه لعه: ۲۴۵

ئامېدى: ۱۲۷

ئايىن: ۴۴۷

ئانى: ۲۸۸

ئەخلات: ۴۴۸

ئەدەنە: ۱۰۹، ۱۲۰، ۱۷۱، ۳۰۸، ۳۰۹، ۴۸۷

ئەدرىياتۆپل: ۷۱

ئەرەگلى: ۲۴۲

ئەرچىش: ۲۵۲، ۳۰۰، ۳۱۷، ۳۲۳، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۵۴، ۳۵۶، ۴۰۵، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۴۸،

۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۶۸

ئەرزىجان: ۱۰۴، ۱۹۳، ۲۲۶، ۲۳۵، ۲۶۱، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۴۲۲، ۴۷۹، ۴۸۰،

۴۸۱، ۴۸۳، ۴۸۷، ۴۹۶

ئەرگوش: ۴۴۸

ئەرغەنى سۆ: ۹۳، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۱، ۲۵۵، ۴۴۱، ۴۴۳

ئارپە چايى: ۲۸۸

ئەرمىنيا (ئەرمەنىستان): ۲۷۵، ۲۸۰، ۲۸۱، ۳۲۱، ۳۸۸، ۴۰۵

ئەستەمبول: ۱۸۷، ۳۸۰، ۳۹۳، ۴۸۵، ۴۹۵

ئەسكەندەر وونە: ۲۴۳، ۴۸۶، ۴۸۸، ۴۸۹

ئەسكىشەھەر: ۱۱۷، ۱۲۰

ئەسىنا: ۱۸۸

ئەفرىقا: ۲۰۸

ئەفغانىستان: ۲۶۷، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴

ئەل ئوغلۇ: ۳۰۹، ۴۳۶

ئه لبانيا: ٢٠٣، ١٩٥

ئه لبستان: ٢٨٤

ئه له شکرد: ٤٥٥

ئه لعه زين: ١٨٧، ٢٠٥، ٢٢٣، ٢٢٩، ٢٣٨، ٢٥٠، ٢٥٢، ٢٥٥، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٦٩، ٢٧٣، ٣٠٢، ٣٣١، ٣٣٢، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٥١، ٤٦٦، ٤٦٩، ٤٨٠، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٧، ٤٩٥، ٤٩٦

ئه لمانيا: ٧٨، ١٢٦، ١٧٥، ٢٠٥، ٤١٣

ئه ليكساندراپول: ٣٨٨

ئه مريكا: ٢٠٣، ٢٥٧، ٣٧٥

ئه نادول: ١٢٥، ١٢٦، ١٨١، ١٨٢، ١٨٨، ١٩١، ١٩٣، ١٩٤، ٢٠٥، ٢١٦، ٢١٨، ٢٣٤

٢٤٨، ٣٠٠، ٣٠٣، ٣٠٥، ٣٢٧، ٣٧٠، ٤٦٩، ٤٩٣

ئه نتاليا: ٤٥٤

ئه ننگوره: ٦٩، ٧٠، ٧١، ٧٤، ٨٨، ٩١، ٩٢، ٩٧، ١٠٠، ١٠٣، ١٠٤، ١٠٩، ١١٧، ١١٩، ١٢٢، ١٢٤، ١٢٦، ١٢٨، ١٣١، ١٣٥، ١٤٠، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٠، ١٥٥، ١٥٦، ١٦٦، ١٦٨، ١٧٠، ١٧٣، ١٧٤، ١٨٥، ١٨٨، ١٨٩، ١٩١، ١٩٣، ١٩٤، ١٩٥، ١٩٦، ٢٠٢، ٢٠٧، ٢٠٩، ٢١٣، ٢١٤، ٢٢٧، ٢٣٤، ٢٣٥، ٢٣٩، ٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٥، ٢٥٠، ٢٦٢، ٢٦٦، ٢٧٠، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٨٠، ٢٨٢، ٢٨٦، ٢٨٩، ٢٩١، ٢٩٥، ٢٩٧، ٢٩٨، ٣٠٦، ٣١٢، ٣١٥، ٣١٨، ٣٢٧، ٣٣٣، ٣٣٧، ٣٤١، ٣٥٦، ٣٦٣، ٣٦٦، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٨٠، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٩٤، ٤٠٨، ٤١٠، ٤١٢، ٤١٨، ٤٢٤، ٤٢٨، ٤٣٢، ٤٣٣، ٤٣٤، ٤٤٢، ٤٤٣، ٤٤٦، ٤٤٧، ٤٧٨، ٤٨٠، ٤٨٢، ٤٨٤، ٤٨٨، ٤٨٩

ئه نكه ره: ٧١، ١٣٠

ئه وروپا: ١٩٤، ٢٠٩، ٣٧١، ٣٩٠، ٤١٠

بەلگەنامەکانی نینگلیز

ئەرزىيۇم: ۲۶۴، ۲۶۲، ۲۵۰، ۲۳۸، ۲۲۶، ۲۱۶، ۱۹۳، ۱۸۷، ۱۷۴، ۱۳۲، ۹۳، ۹۲، ۲۶۴

۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۹۱، ۳۰۲، ۳۰۵، ۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۳

۳۳۱، ۳۴۸، ۳۸۳، ۳۸۴، ۴۳۲، ۴۳۵، ۴۴۰، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۵۷

۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۷۱، ۴۸۳

ئورفە: ۹۳، ۱۰۰، ۱۰۹، ۲۲۳، ۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۸، ۲۴۴، ۲۸۷، ۲۸۸، ۳۰۲، ۳۱۰

۳۱۱، ۴۱۱، ۴۸۷

ئولۇق قىشلە: ۳۰۸

ئىتالىا: ۱۴۴

ئىران: ۸۳، ۱۹۱، ۱۹۹، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۱۱، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۷۵، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱

۲۸۲، ۲۸۳، ۲۱۲، ۲۱۷، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۶، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۳۶، ۲۳۷

۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۶، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۶۱

۲۶۳، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۶، ۲۷۸، ۲۷۹

۲۸۱، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۳۰۲، ۳۰۳

۳۰۶، ۳۰۷، ۴۱۱، ۴۱۴، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۲، ۴۳۰، ۴۶۸، ۴۷۱، ۴۷۳، ۴۷۴

ئىرمى: ۱۱۷

ئىزمىد: ۱۰۹، ۱۱۷، ۱۵۵

ئىسۇغلوو: ۲۵۸، ۴۳۹، ۴۴۰

ئىغدىر: ۲۸۲، ۳۷۷، ۳۸۴، ۳۸۷، ۴۰۵، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵

ئىليجە: ۴۶۲، ۴۶۴

ئىنگلىز: ۲۴۹

ب:

بۆرچىقە: ۴۶۰

بۆسفۇر: ۸۹، ۹۰

بۆمباي: ۲۰۵

بۆھتان: ۳۸۳

باتمان سۆ: ۳۱۱

باتمان: ۱۹۰

باتووم: ۱۹۲، ۲۶۴، ۳۰۶

بارزان: ۴۲۸

بازرگان: ۴۳۰

باشقەلە: ۴۰۴، ۴۱۰، ۴۱۸، ۴۲۸، ۴۵۱، ۴۵۴

باكوورى عىراق: ۱۸۴، ۱۸۶، ۲۳۰

بالكان: ۱۲۸، ۱۲۹

بايبورت: ۲۳۸، ۲۸۲، ۴۶۵

بايەزىد: ۱۹۱، ۱۹۳، ۱۹۴، ۲۰۵، ۲۲۴، ۲۲۹، ۲۷۳، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۹۹، ۳۰۰

۳۱۵، ۳۱۶، ۳۲۳، ۳۳۴، ۳۷۷، ۳۸۳، ۳۸۷، ۳۸۹، ۴۲۴، ۴۳۰، ۴۳۵

۴۴۷، ۴۵۳، ۴۶۰، ۴۶۷

بەرقلە: ۳۲۶

بەرلىن: ۳۷۰

بەغدا: ۹۲، ۹۵، ۱۰۱، ۱۱۶، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۹، ۱۹۵، ۲۰۳، ۲۰۶، ۲۱۲

۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۳۷، ۲۷۳، ۲۷۶، ۲۸۳، ۲۹۳، ۳۱۹، ۳۲۲، ۳۳۰

۳۴۳، ۳۵۲، ۳۵۴، ۳۵۷، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۷۰، ۳۸۵

۳۸۶، ۳۸۹، ۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۶، ۴۷۳، ۴۷۸، ۴۷۹

بەندى ماھى: ۴۴۹

بەھەسنى: ۲۲۹

بەيرووت: ۱۰۴، ۱۵۸، ۱۶۲، ۲۹۲، ۳۹۲

بدليس سۆ: ۲۹۶، ۳۱۱، ۴۴۶

بدليس: ۹۲، ۹۳، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۲۲، ۱۳۲، ۱۵۴، ۱۹۰، ۲۱۸، ۲۲۳،

۲۲۶، ۲۳۹، ۲۳۵، ۲۴۹، ۲۵۲، ۲۷۳، ۲۷۹، ۲۸۳، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸،

۳۰۲، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۵۱، ۴۳۲، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۵۰

برۆكسل (بروسيلس): ۱۸۴

بروسه: ۸۸، ۱۰۰، ۱۸۷، ۲۸۰، ۴۳۹، ۴۷۳

بريتانيا: ۸۲، ۸۹، ۹۰، ۹۴، ۹۶، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۱۴، ۱۲۱، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۳۶،

۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۹، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶،

۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۲۳، ۲۳۰، ۳۶۴،

۳۶۷، ۳۷۰، ۳۷۶، ۳۱۸، ۴۲۱

بوخارا: ۴۱۴

بوداپست: ۴۳۹، ۴۵۴

بولاق باشى: ۳۳۱، ۳۸۳، ۳۸۹، ۴۰۷، ۴۱۸

بولگارىيا: ۸۴، ۱۲۴، ۲۰۶

بوورسا: ۴۷۰

بىرەجىك: ۲۸۷، ۳۱۰

پ:

پانتوس: ۴۶۸، ۴۵۲، ۳۴۶

پاریس: ۳۹۷، ۳۶۵، ۱۲۸

پالو: ۲۷۳، ۱۱۳، ۹۹، ۹۶

پولومه: ۴۲۱

پیران: ۱۰۳، ۹۹، ۹۱

ت:

توپراق قهله: ۴۵۵

توقات: ۱۶۲

تاتوان: ۴۴۹، ۴۴۸، ۴۳۴

تاران: ۳۲۸، ۳۲۷، ۳۲۶، ۳۲۹، ۳۲۳، ۳۲۰، ۳۷۵، ۳۷۴، ۳۲۲، ۳۱۲، ۳۰۳، ۱۹۴

۳۴۳، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۷، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۸، ۳۷۰، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۸۱

۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۴، ۳۹۷، ۳۹۹، ۴۰۳، ۴۰۷، ۴۳۰، ۴۷۰، ۴۷۵، ۴۷۷

تاهیر خوجا: ۴۵۷

تاهیر: ۴۵۵، ۲۵۶

ته رابنوع: ۸۹، ۹۵، ۱۰۶، ۱۰۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۷۴، ۱۸۸، ۱۹۱، ۱۹۳

۲۱۶، ۲۱۷، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۵۲، ۲۶۱، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۸

۲۷۰، ۲۷۳، ۲۷۸، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۳۱۳، ۳۱۸، ۴۱۷، ۴۳۲، ۴۴۳

۴۴۶، ۴۴۹، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲

۴۷۹، ۴۸۲، ۴۸۴

ته ورز: ۳۱۵، ۳۲۱، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۳، ۳۶۸، ۳۷۴، ۳۷۸، ۳۷۹

۳۸۰، ۳۸۲، ۳۸۶، ۳۸۷، ۴۰۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۵۵، ۴۷۳

تفلیس: ۱۳۲

توتاق: ۴۵۲

تورکیا: ۶۹، ۷۸، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۸، ۹۰، ۹۱، ۹۴، ۹۵، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۸،

۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱،

۱۳۳، ۱۳۴، ۱۴۴، ۱۵۲، ۱۶۰، ۱۶۵، ۱۶۹، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹،

۱۸۴، ۱۸۵، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۶،

۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۴، ۲۲۷، ۲۳۱، ۲۳۵،

۲۳۶، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۸،

۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۳، ۲۷۴،

۲۷۷، ۲۸۱، ۲۸۹، ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۹، ۳۰۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۲۲،

۳۲۸، ۳۳۰، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۸، ۳۴۱، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱،

۳۵۴، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۶، ۳۶۷،

۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۵، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۱، ۳۸۶، ۳۸۸،

۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۸،

۴۱۱، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۲۳، ۴۲۸، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۷، ۴۴۶، ۴۴۷،

۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۶، ۴۹۰، ۴۹۲، ۴۹۶، ۴۹۷،

تونجه‌لی: ۴۸۱، ۴۸۳، ۴۸۷، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷،

تیراپیا: ۱۵۷، ۱۵۹، ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۶۹، ۱۷۱، ۲۱۳، ۲۱۵،

ج:

جهرابیلوس: ۱۱۶، ۲۴۴، ۲۴۸، ۳۰۹، ۳۳۵،

جهیهان: ۳۰۸، ۳۰۹،

جزیر (جزیره‌ی ئیین عومه‌ر): ۱۵۱، ۱۵۶، ۲۲۹، ۲۸۳،

جنتیف: ۸۳، ۳۲۸، ۱۷۴، ۱۸۵، ۱۸۶

جولہ میٹرگ: ۴۵۱

چ:

چوپان بہگ: ۲۴۳

چورخ: ۴۵۷، ۴۶۵

چاپان: ۲۸۸

چال، چول: ۱۳۶، ۱۴۷

چاناک: ۱۶۰

چانقایا: ۷۲، ۹۳

چہ مشگہ زہک: ۱۰۳، ۱۱۳

چومرہ: ۲۱۶

چیفلی کہوی: ۳۲۹

ح:

حاجی دہری: ۳۷۷

حاسلوق: ۳۱۱

حامور: ۴۵۲

حہ زوق: ۳۱۱

حہ زوق: ۹۶، ۱۹۰

حہ سہن قہلہ: ۴۶۲

حہ لب: ۱۵۳، ۱۶۵، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۹۳، ۳۴۹، ۳۹۲، ۴۴۶

حہ پیران: ۲۸۷

خ:

خۆپە: ۴۵۹

خۆراسان: ۴۵۷، ۴۶۲

خۆزات: ۲۳۵

خۆشاب: ۳۳۱

خۆى: ۳۵۰

خارشى سۆ: ۴۶۵

خانكۆف: ۲۵۷

خائك: ۳۲۰

خەرىپوت: ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۱۱، ۱۱۲، ۲۰۵، ۲۲۳، ۲۳۵، ۴۷۹

خنىس: ۹۳، ۱۰۳، ۱۳۹، ۲۲۹

خودافەرىن: ۳۲۶

د:

دۆبروجا: ۲۰۶

دۆرتيۆل: ۱۱۶

دزە: ۳۱۶

داراھىن: ۹۱

دەرباسىيە: ۱۵۳

دەردەنىل: ۴۱۳

دەرسىم: ۹۳، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۱، ۲۰۵، ۲۰۱۳، ۲۳۵، ۴۴۳، ۴۶۶، ۴۷۹،

۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴

دەرياي پەش: ۱۰۳، ۲۴۰، ۲۵۸، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۷، ۲۶۹، ۴۷۳

دهریای ناوه پاست: ۲۰۸

ده قه لی قهره حه سار: ۲۱۶

ده وه لرو: ۳۸۸، ۴۰۵

دوملو و پونار: ۸۰، ۸۴، ۸۸

دیاری به کر: ۸۳، ۹۳، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۷، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۹، ۱۵۰

۱۵۱، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۹۰، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۵

۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۶، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲

۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۶۷، ۲۷۳، ۲۸۳، ۲۸۷، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۲

۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۵، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۶، ۳۴۵، ۳۵۳، ۳۹۳

۴۳۲، ۴۳۴، ۴۴۰، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۸۹، ۴۸۷

دیجله: ۲۴۹، ۲۵۵، ۲۹۱، ۴۴۳، ۴۹۵

دیمه شق: ۳۹۳

ر:

رؤدستق: ۴۷۰

رؤما: ۱۲۸، ۲۰۸

ره ئسولعهین: ۱۱۶، ۲۴۵

رووسیا: ۱۳۳، ۱۷۵، ۱۹۲، ۱۹۴، ۲۱۷، ۲۶۱، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۳۱۳، ۳۴۲

۳۴۹، ۳۶۵، ۳۹۵، ۴۰۵، ۴۰۸، ۴۱۷، ۴۳۳، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۹

۴۷۴

رووسیای سپی: ۱۹۲

ز:

زاخو: ۱۹۹

زارا: ۲۶۲

زهرده کان: ۴۵۵

زه نگیزور: ۳۸۸

زنجان: ۲۷۶

زیارەت: ۴۴۶

زیغه نه دهره: ۴۶۵

زیغه نه: ۴۶۵، ۴۶۶

زیلان دهره: ۴۲۳، ۳۷۷، ۳۴۷

زیلان: ۴۰۶، ۴۲۲

زینودولا: ۳۵۱

س:

سابلاخ: ۳۸۹، ۴۰۷

ساچ داغ: ۴۵۶

ساسون: ۳۵۱، ۴۴۵

سامسون: ۱۰۹، ۱۹۲، ۲۶۱، ۲۶۵، ۲۶۸، ۴۳۸

سەردار بولاق: ۳۲۵

سەری قامیش: ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۶۱، ۴۶۴

سەقز: ۳۸۹، ۴۰۷

سەله فکه: ۷۳

سەلیم: ۲۶۷

سہ نگافورہ: ۲۶۷

سدیق زادہ: ۳۱۷

سعرت: ۹۳، ۱۰۰، ۱۱۰، ۲۲۳، ۲۲۶، ۲۲۹، ۲۷۳، ۲۹۸، ۳۰۰، ۳۰۲، ۴۴۷، ۴۷۵

سکوئلہ ندا: ۴۶۶

سلیمانی: ۳۹۶

سمیرنا: ۷۴، ۸۵، ۸۹، ۱۰۹، ۱۴۲، ۱۵۳، ۱۷۲، ۲۱۶، ۲۲۱، ۲۹۶، ۴۴۲

سوچان داغ: ۴۵۲، ۴۴۸، ۳۴۷

سولتان بابا: ۴۹۰

سووریا: ۱۸۸، ۱۹۸، ۲۰۹، ۲۱۲، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۵، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۵۳

۲۸۴، ۲۸۷، ۲۹۳، ۲۹۵، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۶۷، ۳۷۳، ۳۹۲، ۳۹۳، ۴۱۴

۴۲۸، ۴۳۹، ۴۶۹، ۴۷۷، ۴۸۶

سووشہر: ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳

سویرا: ۲۶۳، ۴۹۷

سیریا: ۴۵۲

سیلسیا: ۲۴۲

سیلوان: ۹۶، ۱۴۶، ۳۱۱، ۴۴۵

سیواس: ۸۴، ۱۰۴، ۱۰۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۵۲، ۲۵۴، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۷

۲۹۱، ۳۱۶، ۳۹۸، ۴۳۴، ۴۴۰

سیوہرہک: ۹۳، ۱۰۰، ۱۱۰، ۱۳۳، ۲۸۸، ۲۸۹، ۳۰۵، ۳۱۰

ش:

شه مزینان: ۲۰۱

شنتو: ۴۰۴

شوبه: ۲۴۶

ع:

عادل جوان: ۴۴۸، ۴۴۹

عهره ب پینار: ۲۴۴

عہینتاب (غازی عہینتاب): ۱۶۰، ۱۷۳، ۲۳۸، ۲۸۶، ۲۸۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۴۳۶، ۴۳۹

عوسمانیہ: ۳۰۹، ۴۳۴، ۴۴۳، ۴۴۸

عیراق: ۸۲، ۱۰۰، ۱۱۵، ۱۳۴، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۴۳، ۱۴۶، ۱۵۲، ۱۵۷، ۱۶۰

۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۳، ۲۰۸

۲۰۹، ۲۱۳، ۲۱۸، ۲۲۲، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۶، ۲۵۱، ۲۷۲

۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۹۳، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۱۹، ۳۲۷، ۳۴۰، ۳۴۲، ۳۵۱

۳۵۸، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۷۶، ۳۹۶، ۴۰۴، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۱۰، ۴۱۱

۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۷۵، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۶

غ:

غوبان: ۳۱۲

غہرزان: ۲۷۳، ۲۹۵، ۴۴۵، ۴۴۹، ۴۶۹

غہلته: ۱۸۹

ف:

فارقىن: ۲۹۵

فەرەنسە: ۸۱، ۹۰، ۹۸، ۹۹، ۱۱۲، ۱۱۶، ۱۴۹، ۱۵۲، ۱۵۳، ۲۰۷، ۲۸۵، ۳۰۱، ۳۰۶،

۳۶۵، ۳۶۷، ۳۷۳، ۴۱۶، ۴۸۱

فەلەستىن: ۴۱۲

فەوزى پاشا: ۲۸۴، ۳۰۹، ۴۳۲، ۴۳۶، ۴۳۷.

فورات سۆ: ۴۶۴

فورات: ۲۱۵، ۲۳۰، ۲۴۴، ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۶، ۲۸۷، ۲۹۲، ۴۳۷،

۴۳۸، ۴۶۴، ۴۹۵

ق:

قافقوك: ۴۶۵، ۴۶۶

قالنسيا: ۲۴۸

قىيەننا: ۴۳۹، ۴۴۲

قىلادى قۇستوك: ۱۷۶

قىلادى قارس: ۴۵۸

ق:

قۇپ داغ: ۴۶۵

قۇپ: ۴۶۴، ۴۶۵

قۇقاز: ۲۰۶، ۲۲۲، ۲۷۶، ۲۸۱، ۲۸۲، ۳۱۷، ۳۴۹، ۴۵۰، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۷۳

قۇنيە: ۱۱۴، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۴۲، ۲۸۲، ۲۷۰

قاپى دەرە: ۴۳۷

قارەمان: ۲۴۲

قارس چای: ۴۵۸

قارس: ۱۰۹، ۱۹۳، ۴۳۲، ۴۴۸، ۴۵۵، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۴

قاغزمان: ۴۵۵

قاهیرە: ۲۷۲، ۲۷۴

قەرە ئورغان: ۴۵۷

قەرەجەداغ: ۴۴۴

قەرەجەسار: ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳

قەرەداغ: ۳۷۹، ۳۸۰

قەرەسۆ: ۳۸۵

قەرەكۆسە: ۲۵۲، ۲۷۳، ۳۰۰، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷

قەستەموونی: ۱۹۲

قەلەر (Kaller): ۲۴۳، ۲۵۱، ۲۵۵، ۲۵۹

قەنغال: ۲۶۰

قەيسەرى: ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۶۱، ۲۷۳، ۲۸۴، ۲۹۱، ۴۶۹، ۴۸۷

قزخاتوون: ۲۶۴

قوبرس: ۱۸۸، ۲۰۶

قوتوور: ۴۱۸، ۴۳۰

قوستہ نتنیہ: ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۸۰، ۸۶، ۸۷، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶،
 ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۱۸، ۱۲۰،
 ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۴،
 ۱۴۵، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۳، ۱۵۵، ۱۵۹، ۱۶۳، ۱۶۶، ۱۷۴، ۱۷۵،
 ۱۷۶، ۱۷۹، ۱۸۴، ۱۸۷، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۵، ۲۰۰، ۲۰۴، ۲۰۷، ۲۱۱،
 ۲۱۶، ۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۷،
 ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۵۰، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۸، ۲۸۲، ۲۸۶، ۲۸۸،
 ۲۹۳، ۲۹۷، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۶، ۳۶۹، ۳۷۱،
 ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۹، ۳۸۵، ۳۹۰، ۳۹۷، ۳۹۸، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۴،
 ۴۰۷، ۴۱۰، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۲۰، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۳۰،
 ۴۳۱، ۴۴۴، ۴۴۶، ۴۴۹، ۴۶۶، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۳، ۴۷۷

ک:

کۆپروکۆی: ۴۵۷

کۆزان: ۱۶۶

کۆسۆقۆ: ۱۹۵

کۆسە داغ: ۴۵۳

کۆمورخان: ۴۴۰

کابوول: ۴۱۳

کەنداوی فارس: ۴۷۴

کوردستان: ۱۰۴، ۱۱۰، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۴۶، ۱۵۰، ۱۵۷، ۱۵۹، ۱۶۴، ۱۷۷، ۱۸۲،
 ۱۸۶، ۱۹۰، ۲۱۱، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۷، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۸، ۲۴۹، ۲۵۴،
 ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۳۰۱، ۳۱۴، ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۶۶،
 ۳۷۲، ۳۷۶، ۳۹۶، ۴۰۱، ۴۰۵، ۴۱۰، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱

کوردستانی ئیران: ۳۳۹

کوردستانی باشوور: ۱۷۸، ۱۸۴، ۱۹۵

کوردستانی تورکیا: ۲۵۳، ۲۸۷، ۳۲۱، ۳۶۳، ۳۷۱

کیفی: ۹۳، ۲۲۹

گ:

گۆلچوک: ۲۵۵، ۴۴۰، ۴۴۲

گۆلی گاور: ۴۲۶

گۆل (دهریاچه) ی وان: ۲۰۲، ۲۲۲، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۴۸، ۳۵۱، ۳۷۷، ۴۰۲، ۴۱۰، ۴۳۴،

۴۴۷، ۴۴۸، ۴۶۹

گۆلی ورمی: ۳۲۰، ۳۲۸، ۳۳۵

گاورداغ: ۳۰۹

گهقهه: ۲۱۶

گهنج: ۹۱، ۹۳، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۱۰، ۱۴۲

گهوه ری سامیان: ۳۲۷، ۳۴۶

گولحه ق: ۳۲۱، ۳۳۶، ۳۷۴، ۳۹۴، ۴۰۳

گوموشخانه: ۲۷۹، ۲۸۰، ۴۶۵، ۴۶۶

گیرهسون: ۲۴۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۶۸

گولته په: ۲۴۵

ل:

لوزان: ۷۴، ۷۷، ۷۸، ۱۲۵

لہ نندن: ۳۴۹، ۳۶۵، ۳۹۷، ۴۱۲

لجی: ۹۱، ۹۹، ۱۰۳

لیقان: ۱۳۶

م:

Meander: ۳۰۸

مؤسکو: ۳۶۹، ۳۹۵، ۴۱۴، ۴۱۶

ماردین: ۹۲، ۹۳، ۱۱۰، ۲۲۳، ۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷

۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۲، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۱۳، ۴۴۴

ماغری: ۳۸۸

ماکو: ۳۲۶، ۳۵۰، ۳۵۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۹، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۳۰

مالتا: ۱۲۱، ۱۳۲

مہرزہ: ۴۵۹

مہرسین: ۱۱۷، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۴۳، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۹۱

مہرعش: ۱۶۰، ۱۸۷، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۷، ۳۰۹، ۳۱۰، ۴۳۶

مہعدہن: ۲۵۵، ۴۴۱، ۴۴۳

مہغنیسیا: ۷۵، ۸۰، ۲۲۱

مہلاتیہ: ۹۸، ۱۰۸، ۱۱۱، ۱۲۶، ۲۲۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۵۲، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۷، ۲۵۸

۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۸۴، ۲۹۳، ۴۳۲، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۴۰، ۴۴۱

۴۴۲، ۴۴۷، ۴۶۶، ۴۶۹

مہلازگرد: ۱۳۲، ۳۰۰، ۴۵۲

مه له توداغ: ٤٤٥

مه نه مه ن: ١٠٩

مراد سو: ١٠٣، ٢٥٥، ٤٥٢

مودانیه: ١٦٠

موراد (مه نسوور): ٤٩٦، ٤٩٧

مورادیه: ٢٤٦

موسلیمییه: ١٥٢، ٢٤٢، ٢٤٤

مووسل: ٨٣، ١١١، ١٢٤، ١٢٧، ١٣٦، ١٣٧، ١٥٧، ١٥٩، ١٦٩، ١٧٥، ١٨٦، ٢٠٠،

٢٧٧، ٤١٦

مووش: ٩٣، ١٠٠، ١٠٣، ١٠٨، ١١٠، ١٣٢، ٢٥٣، ٢٥٥، ٢٧٣، ٢٨٣، ٢٨٤، ٢٩٧،

٢٩٨، ٣٠١، ٣٠٢، ٣١٢، ٣١٣، ٣٣١، ٣٥١، ٤٢٩، ٤٣٤، ٤٣٥، ٤٤٨، ٤٥٢

میدلستیکس: ٢٤٨

میدیات: ٢٢٩، ٢٤٧

میسن: ١٧٩، ١٨٨، ٢٠٩، ٤١٢، ٤٣٨

میلاس: ١٨٨

ن:

تۆرسان: ۳۵۱

نارلی: ۴۳۶

نەمسا: ۷۸، ۱۷۵

نەهری: ۴۲۹

نزیب: ۳۱۰

نسیپین: ۲۰۰، ۲۴۴، ۲۴۷، ۳۶۴

نیغده: ۱۰۹، ۲۱۶

ه:

Habad: ۳۶۴

هەکاری: ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۱۱۰، ۲۲۳، ۲۲۹، ۳۰۲

هەلکی: ۹۳

هەمەدان: ۲۶۴

هەنگاریا: ۱۷۵

هەینی: ۱۰۳

هندستان: ۲۷۶، ۳۲۲، ۴۰۴، ۴۶۶

ۋ:

ۋارتق: ۱۱۳، ۱۳۹، ۱۴۲

ۋارشق: ۳۰۶

ۋان: ۹۲، ۹۳، ۱۰۳، ۱۱۰، ۱۳۲، ۲۲۳، ۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۵، ۲۵۳، ۲۵۵، ۲۷۹، ۲۸۰

۲۹۲، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۳۰۰، ۳۱۲، ۳۲۱، ۴۱۸، ۴۲۱، ۴۳۲، ۴۳۵، ۴۴۸، ۴۵۰

۴۵۱، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸

ۋرمى: ۳۱۶، ۳۸۵

ۋىران شەھر: ۴۳۷

ى:

يۆگۈسلاۋيا: ۲۰۶، ۲۰۸

يۇنان: ۸۰، ۱۲۸، ۱۸۱، ۱۸۸، ۲۶۴، ۴۸۱

يالۋفا: ۳۶۳، ۳۷۲

يەرىقان: ۳۸۱

يەكمالان: ۳۲۷

يەكيتى سۆڧىيەت: ۱۷۵، ۲۱۸

يەنى كۆى: ۸۹، ۱۷۰، ۲۶۱

يەنىجە: ۱۱۶، ۲۴۳